Concepţia copertei: Adrian Cernea
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României: ŢÎRĂU, LIVIU
între Washington şi Moscova: politicile de securitate naţională ale SUA şi URSS şi impactul lor asupra României: 1945-1965 / Liviu C. Ţîrău - Cluj-Napoca : Tribuna, 2005-05-05
Bibliogr.
Index
ISBN 973-87263-1-X
355.45(73+74):94(498)"1945/1965"
\C\f-
BCU Cluj-Napoca

flCUMP 2005 02525
Liviu C. Tîrău
ÎNTRE WASHINGTON ŞI MOSCOVA
Politicile de securitate naţională ale SUA şi
URSS şi impactul lor asupra României
(1945-1965)
Editura Tribuna
830433
Părinţilor mei
■j\ O i %}
ft
CUPRINS
INTRODUCERE..... 7
CAPITOLUL I
SUA şi URSS la sfârşitul celui de al Doilea Război Mondial: cultură politică, strategie şi obiective..... 17
1. Situaţia internaţională şi raporturile dintre marile puteri la sfârşitul marii conflagraţii mondiale..... 20
2. Originile antagonismului sovieto-amcrican..... 33
3. Statele Unite ale Americii şi Uniunea Sovietică în timpul Marii Alianţe, 1941-1945..... 45
CAPITOLUL II
Europa Central-Estică şi războiul rece..... 123
1. Istoriografia etapelor preliminare ale războiului rece..... 126
2. Frontierele de securitate ale SUA şi URSS şi Europa de Est, 1945-1947.....'..... 142
3. Constituirea unei arii strategice: Europa Central-Estică în confruntarea sovieto-americană, 1948-1953..... 205
CAPITOLUL III
Impactul politicilor de securitate naţională ale SUA şi URSS asupra României, 1945-1965.....'..... 265
1. Sovietizarea României 1945-1953..... 267
2. A fost România un caz test în perioada matură a Războiului Rece?..... 360
a. Noua viziune strategică a Uniunii Sovietice..... 364
b. Uniunea Sovietică şi sateliţii est-europeni, 1953-1965..... 385
c. De la eliberare la construirea de punţi către Europa de Est Politica Statelor Unite ale Americii faţă de sateliţii sovietici, 1953-1965.....'.....'..... 411
d. Limitele autonomiei României în blocul sovietic..... 453
CONCLUZII..... 499
BIBLIOGRAFIE GENERALĂ..... 509
INDICE..... 535
î^1
*/)u * !•

o'! l'i/3
(> •»
•<<,.
. ' >:;, ■ -'ti:.v<<
Ifl JU.JOTÎ'iAr'î
■ îl
îi ia»

(/ î
(4 f' 1
i f I
.....JIX'JJD^OD
klAR'iî'A'HD sîViAîitlOLMUii
■>•—•'"■■"■■■■' INTRODUCERE ;

In perioada când m-am angajat în această întreprindere istoriografică, tocmai încheiasem lectura influentului studiu metodologic al lui Geofrey Barraclough, privitor la noile dimensiuni, oportunităţile şi provocările întâmpinate în cercetarea şi înţelegerea istoriei contemporane. Atunci, am reţinut probabil doar o parte din avertismentul lui Barraclough, care atrăgea atenţia asupra impactului şi implicaţiilor produse de progresele tehnico-ştiinţifice în dezvoltarea lumii contemporane, în construcţiile politice naţionale şi în ceea ce privea interacţiunile din sistemul internaţional. Am sesizat însă valoarea unui alt mesaj transmis de venerabilul istoric britanic, acela că spectaculoasa evoluţie a acestor fenomene din epoca modernităţii târzii se afla într-o relaţie de dependenţă faţă de conflictul dintre două mari puteri, perceput mai ales prin natura sa ideologică, ale căror structurări culturale, politice şi de gândire diferită păreau să fi separat lumea în două tabere ireconciliabile1.

într-adevăr, influenţa şi urmările lăsate de războiul rece asupra trecutului apropiat, dar care sunt încă proeminente în timpul prezent, au marcat destinul mai multor generaţii de indivizi, ambientul social şi politic în care aceştia au trăit şi, nu în ultimul rând, au reconstruit şi reformat mentalul colectiv al multor naţiuni. Acesta a fost unul dintre stimulii care mi-au motivat alegerea temei de faţă, una îndeobşte evitată în istoriografia românească din perioada comunistă şi reconstituită parţial în anii care au urmat. Cititorul va observa încă de la început că lucrarea de faţă abordează istoria şi raporturile dezvoltate între trei actori. Doi dintre aceştia, Statele Unite ale Americii şi Uniunea Sovietică, au jucat rolul de protagonişti ai unei lumi postbelice fracţionată bipolar, în timp ce al treilea, România, a fost unul dintre actorii-state care a resimţit cel mai intens şi profund efectele acestei stări de fapt. Importanţa şi consecinţele exercitate de războiul rece în planul global al relaţiilor internaţionale şi interumane au preocupat şi suscitat atenţia unui număr uriaş, dar greu de estimat, de istorici, economişti, politologi şi oameni de ştiinţă, după cum este la fel de dificil de cuantificat suma imensă a studiilor şi cărţilor dedicate acestui fenomen.

Pe măsură ce am avansat în sfera de cunoaştere şi de interpretare a temei alese, am înţeles tot mai mult complexitatea şi dificultăţile care stăteau

! Geoffrey Barraclough, An Intmtiuctimi to Contemporary History, New York, 1979, în special capitolele 1, 2 şi 7. între prima ediţie, apărută în 1964, şi aceea citată de noi, volumul a mai fost publicat de încă zece ori. 1,-su^.-s; »u'mI « j,7> i. ■

ii faţa cercetărilor mele. In acelaşi timp, am constatat — nu fără bucurie - că titlul formulat acoperea şi se racorda la elementele şi procesele esenţiale şi necesar să fie tratate, pentru a putea elabora o analiză şi o reconstituire convingătoare a subiectului propus. încă de la debutul investigaţiilor ce le-am întreprins şi în desele momente de reflecţie asupra modului în care urma să valorific rezultatele cercetării, am devenit conştient că lucrarea ce urma să o scriu nu se va rezuma la istoria diplomatică şi nu va fi doar o factologie a raporturilor externe dintre cei trei actori. Am găsit într-una dintre cărţile de referinţă ale lui Edward Hallet Carr un argument devenit axiomatic: studiul relaţiilor internaţionale nu poate fi restrâns la examinarea relaţiilor şi contactelor externe dintre state, ci impune analizarea tuturor factorilor şi proceselor, din interiorul şi din afara statelor, care contribuie şi participă la interacţiunile dintre acestea. Cu alte cuvinte, atitudinile şi reacţiile unui actor internaţional trebuiesc urmărite din perspectiva intereselor şi scopurilor urmărite de acesta, vis-ă-vis de dezvoltările politice, economice, sociale, culturale etc, interne şi externe, ale celorlalţi actori-state sau non-state". Curând după aceea am întâlnit o confirmare practică a acestei viziuni metodologice în seria volumelor de documente privitoare la politica externă americană, Foreign Rslations of the United States (în continuare FRUS). Titlul tomurilor referitoare la perioada de până la sfârşitul celui de-al doilea război mondial erau însoţite de specificaţia, Diplomatic Papers. Cele care tratează anii următori sunt diversificate şi specializate, nu doar pe regiuni geografico-politice, ci şi pe probleme privitoare la politicile specifice dezvoltate de Statelor Unite în spaţiul lor intern şi în cel internaţional: National Security Policy,

Politica! and Economic Matters, Foreign Economic Policy, Western European Integration and Canada, Arms Control and Disarmament etc.

Prin observaţiile făcute mai sus nu am intenţionat să sugerez că am fost tentat să părăsesc metodologia reconstituirii istoriografice, dar voi sublinia că am simţit necesar să utilizez instrumente de investigaţie si de analiză specifice sau consacrate în domenii înrudite ori desprinse din disciplina istorică. Ultima remarcă îşi găseşte o explicaţie imediată în titlul temei susţinute, Politicile de securitate naţională, un spaţiu de examinare care impune abordarea unor arii de studii speciale, precum istoria relaţiilor internaţionale, geopolitica, diplomaţia, relaţiile economice internaţionale, istoria militară şi aceea a armelor atomice, studiile strategice. Termenul de securitate naţională a fost consacrat după al doilea război mondial", fiind descris drept concepţia

1 Edward Hallet Carr, Twenty-Yean' Crisis, 1919-1939: An hitrodmtion to the Stndy of International Rela/ious, New York, 1964, pp. 61-72. Vezi şi Hans Morgenthau, Politia among Nations. The Strugalefor Power aiul Peace, New York, 1993, cap. 2.

Am tratat acest subiect în partea a doua a capitolului al ll-lea al lucrării de faţă.

care reuneşte într-un plan integrat de acţiune toate instrumentele şi mijloacele aflate la dispoziţia unui guvern, pentru ca acesta să poată apăra şi îndeplini interesele naţiunii-stat pe care o reprezintă. Fraza anterioară induce o concluzie logică, analizarea politicilor de securitate naţională ale SUA şi URSS reprezintă calea şi metoda propice pentru reconstituirea istoriei confruntării dintre cele două supraputeri postbelice şi pentru evaluarea consecinţelor rezultate din aceasta. Cititorul va întâlni în paginile următoare mai multe secvenţe istorice, în care conducătorii celor doi mari învingători din al doilea război mondial şi-au justificat deciziile luate şi acţiunile întreprinse în numele intereselor şi sec/iritaţii naţionale. Această din urmă consideraţie îmi conferă prilejul de a face remarcat faptul că, dincolo de predominanta dimensiune ideologică din disputele şi tensiunile generate de războiul rece, apărarea interesului naţional s-a dovedit a fi fost factorul fundamenta] şi decisiv, care a determinat interacţiunile politice din sistemul internaţional.

Una dintre principalele probleme cu care m-am confruntat în decursul elaborării cărţii de faţă a fost aceea privitoare la sursele de informare şi cunoaştere. Studierea istoriei contemporane continuă să se afle sub determinismul unei situaţii paradoxale: pe de o parte, abundenţa izvoarelor istorice şi influenţa exercitată de numeroasele studii interpretative, iar pe de alta, limitarea accesului la anumite fonduri arhivistice, fapt care constituie un obstacol frustram în dezvoltarea cunoaşterii. In ceea ce priveşte prima chestiune, am ţinut cont de reflecţia lui Benedetto Croce, după care, „orice reconstituire a istoriei îşi găseşte adevărurile m contemporaneitatea sa"'. Adică, fiecare istoric se află, că vrea sau nu, sub influenţa ideologică şi mentală a epocii în care trăieşte. Am luat în considerare spusele istoricului şi esteticianului italian, atât în ceea ce a privit propriile mele demersuri şi eforturi făcute în direcţia cunoaşterii, cât şi în relaţia generată de inerenta influenţă lăsată de interpretările anterioare asupra analizei elaborate de mine. In aceeaşi ordine de idei, am fost conştient că reconstituirea istorică este prin natura ei subiectivă şi revizuieşte, în măsuri mai mari sau mai mici, teoriile şi interpretările anterioare. Sunt de acord cu observaţia lui Ian Lustick, care a declarat cu francheţe că, „orice reconstrucţie a trecutului reprezintă o proiecţie ce reflectă inevitabil natura şi scopuri/e celui care o face" . Cititorul va observa că mi-am asumat această condiţie şi nu am evitat să emit judecăţi de valoare şi să mă

' Benedetto Croce, His/oiy: l/s Themy and Practice, New York, 1921, p. 12.

4 lan Lustick, „History, Historiography, and Political Science: Multiple Historical Records and the Problem of Selection Bias", American Politicul Science Rei'ieiP, 90, No. 9, September 1996, pp. 605-618. Am întâlnit o explicaţie asemănătoare la Katherine Verdery, Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu, Bucureşti, 1994, capitolul I.

manifest critic faţă de diferitele evenimente care mi-au stat în atenţie, dar şi în ceea ce priveşte variile interpretări şi opinii istoriografice.

Am trăit o parte din experienţa mea biologică şi socială în timpul regimului comunist din România şi se poate spune că am fost, în acest fel, un participant la faza târzie a războiului rece. Nu am perceput această realitate ca un handicap, iar lectura germinatorului articol semnat de Arthur Schlesinger, „Istoricul ca participant" m-a stimulat să o fructific". Pe de altă parte, nu am putut să ignor actualitatea dictonului latin, veritas temporis Jt/ia, şi am constatat prin propria-mi experienţă că îndepărtarea temporală de evenimentele studiate conferă un răstimp benefic unor reflecţii şi analize mai bine argumentate.

Construcţia lucrării mele s-a întemeiat, ca într-o regulă clasică, pe două categorii de surse, documentare şi interpretative. In mod firesc, la prima poziţie mi-au stat mai întâi în atenţie documentele edite, iar din acest punct de vedere seria volumelor FRUS, 1940-1968, mi-a oferit un sprijin esenţial. Am găsit informaţii utile şi în volumele de documente britanice, Documents on Biitish Po/icy Overseas, care acoperă anii 1945-1948, precum şi în cele

româneşti şi sovietice, publicate după 1989. Referitor la ultimele două, este necesar să menţionez că documentele cuprinse în aceste volume, care sunt departe de a lăsa impresia că sunt rezultatul unor eforturi disciplinate şi de perspectivă, sunt inegale ca valoare şi nu conţin, decât prin excepţie, discuţiile şi actele emise de la nivelul deciziei politice'. O situaţie asemănătoare, dar care mi-a afectat într-o măsură mult mai mare munca de cercetare, am întâlnit în decursul investigaţiilor efectuate în arhive. Voi spune de la început că cele mai importante date şi informaţii inedite revelate în lucrarea de faţă provin din fondurile arhivistice de la National Archives, Washington, D.C., din colecţiile de documente microfilmate găzduite la Library of Congress, Washington, D.C., şi la Main Library, Indiana State University, Bloomington, precum şi din arhivele britanice, Public Record Office, Kew Gardens, London. Climatul politic existent în Rusia şi resursele de care am dispus nu mi-au permis să desfăşor investigaţii în arhivele sovietice. Trebuie spus că, datorită reblocării accesului la fondurile arhivistice sovietice cu adevărat importante, nici măcar istorici americani de

5 Arthut Schlesinger, Jr., „The Historian as Participant", in Felix Gilbert and Stephen R. Gniubard, eds., hlistorical Studies Today, New York, 1972, pp. 393-412.

(l Au fost publicate câteva volume care se abat de la această regulă: Corneliu Mihai Lungu, Mihai Retegan, eds., 1956. Exploda. Percepţii române, iugoslave şi sovietice asupra evenimentelor din Polonia şi Ungaria, Bucureşti, 1996; Mihai Retegan, ed., Ra^poi politic în blocul comunist. Relaţii ronnhio-sovietice în anii şaizeci, Bucureşti, 2002.

renume, bine susţinuţi financiar, care s-au deplasat la Moscova imediat după ce preşedintele Elţîn îşi anunţase intenţia de a face procesul comunismului, nu au reuşit să obţină prea multe documente relevante din cancelaria Imperiului prăbuşit în 1991'. Oricum, informaţiile obţinute din aceste surse, după 1991, de istorici ruşi şi americani au fost introduse repede în circuitul istoriografie, fapt care m-a sprijinit în conturarea şi nuanţarea mai multor analize şi concluzii.

Situaţia arhivelor comuniste din România, recte a accesului la aceste surse, a devenit o problemă deprimantă, nu doar pentru autorul acestor rânduri, ci şi pentru numeroşi cercetători, în special români, dar şi străini. In pofida legislaţiei existente, autorităţile aflate la etaje diferite ale administraţiei şi puterii au obstrucţionat în permanenţă, prin mijloace demne de o cauză mai bună, accesul la „secretele orânduirii socialiste". Oricine consultă colecţia Cold War International Histoiy Project Bulktin, editată de Woodrow Wilson International Center din Washington, va putea să constate numărul masiv de documente publicate, care provin din arhivele comuniste bulgare, cehoslovace, est-germane, maghiare, poloneze, sovietice şi chiar din cele albaneze şi chineze. Am şi utilizat o parte a acestor informaţii în lucrarea de faţă. în schimb, a strălucit absenţa publicării, până în toamna anului 2002, unor documente care să provină din arhivele comuniste din România. Atitudinea adoptată de autorităţile române în această privinţă 1-a determinat pe istoricul american Thomas Blanton, director al Arhivelor Securităţii Naţionale din Washington, să se întrebe când s-a încheiat războiul rece în România. Luând act de schimbarea politică produsă în 1996, Blanton şi-a exprimat speranţa că războiul rece s-a sfârşit şi în interiorul României, iar accesul la studierea arhivelor comuniste va deveni o realitate8. Speranţele sale, şi ale altor numeroşi cercetători, nu s-au materializat încă. O dovadă o constituie şi mărturia făcută de Vladimir Tismăneanu, la 20 octombrie 2003, în prezenţa lui Stelian Stoian, şeful adjunct al Ambasadei României din Washington, cu prilejul lansării ultimei sale cărţi, Stalinism for AU Seasons. The Histoiy of the Rnmanian Commumst Varty (Staiinism pentru eternitate. Istoria Partidului Comunist Român). Tismăneanu a amintit demersurile sale, făcute sistematic din 1993, pentru a i se acorda accesul la arhivele Comitetului Central al Partidului Comunist Român, care au fost transferate după

7 Vezi consideraţiile lui Raymond Garthoff, „Sume Observations on Using the Soviet Archives", Diplomatic Histoiy, voi. 21, No. 2, Spring 1997, pp. 243-257. Am tratat la rându-mi această problemă la începutul capitolului al II-lca.

8 Thomas Blanton, „When did the Cold War End" CW1HP Bulletin, No. 10, March 1988, pp. 184-188 (citatul la p. 187).

evenimentele din 1989 la Arhivele Militare de la Piteşti. Refuzat, la fel de sistematic, Tismăneanu a cerut în 2002 sprijinul preşedintelui Iliescu, intervenţia acestuia din urmă mijlocindu-i accesul, limitat, la fondurile arhivistice ale Comitetului Central9.

Nu am scris aceste rânduri ca o justificare pentru puţinele surse arhivistice româneşti utilizate — am reuşit totuşi să consult dosare din fondurile PCR., 1945-1948, şi din CC al PCR., Cancelarie, 1959-1963, precum şi din mai multe Filiale Judeţene ale Arhivelor Naţionale — ci pentru a face sesizată o stare de fapt anormală, care din păcate continuă1".

Un capitol distinct îl reprezintă literatura de specialitate consultată şi dialogul pe care am încercat să îl stabilesc cu diferitele interpretări istoriografice. Faptul că am întâlnit, în primul rând în scrisul istoric american, atât de multe

interpretări divergente aliniate unor şcoli şi curente istoriografice distincte mi-a lărgit sfera cunoaşterii, dar m-a obligat la un efort suplimentar, menit să restabilească realitatea. Am fost nevoit să revăd fondurile arhivistice americane pe care le consultasem şi să compar diferitele trimiteri ale autorilor în cauză cu documentele publicate în volumele FRUS. Această sarcină, oarecum neaşteptată, s-a dovedit a fi fost foarte utilă, ajutându-mă să îmi clarific semnificaţia unor secvenţe care anterior nu îmi păruseră atât de importante. în ceea ce priveşte istoriografia privitoare la România, lucrurile au fost din păcate mai simple. In ciuda scurgerii atâtor ani, am constatat că, datorită situaţiei de blocare a accesului la arhive, lucrările de referinţă asupra perioadei care mi-a stat în atenţie, au rămas în bună parte tot acelea apărute în Occident, în deceniile şapte, opt şi nouă ale secolului trecut". Lor li s-au adăugat câteva cărţi şi analize valoroase, elaborate de istorici români şi străini, cărora le acord întreaga mea

" Vezi, htrp-./Avww. wilsoncenter.org/publications, October 20, 3:30 p.m.-5,00 p.m., 2003.

111 Pentru că adevărul trebuie spus până la capăt, voi aminti că în vara anului 2001, directorul de atunci al Arhivei Ministerului de Externe, Dumitru Preda, mi-a propus o colaborare în vederea editării rapoartelor diplomatice trimise de Legaţia României de la Washington în deceniile şase-şapte ale secolului trecut. Din păcate, în acea perioadă nu am putut onora oferta din motive de ordin personal.

" Enumăr acum doar câteva titluri: Chită lonescu, Communism in România: 1944-1962, London, 1964; Stephen Fischer-Galaţi, The New Romanici: ¥rom People's Democracy Io Socialist Republic, Cambridge, Massachusetts, 1967; John Michael Montias, Economic Derehpment in Commiinist România, Cambridge, Massachusetts, 1967; Kenneth Jowitt, Reroln/iouaty Wreaktlmmghs and National Dcvelopment: The Case of România, Berkeley, 1971; Robert R. King, 'l'be fl/s/oiy oft/x Romanian Commiinist Paiiy, Stanford, 1980; Michael Shafir, România. Politia, liconomics and Society. Politica! Stagnation and Simulatei! Changn, London, 1985.

apreciere12. In scrisul istoric post-comunist din România poate fi întâlnită şi o altă orientare, deosebită de lucrările citate mai sus, care a amplificat maniera interpretativă lansată în ultimii ani ai regimului Ceauşescu, bazată pe mitologii create în acea perioadă sau reluând mituri care s-au bucurat, până la un moment dat, de credibilitate în Occident. Unii dintre aceşti autori au publicat şi colecţii utile de documente, dar au stăruit sa le interpreteze în paradigma de care aminteam13.

Finalmente, dar nu în cele din urmă, amintesc lucrările şi acţiunile rezultate în urma activităţilor Fundaţiei Memoria, care a publicat Memoria. Revista gândirii arestate, şi, mai cu seamă, cele ale Fundaţiei Academia Civică, organizatoarea Memorialului de la Sighetu Marmaţiei şi editor al Analelor Sighet, în care au fost recuperate amintirile şi memoriile unui număr important de deţinuţi ai sistemului concentraţionar comunist din România. Pe de altă parte, cărţile publicate de Lavinia Betea, în care a redat mărturiile ce i-au fost făcute de Ion Gheorghe Maurer şi Alexandru Bârlădeanu, precum şi cele două lucrări memorialistice ale lui Silviu Brucan, mi-au fost folositoare în clarificarea anumitor aspecte din interiorul puterii comuniste ale acelei perioade14.

Am organizat lucrarea în trei părţi distincte. în primul capitol am analizat, pe baza unor date documentare şi statistice, situaţia şi raporturile de putere existente la sfârşitul celui de-al doilea război mondial. Am semnalat faptul că una dintre originile viitorului conflict americano-sovietic a fost generată tocmai de această stare de lucruri, cele două puteri fiind singurele care îşi păstraseră vitalitatea la finalul conflagraţiei. In aceeaşi ordine de idei, am remarcat avantajul creat conducătorilor sovietici de propriul sistem poliuc totalitar, în care nu au fost nevoiţi să se preocupe serios de rezolvarea

12 Vlndimir Tismăneanu, l-'untoma Iui Gbeorgbiu-Dej, Bucureşti, 1995;

terorii, Bucureşti, 1996; Dennis Deletant, România sub regimul comunist, Bucureşti, 1997; Idem, Cemişescu şi Securitatea. Constrângere şi disidenţă in România anilor 1965-1989, Bucureşti, 1998; Idem, Teroarea comunistă in România. Gbeorgbiu-Dej şi statul poliţienesc, 1948-1965, laşi, 2001; Stclian Tănase, Elite şi societate. Guvernarea Gbeorgbiu-Dej 1948-1965, Bucureşti, 1998; Pavel Câmpeanu, Ceauşescu, anii numărătorii inverse, Iaşi, 2002; Robert Levy, Gloria şi decăderea Anei Pauker, laşi, 2002; Marius Oprea, banalitatea răului. 0 istorie a Securităţii in documente 1949-1989, laşi, 2002.

13 loan Scurtu, ed., România. Retragerea trupelor sovietice - 1958, Bucureşti, 1996; Gh. Buzatu, Mircea Chiriţoiu, eds., Agresiunea comunismului in România. Documente din arhive secrete 1944-1989, 2 voi, Bucureşti, 1998.

14 Lavinia Betea, Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalini^arca României, Arad, 1995; Idem, Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi I/iescu, Bucureşti, 1997; Silviu Brucan, Generaţia irosită. Memorii, Bucureşti, 1992; Idem, De la capitalism la socialism şi retur. O biografie intre două reroluţii, Bucureşti, 1998.

gravelor probleme sociale şi economice şi au continuat să se înarmeze, în timp ce regimurile şi guvernele democrat-liberale din Occident au întâmpinat mari greutăţi din cauza consecinţelor economice şi sociale ale războiului. Intr-un al doilea rând, m-am străduit să aşez într-o relaţie de cauzalitate elementele şi factorii cultural-politici care s-au aflat la originea } dezvoltării fenomenului antagonic dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică. f Am reliefat paradoxul

unei situaţii, explicată în maniere diferite de istorici americani şi sovietici, aceea că până la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, cele două supraputeri şi-au manifestat interese mai degrabă comune şi nu şi-au interferat sferele de influenţă. Partea a treia a acestui capitol am dedicat-o analizării factologice a raporturilor dintre cei Trei Mari în decursul alianţei lor din marea conflagraţie. Bogatele surse documentare şi memorialistice care mi-au stat la dispoziţie şi numeroasele interpretări istoriografice pe care le-am luat în discuţie - în pofida atâtor opinii distincte şi acestea mi-au fost de un real folos - mi-au conferit baza argumentativă pentru elaborarea unei concluzii esenţial diferită de aceea care încă pare să fie preponderent răspândită în mediile istorice şi opinia publică din România: Europa de Est nu a fost „vândută" sovieticilor la Ialta, dar planurile militare stabilite în timpul războiului au adus Armata Roşie până în centrul Europei. Studierea atentă a realităţilor şi strategiilor politico-militare ale perioadei induce şi acest raţionament: dacă ar fi încercat să deschidă frontul principal de luptă împotriva Germaniei în Europa de Est — Churchill a insistat pentru această variantă - anglo-americani nu ar fi putut opri avansarea trupelor sovietice, aliate lor, spre vestul continentului.

Capitolul al doilea l-am structurat în alte trei secţiuni. Am dezbătut, mai întâi, curentele interpretative ale războiului rece din istoriografia occidentală, americană în primul rând, şi am atras atenţia asupra dezinteresului existent în istoriografia sovietică în privinţa tratării acestui subiect. Ultima situaţie se explică prin „raţiunile" ideologice ale conducerii de la Kremlin, care a admis folosirea termenului război rece doar în sens peiorativ, vădit culpabilizator la adresa puterilor occidentale. Partea a doua am consacrat-o analizării concepţiilor strategice şi a planurilor postbelice ale celor două supraputeri. M-am străduit să reconstitui procesul de formare a concepţiilor de securitate naţională, etapele şi modurile în care au fost dezvoltate aceste politici. Va putea fi remarcată discrepanţa existentă între abundenţa actelor decizionale şi a documentelor strategice americane, care au fost mai de mult timp accesibile cercetării, şi absenţa, în cel mai bun caz prezenţa celor câteva documente sovietice care au fost declasificate. Nu voi conferi dictonului, cu ' autor necunoscut, Cine îţi ascunde trecutul are motive să o facă, valoarea de panaceu explicativ, dar cuvintele de mai sus reflectă un adevăr care nu poate

fi ocolit. In sfârşit, am evidenţiat rolul strategic, deosebit de important, dobândit de Europa de Est în contextul războiului rece.

Capitolul al treilea dezbate perioada matură a războiului rece, recte etapa cunoscută sub numele de destindere relativa. Schimbările produse în politica şi strategia sovietică după moartea lui Stalin, încercările reformatoare ale lui Hruşciov şi restructurarea raporturilor dintre Moscova şi sateliţii ei est-europeni sunt primele teme abordate. Acest nou context a făcut posibilă afirmarea şi recuperarea parţială a identităţilor naţionale în politica regimurilor comuniste est-europene. Unul dintre scopurile urmărite prin acest proces - sovieticii au acceptat dezvoltarea lui în anumite limite - a fost acela de a conferi legitimitate populară şi naţională regimurilor satelite. Această evoluţie a produs rezultate distincte în ţările blocului sovietic, dar s-a înscris în previziunile şi prospecţiile strategice ale Statelor Unite. Ultimele evitaseră să rişte un război cu Uniunea Sovietică, inclusiv atunci când deţineau monopolul atomic. Cu atât mai mult, nu au intenţionat să o facă după ce sovieticii şi-au construit un arsenal nuclear enorm. Politica americană faţă de Europa de Est a respectat proiectul pe termen lung, elaborat sub preşedintele Truman, care urmărea să scoată ţările satelite de sub hegemonia sovietică prin măsuri care să producă efecte treptate şi să ocolească o coliziune militară frontală cu Armata Roşie. Din această perspectivă, România a devenit la începutul anilor şaizeci un subiect atrăgător. „Naţionalismul" manifestat'de conducătorii de la Bucureşti şi detaşarea aceloraşi de linia politicii externe a Moscovei, i-au suscitat pe liderii de la Washington să dezvolte o politică de apropiere faţă de România. Cititorul va descoperi în analiza noastră intenţiile strategice şi calculele tactice după care au interacţionat în acest proces cei trei actori, România, Statele Unite şi Uniunea Sovietică.

Lucrarea de faţă nu abordează un subiect categoric nou, nici nu era posibil acest lucru, dar, conform celor ştiute de mine, aşează pentru prima dată în aceeaşi paradigmă de analiză evoluţia raporturilor strategice dintre cele două supraputeri postbelice şi efectul acestor politici asupra României din primele două decenii de după 1945. Nu mi-am propus niciodată să scriu un studiu care să fie considerat varianta definitivă a acestui subiect. Nici nu doresc acest lucru. Sper însă că am reuşit să clarific mai multe aspecte ale acestei istorii complexe. Acolo unde nu am izbutit să obţin informaţii suficiente şi, prin urmare, să construiesc argumentaţii convingătoare, am ridicat interogaţii care sper să atragă atenţia altor cercetători. De-a lungul celor mai bine de zece ani de cercetări şi reflecţii asupra subiectului de faţă am primit sprijinul mai multor instituţii şi persoane, fără al căror ajutor mi-ar fi fost foarte dificil să concep şi să scriu această carte. Mulţumesc pe această cale United States Information Agency, prin intermediul căreia am beneficiat

de două stagii de pregătire şi cercetare în SUA. Aceeaşi recunoştinţă o exprim colegilor şi conducerilor University of Pittsburgh şi Indiana State University, Bloomington, care m-au găzduit şi mi-au acordat întreaga lor atenţie. Nu pot vorbi decât apreciativ despre modul în care am fost tratat şi sprijinit de specialiştii şi colegii de la National Archives

şi Library of Congress si îmi amintesc cu plăcere de sprijinul logistic ce mi-a fost acordat de Fundaţia Fulbright, România, în special de doamna Ioana Ieronim, pe care o asigur de întreaga mea preţuire. Cercetările care le-am întreprins la National Archives, Washington, D.C., ar fi fost mult îngreunate dacă nu a-şi fi beneficiat de găzduirea oferită cu generozitate de Sergiu Verona şi Ernest Latham. Ii aduc un omagiu lui Sergiu Verona, care nu se mai află printre noi, şi mă simt onorat să beneficiez de prietenia lui Ernest Latham. Aceeaşi gratitudine o exprim unei instituţii astăzi reformate, British Association for Central and Eastern Europe şi directorului care o conducea atunci, Alan Brooke-Turner, prin bunăvoinţa cărora am efectuat un stagiu de cercetare la Public Record Office, Kew Gardens şi am putut studia fondurile de carte ale British Library. îmi doresc să pot răsplăti într-un fel sprijinul care mi 1-a acordat, atunci şi ulterior, profesorul Dennis Deletant de la School of Slavonie and East European Studies. Mulţumesc şi Fundaţiei Soros, Open Society, Filiala din România, care mi-a sprijinit financiar şi logistic mai multe deplasări efectuate, în scopuri profesionale, în străinătate şi amabililor colegi de la FernUnivesität din Hagen.
Nu în cele din urmă, menţionez valoarea formativă şi propriile-mi clarificări, care le-am dobândit prin cursurile şi seminariile ţinute la Facultăţile de Istorie şi Filosofie şi de Studii Europene de la Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj şi la Facultatea de Istorie-Filologie a Universităţii „1 Decembrie 1918" din Alba Iulia. în toţi aceşti ani, mai mulţi profesori şi colegi de la cele două Universităţi amintite mi-au fost aproape şi m-au sprijinit profesional şi afectiv. îi amintesc aici pe profesorii Iacob Mârza de la Universitatea din Alba Iulia, pe Gheorghe Cipăianu de la Universitatea Babeş-Bolyai şi pe Gheorghe lancu de la Institutul de Istorie din Cluj-Napoca. Ţin să îi mulţumesc în mod special fratelui meu, Virgiliu, pentru sprijinul generos şi sfaturile utile, pe care mi le-a acordat în decursul redactării acestei cărţi. Celor de mai sus, dar şi altor colegi şi prieteni, străini şi români, le transmit întreaga mea recunoştinţă. Eventualele lucruri bune existente în această lucrare li se datorează. Greşelile îmi aparţin numai mie.
< • ■ J l»
•X •/ j t,,n
: . . . '. . . ■ .. 'ii itij.iri: ' i' i i ; !, j
SUA ŞI URSS la sfârşitul celui de al Doilea Război Mondial: cultură politică, strategie şi . ■-.....obiective -■■< -1----- •*« -!^' ■■•■• ••■--•■ •
La aproape zece ani de la sfârşitul celui de al doilea război mondial, cunoscutul analist al relaţiilor internaţionale Hans J. Morgenthau adăuga în partea introductivă, a celei de a doua ediţii, a unei cărţi devenită deja clasică, o constatare sintetică şi realistă asupra stării şi perspectivelor din relaţiile internaţionale, „...situaţia internaţională se reduce acum la un spectacol primitiv în care doi giganţi se supravegheată şi au suspiciuni reciproce"1. în sprijinul afirmaţiei sale, Morgenthau aducea argumentele provenite dintr-o atentă observare a unei confruntări, războiul rece, oficializată din 1947; o confruntare ce se făcuse remarcată printr-un bipolarism dominant la scară mondială şi în care cei doi protagonişti ai conflictului, punând în prim-planul atitudinii lor o consistentă dimensiune ideologică, refuzaseră până atunci să recurgă la mijloace politico-diplomatice folosite în trecut de alţi competitori ori beligeranţi antagonici: compromisul şi posibilitatea ulterioară a unei concilieri. Reputatul politolog de adopţiune americană se întreba dacă principiul care se dovedise guvernant în dezvoltarea relaţiilor internaţionale, take andgive, adjudecă, dar şi cedează, va mai putea fi operabil în viitor2.
La o distanţă de mai bine de un deceniu de constatările amintite mai sus, Raymond Aron examina, în cadrul unui studiu binecunoscut, istoria postbelică a relaţiilor internaţionale. Definind războiul rece, „...război, deoarece diplomaţii nu puteau şi nu vroiau să-şi reglemente^ disputele prin negocieri; rece, pentru că nu puteau sau nu doreau să folosească forţa', filosoful francez vedea în amintitul conflict, un fenomen a cărui putere, dată de globalismul său, a fost capabilă să influenţeze şi chiar să modifice arhetipuri şi concepte esenţiale ale sistemului internaţional3. Dar opiniile ambilor autori, la care am făcut referire, convergeau în a sublinia apariţia în sistemul internaţional
1 Hans J. Morghentau, Politic* An/aug the Nations: The Str/iogle for Power and Peace, New York, 1954, pp.22-23. în continuare vom cita ediţia a şaptea, apărută la New York, 1993.
2 lbie/em, pp. 92-94.
3 Cf. Raymond Aron, Petice and War: A Tbeoiy of Internaţional Ketations, New York, 1967, pp. 10-12, 158, 214-228, passim.

postbelic a unei situaţii fără precedent, impunerea ca singure centre reale de putere la nivel mondial, a Statelor Unite ale Americii şi a Uniunii Sovietice. Acestea au şi fost nominalizate ca ocupând rangul de supraputeri, ca o distingere faţă de situaţiile anterioare4.
într-o cuprinzătoare examinare a evoluţiei sistemului mondial modern (al relaţiilor internaţionale), Stephen Peltz configurează succesiunea mai multor modele de funcţionare ale sistemului relaţiilor internaţionale, a cărui arie s-a lărgit continuu până la dimensiunile globale de astăzi. Relevând reapariţiile periodice ale sistemelor bipolare, tripolare sau multipolare, Peltz subliniază faptul că nicicând în istorie nu s-a înregistrat o asemenea concentrare a capacităţilor de putere precum în epoca postbelică, situaţie generată de bipolarismul dominant exercitat de Statele

Unite şi Uniunea Sovietică5. Acestei ultime constatări ne vom asocia şi noi, încercând să aducem însă câteva completări necesare, unele putând fi deduse din studiul lui Stepen Peltz, alte câteva preluate din analizele altor specialişti în domeniu.

Deşi există numeroase diferenţe interpretative între autorii de referinţă ai temei6, majoritatea lor sunt de acord că instaurarea hegemoniei condominiale a Statelor Unite şi Uniunii Sovietice nu îşi găseşte vreun grad de comparaţie cu nici una dintre situaţiile anterioare, în care două sau mai multe centre de putere şi-au impus dominaţia ori şi-au manifestat o influenţă pregnantă în cadrul internaţional. Prin urmare, trăsăturile specifice care

" în ceea ce priveşte consideraţiile asupra conceptului de supraputere şi trăsăturile sistemului internaţional postbelic teţinem, alături de opurile deja citate: Wiliam T.Fox, The Super-Ponms: The United States, Britaitf, and the Soviet Union- Thdr Responsabili^ for Petice, New York, 1944; Henty Kissinger, Nuclear Weapons and t'oreign Policy, New York, 1957; Zbigniew Brzczinski and Samuel P. Huntington, Po/itical Power: U.S.A. / U.S.S.R, New York, 1964; John G. Stoessingcr, The United Nations tind the Superpomers. United States-Soviet lnteractions at the United Nalions, New York, 1966; Anatol Rapoport, The /J/ţ Tino. Somet-Ainerican Peneptions o] tore(«n Policy, New York, 1971; C.J. Bartlett, The Clobalist Conflict, 1880-1970: The International Rirahy of the Creat Poivcrs, London, 1984; Paul Kennedy, The Rise and Vallofthe Creat Powers, London, 1988.

s Stepen Peltz, „Changing International Systems, the World Balance of Power, and the United States, 1776-1976", Diplomatic HistoryJ5, No 1, 1991, pp. 76-78.

(' Aserţiunea noastră face referire la cele două unghiuri diferite de apreciere a relaţiei dintre bipolarismul postbelic şi sistemul relaţiilor internaţionale. Viziunea clasică susţine că bipolarismul a debutat prin instabilitate sistemică, urmând să parcurgă o perioadă de stabilitate, finalul fiind marcat de reîntoarcerea la instabilitate. Vezi John G. Stoessinger, The Mitfjt of Nations. World Po/itics in Our Daj, New York, 1990. Opiniile revizioniste şi neo-revizioniste consideră, dimpotrivă, bipolarismul postbelic ca având în principal o contribuţie formativă şi de stabilizare a sistemului. Vezi Robert Jervis, Perceptitm and Mispeneption in Internationa,l Politia, Princeton, New Jersey, 1977.

disting sistemul bipolar postbelic, făcându-1 un caz tară precedent, sunt următoarele:

în pofida existenţei şi asumării, nu doar de cele două supraputeri, ci şi de marea majoritate a actorilor-state, a unor instituţii şi jurisdicţii internaţionale care stăteau la baza şi ofereau cadrul funcţionării unei ordini la acel nivel, ordinea respectivă a fost de multe ocazii dublată şi chiar înlocuită, de o alta, determinată şi controlată dinspre cei doi centri de putere mondială7.

dimensiunea confruntării bipolare s-a manifestat, pentru prima dată în istorie, la un nivel, în realitate, global, generând o succesiune de interdependenţe originate şi gestionate de raporturile dintre cei doi poli ai sistemului8.

concomitent cu impunerea sistemului bipolar sovieto-american, mari puteri cu tradiţie şi relevanţă în istorie au fost retrogradate în postura de puteri secundare. Au intrat în această categorie Franţa, Italia, Germania, Japonia, Marea Britanie şi într-o anumită măsură China, recunoscută formal ca mare putere, dar neavând atributele care să îi confere o asemenea statură, cel puţin până după 1949. Numărul subiecţilor în cauză, şi mai cu seamă alinierea, şi uneori subordonarea lor voinţei celor două supraputeri fac ca această situaţie să nu-şi găsească vreo anterioritate .

vom încheia cu trăsătura cea mai vizibil afirmată a confruntării bipolare, aceea ideologică, considerată a-şi fi adus o contribuţie majoră la declanşarea, şi mai ales întreţinerea conflictului. In fapt, mai mulţi dintre specialiştii temei au ţinut să facă remarcată o particularitate a războiului rece, care îl distinge de alte conflicte condiţionate ideologic: faptul că respectiva confruntare nu a fost doar una între capitalism şi comunism, ci şi o competiţie şi beligerantă între două dintre cele mai ideologice naţiuni ale Terrei. Naţiuni care pe lângă culorile politice promovate au fost educate să creadă în mesianismul valorilor lor tradiţionale10.

7 Cf. Kenneth N. Waltz, Theoiy of International Re/ations, Redding: Massachusetts, 1979, pp. 138-160, 176-183.

s Robert O. Kcohane and Joseph S. Nye, Power and Interdependeme, Boston, 1977, pp. 99-117; Frederic S. Pearson and J. Martin Rockester, International Relations. The Global Condition in the I jite Twentietb Centuiy, Menlo Park, California, 1984, p. 58 şi urm.

"Jan F. Triska, „Summary and Condusions", in)an F. Triska, ed., Dominant Powers and Subordinate States, Durham, North Carolina, 1986, pp. 441,464.

'" Louis J. Halle, The Cold W«r as hlisto/y, New York, 1967, pp 157-160; Adam Ulam, Tixpansion and Coexistente: The H/stoiy of Soviet Voreign Policy, 1917-1973, Second Edition, New York, 1974, pp. 130-131.

Fără îndoială elementele configurate anterior au fost rezultatul unei evoluţii mai îndelungate a sistemului internaţional, ele fiind pendinte şi de istoria, tradiţiile şi specificul dezvoltării naţionale a celor două state-supraputeri. Insă conjunctura imediată, care le-a transpus în realitate, a fost determinată de condiţiile existente la

finele ultimei conflagraţii mondiale. Subiect asupra căruia ne vom opri în cele ce urmează. ■ <

1. Situaţia internaţională şi raporturile dintife Marile puteri la sfârşitul marii conflagraţii mondiale

' ■ ' ' '

Victoria obţinută de Coaliţia Naţiunilor Unite în 1945 deschidea perspectiva unei noi epoci în relaţiile internaţionale. Dar până când Alianţa învingătoare avea să realizeze noua ordine internaţională anunţată, ea atinsese deja un prim obiectiv, când prin capitulările principalilor piloni ai Axei, Germania şi Japonia, produse succesiv la o distanţă de patru luni, se punea capăt celui mai amplu şi sângeros conflict cunoscut în istoria umană. La finalul său, al doilea război mondial lăsa în urmă circa 55 000 000 de morţi, alte zeci de milioane de răniţi, refugiaţi şi dezrădăcinaţi şi pagube materiale ale căror cote depăşeau orice precedent. Era însă, dacă putem spune aşa, o urmare firească a unui conflict care a impus prin dezvoltarea sa o angajare totală din partea protagoniştilor, mai cu seamă din partea puterilor învinse şi totodată iniţiatoare ale războiului, a căror ideologie le-a îndreptat, în opinia lui Gordon Wright, dincolo de orice limită a raţiunii, conducătorii de atunci ai Germaniei şi Japoniei văzând în obţinerea victoriei, ori în contrariul ei - înfrângerea, menţinerea existenţei, respectiv dispariţia naţiunilor lor11. Or, acel tip de comportament şi obiective ale acelei părţi a beligeranţilor a atras o ripostă severă din partea opusă, viitorii învingători adoptând la rându-le o atitudine inflexibilă şi ocolind orice posibilitate de compromis cu inamicii12.

La doar câteva zile după capitularea Germaniei, aşteptând cu o justificată nerăbdare ca acelaşi lucru să se întâmple şi cu Japonia, cunoscutul columnist al lui New York Times Cyrus L. Sulzberger îşi exprima într-un editorial speranţa că „...aliaţii îşi vor reuni calităţile ce i-au făcut să izbândească

11 Gordon Wright, The Ordeal of Total War, 1939-1945, New York, 1968. Deşi idei similare au fost susţinute sau sunt deductibile în lucrări anterioare, istoricul american este primul care a elaborat o teză explicită a angajamentului total la care au recurs protagoniştii conflagraţiei.

12 Philippe Masson, V ne pietre totale, 1939-1945, Paris, 1990, p. 456.

împreună... iar Conferinţa Păcii care. o aşteptăm toţi... să fie prin rigoarea justiţiei aplicate un model şi o ba%ă a viitorului"^. Doar câteva luni mai târziu, acelaşi rafinat analist al fenomenelor contemporane nota în propriul jurnal, „... îmi este teamă că nici măcar afişarea unei unităţi de păreri în ceea ce priveşte marile probleme nu mai este posibilă între noi şi ruşi"14. Iată aşadar, că în chiar ochii trăitorilor acelor timpuri, afirmarea în comun a aşteptatelor sentimente de satisfacţie pentru obţinerea victoriei şi continuarea colaborării, atât de popularizată în timpul războiului, lăsau tot mai mult loc suspiciunii şi controverselor între cei care începeau să devină foştii aliaţi.

între urmările imediat vizibile la sfârşitul conflagraţiei, noile roluri şi staturi internaţionale ale principalilor actori ai Coaliţiei Naţiunilor Unite impuneau respectul, speranţa, dar pe alocuri şi teama celor care îi priveau. La fel ca pe durata desfăşurării operaţiunilor militare, principala scenă care atrăgea atenţia internaţională rămăsese Europa. în fond, bătrânul continent fusese locul unde începuse şi se dezvoltase marele război, şi tot aici, prin confruntările militare şi politice, i se decisese soarta. De-a lungul conflagraţiei, nu mai puţin de cincizeci şi şapte de state au devenit beligerante. Şapte dintre acestea au făcut parte din tabăra învinşilor, iar cincizeci s-au raliat învingătorilor, unele cu o prezenţă pur formală, enumerând aici Guatemala şi Liberia. Participanţii europeni, în număr de trezeci şi patru, dacă ne referim la harta politică existentă la 1 ianuarie 1938, au parcurs însă, voit sau nu, experienţa unei implicări totale, atât prin angajarea militară, cât şi în urma ocupării sau satelizării lor de către hegemonii momentului. Dacă factorii de putere au determinat aşadar anumite alinieri politico-militare în timpul războiului, această situaţie s-a prelungit într-un sens invers, prin prisma următoarelor configurări politice, la finalul său. Compusă în momentul creării ei din douăzeci şi şase de membri, şi ajungând în final la cincizeci, Coaliţia Naţiunilor Unite a fost dominată de voinţa şi potenţialul militar a celor trei protagonişti, Marea Britanie, Statele Unite şi Uniunea Sovietică. Această stare de lucruri, vizibilă contemporanilor şi în decursul conflagraţiei, şi-a făcut cunoscute efectele, mai cu seamă la sfârşitul ostilităţilor. Dar între timp, chiar între cei trei mari s-au desfăşurat mai multe serii de discuţii privind raporturile dintre ei, limitele angajării comune şi posibilele interpretări ale acestora, precum şi câteva încercări de conciliere a părerilor contradictorii privind situaţia postbelică. în fapt, s-a

13 C.L. Sulzberger, A]jmg Roii' of Candlks: Memoirs and Diaries, 1934-1954, New York, 1969, pp. 96, 101.

14 Itidew, pp. 182-184, 311.....

pus în mişcare un întreg mecanism care încerca să producă repetat o stare de acomodare între trei subiecţi, state şi persoane în acelaşi timp, situate atât de diferit din punct de vedere ideologic. Ar fi însă o judecată simplistă dacă am acorda doar, sau în primul rând, ideologiei rolul esenţial pentru deosebirile marcante care s-au manifestat în permanenţă, în decursul alianţei, între concepţiile celor trei parteneri. Ei erau deja despărţiţi atunci de o întreagă istorie şi nu doar de pigmentul care colorase în roşu Kremlinul, eveniment produs cu mai puţin de trei decenii în urmă15. O istorie ce însumase o evoluţie atât de diferită ca tip de civilizaţie, astfel că, America şi Britania se aflau într-o parte şi Uniunea Sovietică în alta. Asumându-ne, până la un punct, tezele profesorului Samuel Huntington, de

la Universitatea Harvard, vom cădea de acord că raporturile dintre cei trei aliaţi din timpul războiului s-au aflat tot timpul sub impactul unei falii creată între civilizaţii diferite"'. Dar, această teorie a mai fost anterior elaborată de Arnold Toynbec, atunci când a recurs la identificarea şi clasificarea tipurilor de civilizaţii din Europa urmărind apartenenţa la creştinismul catolic, respectiv ortodox1. Şi, de asemenea, în secvenţe cronologice şi examinări analitice diferite si separate, de Max Weber, care a găsit originile societăţii vest-europene moderne în etica protestantă18, respectiv de Alexandr Puşkin, care referindu-se la trăsăturile ce distingeau cultura rusă de celelalte culturi ale Europei, considera că permanenţa amintirilor legate de cucerirea Rusiei de către mongoli nu i-a deschis acesteia nici accesul spre utilizarea algebrei, dar nici apropierea de gândirea aristotelică19.

Revenind însă la subiectul adus în discuţie, vom semnala că sentimentul de uşurare generală generat de realitatea încheierii războiului era în bună măsură contrabalansat de situaţia economică şi socială, pentru a ne referi deocamdată la această ipostază, cel mai adesea dramatică în ţările a căror teritoriu a fost supus operaţiunilor militare. Şi din acest punct de vedere, situaţia din Europa se plasa în prim-plan, cu toate că rănile adânci ale

15 Vezi succinta, dar pătrunzătoarea analiză a lui Hcnry Kissinger a originilor şi obiectivelor distinct situate ale celor trei mari, aut.cit, Diphmacy, New York, 1994, cap.16, „Three Approaches to Peace", în specia] pp. 394-397.

1(1 Samuel P. Huntington, „The Clash of Civilizations", in Voreigi Affairs, 72, 1993, No 3, pp. 22-49. Vezi şi ediţia românească a cărţii dezvoltate pe baza acestui eseu, aut. cit., Ciocnirea civilizaţiilor, Bucureşti, 1997. Rezervele noastre privesc tratarea unitară a creştinătăţii ortodoxe ca sursă a configurării identităţii, în cazul de faţă, ruse.

17 Arnold Toynbee, Studiu asupra istoriei, 2 voi., Bucureşti, 1998.

1K Hans Gerth and C. Wright Mills, eds., h'wm Max Weber: lissays in Sociology, New York, 1946, p. 180 şi urm.

'" Apud iVlichael Kort, The Soviet Colossus. A rlisloiy of'U.S.S.R., London, 1994, p. 8.

războiului erau prezente şi în alte locuri, precum nordul Africii şi, mai cu seamă, Extremul Orient. Cei şase ani ai conflagraţiei provocaseră epuizarea resurselor economice ale beligeranţilor, la aceasta adăugându-se distrugerile şi devastările unei mari părţi a obiectivelor industrial-economice şi civile. Şi, ca o ironie a sorţii, situaţia economică dezastruoasă era comună, într-o măsură aproximativ egală, tuturor marilor puteri europene de la începutul conflagraţiei. O anumită excepţie o reprezenta situaţia economiei sovietice. Iar la polul opus se afla, într-o creştere remarcabilă, economia americană.

Cu un an înaintea declanşării războiului, în 1938, economia europeană reuşise să părăsească curba descendentă provocată de marea criză economică de la începutul deceniului patru. Marilor puteri europene, Germania, Franţa, Italia, Marea Britanie şi Uniunea Sovietică le reveneau împreună, în acel an, 48,5% din producţia industrială la nivel mondial; Statele Unite produceau 28,7%, iar Japonia 3,8%"". Aceeaşi preponderenţă europeană era realizată prin cumularea veniturilor naţionale ale aceloraşi subiecţi, suma totală ridicându-se la 74 miliarde dolari, faţă de 68 miliarde SUA şi 4 miliarde Japonia21. Insă, capacităţile şi structurile economiilor respective erau în mare măsură diferite. Economiile statelor cu regimuri democrat-parlamentare fiind orientate spre producţia de consum, bugetele alocate înarmării reprezentând încă sume infime, în comparaţie cu fondurile alocate de statele cu regimuri autoritar-totalitare. Astfel, raportul între suma venitului naţional şi procentele alocate din acesta sectorului militar se prezenta astfel în 1937: SUA, 68 mld. dolari venit naţional - 1,5% pentru înarmări; Marea Britanie, 22 mld. dolari - 5,7%) pentru înarmare; Franţa, 10 mld. dolari - 9,1%; în schimb Uniunea Sovietică, la un venit nap'onal cifrat la suma de 19 mld. dolari, aloca înarmării 26,4%; Germania la 17 mld. dolari -23,5%; Italia la 6 mld. dolari - 14,5%; iar Japonia la 4 mld. dolari - 28,2%22. Această situaţie a rezultat, în ajunul declanşării conflictului, într-un raport disparat privind potenţialul de război al primelor şapte puteri ale lumii, care conform analizei făcute de expertul britanic George Hillman deţineau 90,5% din acest indicator la nivel mondial: în ceea ce priveşte Europa, Germania ocupa cu 14,4%, din întregul indicator, prima poziţie, depăşind singură capacităţile de război cumulate ale Franţei - 4,2% şi Mani Britanii - 10,2%. Uniunea Sovietică deţinea de asemenea un procentaj impresionant, 14%,

2(1 Paul Kennedy, Tije Ri.re and b'iillqftbe Creat Powers, tabelul nr. 30, p.426.

21 Ibidem, tabelul nr.21, p.429.

22 lbidem, loc. cit. , ..■.,,,,,,,

pentru ca Italia cu 2,5% şi Japonia cu 3,5%, să se situeze pe poziţii aparent inferioare" .

Anii războiului şi apoi finalul acestuia au produs modificări importante în ceea ce priveşte starea şi structura economică a marilor puteri. Din nou, cele mai afectate, ca număr şi prin reducerea potenţialului economic, au fost statele europene, indiferent de postura lor, învinse sau învingătoare. Venitul naţional al Germaniei reprezenta în 1946 mai puţin de o treime în comparaţie cu nivelul atins în 1938; Italia abia atingea, în 1945, 40% din produsul naţional al anului 1938, iar economia Franţei se situa sub jumătatea performanţelor atinse cu un an înainte de război. Aceeaşi situaţie dramatică înregistra Japonia, care mai producea în 1946 circa 57% din venitul anilor 1934-1936, darmai puţin de treime din producţia industrială24. Situaţia Marii Britanii părea mai bună, nivelul produsului intern brut din

1945 depăşindu-1 cu 8°/» pe cel obţinut în 1938, însă exporturile scăzuseră la 31%), fapt ce-1 făcuse pe J.M. Keynes să prognozeze că Anglia se afla în faţa unui Dunkerque financiar2"1. De altfel, în pofida menţinerii la cote constante şi apropiate de nivelul anului 1938, economia britanică a continuat să se deterioreze până în 1948 şi datorită cheltuielilor militare necesare întreţinerii trupelor aflate pe continentul european sau în colonii.
Prin contrast, economia americană nu doar că înregistra un reviriment, ci atingea în 1945 aproape dublarea veniturilor realizate în 1939, de la 88,6 mld. dolari, la 135 mld. în 19452ri. Sursele acestei creşteri fabuloase a economiei americane, în chiar anii războiului, când doar sumele alocate direct înarmării au depăşit între 1941-1944 70 mld. dolari, iar sprijinul acordat aliaţilor prin legea Lend-Lease s-a cifrat la circa 40 mld. dolari, se regăsesc în noua conjunctură creată în plan internaţional de exigenţele războiului. Recurgând la explicaţiile oferite de Alan Milward, într-un op considerat de referinţă în ceea ce priveşte tratarea acestui subiect, vom menţiona elementele argumentative ale acestuia:
conform lui Milward (această explicaţie fiind comună mai multor !, autori), angajarea Statelor Unite în război a oferit economiei americane, caracterizată prin supleţe, capacitate de adaptare şi dinamism - dar având o parte a potenţialului ei neutilizată din varii
23 Apud llridem, tabelul nr. 32, p.430. Prima poziţie era ocupată de S.U.A. cu 41,7%.:';
24 lbirlem, pp. 470-473; Pierre Leon, ed., Histoire iconomique el sociale du mo/ide, voi. 5, Gmmsetcrises 1914-1947, Paris, 1977, pp. 510-516, 542.
25 Paul Kennedy, The R/re an balloflhe Creat Poivers, p.473.
2(1 Thomas D. Laitson, David Skidmore, International Political Economj. The Sfrugale for Power arid Weatih, Forth Worth, Texas, 1993, p.69. - • • "" ■

motive - şansa unei relansări, atât pe piaţa internă, cât şi în exterior. Comenzile pentru furnituri militare aduceau un aport esenţial în acest sens.
suportul material oferit aliaţilor prin legea Lend-Lease a fost departe de a fi o povară pentru sistemul economic american, deschizându-i acestuia noi perspective de creştere, în primul rând ocazia reabilitării unor ramuri industriale performante, ale căror producţie şi vânzări se aflau încă sub persistenţa efectelor crizei de la începutul anilor treizeci. cu toate că şi alte state au avut la dispoziţie în timpul războiului resurse bogate şi capacităţi mari de producţie, economia americană s-a distins prin gradul de productivitate incomparabil mai mare: de două ori peste cel din Germania şi de cinci ori în comparaţie cu Japonia. Această superioritate a fost reliefată de fabricarea de către Statele Unite, în 1944, a peste 40% din producţia mondială de armament, în special în ramurile de vârf, aviaţie, blindate, mijloace de comunicaţie şi control.
prin relaţiile dezvoltate de-a lungul conflagraţiei s-au creat premisele unei dependenţe a câtorva dintre economiile statelor europene faţă de mecanismul economic american. Această situaţie s-a accentuat şi extins în condiţiile existente la" sfârşitul războiului în Europa. Dar dincolo de distrugerile produse în Europa în timpul războiului, economia americană a fost avantajată în mod direct de epuizarea lichidităţilor din fostele mari puteri europene: Marea Britanie, al cărei imens deficit al balanţei comerciale a obligat-o să caute noi credite prin care să evite un colaps financiar imediat; Germania şi Franţa, ale căror rezerve financiare se ridicau la 13%, respectiv 8% din stocurile deţinute în 19392'.
Vom mai adăuga la cele de mai sus faptul că, dintre marile puteri, SUA erau singurul stat ce rămăsese într-adevăr bogat la sfârşitul conflagraţiei. Trezoreria federală deţinea, în 1945, în depozitele sale, aproape două treimi, în lingouri a căror valoare depăşea 20 de miliarde de dolari, din rezerva mondială de aur, estimată a se fi ridicat atunci la un total de 33 de miliarde de dolari28. Această imensă putere financiară se sprijinea pe o economie foarte puternică, în acelaşi an o jumătate din producţia industrială mondială
27 Alan Mihvard, War, Ecotwmy and Society 1939-1945, Berkley, 1967, pp. 63-68, 345-352,359-360.
2S B.M. Rowland, ed., Halaiue of Power or hhiţer//ony:Tbe Inter-War Monetaiy System, New York, 1976, p.268, Apud Paul Kennedy, The VJse and Valloftbe Creat Powers, p.461.

fiind obţinută în Statele Unite, numai acest indicator reprezentând ceva peste o treime din producţia globală de mărfuri2'.
Condiţiile internaţionale de la sfârşitul războiului au permis corpului decizional american să realizeze unul dintre obiectivele permanente ale politicii externe a SUA, prin care să poată fi mai bine fructificate imensele capacităţi economice deţinute, instituirea unui sistem liber al schimburilor economice la nivel mondial. Exista, de altfel, o anterioritate în această direcţie, diplomaţia americană încercând încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea să obţină acordul puterilor ce beneficiaseră de concesionarea unor zone din China, pentru un sistem de liber schimb în regiune. Iniţiativa Secretarului de Stat de atunci, John Hay, a fost însă primită cu rezerve de cei cărora le fusese adresată,

eşuând în final. A doua tentativă a fost consemnată la sfârşitul primului război mondial, când articolul al treilea din cele patrusprezece puncte ale preşedintelui Wilson propunea desfiinţarea barierelor vamale şi asigurarea unor clauze comerciale egale pentru toate statele. Controversele manifestate între marile puteri în decursul Conferinţei de Pace, şi apoi respingerea de către Congres a aderării SUA la Liga Naţiunilor au făcut inoperante chiar negocierile asupra acestui subiect3". Dar, oricum, ar fi existat o serioasă opoziţie din partea statelor coloniale, Franţa şi Marea Britanie în primul rând.

Situaţia s-a modificat fundamental în timpul celei de a doua conflagraţii mondiale. Franţa fusese îngenunchiată de Germania, iar Marea Britanie, cu resursele financiare secătuite, era întrutotul dependentă de creditele americane. Prima iniţiativă în acest sens a venit din partea britanicilor, în septembrie 1941, în decursul conferinţei desfăşurate la Londra, în care urma să se stabilească planul de aplicare a prevederilor Cartei Atlanticului. Cu acel prilej, reprezentanţii Marii Britanii au propus omologilor americani crearea unor structuri pentru ajutorul şi refacerea Europei devastate. Astfel s-a ajuns, după o perioadă de studiu şi elaborarea unor proiecte, la constituirea în noiembrie 1943, în urma conferinţei desfăşurate la Washington, în prezenţa delegaţilor reprezentând 44 de membri ai Coaliţiei Naţiunilor Unite, Uniunea Sovietică refuzase să participe, a Administraţiei Naţiunilor Unite pentru Ajutor şi Reconstrucţie31. Acesta a fost primul pas în direcţia

29 Alan Milward, War, Ecotwmy and Society, p.63; Paul Kennedy, The R/re and l*'all of tije Grecit Poivers, p.461.

3(1 Julius W. Pratt, A Ilis/ory of United States h'oreis>n Po/icy, Sccond Edition, New Jersey, 1965, pp. 240-242, 308-310.

" Frank P. Chambers, Tbis Age of Conflict. Tbe Western World-1914 to tije Present, Third Edition, New York and Burlingame, 1962, pp. 625-626.

creării celor trei instrumente fundamentale, preconizate în concepţia executivului american să asigure dezvoltarea unui sistem economic internaţionalizat la scară mondială. Mai întâi, la conferinţa de la Bretton-Woods, desfăşurată între 1-22 iulie 1944, din nou fără participare sovietică, au fost create Fondul Monetar Internaţional şi Banca pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare, actuala Bancă Mondială. Prin chiar obiectivele lor, cele două organisme internaţionale urmăreau „sădirea liberalismului economic" în statele care le solicitau sprijinul'2. în sfârşit, după mai multe preparative începute în 1946 în cadrul ONU., şi derulate mai apoi în afara organizaţiei, la 30 octombrie 1947 a fost semnat la Geneva, de reprezentanţii a 33 de state Acordul General pentru Tarife şi Comerţ (GATT), ceea ce reprezenta traducerea în faptă a articolului trei din cele patrusprezece puncte wilsoniene şi a prevederilor din articolele 4 şi 5 ale Cartei Atlanticului3'.

Prin poziţia dobândită la sfârşitul războiului Statele Unite deveniseră inevitabil interesate de tot ceea ce se întâmpla pe glob. Era ca într-o ironie a sorţii reversul medaliei, pentru cei douăzeci de ani de izolaţionism interbelic, când promotorii lui au încercat să ţină America şi soldaţii ei departe de conflictele din lumea veche. Acum, în 1945, SUA încorporaseră sub arme circa 12,5 milioane de persoane, dintre care mai mult de 8 milioane de combatanţi se aflau dincolo de graniţe. Putem spune că astfel fusese verificată şi împlinită predicţia lui Alfred T. Mahan, care afirmase la sfârşitul secolului trecut că graniţele reale ale securităţii americane se găsesc pe malurile opuse ale oceanelor ce scaldă coastele Statelor Unite . Sugestiv este faptul că din cele o sută patru divizii terestre ale armatei americane, şaizeci şi nouă se aflau în Europa, douăzeci şi şase în Asia şi Pacific şi doar nouă pe continentul american33. In plus, forţele americane se aflau amplasate în 1945 în toate punctele stategice, terestre şi maritime, care înconjurau conglomeratul continental format din Europa şi Asia. Se împlinea, în acest fel, o altă predicţie vizionară, aceea făcută la începutul actualului secol de geograful britanic Sir Halford Mackinder. Acesta susţinuse ca unică soluţie, pentru echilibrarea raporturilor de forţe mondiale, ca în cazul formării în spaţiul eurasiatic - heartland în original - a unui singur centru dominant de putere, controlarea de către puterile opuse acestuia a zonelor periferice ale

32 Thomas D. Lairson, David Skidmore, International Political Ecunomy, pp. 64-67.

33 Frank P. Chambers, Tbis Age of Conflict, pp. 628-629.

34 Alfred T. Mahan, The Interest of America in Sea Power, Present and h'nture, New York, 1397, apud Walter LaFeber, The New F.mpire: An Interpreta/ion of American Lixpansion 1890-1^98, Ithaca, New York, 1963, pp. 22-25

33 W.P. Mako, U.S. Cronnd t'o/ces and tbe Defence of Central liurope, Washington D.C., 1983, p.8., apud Paul Kennedy, Tbe Rise and tallof tbe Creat Powers, p.462.

Eurasiei - rimland/6. Când elaborase această teorie, Mackinder avusese în vedere Germania şi Rusia în prima ipostază şi Marea Britanie în a doua. Dar, în 1945 actorii erau alţii. Singura putere reală plasată excentric faţă de Eurasia erau Statele Unite. în timp ce în heartland, centrul dominant de putere se anunţa a fi Uniunea Sovietică. Una dintre componentele tripletei învingătoare în război, Marea Britanie, avea să-şi piardă în aceste condiţii poziţia de mare putere.

Dacă epilogul războiului adusese Statele Unite într-o poziţie fără de precedent avantajoasă, ca rezultat al mobilizării resurselor, mijloacelor tehnice şi capacităţilor umane pe care le deţinea, percepţiile părţii sovietice, de la lideri la întreaga societate, asupra aceluiaşi eveniment rezultau în sentimente de- satisfacţie şi mai profundă. Acea stare de spirit reprezenta urmarea firească a marii victorii obţinute, în urma unui efort şi a unor sacrificii enorme, care îşi putea găsi un grad de comparaţie doar în succesul obţinut de Rusia imperială la sfârşitul războaielor napoleoniene. Exultarea normală a bucuriei era însă cenzurată, la nivelul mentalului obişnuit, din cauza imenselor pierderi umane suferite; conform statisticilor oficiale sovietice, 95% dintre familii pierzând cel puţin un membru, gradul unu sau doi de rudenie, în cursul războiului37. însă, fundamentale pentru cele ce aveau să urmeze erau percepţiile la nivelul grupului decizional sovietic asupra victoriei. Din acest punct de vedere, opinăm că victoria obţinută la capătul celor peste patru ani de război purtat alături de Naţiunile Unite a fost conceptualizată de liderii sovietici prin perspectiva realizării a trei obiective, cu impact, în primul rând, la nivel internaţional: triumful moral, câştigurile materiala si noile oportunităţi strategice care se deschideau Uniunii Sovietice.

Cu unele excepţii insignifiante, toate lucrările consacrate acestui subiect fac referire la imensele pierderi suferite de URSS în cursul celui de al doilea război mondial. Nici astăzi nu există o cifră care să fie considerată finală privind numărul victimelor căzute în timpul războiului din partea Uniunii Sovietice. Datele oficiale din perioada 1945-1980 vorbeau despre pierderea a 11% din numărul populaţiei din 1941, adică între 20 şi 22 milioane de

■'" Sir Halford Mackinder, „The Geographical Pivot of History", Geoyrapbical Jonriiitl, XXIII, April 1904, p.421-444, apud John Lewis Gaddis, The \jing Peace. Inquires In/o //.ie History of Colii War, New York, 1987, p.22. Paternitatea termenului rimlanâs îi aparţine lui Nicholas Spykman.

■'" Cf. cifrelor Comisiei extraordinare de stat publicate în Vnesnjaja polilika Snvetskogo Sojti^ţi, 1945 god, Moskova, 1949, p.36, apud Michael Heller, Alexandr Nekrich, Uutopie nu pouvoir. Histo'm de t'U.R-S'.S- de 1917 â nosjours, Paris, 1985, p. 385 şi urm.

morţi3". Pentru ca opinii mai recente să susţină o cifră care se ridică la circa 30 de milioane™. Oricum este greu, dacă nu imposibil de obţinut o situaţie exactă, având în vedere permutările teritoriale şi schimburile de populaţie din intervalul anilor 1939-1945. Pe de altă parte, este binecunoscută dihotomia care se face între pierderile înregistrate separat de cele două tabere şi între aliaţi. Dacă numărul total al morţilor, se consideră a se situa între 55 şi 60 de milioane, se remarcă faptul că partea cea mai mare a victimelor a revenit Naţiunilor Unite, 44 de milioane, în timp ce puterile Axei au contribuit cu circa 12 milioane4". într-o situaţie comparativă pe naţiuni, acceptând mai vechea cifră de 22 de milioane de morţi din partea Uniunii Sovietice, reiese că Germania, a doua situată în acest clasament tragic, cu circa 8 milioane de victime, a suferit circa o treime din pierderile URSS; Japonia cu 1,5 milioane de morţi, de circa şaisprezece ori mai puţin; Marea Britanic împreună cu Commonwealth-ul 517 000 de victime, de patruzeci şi două de ori mai puţin; Statele Unite, 295 000 de morţi, de şaptezeci şi cinci de ori mai puţin decât pierderile sovietice". Dar, cu riscul de a fi acuzaţi de cinism, opinăm că pierderile umane suferite în al doilea război mondial nu i-au impresionat prea tare pe liderii sovietici. în fond moartea a milioane de oameni, mai multe zeci, provocată prematur, devenise un eveniment repetat într-o anume ciclicitate în Uniunea Sovietică, începând cu 1917.

Mult mai adânc au fost resimţite pierderile materiale, 1700 de oraşe şi 70 000 de sate distruse; 32 000 de întreprinderi şi 65 000 de kilometri de cale ferată având aceiaşi soartă; în 1945 circa 25 de milioane de oameni neavând locuinţă în Uniunea Sovietică. Acestora li se adăugau pierderea a 7 milioane de cai, a 17 milioane de bovine şi a peste 20 de milioane de porci etc". In plus, teritoriul ocupat şi devastat în urma războiului furniza înainte de 1941,

18 Vnesnjaja polilika Sovestko«o Sojwqţi: dokumenty i materia/y, 1945-1951, voi. 12, Moskva, 1951, pp. 18-24; Istoria URSS. Epoca socialismului, Bucureşti, 1954, pp. 561-562; Istoria Partidului Comunist cit Uniunii Sovietice, Bucureşti, 1959, pp. 641-642.

■w CA. Hasking, A Histo/y of Soviet Union, London, 1985, p.296. Conform statisticilor publicate de sovietici, în 1950 populaţia Uniunii Sovietice avea „doar" cu 15,6 milioane de locuitori mai puţin decât în 1941, în condiţiile în care rata creşterii naturale era foarte scăzută, 20 la 1000, faţă de 30 la 1000 în 1939. Probabil că achiziţiile de teritorii şi populaţie au contribuit la cele şapte milioane minus din pierderile suferite în război. Vezi Nasalenie S.S.S.K., Spramcnik, Moskva, 1974, p.8, apud Michel Keller, Alexandr Nekrich, L'utopie au pouvoir, p.385.

411 Encyclopaedia Rritatmica, vol.23, London, New York, 1960, p. 703.

11 Michel Heller, Alexandr Nekrich, L'utopie au pouvoir, p.369. Nu sunt cunoscute date viabile despre pierderile din China. Astfel încât nu credem că este posibilă decât o evaluare aproximativă a numărului de victime din cel de al doilea război mondial.

42 Paul Kennedy, The Rise and hali of the Creat Powers, p.466.

33% din venitul naţional, contribuţia la totalul producţiei industriale fiind şi mai ridicată43. Am recurs la prezentarea

acestor date din trei motive:
- ele au constituit un mijloc folosit din plin, ulterior, de propaganda sovietică în anii războiului rece;
i - respectivele pagube au fost utilizate apoi ca argument, ori pretext, pentru a acuza puterile occidentale - SUA în primul rând - de imperialism economic, datorită refuzului acestora de a acorda credite directe Uniunii Sovietice;
- şi, în sfârşit, imaginea altfel sumbră a acestor cifre, ar putea să inducă impresia că Uniunea Sovietică era un stat aflat în pragul prăbuşirii economice şi că, în mod justificat, a recurs la „importurile gratuita" din Estul Europei. Realitatea era însă mult diferită.

Dincolo de pierderile suferite în decursul operaţiunilor militare, războiul a dat economiei sovietice ocazia de a contribui şi mai mult la fortificarea şi creşterea atributelor de mare putere ale Uniunii Sovietice. Ne referim, în primul rând, la excepţionala capacitate de organizare şi adaptare a sistemului sovietic la condiţiile războiului. Intr-o excelentă carte în care analizează evoluţia factologică şi fenomenologică a statului sovietic, profesorul Universităţii Michigan, William McCagg, consideră că două elemente au asigurat refacerea industriei de război sovietice, prin efectuarea transplantului tehnologic din teritoriile vestice spre Urali şi în continuare spre est. Primul a fost sistemul gulag, aflat atunci sub comanda lui Lavrenti Beria. In 1941 gulagul sovietic avea cel puţin 3,5 milioane de „angajaţi", care în pofida unui randament scăzut dădeau procente însemnate din producţia de materii strategice, contribuind cu 18% la formarea bugetului44. Gulagul a oferit o structură iniţială implantării industriale din est. în al doilea rând, succesul şi eficienţa transferului şi refacerii intreprinderilor a fost posibil prin aportul „noii clase' tchnocrat-politice formate în timpul lui Stalin, şi care a manifestat o deplină loialitate faţă de regim45. Este adevărat că Uniunea Sovietică a beneficiat din plin de prevederile legii Lend-Lease, însă realizările în domeniile de vârf ale industriei militare au fost rezultatul muncii specialiştilor şi a valorificării unor reale capacităţi ale economiei sovietice. De altfel, acelaşi William McCagg, citând surse sovietice, indică faptul că în 1941, au fost evacuaţi din Bielorusia şi Ukraina, în primul rând membrii Partidului Comunist, şi majoritatea acestora au rămas pe durata războiului în est; fiind vorba probabil de specialişti şi responsabili politici. Din această

43 Pierre Lcon, ed., hlistoin economique et sociale du monde, vol.V, pp.560-562.
44 Cf. William McCagg, Stalin Embattkd 1943-1948, Detroit, 1978, pp. 83-84.
45 Ibidem, pp. 86-92.

perspectivă se explică utilizările tehnice, masive şi performante, de care a beneficiat Armata Roşie în timpul războiului46. Industria sovietică a fost capabilă să producă anumite tipuri de arme, blindate, artilerie şi avioane, care erau în 1945, dacă nu cele mai bune, în mod cert între primele în lume47. Conform statisticilor sovietice publicate, în această privinţă doar pentru anii 1944-1946, venitul naţional s-a aflat într-o continuă scădere, raportat la cifrele anului 1940: 88% în 1944, 83% în 1945 şi 78% în 1946, cele mai mari scăderi cunoscându-le produsele de consum. însă, indicatorii privind producţia industrială globală, şi în special cei referitori la echipamentul industrial au crescut, cu excepţia anului 1946. Astfel, luând ca bază de raportare acelaşi an 1940, în 1944 producţia globală industrială înregistra 104%, iar în 1948, 118%, cea de echipament industrial, 112% în 1944 şi 130% în 194848. Dată fiind natura sa autocratică, regimul sovietic nu a fost decât intr-o mică măsură presat să îmbunătăţească nivelul de trai al populaţiei, care a continuat să scadă şi după încheierea războiului. A putut în schimb să îşi orienteze eforturile înspre edificarea sistemului militar-industrial, perceput ulterior în Occident, drept structura fundamentală a puterii sovietice49.

Să revenim însă la percepţiile şi perspectivele care se deschideau în concepţia liderilor sovietici la sfârşitul conflagraţiei. Primele două, dintre cele trei amintite, triumful moral şi câştigurile ■ materiale reprezentau o evidenţă, în chiar pofida pierderilor suferite. Ocuparea Berlinului şi a întregului hinterland central-est european, şi imediat ulterior a zonelor din Extremul Orient, Manciuria, Dairen şi Port Arthur, demonstrau atât potenţialul puterii Uniunii Sovietice, dar asigurau şi posibilitatea exploatării economice a respectivelor arii. Noile oportunităţi strategice în plan internaţional reprezentau fără îndoială cel mai important atu obţinut de Uniunea Sovietică în 1945. Considerând că a fost supus unui embargou diplomatic şi politic în perioada interbelică, grupul conducător de la Kremlin, dobândise acum condiţia de a fi factorul-putere de referinţă în Europa. Aceasta şi în perspectiva retragerii trupelor americane şi a situaţiei de eclipsă de putere în care se aflau Franţa şi

""" Ibiihm.
47 Paul Kennccty, The Rise und i'nll, pp. 467-469. Tuturor le sunt cunoscute tancurile şi katiuşele sovietice. Insă în 1947, aviaţia sovietică a fost dotată cu un nou tip de avion cu reacţie, M1G-15, care depăşea la noii indicatori, viteză mai ales, performanţele avioanelor britanice şi americane. Ni se pare improbabil ca acel avion să fi fost doar rezultatul „colaborării" cu savanţii germani capturări de sovietici.
4S Pierre Leon, Histnire ecoitoi/iique et sociale du monde, voi. V, p.566.
A'> Thomas W. Wolfe, Soviet Power and Europe: 1945-1970, Baltimore, 1970, p.5; Richard Helie, „The Structure of Modera Russian History", Russian History, 1977, No.l, p.ll.

Marea Britanie"1". Argumentul forte al acestei percepţii era generat de capacitatea puterii militare şi de oportunitatea întreţinerii ei prin potenţialul economic. Chiar dacă, în anii 1945-1946, numărul militarilor păstraţi sub arme a fost redus de la peste 11 milioane, la circa 3 milioane, URSS rămânea statul cu cea mai numeroasă armată permanentă din lume'1'. In pofida tuturor greutăţilor cauzate de distrugerile din timpul războiului, Uniunea Sovietică şi-a mărit progresiv, din 1947, bugetul alocat apărării. Acest lucru a fost posibil datorită concentrării eforturilor statului sovietic, în primul rând, în direcţia dotării şi întreţinerii armatei. Unul dintre autorii cei mai reprezentativi în studierea economiei sovietice, Alee Nove, arată că în mod paradoxal, dacă ţinem seama de producţia scăzută a bunurilor de consum şi catastrofalul nivel de trai al populaţiei, Uniunea Sovietică a reuşit între 1945 si 1950 un mic miracol economic. Considerând că exploatarea economică a teritoriilor ocupate militar a reprezentat un element complementar important, Nove susţine că refacerea economiei sovietice trebuie urmărită prin pnsma imenselor concentrări în domeniul industrial-militar. Chiar dacă acel tip de creştere economică a creat un sistem al dezechilibrelor - raportat la o economie reală - el a putut funcţiona datorită caracterului etatist-autarhic al economiei sovietice". Astfel se explică, conform calculelor operate de Paul Kennedy, faptul că în 1950 produsul intern brut al Uniunii Sovietice depăşea suma cumulată a indicatorilor similari din Marea Britanie şi Franţa, iar sumele alocate înarmării se situau pe primul loc în lume, cu 15,5 miliarde de dolari pe an, la o armată, de departe cea mai numeroasă de pe glob, ce înregistra 4,3 milioane soldaţi. Prin comparaţie SUA menţineau sub arme 1,38 milioane persoane, alocând apărării 14,5 miliarde dolari1 .

Sfârşitul celui de al doilea război mondial a plasat în poziţiile dominante din planul relaţiilor internaţionale Statele Unite ale Americii şi Uniunea Sovietică. Deşi se aflau încă formal în alianţă, fiind pilonii coaliţiei învingătoare, în relaţiile dintre cele două puteri începeau să se găsească şi să se manifeste tot mai multe asperităţi. Lăsând deocamdată la o parte aspectele ideologice, considerăm că pe scena realităţilor de la începutul epocii

511 Christer Jonsson, „The Ideolog}' of Forcign Policy", in Charles W. Kegley, Jr., Pat McGowan, eds., toreign Policy USA./USSK, Beverly Hills, California, 1982, pp.91-110.

51 Sursele sovietice susţin că demobilizarea din 1945 a scăzut numărul soldaţilor Armatei Roşii la 2,8 milioane. Cf. Bol'sbiiia sovelskaia enţiklopediia, voi 13, Moskva, 1952, pp.652-653. Sursele occidentale vorbesc despre menţinerea a 3 până la 3,5 milioane de soldaţi sub arme. Vezi Thomas W. Wolfe, Soviet Power and lit/rope, pp.9-12.

52 Alee Nove, An Economic History ofthe U.S.S.K., London, 1972, pp. 140-142, 285-287. 51 Paul Kennedy, Tbe Rise nud Vallofllie Creat Prmvn, p. 475.

postbelice, trei elemente au generat în mod fundamental viitoarea confruntare sovieto-americană şi crearea sistemului bipolar:

1. Istoria şi natura diferită a celor două sisteme politice şi, pornind de aici, perspectivele deosebite şi obiectivele opuse în planul relaţiilor internaţionale: tendinţa Americii spre un sistem concurenţial liberalizat în plan global şi, prin contrapunere, interesul sovieticilor de a-şi conserva în exclusivitate influenţa în zonele intrate sub influenţa lor.
2. Dispunerea geopolitică a ariilor controlate strategic de cele două puteri a indus un curs propensiv spre realizarea configuraţiei antagonice proiectată de sir Halford Mackinder, Uniunea Sovietică fiind hegemonă în cea mai mare parte a Eurasiei, iar Statele Unite dominând atât zonele periferice ale acestui conglomerat, cât şi oceanele.
3. Declinul actorilor de putere europeni şi coloniali a determinat lărgirea ariei de contact şi conflicte dintre cele două supraputeri, mai întâi în Asia, şi mai apoi în Africa şi chiar America Latină. Vom încerca în continuare să identificăm sursele care au alimentat confruntarea postbelică dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică.

2. Originile antagonismului sovieto-american.

'• >' ' i1 - "■'

•-. r r I

Când, în deceniul patru al secolului al XlX-lea, Alexis de Tocqueville anticipa, într-o carte care reda experienţa trăită de el în America, că secolul următor va fi dominat de naţiunile americană şi rusă, observaţiei lui i s-a acordat puţină atenţie. De altfel, situaţia în care se găseau atunci cele două state, nu interzicea dar nici nu anunţa ca foarte probabilă împlinirea acelei predicţii. Statele Unite se aflau încă pe drumul spre maturizarea sistemului politic şi căutau să-şi definească teritoriul naţional54. Iar atributele ce caracterizau o mare putere, potenţialul economic şi forţa militară, puteau fi considerate doar o frumoasă promisiune. în plus, ar fi fost foarte greu de întrevăzut atunci, cum vor scurta americanii distanţa care îi separa de Europa, lumea veche rămânând scena principală a politicii internaţionale. Chiar dacă reprezenta din punct de vedere militar o mare şi temută putere, nici Rusia nu impresiona prin celelalte calităţi, precum dezvoltarea economică ori nivelul de civilizaţie. Corespondentul din Rusia al lui de

5-) Richard Hofstadter, The American Politicul Tnidition cinci tije Meu Wha Made It, New York, 1948, pp. 38-42.

Tocqueville, în ceea ce privea examinarea experienţei şi valorile sistemului politic, marchizul de Custine, scotea în evidenţă două trăsături ale acestuia: caracterul autocratic al puterii, care exceda prin voinţa de expansiune şi cuceriri, şi pe de altă parte, imensa mizerie şi subdezvoltare în care se afla marea majoritate a societăţii ruse55. Istoria parcursă de atunci încoace de umanitate a dat dreptate anticipărilor lui Tocqueville, făcând însă să rămână actuale şi constatările lui de Custine.

In pofida atâtor lucruri care le-au făcut să se situeze pe poziţii antagonice după al doilea război mondial, traseul cronologic şi faptic al Statelor Unite şi al fostei Uniuni Sovietice spre stadiul de supraputeri a cunoscut nu doar deosebiri, ci a fost într-o oarecare măsură analog. Cartea Rhea-ei Foster Dulles, consacrată studierii relaţiilor ruso-americane, făcea remarcate tocmai însuşirile comune ambilor actori, acelea care i-au sprijinit să devină mari puteri: configuraţia geografică asemănătoare, de state-continent, bogăţia şi varietatea resurselor naturale şi umane, barierele naturale - oceane, munţi şi întinderi vaste - elemente favorabile propriei securităţi56. Acestora li s-a adăugat o realitate semnalată, atât în istoriografia americană, cât şi în cea sovietică, raporturile mutual pozitive dezvoltate de cele două state până la cel de al doilea război mondial57. Chiar dacă explicaţiile date acestei stări de lucruri diferă în cele două istoriografii, sovieticii argumentând ideologic absenţa tensiunilor din relaţiile dintre cele două state prin dezvoltarea târzie a structurilor imperialismului nord-american şi rarele contacte bilaterale, rămâne o evidenţă a raporturilor ruso-americane, de până la primul război mondial, faptul că politica externă a ambilor actori a evitat interferarea, cu urmări negative, în zonele de influenţă ale celuilalt5".

Schimbările survenite în natura puterii din Rusia, prin instaurarea regimului bolşevic în 1917, au fost considerate de numeroşi specialişti „păcatul origina}1" al antagonismului sovieto-american. Vom remarca faptul că,

55 Marchizul de Custine, Scrisori din Rusia. Rusiei în 1839, Bucureşti, 1993, pp.68-74, 108-112, passim.

5(1 Rhea Foster Dulles, I ji cbemin du Teheran. \m Riissie et l'Amerique de 1871 â 1943, New York, 1944, p.261.

57 lbidem, pp.248-251,262-265; John Lewis Gaddis, Rw.f.r/V/, ihe Soviet Union, and the United States: An Interpretative Hislory, New York, 1978, pp. 24-36. Punctele de vedere sovietice în N.N. Bolkhovitinov, The beginnings of Russian American Relations:! 775-1815, Cambridge, Massachusetts, 1975, p.355 şi Nicolai V. Sivachiev, Nicolai N. Yakovlev, Russia and the United States, Chicago, 1979, pp.10-12, 36-42.

5S Henry L. Roberts, „Russia and America", in Ivo J. Lederer, ed., R/issian b'oreign Poiiiy. Essays in Ylistorical Perspective, New Haven and London, 1962, p.583.

şi în această problemă, explicaţiile şi argumentele folosite în scrisul istoric au fost diferite şi variate. într-o primă instanţă ne vom referi la tezele istoriografiei sovietice, distincte prin caracterul lor unitar şi rigid. Neputând să impute Statelor Unite vreo culpă majoră referitoare la primii ani de existenţă a statului comunist din fosta Rusie, lucrările sovietice au susţinut ideea unei contradicţii fundamentale între cele două tipuri de orânduiri sociale, făcând trimitere la formula exprimată de Lenin în ianuarie 1918, după care centrul politicii mondiale s-a mutat în lupta dintre capitalism şi socialism3'. Interpretând dintr-o perspectivă ulterioară celui de al doilea război mondial acea epocă, istoriografia sovietică a încercat să distingă diferenţele antagonice dintre concepţiile globaliste din politica externă a SUA, respectiv URSS. Prin urmare, celor patrusprezece puncte, considerate imperialiste, ale preşedintelui Wilson, Lenin le-ar fi contrapus, prin Decretul asupra păcii, concepţia sa sprijinită pe două fundamente, internaţionalism proletar şi coexistenţă paşnică între sisteme diferite6". Acest tip de argumentaţie, ce venea să aducă justificări politicii sovietice din timpul războiului rece, încerca pe de altă parte să motiveze continuarea cordială a relaţiilor economice dintre cele două state în perioada interbelică, prin necesitatea consolidării statului sovietic şi dorinţa lui de cooperare61. Dar chiar dacă a căutat, cu o declarată ostentaţie, să promoveze imaginea ostilităţii manifestată în politica americană faţă de primul şi singurul, .pe atunci, stat comunist din lume, istoriografia sovietică nu a putut inculpa Statele Unite ale Americii decât pentru vina unei ideologii opuse marxism-leninismului, şi a caracterului lor imperialist62.

Istoriografia americană consacrată studierii războiului rece, şi prin consecinţă anteriori taţilor din relaţiile sovieto-americane, este grupată în două şcoli distincte*. Cu toate acestea, opiniile reprezentanţilor celor două curente interpretative nu diferă între ele, în constatările făcute asupra momentului 1917 şi a relaţiilor dintre SUA şi URSS în perioada interbelică. De altfel, rarele contacte şi comunicarea politică redusă, neinfluenţate deloc prin derularea unor raporturi economice, ilustrează postura internaţională de atunci a celor doi subiecţi: Statele Unite retrase într-un izolaţionism politic

s>) V. I. Lenin, „Consideraţii preliminare privind chestiunea naţională şi colonială", in Opere complete, voi.31, Bucureşti, 1967, p.146.

'•" Andrei A. Gromîko, 1 jmin and the Somet Perne Polhy, Moscow, 1980, pp. 297-298.

M Nicolai Lebedev, The ILS.S.K in World Politia, Moscow, 1982, pp. 23-28.

'•2 William Z. Forster, Schiţă istorică a celor două Americi, Bucureşti, 1948; Nicolai N. Yakovlev, Istoria conleiuponmă u S. U. A. 1917-1960, Bucureşti, 1963, passim.

* Ne vom referi la interpretările date de istoriografia americană în prima parte a următorului capitol.

faţă de Europa; Uniunea Sovietică supusă unei izolări diplomatice din care a încercat obsesiv să iasă. Din acest motiv probabil, iniţiativa reglementării relaţiilor politice dintre cele două părţi a aparţinut diplomaţiei sovietice. Recunoaşterea diplomatică reciprocă dintre cele două guverne a survenit târziu, după câteva încercări eşuate, abia la 16 noiembrie 1933, în urma negocierilor desfăşurate la Washington de ministrul de externe sovietic, Maxim Litvinov63. Este de remarcat, însă, că în pofida lipsei de simpatie faţă de regimul sovietic, debarcarea trupelor americane la Vladivostok în 1918 nereprezentând un act de beligerantă la adresa guvernului bolşevic, diplomaţia americană s-a arătat favorabilă apărării intereselor Uniunii Sovietice în mai multe ocazii. Vom aminti aici că, la Conferinţa de la Washington, la care Rusia sovietică nu a fost invitată, în noiembrie 1921 -februarie 1922, Secretarul de Stat Hughes a cerut să se introducă în Tratatul celor nouă puteri asupra Chinei specificarea că, prin noile reglementări nu se va aduce vreun prejudiciu Uniunii Sovietice; tot Charles Evans Hughes a fost cel care a încercat şi a reuşit să-i convingă pe japonezi să îşi evacueze trupele din Siberia Orientală şi să redea URSS nordul insulei Sahalin. Pentru ca, în 1929, Secretarul de Stat Stimson să susţină punctul de vedere sovietic în discuţiile privind dreptul de proprietate asupra căilor ferate din China nord-estică64

Chiar dacă, în cele două secvenţe amintite, s-a produs doar o coincidenţă fericită între interesele americane şi cele sovietice, iar reluarea relaţiilor diplomatice dintre cele două părţi a reprezentat un act de minimă convenienţă, este de subliniat că nici în anii interbelici nu s-au creat condiţiile manifestării unor obiective diametral opuse în politicile externe ale guvernelor de la Moscova şi Washington. De altfel, credem că putem vorbi despre o istorie interbelică paralelă a celor două state. Revoluţia bolşevică a cauzat în America mai degrabă ignorarea situaţiei unui gigant izolat şi necunoscut, decât interesul pentru ceea ce se petrecea acolo. Oricum, îndepărtată real şi formal de ceea ce se întâmpla în Europa, America a fost şi mai puţin preocupată de Rusia Sovietică, şi de informaţiile referitoare la aceasta. John Fenton, director executiv, în acei ani, la Institutul Gallup, arată că însuşi creatorii de opinie din Statele Unite au acordat un minim interes evenimentelor petrecute în Uniunea Sovietică, altfel intens comentate în Europa: industrializarea şi marile epurări. Potrivit aceluiaşi, la sfârşitul decadei a patra, deşi majoritatea americanilor exprimau antipatie faţă de comunism, fiind de exemplu de acord cu interzicerea publicării literaturii de

"Julius W. Pratt,A Histoiy of United States b'om«n Polig, p. 414. 64 Ibide/u, loc. cit.

acel tip, aceiaşi preferau comunismul ca o alternativă la dezvoltarea fascismului în Europa. De altfel, rezultatele unui sondaj din 1938 arătau că în cazul unui război între Germania şi Uniunea Sovietică, 85% dintre americani preferau victoria ultimei11. Este foarte posibil, ca acelaşi mod de exprimare a unei simpatii, indirecte şi rezervate, să fi existat şi în sens invers, dinspre locuitorii Uniunii Sovietice înspre America. Chiar în lipsa unor date similare, celor prezentate mai sus, privitoare la opiniile cetăţenilor sovietici, nu credem să fi existat atunci vreo sursă, chiar ideologică, care să proiecteze la nivelul mentalului comun imaginea unei Americi adverse. După cum nici la nivelul opiniilor şi obiectivelor cognoscibile nouă, ale Liderilor sovietici, nu a fost semnalat vreun indiciu care să ateste faptul că aceştia vedeau în Statele Unite ale Americii un adversar ireductibil.

Cu toate acestea, şi în pofida alianţei lor din timpul celui de al doilea război mondial, confruntarea postbelică dintre cele două supraputeri a fost ilustrată, mai ales, prin caracterul irenconciliabil dintre două sisteme politice. Iar crizele majore succesive, din prima parte a războiului rece şi apoi escaladarea cursei înarmărilor, din perioada sa de maturitate, i-au făcut, până la mijlocul anilor optzeci, pe mai mulţi examinatori ai fenomenului să estimeze ca posibilă transformarea sa într-un război cald'1'1. O concluzie parţială a parcursului reconstituit până acum ne indică faptul că cele două supraputeri au început să se situeze în poziţii reciproc adverse abia după ce amândouă au atins acea postură internaţională. Şi, abia după ce confruntarea a luat locul relaţiilor minime, şi apoi a colaborării dintre ele, au început să îşi scoată în evidenţă trăsăturile nu doar diferite, ci antagonice. Să încercăm, aşadar, să identificăm elementele care au stat la originea dezbinării alianţei sovieto-americane şi au determinat apoi instaurarea războiului rece.

Numeroasele analize istorice, politologice şi sociologice care au fost făcute privitor la confruntarea postbelică dintre Statele Unite ale Americii şi Uniunea Sovietică au scos în evidenţă, drept cauze esenţiale ce au generat acea stare conflictuală, deosebirile fundamentale existente între cele două sisteme politice, manifestarea unor ideologii opuse şi promovarea unor obiective reciproc adverse. Dacă, în mod consecvent, din motive uşor de dedus, discutarea acestei problematici nu a fost posibil de realizat în Uniunea Sovietică, ea a constituit tema unor cercetări şi dezbateri intense în Statele Unite ale Americii. La doar doi ani de la încheierea celui de-al doilea război

('\]oseph C. Goulden, The Best Yeurs 1945-1950, New York, 1976, pp. 249-250.

'•" Cf. Raymond Garthoff, Detemme and Kemlution in Soviet Militmy Doctrine, Washington, 1990, p. 64; Jonathan Samuel Lockwood, Kathleen O'Bnen Lockwood, eds., The liussiati Viewof U.S. Strateg. Its Past, ltsFnture, New Brunswick and London, 1993, p. 208-210.

mondial, într-un moment în care devenise limpede că alianţa Americii cu Sovietele era de domeniul trecutului şi că era deja amorsată o nouă confruntare, Walter Lippman sugera că „este preferabilă păstrarea unui compromis cu o putem de care se deosebesc atâta". In fapt, cunoscutul comentator al politicii internaţionale dorea să sublinieze realitatea că statul sovietic avusese aceleaşi caracteristici primitive şi comportament sever |subl.n.] în politica sa externă şi în timpul alianţei cu America, din timpul celui de al doilea război mondial" . Şi, de asemenea, Lippman a încercat să aplaneze efectele, pe care le considera nefericite, produse asupra opiniei publice americane prin publicarea, în numărul din iulie 1947 al Foreign Affairs, a Telegramei Lungi, cunoscutul document-analiză asupra puterii sovietice, expediat cu un an şi cinci luni înainte Departamentului de Stat, de consulul american la Moscova, George Kennan. Lippman îşi exprima atunci temerile, că prin reliefarea în analiza lui Kennan a celor două trăsături din politica externă sovietică — aversiunea faţă de lumea occidentală şi expansionismul manifest, afişat de acum sub stindardul comunist — considerate de acesta ca principala sursă de ameninţare pentru interesele şi securitatea Americii, s-ar putea imprima strategiei politice americane o nefastă argumentaţie ideologică68. Patru decenii mai târziu, rememorând momentul pregătirii pentru publicare, în decembrie 1946, într-un birou al Academiei Americane de Război, a articolului în cauză, „Originile conduitei sovietice", George Kennan reitera ideea că el făcuse atunci o dihotomie clară între ameninţarea politico-ideologică pe termen lung ce urma să o exercite Uniunea Sovietică asupra Americii şi improbabilitatea unei imediate ameninţări militare din aceiaşi direcţie69.
Fără să fi provocat vreun raţionament eronat la nivelul deciziei politice, supraevaluarea ameninţării ideologice ce venea din partea sistemului sovietic a fost intens mediatizată, provocând un anume impact la nivelul discursului public, precum şi asupra unor analişti. Un exemplu în această privinţă 1-a constituit cartea viitorului secretar de stat, John Foster Dulles, Război sau pace, publicată în 1950. Duîles a exagerat, probabil şi în scop propagandistic, importanţa dimensiunii ideologice din politica externă a Uniunii Sovietice, neglijând oarecum paradoxal, având în vedere experienţa sa în relaţiile
<■' Walter Lippman, The Cokl War: A Sttidy of U.S. h'oreiffi Po/icy, New York, 1947, p.147 şi urm.
'*;/>///««, pp.164-172.
f|1> George F. Kennan, „Reflections on Containment" in Terry L. Deibell.John Lewis Gaddis, Containing the Soviet Union. A Critiqm ofUS Polig, Washington, 1987, pp.15-19.

internaţionale, rolul pe care îl jucau elementele de ordin strategic şi militar711. De altfel, doar trei ani mai târziu, James Burnham susţinea, într-o analiză critică făcută politicii externe americane, că fără a exclude natura ei ideologică, puterea de la Moscova trebuie percepută şi considerată şi tratată ca o putere clasică, adică prin politici de echilibru, neinterferare în sfera ei de influenţă şi căutarea compromisului. Deoarece, continua Burnham, „tensiunea confruntării se va aplana... iar istoria va decide care sistem este maiputernîâ" .
In consonanţă cu atingerea unei vârste mature în confruntarea sovieto-americană, analizele făcute elementelor antagonice dintre cele două supraputeri au revenit la examinarea tradiţiilor culturale şi istorice ale celor doi subiecţi. Aceasta a fost şi tema, în principal urmărită, în cartea publicată în 1964 de Zbigniew Brzezinski şi Samuel Huntington. Analiza făcută de cei doi autori mecanismului şi naturii politice din cele două state, precum şi obiectivelor urmărite de acestea în politica externă, a fost efectuată din perspectiva experienţelor distincte, acumulate ele cei doi actori în cursul procesului de exercitare a puterii, atât în plan intern, cât şi în mediul internaţional72. Cartea la care tocmai am făcut referire a constituit un reper în elaborarea examinărilor critice ulterioare. Acestea au completat diagrama analitică a diferenţelor şi antagonismelor dintre sistemul american şi cel sovietic, prin identificarea existenţei şi rolului jucat de factorii psiho-sociali şi de tipurile de raţionament specifice fiecărei părţi: interpretarea diferită, într-o semantică opusă, a unor termeni şi concepţii strategice considerate clasice - vezi exegeza lui Bernard Brodie privitoare la perceperea şi interpretarea deosebită, la Moscova, respectiv Washington, a cunoscutei caracterizări făcute războiului de Clausewitz73;
711 John Foster Dulles, Wi/r ar Pecm, New York, 1950, p. 242 passim, apud John Lcwis Gaddis, The 1Miig Peace, pp.176-178.
71 James Burnham, Coiitainmeiit or IJberafirws, New York, 1953, pp.39, 42-46, 54.
72 Zbigniew Brzezinski, Samuel P. Huntington, Politica! Power: U.SA/IISSK., New York, 1974,pp.2-8, 15-22, passim.
73 Bernard Brodie, War and Politics, New York, 1973. Conform lui Brodie, mentalul politic sovietic nu a înţeles niciodată războiul ca un mijloc corectiv al politicii, ori ca un instrument de reechilibrare a balanţei de putere. Brodie exemplifică prin compararea celor două doctrine, americană, respectiv sovietică privind războiul, convenţional sau nuclear: doctrina McNamara- un război militar limitat, cu pagube şi distrugeri cât mai reduse, şi care concepea ca limitate, victoria sau înfrângerea; doctrina Sokolovski - război nuclear total, rezultat, victorie sau înfrângere, fără echivoc.

rolul elitelor naţionale şi al instituţiilor sociale — vezi analiza lui Jack Snyder- în formarea şi exercitarea politicii externe74;
;■■' - contribuţia şi influenţa culturii politice naţionale în perceperea :■'.'.■ alterată sau corectă a realităţilor internaţionale \
Ne vom opri în această retrospectivă la structura de analiză elaborată de Carljacobsen, care a propus investigarea antagonismului dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică prin cercetarea şi clasificarea elementelor ce au format, la fiecare dintre părţi, o concepţie de cultură strategică opusă celeilalte76. în opinia noastră, se poate vorbi despre existenţa şi manifestarea a doi factori-relaţie, esenţiali în determinarea formării unor sisteme opuse, situaţie care, în condiţiile internaţionale de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, a condus la confruntarea lor:
a)i'"actorul' geograjic-cultural
s; Aşa cum arătasem, atunci când ne-am referit la cartea Rhea-ei Foster Dulles, există o mare doză de similitudine între Statele Unite şi Rusia din punctul de vedere al spaţiilor geografice imense, ce le-au dobândit în decursul istoriei, şi al accesului la resurse bogate. Orice asemănare dispare însă când ne referim la modul în care cei doi subiecţi au perceput, în decursul timpului, viitoarele lor întinderi naţionale şi mai cu seamă cum le-au utilizat. Una dintre trăsăturile remarcabile ale istoriei Statelor Unite, considerată a explica şi defini caracterul american, este problema frontiere?1. Este binecunoscută teza lui Frederik J. Turner privind rolul de „veşnică renaştere a societăţii" jucat de expansiunea, frontierei mobile spre vest. De fapt, Turner a vrut să distingă în argumentaţia sa două atribute fundamentale ale mentalului comun american: dorinţa de extindere a teritoriului naţional într-un spaţiu sălbatic şi prea puţin cunoscut, şi, decurgând din aceasta, optimismul şi curajul pionierilor americani, adevăraţi exploratori ai unor teritorii noi, fără spaimă de necunoscut78. Cucerirea „vestului sălbatic" a însemnat pentru americani, concomitent, definirea spaţiului naţional şi o sursă de bunăstare care a contribuit la dezvoltarea generală a societăţii. în Rusia, în etape cronologice diferite, putem vorbi în schimb despre antiteza teoriei lui Turner. La debutul istoriei lor statale, ruşii au privit mai
74 Zbigniew Brzezinski, Samuel P. Huntington, Politica/ Power: USA/USSR., pp.4-6.
75 Ken Booth, Strntegy arid Iithnocentrism, New York, 1979, passim.
7(1 Catl G. Jacobsen, cd., Strategic Power: USA/USSR., New York, 1990. Vezi în special capitolul 1 şi concluziile, pp. 3-9, 503-506.
77 Cf. Davis M. Potter, History and American Sociely, New York, 1973, în special capitolul „Abundance and the Turner Thesis", pp. 110-134.
78 Frederik J. Turner, The Vrontier in American History, New York, 1920, loc.cit.

degrabă cu nefericire la solul sărac — văzut aşa ca o consecinţă a propriei subdezvoltări — şi la clima aspră a mediului în care trăiau79. Spaţiul înconjurător, imensitatea stepei au constituit până la începutul secolului al XVIII-lea un motiv de teamă, ca o reminiscenţă a invaziei mongole, şi ca o manifestare a fricii de necunoscut. Sigur, din acest punct de vedere, mentalul rus a fost permanent confruntat cu obsesia pericolului care venea la început dinspre răsăritul soarelui, de aceea punerea în mişcare a frontierei lor mobile spre est a fost târzie si lentă. Iar expansiunea spre Orient nu a provocat efectele benefice ale aceluiaşi fenomen — orientat spre vest — din America.
Modurile diferite de percepere şi folosire a spaţiului deja deţinut sau pe care urmau să-1 dobândească au fost strict condiţionate de tradiţiile istorice şi nivelul de civilizaţie din cele două forme statale. în această direcţie diferenţele sunt evidenţiate prin sistemele politice şi formele de autoritate distincte. Mai mulţi examinatori ai istoriei Statelor Unite remarcă aşa-numitul excepţionalism american, reliefat de câteva trăsături: a) formarea unei comunităţi reale de interese între indivizii ce compuneau societatea americană; b) reala relaţie de reprezentativitate între guvernanţi şi guvernaţi; c) constituirea unei culturi strategice naţionale americane ale cărei temeiuri s-au orientat spre obiective morale şi de solidaritate; d) intenţia de a finaliza actul politic într-o măsură benefică la nivelul întregii comunităţi; e) scopul de a sprijini dezvoltarea unui sistem educaţional public, ca un factor crucial al progresului individual şi social; f) rezolvarea problemelor generale şi individuale după principii egale8". Din acest punct de vedere, remarcăm faptul că izolarea geografică a Americii de Europa a constituit un avantaj, absenţa unor interferenţe externe lăsând liberă dezvoltarea şi cristalizarea sistemului liberal-democratic american şi propensiunea spre o prosperitate economică şi socială. Dar dincolo de manifestarea unor factori favorizând, rămâne esenţială realitatea că sistemul politic american a reuşit să valorizeze la maximum oportunităţile, ce au fost conferite prin relaţia dintre ambientul geografic şi conformaţia culturală. Lărgirea teritoriului naţional până la limitele continentale a reprezentat implicit un act de civilizaţie şi un factor de progres.
Evoluţia şi relaţiile statului rus cu factorul spaţiu au fost vizibil diferite. Cultura politică a acestuia, renăscut la Moscova, reprezintă o oarecum
79 Richard E. Pipes, Rtissiei under ibe Otel Kcgime, London, 1974, pp.5-12, 141-148; Hujţh Scton-Watson, The

KiissUm Empin 1801-1917, Oxford, 1989, pp.110-134.
w Williîim Kincade, „American National Style and Strategic Culture", in Cari G. Jacobsen ,ed., Strategic Poivers, pp.12-14.

curioasă împletire între tradiţia bizantină şi spiritul mongol. în mod paradoxal, dacă avem în vedere ultimul atribut, instabilitatea ce a decurs, pentru multe secole, din neputinţa de a fixa o frontieră fermă în imensitatea stepei, a constituit o sursă de teroare psihologică, atât pentru marea masă a locuitorilor, cât şi pentru pătura aristocratică. De altfel, chiar după ce puterea politică şi-a configurat forma autocratică şi a devenit evident că reprezintă forţa fără rival pe largi întinderi, ea şi-a păstrat un sentiment de inhibiţie vis-ă-vis de teritoriile achiziţionate sau eliberate. Astfel, încât, pentru o mai lungă perioadă, secolele XIV-XVII, câmpia sălbatică a Rusiei, dikii pole, a fost locuită cu precădere de populaţii nomade. Această din urmă caracteristică reprezintă un alt paradox, în raport cu moştenirea bizantină, puterea moscovită nefiind capabilă, în pofida încercărilor unor ţari reformatori, precum Ivan al Ill-lea cel Mare şi Ivan al IV-lea cel Groaznic, să civilizeze teritoriile cucerite81. în chiar condiţiile create de începuturile modernizării societăţii ruse, odată cu ţarul Petru cel Mare, nivelul de civilizaţie a rămas scăzut şi înapoiat. Sistemul autocratic al puterii, care a ajuns să se impună ca o forţă militară respectată şi în exterior, a determinat o prezenţă dominantă a statului în toate domeniile sociale. Iar caracterul antireformist, doar în secvenţe de excepţie diferit, al structurilor de putere ale statului a fost asimilat şi nu a produs decât în rare ocazii împotrivirea societăţii. în contrast cu evoluţia expansivă şi prosperă a Americii, extinderea Rusiei pe largi întinderi a constituit în primul rând o povară, majoritatea veniturilor statului fiind alocate înarmării82. Chiar după ce Rusia a reuşit să-şi stabilească frontierele şi a obţinut premisele favorabile ale unei dezvoltări economice -accesul la mările calde, colonizarea Siberiei etc. — această situaţie a continuat83 Proiecţia mesianică de care beneficiase în interior puterea rusă -rolul conducătorului, votţhd, fiind considerat fundamental — şi gradul scăzut de civilizaţie a marii majorităţi a populaţiei au fost factorii care au obstrucţionat exploatarea benefică pentru societate a imensităţii spaţiului dobândit şi a bogatelor resurse deţinute de acesta. Putem astfel constata că, deşi cuceririle de noi teritorii şi spiritul expansionist au constituit probabil structura cea mai remarcată a istoriei Rusiei moderne, relaţia dintre puterea de la Moscova şi spaţiul geografic a fost mereu una deficitară. Factura
B1 David R. James, „Soviet Strategic Culture", in Cari G. Jacobsen, ed., Strategic Poivcrs, pp. 37-40.
s2 lhidem, p.4l. în 1660, anul întocmirii primului buget cunoscut al Rusiei, 62% din acesta era alocat apărării.
S3 Cyri] E. Black, „Tbe Pattern of Russian Objectives", in IvoJ. Ledercr, ed., Riissinii toreig/i Policy, New Haven and London, 1962, pp.13-18.

psihologic negativă a perceperii frontierelor ca un spaţiu de ameninţare a fost amplificată ulterior de puterea bolşevică. Sistemul autarhic moştenit din tradiţia ţaristă a primit suplimentul unicităţii ideologico-politice a statului comunist şi al adversităţii generale manifestată fată de acesta84.
b)Kaport/// dintre natura puterii si atitudinea fată de mediul extern
în viziunea noastră această relaţie trebuie analizată pentru început prin prisma performanţelor interne ale celor doi actori. Sub aspectul regimului politic, este evidentă dihotomia valorilor susţinute de cele două sisteme. Respectarea valorilor individuale, libera întreprindere economică şi protecţia oferită de autoritatea statului constituie normele general acceptate la toate nivelurile societăţii americane. Fără îndoială că ele au putut fi transpuse în realitate datorită performanţelor deosebite obţinute în plan politic şi economic, societatea americană fiind marcată în sens pozitiv de un sentiment de superioritate faţă de restul lumii. Beneficiind de suportul extraordinarului potenţial economic şi de situarea geografică ferită de zonele de conflict, Statele Unite au manifestat, încă de la debutul lor real în relaţiile internaţionale, o politică externă ale cărei obiective au fost clar precizate: protejarea intereselor americane, asigurarea securităţii naţionale şi a respectării doctrinei Monroe, păstrarea neutralităţii şi acţiuni menite să conserve pacea şi stabilitatea internaţională, comerţul liber şi desfiinţarea barierelor vamale83. Chiar dacă au rămas în parte tributare obsesiei legate de egoista doctrină Monroe, guvernele americane s-au angajat de la început, cu dezinvoltură, într-o competiţie economică generală, pe care au dorit-o cât mai Liberă, la nivel mondial. Dacă prin promovarea cu obstinaţie a obiectivului porţilor deschise — open door policy — Statele Unite şi-au creat multe adversităţi, este de remarcat supleţea cu care dirijorii politicii externe americane au reuşit să evite situaţiile de conflict şi să aplaneze tensiunile internaţionale în care au fost implicate. De altfel, chiar cei mai proeminenţi critici ai politicii externe americane, care au maximalizat dimensiunea economică a politicii externe a SUA, au recunoscut că prin contrast cu alte puteri, Statele Unite au căutat, până la a doua conflagraţie mondială, să evite războiul ca mijloc de rezolvare a diferendelor politice internaţionale86. în
s-1 Jacques Levesque, L'UKS.S- el sapoliliqiie internaţionale de IJnine â Corbatcljev, Paris, 1987, p. 15.
15=1 julius W. Pratt, A Histoiy of Vi ni led States haragi Policy, pp.3-4.

S6 W'illiam Appelman Williams, Tije Tra«edy of American Diplamacy, New York, 1972, pp.4-10, 138-142, passim; Gabricl Kolko, Ala/n Cunents in Modern American History, New York, 1976, pp. 221-225.

sfârşit, vom aminti aici aserţiunea unuia dintre autorii de referinţă ai istoriei politicii externe americane, Robert Dallck, după care expansiunea Statelor Unite în politica internaţională a reiterat la o dimensiune superioară fenomenul frontierei mobile spre vest: „... fără să fi fost dominate de pasiune, dar excelând printr-o înaltă încărcătură morală, nu totdeauna benefică, Statele Unite au manifestat în cadrul extern o politică lipsită de inhibiţii, ale cărei semnificaţii amintesc de perioada cuceririi vestului sălbatic"*'.

Caracteristicile formative ale puterii ruse, autocraţia şi autarhia, nu i-au conferit, în pofida forţei sale militare, o deschidere pozitivă în relaţiile cu mediul extern. In fapt, perceperea străinătăţii s-a manifestat în cultura politică rusă prin sindromul insecurităţii. Istoriografia rusă şi sovietică a subliniat în repetate rânduri te%a invaziei. Autorii tratatului de istorie a Rusiei aminteau cititorilor că între 1055 şi 1465, spaţiul rus a fost atacat de 245 de ori, pentru ca după 1800, zonele vestice ale Rusiei să fi fost invadate de 14 ori, iar Minsk-ul să fi cunoscut de-a lungul existenţei sale nu mai puţin de 101 ocupaţii străine88. Aşadar, din nou obsesia legată de spaţiul imens şi frontierele lungi, care trebuiau apărate din Europa până în Extremul Orient. Cu toate acestea, Rusia a reprezentat începând cu secolul al XVIII-lea o mare si temută putere militară. Insă, conform lui Robert Wesson, forţa ei era depreciată de două handicapuri, atât în mentalul elitei, cât şi în viaţa reală: spre deosebire de imperiile clasice, imperiul rus era inferior, cultural şi economic vecinilor săi din vest, şi decurgând din aceasta, elita imperială rusă a fost dominată de obsesia păstrării Rusiei în relaţiile europene8'"1. Astfel încât, cu precădere de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, direcţia fundamental urmărită în politica externă rusă a fost Europa, un spaţiu care a constituit pentru elitele politice şi culturale ruse atât o sursă de inspiraţie, cât şi una de manifestare a aversiunii.

Tradiţia culturii politice ruse a fost în cea mai mare parte tezaurizată sau reinterpretată de gândirea politică bolşevică, care în pofida încercării de detaşare de Rusia trecutului i-a moştenit majoritatea anxietăţilor legate de exterior. In această ordine de idei, apare logic raţionamentul lui Alain

^ Robert Dallck, The American Style of b'oreiffi Policy: Cultural Politia and Voreign Affairs, New York, 1983, capitolul 1.

88 S.M. Solov'ev, ed., htariia Kossii s dnvnieishikh vremen, Moskva, 1959-1966, voi.2, pp.514-515.

m Robert G. Wesson, The Russiiw Dillema. A Politicul and Geopalitical View, New Brunswick, New Jersey, 1974, pp. VI1-IX.

Besancon care vede renaşterea mitului imperial rus, a celei de a treia Rome, în forma leninistă a socialismului într-o singură ţară. Pentru că dincolo de scopurile tactice şi mobilurile ideologice ale acelei proclamaţii, Lenin gândea tot în termenii unei deosebiri de substanţă între Soviete şi ţările capitalismului occidental; la fel în trecut, când Rusia ţaristă trebuia să-şi păstreze ortodoxia în faţa catolicismului invadator, şi acum Rusia sovietică trebuia să se rupă de liberalismul burghez '. In această succesiune se asociază şi Robert Byrnes, a cărui analiză atribuie originile teoriei celor două lagăre, enunţată de Jdanov în 1947, pregnantului curent naţional pan-slavist propagat la sfârşitul secolului anterior în scrierile lui Danilevski şi Pobedonostev . De fapt, esenţială ni se pare identitatea de păreri şi concepţii ce o găsim atât la panslavişti, cât şi la Jdanov, privitoare la descrierea implacabilului inamic care era occidentul: nici unul dintre ideologi nu a definit lumea vestică, respectiv lagărul capitalist în termeni geografici; dar ambele ideologii îşi manifestau aversiunea faţă de instituţiile şi valorile occidentale.

Ca o concluzie, a acestei părţi, vom afirma că prin conformaţia cultural-politică, tradiţia istorică, şi prin atitudinea manifestată în relaţiile cu lumea externă, Statele Unite şi Uniunea Sovietică au fost în mod natural situate pe poziţii antagonice. Insă manifestarea incompatibilităţii dintre ele a fost posibilă numai în urma redistribuirii sistemului internaţional de putere, drept

consecinţă a celui de al doilea război mondial.

' i

ti fii 'T> 1 i-"." J< ii)(l

3. Statele Unite ale Americii şi Uniunea Sgjpţţţc^lţţ, Alianţe, 1941-1945

hnL) it<,; */„„„,...,. ,. ,

„Fiind convinse că [obţinerea] victoriei totale asupra inamicilor este esenţială pentru apărarea vieţii, libertăţii, independenţei şi liberei practicări a religiei, precum şi pentru prezervarea drepturilor umane şi a justiţiei, atât în propriile lor ţări, cât şi în celelalte, şi că ele se află acum angajate într-o luptă comună împotriva forţelor brutale şi sălbatice care încearcă să subjuge întreaga lume" reprezentanţii a douăzeci şi şase de state semnau la 1 ianuarie 1942, la Washington D.C., „Declaraţia de constituire a Naţiunilor Unite", coaliţie care îşi propunea, „să lupte până la

"" Alain Besancon, Om/mile intelectuale ale leninismului, Bucureşti, 1993, pp.55-56, 240-245.

'" Rohert F. Byrnes, „Attitude toward West", in IvoJ. Lederer, ed., Russiaii Voreign ft%, pp.lt 1-117.

obţinerea capitularii tuturor membrilor Pactului Tripartit şi a aderenţilor Ini şi să nu încheie vreun armistiţiu sau vreo pace separată cu inamicii^'. încă din preambulul Declaraţiei, se preciza că semnatarii „...subscriu scopurilor si principiilor enunţate în programul comun, cuprins în declaraţia comună a preşedintelui Statelor Unite şi a premierii lui Regatului Unit ... făcută la 14 august 1941, cunoscută drept Carta Atlanticului"""". La rândul ei, Carta Atlanticului reiterase, într-o formă dezvoltată, cele patru libertăţi fundamentale: libertatea exprimării, libertatea credinţei, dreptul fiecărei naţiuni la dezvoltare liberă şi la alegerea propriei căi către prosperitate economică şi eliberarea fiecărei naţiuni de teama de a fi agresată94, anunţate de preşedintele Roosevelt, în mesajul adresat Congresului la 6 ianuarie 1941, ca fiind obiectivele cu precădere urmărite, de atunci înainte, de Statele Unite în politica lor externă.
Excerptele reproduse mai sus, din documentele care au preliminat şi apoi au constituit baza formală a creării coaliţiei Naţiunilor Unite, se fac remarcate în opinia noastră prin trei trăsături esenţiale:
Angajamentul fără echivoc al participanţilor de a lupta până la obţinerea victoriei totale împotriva puterilor Axei;
Promovarea, într-un mod ferm, a ideii de reorganizare a sistemului de relaţii internaţionale, prin recunoaşterea expresă a dreptului la autodeterminare a fiecărei naţiuni;
Adoptarea formală de către semnatari a valorilor moral-politice specifice istoriei şi sistemului politic al Statelor Unite ale Americii.
Declaraţiei Naţiunilor Unite îi mai trebuie recunoscută încă o însuşire, care i-a şi conferit un statut de notorietate, până la timpul respectiv, si a făcut-o să se deosebească fundamental de cele patrusprezece puncte ale preşedintelui Wilson. Când acestea din urmă fuseseră formulate, la 8 ianuarie 1918, ele reprezentaseră o propunere, întărită într-adevăr de importanţa ce o aveau cuvintele unui preşedinte american, care urmărea realizarea a două obiective: organizarea conferinţei de pace şi restructurarea relaţiilor internaţionale, astfel încât acestea să devină stabile, iar riscul apariţiei unor noi războaie să fie diminuat. Dacă primul angajament al planului wilsonian a fost îndeplinit, realizarea celui de al doilea nu a mai fost posibilă. Absenţa unui angajament asumat formal, în acest scop, de aliaţii Americii, şi mai mult decât atât, însăşi retragerea SUA în izolaţionism, s-au aflat la originea eşuării
';2 „Declaration by United Nations, Janunry 1, 1942", S\ Decade oj American hon/aii Policy. Basic Docmi/enls, 1941-49, New York, 1968, pp. 2-3.
'» 1/niiem, p.2. - '
'"Uuifcm.pA. M
între Washington si Moscova: România 1945-1965 47
lui9". In schimb, documentul emis la 1 ianuarie 1942, care stipula la rându-i prevederi democratice ferme şi principiul egalităţii în drepturi pentru toţi locuitorii planetei, era susţinut oficial de state şi subiecţi de drept internaţional ce reprezentau marea majoritate a populaţiei şi teritoriilor, şi care deţineau cea mai mare parte a potenţialului economic şi militar de pe Pământ.
Prin inducerea unui simplu raţionament în judecarea situaţiei coaliţiei Naţiunilor Unite la începutul existenţei sale, putem constata următoarele:
- prin formarea acestei alianţe s-a reuşit constituirea unei forţe care se arăta condiţionată în obţinerea victoriei doar de factorul timp, adică de măsura în care îşi putea concentra şi desfăşura capacităţile; atingerea acestui obiectiv era implicit înţeleasă în prevederile actului de fondare, prin menţinerea colaborării şi în perioada postbelică;
- devine astfel evident faptul că, pentru realizarea celor două ţeluri, un rol fundamental urmau să îl joace compatibilizarea acţiunilor membrilor coaliţiei, şi în aceeaşi măsură sinceritatea relaţiilor şi colaborării dintre aceştia.
Să vedem, aşadar, cine au fost semnatarii Declaraţiei de la 1 ianuarie 1942, cum ajunseseră ei să subscrie principiilor preşedintelui Roosevelt şi care au fost raporturile dintre ei.
In componenţa alianţei se detaşau vizibil trei mari puteri, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii şi Uniunea Sovietică, care urmau să îi compună forţa motrice. Intr-o a doua categorie intrau micii aliaţi ai acestora, respectiv partenerii din Commonwealth ai Marii Britanii, şi vecinii geografici, incluşi în doctrina Monroe, ai Statelor Unite. Dar, aportul acestora la efortul comun de război a însemnat, în mai multe cazuri, doar o contribuţie formală. în sfârşit, dintr-o a treia categorie făceau parte reprezentanţii în exil, cu excepţia Chinei, ai statelor agresate şi ocupate de puterile Axei. Dată fiind condiţia în care se găseau teritoriile şi naţiunile lor, nici contribuţia acestora nu a putut fi una majoră în plan militar.
'" Conform lui Hans Morgenthau, eşecul proiectelor internaţionale ale lui Woodrow Wilson, cauzat în primul rând de refuzul Congresului de a ratifica Convenţii Ligii Naţiunilor, a fost provocat tocmai de fragilitatea acestei instituţii, a cărei menite era să păstreze stabilitatea la nivel mondial. Or, Liga a fost afectată de manifestarea a trei disfuncţionalităţi esenţiale: de ordin structural, datorită absenţei unei dimensiuni universale a acesteia, dimensiune pe care i-ar fi putut-o conferi prezenţa în cadrul ei a tuturor marilor puteri şi în primul rând a S.U.A.; de ordin constituţional, prin lipsa unor reglementări certe care să împiedice iniţierea şi dezvoltarea conflictelor; de ordin

politic, datorită activităţilor frecvent contradictorii ale celor două mari puteri care rămăseseră pilonii ei, Franţa şi Marea Britanie. Vezi Hans Morgenthau, Politics amtmg Nations, pp. 309-318.

Prin urmare, Coaliţia Naţiunilor Unite a fost structurată în jurul celor trei piloni care-i constituiau nucleul şi îi confereau forţa necesară. Insă, postura şi rolul acestora au fost dimensionate diferit, în funcţie de capacităţi şi ambiţii. După cum am arătat adineaori, atât Marea Britanie, cât şi Statele Unite erau însoţite în coaliţie de aliaţi minori, în mod tradiţional loiali lor. In schimb, Uniunea Sovietică se remarca prin insularitatea ei, nefiind şi ncavând cum să fie însoţită în alianţă de amiciţia tradiţională a vreunui subiect de mai mică sau mai mare putere. Respectiva ipostază reflecta în mod fidel trecutul internaţional, nu prea îndepărtat, dar şi cel imediat, al puterii de la Moscova. In primul rând faptul că, în perioada interbelică, Uniunea Sovietică, în bună măsură datorită culorii sale politice, nu reuşise să îşi creeze şi să îşi cultive prietenii durabile. Exemplare în această direcţie erau • relaţiile sale sinuoase cu Germania ori soarta tratatului de amiciţie încheiat cu Franţa, la 2 mai 1935, acesta din urmă devenind caduc în ajunul izbucnirii celui de al doilea război mondial. Pe de altă parte, prin angajamentele sale internaţionale încheiate cu Germania, la 23 august 1939, şi cu Japonia la 13 aprilie 1941, chiar fără să fi fost beligerantă, Uniunea Sovietică se situase moral, dar nu numai, în favoarea puterilor Axei". Or, din acest punct de vedere, devine clar faptul că alăturarea Uniunii Sovietice la parteneriatul atlantic, încheiat între Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii, a fost în primul rând o decizie de criză, adoptată după ce teritoriul îi fusese invadat de trupele Wchrmacht-ului, dar şi una cauzată de necesitatea de a-şi găsi pe termen mediu aliaţi şi a sparge izolarea în care se găsea.

Din perspectiva evenimentelor ulterioare, alianţa dintre Marea Britanie şi Statele Unite, pe de o parte, şi Uniunea Sovietică, pe de alta, a fost considerată una nenaturală, deoarece a reunit sub un stindard, care s-a dovedit doar temporar comun, puteri ale căror construcţie politică internă era fundamental diferită, iar obiectivele politicii lor externe, condiţionate de prima ipostază, nu aveau cum să nu devină ulterior opuse '. Dar, aşa cum se poate observa din textul care a pecetluit formarea coaliţiei Naţiunilor Unite, situaţia internaţională — mai cu seamă spectrul impunerii dominaţiei Axei la nivel mondial — a acţionat ca un imperativ asupra voinţei celor trei mari puteri în a-şi unifica eforturile pentru înlăturarea acelei grave ameninţări. Acceptând aşadar că a existat o condiţionare extrem de severă, care a

"" Robett P. Browder, The Origins of Soviet-Awerican Diplon/acy, Princeton, New)erscy, 1953, pp. 153-155; William Hayter, Wuss'ui and the World: A Stutly of Soviet Foniffi Policy, London, 1970, p. 33.

<n Walter LaFeber, America, Rustici and the Cold War 1945-1966, New York, 1967, pp. 14-20.

determinat reunirea lor, să vedem care au fost elementele care au obstrucţionat colaborarea dintre ele înainte de 1941. Semnarea pactului sovieto-german, de la 23 august 1939, este considerată evenimentul cu un rol decisiv în imediata declanşare a celui de al doilea război mondial"8. O primă etapă a aplicării acelui tratat de neagresiune a dus la desfiinţarea statului polonez, considerat din perspectiva tratatelor de la sfârşitul primului război mondial şi al sistemului de securitate al Ligii Naţiunilor, unul dintre pivoţii stabilităţii est-europene. Etapele următoare, desfăşurate în intervalul noiembrie 1939-iunie 1941, au avut drept consecinţe refacerea situaţiei de dinaintea primei conflagraţii mondiale, cu o Germanie ce preluase aproape întregul contur al defunctului imperiu austro-ungar, la care îşi adăugase teritoriile cucerite în vestul şi nordul Europei, şi cu Uniunea Sovietică ce revenise aproape în întregime la frontierele Rusiei din 1914. Fără a fi intrat în război în mod formal, conducerii de la Kremlin îi revenise în acea perioadă rolul de cofondator, alături de Germania, a noii ordini politice din Estul Europei9'. In plus, de la izbucnirea conflagraţiei şi până când a fost atacată de trupele Wehrmacht-ului, Uniunea Sovietică şi-a pus la dispoziţia maşinii de război germane bogatele sale resurse, cele petroliere în primul rând.

Din acest punct de vedere, una dintre întrebările legitime care trebuiesc puse este cum au putut liderii de la Kremlin să îşi acomodeze relaţiile cu omologii lor din Germania nazistă, având în vedere ideologiile antagonice ale regimurilor politice din cele două state. Ne vom ralia în această privinţă analizei lui Robert Tucker, care a arătat că în perioada interbelică, în pofida dogmelor severe enunţate de guvernul de la Moscova, politica externă sovietică a depăşit frecvent cenzura impusă de ideologie. Conform autorului adineaori menţionat, tendinţele manifeste ale Moscovei înspre realizarea unor înţelegeri bilaterale cu diferitele guverne de la Berlin, au reprezentat evident exprimarea unei concepţii de realism politic. Stalin a operat în acest scop o redefinire a ideii de revoluţie mondială, prin fabricarea unei formule asemănătoare, din care a lipsit pentru o perioadă stridenta coloratură

1)8 Adam B. Ulam, lixpansion and Coexistente. Soviet l-'oreig: Policy, 1917-73, Second Edition, New York, 1974, pp. 275-279; Anthony Read, David Fisher, The Deadly Embrace. Hit/ei; Stalin and the Na^-Sovietpact 1939-1941, London, 1988, p. 5. Pentru acurateţea analizei privitoare la etapele constituirii „alianţei" sovieto-germane din 1939 vezi A.J.P. Taylor, The Oriffits of tije Second World W'nr, London, 1961, p. 150 şi urm.

'>" R. Craig Nation, Black liartb, Red Star. A Hislory of Soviet Securit}' Policy, 1917-1991, Ithaca and London, 1992, pp. 103-104.

bolşevică prin care urmărea expansiunea a puterii sovietice"""". Or, atât prin apropierea geografică, cât şi prin propensiunea spre un regim autocratic, Germania constituia în optica liderilor de la Moscova partenerul oportun pentru realizarea unei înţelegeri care să sprijine Uniunea Sovietică în redobândirea măcar a influenţei avută odinioară de Rusia în Europa. Astfel se explică, în pofida abandonării de către Hitler, în 1934, a spiritului de la Rapallo, faptul că Stalin a continuat să promoveze imaginea unor bune relaţii cu Germania.

Indicând că laboratorul de adoptare a deciziilor din politica externă sovietică se găsea în Biroul Politic şi că rapoartele prezentate de Stalin la Congresele partidului reflectau conţinutul hotărârilor luate în respectivul organ, Robert Tucker consideră decada 1929-1939, când diplomaţia sovietică s-a arătat sprijinitoarea sistemului versaiUez, drept una a stratagemelor şi disimulărilor. Chiar dacă, prin ministrul de externe Maxim Litvinov, Uniunea Sovietică a promovat în acea perioadă o politică externă ce s-a dovedit a fi fost doar aparent în spiritul destinderii şi securităţii colective, adevăratele obiective externe ale Kremlinului sunt posibil de identificat, în opinia sovietologului de la Harvard, în precizările făcute de Stalin, în această direcţie, la Congresele PCUS din 1934, respectiv 19391"'. în raportul prezentat în decembrie 1934, la al XVII-lea Congres al Partidului, Stalin a readus în discuţie ideea că politica externă sovietică se orientează, atât ţinând seama de trecut, cât şi de viitor, iar din acest punct de vedere „...noulguvern al Germaniei nu constituie un obstacol în calea bunelor relaţii care le avem cu această ţarâ"m. Dacă acea concluzie pusă de Stalin raporturilor cu Germania poate fi cautionată prin raţiuni de ordin tactic, cinci ani mai târziu exprimarea sa, deşi nuanţată, a devenit mai clară. Cu toate că în raportul prezentat la Congresul al XVIII-lea, din februarie 1939, Stalin a recurs la binecunoscutu-i limbaj strategic, construit pe ambiguităţi şi subînţelesuri, el a lăsat vizibilă, prin antiteza caracterizărilor făcute puterilor vest-europene, preferinţa Moscovei pentru o colaborare cu Berlinul, decât aceleia cu Londra sau Parisul1"1. Aşadar, în pofida apartenenţei în plan formal, prin Liga Naţiunilor, la un sistem comun de securitate în Europa, cu Franţa şi Marca

11111 Robert C. Tucker, Stalin in Power: The Kevohition from Abore, 1928-1941, New York, 1990, p. 46.

"" Ibidem, pp.348-350. Vezi opinii similare la Aclam B. Ulam, Tixpansion and Coexistente, pp. 210-212.

1112 LV. Stalin, Opere, voi. 13, Bucureşti, 1949, p. 302.

"'■' Robert C. Tucker, Stalin in Power, pp. 589-590; R. Craig Nation, Black Earib, IW Star, pp. 98-99.

Britanic, Uniunea Sovietică anunţa prin vocea lui Stalin dorinţa apropierii de Germania lui Hitler. Fără ca guvernul sovietic să fi fost deranjat nici de obiectivele expansiunii spre est ale programului ideologic nazist, nici de împrejurarea că Pactul Anticomintern fusese generat şi luase fiinţă în urma iniţiativei germane. Acea conduită politică şi diplomatică a Kremlinului reflectă, în opinia noastră, faptul că în abordarea relaţiilor internaţionale liderii sovietici au reacţionat permanent după criteriul concentrării şi manifestării factorilor de putere'114. Or, etapele preliminare ale declanşării conflagraţiei şi evoluţia raporturilor de forţe din primii doi ani de război au părut să justifice acel tip de raţionament din politica externă sovietică.

Cu toate că, între anii 1939-1941, guvernul sovietic s-a situat prin atitudinea sa în favoarea puterilor Axei, canalele diplomatice de comunicare şi chiar consultări ale acestuia cu statele vest-europene nu au fost complet obturate nici în acest interval de timp. Deşi liderii sovietici rămăseseră în continuare înclinaţi să acorde relaţiilor cu Germania primul loc în ierarhia importanţei, ei au încercat totodată să îşi păstreze, măcar la un stadiu potenţial, pentru eventualităule viitorului, raporturile cu Franţa şi Marea, Britanic Datorită consecinţelor imediate ale tratatului de neagresiune sovieto-german, izbucnirea războiului şi apoi atacul Armatei Roşii asupra Finlandei, s-a produs o răcire accentuată a relaţiilor Moscovei cu Londra şi Parisul. Ambasadorii care reprezentau guvernele din ultimele două capitale părăsind Moscova, fără să fie înlocuiţi, în decembrie 19391"'1. Reluarea dialogului dintre cele două părţi, Uniunea Sovietică, respectiv Marea Britanie şi Franţa, a survenit din iniţiativa diplomaţiei sovietice. La 30 ianuarie 1940, ambasadorul sovietic la Londra, Ivan Maiski a propus Foreign Office-ului, „itţolarea surselor de diferende" dintre cele două state şi reluarea discuţiilor privind încheierea unui acord economic în sistem barter"""". însă, evoluţia operaţiunilor militare pe frontul de vest şi previzibila capitulare a Franţei au adus noi obstacole în relaţiile sovieto-britanice. Ca urmare, deşi insistaseră în

1114 O dovadă în acest sens este faptul că, deşi la Congresul al XVIll-lea, Stalin a caracterizat Pactul Anticomintern ca fiind în realitate îndreptat împotriva democraţiilor occidentale, el a găsit de cuviinţă să pedepsească Ungaria, judecând din punctul de vedere al puterii ce o reprezenta aceasta, pentru aderarea la acel Pact, suspendând relaţiile diplomatice cu guvernul de la Budapesta, în acelaşi februarie 1939.

105 Sir Llewellyn Woodward, Britis/j b'oreigH Poliiy in thc Second World W'nr, London, 1968, p. 28.

"""" în discuţia avută cu R. P. Butler, Subsecretar de Stat desemnat de Parlament la Foreign Office, Maiski a încercat să uziteze formula lordului Palmerston privind distingerea, după o judecată realistă, a intereselor vitale ale celor două părţi. Ibukm, pp. 28-29.

acest scop, sovieticii s-au arătat extrem de reticenţi sosirii lui Stafford Cripps, în misiune exploratorie la Moscova, la 12 iunie 1940, acesta având totuşi să rămână apoi ambasador la Moscova până în 1942. La finalul convorbirilor avute cu trimisul special la guvernului Majestătii Sale, ministrul de externe sovietic Molotov s-a simţit dator să comunice prin Agenţia TASS, că Uniunea Sovietică respinge toate zvonurile privitoare la intenţia ei de a colabora cu Marea Britanie pentru formarea unui bloc balcanic, care ar fi urmărit să împiedice expansiunea germană şi italiană spre est1"7.

în opinia noastră, momentul iunie 1940 semnifică instalarea unui anumit tip de ierarhie în relaţiile sovieto-britanice, în defavoarea ultimilor. Cu toate că Stafford Cripps a fost sfătuit de Foreign Office, la 17 iunie 1940, să nu îi lase lui Stalin „impresia că el conducea jocurile în relaţiile dintre noî\ demersurile ambasadorului britanic, care l-au situat, prin natura situaţiei, până în iunie 1941 mai tot timpul în postura de petent, l-au încurajat pe Stalin să manifeste o anumită superioritate vis-a-vis de Marca Britanie"18. De altfel, liderul sovietic şi-a conservat această poziţie şi ulterior, fapt ce va juca un rol important în înclinarea în favoarea sa a balanţei de argumente şi persuasiune din raporturile interaliate. Şi, cu toate că ar putea fi considerat un paradox, Stalin a reuşit într-o anumită măsură acelaşi lucru şi în relaţiile sale cu americanii.

Această ultimă aserţiune ar putea fi într-adevăr considerată surprinzătoare dacă luăm în calcul faptul că trilaterala, anglo-americano-sovietică, de sub egida Naţiunilor Unite, fusese construită formal pe principiile şi normele politico-morale enunţate de preşedintele Roosevelt. Dar, încă înaintea semnării Declaraţiei Naţiunilor Unite, atât Marea Britanie, cât şi Uniunea Sovietică îşi manifestaseră rezervele lor faţă de aplicarea integrală a prevederilor Cartei Atlanticului""1. Deşi difereau, nu doar în aparenţă, obiecţiile celor doi mari aliaţi ai SUA reprezentau până la urmă, unul şi acelaşi lucru, teritoriile. In ochii britanicilor, acceptarea fără nici o interpretare a principiului autodeterminării şi drepturilor suverane ale tuturor popoarelor putea însemna că ei înşişi sunt de acord cu subminarea propriului imperiu colonial. Tocmai de aceea, la sfârşitul conferinţei de la Newfoundland, Winston Churchill i-a spus lui F. D. Roosevelt că el consideră respectiva frază [cea referitoare la autodeterminare, n.n.] „...doar o

1117 Elisabeth Barker, Bri/is/j Policy in SoHth-Hasl E/irope in the Second World War, London, 1976, p. 25.

»IK C(. llridem, pp. 25, 27.

"w James Mac Gregor Burns, Koosevell: The Soldier of b'nedom 1940-1945, London, 1971, pp. 183-187.

declaraţie tranzitorie şi parţială privind obiectivele din război, prin care toate ţările să fie asigurate de justeţea ţelurilor noastre"""". Pentru guvernanţii de la Londra problema menţinerii Regatului Unit ca mare putere, în pofida concesiilor şi renunţărilor pe care erau decişi să le accepte, era văzută ca fiind direct legată de supravieţuirea Imperiului Britanic.

în ceea ce îi privea pe sovietici, aceştia şi-au manifestat, încă din luna septembrie 1941, opoziţia faţă de principiile Cartei Atlanticului. Desigur, acest subiect nu a fost atins în timpul misiunii exploratorii la Moscova, întreprinsă începând cu 29 iunie 1941, de Harry Hopkins, principalul consilier al preşedintelui american1". Scopul acestei călătorii fiind acela de a identifica posibilităţile de colaborare cu Uniunea Sovietică şi eventuala asistenţă solicitată de conducătorii acesteia"2. Dar, două luni mai târziu, în timp ce o delegaţie americano-britanică, aşa-numita misiune Harriman-Beaverbrook, se afla din nou la Moscova pentru a stabili punctual punerea în funcţiune a sprijinului solicitat de sovietici, ambasadorul Uniunii Sovietice la Londra, Ivan Maiski, a informat Foreign Office-ul că guvernul ţării sale va adera la Carta Atlanticului, dar că „...punerea în practică a acestor principii va necesita adaptarea lor la circumstanţele, nevoile şi tradiţiile istorice specifice fiecărei ţări în parte"xn. In sfârşit, în decembrie 1941, când ministrul britanic de externe, Antony Eden, s-a deplasat la rându-i la Moscova cu scopul de a negocia termenii încheierii unui tratat bilateral de alianţă, Stalin i-a pretins acestuia, înainte de orice, semnarea unui protocol secret prin care Marea Britanie urma să se angajeze să sprijine Uniunea Sovietică, în redobândirea de către aceasta a graniţelor obţinute între septembrie 1939 şi iunie 1941"4. Cum, între intenţiile ministrului de externe britanic se afla şi ideea de a-1 convinge pe Stalin să emită în comun o declaraţie, preliminară tratatului, în care cele două state să îşi manifeste loialitatea faţă de Carta Atlanticului, Eden i-a atras atenţia conducătorului sovietic că un astfel de acord ar încălca tocmai principiile respectivului document. Răspunsul vexat al lui Stalin, sub forma

11(1 Winston S. Churchill, The Secoud World Wnr, voi. II, The Crand Alliame, Boston, 1950, p. 373.

111 Robert E. Sherwood, Roosevelt and Hopkins: An Intimate Histoiy, New York, 1948, Pp. 327-328.

112 Herbert Feis, Churchill, Roosemlt, Stalin: The WarThey Waged and the Peace They Sought, Princeton, Newjersey, 1957, pp. 13-14.

ni/W«,p. 24.'

m Anthony Eden, The Reckoning. The Memoirs uf Antony Eden, Earl of Aimn, Boston, 1965, p. 365.

unei întrebări, a fost: „Carta Atlanticului este îndreptată împotriva Uniunii Sovietice sau a Germaniei?"115.

Este evident aşadar, că, deşi Franklin Delano Roosevelt reuşise să impună în principiile şi scopurile generale ale

alianţei ideile sale politice, el urma să se confrunte cu determinarea celorlalţi doi mari aliaţi ai săi, care îşi urmăreau cu ardoare propriile obiective. Aşa cum arătam anterior, preşedintele american viza ca prim obiectiv al constituirii coaliţiei obţinerea victoriei împotriva Axei. Insă, la fel de importantă urma să fie, în concepţia sa, continuarea cooperării dintre cei trei mari şi aşezarea relaţiilor internaţionale pe baza principiilor deja precizate. Or, din această perspectivă, Roosevelt s-a aflat de la începuturile funcţionării coaliţiei într-o situaţie dilematică: .să tranşeze chiar de la început acele manifestări şi intenţii de centrifugare ale obiectivelor general valabile ale alianţei sau să amâne rezolvarea acestora, prin negocieri şi compromisuri, la finalul conflagraţiei.

Politica şi diplomaţia Statelor Unite din timpul celui de al doilea război mondial au constituit obiectul a deosebit de numeroase examinări în istoriografia americană. Atracţia, dar şi principalul motiv al acestor preocupări se consideră a fi fost rezultatele implicării politice şi militare ale SUA în conflagraţie, deoarece, pe lângă victoria obţinută, statul american s-a găsit imediat după aceea în situaţia de a se confrunta, prin războiul rece, cu un nou inamic puternic şi periculos, Uniunea Sovietică116. în primul rând datorită acestor consecinţe, în aproape toate studiile dedicate acestui subiect interpretările, mai mult sau mai puţin critice, s-au focalizat asupra concepţiilor politice şi militare ale preşedintelui Roosevelt şi asupra ierarhiei deciziilor luate de acesta în domeniu. Conform lui Mark Stoler, unul dintre cei mai proeminenţi autori în această arie de cercetare, istoriografia americană, şi, în general, cea apuseană, consacrate examinării diplomaţiei şi politicii americane din timpul celui de al doilea război mondial s-au dovedit a fi chiar mai complexe decât istoriografia dedicată războiului rece"7. După

115 Stalin i-a arătat de la început lui Eden că el nu este interesat de „fabricarea" unei declaraţii ci de încheierea unui protocol secret. „O declaraţie este precum algebra" & susţinut Stalin, „pe cânii un acord înseamnă o aritmetică aplicată". Vezi Sir Llewellyn Woodward, op. cit., p. 195.

ll(> Mark A. Stoler, „World War II Diplomacy in Historical Writing: Prelude to the Cold War", in Gerald K. Heines and Samuel Walker, eds., American h'oreign Kelalions: A Historioff-aphical Kevieiv, Westport, 1981, pp. 187-206; Robert L. Messer, „World War II and the Corning of the Cold War", in John M. Caroll and George C. Herring, eds., Modern American Diplomacy, Wilmington, 1986, pp. 107-125.

117 Mark A. Stoler, „A Half Century of Conflict: Interpretations of U.S. World War Diplomacy", Diplomatic Histoty, voi. 18, No. 3, 1994, p. 376.

autorul mai sus citat, deşi curentele istoriografice privind istoria SUA din decursul marii conflagraţii pot fi grupate în aproximativ aceleaşi categorii interpretative cu cele ale războiului rece*, în primul caz avem de a face cu o mare diversitate de opinii, dar şi cu o ciclicitate a explicaţiilor şi reargumentărilor, ultimele fiind suscitate şi de succesivele declasificări arhivistice.

Putem astfel constata, în exegezele dedicate acestui subiect, o vizibilă influenţă pe care războiul rece a exercitat-o asupra interpretărilor şi concluziilor fiecăruia dintre istorici. Figura centrală a mai tuturor acestor dezbateri a fost preşedintele Franklin Delano Roosevelt şi politica dezvoltată de acesta în raporturile cu sovieticii"". De fapt, de-a lungul a cinci decenii postbelice s-au confruntat două viziuni diferite: una care incrimina concepţia greşită şi erorile săvârşite de F.D. Roosevelt şi consilierii săi în negocierile şi politica faţă de Uniunea Sovietică şi o alta care a considerat că politica americană din perioada respectivă a urmărit ţinte realiste şi posibil de atins, iar consecinţele postbelice au decurs din realităţile internaţionale.

O primă etapă din ciclul acestor dezbateri s-a consumat în primii cincisprezece ani postbelici, când au abundat criticile privitoare la politica rooseveltiană. Pot fi distinse în această interpretare conservatoare trei grupuri de autori, foşti consilieri şi colaboratori ai preşedintelui, ziarişti şi publicişti prezenţi la marile conferinţe- interaliate şi o primă generaţie de istorici care a încercat să analizeze evenimentele dintre anii 1941 şi 1945. Concluziile centrale ale tuturor acestora i-au imputat lui Roosevelt, atât naivitatea, cât şi moliciunea, de care a dat dovadă în raporturile cu Stalin"9.

* Vezi nota 16 din prezentul capitol.

118 Singurii care au considerat ca mai puţin importantă „amprenta" lăsată de F.D. Roosevelt în politica S. U. A. din timpul celui de al doilea război mondial au fost autorii grupaţi în şcoala revizionistă a istoriografiei războiului rece. Vezi Waren F. Kimball, „The Cold War Warmed Over", The American Historical Reviein, voi. 79, No. 4, 1974, pp. 1119-1120.

"" a) William C. Bullitt, „How We Won the War and Lost the Peace" IJfe, 25, 30 August 1948, pp. 82-97; John R. Deane, The Strânge All'umce: The Stoiy of Our Efforis at Wartime Co-operation ii'ith Rustici, New York, 1947; Winston S. Churchill, The Second World War, 6 voi, Boston, 1948-1953.

b) Hanson W. Baldwin, Creat Mis/akes of the War, New York, 1949; William Henry Chamberlin, America'.; Second Crusade, Chicago, 1950; Chester Wilmot, The Struggle for Europe, New York, 1952.

c) George Kennan, American Diplomacy, 1900-1950, Chicago, 1951; William Hardy McNeill, America, llri/aiu & Rnssia: Their Coopcration and Conflict, 1941-1946, London, 1953; Herbert Feis, Churchill, Roosevelt, Stalin:

The War They Waged and The Peace They Sought, Princeton, 1957.

Exceptând lucrarea cu un caracter memorialistic a lui Robert Shenvood, interpretările favorabile lui Roosevelt au apărut abia în anii şaizeci. O primă breşă a fost realizată de Robert Snell, care a considerat politica lui Roosevelt pragmatică şi realistă, iar eforturile sale înspre cooperarea cu sovieticii ca fiind virtual impuse de necesitatea obţinerii victoriei. Tezele lui Snell au fost mai apoi împărtăşite şi dezvoltate de către Robert Divine şi James MacGregor Burns'211.

Marile dezbateri asupra acestui subiect au continuat în deceniile opt si nouă, situările neo-conservatoare sau neo-revizioniste fiind motivate de masivele declasificări arhivistice din SUA şi din statele vest-europene, dar şi prin influenţa degajată de noile etape de tensiune şi criză din războiul rece121. Interpretările din cele două abordări s-au manifestat printr-un nou criticism, care a mutat analiza centrală asupra altor elemente cheie din perioada anterioară. Ilustrativ pentru şcoala neo-conservatoare a fost cazul lui Gaddis Smith, a cărui lucrare din anii şaizeci îi imputa lui Roosevelt obtuzitatea prin care a separat obiectivele militare de cele politice, dar şi „deşartele speranţe şi iluzii wilsoniene" prin care acesta credea că îl va convinge pe Stalin să participe cu sinceritate şi corectitudine la sistemul de securitate colectivă de după război122. în a doua ediţie a aceleiaşi lucrări, publicată într-o formă revizuită şi adăugită la mijlocul anilor optzeci, autorul recunoştea că, „apreciind insuficient limitele puterii americane, a calificat eronat şi bunele intenţii şi competenţele lui Roosevelf\ Dar, continua Smith, acestuia îi trebuie totuşi imputat realismul egoist [în prima ediţie era vorba de idealismul wihonian\ pe care 1-a manifestat faţă de viitorul naţiunilor est-europene, urmărind cu un individualism specific, doar realizarea obiectivelor majore ale Americii12'. Oarecum în aceeaşi manieră, autori neo-conservatori, precum Keith Eubank şi Keith Sainsbury, au abandonat tema predilect criticată de antecesorii lor, conferinţa de la Yalta, ajungând la concluzia că decizia fundamental eronată luată de Roosevelt s-a produs la Teheran, când preşedintele a respins planul lui Churchill de a deschide al doilea front major din Europa în Balcani, fiind

120 Robert E. Shenvood, Koosenelt and hlopkins;, John S. Snell, Illusion and Neccesity: The Diplomacy of Global War, 1939-1945, Boston, 1963; Robert A. Divine, Koosenelt and World War II, Baltimore, 1969; James MacGregor Burns, Roosevelt: The Soldieroftreedom.

121 Cf. Mark A. Stoler, „A Half Century of Conflict", p. 390.

122 Gaddis Smith, American Diplomacy during the Secând World War, 1941-1945, 1'" Edition, New York, 1965, pp. 8-10, 145-150, 162-163.

123 Idem, American Diplomacy Auring the Second World War, 1941-1945, 21"1 Edition, New York, 1985, pp. VI1-VI11,12-13."

în schimb de acord ca eliberarea Europei de Est să cadă în sarcina Armatei Roşii'24.

Aceleaşi opinii au fost susţinute, în studiile publicate în 1988, de doi cunoscuţi istorici americani. Robert Nisbet a reluat o mai veche acuzaţie la adresa lui Roosevelt, aceea privitoare de naivitatea acestuia în raporturile cu Stalin, considerând că la Teheran, Jocul unde războiul rece a început.. .preşedintele a jucat rolul lui Chamberlain la Munchen". In timp ce Frederick W. Marks III, deşi 1-a numit pe Roosevelt „..prizonier absolut al evenimentelor...caracterizat prin naivitate, indecizie şi ambivalenţă", i-a atenuat acestuia din culpă, deoarece diplomaţia americană „___ie afla la vârsta adolescentei în abordarea relaţiilor internaţionale'"25. Cum în elaborările operate de istoricii mai sus amintiţi, analizele acestora au fost întemeiate pe noi evidenţe documentare, numărul şi energia susţinătorilor lui Roosevelt au scăzut. Totuşi, sunt de menţionat lucrările lui Robert Dallek şi John Lewis Gaddis, care situându-se doar parţial în favoarea preşedintelui, enumerând şi ierarhizând mai multe erori şi gafe ale acestuia, au ţinut să remarce situaţia complexă şi constrângerile internaţionale sub care acesta a acţionat, intenţia sa de a-i integra pe sovietici într-o ordine internaţională liberală, dar şi faptul că, clacă ar fi supravieţuit războiului, el ar fi reacţionat energic faţă de încălcarea angajamentelor de către sovietici12'1.

Oricum, sfârşitul decadei a noua şi-începutul celei următoare din secolul XX au marcat o şi mai intensă fortificare a interpretărilor neo-conservatoare. O contribuţie importantă în această direcţie au avut-o declasificările documentare din arhivele sovietice, şi, începând din 1986, colaborarea dintre echipe de istorici americani, britanici şi ruşi având ca scop reanalizarea istoriei Marii Alianţe şi a finalităţii acesteia127. Mai mult decât atât, când după 1989, istoricii ruşi s-au putut exprima liber, aceştia s-au manifestat deosebit

124 Keith Eubank, Summit at Teheran, New York, 1985; Keith Sainsbury, The Tnrning Point: Roosevelt, Stalin and Chiang Kai-shek, 1943: The Moskow, Cairo and Teheran Conferences, New York, 1985.

125 Robert Nisbet, Roosevett and Stalin: The b'ailed Comiship, Washington, 1988, p. 12; Frederick W. Marks, Wind over Sand: The Diplomacy of franklin Delano Roosevelt, Athens, 1988, pp.172, 260, 287.

12(1 Robert Dallek, franklin Delano Roosevelt and American t'oreign Policy, 1932-1945, New York, 1979; John

Lewis Gaddis, Strategies of Containment: A Criticai Apprasail of Postwar National'Securiţy Policy, New York, 1982.
127 W. F. KimbaU and G. N. Sovost'ianov, eds., Soviet - U. S. Relations 1933-1942, Moskow, 1989. Volum publicat şi în limba rusă, la trei ani după ce la Moscova se desfaşurase un colocviu, între istorici americani şi sovietici, pe această temă. Vezi şi David Reynolds, Warren F. KimbaU and A. O. Chubarian, eds., Al/ies at the War. The Soviet, American and Brit/sh Experience 1939-1945, London, New York, 1994.

de critic la adresa lui Stalin, deşi l-au inculpat cel mai adesea pentru politica sa internă128. Or, o asemenea situaţie a oferit şi mai multă muniţie criticilor lui Roosevelt. Ne vom mărgini aici să citǎm concluziile lui Remi Nadeau, care şi-a argumentat lucrarea şi prin folosirea unor surse documentare sovietice. Pentru Nadeau, sentinţa pusă lui Roosevelt de William Bullitt, după care acesta a învins în război dar a pierdut pacea, este întrutotul corectă. Aceasta deoarece, prin inocenţa şi idealismul său contraproductiv, Roosevelt nu numai că a creat condiţiile divizării Europei, dar a şi contribuit decisiv la generarea războiului rece129.
Scurta retrospectivă istoriografică de mai sus are, sperăm, darul de a arăta complexitatea situaţiei în care s-a găsit Franklin Delano Roosevelt, principalul mobilizator al alianţei. O examinare iniţială a parteneriatului sovieto-anglo-american indică o vizibilă superioritate morală şi de putere a Statelor Unite. SUA erau nu doar actorul care a trasat obiectivele politice ale alianţei, dar şi principalul finanţator al efortului de război al aliaţilor săi. Insă, aşa cum am mai spus, regulile jocului dintre cei Trei Mari ai coaliţiei au fost mai complicate. Chiar dacă în ierarhia scopurilor sale, obţinerea victoriei în război se situa în mod natural în prim plan, pentru Roosevelt o importanţă egală o avea continuarea cooperării în epoca postbelică, fără de care democraţia şi securitatea internaţională nu erau posibile. Roosevelt a declarat public, în mai multe rânduri, în iarna şi primăvara anului 1941, că SUA doresc să evite greşelile trecutului: „ Noi nu vom accepta o lume, la fel ca aceea postbelică din anii douăzeci, în care rădăcinile hitlerismului să poată fii din nou plantate şi să li se permită să crească"nu. Aşa cum a memorat Sumner Welles, în viziunea lui Roosevelt, „ punctul major al detemiinismului pacific... [însemna] eliminarea determinării pentru războaie". Iar acest lucru nu era posibil fără realizarea nu doar a unei păci, ci şi a unei lumi juste, în care drepturile popoarelor la suveranitate şi alegerea liberă a propriului guvern să nu poată fi încălcate . Or, după cum am văzut, nici Marea Britanie, nici Uniunea Sovietică nu intenţionau să respecte aceste principii în întregul lor.
128 Dmitrii Volkogonov, Stalin: Trinmph and Traţţedy, New York, 1991; R. C. Raack, „Stalin Plans for WorlcTwar 11", Journal ofContewporaty History, 26, April 1991, pp. 215-227; Professors Alexander Danilov, Michael Gorinov, Sergei Leonov, ct.al., The History of VjissUi. The Twentieth Ceittmy, The Heron Press, 1996. In toate cele trei studii citate este evident faptul că Stalin este menajat în privinţa „realizărilor" sale din politica externă, fiind in schimb aspru criticat pentru crimele împotriva poporului rus.
129 Remi Nadeau, Stalin, Churcbill and Woosevelt Divide Europe, New York, 1990, p. 342. m Apud John Lewis Gaddis, The United States and the Origiiu ofthe Cold War 1941-1947,
New York, 1972, p. 11
nl Sumner Welles, Seven Decisions That Shaped History, New York, 1950, p. 136, apud lhiile/u, p. 12

Căutând să asigure în primul rând buna colaborare cu aliaţii săi majori în timpul războiului, Roosevelt a ales să amâne rezolvarea acestor probleme la sfârşitul conflagraţiei. Insă, şi în această perspectivă lucrurile rămâneau deosebit de complicate. Conform proiecţiei sale universaliste, Roosevelt a sperat că la sfârşitul războiului va putea construi o lume internaţionalizată, din care să lipsească sferele de influenţă, iar un prim pas în această direcţie ar fi fost constituirea ONU. Pe de altă parte însă, Roosevelt a afirmat în mai multe rânduri, prima dată la puţin timp după Pearl Harbour, că în perioada imediată de după încheierea războiului, Statele Unite, Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi China ar urma să devină temporar cei patru poliţişti mondiali care să asigure stabilitatea internaţională şi să înlăture orice ameninţare la adresa păcii1'2. Or, devine dificil de înţeles cum plănuia preşedintele american să pună în aplicare principiile Cartei /Vtlanticului şi să înlăture sferele de influenţă la finalul războiului, când în acelaşi timp, Marii Britanii şi Uniunii Sovietice - care se opuneau aplicării integrale a respectivelor principii — li se rezervaseră responsabilităţi intervenţioniste în perimetre regionale. Ne raliem şi noi, din acest punct de vedere lui Gaddis Smith, considerând că în această privinţă concepţia lui Roosevelt s-a dovedit naivă şi contradictorie11.
Mai mulţi dintre istoricii critici la adresa lui Roosevelt au remarcat în concepţia politică, dar şi în acţiunile acestuia, o curioasă asociere de deziderate idealiste cu obiective realiste. Putem la rându-ne să constatăm că nu în puţine ocazii Roosevelt s-a dovedit pragmatic şi raţional, manifestându-se tranşant sau dimpotrivă, înţelegător, în funcţie de situaţia întâlnită şi partenerii de dialog. Menţionasem anterior faptul că Stalin a dobândit o poziţie de o anumită superioritate în relaţiile cu aliaţii săi, cu toate că timp de circa doi ani, între 1941-1943, el s-a aflat în situaţia de petent: fie prin cererile de suplimentare a aprovizionării cu furnituri militare a Armatei Roşii, fie revendicând adeseori imperativ deschiderea celui de al doilea front în Europa. Or, aici ar fi de remarcat faptul că dacă în relaţiile

cu Marea Britanie liderul sovietic a putut să fructifice în continuare o conjunctură favorabilă lui, încă înaintea invaziei Germanici, în cazul Americii

132 Ibidem, pp. 24-25. Conform lui Robert Dallek, desemnarea Chinei într-o postură căreia în realitate nu îi putea face faţă, trebuie pusă pe seama unor interese tradiţionale ale politicii SUA, cărora le-a subscris şi Roosevelt, dar şi pe a presiunii exercitate de opinia publică americană care dorea să vadă China ca stat responsabil şi aliat al Americii. The American Stylt of };oivign Poluy. Cultural'Politics imd t'oieiffi Affairs, New York, 1983, pp. 143-145.

m Gaddis Smith, op. cit., \" edition, pp. 1546.

el s-a bucurat de bunăvoinţa şi chiar îngăduinţa lui Roosevelt134. A fost de altfel evident faptul că, deşi nevoit să se confrunte în privinţa aplicării Cartei Atlanticului cu opoziţia Marii Britanii şi a Uniunii Sovietice faţă de acelaşi subiect, teritoriile, preşedintele american a recurs la un tratament diferenţiat în raporturile sale cu Churchill şi Stalin. Explicaţia pentru aceste abordări diferite în relaţiile cu principalii săi aliaţi poate fi găsită, în pofida repetatelor lui declaraţii referitoare la o lume postbelică bazată pe democraţie şi justiţie egală pentru toată lumea, în faptul că Roosevelt a fost nevoit să ţină cont de rolul jucat de putere în relaţiile internaţionale. Realizând că nu mai putea ignora realitatea respectivă, Roosevelt a şi recunoscut, cu scopul de a preveni asupra unor viitoare consecinţe, acest lucru, la începutul anului 1945: „...nu putem ignora că puterea reprezintă un factor al vieţii internaţionale, aşa cum nu putem nega existenţa sa ca factor al politicii naţionale"^".

Devine astfel limpede că Roosevelt a raţionat şi şi-a condus politica din cadrul alianţei după criteriul potenţialului de putere deţinut de fiecare dintre partenerii săi. Din această perspectivă, nu mai pare paradoxală maniera tranşantă în care i-a vorbit lui Churchill despre caracterul imperativ al respectării dreptului la suveranitate al tuturor popoarelor, nu doar al celor europene, şi nici atitudinea sa apropiat concesivă faţă de pretenţiile teritoriale ale lui Stalin în estul Europei. De altfel, examinarea corespondenţei desfăşurată pe durata războiului între Churchill şi Roosevelt ne dezvăluie că în pofida solidelor legături tradiţionale şi intereselor atlantice comune ale celor două state, colaborarea dintre conducătorii lor a fost marcată de frecvente tensiuni şi dezacorduri136. Disensiunea şi consecinţele

114 Consilieri ai lui Roosevelt, participanţii la conferinţele interaliate, respectiv Winston Churchill au ţinut să remarce comportamentul prevenitor şi curtenitor al preşedintelui faţă de generalissimul Stalin. Vezi Chester Wilmot, op. cit., pp. 109-110, 124, passim; Herbert Feis, op. cit., pp. 240-241, 513, passim; Charles E. Bohlen, Witness Io Hisluty, 1929-1939, New York, 1973, pp. 123-125, 208-209, passim; W. Averell Harriman and Elie Abel, Special linvoy Io Churchill and Stalin 1941-1946, New York, 1975, pp. 278-280, 401, passim. De reţinut şi mărturia, care întăreşte aceste impresii, lui John Colville, secretarul personal al lui Churchill, Aut. Cit., The t'ringes of Power: Domning Street Diaries, 1939-1955, New York, 1985, p. 658.

135 Roosevelt State of Union Adress, JaniMiy 6, 1945, apud John Lewis Gaddis, The 1Jing Pence, p. 24.

'■Vl în 1957, Ministerul Sovietic pentru Afaceri Externe a publicat corespondenţa, pare-se completă, al lui Stalin cu Churchill şi Roosevelt. Vezi ediţia românească, Corespondenţa Preşedintelui Consiliului de Miniştri al URSS cu Preşedinţii S. U.A. şi cu Primii miniştri ai Marii Britanii din timpul Marelui Război pentru apărarea patriei, 2 voi., Bucureşti, 1958. In schimb, deşi părţi ale corespondenţei dintre Churchill şi Roosevelt au apărut parţial, în memoriile primului şi în volumele F.R.U.S. dintre anii 1941-1945, editarea completă a acesteia s-a realizat mai târziu, prin două ediţii şi întreprinderi separate. Vezi Francis L.

\ntre Washington siMoscova: 'România 1945-1965

fricţiunilor, şi chiar a viziunilor diferite din acest punct de vedere, dintre guvernele de la Washington, respectiv, Londra, au început să fie în mod serios investigate în istoriografie abia din anii şaptezeci, până atunci, ele rămânând oarecum mascate datorită predilecţiei către analizarea raporturilor sovicto-americane. Intr-una dintre cele mai solide investigaţii referitoare la acest subiect, William Roger Lewis a constatat o trăsătură doar în aparenţă surprinzătoare în comportamentul lui Roosevelt: atitudinea sa rigidă în relaţie cu încercările lui Churchill de a explica excepţionalismul raporturilor metropolei britanice cu coloniile sale137. Aceeaşi modalitate inflexibilă, folosită de Roosevelt în a-1 trata pe Churchill a fost remarcată de Fraser Harbut. Acesta din urmă a considerat că atitudinea preşedintelui a fost motivată atât de obiective tradiţionale, cât şi de elemente conjuncturale şi de perspectivă: tradiţia anticolonială din politica americană; natura strategiei din timpul războiului; o viziune diferită de cea a britanicilor în privinţa formei şi configurării echilibrului de putere în Europa postbelică138.

In fapt, aşa cum remarca Robert Dallek, Roosevelt şi-a putut permite să îl trateze pe Churchill cu o anumită duritate, pentru că ei vorbeau aceeaşi limbă, împărtăşeau aceeaşi experienţă democratică, şi „pentm că, la urma urmei, unui prieten poţi să-i arăţi şi ceea ce nu îţi convine"^".

Cu totul altfel au stat lucrurile în privinţa raporturilor lui Roosevelt cu Stalin. încă din a doua parte a anilor treizeci, preşedintele luase în considerare într-un mod foarte serios rolul pe care Rusia Sovietică îl putea juca în estomparea puterii şi agresivităţii germane din Europa. Roosevelt a fost însă conştient că o implicare a Uniunii Sovietice într-un asemenea proces urma să producă modificări profunde în sistemul ele securitate european, putând fi şi generatoare de

mari riscuri. Or, în acest caz, relaţia potrivită părea să fie controlarea URSS printr-un sistem de acorduri internaţionale la care să participe şi SUA. Numai că, tocmai atunci curentul izolaţionist din America se arăta a fi la apogeu, Actele de Neutralitate legislate între anii 1937-1939 cenzurând orice intenţie a guvernului de la Washington de a interveni în afacerile europene"". Şi alte două obstacole se aflau în calea
I.oewenlieim, 1 larold Langlcy and Manfred jonas, eds., Roosevelt and Churchill: Their Secret W'artime C.mrespomknce, New York, 1975, respectiv VC'arren F. Kimball, ed. Churdull &■ Koosenelt: The Complete Coirespondance, 3 voi., Princeton, 1984.
137 William Roger Louis, Imperialism rit iiay, 1941-1945: The UniteH States and the Ihco/anrşatwn oftbe Britisb limpire, New York, 1978, pp. 121, 129, 154-155, 486.
lw Fraser J. Harbut, The hon Cotirtain. Churchill, America and the Origins of the Cold War, New York, 1986, pp. 35-37, 47-48.
lw Robert Dallek, Franklin De/ano Koosenelt and American b'oreigii Policy, pp. 323-325.
14» privitor la eforturile făcute de Roosevelt în direcţia internaţionalizării politicii SUA. între 1937-1941, şi a opiniilor acestuia faţă de Uniunea Sovietică vezi, Jbidem, cap. 9-11.

eforturilor lui Roosevelt de a găsi în sovietici partenerii necesari contracarării agresiunilor Axei. Era mai întâi potenţiala împotrivire a clasei politice şi opiniei publice americane faţă de o alianţă cu un stat ateu, care în plus avea reputaţia profund negativă că încerca să revoluţioneze ţările emisferei occidentale prin Komintern. Chiar dacă sondajele făcute în cursul anului 1939 arătau că americanii preferau să aleagă între comunism şi fascism prima variantă, opinia publică rămânea în majoritatea ei neîncrezătoare în privinţa unei colaborări sincere şi productive cu Uniunea Sovietică14'. In al doilea rând, Roosevelt avea convingerea că pentru a şi-1 apropia pe StaJin, şi în general pentru a coopera cu sovieticii, trebuia să depăşească tradiţionala şi profunda suspiciune a acestora şi să fie extrem de flexibil în negocieri142.
Pentru a depăşi această situaţie, care ar fi putut să creeze un dublu impas, Roosevelt a recurs la o adevărată echilibristică. In primul rând în mass-media din Statele Unite a început să se desfăşoare o adevărată campanie promoţională în favoarea Uniunii Sovietice. La acest proces au luat parte şi personalităţi politice, şi în general ale vieţii publice americane. în acest context, în toamna anului 1941, a fost publicată cartea fostului ambasador american în capitala sovietică, între ianuarie 1937 şi iunie 1938, Joseph E. Davies, intitulată Misiune la Moscova. Recunoscut drept un personaj care avea foarte puţin în comun cu diplomaţia şi politica internaţională, Davies a primit de la Departamentul de Stat, într-un mod absolut neobişnuit, permisiunea de a-şi publica memoriile despre experienţa sa sovietică141. în acel volum, dar şi într-o serie de articole scrise între 1941-1943, Davies a încercat să ofere publicului american o nouă imagine a Uniunii Sovietice. Concluzia, comună în toate aceste scrieri ale lui Davies, a fost că Rusia lui Lenin şi Troţki, adică Rusia revoluţiei bolşevice — acel stat perceput ca un pericol la adresa democraţiilor occidentale - încetase să mai existe. Mai mult decât atât, Davies a încercat să justifice încheierea pactului sovieto-nazist prin faptul că ar fi fost urmarea directă a atitudinii franco-britanice la Conferinţa de la Miinchen, iar anexările teritoriale operate de
141 Ralph B. Levering, American Opinion and the Ritssian Alliance, 1939-1945, Chapel Hill, 1976, apud Robert Dallek, The American Style ofVoreign Polky, p. 139.
142 Soviet Diplomacy and Negptiating Rebavior: iimerging Nein Context For US Diplowaiy, Study ptepared by the Senior Specialist Division, Congressional Research Service, Library of Congress, Washington D.C., 1979, pp. 87-88.
143 John Lewis Gaddis, The United States and the Origins of the Cold War, p. 35. Lipsa de profesionalism a lui Davies a fost remarcată de doi dintre cei mai importanţi specialişti americani în problemele sovietice. Vezi George Kennan, Memain: 1925-1950, Boston, 1967, pp. 82-83; Charles Bohlen, Witness to hlistoty, pp. 44-45, 48, 51 -52.

sovietici între 1939-1941, drept măsuri de prevenire ale viitoarei agresiuni germane .
Demersurile Iui Davies au fost ulterior completate de apelurile publice ale unor personalităţi politice, militare sau academice din Statele Unite, precum vicc-preşedintele Harry Wallace, generalul Douglas Mac Arthur, fostul candidat republican la preşedinţie, în 1940, Wendell Wilkie ori cunoscutul filosof şi teolog Reinhold Niebuhr. Aceştia, dar şi alte voci cu impact în publicul american, au explicat şi militat pentru necesitatea alianţei si cooperării cu Rusia comunistă, pentru ca într-un efort comun cu aceasta lumea democratică să fie salvată de grava primejdie pe care o reprezentau forţele Axeilb. Este adevărat însă, că mai cu seamă din 1943, în presa americană s-au exprimat şi opinii mai puţin îngăduitoare, şi chiar critice, faţă de regimul politic din Uniunea Sovietică. Aşa cum indică studiul lui Gabriel Almond, administraţia Roosevelt nu a reuşit să convingă, până în 1943, majoritatea opiniei publice americane că bunele relaţii cu Rusia comunistă vor continua şi după război - 35% din populaţie manifestându-şi încrederea în acest punct de vedere, în timp ce 45% oscilau între optimism şi pesimism, iar restul nu erau interesaţi

de evenimentele internaţionale. Dar, semnificativ a fost faptul că majoritatea americanilor cu instrucţie superioară, aceia care se şi manifestau în plan electoral - oameni de afaceri, performeri în domeniul lor profesional şi aşa-numitele- „gulere albe" - vedeau colaborarea cu Uniunea Sovietică nu doar ca pe una de circumstanţă, având totodată
144 Cartea lui Davies s-a bucurat şi de aprecierea lui F.D. Roosevelt, dar nu din motive privitoare la profesionalismul autorului, ci datorita impresiei favorabile create de aceasta prin comentariile mass-mediei americane referitoare la Uniunea Sovietică. Preşedintele a şi notat în interiorul coperţii din faţă ai exemplarului său, „ Această carte va fi durabilă „ , Cf. John Lewis Gaddis, The United States atid the Origins qfthe Cold War, pp.35-37.
145 Este totuşi interesant de constatat că, pe măsură ce sfârşitul războiului şi victoria asupra Germaniei şi Japoniei deveneau previzibile, opiniile acelor personalităţi care s-au exprimat referitor la Uniunea Sovietică au dobândit tot mai multe nuanţe. Dacă în februarie 1942, într-o telegramă trimisă de la Cartierul său General din Corregidor, generalul MacArthur afirma că, „...speranţele civili^iiţiei se află [acum| in falnicele steaguri ale curajoasei Armate Roşii", la sfârşitul aceluiaşi an, Henry Wallace era tentat să compare bunele şi relele din societăţile americană şi rusă, arătând că în nici una dintre ele nu există o stare perfectă de lucruri. în aceeaşi manieră, Reinhold Niebuhr considera la începutul anului 1943, „... noi avem [ier ansamblu mai multă libertate şi mai puţină egalitate decât Rusia. Rusia are mai puţină libertate, dar mai multă echitate". în schimb, Wendell Wilkie, care a vizitat Uniunea Sovietică în decursul anului 1942, şi şi-a publicat impresiile în cartea apărută în 1943, One World, vândută până la moartea sa, în octombrie 1944, în peste trei milioane de exemplare, n-a apreciat nici nivelul de trai al cetăţenilor de sub regimul sovietic, şi nici n-a încercat să scuze guvernul de la Moscova pentru pactul cu naziştii din 1939. Totuşi, el a considerat puţin probabil ca URSS să reprezinte în viitor un pericol pentru SVA.lbidew, pp. 39-42.

temeri minore că Rusia ar putea ameninţa în viitor interesele SUA14f>. De altfel, aspect esenţial, între 1941-1945, clasa politică americană s-a manifestat printr-un angajament consensual desăvârşit în privinţa implicării şi scopurilor urmărite în război de Statele Unite. Această situaţie ilustra dezvoltarea unei politici bipartizane, atât între Congres şi executiv, cât şi între cele două partide politice, fapt care arată că politica externă a SUA nu constituia atunci un subiect de dezbatere ori confruntare internă" .

Dacă în privinţa relaţiilor dezvoltate în mediul politic intern Roosevelt a ştiut să creeze dar şi să găsească un ambient favorabil alianţei cu URSS, acomodarea raporturilor sale cu partenerii săi sovietici s-a dovedit un proces dificil şi jalonat cu numeroase obstacole. De altfel, prin experienţa dobândită anterior în acest domeniu, preşedintele era avertizat că urma să se confrunte nu doar cu suspiciunea cronică, dar şi cu o doză de aversiune, prezente în gândirea politică a conducătorilor de la Kremlin, faţă de presupusul potenţial de inamiciţie atribuit de aceştia SUA, statul exponent al capitalismului mondial14". Cu toate acestea respectiva stare de lucruri nu a fost considerată de Washington drept o catastrofă, ci doar reflectarea obiectivă a situaţiei existente, pentru depăşirea căreia trebuia depus un efort de inteligenţă şi pragmatism. Iar cel care şi-a asumat principalul rol în această direcţie a fost preşedintele Roosevelt, atitudinea şi maniera sa de a negocia cu sovieticii constituindu-se într-un factor subiectiv care a influenţat substanţial parametrii în care au evoluat relaţiile interaliate în timpul conflagraţiei.

După cum am mai arătat, politica dezvoltată de Roosevelt în decursul celui de al doilea război mondial a generat ample controverse istoriografice. Dar, fie că ne referim la critici, fie la avocaţii cauzei rooseveltiene, în ambele interpretări au fost remarcate ineficienta modului în care preşedintele a abordat relaţiile cu sovieticii, respectiv contraperformanţele înregistrate prin consecinţă de politica americană. Deseori, acestei culpe i-a fost asociată şi altă eroare comisă de preşedinte: politica diferenţiată, în favoarea Uniunii Sovietice, practicată în raporturile cu principalii săi doi aliaţi. Şi într-adevăr, Roosevelt s-a situat de partea variantelor susţinute de către sovietici, discreditând în schimb propunerile ce se arătau raţionale - dacă ne raportăm la interesele atlantice comune cu ale SUA — ale britanicilor. In sfârşit, o altă constatare comună celor ce au investigat de pe poziţii diferite politica lui
""" Gabriel A. Almond, American Peop/e and b'oreig) Policy, p.53, apud Robert Dallek, The American Style ofVonijţn Policy, pp. 143-145.
147 Daniel Yergin, Shattered Peace, p. 47. . .:::), .-■■,; ■■ ,-.> ,.j
'•|K Adam Ulani, Expansion and Coexiste/ne, pp. 317, 327-328. •.-.<■ .., i >:.■ ,• î ',

Roosevelt, se referă la naivitatea şi idealismul de care a dat dovadă preşedintele tratându-i pe aliaţii sovietici ca pe nişte parteneri democratici şi de onoare. Aserţiunile prezentate mai sus ar putea să conducă la o concluzie pripită, vehiculată cu precădere prin caracterizări nesusţinute documentar şi argumentativ: bolnav, bătrân şi incapabil să perceapă corect realităţile europene Roosevelt a îngăduit prin incompetenţa sa politică ca Uniunea Sovietică să devină hegemonă în estul Europei şi să dobândească poziţia de supraputere. Or, în opinia noastră, aceste acuzaţii nu se susţin, ele reprezentând mai degrabă o tentativă sofistă de a justifica un raţionament fals prin utilizarea unei realităţi evidente. Şi spunem aceasta, pentru că orice considerare asupra rezultatelor acţiunii politice a preşedintelui Roosevelt trebuie să plece de la interesele pe care le-a promovat şi apărat. Iar din acest punct de vedere, balanţa

înclină vizibil în favoarea performanţelor generale obţinute de preşedinte. Desigur, subiectul în cauză impune o explicaţie mai amplă, lucru care ne străduim să-1 realizăm în cele ce urmează.
Intr-una dintre cele mai solide analize consacrate strategiei adoptate de Roosevelt în al doilea război mondial, Robert Nisbet a identificat două elemente cheie care au determinat comportamentul specific, la care făceam referire mai sus, al preşedintelui: proiectele postbelice ale acestuia şi egolatria pe care a demonstrat-o în conducerea politicii externe. Primul dintre acestea vine să explice opţiunea lui Roosevelt- pentru Uniunea Sovietică, în care vedea cel mai important aliat al Americii. Potrivit lui Nisbet, Roosevelt a fost motivat în această direcţie din două considerente: potenţialul militar şi contribuţia pe care Armata Roşie urma să le aducă la obţinerea victoriei; respectiv, rolul internaţional proeminent de care Roosevelt era convins că avea să-1 joace Uniunea Sovietică în epoca postbelică149. Relativ la al doilea element-cheie, bazându-se pe surse documentare şi mărturii ale apropiaţilor acestuia, Nisbet a remarcat atitudinea, cel puţin hazardată, a lui Roosevelt care s-a proclamat a fi singurul capabil să negocieze productiv cu liderii sovietici. Preşedintele a fost convins că folosindu-şi şarmul personal şi talentul politic şi acceptând să satisfacă în anumite privinţe orgoliul lui Stalin, îi va putea controla acţiunile acestuia. Dar, cu toate că prin acel joc psihologic, Roosevelt spera să evite crearea unui culoar favorabil realizării ambiţiilor sovietice, lucrurile au evoluat departe de voinţa sa *.
Propensiunea lui Roosevelt faţă de Uniunea Sovietică putea fi şi mai limpede înţeleasă prin prisma politicii şi scopurilor universaliste promovate
l4" Robert Nisbet, Roosevelt and Stalin: The Vaikd Courtship, pp. 12-16,18-22.
1511 Undau, pp. 28-32; Idem, „Roosevelt and Stalin", Modem Age, 1986, vol.30, No. 2,
pp. 103-112.

de către acesta. Universalismul nu a fost introdus de către Roosevelt în politica externă a SUA, începuturile afirmării acestei concepţii fiind identificate în telegrama circulară, trimisă în 1899 de secretarul de stat John Hay puterilor concesionare din China, în care pretindea acestora să accepte practicarea unui comerţ egal şi imparţial în regiune. Fără îndoială că, după mai bine de patru decenii, şi cu atât mai mult în condiţiile impuse de marea conflagraţie, obiectivele universaliste ale politicii americane au dobândit un contur specific. Să-i lăsăm pe doi eminenţi istorici americani să explice trăsăturile specifice ale acestei componente-obiectiv din politica externă a Statelor Unite. După Robert Endicott Osgood, universalismul politicii externe americane a fost construit prin îmbinarea a două scopuri în aparenţă distincte: interese şi idealuri. Şi chiar dacă, primele reliefau mai degrabă o atitudine egoistă, iar celelalte forţa morală, alăturarea lor a determinat elaborarea unei politici externe pragmatice, prin care SUA au căutat să îşi extindă şi să-şi facă acceptate valorile proprii până în cadrul unor limite spaţiale raţionale151. Şi mai specific, deoarece şi-a focalizat investigaţia asupra celui de al doilea război mondial, Arthur M. Schlesinger a constatat că tocmai datorită implicaţiilor globale ale acestuia, toate naţiunile şi statele au fost nevoite să găsească un interes comun în afacerile mondiale. Ca atare, universalismul, care se opunea creării, şi eventual perpetuării sferelor de influenţă, a reprezentat o soluţie prin care să se evite instaurarea unor sisteme discriminatorii în diferitele regiuni ale lumii '".
Din explicaţiile de mai sus, reiese că universalismul politicii externe americane s-a reflectat ca o întreprindere a cărei desfăşurare oscila între deziderate şi raţionalism. Şi trebuie să remarcăm, cât de bine s-a potrivit această caracteristică-paradox viziunii şi acţiunii politice a lui Roosevelt, acesta văzând posibilă crearea unei ordini politice şi economice liberale, cu dimensiuni globale, doar în cadrul unui proces marcat de gradualism, spaţial şi temporal. Factorul cu o influenţă covârşitoare, în această privinţă, rămânea cel geopolitic.
Mediile academice şi politice americane au manifestat reticenţă şi chiar respingere faţă de teoriile geopolitice dezvoltate în perioada interbelică în cadrul şcolii de la Miinchen, creată de Karl Haushofer, şi care se arătau a fi însuşite de politica externă a regimului nazist. Tocmai această realitate a
1:11 Robert Endicott Osgood, Ideals and Self-lnterest in /[mericci's boreign Policy, Chicigo.1953, pp. 6-8, 28, 429-430.
152 Arthur M. Schlesinger, Crisis and Confidente: ldeas, Power and]/iolence in America Today, Bantam Books, 1969, pp. 81-82; Idem, The Cycles of American Hislory, Boston,1986, pp. 178-181.

determinat aceleaşi cercuri să sesizeze că geopolitica, ca domeniu de studiu, dar şi de acţiune politică, nu poate fi ignorată. Astfel încât, recuperând în fapt preocupările anterioare ale lui Alfred Mahan şi George Homer Lea, la nivel academic, şi mai ales în cel al consultanţei politice, au fost elaborate începând din 1939 ample analize de acest tip. Scopul acestora a fost acela de a identifica noile provocări şi ameninţări la adresa SUA, în contextul noii conjuncturi internaţionale. Natural, rezultatele acestor studii şi evaluări au fost prezentate executivului american — un rol important în dezbaterea şi clarificarea temelor abordate avându-1 reputatul geograf Isaiac Bowman, vechi colaborator al lui Roosevelt - care le-a şi utilizat în elaborarea politicii externe. De altfel, curând după 1 septembrie

1939, în limbajul înalţilor oficiali de la Washington a fost frecvent remarcată utilizarea unor expresii şi termeni geopolitici, subliniindu-se că „SUA au doar două, dar permanente, obiective politice, politica porţilor deschise fi doctrina Monroe"1^. Dar, tocmai problemele ridicate de capacitatea Statelor Unite de a-şi proteja spaţiul trasat de doctrina Monroe au devenit repede o preocupare majoră pentru guvernul american. Faptul a determinat în bună măsură politica specifică desfăşurată de Roosevelt în decursul conflagraţiei.

Un prim scenariu construit de strategii americani după declanşarea războiului prevedea acordarea unui sprijin material substanţial Franţei şi Marii Britanii pentru ca acestea să reziste şi apoi să învingă Germania, dar fără o implicare directă a Statelor Unite. Capitularea Franţei şi, imediat ulterior, situaţia critică în care se găsea Marea Britanie, în chiar decursul Bătăliei Angliei, au provocat schimbarea planurilor iniţiale. Astfel, după începutul ofensivei germane din 10 mai 1940, preşedintele Roosevelt a făcut, pentru prima oară, o afirmaţie tranşantă privitoare la consecinţele aduse de război asupra Americii. Supus unei severe interogaţii în legătură cu posibila implicare a SUA, preşedintele le-a dat membrilor Comitetului pentru probleme militare al Senatului, un răspuns cât se poate de sincer: „Problema capitală cu care se confruntă Statele Unite acum este dacă putem influenţa, în favoarea Britaniei, evoluţia războiului..., dar fără să devenim noi înşine beligeranţi? Căutarea mijloacelor care pot exercita o atare influenţă ... îşi va pune amprenta asupra deciziei politice" """ . Mai mult, Roosevelt a atras atenţia membrilor Comitetului, că SUA nu pot rămâne pasive faţă de extinderea zonelor de conflict, situaţie care le ameninţă direct

153 Cf. D.P. Flaners, „Geopolitics and American Post-War Policy", Politica/ Science Qucirtcrly, 1945, voi. 60, No. 4, pp. 578-585, apud G.R. Sloan, Geopolitics in United States Strategic Polig,1H90-1987, New York, 1988, p. 120.

154 M.M. Lowenthal, „Roosevelt and the Corning of War", in Walther Laquer.ed., The Secund World War, London,1982, p. 57.

securitatea: „ ... în condiţiile progreselor tehnologice ... un avion parcurge distanţa dintre fiordurile Groenlandei şi New England în şase ore, ... în timp ce coasta Floridei poate fi atinsă în doar două sute de minute dacă decolezi din Indiile de W1S. Câteva luni mai târziu, în chiar toiul Bătăliei Angliei, preşedintele a comunicat îngrijorarea sa legată de subiect aceluiaşi Comitet: „De acum, asigurarea protecţiei împotriva unui atac venit dinspre ocean trebuie să devină fundamentală ... [în condiţiile în care] vedem slăbiciunea Angliei, valoarea avanposturilor atlantice este dincolo de orice calcule. Este esenţial să putem apăra nu doar canalul Panama, ci şi coastele atlantice ale celor două Americi, şi chiar avanposturile situate în estul oceanului'*'*".

Tocmai erodarea vizibilă a puterii britanice 1-a determinat pe Roosevelt să vadă implicarea Americii în război ca pe un act a cărui necesitate nu putea fi evitată, dar şi să confere Regatului Unit un rol sensibil diminuat în perspectiva ordinii postbelice. Conform lui John Lewis Gaddis, Roosevelt a fost pregnant influenţat să gândească geopolitic de doi dintre consultanţii Departamentului de Stat, profesorii Universităţii Yale, Frederick Sherwood Dunn şi John Spykman. Analizele prezentate de cei doi preşedintelui, arătând că America trebuie să îşi asume rolul ocupat anterior de Marea Britanic, acela de echilibrator al balanţei de putere, atât în ceea ce privea acest proces în interiorul Eurasiei, cât mai ales pentru conservarea controlului asupra zonelor periferice şi excentrice acestei mari întinderi de uscat. Ultimul scop avea menirea să asigure SUA posibilitatea de a împiedica „revărsarea" marilor puteri eurasiatice dincolo de limitele continentale ^ . Ca urmare, Roosevelt a gândit diferit gradul în care urmau să se implice Statele Unite în Europa, respectiv în restul lumii. Cu toate că dorea în mod evident crearea unei stabilităţi şi a unui echilibru de putere cât mai solide pe bătrânul continent, în concepţia preşedintelui acel obiectiv era esenţial de înfăptuit în zona Rinului, fluviu care reprezenta şi pentru SUA o linie vitală de securitate'38. Aşadar, pentru interesele americane, fundamentală se arăta păstrarea sub influenţă atlantică a părţii vestice a Europei, de a cărei securizare depindea şi securitatea Statelor Unite.

Adoptarea acestei perspective gcopolitice, care a determinat strategia elaborată la Washington să se raporteze esenţial la pivotul geografic al istoriei,

155 „Message Io the Omgress Askingfor AdditionatAppnpriation for National Defencc, 16 May 1940", apud G.R. Sloan, Ceopotitics in United States Strategic Policy, pp. 112-113.

'5(l „The President informed the Congress...3 September 1940", apud lbidetu, pp.114-115.

1S7 John Ixwis Gaddis, The \mg Peace, pp.22-23.

158 Cf. Robert Dallek, E.D. Roosevelt and American fonig/i Potuy 1932-1945, p.181.

cum definise Halford Mackinder Eurasia, a fost principala cauză care 1-a făcut pe Roosevelt să urmărească scăderea puterii şi influenţei Marii Britanii după război. Chiar dacă, paradoxal, SUA erau vital interesate ca Regatul Unit să nu fie înfrânt de Germania nazistă, ci dimpotrivă să se găsească la sfârşitul conflagraţiei în postură de învingător. In fapt, două motive majore s-au aflat la originea acestei concepţii a preşedintelui : evaluările şi prognozele din grupurile de analiză, care arătau că datorită efortului făcut în război Marea Britanie nu va mai fi capabilă, nu doar să-

şi menţină imperiul colonial, dar nici măcar să păstreze controlul asupra punctelor strategice, din jurul Eurasiei pe care le deţinea. Iar, mai degrabă curând, decât mai târziu, SUA urmau să preia ele gestionarea acestora. Şi, într-un al doilea rând, în acest fel se crea ocazia favorabilă Americii, de a penetra cu uşurinţă barierele protecţioniste ale Imperiului Britanic, întreprindere lipsită de succes până atunci. Există indicii sigure că, încă de la sfârşitul anului 1940, Roosevelt ajunsese la o convingere stabilă şi fermă în această direcţie. El a invocat în favoarea acestui plan de acţiune, prin care SUA urmau să îşi asume prerogativele britanice, dar şi ale altor metropole coloniale europene din regiunile respective, „...din nevoia fi interesul protejării valorilor democraţiei liberale dar şi pentru că ni se oferă prilejul să contribuim hotărâtor la liberalizarea comerţului, la ridicarea bunăstării în aceste teritorii' "v.
Se poate observa, prin urmare, că de la începutul cooperării cu britanicii şi sovieticii, Roosevelt a acţionat consecvent şi conştient în favoarea ultimilor din considerente şi calcule pragmatice. Această trăsătură a politicii lui Roosevelt în cadrul Mani Alianţe a fost subliniată şi de Raymond Aron, dar în opinia acestuia pragmatismul preşedintelui american nu a performat dincolo de sfera militară, în timp ce planurile sale politice s-au plasat într-un cadru utopic"". Caracterizarea făcută de Raymond Aron activităţii lui Roosevelt, merită, credem noi, completată cu o explicitate suplimentară. Utopia de care a dat dovadă Roosevelt nu poate fi contestată. Dar, ea a fost rodul nu atât al liberalismului preşedintelui, cât a erorilor de natură tehnică, al superficialităţii şi al manierei proprii de a negocia cu sovieticii, în care s-a bazat pe capacitatea personală de improvizaţie. Şi, citând din nou remarca lui Robert Nisbet, vom spune că la originea acestor manifestări s-a aflat egolatria care 1-a caracterizat pe Roosevelt în politica externă.
m „President Roosevelt to Ambasador Grew, 21 January 1941", in J. C. Grew, Turbulent Era, voi. 11, London, 1953, p.1259.
Ifl" Raymond Aron, Tije Imperial Republic. The Vuitul States aiul the World 1945-1973, London, 1975, p.18.

Dacă ne raportăm la scopurile urmărite de Roosevelt, culpa care îi este fundamental imputabilă a fost necorelarea planurilor sale postbelice cu procesul de cooperare militară angajat cu sovieticii. Această incongruenţă a politicii lui Roosevelt a şi devenit obiect de studiu în studiile unor autori de referinţă din domeniul teoriei relaţiilor internaţionale şi a fost dată ca exemplu de funcţionare atipică şi contraperformantă - referindu-ne la interesele SUA — a unei alianţe. într-adevăr, analizele întreprinse de Hans Moregenthau, K.f. Holsti, Karl Deutsch şi Morton Kaplan au făcut remarcat faptul că relaţiile interaliate, şi cu precădere cele dintre SUA şi URSS, s-au desfăşurat în lipsa unui casus foederis161. Lipsa unui mecanism clasic în funcţionarea alianţelor, nu poate fi justificată prin invocarea situaţiei, pe deplin reală că cei trei mari parteneri au devenit beligeranţi pe căi, la date şi din cauze .diferite. Deşi se impune observaţia că în particular, în cazul unor actori şi subiecte care nu suscitau un interes major - vezi starea de beligerantă intervenită între Statele Unite şi sateliţii est-europeni ai Germaniei, cazul cel mai flagrant fiind cel al Bulgariei, care a refuzat să declare război URSS — se poate accepta exercitarea casns faederis*. Pe când, în cazul Japoniei — avem în vedere păstrarea intactă a tratatului de neagresiune sovieto-japonez — aplicarea casus faederis a fost amânată din raţiuni care priveau situaţia strategică a Uniunii Sovietice. De altfel, în chiar ajunul Anului Nou 1942 şi a semnării Declaraţiei Naţiunilor Unite, Roosevelt a recunoscut la cina oficială, prilejuită de ambele evenimente, că deşi URSS rămânea doar o jumătate de aliat, în urma refuzului de a se solidariza cu anglo-amcricanii şi a declara război Japoniei, el înţelegea prudenţa lui Stalin şi că mai importantă era realizarea unităţii alianţei"1".
Ceea ce dorim să subliniem, este faptul că Marea Alianţă nu a funcţionat pe baza unei planificări riguros stabilite, prin respectarea unor termene şi formularea unor angajamente precise care să fie asumate de toţi membrii ei şi mai cu seamă de cei mari. Or, originea acestei situaţii a fost determinată de invocatul stil de a face politică a lui Franklin Delano Roosevelt. In fapt, cuvintele pronunţate de el la 31 ianuarie 1941 i-au
"" Hans J. Morgenthau, Politia among Nations, pp. 199-202; KJ. Holsti, Internaţional Politia: A b'ramenwk for Analysis, New Jersey, 1967, pp.110-120; Karl W. Deutsch and Morton Kaplan," The Limits of International Coalition", in James N. Rosenau, ed., Internaţional Aspects of Civil Strife, Princeton, 1964, pp. 170-184.
* Definiţia clasică a acestui termen se referă la respectarea, de către membrii unei alianţe, a obligaţiei care le revenea prin termenii tratatului încheiat - cel mai adesea de a veni în sprijinul aceluia dintre ei atacat de o terţă putere. Peiorativ, casus foederis, poate fi înţeles ca o formulă prin care componenţii unei alianţe îşi asumă respectarea unor prevederi punctuale, conforme cu litera tratatului de bază.
"'-James MacGregor Burns, Rnosei>ell:SoMierofb'rvedoHi, pp. 188-189.
Intre

reflectat pe deplin ezitările pe care le-a avut în privinţa clarificării în relaţiile cu sovieticii, inclusiv a aspectelor politice. Dar a amânat să o facă. De altfel, după cum a constatat James Mac Gregor Burns, istoric ale cărui concluzii s-îiu situat totuşi în favoarea politicii preşedintelui, Roosevelt a realizat un nefericit transfer al indeciziei sale din domeniul politic în cel militar şi invers. Promisiunile hazardate şi nerealizabile şi prin urmare neîndeplinite, făcute de acesta lui Stalin la începutul anului 1942, privitoare la deschiderea iminentă a unui al doilea front în Europa, l-au

plasat într-o situaţie nu doar ingrată, dar au şi mărit suspiciunile sovietice faţă de intenţiile anglo-americanilor16'. Una dintre tezele frecvent utilizate, fie cu intenţii critice, fie pentru a-1 scuza pe Roosevelt, pretinde că erorile preşedintelui s-au datorat faptului că acesta nu îi cunoştea pe sovietici, iar eforturile sale de a-şi arăta bunăvoinţa fată de aceştia aveau ca scop tocmai realizarea unei cunoaşteri şi încrederi reciproce. Trebuie spus însă că, în pofida expresiilor folosite în discursurile publice, ori în negocierile directe cu sovieticii, în care aprecierile sale la adresa contribuţiei aduse de aceştia la cauza democraţiei în lume au fost nelipsite, Roosevelt îşi formase o imagine corectă, care reflecta pe deplin realităţile interne şi comportamentul intern al statului sovietic. In fond, Roosevelt a fost cel care a decis reluarea relaţiilor diplomatice cu Uniunea Sovietică, şi tot el manifestase un interes viu - cerând diplomaţilor americani de la Moscova informaţii suplimentare - privitor la evenimentele produse în marele stat comunist la sfârşitul anilor treizeci" . Desigur, nu doar aceste elemente explică acurateţea percepţiei lui Roosevelt legată de rolul URSS în declanşarea războiului şi consecinţele pe care urma să le aducă pactul sovieto-german din august 1939, preocupările sale privitoare la acţiunile destabilizatoare pentru echilibrul internaţional comise de Germania în Europa şi de Japonia în Extremul Orient fiind majore. Ca atare, implicarea Rusiei comuniste în acel proces nu putea să-i scape neobservată. Mai semnificativ este faptul că, într-una dintre puţinele ocazii publice când şi-a pierdut cumpătul, fiind sâcâit, în timpul unei conferinţe de presă sustinute la Casa Albă în februarie 1940, de întrebările agresive ale unor studenţi de extremă stângă, Roosevelt şi-a mărturisit, în forma unei replici, impresia şi cunoştinţele pe care le avea despre URSS: „Oricine are curajul să se confrunte cu faptele ... ştie că Uniunea Sovietică este condusăprintr-o dictatură ... [şi se manifestă] identic cu alte dictaturi din lume"w~'■ Dar respectiva constatare nu 1-a împiedicat

1H Ibide/ii, pp. 372-374.

164 Melvyn P. Lefflcr, The Specter of Commimism: The United States and the Origins of the Cold Wai; 1917-1953, New York, 1994, pp. 22-26. (,

"° Daniel Yergin, Sbattend Peace, p. 50. ,(.

pe Roosevelt să vadă în Uniunea Sovietică potenţialul aliat al Americii împotriva Germaniei. Prin urmare, putem înţelege uşurarea cu care Roosevelt a reacţionat după declanşarea invaziei germane asupra Uniunii Sovietice, în noaptea de 21 spre 22 iunie 1941. In dimineaţa zilei din urmă, Roosevelt i-a spus, vădit bucuros, amiralului Leahy: „Aceasta înseamnă eliberarea Europei de sub dominaţia nazistă. Şi totodată cred că ar trebui să fim îngrijoraţi de posibilitatea [instalării] unei dominaţii rnse"w\

Aspectele dezbătute mai sus arată, sperăm suficient de convingător, că formarea şi evoluţia Marii Alianţe s-au aflat sub determinarea a două obiective, urmărite în comun, dar şi specific, de cei trei mari parteneri: obţinerea victoriei, respectiv realizarea scopurilor postbelice. Or, desigur că mijlocul de legătură în cooperarea dintre aceştia nu putea fi decât diplomaţia, dezvoltată de fiecare dintre ei şi ca instrument utilizat direct în acest proces, negocierile bi şi trilaterale. De altfel, atât diplomaţia cât şi negocierile dintre cei trei mari au ajuns să se constituie, fie prin rezultatele obţinute, ori dimpotrivă prin ocaziile ratate, în factori care au decis nu doar parametrii colaborării dintre aliaţi, ci şi poziţiile lor de la sfârşitul războiului.

Într-o elocventă analiză asupra sarcinilor diplomaţiei moderne, Hans Morgenthau a definit patru criterii care trebuiesc respectate pentru ca rolul şi scopurile ei fireşti, evitarea războiului în primul rând să poată fi îndeplinite: fiecare actor este necesar să-şi stabilească obiective realiste şi posibil de atins; diplomaţia trebuie să ţină seama de implicaţiile pe care le aduc şi obiectivele celorlalţi actori; diplomaţia este necesar să se constituie într-un efort de compatibilizare a obiectivelor unor actori diferiţi; diplomaţia trebuie să găsească mijloacele potrivite pentru ca actorii implicaţi să îşi atingă într-o măsură convenabilă obiectivele propuse167. La rândul lui, marele teoretician al diplomaţiei, Harold Nicolson, aprecia că diplomatul modern a ajuns la convingerea că atitudinea sinceră şi deschisă — chiar dacă uneori este însoţită de erori de apreciere ori, în subsidiar, de viclenie şi fals — este maniera cea mai productivă pentru realizarea scopurilor urmărite. Dar, deşi dezaproba diplomaţia secretă, Nicolson recunoştea că unul dintre mijloacele de bază ale acesteia, quid pro quo, rămâne valabil şi pentru diplomaţia deschisă, fiind necesar obţinerii compromisului168. Am reprodus statuările celor doi reputaţi specialişti din domeniul studierii relaţiilor internaţionale, deoarece raportându-ne la ele vom avea o grilă de comparaţie, dar şi o măsură de apreciere a caracterului diplomaţiei şi performanţelor obţinute de fiecare

1M' Ibidem, loc.cit.

167 Hans]. Morgenthau, PoliticscimongNations, pp. 361-362.

lra Harold Nicolson, Diplamacy, New York, 1955, pp. 44, li

dintre cei trei aliaţi în cadrul colaborării lor. Iar în opinia noastră, tocmai începutul acestei colaborări a reprezentat perioada care, în bună măsură, a decis natura şi modul în care s-au desfăşurat relaţiile dintre ei.

Cu puţin înainte, am arătat reacţia avută de Roosevelt la aflarea veştii că Germania a atacat Uniunea Sovietică. La fel

de semnificativ s-a manifestat Winston Churchill, care pus la curent cu marea noutate, a spus plastic „...dacă Hitkr invadează Iadul... eu voi face în Camera Comunelor o caracterizare cel puţin favorabilăDiavo/ului"[]". Evident, ambele atitudini au reflectat, nu trebuie să ne ferim de cuvinte, bucuria celor doi oameni de stat, care au estimat corect că războiul cu Rusia Sovietică va fi o încercare extrem de dură pentru Hitler. Dar, pe de altă parte, invazia armatei germane a cunoscut în primele săptămâni un succes fulminant, situaţie favorizată de firava ripostă a Armatei Roşii. De altfel, din 1961 şi istoriografia sovietică a început să accepte că victoriile germane din vara anului 1941 s-au datorat şi stării de dezorganizare şi chiar anarhic din armata sovietică17". Insă, de-a dreptul surprinzătoare şi, la timpul respectiv, greu de explicat a fost atitudinea lui Stalin, care abia în a treisprezecea zi de la atacul german a reacţionat public faţă de grava situaţie în care se găsea statul sovietic. De fapt, starea de inacţiune în care s-a găsit Stalin timp de aproape două săptămâni ar fi putut deveni unul dintre momentele decisive nu doar pentru termenii colaborării interaliate, dar şi pentru realităţile postbelice.

Cu excepţia unei scurte aluzii făcute de Hruşciov cu prilejul faimosului său discurs secret de la Congresul al XX-lea, reluată apoi în presă, vreme de peste douăzeci de ani nu a existat nici o informaţie, cât de cât plauzibilă, care să explice „tăcerea" lui Stalin după atacul Wehrmacht-ului. Abia în decembrie 1964, într-un articol cu conţinut memorialistic, Ivan Maiski - aflat în 1941 ambasador la Londra — a dezvăluit că după invazia din 22 iunie, „Stalin s-a încuiat în biroul scut, nevrând să mai vorbească cu cineva, şi nu a mai participat la luarea vreunei decizii de stafA1{. Ulterior, memoriile lui Hruşciov, publicate în Statele Unite au dezvoltat această relatare, prezentându-1 pe un Stalin înfricoşat şi care se lamenta că „tot ceea ce a creat \jenin, am pierdut noi pentru vecie"172. în sfârşit, conform lui Felix Chuev, Molotov, cel mai apropiat

lfl" Winston S. Churchill, The Grund Alliance, Boston, 1950, pp. 370-373. 1711 Cf. History of the Creat Patriotic Wcir of tije Soviet Union, voi. II, Moscow, 1961, p. 30, apuci Adam B. Ulam, Expansion and Coexistcnce, p. 315.

171 Ivan Maiski, „Dni Ispitanii", Norii Mir, 40, No. 12, 1963, apud lbidew, p. 315-316; Vojtech Mastny, Vjissia's Koad to the Co/d War. Diplomacy, Waifare, cmd Politics of Coiiimutiism, 1941-1945, New York, 1979, p. 37.

172 Khnuhchei' Kemembers. The 1 Mt Testament, Translated and edited by Strobe Talbott, Boston-Toronto, 1974, p. 167 şi urm.

colaborator al lui Stalin în domeniul politicii externe, a confirmat starea depresivă în care s-a aflat dictatorul sovietic la sfârşitul lunii iunie 194l'7\ Este adevărat însă că, pe 3 iulie 1941, Stalin a revenit în forţă şi prin cunoscuta — tocmai datorită neobişnuitei formule uzitate de adresare „Fraţi şi surori, vă vorbesc vouă prieteni..!' a reuşit să reocupe locul de conducător puternic şi să-şi reia rolul de mobilizator al maselor.

Sprijinul public, dar şi cel promis pe canale diplomatice, pe care Marea Britanie şi Statele Unite s-au grăbit să-1 acorde Uniunii Sovietice, au fost subliniate în discursul lui Stalin din 3 iulie. Mai mult, liderul sovietic, a justificat tratatul de neagresiune încheiat cu Germania, descriindu-1 ca un obligatoriu act tactic, care „ a îngăduit URSS să mai respire încă un an şi jumătate". El continuând prin a spune că, „războiul de eliberare a patriei noastre a devenit totuna cu războiul naţiunilor din Europa şi America pentru independenţă şi drepturi democratice"11". Mai cu seamă ultimele cuvinte au indicat o profundă schimbare, nu doar în plan semantic, ci şi în cel al opţiunilor de politică externă ale conducerii de la Kremlin. însă, utilizarea lor mai poate fi înţeleasă ca semnificând şocul resimţit de Stalin în urma atacului german, într-adevăr, panica ce pare să fi lăsat timp de o lună şi jumătate urme adânci asupra psihicului lui Stalin a indus în declaraţiile oficialilor sovietici o flexibilitate, referitor la modul cum puteau fi rezolvate anumite probleme teritoriale, care nu a mai fost întâlnită ulterior. Din nevoia de a obţine sprijinul anglo-american, sovieticii şi-au arătat imediat larga disponibilitate de a încheia un acord cu guvernul polonez în exil la Londra. Parafată în capitala britanică, la 30 iulie 1941, respectiva înţelegere consemna faptul că guvernul sovietic nu mai considera valide modificările teritoriale care produseseră desfiinţarea Poloniei ca stat, după 1 septembrie 1939, şi exprima bunăvoinţa acestuia de a dezvolta în viitor relaţii amicale cu guvernul în exil al acestei ţări173. însă, doar cinci zile mai târziu, un articol scris pe un ton autoritar în Pravda infirma concesiile respective, insistând asupra faptului că, frontierele polonele de dinainte de război nu sunt imuabile ... şi oricum chestiunea rămâne deschisă până la hotărârile finale ce se vor lua în viitor"176.

171 Molotov Ren/embers. Inside Kremlin Politia. Conversations with b'elix Chnev, Chicago, 1993, pp. 15-18, 22-24.

p4 I. V. Stalin, Manie război patriotic pentru apărarea Uniunii Sovietice, Editura P.M.R., 1950, p. 15.

175 Alvin Z. Rubinstein, Soviet boreign Policy since World War II: Imperial and Global, Cambridge, Massachusetts, 1981, p. 31.

176 „Znachenie sovetsko-polskogo soglasheniia", Pravda, 4 august 1941, apud Vojtech Mastny, Riissia's RoadIo the Co/d War, pp. 40-41. l

în opinia noastră, momentul 4 august 1941 a marcat redobândirea de către Stalin a însuşirilor care i-au fost ulterior permanent subliniate de negociatori: calm, fermitate cordială, siguranţă. De altfel, în decursul întâlnirilor din lunile

următoare cu emisarii anglo-americani, conducătorul sovietic a preluat în mod vizibil iniţiativa în cadrul negocierilor, deplasând frecvent tema principală a discuţiilor de la atât de acutele probleme ale războiului, la chestiuni privind reorganizarea postbelică a lumii. Robert Shenvood a ilustrat un foarte semnificativ portret al lui Stalin în cursul negocierilor cu echipa Harriman-Beaverbrook: „Cu toate că la începutul lunii octombrie 1941, trupele germane se apropiaseră la mai puţin de 100 de kilometri de Moscova, Stalin s-a comportat ca un negociator sigur pe el, reuşind să se transfere din postura defensivă, de solicitator, în cea de conducător al direcţiei discuţiilor ... Probabil că în nici o altă ocazie Stalin nu a putut demonstra cu acelaşi talent tactica tradiţională a ruşilor, de a folosi diplomaţia pentru a-şi câştiga prin negocieri o porţie de forţă, în schimbul celei de debilitate în care se afla cu adevărat"1". Anterior desfăşurării misiunii Harriman-Beaverbrook, Kremlinul îşi făcuse cunoscute obiecţiile privitoare la Carta Atlanticului, specific asupra principiului referitor la autodeterminarea naţională. Pentru ca, la întâlnirea cu ministrul britanic de externe, Anthony Eden, în decembrie 1941, Stalin să-i pretindă acestuia imperativ recunoaşterea, de către anglo-americani a noilor frontiere sovietice de după 1939*.

Fără îndoială, comportamentul diplomaţiei sovietice, şi al lui Stalin în special, trebuiesc apreciate pentru modul în care au ştiut să promoveze şi să impună, într-o perioadă extrem de dificilă, interesele Uniunii Sovietice. Mai cu seamă că, în toamna anului 1941, în atmosfera cercului conducător de la Kremlin, teama şi panica generate de invazia germană erau încă prezente şi nicidecum înlocuite cu siguranţa de sine şi încrederea manifestate de negociatori sovietici faţă de omologii lor occidentali. Conform unui document emis în acele zile, semnat de Anastas Mikoian membru în Biroul Politic al PCUS, şi care a fost dat publicităţii în 1978, disperat de temerea că Armata Roşie nu va rezista ofensivei declanşate de Whermacht în faţa Moscovei, Stalin a lansat în acel organ propunerea deşănţării de trupe anglo-americane pe teritoriul sovietic17". Chiar dacă această idee nu a mai fost pusă în practică, însăşi manifestarea ei demonstrează cât de gravă percepea Stalin a fi situaţia Uniunii Sovietice. Pe de altă parte, nu putem să nu sesizăm cu câtă precauţie au ştiut liderii sovietici să îşi mascheze aceste sentimente şi să

177 Robert E>. Shenvood, Koosevelt and the Kussians, p. 394-396. * Vezi notele 113-115 din prezentul capitol.

,t , „„(

178AJvin Z. Rubinstcin, Soviet b'onigi Poihy, p. 29.

construiască în schimb, cu inteligenţă şi pragamatism, o foarte abilă abordare a negocierilor cu aliaţii occidentali. Crearea acestui tipar în tratativele dintre sovietici şi anglo-americani, care a fost perpetuat până în 1945, le-a asigurat primilor instrumentul necesar pentru a-şi putea impune permanent, din toamna anului 1941, punctele de vedere în chestiunile considerate de ei vitale pentru securitatea URSS.

Deloc paradoxal, aceste performanţe ale diplomaţiei sovietice au fost vizibil facilitate, atât de comportamentul şi tactica derizorii adoptate de negociatorii anglo-americani, cât şi datorită manifestării între aceştia a unor disensiuni legate de strategia de război. In primul caz, este evident startul greşit luat, cu precădere de americani, în stabilirea raporturilor cu sovieticii. Membru, din partea americană a misiunii Harriman-Beaverbrook, datorită calităţii de ambasador, amiralul Standley a consemnat cu multă amărăciune poziţia defensivă şi nefiresc de moale a lui Averel Harriman în decursul negocierilor. Dar, dacă tehnica lui Harriman a fost „...oferă, oferă şi iar oferă, fără a aştepta ceva în schimb, şi fără a se gândi la quid pro quo", conform lui Standley acest lucru s-a datorat lui Roosevelt, preşedintele cerându-i lui Harriman să se conducă după un singur criteriu, acela de a face orice* pentru a menţine Rusia în război179. De altfel, în pofida atitudinii sale pline de bunăvoinţă, dar probabil tocmai de aceea, Harriman nu a reuşit să obţină un rezultat satisfăcător în privinţa singurului subiect pe care Roosevelt îi ceruse să îl discute înafara programului knd-kase, drepturile religioase din Uniunea Sovietică. Deoarece, susţinea preşedintele, această problemă este foarte sensibilă pentru Congres şi opinia publică americană în general. Dar Stalin a ignorat subiectul, singurul răspuns primit de Harriman fiind dat de Solomon Lozovski, comisar al informaţiilor, care i-a indicat să citească articolul din constituţia sovietică ce garanta libertatea religiei18". Şi de partea cealaltă a Atlanticului, pe teritoriul SUA, reprezentanţii Uniunii Sovietice s-au păstrat într-un cadru distant şi dur chiar în relaţiile cu oficialii americani. Punctul culminat atingându-1 ambasadorul Constantin Umanski, al cărui comportament insultător faţă de Secretarul de Stat Cordell Huli a determinat înlocuirea sa'sl. După cum îşi amintea John Hazard, profesor de Drept Public la Universitatea Columbia, numit responsabil în cadrul Biroului

*Misiunea Harriman-Beaverbrook a avut scopul strict de a realiza un acord privind aprovizionarea Uniunii Sovietice cu furnituri militare. însă, Stalin a mutat de mai multe ori discuţia în plan politic, domeniu pe care cei doi nu fuseseră abilitaţi să îl abordeze.

179 Admirai NX'illiam H. Standley and Rear Admirai Arthur A. Ageton, Admirai Ambasador to Russia, Chicago, 1955, p. 63.

îmi Averell Harriman and Elie Abel, Special Etwqy, pp. 103-104.

181 Cordell Huli, Memoirs, voi. 1, p. 809, apud Soviet Negotiating Rehavior, p. 92.

pentru administrarea lend-lease datorită faptului că era specialist în Dreptul sovietic, delegaţii trimişi de la Moscova să colaboreze în cadrul acestui program „s-au comportat de parcă ei ne făceau un serviciu şi noi trebuia să le mulţumim

Politica sovietică a jucat un rol influent şi în disensiunile apărute între Marea Britanie şi Statele Unite. Iniţial, deosebirile de păreri au fost cauzate de teme politice, însă în continuare neînţelegerile dintre anglo-amencani au fost transferate în sfera planurilor militare, pentru ca în final consecinţele lor să fie mai ales de ordin politic. Punctul de plecare al acestui proces l-au constituit atitudinile specifice ale cabinetelor american şi britanic faţă de insistenţele guvernului sovietic — făcute cunoscute lui Eden în decembrie 1941 — în direcţia încheierii unui tratat confidenţial, cu clauze politice, care să asigure Uniunii Sovietice dreptul de suveranitate asupra unor teritorii şi ţări în estul Europei, precum şi anumite prerogative de influenţă pe scena bătrânului continent. Aşa cum am mai arătat, ministru de externe britanic Anthony Eden a refuzat să se angajeze chiar în discuţii preliminare vis-a-vis de un asemenea acord, dar după cum indică evenimentele ulterioare, răspunsul său a însemnat doar o amânare. Dacă prima reacţie a lui Churchill a fost să propună guvernului american încheierea unui acord tripartit prin care toate aceste probleme să fie amânate pentru conferinţa de pace1"1, ulterior poziţia cabinetului de la Londra" a devenit mai nuanţată. La sfârşitul lunii februarie 1942, un memorandum trimis de la Foreign Office la Departamentul de Stat sugera că în scopul contracarării unei noi ridicări a Germaniei, menţinerea colaborării cu Uniunea Sovietică rămâne vitală şi după război. Ca atare, continua memorandumul, „este necesar un prim pas prin care noi [anglo-americanii] să încredinţăm Bj/sia că o vom sprijini în preluarea unor ba-^e militare din teritoriile în dispută, în special în statele baltice şi [regiunea] Mării Negre...[in timp ce], problema absorbţiei ţărilor baltice, Basarabiei şi a unor părţi din Finlanda, va fi lăsată conferinţei depace"IM.

Alarmat de ordinul de zi, emis de Stalin Armatei Roşii la 23 februarie 1942, în care nu se amintea sprijinul oferit de anglo-americani, iar obiectivul urmărit de Uniunea Sovietică în război părea a fi — conform comunicatului — doar eliberarea teritoriului statal, nu şi doborârea regimului nazist, ceea ce în

182 John N. Hazard, „Negotiating Under Lend-Lease, 1942-1945", in Raymond Dennett andjoseph E. Johnson, eds., Negotiating ivith thc Knssians, Boston, 1951, pp. 43-44.

1S! Winston S. Churchill, Tbe Cranii Alliaiice, pp. 615-616. Propunerea lui Churchill a fost făcută printr-o telegramă, de la bordul vaporului care îl transporta, la sfârşitul lui decembrie 1941, către Washington.

.„..

m Sir Llewelin Woodward, lirilisb Foreign Policy, p. 196. ;, ;

analizele de la Foreign Office nu excludea posibilitatea încheierii unei păci separate între germani şi sovietici, Churchill şi-a reluat cu insistenţă demersurile pe lângă Roosevelt. Intr-un mesaj expediat preşedintelui la 7 martie 1942, premierul a încercat să-1 persuadeze pe acesta că, „principiile Cartei Atlanticului nu trebuiesc interpretate în aşa fel încât să nu recunoască frontierele ocupate de Rusia până când Germania a atacat-o"m. Mai mult, Churchil 1-a încunoştiinţat şi pe Stalin despre demersul său după ce doar cu câteva zile înainte îl felicitase cu prilejul aniversării Armatei Roşii, ignorând termenii nesatisfăcători ai comunicatului din 23 februarie186. La sfârşitul lunii martie, în Cabinetul de război britanic se căzuse de acord că în faţa iminentei vizite a lui Molotov la Londra, singura atitudine productivă era să propună părţii sovietice un tratat prin care să-i recunoască acesteia toate pretenţiile teritoriale care le exprimase, cu excepţia celor privitoare la Polonia187. Toate aceste acţiuni, care ameninţau să producă derogări grave de la Carta Atlanticului, şi mai cu seamă să devină fait accompii, i-au determinat pe oficialii americani să reacţioneze neîntârziat. Un memorandum întocmit la Departamentul de Stat, la 4 februarie 1942, recomanda readucerea britanicilor la o atitudine normală şi, totodată, adoptarea imediată a unei poziţii ferme faţă de „aceste ambiţii îngrozitoare, ale guvernului sovietic ... deoarece mai târziu s-ar putea ca postura noastră să nu mai fie la fel de puternică ... şi să fim nevoiţi să abandonăm [aplicarea] principiilor generale"1**'. Dar, în pofida raţionamentului corect din acest text, care poartă semnătura lui Cordell Huli, intervenţia americanilor în direcţia rezolvării acestei probleme a fost mai degrabă timidă, deoarce au acţionat dur doar asupra britanicilor , iar rezultatul obţinut nu a însemnat decât o amânare a clarificării fondului chestiunii în cauză. Probabil că opoziţia Statelor Unite în acest domeniu -făcută cunoscută lui Stalin de Churchill - i-a făcut pe sovietici să răspundă pozitiv propunerii britanice de a încheia un tratat militar de alianţă, care să nu conţină nici una dintre clauzele în discuţie. Insă, şi această soluţie aducea un potenţial avantaj pentru sovietici, deoarece anglo-americanii nu găsiseră vreun mijloc prin care să le contracareze intenţiile, iar pe de altă parte, lipsa

185 Francis L. Loewenhein et. al., Koosevelt and Churchill: Thelr Secret Waiiime Coirespondence, p. 186.

m Winston S. Churchil], The Hinge of Vale, Boston, 1950, pp. 293-294; Corespondenţii Preşedintelui Consiliului de Miniştrii ni U.K.S.S, voi. I, pp. 45-46.

wl Sir Llewelin Woodward, liritish b'onign Po/icy, p. 197.

i«» .FRL'.V, 1942, voi. 111, Europe, Washington^D.C, 1961, pp. 505-512.

)s" „Memorandum of a convetsation by the Acting Secretary of State, March 12 1942", Ibidew, pp. 532-533, 535-536; Sir Llewelin Woodwar'd, loc. cit.

de coeziune din tabăra occidentalilor le-a confirmat faptul că pot să acţioneze, la momentul oportun, unilateral în această privinţă'9".
Turneul diplomatic întreprins de Molotov, în mai-iunie 1942, la Londra si Washington a oferit Uniunii Sovietice şi un alt câştig, tactic şi strategic, în raporturile cu aliaţii vestici. în special în capitala americană, ministrul sovietic de externe şi-a concentrat tirul întrebărilor asupra problemei deschiderii celui de-al doilea front în Europa. Presiunea constantă exercitată de Molotov asupra sa, „Guvernul sovietic doreşte un răspuns direct: putem aştepta [deschiderea] celui de-al doilea front până la sfârşitul anului?\ 1-a făcut pe Roosevelt să comită o serioasă eroare, la care ne-am mai referit. Ignorând obiecţiile generalului Marshall, preşedintele i-a promis lui Molotov că, „până la sfârşitul anului 1942, Statele Unite şi Marea Britanie vor ataca Germania undeva în Entvpa"vn. Este adevărat că Roosevelt şi-a dorit foarte mult ca deschiderea celui de-al doilea front să se realizeze in 1942, însă, la data dialogului cu Molotov el realizase că respectiva operaţiune militară nu era posibilă decât, cel mai devreme, în primăvara anului 1943. Făcând însă promisiunea respectivă, el a oferit sovieticilor şansa de a-1 ataca pe un teren în care era vulnerabil. Ori de câte ori aceştia s-au considera nemulţumiţi de ceva, îşi aminteau de promisiunea nerespectată. Dar, pe lângă atu-ul tactic oferit Uniunii Sovietice, aceasta a beneficiat şi din punct de vedere strategic de amânarea intervenţiei anglo-americane în Europa. Răspunzând unei întrebări puse de Roosevelt, ambasadorul american de la Moscova, William Standley, îi atrăgea preşedintelui atenţia, la 10 august 1942, în chiar ajunul deschiderii conferinţei Churchill — Harriman — Stalin, că fiecare zi care trece, fără ca al doilea front să existe, contribuie la acumularea unui avantaj politic de care sovieticii vor şti să profite192.
Deşi nemulţumit că în pofida eforturilor depuse nu reuşise să creeze o atmosferă de încredere în relaţiile cu Uniunea Sovietică, Roosevelt a trebuit să accepte că acesta era un tribut ce trebuia inclus în nota care însoţea strategia sa de câştigare a războiului. Acest subiect a fost amplu dezbătut în literatura istorică americană din deceniul şase, şi dincolo de interpretările generale diferite, majoritatea autorilor au căzut de acord că preşedintele a căutat să câştige războiul folosind la maximum puterea industrială a SUA şi
™ Robert Garston, „The Atlantic Alliance, Eastern Europe and the Origins of the Cold \X'ar: From Peail Harbor to Yalta", in H. C. Allen and Roger Thompshon, eds., Contrast and Connectioii: Bicenteunial Essays in Angh-Ammam Histoty, London, 1977, pp.2%-320, apud Vojtech Mastny, Russia's Koad to the Cold Wat\ p. 45.
11)1 FliUS, 1942, voi. III, pp. 577, 582-583.
11)2 W. H. Standley and A. A. Ageton, Admirai Ambasador to Wuss'w, pp. 498-499. ,,
ppe coti ^e care /, iimre cs>'i\\^ar(! m
PosiaXT p„s,bilifckki^ie
^ ^
şiiiptesi^ja
C3
Jfc'.V/jiteaiiH,1
:f-ătea îî3)S;ătea săaniţtoff'e anJlV în pW apărat c 3 iu-ut câtevi pistra tea) rt ra teritoikttf'
an \\ "in p,?
r
ci pent-Wacpentru ttfaa •>' mijloaceaDBOoacele dt iţit/ f£ji, intr-o fol o-_0 formj mai ekb" 4re contribodi» tribuţiaisiJt^' ?n inceputu)uqSpUtul lunii iulie 1 i limcheM/stimchii kk kot1" ^ pseudonobu udonim^usistii |(, rizboiu uioJboiului, I5 este obclo sjj obţinui lumea"n' fârnea1'". Citate ti zvonur.iuncanurile ţji Imiş
acest s - -:.—^L oww»m^ djw' |||ţ dczvăluUvszvăluia diteco11'aînc jermanBtni-rmano-sottice f: girc an alt r)fc * alt rap^ilnli1'! se ,
înj«ţll

unul lur-uil dinjtconsl'1, aceşti",;1 -lemeosmsrsuriBt'^UA' ^
1H2, ^ Confo1na.onform ImKltis

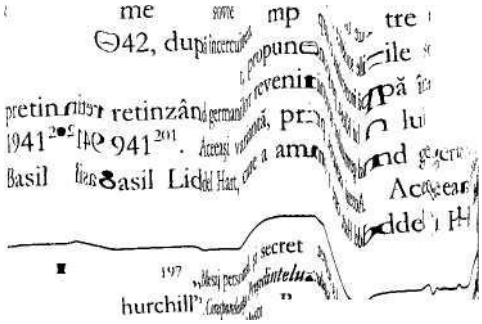

Churc 3iuC^

81
umoni i
e^sodţi-
eoea eoep <
AOCJOJf)1
iblu u\Jj
1-------
«Vegistrat mai degrabă un regres în iJPpână în vara anului următor când, ' ^rat cea mai scăzută cotă de ^nilor în Africa de Nord, până la //,a sovieto-poloneză, survenită în /*a contribuie la această situaţie. Mai ^ilin după bătălia de la Stalingrad, #,ont în Europa, i-a asigurat acestuia y aliaţii săi formali. Iar instrumentul, ', fortifica poziţia de pe care să ? ;tor la încheierea unei păci separate
^jcc obţinute de Stalin la Teheran s-tactic construit de acesta în >j^ L\e la Staligrad şi capitularea Italiei, i caz este aceea a lui Vojtech
:ă asupra planului dezvoltat la -j\ demonstraţia lui Mastny, Stalin a americane, aceea a indicării ca elei de zahăr, ori dimpotrivă a [ţiii, cărora le-a indus ideea că Uniunea at în război. Două discursuri ale lui cel din 23 februarie 1943, vin să ic. In prima ocazie, conducătorul noastre să urmărim distrugerea tuturor pentru orice persoană cu discernământ este ii... dar totodată ineficace din punctul de doilea prilej - aniversarea Armatei alin, să reiasă că războiul rămâne o poate fi rezolvată doar între cei doi ., într-o telegramă expediată lui j Kremlin 1-a avertizat pe acesta, prin undă ameninţătoare, „asuprapericolului
ift
;j a acestei expresii este morcovul sau nuUwa. \ Policy during tbe Patriotic War, voi. I, London, \sia's Roarl to tbe Colii War, pp. 74-75.
82
LIVIU C. ŢiRĂU
grav pe care îl reprezintă — din punctul de vedere al cauzei noastre comune — o altă amânare a deschiderii celui de-a I doilea front în Franţa"1'1.
Posibilitatea încheierii unei păci separate cu Germania a început apoi să transpară şi în presa sovietică. în ianuarie 1943, pe când Roosevelt se pregătea să anunţe condiţia capitulării necondiţionate, în presa sovietică au apărut câteva articole care arătau hotărârea guvernului de la Kremlin de a păstra teritoriile luate Poloniei în septembrie 1939, iar pe de altă parte, arătau că pentru realizarea unor obiective, chiar într-o situaţie de beligerantă, mijloacele de înţelegere politică nu trebuiesc neglijate198. Ultima idee, dar într-o formă mai elaborată, care indica preocuparea sovieticilor privitor la contribuţia adusă de fiecare protagonist la efortul de război, a fost reluată la începutul lunii iulie 1943, într-un articol publicat într-un nou periodic Voina i rabochii klass. Autorul articolului, N. Malinin, considerat de Mastny un pseudonim, a insistat că trebuie făcută o distincţie netă între obiectivele războiului, respectiv cele ale păcii, deoarece până la urmă, condiţiile în care este obţinută victoria militară vor contura şi condiţiile păcii pentru toată lumea1 <;<). Cu toate că, Stalin s-a referit în discursul său de 1 mai 1943, la zvonurile privitoare la tratativele sovieto-germane pentru o pace separată ca la nişte maşinaţiuni ale naziştilor, între timp, tot mai multe informaţii despre acest subiect au ajuns la aliaţii occidentali. Un raport al OSS din 11 mai dezvăluia că între comuniştii francezi circulă zvonuri cu privire la tratative germano-sovietice pentru încheierea unui armistiţiu. La începutul lui august, un alt raport, al aceluiaşi Birou pentru Servicii Strategice, arăta că la iniţiativa sovieticilor, la Stockholm se desfăşoară tratative între diplomaţi ai Germaniei şi ai URSS2"". Aceste informaţii au fost ulterior confirmate de Peter Kleist, unul dintre consilierii ministrului de externe Ribbentrop, după care demersurile sovietice în această direcţie au început încă la 12 decembrie 1942, după încercuirea completă a grupului de armate germane la Stalingrad. Conform lui Kleist, propunerile sovietice au fost mai degrabă rezonabile, pretinzând germanilor revenirea la situaţia teritorială

de dinainte de 22 iunie 19412"'. Aceeaşi variantă, privind oferta sovieticilor, a fost prezentată de Basil Liddel Hart, care a amintit o întâlnire secretă, înaintea bătăliei de la
11)7 „Mesaj personal şi secret al premierului 1. V. Stalin către D-l. ptim-ministru W. Churchill", Corespondenţa Preşedintelui Consiliului de Miniştri al U.R.S.S, voi. I, pp. 128-129.
'C)s Apud Vojcech Mastny, Kussia's Road to the Cold War, pp. 73-76.
vn Ibidem, p. 79, nota nr. 34.
21111 Ibidem, p. 77, notele nr. 21 şi 22. ■
a" Peter Kleist, The European Tragedy, London, 1965, pp. 139-141, 144-150, apud Ibidem, pp. 74-79-80.
■ ' W1

Kursk, desfăşurată la Kirovgrad, la începutul lunii iunie, în spatele liniilor acrmane între Molotov şi Ribbentrop2"2. în cele din urmă, zvonurile referitoare la acest subiect au ajuns pe prima pagină a ziarelor occidentale, după ce, la 16 iunie 1943, cotidianul suedez Nya Dagligt Allehanda a publicat o ediţie specială consacrată negocierilor secrete, de lângă Stockholm, dintre înalţi oficiali germani şi sovietici2'*.

Suntem de acord cu Vojtech Mastny că, cel puţin o parte dintre informaţiile de mai sus ar trebui să fie confirmate şi din alte surse, în principal din arhivele sovietice, pentru a putea fi considerate pe deplin credibile. Dar dincolo de proporţia în care sunt sau nu veridice, dorim să subliniem efectul înregistrat în tabăra anglo-americană de circulaţia acestora. Cum Stalin şi Molotov s-au arătat deranjaţi şi au refuzat să răspundă întrebării, pe această temă, pusă de ambasadorul britanic Sir Archibald Clark-Kerr2"4, în special americanii au încercat să afle cât de reală era intenţia sovieticilor de a realiza o înţelegere separată cu germanii. Aflat din nou într-o misiune diplomatică în Uniunea Sovietică, fostul ambasador de la sfârşitul anilor treizeci, Joscph E. Davies 1-a informat la sfârşitul lunii mai 1943 pe Roosevelt că la nivelul conducerii sovietice este răspândită părerea că anglo-americanii „doresc să întâlnească la masa păcii o Rusie slăbită şi o Amiată Roşie sleită de puteţi". Ca atare, „dacă anglo-amencanu mai întârzie şi vara aceasta cu deschiderea frontului vestic in Europa ... efectul asupra Sovietelor va fi că se vor considera persecutate, atât [prin efortul depus] în război, cât şi în participarea lor la reconstruirea păcii". Davies încheia avertizând „în Uniunea Sovietică există un grup conciliatonst şi cred că este posibil ca în gândirea ruşilor să fie văzută ca preferabilă doar simpla eliberare a teritoriilor lor, fiară să mai fie nevoiţi să ducă până la capăt înfrângerea totală a Germaniei"207'.

Şi în alte analize şi evaluări întocmite în prima jumătate a anului 1943, preşedintelui Roosevelt i s-a atras atenţia asupra implicaţiilor profund nefavorabile SUA, care urmau să decurgă din amânarea prezenţei militare a anglo-americanilor în Europa. într-o primă categorie, pot fi clasificate rapoartele trimise de la ambasada SUA la Moscova şi memorandumurile elaborate la Departamentul de Stat. însă, în pofida relaţiilor personale şi
2112 Basil]-[. Liddel Hart, Ylistory of'the Secând World Wm; London, 1970, pp. 510-511.
2(13 New York. Times, 17 iunie, 18 iunie 1943, apud Vojtech Mastny, Rmsia's Rond to the Co/d Wm; p. 79.
204 Sir Llewelin Woodward, British Foreign Policy, pp. 244-246.
2115 „Davies to Roosevelt, May 29, 1943", FRUS, 1943, voi. III, The British C-aiiimomveulth, F.astem Europe, The \:arEn.rt, Washington D.C., 1963, p. 668.

încrederii lui Roosevelt faţă de anumite persoane care lucrau în aceste structuri, el a fost puţin înclinat să le acorde importanţa cuvenită2"".

Această atitudine reflecta consecvenţa preşedintelui de a construi într-o manieră personală politica externă a Statelor Unite, minimalizând astfel, în mod voit, rolul Departamentului de Stat. Roosevelt nu s-a arătat sensibilizat, în direcţia aşteptată, nici de rapoartele şi opiniile exprimate asupra acestui subiect de cei mai apropiaţi colaboratori ai săi în domeniul militar, generalii Marshall şi Stimson. Dimpotrivă, sinteza Comitetului Mixt al Şefilor de Stat Major, ce i-a fost prezentată la 18 septembrie 1943, care demonstra că există o incompatibilitate între nivelul de dezvoltare atins de strategia militară americană din război, şi obiectivele politice declarate a fi urmărite, se pare că i-a întărit convingerea de rezolva pe o cale proprie relaţiile cu sovieticii. Surprinzător pentru apropiaţii săi, preşedintele nu s-a arătat prea preocupat de concluziile documentului, care subliniau într-o notă de îngrijorare că:

- Statele Unite sunt profund dependente de colaborarea cu URSS, , t. pentru a învinge Germania;
- o pace separată, sovieto-germană, va face imposibilă desfăşurarea .' unor operaţiuni militare pe scară largă ale anglo-americanilor în
^ Europa;
- prin cursul actual al războiului, este tot mai necesar sprijinul şi implicarea militară a sovieticilor împotriva Japoniei.

Din toate cele de mai sus, este uşor de dedus că preţul contribuţiei sovietice la războiul împotriva Germaniei şi Japoniei urma să rezulte într-o expansiune semnificativă a influenţei URSS după război2"7. Or, în faţa insistenţelor

responsabililor din Comitetul Mixt al Şefilor de Stat Major, şi din Departamentul de Stat, Roosevelt şi-a păstrat răspunsul pe care-1 dăduse la o întrunire similară cu o lună înainte: „Este lipsit de înţelepciune să construim strategia militară ba^ându-ne pe un joc al rezultatelor politice"' .
Cuvintele de mai sus au fost o parte din replica dată de Roosevelt experimentatului diplomat, bun cunoscător al Rusiei şi Uniunii Sovietice, William C. Bullitt, care i-a trimis la 10 august 1943 un lung memorandum în care ii atenţiona asupra „iminentei catastrofe politice care urma sâ acapareze Europa". Având în vedere lunga prietenie care îi lega, Bullitt s-a adresat
2W| Robcrt Sherwood, Rooseveit and the Russ/ans, p. 734; Herbert Feis, Chtmhill, Roosei'ett, Sta/in, pp. 134-135, 143.
2117 Maurice Matloff, Strategic Planning {or Coalition Waifare: 1943-1944, Washington D.C., 1959, pp. 292-293, 353-357, apud Russell F. Weiglcy, The American Waj of War. A History of United States Military Strateg and Policy, Bloomington, 1973, pp. 328-330.
2118 Maurice Matloff, Strategic Planning: 1943-1944, p. 215, apud John Lewis Gaddis, The United States and the Origins, p. 76.

preşedintelui într-un mod deschis şi critic. Ideea lui centrală reflecta situaţia dilematică în care se aflau americanii şi britanicii, care „luptând împotriva intoleranţei şi în favoarea instituţiilor libere din Europa ... riscau prin asocierea cu Uniunea Sovietică — fără a cărei colaborare nu puteau obţine victoria — să înlocuiască tirania şi ameninţarea nazistă cu una la fel de periculoasă, cea sovietică". Tocmai de aceea, cu speranţa că percepţiile sale sunt împărtăşite de Roosevelt, Bullitt i-a recomandat acestuia să evite „enorma creştere a puterii sovietice în Europa şi Extremul Orient... în primul rând printr-o modificare a strategiei militare. Forţele aliate vor fi în măsură să contracareze influenţa Rjisiei în estul Europei, dacă trupele anglo-americane vor invada Balcanii, şi în acelaşi timp, dacă continuarea sprijinului material acordat Uniunii Sovietice va fi în viitor condiţionat, din raţiuni care privesc atât războiul cât şi lumea postbelică, de măsura în care Moscova va accepta obiectivele urmărite la Washington ... autodeterminarea naţiunilor şi renaşterea comerţului liber"2"'1. Bullitt încheia, amintindu-i lui Roosevelt, „Războiul este un mijloc de a realiza obiective politice prin luptă, ca atare obiectivele politice trebuiesc introduse în planurile militare"2i". Preşedintele nu s-a arătat de loc marcat de posibilul viitor schiţat de Bullitt. Conform relatării făcute de ultimul în 1948, Roosevelt i-a răspuns: ‚yAm intuiţia că Sta/in nu este un astfel de om. Harry [Hopkins] mi-a spus însă că el nu doreşte nimic altceva decât securitate pentru tara sa, şi cred eu, că dacă eu îi voi oferi lui tot ce pot, fără să-i cer nimic în schimb, din noblesse oblige el nu va mai dori să anexele ceva, şi va colabora cu mine într-o lume a democraţiei şi păcii'. Cum Bullitt a insistat, spunându-i că „Stalin nu este decât un bandit caucazian, care nu urmăreşte decât să acapareze cât mai mult fără a da ceva în schimb"', Roosevelt a pus punct discuţiei, „Aceasta este responsabilitatea mea şi nu a ta; mă voi ba^a pe intuiţia mea"2u
Roosevelt nu s-a bazat doar pe intuiţie atunci când, în primăvara şi vara anului 1943, s-a definitivat strategia aliată de asaltare a Europei ocupate de Germania. El a văzut în evoluţia ultimelor evenimente militare, şi în perspectivele deschise de acestea, confirmarea calculelor sale privind poziţia majoră pe care urma să o ocupe Uniunea Sovietică la sfârşitul războiului. Ca atare, Roosevelt a considerat cursul de atunci al războiului aşezat pe un făgaş firesc şi care-i corespundea aşteptărilor. Prin urmare nu avea de ce să-i aducă corecţii serioase.
Afirmaţiile de mai sus îşi găsesc argumentarea în deciziile militare adoptate de Roosevelt în prima jumătate a anului 1943 şi în atitudinea sa faţă
209 „Bullitt to Roosevelt, August 10, 1943", Roosene// IJbrary, apud John Levvis Gaddis, ibe United States and tbe Origins, pp. .63-64.
2111 Ibidem, loc.cit.
211 William C. Bullitt, „How We Won the War and Lost the Peace", IJ/e, XXV, 30 august 1948, p. 94.
L

de problema extinderii influenţei sovietice în Europa. în primul caz, este evident că pe lângă raţiunile de ordin strategic, susţinute şi la nivelul comandamentului militar american, alegerea coastei atlantice a Franţei, ca loc al deschiderii celui de-al doilea front în Europa, a fost profund motivată politic. Cu toate că în epoca postbelică, în istoriografia americană consacrată planurilor şi strategici militare ale Statelor Unite din al doilea război mondial s-a invocat frecvent faptul că opţiunea debarcării în Normandia a fost substanţial determinată de consideraţii de ordin logistic212, este la fel de adevărat că Roosevelt şi echipa sa de consilieri politici şi militari - John D. Hickerson, şef adjunct al Diviziei pentru Afaceri Europene din Departamentul de Stat, profesorul Isaiah Bowman, membru al Comitetului Executiv. pentru Politică Externă Postbelică din acelaşi Departament, şi amiralul William D. Leahy, şef al Comandamentului Comitetului Mixt al Şefilor de Stat Major — au considerat inoperantă şi contraproductivă,

militar şi politic, încercarea de a bloca expansiunea sovietică printr-o debarcare în Balcani211. în privinţa celei de a doua probleme, instalarea influenţei sovietice în Europa de Est, Roosevelt a fost nevoit să admită, după ce amânase să reglementeze o soluţie favorabilă în vara anului 1941, că devenise cvasi-imposibil să se evite acest lucru. încă în luna martie 1943, preşedintele i-a mărturisit ministrului de externe Eden, sosit în vizită la Washington, că, „...realist vorbind, dată fiind prezenţa armatelor ruse acolo [în ţările est-europene] ... după înfrângerea Germaniei, nimeni dintre noi nu îi va putea forţa [pe sovietici] să plece". Oricum, Roosevelt şi Eden au căzut de acord că vor fi nevoiţi să accepte pretenţiile teritoriale ale lui Stalin asupra Statelor Baltice, Finlandei, Poloniei şi României214. Circa o lună mai târziu, într-un interviu publicat la 10 aprilie în săptămînalul Saturday Evening Post, preşedintele s-a referit pentru prima oară public la sensibila problemă a disputelor teritoriale din Europa

m Maurice Matloff, Strategic Planmng: 1943-1944, pp. 115-116; Kent Robert Greenfield, American Strateg/ in World War H, pp. 6-7, 75-76; Russell F. Weigley, The American Way of War, pp. 326-334.

-"John Lewis Gaddis, Tbe United States and the Origin, pp. 136-137.

-1j) „Harry Hopkins Memorandum of Roosevelt-Edcn Conversation, March 15, 1943", {-RUS., 1943, voi. III, pp. 13-18; Anthony Eden, Tbe Reckonin, pp. 431-432. Cu doar câteva zile înainte, concomitent cu desfăşurarea în capitala britanică a unei întâlniri între Anthony Eden şi lvan Maiski, în cotidianul londonez Tbe Times a. fost publicat, la 10 martie, un editorial intitulat, „Britania, Rusia şi Europa: condiţiile securităţii continentale", în care se sugera instituirea unui condominium sovieto-britanic asupra Europei. Marea Britanie ar fi urmat să îşi aşeze frontiera de securitate pe Rin, iar Uniunea Sovietică să facă acelaşi lucru pe Oder. Vezi Vojtech Mastny, Ritssia's Road to tbe Ca/d War, p. 99.

de Est. Cu acelaşi prilej Roosevelt a recunoscut că nu se va putea reveni deplin la graniţele interbelice dar, spera el, principiile Cartei Atlanticului vor putea fi respectate şi în estul Europei „printr-o combinaţie de plebiscite şi tehnici de tutela care să satisfacă revendicările teritoriale ale lui Stalin"2ls. Roosevelt a fost şi mai explicit în privinţa Europei de Est, în discuţia confidenţială avută la 3 septembrie 1943 cu, pe atunci, arhiepiscopul Spellman. Părerea preşedintelui - devenită notorie după apariţia memoriilor interlocutorului său - asupra acestei probleme era că: „... popoarele [central-est] europene vor fi nevoite să îndure dominaţia rusă cu speranţa că — în $gce sau douăzeci de ani — influenţa europeană îi va face pe ruşi să devină mai puţin barbari". Şi, a continuat Roosevelt, „Germania şi Austria ar putea deveni comuniste poate şi fără intervenţia militară sovietică sau, dacă nu, Austria, Ungaria şi Croaţia vor „intra sub un fel de protectorat rus"2u'.

Este posibil ca mărturirile de mai sus să poată fi considerate muniţie de război, utilizată de cei care cred şi pretind că Europa de Est ar fi fost vânduta sau abandonată de puterile occidentale Uniunii Sovietice. Dacă revenim, însă, la situaţia militară şi politică rezultată în urma evoluţiei războiului de până în 1943 şi, în acelaşi timp, avem în vedere planurile generale şi specifice ale lui Roosevelt, reiese că preşedintele nu avea la îndemână alte variante raţionale. Odată pierdut momentul esenţial din vara anului 1941, luna iulie ar fi putut fi perioada decisivă din acest punct de vedere, când asupra lui Stalin s-ar fi putut exercita presiuni şi i s-ar fi putut pretinde respectarea unor reglementări precise în relaţia dintre Uniunea Sovietică şi ţările jumătăţii estice a Europei, în 1943 devenise aproape imposibilă şi ar fi născut mari riscuri - având în vedere lenta asamblare a dispozitivului de război vestic - încercarea de a respinge normele de securitate pretinse de sovietici în Europa de Est. Chiar dacă nu există încă certitudinea că sovieticii ar fi avut în mod real intenţia de a încheia o pace separată cu o Germanie, cu sau fără Hitler, nu trebuie ignorat faptul că trupele anglo-americane au fost capabile să debarce în Europa abia în luna iunie 1944. Sigur, lui Roosevelt îi poate fi imputată respingerea deschiderii celui de-al doilea front în Balcani, în „pântecele moale al Europei". Dar, în opinia noastră, în pofida demonstraţiei raţional construite de Winston Churchill217, această variantă devenise şi ea, din 1943, dificil de realizat, din motive politice, cât şi militare. Lucrarea lui Trumbull Higgins, consacrată

215 Forrest Davies, „Roosevelt's World Blueprint", Saturday Evening Post, CCXV, 10 Apri] 1943, p. 20 şi urm., ;ipud John Lewis Gaddis, The United States nud the Origin, p. 136.

21f' Robert I. Gannon, The Cardinal Spellman Sfory, New York, 1962, pp. 222-224.

217 Vezi pe larg eforturile făcute de premierul britanic în această direcţie în Winston S. Churchill, Closing the Ring, Boston, 1951, pp. 344-407.

acestui subiect, arată cu suficiente argumente că în condiţiile avansului înregistrat de Armata Roşie pe frontul de est, din vara anului 1943, o acţiune militară majoră a aliaţilor occidentali în Balcani era lipsită de şanse reale de reuşită: în primul rând, pentru că drumul trupelor anglo-americane spre Berlin ar fi fost întârziat nu numai de rezistenţa opusă de Wehrmacht, ci şi din cauza reliefului muntos; această întârziere, dublată de eventualele interferenţe cu Armata Roşie, ar fi putut deschide cale liberă sovieticilor spre ocuparea zonei industriale a Rin-ului; şi, în sfârşit, debarcarea pe ţărmul vestic al Europei reprezenta un necesar stimulent moral, atât pentru britanici, cât şi pentru popoarele din acea regiune, uşor de recuperat pentru democraţie218.

Cu toate că a fost acuzat că neglijează obiectivele politice de după război, în primăvara şi vara anului 1943 Roosevelt era profund preocupat tocmai de nevoia reglementării acestor probleme. Priorităţile lui vizau obţinerea unui angajament formal al celor Trei Mari în favoarea fondării unei organizaţii internaţionale, al cărei prim rol era de a fortifica stabilitatea în plan mondial şi conturarea, tot printr-un acord, a unui cadru legal care să permită dezvoltarea unui sistem comercial liberalizat. De fapt, atunci când a recepţionat semnalele care indicau adoptarea unei atitudini distante de către sovietici — între acestea rechemările, în 1943, ambasadorilor Maiski, de la Londra, şi Litvinov, de la Washington, al căror comportament s-a distins ca fiind net pozitiv în comparaţiei cu al altor diplomaţi ai Narkomindel-ului — Roosevelt a devenit îngrijorat tocmai de perspectiva ratării acestor obiective.

Una dintre puţinele teze unanim susţinută de autorii care au studiat relaţiile dintre anglo-americani şi sovietici în timpul războiului, indiferent de curentele interpretative cărora li s-au aliniat inclusiv de istoriografia sovietică, a fost că anul 1943 a reprezentat perioada realizării unităţii de acţiune dintre aliaţii coaliţiei. într-adevăr, dacă avem în vedere strict rezultatele Conferinţei Miniştrilor de Externe de la Moscova, respectiv a celor trei şefi de guverne de la Teheran, aceasta este concluzia veridică. Ceea ce însă dorim să facem remarcat este faptul că, şi înainte şi după toamna anului 1943, potenţialul divergenţelor dintre cei trei mari parteneri, grupaţi îndeosebi pe relaţia est-vest, a rămas intact, realitate demonstrată de evenimentele ulterioare.

Confruntat cu ambivalenţa politicii sovietice, care arăta că liderii de la Kremlin se gândesc şi la alte soluţii, un compromis cu Germania, dar mai cu seamă rezolvări unilaterale, care să conducă la încheierea războiului în estul

2ls Trumbull Higgins, Soft Underbelly: The Anglo-American Controversy aver the Italian Campaign, 1959-1945, New York, 1968, pp. 117-119, 121, 129-130.

Europei, Roosevelt a considerat ca fiind foarte necesară o întâlnire la înalt nivel cu Churchill şi Stalin, în care să pună la punct datele esenţiale ale colaborării viitoare. Prevăzător, dar suscitat de efectul favorabil care-1 avusese declaraţia sa de la Casablanca privind capitularea necondiţionată, preşedintele a căutat să dea un nou impuls concilierii cu sovieticii. Aşa încât, declaraţia oficială de la finalul conferinţei bipartite de la Quebec, 17-24 august 1943, insista asupra deciziei anglo-americanilor de a-şi unifica planurile de operaţiuni militare cu cele ale Uniunii Sovietice, urmând ca toate hotărârile aliaţilor vestici „cart priveau soarta Germaniei şi Italiei să fie aduse, pe deplin şi imediat la cunoştinţa guvernului sovietic"21".

Dacă excepţăm Conferinţa de la Potsdam, intervalul de două săptămâni în care s-a desfăşurat Conferinţa de la Moscova a Miniştrilor de Externe, 18-30 octombrie 1943, reprezintă un caz atipic pentru întâlnirile interaliate din timpul războiului. Cu toate că durata neobişnită a acestei conferinţe ar putea să indice contrariul, cu excepţia unor mici incidente, produse la nivelul negociatorilor secundanţi, atmosfera, negocierile şi mai cu seamă rezultatele obţinute la final au fost considerate de toate părţile participante un succes deplin22". Acest lucru s-a datorat unei minuţioase şi atente pregătiri a agendei conferinţei, şi faptului că subiectele sensibile au fost evitate. Datorită în special manierei riguroase în care Cordell Huli a abordat temele aflate în dezbatere, cele trei părţi participante* şi-au văzut satisfăcute ţelurile propuse iniţial: sovieticii au primit asigurări ferme că al doilea front va fi deschis în primăvara anului 1944; americanii au obţinut semnarea Declaraţiei celor patru puteri asupra problemelor generale de securitate, care includea angajamentul participării lor la viitoarea organizaţie internaţională; în timp ce britanicii au reuşit să întrunească acordul celorlalţi pentru formarea Comisiei

lv> A Decade of American ¥oreign Poliiy. Basic Document.!, 1941 -49, pp.7-8.

2211 Abia către sfârşitul conferinţei, în contextul propunerii lui Molotov de a se exercita presiuni asupra Turciei pentru a deveni beligerantă - natural de partea coaliţiei - şi refuzului comun exprimat de Eden şi Huli cu privire la aceasta, Vîşinski i-a vorbit în termeni foarte severi lui John Deane despre tactica derizorie a anglo-americanilor de a-i tot înşela pe sovietici cu dechiderea celui de al doilea front. Or, agenda conferinţei nu cuprindea această temă. Lui Deane, cuvintele folosite de Vîşinski, „...Armata Roşie poate duce şi singură războiul până Ui capăf\ i-au deschis ochii asupra viziunii şi intenţiilor sovietice. Cf. John R. Deane, ..Negotiating on Millitary Assistance, 1943-45", in Raymond Dennett and Joseph E. Jolinson, eds., Negotiating mitb tije Kussians, pp. 6-7.

* Cordell Huli a reprezentat într-un fel interesele Chinei la Conferinţă, susţinând ferm includerea acesteia între cei patru preconizaţi garanţi ai securităţii internaţionale postbelice.

r

Consultative Europene, cu sediul la Londra, în cadrul căreia cei Trei Mari , urmau să reglementeze problemele europene221.

întâlnirea celor trei miniştri de externe a avut şi menirea de a pregăti un ambient favorabil Conferinţei de la Teheran, prima reuniune interaliată la nivel înalt. In urma reconsiderărilor istoriografice, de la sfârşitul decadei a opta şi începutul celei următoare, conferinţei desfăşurate în capitala Iranului i s-a conferit rolul atribuit anterior întrunirii de la Ialta: moment cu rol precumpănitor, dacă nu chiar decisiv, în instaurarea hegemoniei sovietice în jumătatea de est

a Europei. Dacă judecăm prin prisma hotărârilor luate în plan militar la Teheran, atribuirea întregii responsabilităţi militare din arealul oriental al bătrânului continent Armatei Roşii, inclusiv dreptul de a elibera/ocupa Berlinul, conjugată cu stabilirea coastei vestice a Franţei ca loc al debarcării aliate, concluzia de mai sus se arată a fi pertinentă. însă, pentru ilustrarea completă a situaţiei este necesar să adăugăm că atât de comentatul plan strategic hotărât la Teheran a reprezentat confirmarea intenţiilor americane şi sovietice şi, prin consecinţă, abandonarea planului britanic de debarcare în Balcani.

După cum arătasem, în vara anului 1943 Roosevelt alesese deja ca variantă finală pentru deschiderea celui de-al doilea front vestul Franţei. Pe de altă parte, preşedintele era convins că extinderea şi responsabilizarea influenţei Uniunii Sovietice în Europa constituie calea potrivită pentru a-şi convinge marele aliat răsăritean să participe la sistemul general de securitate postbelic222. Ca atare, varianta balcanică contravenea, strategic şi tactic, intereselor lui Roosevelt. In ultimul rând, pentru că i-ar fi scăzut şansele de a câştiga încrederea lui Stalin. De fapt, aşa cum indică şi memoriile participanţilor de partea anglo-americcană la conferinţă, preşedintele a urmărit prin susţinerea desfăşurării Overlord printr-o invazie peste canalul Mânecii, nu doar să prezinte un plan convenabil şi sovieticilor, ci să obţină din partea lui Stalin o confirmare fermă privind participarea URSS la

221 Robert E. Sherwood, Kooseve/t and the Russians, p. 575; Herbert Feis, Churchill, Roosem/t Stalin, pp. 220-223, 236.

222 Gabriel Kolko, proeminent istoric revizionist al războiului rece, atribuie strategilor americani un plan prin care aceştia ar fi intenţionat în vara anului 1943 desfăşurarea unor acţiuni care să contracareze creşterea influenţei sovietice în Europa. Vezi Politics oj'War, pp. 28-30. Referindu-se la acest caz, John Lewis Gaddis consideră aserţiunea lui Kolko cel mult o ipoteză, singurul plan în care se intenţiona o debarcare rapidă în Europa a anglo-americanilor fiind unul de rezervă, RANKIN. Iar acesta urma să fie pus în aplicare doar în cazul unui colaps neaşteptat al Germaniei şi doar în colaborare cu sovieticii. Vezi John Lewis Gaddis, The United States and the Origins, p. 76, nota nr. 23.

viitoarea Organizaţie a Naţiunilor Unite221. Roosevelt a fost însă nevoit să discute şi problemele delicate apărute în relaţiile cu sovieticii: revendicările teritoriale ale acestora, cazurile Germaniei şi Poloniei şi alte pretenţii de natură strategică ale liderilor de la Kremlin. Or, dacă în deciziile de ordin militar Roosevelt a acţionat intenţionat şi conştient, în conformitate cu Marele Plan Postbelic, în tratarea celorlalte cazuri s-a făcut remarcat prin superficialitate şi suficienţă. Charles Bohlen, unul dintre cei mai buni experţi americani în chestiuni sovietice, care 1-a consiliat pentru prima dată pe preşedinte cu acest prilej, a constat cu surprindere şi dezamăgire modul dezorganizat şi permanentele improvizaţii la care recurgea Roosevelt, refuzând stabilirea unei agende a discuţiilor, dar şi stenografierea acestora, şi abordând teme asupra cărora nu era pregătit224. Aceeaşi manieră contraproductivă i-a fost imputată preşedintelui de John R. Deane, recent numit şef al misiunii militare americane în Uniunea Sovietică: „Stalinpărea să ştie exact ce voia ele la Conferinţă, lucru valabil şi pentru Churchill, dar nu şi pentru Roosevelt ... Aparenta lui indecizie era probabil rezultatul direct al obscurităţii din politica noastră externă. Preşedintele Roosevelt gândea doar la câştigarea războiului; ceilalţi luau în calcul şi poliţiile specifice ale ţărilor lor atunci când războiul urma să fu câştigat. Stalin dorea forţele anglo-americane în vest, nu în sud-estul Europei. Churchill gândea că poliţia noastră postbelică urma să fie mai bună dacă anglo-americanii participau la fel ca şi ruşii la ocuparea Berlinului'22". De fapt, făcând inventarul rezultatelor negocierilor de la Teheran se poate constata cu uşurinţă că exceptând problema ONU şi pe cea a debarcării, aproape tot restul tratativelor s-a finalizat într-un fel sau altul cu alinierea la punctele de vedere sovietice. Roosevelt a fost de acord că, prin masca unui referendum, statele baltice vor vota unirea cu Uniunea Sovietică; că linia Curzon reprezintă graniţa firească între Polonia şi Rusia, fiind dezirabil să includă şi Prusia Orientală; şi, în sfârşit, a înţeles nevoia de securitate a sovieticilor de a deţine „porturi calde", accesibile şi pe timpul iernii, în Extremul Orient, Dairen, jumătatea sudică a insulei Sahalin şi arhipelagul Kurile. Această ultimă favoare făcea parte din preţul pe care aliaţii vestici erau dispuşi să-1 plătească în schimbul materializării promisiunii sovieticilor - lansată mai întâi în octombrie la Moscova şi reluată de Stalin la

223 Winston S. Churchill, Closing the \\in&, p. 4(13; Herbert Feis, Cbunbill, Knosevelt, Sttilin, Pp. 269-27(1, 285; Charles Bohlen, Witness to His/ory, p. 138; W. Averell Harriman and Elie Abcl, Special T'.nvoy, pp. 278-280.

22lt Charles Bohlen, Witness to hl/s/oty, pp. 138-140. .,.,,. ,, u,_ 225 John R. Deane, The Strânge Alliance, pp. 42-43. ,f , u..: p

Teheran - că vor declara război Japoniei. Herbert Feis a rezumat astfel desfăşurarea negocierilor de la Teheran: „...dacă ei [sovieticii] arătau că doresc ceva, Statele Unite şi Adarea Britanie le ofereau ceea ce aceştia ceruseră, dar numai după ce se asiguraseră că nu au uitat ceva din ceea ce Uniunea Sovietică a pretins"12".

Cu toate acestea, deşi dezamăgit de respingerea variantei balcanice — în care nu a văzut atât o înfrângere personală, cât una comună a anglo-americanilor, Winston Churchill a recunoscut la şapte ani după desfăşurarea conferinţei, că

la Teheran nu se putea obţine mai mult „... eu si Roosevelt nu am vă^iit vreo alternativă decentă la ceea ce am reali^af'221. Această idee dorim să o întărim şi noi. Deoarece, este evident că, în condiţiile militare şi politice de la sfârşitul anului 1943, anglo-americanii nu au avut nici un mijloc raţional, fără a crea un conflict major şi foarte riscant de interese cu liderii de la Kremlin, de a le îngrădi acestora aşa-numitele exigenţe de securitate din estul Europei. Totuşi, în opinia noastră, Roosevelt a săvârşit la Teheran o eroare cu impact cel puţin tactic, atunci când i-a prezentat lui Stalin planul său de dezmembrare a Germaniei şi de reducere a puterii industriale a acesteia. Angajarea preşedintelui în discutarea acestui subiect a reprezentat o invitaţie tacită adresată Uniunii Sovietice de a-şi întări controlul şi influenţa în estul Europei.

Toate aceste lucruri nu erau cunoscute atunci de marele public. Dimpotrivă, vigurosul comunicat comun, semnat la 1 decembrie 1943 de cei trei lideri, dat imediat publicităţii, prezenta imaginea unui grup coeziv şi determinat, care declara convingător, „...privim cu încredere la ^iua când toate popoarele din lume vor putea trăi libere, scăpate de tiranie, în conformitate cu aspiraţiile dorite şi propria lor conştiinţă"22*. Până şi pentru mereu criticul şi nemulţumitul — mai cu seamă în problemele politicii externe americane — Walter Lippman, rezultatele conferinţei de la Teheran se arătau promiţătoare. Este adevărat însă, reputatul comentator politic identifica dincolo de cuvintele şi comunicatele oficiale o realitate de care opinia publică americană ar fi fost oripilată, dar în favoarea căreia el se pronunţase de mai mult timp, pentru că era singura cale — în concepţia sa — care putea menţine alianţa: acceptarea sferelor de influenţă. Aceasta a fost şi tema editorialului său publicat la 14 decembrie 1943 în rubrica Today and Tomorow din New York Herald Tribune, în care se arăta încântat că America era pe cale să renunţe la „diplomaţia intervenţiei universale ... o metodă care distruge orice alianţă\ Şi, continua el,

22(1 Herbert Feis, Churchill, Roosevelt, Stalin, p. 255. 227 Winston S. Churchill, Closing the VJng, p. 401.

22S „Declaration of the Three Powers, December 1, 1943", Department of State Bulletin of December 4, 1943, in^l Decade of American Foreign Policy,1941-49, p. 23.

.păstrarea păcii pretinde cooperarea între marile puteri şi respectul pentru sfere/e lor de influenţă—Nn este doar de neevitat, dar este pe de-a întregul potrivit ca fiecare mare putere să aibă o sferă de dominaţie în care influenţa şi responsabilitatea sa să fie

* ■ ;»22<>

esenţiale

Chiar dacă negocierile ele la Teheran, inclusiv perspectivele care se deschideau, evoluaseră pe calea aşteptată de el, Roosevelt a rămas totuşi neliniştit în privinţa finalităţii care urmau să le aibă relaţiile cu Uniunea Sovietică. Până la începutul anului 1944, preşedintele reuşise cu destul succes să mascheze realităţile raporturilor cu sovieticii folosind în interiorul Americii un persuasiv discurs wilsonian. Dar, anumite evidenţe nu mai puteau fi ascunse, iar declaraţia lui Cordell Huli, făcută în Congresul SUA, după Conferinţa Miniştrilor de Externe de la Moscova, în care s-a arătat sigur ca nu vor mai exista sfere de influenţă în viitor, îi crea greutăţi datorită repetării ei în mass-media americană"". Roosevelt era în continuare decis, după cum mărturisea amiralul Stimson, să rezolve personal totul în probleme de politică externă, neavând încredere în birocraţia din Departamentul de Stat şi considerând că „Secretarul Cordell Huli se află în stratosfera". Ca atare, preşedintele a rămas convins de faptul că trebuie să se bazez pe flerul său politic şi capacitatea de a improviza. Mai ales că liderii sovietici începuseră să-şi dezvăluie public intenţiile postbelice referitoare la Europa de Est231.

Conştient că prin forţa arătată de Armata Roşie, Stalin ar putea nu doar să-şi impună unilateral voinţa în Europa Centrală şi de Est, dar şi să fie tentat să restrângă şi chiar să renunţe la cooperarea de după război, Roosevelt a încercat să testeze după Teheran dorinţa sovieticilor de a obţine sprijin material din partea Americii. De altfel, atunci când îl numise ambasador al Statele Unite la Moscova, în toamna anului 1943232, preşedintele îi solicitase în mod special lui Averell Harriman să abordeze această temă. După câteva tergiversări din partea sovieticilor, Harriman a reuşit să discute această problemă cu Molotov, la sfârşitul lunii decembrie 1943. Interesul arătat de ministrul de externe sovietic a fost mare, aşa încât,

22<) Ronald Steel, Walter1 Jppiitan and the American Cetttury, New York, 1999, pp. 408-409.

2311 Herbert Peis, Chnnhill, Roosevelt, Stalin, pp. 237-239.

231 Daniel Yergin, Sbattered fWe,pp.57-58.

232 William Standley a fost înlocuit la 19 septembrie 1943. Noul ambasador, Averell Harriman a fost numit Ia 7 octombrie, prezentându-şi scrisorile de acreditare la 23 octombrie 1943. Vezi, Richardson Dougall and Măria Patricia Chapman, United States Chiefs «fMission,1778-1973, Historical Office, Bureau of Public Affairs Department of State, 1973, P-138.

o lună mai târziu, Anastas Mikoian, comisar pentru comerţ exterior, i-a şi prezentat ambasadorului american o propunere: SUA urmând să acorde Uniunii Sovietice un împrumut de un miliard de dolari, cu o dobândă de 0,5-1%,

returnarea creditului urmând să înceapă după o perioadă de graţie de şaisprezece ani. Conform lui John Lewis Gaddis, această informaţie i-a convins pe membrii executivului american că problema asistenţei economice acordată Rusiei putea deveni un important instrument pentru influenţarea relaţiilor politice şi militare2". Roosevelt a şi căutat să fructifice această oportunitate făcându-i lui Stalin o propunere în acest sens, în care însă a inclus şi problema cooperării economice internaţionale, prezentată de Huli fără prea mare succes la sovietici, în timpul Conferinţei de la Moscova a Miniştrilor de Externe234.

Marile speranţe pe care şi le-a făcut Roosevelt în această direcţie s-au dovedit însă iluzorii. Intenţiile sale au fost mai întâi serios stânjenite de situaţia financiară a Statelor Unite, Banca de Import-Export, singura prin care s-ar fi putut derula creditul, epuizându-şi la acel timp, începutul anului 1944, capitalul de 7000 de miloane de dolari. Un alt impediment îl constituia legislaţia internă, Johnson Act votat de Congres în 1934 interzicând acordarea oricărui credit guvernului sovietic din fonduri publice sau private, până la reglementarea problemei datoriilor faţă de creditorii americani, contractate de guvernele ţariste şi de cel provizoriu în timpul primului război mondial. în plus, influentul senator Vandenberg, se opusese, încă din 1943, oricărei extinderi a legii lend-kase, „...nici un minut sau un dolar după ce războiul s-a încheiat"2^. Dar, preşedintele şi consilierii săi, cărora li s-a adăugat ministrul de finanţe Hans Morgenthau, au fost decişi să caute variante ocolitoare care să le permită deschiderea unui credit către Uniunea Sovietică. Morgenthau sugera ca soluţie importul de materii prime strategice, mercur, mangan, crom etc, din Uniunea Sovietică, în schimbul acordării unui credit pe termen lung. Această posibilitate a şi fost examinată de Eric Johnson, tânărul preşedinte al Camerei de Comerţ a SUA, care s-a deplasat în acest scop în Uniunea Sovietică în vara anului 1944. Constatările făcute de acesta asupra situaţiei economiei sovietice, dar şi în urma unei discuţii extrem de cordiale cu Stalin, indicând Uniunea Sovietică drept cel mai mare consumator potenţial al

2H „Harriman to Hopkins, January 4, 1944; Harriman to Huli and Stettinius, February 1, 1944, FRL/.V, 1944, vol.1V, Europe, Washington D.C., 1966, pp.1032-1035; John Lewis Gaddis, The United States andthe Origins, p. 178.

-M „Personal si secret Mareşalului Stalin din partea preşedintelui Roosevelt", Corespondenţii Preşedintelui Consiliului de Miniştri al U.R.S.S., voi. II, Bucureşti, 1958, pp. 149-150.

235 John Lewis Gaddis, The United States and ihe Origins, pp. 179-180.

produselor economice americane de după război2'". Entuziasmul creat de raportul lui Johnson a fost însă contracarat de rapoartele specialiştilor din Departamentul de Stat, cel al Comerţului şi OSS. Evaluările făcute de aceştia arătând că, pe de o parte, economiile americană şi sovietică nu sunt complementare, iar pe de alta, că din cauza sistemului economic specific şi a situaţiei dezastruoase în care se găsea din acest punct de vedere, Uniunea Sovietică nu ar putea să returneze - în condiţiile internaţionalizării comerţului - mai mult de maximum 200 de milioane de dolari în 20 de ani, ceea ce ar fi făcut ca schimburile economice să fie serios dezechilibrate în defavoarea Statelor Unite23'. Şi mai critic la adresa acestui plan s-a manifestat George Kennan, consulul Americii la Moscova. Neîmpărtăşind deloc părerea superiorului său, Averell Harriman, Kennan a arătat în memorandumul trimis Departamentului de Stat, în luna septembrie 1944, că datorită sistemului economic autarhic Uniunea Sovietică este pregătită să evite cea mai mică dependenţă faţă de comerţul exterior. In schimb, sublinia Kennan, liderii sovietici vor accepta bucuroşi orice credit extern, pentru că îi va ajuta să se întărească nu doar economic, ci şi politic şi militar. Mai mult, Kennan îşi mărturisea teama că dezvoltarea schimburilor comerciale sovieto-americane va crea o stare de dependenţă ultimilor, iar „rușii nu vor etţifa să o exp/oate%e'~ ■

Când am vorbit despre marile speranţe ale lui Roosevelt, am avut-o în vedere şi pe aceea legată de rolul pe care condiţionările economice americane le-ar fi putut juca în moderarea comportamentului sovietic, deopotrivă în privinţa Europei de Est, cât şi în problema Germaniei. De ultimul aspect depindea în mare măsură problema echilibrului de putere european şi, prin consecinţă, stabilitatea postbelică. Dar, încă din timpul conferinţei de la Teheran, preşedintele a perceput în comportamentul sovieticilor o atitudine cel puţin stranie în această direcţie. Cu toate că declaraţia de la Casablanca, privind capitularea necondiţionată, fusese bine primită de conducătorii de la Kremlin, iar adeziunea lor în acest sens a primit o confirmare prin semnătura depusă de Molotov pe textul Declaraţiei celor patru puteri (octombrie 1943), care includea această prevedere, în decursul conferinţei din capitala Iranului Stalin a criticat formula respectivă ca fiind „o tactică aleasă nepotriviflv>. La începutul anului următor, Molotov a

2M Ibidew, pp. 185-188. ; ; ,,.,

237 Ibide/u, pp. 182-184. „y -,' , ,: •

r's „Russia — Seven Years Later (September 1944)", in George Kennan, Memoirs, 1925-1950, Boston, 1967, pp. 503-531.

2m 1-liUS, Confemices ut Cairo and Tehran, Washington D. C, 1961, p. 863. ,.. , ,

abordat direct această chestiune cu ambasadorul Harriman, căruia i-a spus că în viziunea sovietică condiţia capitulării

necondiţionate priveşte doar sateliţii Axei, nicidecum Germania. Fără să dea o dimensiune panicardă noii atitudini a liderilor de la Moscova, americanii nu au putut să ignore legătura dintre aceasta şi promovarea cu insistenţă de către propaganda sovietică a Comitetului Naţional pentru o Germanie Liberă, care îşi avea sediul la Moscova. Anunţul privind constituirea acestuia fusese făcut la 12 iulie 1943, în toiul bătăliei de la Kursk, iar după ce existenţei lui nu i s-a acordat o prea mare importanţă timp de mai multe luni, în prima parte a lunii ianuarie 1944, oficialităţile sovietice l-au reactivat brusc, încercând să îi confere postura de unic reprezentant legitim al poporului german" .
In aceste condiţii, o logică elementară îi spunea lui Roosevelt că nu mai este tolerabil să aştepte până când sovieticii vor ocupa direct Germania. Mai ales că el cunoştea foarte bine, din propria experienţă, situaţia tensionată şi cauzatoare de tensiuni istorice a Germaniei de după primul război mondial. In plus, nu doar datorită relaţiilor apropiate cu John Maynard Keynes, Roosevelt era de acord cu acesta că datorită trăsăturilor mentalului german, şi cu scopul creării stabilităţii postbelice, ar fi fost contraindicată impunerea unor reparaţii de război drastice Germaniei. Dar, deşi conştient ce anume trebuia să evite ca măsuri luate împotriva Germaniei după înfrângerea acesteia, Roosevelt s-a arătat ezitant şi indecis privitor la soluţia care trebuia adoptată. In mesajul adresat Congresului la 7 ianuarie 1943, preşedintele a vorbit întâia oară public despre tratamentul care urma să fie aplicat Germaniei la finalul războiului. Roosevelt a criticat „idealismul ineficient prin care [SUA] au încercat să obţină o pace permanentă după primul ră-^l?oi mondial". „...Pacea nu poate fi păstrată doar prin bune intenţii ... acum, învingătorii vor trebui să ocupe pentru un timp Germania ... ca o garanţie împotriva unei agresiuni viitoare ... Pentru a îndepărta militarismul prusac, care a condus la ascensiunea lui Hitler, soluţia este împărţirea Germaniei în trei sau cinci state. Odată cu prăbuşirea lui Hitler fi a nanismului, va trebui să dispară şi clica militaristăprusacă"241.
Dar, nici pentru Roosevelt, şi cu atât mai puţin pentru consilierii săi, rezolvarea problemei germane nu era văzută ca fiind simplă. Perspectivele, deloc optimiste, care se întrezăreau în acest caz au făcut obiectul unor intense dezbateri în şedinţele de lucru din timpul vizitei ministrului de
2411 „Harriman to Huli, January 6, 1944; Huli to Roosevelt, January 14, 1944", FRL'.V, 1944, voi. 1, General, Washington D. C, 1966, pp. 493, 581; W. Averell Harriman and Elic Abcl, Special Eiwqy, pp. 295-297.
-11 „Roosevelt Message to Congress, January 7, 1943", apud John Lewis Gaddis, The United Stătea and the Origins, p. 100.
titre Washington şi Moscova: România 1945-1965 97
externe britanic Antony Eden la Washington, în martie 1943. Conform acestuia, americanii erau deosebit de îngrijoraţi de ce se va întâmpla cu Germania când cele două forţe militare, una venind dinspre est, cealaltă reprezentând vestul, se vor întâlni. In opinia lui Harry Hopkins acea situaţie putea rezulta - dacă nu se realiza o înţelegere prealabilă sovieto-americano-britanică — fie în alunecarea Germaniei sub un regim comunist, fie într-o stare anarhică urmată de cele mai grave consecinţe cu putinţă242. Deloc surprinzător, în vara şi toamna anului 1943, mai întâi în cadrul Departamentului de Stat, apoi şi în structurile Ministerului de Război, s-au format grupuri de lucru, care au încercat să elaboreze, separat unele de altele, planuri privind administrarea postbelică a Germaniei. Cu toate că în ambele întreprinderi s-a plecat de la ideea exercitării unui tratament moderat asupra Germaniei învinse, a reieşit cu evidenţă faptul că între specialiştii militari şi cei din Departamentul de Stat existau importante deosebiri de vedere. Aceste disfuncţionalităţi s-au datorat în primul rând absenţei unui obiectiv clar formulat în privinţa a ceea ce dorea executivul american să obţină în. Germania. Fără nici un dubiu, soarta postbelică a Germaniei era considerată de Roosevelt ca fiind fundamentală pentru ordinea internaţională. Numai că preşedintele american a încercat nonşalant să transforme temporar postura strategică a Germaniei într-una tactică. Prin enunţarea unor condiţii aspre privind Germania învinsă, inclusiv a introducerii de măsuri care să-i scadă puterea militară şi cea economică, Roosevelt spera să domolească apetitul sovieticilor de a-şi crea o zonă dură de securitate în regiune. Expresia favorită, prin care şi-a argumentat în mod repetat această tactică, fiind: garantând dezarmarea Germaniei, interesul sovietic pentru Europa de Est va deveni
m,r1A\
Intr-o manieră deja simptomatică, Roosevelt s-a arătat şi în această privinţă indecis în stabilirea unei soluţii care să-i definească intenţiile precise, preferând să amâne adoptarea deciziei finale după război. Această atitudine de expectativă, din vara anului 1943, s-a modificat întrucâtva spre sfârşitul anului 1943, când, alarmat de perspectiva de a fi pus în faţa unui fait accompli sovietic în Germania, a cerut în decembrie acelaşi an, crearea Comitetului de Intern pentru Problemele Securităţii (Working Security Committee), un organism mixt care reunea specialiştii Departamentului de Stat, Marinei şi Ministerului de Război. Rolul acestui Comitet fiind de a-1 ghida pe ambasadorul John Winant, reprezentantul american în Comisia Consultativă Europeană, în dezbaterile privitoare în special la Germania244. în iarna anului 1944, în urma
242 Anthony Eden, The Reckouino, pp. 430-441.
241 Apud John Lewis Gaddis, The United States and the Origins, p. 101.
244

, pp. 106-108.

prezentării de către britanici a unui plan în acest sens, reprezentanţii celor trei state ce formau Comisia Consultativă Europeană au căzut de acord asupra împărţirii temporare a Germaniei în trei zone de ocupaţie, fiecare dintre puteri având cale de acces spre Berlin245. Respectivul plan, ale cărui linii generale au fost puse în aplicare după luna mai 1945, a fost considerat inacceptabil de Comitetul Mixt al Şefilor de State Majore, care pregătise cu câteva luni înainte un proiect propriu, care reducea zona de ocupaţie sovietică, mărind-o în schimb, prin extinderea în nord-est, pe cea americană, care urma să se învecineze cu Berlinul. Militarii americani îşi argumentau poziţia pe baza rezultatelor negociate în Comisia Consultativă Europeană, după care zona de ocupaţie a SUA în Germania urma să cuprindă 46% din teritoriu şi 51% din populaţie. John Winant nu a susţinut acest proiect şi 1-a trimis pe John Kennan, care lucra şi el în cazul Comisiei, să explice acest lucru preşedintelui. Acesta, dorind să evite noi divergenţe cu sovieticii, s-a pronunţat în favoarea variantei susţinute în comun de reprezentanţii Londrei şi Moscovei246.
în aceste circumstanţe, Roosevelt a ordonat în primăvara anului 1944 formarea unui nou organism interdepartamental, Comitetul Executiv pentru Problemele Economice ale Politicii Externe (ECEFP), din care reprezentanţii structurilor militare au fost excluşi. Acest nou comitet avea în concepţia preşedintelui menirea de a găsi o soluţie care să armonizeze pretenţiile sovietice referitoare la Germania, cu termenii unei „păci blânde" care să fie conferită cetăţenilor germani247. Cu toate acestea, atât ministerele implicate în această problemă, Departamentul de Stat şi cel de Război în primul rând, cât şi cele două Comitete au continuat să acţioneze autonom, fără să-şi coreleze planurile de acţiune. Lor li s-a mai adăugat o nouă iniţiativă care a venit din partea ministrului de finanţe, sub forma Planului Morgenthau. Hans Morgenthau s-a opus, din postura de ministru al finanţelor, proiectului care decurgea din Basic Handbook for Military Government of Germany, un manual-regulament întocmit în cadrul Comandamentului Suprem al Forţelor Expeditionare Aliate din Marea Britanie, aflat sub direcţia lui Dwight Eisenhovver, care prevedea menţinerea şi sprijinirea economiei Germaniei după capitularea acesteia. Or, planurile armatei contraveneau din nou proiectelor pregătite de astă dată de ECEFP, care deşi propuneau un tratament moderat, din punct de vedere economic, cereau „eliminarea dominaţiei economice germane din Europa
2« h'KVS, 1944, voi. 1, pp. 150-153, 173-178. "" Mf' George F. Kennan, Memoirs, pp. 168-172. ■*
•;'*. 247 John Lewis Gaddis, The United States and the OriffHS, p. 115.

[şi concomitent] o reconversie a economiei germane care să permită reintegrarea acesteia în tipul de economie mondială vizat în Carta Atlanticului"24*.
între timp însă, suscitaţi de avansul înregistrat prin înaintarea Armatei Roşii spre vest, dar şi de inconsecvenţele americane în dezbaterile din cadrul Comisiei Consultative Europene, reprezentanţii sovietici în respectivul organism au remis partenerilor lor, la 9 iunie 1944, un memorandum în care cereau amînarea discutării acestor probleme - economia germană, problema reparaţiilor etc. - deoarece „apropierea rapidă a sfârşitului războiului... ne obligă să ne ocupăm de chestiuni mai urgente, administrarea Austriei şi a Berlinului" . Este dificil de estimat în ce măsură aceste ultime reacţii ale sovieticilor au influenţat anunţarea Planului Morgenthau. Oricum, Hans Morgenthau şi-a făcut cunoscut proiectul de pastoralispre a economiei germane abia la 12 august 1944, în timpul vizitei sale la Londra, argumentele sale arătând că o „pace blândă" oferită Germaniei, n-ar face decât să repete greşelile comise după primul război mondial. Ca atare, pentru ministrul Trezoreriei, singura cale sigură de prevenire a noi războaie rămânea nu doar eliminarea capacităţilor cu potenţial de război, ci însăşi dezintegrarea industriei grele germane şi convertirea naţiunii germane într-una cu preocupări exclusiv paşnice " .
Aflat permanent în căutarea unor soluţii care să satisfacă atât planurile sale postbelice, dar şi să domolească o deja vizibilă irascibilitatc sovietică asupra acestui subiect, Roosevelt a înclinat să aprobe planul lui Morgenthau. Preşedintele a vorbit în termeni severi despre tratamentul care ar fi trebuit aplicat nu „-doar naziştilor ci întregului popor german ... pentru ca ei [germanii] să nu continue să se comporte precum în trecut"2"1. în chip evident, ideile secretarului Trezoreriei au exercitat o serioasă influenţă asupra lui Roosevelt, atingând apogeul în timpul celei de a doua conferinţe de la Quebec, dintre preşedintele american şi premierul britanic, 11-16 septembrie 1944. Curând după aceea, Roosevelt şi-a dat seama că planurile mult prea „personalizate" ale lui Morgenthau nu corespundeau strategiei sale, acesta încercând în acea perioadă să îşi impună propria concepţie asupra întregii politici economice a
248 „Gcrmany: General Objectives of United States Economic Policy with Respect to German)1", Memorandum by the Executive Committee on Economic Foreign Policy, iipproved August 4, 1944", t'RUS, 1944, voi. I, pp. 278-287; John Levvis Gaddis, The United States and the Origins, pp. 115-116.
24V „Winant to Secretar)' of State, June 10, 22 and July 1, 1944", FRUS, 1944, vol.I, PP- 233, 235-239, 450.
2511 E. F. Penrose, Economic Plunningfor Petice, Princeton, 1953, pp. 245-246, apud John Lewis Gaddis, The United States and the Ongins, p. 118.

251 John Lewis Gaddis, The United States and the Origms, p. 119.

SUA. Stăruind în această direcţie, Morgenthau a încercat să-1 convingă pe Roosevelt că stabilitatea economică postbelică nu putea fi obţinută, dacă Statele Unite nu vor revărsa asupra Marii Britanii şi Uniunii Sovietice un considerabil sprijin fmanciar-economic: circa 6,5 miliarde de dolari pentru britanici, prin prelungirea legii knd-lease, şi acordarea unei sume cel puţin asemănătoare Uniunii Sovietice. în privinţa ultimei, Morgenthau a continuat să susţină câteva luni mai târziu, că prin acordarea unui credit generos, 10 miliarde de dolari, care ar fi urmat să fie amortizaţi în treizeci şi cinci de ani, la o dobândă de 2%, Statele Unite urmau să obţină un beneficiu major prin importul de materii prime strategice din Uniunea Sovietică252.
între timp, Roosevelt devenise mult mai circumspect privitor la pretenţiile sovieticilor. în paralel cu cele două direcţii de persuadare a liderilor de la Kremlin pentru a deveni mai concilianţi, problema sprijinului economic, respectiv aceea a Germaniei, preşedintele ajunsese să se confrunte cu o situaţie la care se aştepta şi care îi crea mari dificultăţi, intrarea trupelor sovietice în ţările Europei de Est. încă de la 14 ianuarie 1944 Armata Roşie atinsese teritoriile care aparţinuseră statului polonez în perioada interbelică şi constituiau un subiect de dispută cel puţin cu guvernul polonez în exil la Londra. înaintarea Armatei Roşii a continuat într-un ritm foarte rapid, astfel că la începutul lunii aprilie a fost reocupată întreaga arie care se aflase până în iunie 1941 între graniţele sovietice. Mai mult, în zona sudică a Frontului 2 Ucrainian, trupele sovietice reuşiseră să depăşească aceste limite, ajungând la graniţa slovacă şi depăşind cu puţin linia Prutului, la nord de Iaşi251. în contextul succeselor militare obţinute, discursul oficialilor de la Kremlin a căpătat o substanţială intransigenţă în chestiunile legate de graniţa vestică a URSS, şi în special referitor la Polonia. Or, tocmai cazul ultimei ridica serioase sensibilităţi în opinia publică şi în cercurile politice din Statele Unite şi Marea Britanic După publicarea la 11 ianuarie 1944 a unei severe Declaraţii a guvernului sovietic cu privire la relaţiile sovieto-pohne^e, atât premierul Churchill, cât şi preşedintele Roosevelt au reacţionat imediat cerându-i lui Stalin să îşi modereze atitudinea. Mai cu seamă că, în timpul Conferinţei de la Teheran, Roosevelt îi explicase lui Stalin dificultăţile sale legate de problema poloneză în circumstanţele anului electoral 1944. Dar, răspunsurile date de Stalin cu acest prilej celor doi aliaţi ai săi nu mai lăsau loc nici unei îngăduinţe. Atât în telegrama trimisă de
2S2 „Morgenthau to Roosevelt, January 1 and January 10, 1945", t'KUS, 1945, voi. V, Europe, Washington D.C, 1967, pp. 937-938, 948-949.
-53Basil H. Liddel Hait, hlistoty of'tht Second World War, p. 601; Vojtech Mastny, Rt/ssui's Koad to tbe Colet War, pp. 156-157.

jylolotov lui Cordell Huli la 23 ianuarie 1944, cdt şi în scrisoarea adresată de Stalin lui Roosevelt la 16 februarie, cei doi lideri sovietici s-au arătat inflexibili în privinţa guvernului polonez în exil de la Londra, caracterizat a conţine „elemente imperialiste profasciste" şi că „acţionează jascisf - Molotov, respectiv că „este lipsit aproape cu desăvârşire de elemente democratice ... fi că nu poate să stabilească relaţii prieteneşti cu statele democrate vecine"- Stalin254. Replicile de mai sus pot fi considerate totuşi politicoase, în comparaţie cu expresiile dure şi belicoase utilizate de Stalin în numeroasele schimburi de scrisori cu Churchill din această perioadă. în fapt, premierul britanic a încercat să forţeze puţin nota, avertizându-1 pe Stalin că, în condiţiile în care vor continua să nu recunoască guvernul polonez de la Londra şi să îşi impună unilateral punctul de vedere în disputele teritoriale, el va fi nevoit să declare în Camera Comunelor că guvernul Majestăţii Sale nu „rec/moaşte nici un transfer de teritoriu efectuat cu forţa"2'5. încercarea premierului britanic de a tranşa pe o asemenea cale diferendul asupra problemei poloneze, a fost urmată de o replică drastică din partea lui Stalin, deşi Churchill încercase să detaşeze cazul Poloniei de eventualele impedimente care puteau afecta „colaborarea şi unitatea de acţiune ale alianţei. Stalin i-a atras atenţia, într-un ton sever, că „...metoda ameninţărilor este deplasată între aliaţi\ dar în opinia sa, Churchill putea face „...orice declaraţie doreşte în Camera Comunelor ... [deoarece] Uniunea Sovietică îşi va restabili drepturile legitime asupra unor teritorii pe care până şi Cur^on ... Ie-a considerat ca nefiindpolonezi". Liderul de la Kremlin încheia la rându-i cu un serios avertisment, arătând că tocmai de problema poloneză depinde viitorul colaborării aliate256.
Intransigenţa manifestată de Stalin în tratarea Poloniei, în privinţa graniţelor şi faţă de guvernul în exil, i-a determinat pe americani Ş1 britanici să renunţe la o abordare frontală a acestei chestiuni. Cu toate că, la Washington şi la Londra, se înregistra aceeaşi percepţie referitoare la consecinţele ce aveau să decurgă asupra întregii zone est-europene din modalitatea in care urma să fie rezolvat cazul Poloniei, guvernele american, respectiv britanic, au căutat să obţină o reglementare a soluţiei prin soluţii diferite. La începutul lunii martie 1944, ambasadorul Statelor Unite la Moscova, Averell Harriman
254 „Scrisoarea lui V. M. Molotov ca răspuns la nota d-lui Huli, 23 ianuarie 1944"; „Personal şi Secret din partea premierului LV. Stalin către preşedintele Roosevelt, 16 februarie 1944", Corespondenţa Preşedintelui Consiliului de Miniştri al U. K. .V. .V, voi. 11, nota nr. 56 p. 354, p. 145.

255 „Mesaj al d-lui Churchill către Mareşalul Stalin, Londra, 21 martie 1944", Undem, voi. I,p. 261.
25(1 „Personal şi secret din partea premierului LV. Stalin către prim-ministrul W. Churchill, 23 martie 1944", Ibidem, pp. 262-264.

a solicitat şi obţinut o întâlnire cu Stalin, în scopul de a găsi mijloacele realizării unui compromis în privinţa Poloniei. Toate eforturile depuse de Harriman în această direcţie n-au reuşit să-1 clintească pe Stalin: „Nu există nici un dar. Noi ne instalăm pe linia Cur^on", i-a răspuns conducătorul sovietic. „Din fericire", a continuat acesta, „poporul polone^, care nu este totuna cu emigranţii de la \jondra, va adopta o altă atitudine. Este cert că polonezi vor vedea Armata Roşie ca eliberatoare"1^. Lui Harriman aceste cuvinte nu i-au mai lăsat nici un dubiu că Stalin urma să impună, la nevoie prin trupele sale, un control rigid în Polonia şi România, ţările aşezate în proximitatea vestică a graniţei sovietice. Mai cu seamă că, liderul de la Kremlin nu s-a mai arătat dispus să-i cauţioneze poziţia lui Roosevelt, legată de problema poloneză, din campania electorală258.
în aceste condiţii Roosevelt a văzut ca una dintre diferitele şanse de realizare a unui compromis acceptabil o negociere directă între guvernul polonez în exil şi cel sovietic, chiar dacă primul urma să cedeze asupra majorităţii chestiunilor în dispută. O împrejurare favorabilă, ce putea fi fructificată în acest sens, se şi ivise în urma invitaţiei de a vizita Uniunea Sovietică, adresate de ambasadorul sovietic Andrei Gromîko, în februarie 1944, părintelui Orlemanski şi profesorului de economie Oskar Lange, ambii de origine poloneză239. Se pare că ţinând cont de faptul că primul înfiinţase o Ligă Patriotică Poloneză pro-sovietică, iar al doilea manifesta serioase convingeri marxiste, Stalin a sperat să poată influenţa în favoarea sa, prin intermediul celor doi, o parte a exilului polonez2'1". Vizitele succesive ale celor doi, în lunile aprilie şi mai 1944, au lăsat o bună impresie ambelor părţi. Stalin 1-a asigurat pe părintele Orlemanski că nu doreşte să intervină în afacerile interne de după război ale Poloniei şi că va coopera cu Vaticanul, în timp ce profesorului Lange i-a vorbit în termeni favorabili despre primul ministru al guvernului polonez în exil, Stanislaw Mikolajczyk, în care vedea un partener de dialog şi preconiza chiar să-1 invite pentru discuţii la Moscova. Mai mult, Stalin a lăsat să se înţeleagă, în decursul întâlnirii cu profesorului Lange, că în ultimă instanţă Uniunea Sovietică ar putea renunţa la oraşul Lvov şi zona aferentă acestuia, tocmai pentru a obţine încrederea
168.
257 W. Averell Harriman and Elie Abel, SpecialYinvoy, p. 315. ' M >'"■
2is Ibidem, pp. 315-316. W* »An„ }•{
2'(; Corespondenţa Preşedintelui Consiliului de Miniştrii al U.R.S.S, voi. 11, nott'S4, Şp. 164,
2W) John Lcwis Gaddis, T/« United States and the Origins, p. 145. <■■" r--» i'lr--

poporului polonez261. încurajat de aceste noi perspective, Roosevelt 1-a sfătuit pe Mikolajczyk, care a întreprins în luna iunie 1944 o vizită în Statele Unite, să caute stăruitor o cale de conciliere cu sovieticii. Sugestia preşedintelui era ca polonezii să facă concesii teritoriale sovieticilor în schimbul modificării, favorabile guvernului în exil, componenţei guvernului polonez postbelic, care astfel putea fi alcătuit doar din membrii Comitetului Polonez de Eliberare Naţională de la Moscova. „Trebuie să ţinem seama", a continuat Roosevelt, că „rusii sunt de cinci ori mai numeroşi decât polonezi... şi dărui voie să-Ii spun, că nici britanicii, nici americanii, nu au intenţia să lupte cu R/isia"262. Britanicii însă nu şi-au mai făcut nici o iluzie în această direcţie. Analizele făcute în lunile martie-aprilie 1944 în cadrul Cabinetului de război indicau că sovieticii se aflau într-o poziţie care le deschidea calea instaurării dominaţiei asupra întregii Europe estice, şi chiar în zona Mediteranei. în această situaţie, Churchill 1-a instruit pe Eden să încerce sa trateze cu sovieticii un aranjament prin care cele două părţi să îşi împartă responsabilităţile politice în Europa de Est. Ca atare, la 5 mai 1944, ministru britanic de externe i-a propus ambasadorului sovietic de la Londra, Fedor Gusev, ca Uniunea Sovietică să preia controlul politic în România, în timp ce Marea Britanie ar fi urmat să procedeze similar în Grecia263. Două săptămâni ulterior, Gusev 1-a informat pe Eden că guvernul său agrează o astfel de formulă, dar este de dorit să se cunoască şi poziţia Washington-ului în această chestiune. Or, Departamentul de Stat, prin chiar Cordell Huli şi-a manifestat împotrivirea faţă de orice încercări de stabilire a unor sfere de influenţă. Această atitudine 1-a determinat pe Winston Churchill să intervină personal la preşedintele Roosevelt, căruia i-a explicat că acel tip de acord cu sovieticii se pune în termenii balanţei de putere, şi că aduce o soluţionare directă, doar pentru o perioadă de încercare de trei luni, a unor probleme care până atunci fuseseră mereu blocate în Comisia Consultativă Europeană2"4. împotriva opoziţiei sistematice a lui Huli, el însuşi respingând iniţial respectivul proiect, Roosevelt şi-a dat acceptul pentru încheierea acelui
261 FRUS, 1944, voi. III, The Rritish Commomvealth, Europe, Washington D.C., 1965, pp. 1398-1399, 1402-1411; voi IV, Europe, Washington D.C., 1966, pp. 868-869; Vojtech Mastny, Kussia's Rond to the Cald War, pp. 173-174.
262 Jan Cieckanovski, Defeat in \"'idoiy, New York, 1947, apud John Lewis Gaddis, The United States and the

Origins, pp. 173-174.
2M Sir Llewelin Woodward, Bri/isli b'oreign Policy, pp. 295-296; W. Averell Harriman and Elie Abel, Special Enwj pp. 328-329; Vojtech Mastny, Kussia's Road to the Cold War, p. 196.
2M Winston S. Churchill, Tritimph and Tragedy, Boston, 1953, pp. 64-67. :;;1,»iw:

acord temporar. Preşedintele a procedat astfel din nou, în speranţa reglementării printr-un compromis a problemei poloneze. De altfel, i-a şi scris lui Stalin la mijlocul lunii iunie, solicitându-i acestuia să îl primească la Moscova pe Mikolajczyk, care, spunea Roosevelt, „...///' dă perfect de bine seama că tot viitorul Poloniei depinde de stabilirea unor relaţii întradevăr bune cu Uniunea Sovietică ... şi va discuta deschis cu dumneavoastră personal problemele referitoare la cele douălări'2'*.
Pentru Roosevelt devenise clar faptul că nu avea cum să împiedice, cu mijloace paşnice, restabilirea graniţelor sovietice pe aliniamentul din iunie 1941. El şi renunţase la orice intenţie în acest sens de la începutul primăverii anului 1943. Acum însă, îngrijorarea sa era suscitată de vizibilele tendinţe ale lui Stalin de a introduce un control politic sever în ţările şi teritoriile din vecinătatea frontierei vestice a Uniunii Sovietice. Telegrama trimisă la 20 aprilie 1944 de Averell Harriman nu a făcut decât să-i accentueze acel sentiment. La circa o lună şi jumătate de la întâlnirea cu Stalin, şi în urma altor discuţii cu oficiali sovietici, dar şi a concluziilor rezultate din propria examinare a situaţiei, Harriman a informat Departamentul de Stat că „Polonia a devenit piatra de încercare ... care va dezvălui pe deplin intenţiile sovietice". In opinia sa, atitudinea lui Stalin faţă de statele vecine, cu o mai mică putere raportată la cea a Uniunii Sovietice, se caracteriza deja prin „agresivitate şi hotărârea de a resfolpa prin acţiuni independente de aliaţii vestici soarta acestora"2M'. In această situaţie, sperând că atitudinea sa conciliatoare în problema poloneză a creat o conjunctură favorabilă, Roosevelt a început să-i ceară cu insistenţă lui Stalin, de la începutul lunii iulie 1944, organizarea „...în timpul cel mai scurt a unei noi întâlniri între dumneavoastră, primul ministru [Churchill n.n.] // mine". Roosevelt preconiza ca noua conferinţă să aibă loc în prima jumătate a lunii septembrie a anului în curs, iar subiectul principal urma să-1 constituie adoptarea unor noi hotărâri strategice267. Simţindu-se mai stăpân ca nicicând până atunci pe situaţie, Stalin a refuzat politicos, dar ferm, „posibilitatea realizării unei asemenea întâlniri în viitorul apropiat"2"*. Mai mult, în pofida flexibilităţii arătate în ultimele săptămâni faţă de guvernul polonez din exil, conducătorul sovietic a respins într-un mod agresiv apelurile făcute de premierul britanic şi preşedintele american, de a continua ofensiva oprită în
265 Conspondenţa Preşedintelui Consiliului de Miniştri al U.R.S.S, p. 176. ' " •! """
26(1 W. Averell Harriman and Eiie Abel, SpecialEnvqy, pp. 306-307, 317.
267 „Telegramele lui Roosevelt către Stalin, recepţionate la 19 iulie şi 28 iulie 1944", Corespondenţii Preşedintelui Consiliului de Miniştrii al U.R.S.S, voi. II, pp. 180, 184.
2('s „Telegramele de răspuns ale lui LV. Stalin către Roosevelt, expediate la 22 iulie şi 2 august 1944", Ibidem, pp. 182, 184.

fata Varşoviei, la sfârşitul lunii iulie, în contextul declanşării în capitala fostului stat polonez a insurecţiei Armja-ei Krajipa (Armata Naţională) condusă de generalul Tadeusz Bor-Komorowski, care lupta în numele cabinetului Mikolajczyk. Totuşi, la scurt timp de la începutul insurecţiei, probabil cu scopul de a oferi o minimă compensaţie anglo-americanilor, Stalin i-a scris lui Roosevelt, la 9 august, informându-1 despre discuţiile avute cu delegaţia poloneză — a guvernului în exil — condusă de Mikolajczyk. Liderul de la Kremlin amintea în respectiva telegramă despre necesitatea unificării guvernului în exil cu Comitetul Polonez de Eliberare Naţională, deja instalat de sovietici la Lublin, dar si despre includerea profesorului Lange, economist de orientare marxistă, în viitorul executiv" .
Profund preocupat de evoluţia acestei stări de lucruri, şi nu doar din motive electorale, Roosevelt a sesizat că raporturile sale cu sovieticii au intrat într-o fază în care, şi operaţiunile militare care urmau să încheie războiul, şi planurile de reorganizare postbelică a lumii, deveneau nesigure. Refuzul sovieticilor de a participa la Conferinţa de la Bretton-Woods, 1-22 iulie 1944, unde s-au pus bazele celor două instituţii financiare internaţionale postbelice, Banca Mondială şi Fondul Monetar Internaţional, nu a constituit un motiv de îngrijorare majoră, poziţia Kremlinului în acest sens fiind de mai mult timp cunoscută. Dar, atitudinea reprezentanţilor Moscovei, la Conferinţa de la Dumbarton Oaks, 21 august-7 octombrie 1944, în privinţa componenţei viitoarei ONU şi mai cu seamă referitoare la procedurile de votare în Consiliul de Securitate al organizaţiei i-au arătat lui Roosevelt că Stalin căuta să instituţionalizeze dreptul Uniunii Sovietice de a acţiona ca o forţă internaţională coercitivă27". în aceste circumstanţe, Roosevelt a decis să suspende, la începutul toamnei anului 1944, consultările cu sovieticii, legate de eventualul sprijin economic ce urma să le fie acordat, dar şi acela referitoare la reparaţiile de război ce urmau să fie plătite de Germania, până la următoarea întâlnire în trei, cu Churchill şi Stalin- Totuşi, preşedintele a aprobat iniţiativa lui Winston Churchill, ca acesta să aibă o întâlnire separată cu Stalin, înaintea viitoarei conferinţe. Premierul britanic 1-a înştiinţat pe Roosevelt la 23 septembrie că în vizita sa la Moscova urmăreşte două obiective:

să-1 determine pe Stalin să intre în război împotriva Japoniei şi să încerce obţinerea unei soluţii amiabile privitor la Polonia . Roosevelt bănuia însă că Churchill urma să-i propună lui Stalin şi acel aranjament bilateral, de protejarea temporară a zonelor de responsabilitate politică în

2OT „Stalin către Roosevelt, 9 august 1944", Ibidem,pp. 185-186. , ,.,. ^ . ,v ;:

2711 James MacGregor Burns, Rvosevelt: The Soldier oj Fnedom, pp. 515-517. „ , .

271 Winston S. Churchill, Triumph and Tragedy, p. 216. v | v'^; , . } .

w

estul Europei. Ca urmare, în mesajul expediat liderului sovietic, preşedintele american a subliniat că reprezentantul său la discuţii, ambasadorul Harriman „...nu ar fi, desigur, în stare să îşi asume în numele guvernului Statelor Unite obligaţii în importantele probleme care ... vor fi discutate de dumneavoastră si de domnul Churchill". Dar, continua Roosevelt, „ ... aş dori să vă repet că primesc în întregime asigurările

pe care dumneavoastră ni le-aii dat... cu privire la războiul împotriva japoniei112.

După cum se ştie, din motive care priveau în primul rând interesele britanice, Churchill a abordat mai întâi, în decursul întâlnirii sale cu Stalin, problema partajării temporare, până la încheierea operaţiunilor militare în Europa, a zonelor de interese în aria central-est-europeană. In şedinţele următoare celei din 9 octombrie 1944, Churchill şi Eden, cărora li s-a alăturat la 13 octombrie o delegaţie reprezentând guvernul polonez în exil, compusă din Stanislaw Mikolajczyk, Tadeusz Romer şi Stanislaw Grabsky, au reuşit să se apropie de realizarea unui compromis cu sovieticii în privinţa Poloniei273. Roosevelt a rămas dezamăgit şi iritat din cauza acordului procentajelor274. Informat de Averell Harriman asupra rezultatelor conferinţei Churchill-Stalin, preşedintele a stăruit să creadă că, „acest tip de aranjament dubios ... nu va avea nici o importanţă în final"1'. Cu toate acestea, spre finalul toamnei anului 1944, în opinia publică din Statele Unite a început să fie sesizată discrepanţa dintre principiile Cartei Atlanticului şi realităţile de la sfârşitul războiului. Un semnal pregnant în această direcţie 1-a constituit retragerea venerabilului Cordell Huli de la conducerea Departamentului de Stat, în fruntea căruia se aflase din 1933. Declaraţia emfatică făcută de Huli în faţa Congresului după Conferinţa Miniştrilor de Externe de la Moscova, „

' ... de acum nu va mai fi nevoie de sfere de influenţă, alianţe, echilibru de putere, şi de orice alt fel de aranjamente din trecutul nefericif, a fost reamintită într-un editorial din influenta revistă IJfe, autorul comentariului respectiv întrebându-se cine mai crede la sfârşitul anului 1944 în acele cuvinte. „în nici un ca% şefii guvernelor din Rj/sia, Britania şi Franţa şi chiar Statele Unite", şi-a răspuns acelaşi, încheind critic prin a spune, „ ... mai vechea fisură dintre vorbe şi fapte, care. a caracterizat atât de bine epoca Huli, a devenit o prăpastie^ lh. De altfel, însuşi Cordell Huli, care conform propriei mărturii a crezut profund în şansa eliminării sferelor de

272 „Roosevelt către Stalin, telegramă recepţionată Ia 5 octombrie 1944, Corespondenţii Preşedintelui Consiliului de Miniştri al U. R.S.S, voi. II, , pp. 195-196.

273 Sir Llewelin Woodward, Britisb Voreign Policy, pp. 313-315.

274 James MacGregor Burns, Roosei'elt: The Soldier, p. 537.

275 W. Averell Harriman and Elie Abel, Special Erwqy, pp. 358-360; Charles Bohlen, Witness to History, p. 164.

276 „Mr. Huli", IJfe, XVII, December 11, 1944, p. 26, apudjohn Lewis Gaddis, The United States and the Origins, p. 154.

■ fluentă, a notat cu amărăciune în jurnalul personaj, imediat după retragerea

problema viitoare/or noastre relaţii cu ţările satelite [Germaniei] rămâne încă în

sa' ""«rr discuţie ■

Retragerea lui Huli, şi instalarea în locul său la 21 noiembrie 1944 a lui Fdvvard Stettinius au fost văzute de chiar vechii consilieri şi apropiaţi ai lui Roosevelt, majoritatea lor consultanţi sau angajaţi ai Departamentului de Stat, precum Joseph C. Grew, William Clayton, James C. Dunn şi Nelson A. Rockefeller, ca o renunţare a preşedintelui la principiile Cartei Atlanticului. Această preocupare, susţinută tot mai des şi în mass-media, era motivată de evenimentele în desfăşurare în Europa de Est, unde pe de o parte, sovieticii recunoscuseră unilateral, la începutul lunii ianuarie 1945 Comitetul de la Lublin drept guvern legitim al Poloniei, în timp ce britanicii interveniseră în forţă în Grecia, în luna decembrie 1944, împotriva insurecţiei declanşate de gruparea comunistă ELAS"8. Roosevelt şi-a adus o nedorită contribuţie la amplificarea acestei stări de spirit, declarând la 19 decembrie, într-o conferinţă de presă, că nici el şi nici Churchill nu au semnat Carta Atlanticului. Chiar dacă, a revenit două zile mai târziu asupra subiectului, susţinând că idealurile Cartei sunt mai importante decât orice semnătură, prejudiciul de imagine fusese deja creat2'".

în pofida situaţiei - de două ori stânjenitoare - în care se găsea, având de înfruntat suspiciunile şi criticile mass-mediei şi politicienilor americani vis-â-vis de încălcarea principiilor în numele cărora America se implicase în război, şi fiind nevoit mai cu seamă să se gândească la soluţii prin care să contracareze actele unilateral

intervenţioniste ale aliaţilor săi, Roosevelt s-a arătat decis în a rezolva cât mai repede şi eficace aceste probleme. In acest scop, preşedintele a solicitat consilierilor săi, Departamentului de Stat şi Comitetului Mixt al Şefilor de State Majore să se mobilizeze la maximum pentru a găsi alternative viabile şi posibil de pus în practică în perioada imediat următoare, până la conferinţa la nivel înalt care urma să se desfăşoare în Crimeea.
Cu toate că numirea sa în fruntea Departamentului de Stat stârnise multe controverse, fiind considerat datorită comportamentului său blajin un om de paie, care urma doar să execute sarcinile date de Roosevelt şi Hopkins, şi în pofida comiterii unor gafe de mai mică importanţă28", Edward
rn Cordell Huli, TheMewoirs of Cordell Huli, voi. 2, New York, 1948, p. 1441, apud Bennett Kovrig, The Myth ofIJberation, p. 25. „■ , . .
278 John Lewis Giiddis, The United States and t/je Orig/ns, pp 154-155 i f 270 lbidem, p.2?>5.
%, , M
2li" Charles E. Bohlen, Witness to History.p. 166. « . '*

Stettinius a reacţionat cu promptitudine la solicitarea preşedintelui. într-un memorandum înaintat acestuia la sfârşitul lunii noiembrie 1944, Stettinius a sintetizat interesele şi, prin urmare, obiectivele care trebuiau urmărite de Statele Unite în Europa de Est: crearea unor sisteme politice, sociale şi economice în conformitate cu libera alegere a popoarelor din regiune, cometţ nerestrictiv, protejarea proprietăţilor americane şi rezolvarea disputelor teritoriale după încetarea ostilităţilor281. O lună mai târziu, Secretarul de Stat a revenit asupra acestei chestiuni arătând că în Europa estică Statele Unite se confruntă cu două probleme critice: aceea a frontierelor şi, poate mai important, problema celor care guvernează ţările din această arie geografică. De altfel, planul sinteză pregătit preşedintelui de Departamentul de Stat înaintea Conferinţei de la Ialta, preconiza că în statele est-europene „sunt de aşteptat şi sunt necesare, profunde reforme economice şi sociale susţinute de stânga politică ... dar trebuie evitat ca aceste refomie să se producă în favoarea unui regim totalitar de extremă stânga^1*1. Documentul respectiv avertiza însă, „ ... de acum a devenit clar ca Uniunea Sovietică va exercita influenţa politică predominantă asupra ariei în discuţie ... [deşi Statele Unite] probabil nu vor dori să se opună unei asemenea configurări politice ... nici nu este de dorit să vedem anulată complet influenţa americană în această parte a lumii"2**.
înaintea Conferinţei de la Ialta, la nivelurile de consultanţă şi decizie ale guvernului american se conturase ideea că problema pretenţiilor teritoriale ale Uniunii Sovietice în estul Europei trebuie acceptată ca un fapt împlinit. Amplele memorandumuri prezentate preşedintelui de experţii Departamentului de Stat, în prima jumătate a lunii ianuarie 1945, recomandau acest lucru. Noul director adjunct al Biroului pentru Afacerile Europene, John D. Hickerson, a argumentat această opţiune ca fiind de natură strategică, deşi mai puţin morală, într-un raport pregătit de el însuşi: „Toată lumea ştie că Uniunea Sovietică intenţionează să resoarbă statele baltice, Basarabia, părţi ale Prusiei estice şi ale Poloniei interbelice ... Cu toate că mie personal nu îmi place, am realizat că guvernul sovietic are argumente de partea sa". Dar, a continuat Hickerson, sunt de asemenea argumente ca SUA să accepte aceste pretenţii teritoriale: „In primul rând, pentru că astfel... îi vom putea convinge pe ruşi să continue să coopereze în cadrul organizaţiei internaţionale postbelice ... apoi Statele Unite au de asemenea nevoie de sprijinul sovietic pentru a învinge Gerp/ania şi Japonia ... iar
~sl „Stettinius to Roosevelt, November 29, 1944", b'RUS, 1944, voi IV, Europe, pp. 1025-1026.
2K- „Yalta briefing book paper", t'RLJS, The Conferences at Malta tind Yalta, Washington D.C., 1955, p. 103.
2!» Ibidem, p. 235.

importanţa acestor două lucruri trebuie apreciată ţinând cont de vieţile [soldaţilor] americani'. Hickerson concluziona, reluând o idee susţinută anterior de Stcttinius: publicul american nu se opune categoric pretenţiilor teritoriale ale lui Stalin, ci preluării acestora fără asentimentul popoarelor în cauză, cel polonez mai cu seamă. Ca atare, el recomanda declanşarea unei campanii în mass-media care să pregătească aceste evoluţii"84.
Problema guvernelor din ţările Fairopei eliberate a fost şi ea intens dezbătută în cursul lunii ianuarie 1945. Aproape surprinzător, opiniile Comitetului Mixt al Şefilor de State Majore, respectiv ale Departamentului de Stat, au fost destul de asemănătoare. Memorandumul înaintat din partea primului organism lui Roosevelt, recomanda respingerea fermă a oricărui concept de sferă de influenţă ca mijloc de menţinere a păcii2"3. Propunerile Departamentului de Stat au fost însă mai nuanţate, preconizând şi posibilele soluţii. La 18 ianuarie 1945, Secretarul de Stat Stettinius i-a recomandat preşedintelui Roosevelt constituirea unei înalte Comisii de Urgenţă pentru Europa Eliberată, din care să facă parte reprezentanţii Franţei, Marii Britanii, Statelor Unite şi Uniunii Sovietice, al cărei rol urma să fie de a „sprijini instalarea unor guverne [care să se bucure de] popularitate şi să faciliteze soluţionarea problemelor economice imediate în ţările foste ocupate şi satelite din Europa"2li<).
Chiar dacă bănuia că opiniile sale vor ajunge greu la Roosevelt, George Kennan, instalat din vara anului 1944 în postul de consul al ambasadei americane la Moscova, a încercat să îşi facă cunoscută părerea la nivel decizional prin

intermediul superiorului său, ambasadorul Harriman, şi al recent numitului pe post de expert în probleme sovietice la Casa Albă, detaşat de la Departamentul de Stat, Charles Bohlen, de ambii legându-1 o veche prietenie. Primului, Kennan i-a explicat, la 16 decembrie 1944, că în condiţiile prezente, având în vedere intenţiile sovieticilor şi controlul militar şi politic pe care aceştia îl exercitau deja în estul Europei, Statele Unite ar face bine „să se spele pe mâini în problema Balcanilor ... [deoarece] nu au nici un mijloc să influenţele evenimentele care se petrec acolo". Şi, continua Kennan, „ ... guvernul sovietic nu a încetat vreodată să gândească în termenii sferelor de influenţă, [mai mult/, acesta aşteaptă ca noi să li sprijinim acţiunile care. intenţionează sa le desfăşoare în această fegiune.... Din motive pe care nu este nevoie să le amintesc, poporul nostru... a fost lăsat

284 Ibidem, pp. 94-96; John Lewis Gaddis, The United States and tbe Ori&ins, pp. 158-159; Bennett Kovrig, The Myth of 7'Jberation, pp. 29-30

m Charles Bohlen, Witness Ui hlixtoiy, p. 158.

286 „State Department: Stettinius to Roosevelt, January 18, 1945", h'RUS, The Conference al Multa and Yalta, pp. 97-98; John Lewis Gaddis, The United Stales and the Or/vins, P-159.

I

să creadă că guvernul sovietic este pregătit să facă parte dintr-o organizaţie internaţională de securitate a cărei adevărată putere universală este să prevină agresiunile. Iar noi suntem de acum confruntaţi cu perspectiva ca poporului nostru să i se deschidă ochii în privinţa acestei iluzii"2*7.

Kennan i-a pre2entat un plan şi mai categoric, prin soluţiile propuse, lui Charles Bohlen, imediat după sosirea acestuia la Ialta. Consulul ambasadei americane în Uniunea Sovietică a propus o abordare frontală a realităţilor: „ ... faptul este că noi am fost prea neputincioşi pentru a câştiga acest război fără cooperarea rusească. Eu recunosc că efortul rusesc din război este extraordinar ... dar recompensa urmărită de ei [de sovietici] va fi plătită de alte popoare din estul şi centru/Europei... îmi pun întrebarea de ce ar trebui noi să rămânem cumva asociaţi cu acest program politic [al sovieticilor]... De ce să nu facem un compromis decent şi definitiv cu ei— să divizăm brusc Europa în sfere de influenţă — să ne menţinem în afara sferei ruse, şi să-i ţinem pe ruşi în afara sferei noastre"7**. Alternativa acestui proiect, nu putea fi în opinia aceluiaşi Kennan, decât una care să ducă la confruntare:

îngroparea tuturor planurilor privind Naţiunile Unite, pentru a nu
legitima prin organizaţia internaţională, şi a nu pune Statele Unite în
postura de a apăra o „exagerată şi nesănătoasă sferă de putere rusească".

. - Poporul american să fie încunoştinţat asupra periculoasei impresii
,, eronate că securitatea mondială depinde de asumarea de către noi a
*,rui unor aranjamente, prin care uzul forţei să se facă doar în anumite
, condiţiuni, şi întemeiat pe documente legale. Statele Unite trebuie să
ţAi(îşi rezerve dreptul de a decide când şi unde vor apela la forţele
'- » armate.
v \ r Statele Unite vor trebui să şteargă de pe hartă Europa estică şi sud-' estică, dând-o uitării, sau să îşi asume voinţa „de a lua furtuna în piept"* şi să se opună prin toate resursele fizice şi diplomatice 1 • dominaţiei ruse din regiune.
"•■ - Statele Unite să accepte ca un fapt împlinit împărţirea Germaniei, şi să înceapă consultări, cu britanicii şi francezii, privitoare la formarea ' -• unei Federaţii vest-europene, care să includă şi statele vest->.•*'•« germane.28<;

287 George F. Kennan, Memoirs, pp. 222-223. Privitor la relaţiile de prietenie dintre Kennan şi ceilalţi doi, respectiv schimburile de păreri Kennan-Harriman, în decembrie 1944 vezi, Walter Isaacson and Evan Thomas, The Wise Man. S/x b'riends and the World They Mude. Acbeson, Bohlen, hlarrimatt, Kennan, \j>vett, McCJay, New York, 1986, pp. 242-243.

2S8 Charles E. Bohlen, Witness to History, p. 175.

* Togi thc whole hog, în original. '•' •':'!\ &'• '" "■'"■' •'■<■"• •■•. iTiVţwi '

2li<> Ihidem, pp. 175-176. "?-' ■'•

Nici Harriman, dar nici Bohlen nu au fost de acord cu modalităţile de rezolvare a problemelor cu sovieticii propuse de Kennan, şi nici nu le-au făcut cunoscute preşedintelui Roosevelt. De altfel, Charles Bohlen a respins ambele variante înaintate de Kennan, căruia i-a amintit că războiul se purta încă, în alianţă cu sovieticii, împotriva Germaniei, şi că, pe de altă parte, acceptarea sferei de dominaţie sovietică ar constitui o crimă, nu doar morală, pe care Statele Unite nu trebuie să o comită290. Fără îndoială, din perspectiva abordării raţionale a lucrurilor, ar fi fost aproape imposibil, nu doar din motivul că războiul nu era încă încheiat, ca proiecţia construită de Kennan asupra viitorului raporturilor dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică să fie însuşită la nivelul decizional al SUA. însă, dacă

nu prima dată, cel puţin la a doua lectură a textului care prezintă viziunea lui George Kennan în acest domeniu, cititorul lui va fi nevoit să admită că acesta ilustrează câteva dintre coordonatele esenţiale în care a evoluat sistemul relaţiilor internaţionale după al doilea război mondial.

Conferinţa de la Ialta poate fi considerată că a reprezentat momentul de vârf al cooperării dintre cei Trei mari Aliaţi. Acestui enunţ îi poate fi atribuită chiar calitatea de certitudine dacă judecăm rezultatele întâlnirii din Crimeca prin prisma comunicatului emis la 11 februarie 1945, la finalul conferinţei. Un comunicat, în ale cărui propoziţii şi fraze cei care au luat cunoştinţa de el la timpul respectiv au auzit sau citit în mod repetat cuvinte şi expresii precum, planuri militare combinate, politici comune, responsabilităţi comune, reafirmarea dorinţei comune, unitate de obiective şi acţiuni etc.";l. Cu toate acestea, în urma evenimentelor produse în Europa de Est, începând cu mai puţin de două săptămâni de la încheierea conferinţei, şi mai apoi în urma satelizării şi sovietizării majorităţii statelor din arealul central-est şi sud-est european, întâlnirea din Crimeea a fost văzută, atât de popoarele din jumătatea orientală a bătrânului continent, cât şi în opinia publică din Occident, drept locul şi data unde cei Trei Mari aliaţi au luat hotărâri oculte şi secrete care au determinat structura lumii postbelice. Miturile create în jurul acestei conferinţe au dobândit o asemenea consistenţă încât ele au continuat să persiste în pofida numeroaselor volume documentare şi interpretative publicate cu scopul de a clarifica aşa-zisele „secrete" ale întâlnirii din Crimeea. Un asemenea curent de opinie, care incrimina comportamentul, considerat lipsit de principii, al aliaţilor vestici la

S(1 IW«, pp. 176-177.

291 Vezi textul comunicatului comun în Arthur Conte, Ialta sau împărţirea lumii. Bucureşti, 2000, pp. 295-300.

f

Conferinţa de la Ialta s-a manifestat mai întâi în Statele Unite, la sfârşitul anilor patruzeci.

Criticile generate din rândurile cercurilor politice conservatoare n-au putut fi risipite de publicarea în acelaşi timp a mărturiilor unora dintre principalii consilieri ai preşedintelui Roosevelt la conferinţă şi, puţin mai apoi, a memoriilor premierului ChurchilP2. Această presiune publică crescândă a determinat publicarea în devans, în 1955, a volumului consacrat conferinţei de la Ialta din seria FRUS*. La mijlocul anilor cincizeci, au fost publicate în Statele Unite primele două volume interpretative, editate de Richard D. Fenno şi, respectiv, Richard L. Snell, primul conţinând cu precădere opiniile unor participanţi anglo-saxoni la conferinţă, în timp ce al doilea prezenta analizele mai multor istorici asupra aceluiaşi subiect. Concluziile generale din ambele volume arată că în condiţiile politice şi militare de la începutul anului 1945, atât americanii, cât şi britanicii au reacţionat cu moderaţie şi realism, făcând concesii minime în faţa unei Uniuni Sovietice deja atotstăpânitoare din punct de vedere militar în estul Europei şi de colaborarea căreia aveau încă nevoie pentru înfrângerea Germaniei şi Japoniei293. O teză similară se desprinde din cartea lui Arthur Conte, publicată în 1964, cunoscutul istoric şi diplomat francez considerând că eventualele cedări şi lipsa de fermitate a preşedintelui Roosevelt trebuiesc căutate înaintea laltei, în făgaşul ce fusese deja instituit în raporturile acestuia

cu sovieticii" .

Interesul istoriografie faţă de Conferinţa de la Ialta nu a scăzut nici în anii următori, când datorită, pe de o parte, publicării de către sovietici a unor materiale documentare selectate"', iar pe de alta, a dezvoltării curentului

2'12 James F. Byrnes, Speaking Frankly, New York, 1947; Robert E. Sherwood, Roosevelt and hiopkins: An Intimate Histoiy, New York, 1948; Edward R. Stettinius Jr., Roosevelt and Russians: The Yalta Conference, New York, 1949; William D. Leahy, I Was There, New York, 1950; Winston S. Churchill, The Second World War, voi. IV, Triumph and Tragedy, Boston, 1953.

*The Conference cit Maltei and Yalta. 1945. în acelaşi an, în seria FRUS erau publicate volumele aferente anului 1938. Probabil, clin raţiuni similare, a fost devansată şi publicarea volumului privitor la intâlnirea celor Trei Mari din capitala Iranului: FRUS, 1943, C.onferences at Cairo and Tehran, Washington D.C., 1961. Seria volumelor FRl'.V, privitoare la anul 1943, a început să fie publicată de abia din 1964, iar cea consacrată anilor 1944-1945 începând cu anul 1965.

-a Richard F. Fenno Jr., ed., The Yalta Confennce, Boston, 1955; John L. Snell, ed., The Meaning of Yalta: The Big Three Diplomacy and the New Balance of Power, Baton Rouge, 1956.

2'H Arthur Conte, Yalta ou le partaj!? du monde, Paris, 1964.

-)5 Corespondenţa Preşedintelui Consiliului de Miniştri al Uniunii Sovietice, Bucureşti, 2 voi., 1958; Tegeran, Yalta, Po/sdam. Sbornik documentov, Moskva, 1967.

revizionist în Statele Unite, întâlnirea din Crimeea a fost prezentată în cartea Diana-ci Shaver Clements drept o încercare pozitivă a lui Roosevelt de a realiza un parteneriat durabil cu sovieticii, a cărui construcţie a fost iremediabil compromisă ulterior de politica agresivă a lui Harry Truman2%. pe altfel, la sfârşitul decadei a opta, Daniel Yergin a caracterizat întreaga politică a lui Roosevelt în direcţia cooperării cu sovieticii prin paradigma,

Axiomelor laltec".
Hotărârile asupra cărora au căzut de acord cei trei aliaţi, precum şi urmările Conferinţei din Crimeea au continuat să fie dezbătute în istoriografia occidentală de pe poziţii pro şi contra. Floyd H. Rodine şi RusseU D. Buhite i-au imputat lui Roosevelt atât neglijenţa prin care a întârziat adoptarea unor măsuri prin care să preîntâmpine situaţia politico-militară favorabilă sovieticilor la începutul anului 1945, dar şi „starea de dependenţă" în care s-a plasat acesta faţă de Congres, fapt ce 1-a influenţat în a ceda puncte strategice în faţa lui Stalin, pentru a obţine în schimb participarea URSS la fondarea ONU, într-un mod acceptabil pentru congresmen-ii americani2;8. în schimb, Theodore Draper, în contextul acuzării cursului istoriografie neo-conservator din Statele Unite, a combătut ideea că Roosevelt ar fi acceptat la Ialta cedarea Europei estice lui Stalin, arătând că nerespectarea de către ultimul a acordurilor realizate a condus la instalarea hegemoniei sovietice în regiune. La o concluzie asemănătoare a ajuns şi Warren F. Kimball, care într-o sinteză, ce venea să valorifice editarea - de către el însuşi - a corespondenţei complete dintre Roosevelt şi Churchill, a considerat că la Ialta preşedintele american s-a menţinut pe linia obiectivelor esenţial urmărite în război: obţinerea victoriei şi păstrarea unităţii aliate pentru fondarea unei reorganizări stabile şi pacifice a lumii postbelice29'.
-"' Diana Shavet Clemcns, Yalla, New York, 1970. Interpretarea şi concluziile autoarei se înscriu în curentul istoriografie revisionist generat de William Appelman Williams şi continuat de Gar Alperovitz, David Horowitz, Gabtiel Kolko etc. Ne vom referi la acest fenomen în subcapitolul următor.
2"7 Daniel Yergin, Shattered Petice, pp. 42-68.
2'18 Floyd H. Rodine, Yalta — Kesponsabiliy and' Respotisc, january - Marcb 1945, Lawrence, 1974; Russell D. Buhite, Decisions at Yalta: An Ahprasa'd oj Summit Diplomacy, Wilmington, 1986.
-" Theodore Draper, A Presm/ofThitigs Past: Selecttd Essajs, New York, 1990, pp. 247-265; Warren Kimball, The]u^gler. Franklin Rooseve/t as Wartime Statestnan, Princeton, 1991, pp. 169-176.

Şi în ultimele lucrări consacrate Ialtei, elaborate şi publicate în Europa, s-a menţinut ca interpretare generală a semnificaţiei conferinţei din Crimeea teza conform căreia aliaţii vestici s-au străduit, în pofida deosebirilor de păreri dintre Roosevelt şi Churchill, să obţină prin negocieri şi prin acordurile semnate o reducere a influenţei şi controlului sever pe care, prin comportamentul lor, liderii Uniunii Sovietice indicau că doreau să îl exercite în Europa. Dar, că, în schimb, la acel timp, anglo-americanii nu s-au aflat nici în poziţia necesară, si nu au avut nici determinarea să-i pretindă lui Stalin, pe baza unor proceduri riguroase, să îşi respecte angajamentele luate .
După cum am arătat într-un alt context, flecare dintre părţile participante a văzut în întrunirea din Crimeea o importantă ocazie în care îşi putea rezolva în primul rând interesele specifice şi doar ulterior obiectivele generale ale alianţei. Pentru Stalin, care se afla într-o situaţie evident avantajoasă, rămâneau esenţiale consolidarea controlului militar şi politic al Uniunii Sovietice asupra Europei de Est — cazul Poloniei ocupând aici un rol cheie — şi problema scăderii puterii Germaniei, până la o cotă care să nu mai reprezinte un pericol pentru securitatea URSS. în plus, liderul sovietic avea şi alte posibilităţi largi de manevră, care îi erau conferite prin poziţia de petenţi în care se situau cei doi aliaţi ai săi. Generalissimul de la Kremlin beneficia fără îndoială de câştigurile strategice obţinute prin avansul Armatei Roşii spre centrul Europei, dar el dobândise anterior o postură care îl situa într-o relaţie de superioritate, şi nu doar în plan psihologic, faţă de Churchill şi Roosevelt1"1. Preşedintele american a urmărit să rezolve cu prioritate problema participării Uniunii Sovietice la viitoarea organizaţie internaţională şi, respectiv, intrarea acesteia în războiul împotriva Japoniei. Subsecvent, dorind să evite impresia că ar crea un front comun cu Churchill, Roosevelt s-a raliat cu moderaţie eforturilor premierului britanic, care s-a zbătut să obţină acordul sovieticilor pentru participarea guvernului în exil la Londra, împreună cu Comitetul de la Lublin, la conducerea Poloniei, clar şi o
■""Jean Laloy, Yalta: Yesterday, Today, Tomonviv, translated by William T. Tyler, New York, 1988; Paolla Brundu Olla, ed., Yalta: Un mito che rasiste, Roma, 1988; Pompiliu Teodor, ed., Ijcssous of Yalta, Cluj-Napoca, 1998. Toate aceste lucrări conţin capitole şi studii consacrate istoriografiei Ialtei. Privitor la aceste preocupări vezi şi: Athanas Theoharis, The Yalta Myths, Columbia, Missouri, 1970; Donald Cameron Watt, „Britain and the Historiography of the Yalta Conference and the Cold War", Diplomatic Histoty, 13, Winter, 1989, pp. 67-98.
1111 Liviu Tîrău, „Revisiting Yalta: Strategies, Diplomacy and Negotiations at the Crimeea Conference (4-11 February 1945)" in Pompiliu Teodor, ed., The ljxsons of Yalta, p. 209.

reducere a pretenţiilor exprimate de conducătorii de la Kremlin asupra Germaniei. Prin aceste demersuri, Winston Churchill a sperat că va putea contribui la realizarea unui echilibru de putere în Europa, dar, în acelaşi timp, el s-a arătat preocupat de conservarea intereselor specifice ale Marii Britanii pe bătrânul continent, precum şi de soarta imperiului britanic3"2.
Examinarea rezultatelor negocierilor de la lalta şi corelarea lor cu obiectivele urmărite de fiecare dintre cei trei

participanţi în condiţiile politico-militare din acel timp, indică mai degrabă, din partea lui Roosevelt şi Stalin, dorinţa de a amâna — prin soluţii tranzitorii — rezolvarea problemelor cu un ridicat potenţial de divergenţă între aliaţi. Este adevărat, preşedintele american a reuşit printr-un compromis ingenios să rezolve cele două probleme care-1 preocupau esenţial. Stalin a acceptat finalmente ca Uniunea Sovietică să fie însoţită în cadrul ONU doar de Bielorusia şi Ucraina, renunţând la pretenţia ca toate cele 16 republici sovietice să fie reprezentate în viitoarea organizaţie internaţională. în schimb, deşi a obţinut angajamentul ferm al lui Stalin privitor la intrarea în război a URSS împotriva Japoniei, Roosevelt a fost nevoit să plătească - şi datorită neglijenţei şi superficialităţii prin care a tratat acel subiect — un preţ destul de mare, acceptând maniera quidpro quo prin care Stalin a pretins preluarea, ca teritorii sovietice, a întregii insule Sahalin, a arhipelagului Kurile şi controlarea sistemului de căi ferate din nordul Manciuriei, precum şi a celor două porturi strategice din Marea Chinei, Darien şi Port Arthur316. Aliaţii occidentali nu au reuşit însă să clintească în vreun fel atitudinea intransigentă a sovieticilor în problema Poloniei, poziţia ultimilor indicând fără dubiu -prin chiar termenii comunicatului final — că nu acceptă includerea în viitorul guvern provizoriu a membrilor guvernului polonez în exil . Aceeaşi rigiditate

■'"- Ibitlew, loc.cit..

m Herbert Fcis, Cburcljill, Roosepelt, Stalin, pp. 528-529; Arthur Conte, lalta sau împărţirea hunii, pp. 267-268; Charles E. Bohlen, Witness Io His/oiy, pp. 177, 193-194; W. : Averell Harriman and Elie Abel, Special lini'qy, pp. 397-398. în pofida faptului că la Departamentul de Stat au fost pregătite două memorandumuri privitoare la situaţia din Extremul Orient, nici unul dintre acestea nu au fost incluse în Dosarul lalta, înmânat preşedintelui în vederea conferinţei. Or, respectivele documente arătau că cererile sovietice asupra teritoriilor în cauză din Extremul Orient nu pot fi susţinute prin argumente de ordin : istoric şi demografic. Vezi Soviet Diphmag and Ncgjciating Behavior, pp. 198-199.

Cu toate că negocierile din timpul conferinţei Tolstoi (Moscova, octombrie 1944) lăsaseră să se întrevadă anumite speranţe, premierul Mikolajczyk a demisionat imediat ulterior, datorită opoziţiei aripii dure din guvernul în exil faţă de colaborarea cu Comitetul de la Lublin. Dar, în pofida faptului că noul prim-ministru a devenit Thomas Araszevvski, lider socialist, conducător al aripii de stânga a rezistenţei poloneze, până în august 1944 când s-a refugiat la Londra, Stalin nu a mai vrut după aceea să discute cu guvernul din exil.

a fost exprimată de negociatorii sovietici în privinţa Germaniei, Stalin şi Molotov nescăpând ocazia să susţină proiectul, între timp abandonat de Roosevelt, al dezmembrării Germaniei şi eradicării industriei de război. Cu toate că anglo-americanii s-au opus ideii sovietice de a impune Germaniei suma de 20 de miliarde de dolari drept reparaţii de război, textul final al conferinţei stabilea tocmai acest cuantum ca bază de discuţii, în timp ce chestiunea dezmembrării a fost încredinţată spre studiere unei comisii tripartite3"4.

Probabil că cel mai controversat document adoptat de cei Trei Mari la finalul întrunirii din Crimeea a fost Declaraţia privind Europa Eliberată. Termenii în care a fost redactat respectivul document s-au aflat la originea speranţelor a milioane de locuitori ai Europei de Est, deoarece inclusiv în comunicatul comun făcut public la 11 februarie 1945, cele trei puteri semnatare reafirmau validitatea unuia dintre principiile Cartei Atlanticului, „dreptul tuturor popoarelor de a-şi alege forma de guvernământ în care doresc să trăiască şi de a-şi redobândi drepturile suverane şi autonomia de care au fost deposedate...". Mai mult, comunicatul afirma voinţa celor Trei Mari de „a acorda împreună ajutorul lor popoarelor europene din statele eliberate sau din foştii sateliţi ai Axei" cu scopul, „...instalării unor guverne provizorii în care vor fi larg reprezentate toate elementele democratice ale populaţiei, care vor trebui să se constituie, urmând calea alegerilor libere, cât mai curândposibil.." "".

Probabil că tocmai adeziunea sovieticilor la Declaraţie i-a determinat pe patru dintre oficialii americani prezenţi la conferinţă să considere că echipa conducătoare de la Kremlin a făcut la Ialta concesii neaşteptate, fapt care lăsa speranţe serioase pentru viitorul cooperării interaliate306. într-adevăr,

MH A Decade of American boreiffi Policy. Basic Documents, 1941-49, pp. 29-30.

■M)5 Arthur Conte, Ialta sau împărţirea lumii, pp.297-298.

:ill<1 Aceste opinii au privit atitudinea adoptată de sovietici în mai multe probleme dezbătute în timpul conferinţei. într-un moment de blocaj al negocierilor privind reparaţiile care urma să le plătească Germania, Hopkins i-a trimis lui Roosevelt un bilet în care scria „Ruşii au ojerit atât de mult la această conferinţă încât eu nu cred că ar trebui să-i lăsăm să se prăbuşească". Vezi Averel Harriman and Elie Abel, Special Finvoy, p. 404. Impresia generală a lui Stettinius a fost prezentată în aceleaşi linii: „Stenogramele conferinţei indică clar că Uniunea Sovietică a făcut la Ialta concesii mai mari faţă de Statele Unite si Marea Britanie, decât am făcut noi faţă de Soviete". Cf. Edward R. Stettinius, Rooseve/t and tbe Russians, pp. 294-304. Amiralul Leah)' a fost însă apreciativ faţă de Stalin: „El a vorbit cu francheţe prezentând atitudinea ruşilor... S-a arătat prietenos, şi în multe situaţii a părut că vrea obţinerea compromisului cu scopul de a încheia un acord". Vezi William D. Leahy, / Was There, p. 322. Inclusiv Charles Bohlen, ale cărui opinii negative faţă de comportamentul şi intenţiile sovieticilor erau cunoscute, a mărturisit: „Pe

scurt, imediat după ce am părăsit Ialta, a existat speranţa unei colaborări reale cu Uniunea Sovietică în problemele politice de după război". Cf. Charles Bohlen, Witness ta History, pp. 200-201.

Declaraţia privind Europa Eliberată a reprezentat un document care susţinea pe de-a întregul principiile democraţiilor liberale. Dar, la fel cu Cartea Atlanticului, Declaraţia... a fost lipsită de un mecanism instituţionalizat care să stabilească şi să urmărească procedurile care să o pună în practică. Cum arată şi John Lewis Gaddis, Roosevelt a evitat să introducă în dezbateri proiectul lui Stettinius de creare a Înaltei Comisii de Urgenţă pentru Europa Eliberată, un organism care ar fi avut tocmai această menire3"7. De altfel, James Byrnes, care a făcut parte din echipa de experţi americani la Ialta, a recunoscut în memoriile sale publicate în 1947, că Roosevelt s-a codit să urmărească aplicarea Declaraţiei mai mult de două săptămâni după conferinţă. Iar, indiferenţa sa faţă de impunerea de către sovietici a unui guvern marionetă în România, a indicat acestora, fără reţinere, că preşedintele nu se aştepta la o aplicare riguroasă a termenilor respectivului acord1"8.

In perioada celor două luni, cât a mai trăit după întrunirea din Crimeea, Roosevelt s-a văzut confruntat mai mult ca niciodată cu efectele atitudinii sale indecise şi ele tărăgănare a clarificării raporturilor cu Stalin. Dacă în primă instanţă a fost dispus să treacă cu vederea intervenţia lui Vîşinski în România, arestarea liderilor polonezi, reprezentând guvernul în exil de la Londra, deplasaţi la Moscova în vederea tratativelor de constituire a unui guvern provizoriu mixt cu Comitetul de la Lublin, 1-a convins în sfârşit că trebuia să intervină pentru a reglementa situaţia. Conform mărturiei Anna-ei Rosenberg-Hoffman, o prietenă de familie, atunci când a primit, la 24 martie 1945, telegrama în care ambasadorul Harriman îi descria noile evenimente -recte arestarea delegaţiei poloneze — Roosevelt a spus: „... Averell are dreptate. Nu ne putem înţelege cu Stalin. El încalcă tot ceea ce a promis la Ia/ta"™. îngrijorarea preşedintelui privitor la ceea ce se anunţa a fi o „criză poloneză" a fost generată şi de teama faţă de reacţiile politice interne. La 1 martie 1945, când Roosevelt prezentase, cu o mină obosită şi marcată de suferinţă, rezultatele conferinţei de la Ialta celor două camere reunite ale Congresului, el a explicat compromisul prin care se acceptase participarea la ONU a încă două republici sovietice, înafara URSS, ca fiind indisolubil legat de înţelegerea încheiată referitor la Polonia; ultima asigura refacerea unui „...statpolone^ liber, independent şi prosper". In acelaşi prilej, Roosevelt a subliniat că la conferinţa din Crimeea s-au pus bazele unei păci stabile, care urma să aducă ordine şi

3117 John Lewis Gaddis, The United States and tbe Origins, p. 163. t. ,;

M James F. Byrnes, Spedkittglrtwkly, pp. 53-55. *ff.«"'>

w Arthur M. Schlesinger Jt\, „Origins of the Cold War", Foreiaji Affairs, voi. 46,1^ 1, October 1967, p. 24, nota 3. , ' [,';

securitate în lume31". Or, publicitatea făcută în mass-media ultimelor evenimente din Europa de Est îi crea preşedintelui nu doar o situaţie inconfortabilă, dar atrăgea şi riscul ca grupurile conservatoare din Congres să găsească acum pretextul pentru a se opune aderării Statelor Unite la viitoarea organizaţie internaţională, a cărei conferinţă de constituire era programată să înceapă în 25 aprilie la San Francisco.

Pe de altă parte, în decursul lunii martie 1945, sovieticii s-au arătat extrem de iritaţi din cauze lipsite de un conţinut real. Mai întâi, la ştirea că Secretarul de Stat Edward Stettinius a adresat unor membrii ai guvernului polonez în exil invitaţia informală de a participa la reuniunea de la San Francisco, guvernul sovietic a ameninţat cu neparticiparea la conferinţă a ministrului de externe Molotov3". Ulterior, cu toate că, la 12 martie, ambasadorul Harriman îl informase pe Molotov - iar acesta nu manifestase vreo opoziţie - că generalii germani au contactat reprezentanţii anglo-americani la Berna cu scopul de a negocia capitularea grupului de armate Kesserling, din nordul Italiei, oficialii sovietici s-au manifestat prin critici virulente, acuzându-i pe aliaţii vestici de practici inadmisibile şi că „...urmăresc scopuri dubioase"7"12.

Deşi supus acestor presiuni, Roosevelt a găsit în ultimele zile de viaţă puterea să îi vorbească lui Stalin, pentru prima dată în acest mod, pe un ton hotărât, care-i arăta conducătorului sovietic că angajamentele pe care şi le asumase trebuia respectate. In telegrama expediată acestuia la 1 aprilie 1945, preşedintele american i-a amintit liderului sovietic că situaţiile din România şi din Polonia, „...depăşesc limitele acordului nostru [de la Ialta]", iar, „...continuarea oarecum camuflată" a respectivei stări de lucruri, „...ar sili poporul Statelor Unite să considere că acordul de Ia Ialta a suferit un eşec". Roosevelt a încheiat, atrăgându-i atenţia asupra urgentei necesităţi de remediere a situaţiei, altfel „...toate greutăţile şi primejdiile care ameninţă unitatea aliaţilor, şi de

310 Samuel 1. Rosenau, ed., The Public Papers and Adresses of Franklin Delano Roosevelt, voi. X11J, pp. 570-586, apud John Lewis Gaddis, The United States aud tbe Origins, pp. 164-165.

■'" Privitor la opoziţia sovietică faţă de participarea delegaţiei reprezentând guvernul polonez în exil la Conferinţa de la San Francisco: vezi: „Telegramele lui Roosevelt către Stalin, recepţionate la 25 martie 1945", Corespondenţii Preşedintelui Consiliului de Miniştri al U.R.S.S, voi. II, pp. 239-242; „Grevv Memorandum of a Conver.sar.ion with

Soviet Ambasador Gromîko, March 23, 1945", FRL/.V, 1945, voi. 1, General, p. 148.
112 „Harriman to Grew, March 12, 1945", VRUS, 1945, voi. 111, pp. 723-725; Corespondenţa Preşedintelui Consiliului de Miniştri al LJRSS, voi. I, pp. 496-497, nota 97; Antony Cave Brown, ed., The Secret War Report of tbe O.S.S., New York, 1976, pp. 250-255; Vojtech Mastny, Russia's RoatlIo tbe Co/d War, pp. 258-263.

care ne-am dat de bine seama în timpul elaborării hotărârilor noastre din Crimeea, se vor pune într-o formă şi mai acută"M:\ Preşedintele a păstrat aceeaşi tonalitate fermă sj în ultimele misive trimise lui Stalm, în care i-a cerut acestuia să mediteze asupra riscului ce urma să-1 atragă asupra relaţiilor sovieto-americane neparticiparea lui Viaceslav Molotov la Conferinţa de la San Francisco, respectiv punerea la îndoială - de către Stalm - „a onestităţii şi loialităţii" sale, privitor la discuţiile de la Berna'14. Dezamăgirea lui Roosevelt faţă de comportamentul sovieticilor a transpărut şi în ultima scrisoare trimisă lui Churchill, cu o zi înaintea morţii, cu toate că preşedintele a încercat să păstreze un ton moderat: „Voi încerca să minimalizez cât mai mult cu putinţă problemele legate în general de sovietici, deoarece toate acestea par să se nască în fiecare %i, într-o formă sau alta, şi cele mal multe dintre ele nu conduc spre nicăieri. Oricum, noi trebuie să rămânem fermi, deoarece atitudinea noastră este de departe cea corecta11'.
Decesul neaşteptat al preşedintelui, survenit la 12 aprilie 1945, nu a provocat încheierea colaborării anglo-americanilor cu sovieticii, dar a marcat, printr-o coincidenţă, sfârşitul unei epoci din istoria Coaliţiei Naţiunilor Unite. O perioadă căreia Roosevelt însuşi se pregătise să-i pună punct, el fiind decis să nu mai amâne, nici nu ar fi putut să o mai facă, reglementarea în alţi termeni decât până atunci a problemelor contencioase şi a divergenţelor cu sovieticii. Această opinie poate fi întâlnită la mai mulţi autori de referinţă în acest domeniu — al relaţiilor sovieto-americane din timpul războiului — chiar dacă interpretările lor asupra politicii preşedintelui Roosevelt sunt departe de a coincide316. Ne asociem şi noi acestui punct de vedere, după care Roosevelt ar fi intenţionat să recurgă la constrângeri de natură economică şi, foarte probabil, la presiuni politice pentru a-1 convinge pe Stalin să îşi modereze dominaţia severă exercitată în estul Europei. Este desigur greu de estimat care ar fi fost reacţia sovieticilor în această situaţie ipotetică, dar există numeroase indicii că aceştia se pregătiseră deja să contraatace acuzaţiile şi atitudinea fermă la care a recurs Roosevelt înaintea morţii sale. |;•■;;■,
;r; .
113 „Roosevelt către Stalin, recepţionat la 1 aprilie 1945", Corespondenţa Preşedintelui Consiliu/m de Minştrii rit URSS, voi. 11, pp. 244-247; „Roosevelt to Stalin, April 1, 1945", HU/.V, 1945, vol.'v, pp. 194-195.
1M „Roosevelt către Stalin, telegrame recepţionate la 1 şi 5 aprilie 1945", Corespondenţa Preşedintelui Consiliului de Miniştri al'U. R. S. S., voi. II, pp. 248, 251-253.
115 „Roosevelt to Churchill, April 11, 1945", tRUS, 1945, voi. 111, p. 757.
""James MacGregor Burns, Roosevelt: The Soldier of hreedom, pp. 608-609; Raymond Aton, The Imperial Republic, p. 19; Robert Dallek, Vranklin D. Roosevelt and American b'oreiiţn Po/icy, pp. 523-527; John Lewis Gaddis, Strategies of Containtiicnt, pp. 6-16; Daniel Yergin, ShcitteredPeate,^. 67-68, 409-410. .
,, : .,,,,,,.,,:,

Dispariţia preşedintelui american a fost resimţită ca o pierdere şi la Moscova, şi a determinat o schimbare de atitudine a conducerii sovietice. Conform lui Adam Ulam, Stalin şi consilierii săi au renunţat la planificată şedinţă a Sovietului Suprem, în care ar fi urmat să redacteze un răspuns în termeni severi la ultimele telegrame ale lui Roosevelt şi au decis să-1 trimită, fără a mai ridica vreo obiecţie, pe Viaceslav Molotov la conferinţa de la San Francisco. Acordând credit interpretării aceluiaşi Ulam, Stalin ar fi ales expectativa în locul prevăzutei replici tăioase, deoarece dorea mai întâi să prospecteze intenţiile şi personalitatea noului preşedinte, Harry Truman, faţă de care manifesta ab intio anxietate, deoarece nu-1 cunoştea317. De altfel, pe măsură ce războiul se apropia de final, Stalin a devenit tot mai sceptic în privinţa viitorului cooperării cu anglo-americanii. La fel ca Roosevelt, şi lui îi devenise clar faptul că problemele, mereu amânate şi ocolite, care ţineau de exigenţele de securitate ale Uniunii Sovietice, vor naşte divergenţe între aliaţi. In amintirile unor colaboratori apropiaţi ai săi, Stalin apărea în primăvara anului 1945 ca fiind obosit, tensionat şi vizibil deprimat. Toate acestea în pofida evidenţei că Uniunea Sovietică se afla la un pas de marea victorie318. Deşi nu dorim să-i dăm o valoare absolută, mărturia Svetlanei Alilueva, fiica generalissimului de la Kremlin, ar putea să ajute la clarificarea acelei stări psihice a lui Stalin. După spusele ei, se pare că în acea perioadă Stalin devenise obsedat de cuvintele şi ideile rostite de Lenin, la 21 iunie 1918 - coincidenţa zilei şi lunii cu data atacului german din 1941-considerându-le profetice: „...atâta timp cât acolo, în apus, continuă măcelul mondial, suntem asiguraţi"™. Or, carnagiul, adică războiul se apropia de sfârşit. Şi chiar dacă Uniunea Sovietică se afla între învingători, Stalin nu era pe deplin încântat de aliaţii şi alianţa în care se afla. Acel sentiment 1-a făcut probabil să tot repete: „Noi, împreună cu germanii, amji fost invincibili"™.
Pentru britanici în schimb, decesul lui Roosevelt nu schimba cu aproape nimic datele problemei. Moartea

preşedintelui american 1-a întristat pe Churchill, însă premierul britanic a rămas profund preocupat de starea de inerţie a aliaţilor vestici, care nu făceau nimic să „...oprească pretenţiile imperialiste ale Rj/siei sovieto-comuniste"™. De altfel, membrii Cabinetului de război britanic erau dureros de conştienţi că marea victorie, iminentă în

117 Adam B. Ulam, Expansion and Coexistence, p. 381.

î1!i Tlie Mcmoirs of Marsbal Zbukov, New York, 1971, p. 582; Klmiscbev Remembers. The l^ast Testament, pp. 317-322; Molotov Remembers, pp. 55-56.

-1" V.I. Lenin, Opere complete, voi. 36, Bucureşti, 1965, p. 454.

3211 Cf. Svetlana Alliluyeva, Onlj One Yeat; New York, 1968, p. 329.-' --!'■' A -s-

121 Winston S. Churchill, Ttiumph and Tnigedy, pp. 501-505. '<• ■"■<> " ■>"1' ^ ■ ;

F iropa, şi previzibil a fi obţinută în câteva luni în Extremul Orient, avea să fie imediat urmată de declanşarea unor mari diferende şi situaţii conflictuale u Uniunea Sovietică şi într-o anumită măsură chiar între americani şi britanici. Cu toate acestea, raportându-se în primul rând la posibilităţile militare de care dispunea Marea Britanie, Winston Churchill a hotărât să nună punct, pentru o perioadă, oricăror dispute cu americanii, transmiţând la Washington: „...tot ceea ce este suficient de bun pentru Statele Unite va fi îndeajuns de util si pentru Britanic?'*21. Cel care avea să mai rămână până la sfârşitul lunii iulie 1945 la conducerea cabinetului britanic, spera că astfel îşi va putea convinge aliaţii de pe celălalt mal al Atlanticului, că interesele şi dorinţa comună de a evita instaurarea unei noi hegemonii asupra Europei, presupun o unitate de atitudini şi acţiuni faţă de cei care urmăreau obiective contrare. Alianţa formal constituită pe baza principiilor enunţate de Franklin Delano Roosevelt, la 6 ianuarie 1941, se afla la un pas de obţinerea primului obiectiv major al formării ei, victoria asupra puterilor Axei, atunci când preşedintele american a murit. înfăptuirea marelui proiect postbelic a lui Roosevelt a rămas în sarcina succesorului său, Harry Truman. Acesta însă, avea să se confrunte tocmai cu problemele pe care antecesorul sau tot amâna sa le reglementeze: mijloacele fizice şi juridice prin care cooperarea cu Uniunea Sovietică urma să continue. Probabil că şi dintr-un sentiment de culpabilitate în ceea ce îl privea pe tatăl său, Elliot, fiul preşedintelui decedat, a încercat să explice în 1946 greutăţile întâmpinate de acesta în realizarea obiectivelor asumate. Conform lui Elliot, Franklin Delano Roosevelt nu a avut prea multe variante de ales, atunci când forţele Axei ameninţau să domine întreaga lume. în această situaţie, deşi le cunoştea aspiraţiile particulare şi trăsăturile specifice, Roosevelt a depus mari eforturi pentru a reuni în Coaliţia Naţiunilor Unite cele două mari puteri, fără aportul cărora Americii i-ar fi fost aproape imposibil să câştige războiul: o Britanie democrată la ea acasă, dar mult prea egoistă în privinţa imperiului ei colonial si o Rusie Sovietică condusă dictatorial, care se manifesta printr-o exagerată suspiciune şi o accentuată dorinţă de expansiune în politica externă. Punctele de vedere diferite şi eventualele divergenţe dintre cei trei parteneri ar fi urmat să fie rezolvate prin cooperarea lor în cadrul ONU, organizaţie care avea menirea să susţină instalarea ordinii politice liberal-democratice la nivel mondial32'.

322 Elisabeth Barker, The British Betmen the Superpomrs, 1945-50, Toronto and Buffalo,

, pp. 1-2,16-17. „„/.'

321 Elliot Roosevelt, As HeSwvIt, New York, 1946, pp. 130, 184, 207. (|/ A

Ultimele luni dinaintea sfârşitului războiului au arătat o diminuare vizibilă a apetitului pentru colaborare între cei Trei Mari, odată cu apropierea eliminării cauzei fundamentale care îi determinase să se aliezeze: ameninţarea majoră exercitată dinspre acelaşi inamic. Au început să fie redescoperite în schimb, şi chiar amplificate, într-o distribuire care îi grupa într-o parte pe anglo-americani, iar în cealaltă pe sovietici, diferenţele politico-ideologice care le provocaseră anterior adoptarea unor atitudini reciproc distante şi lipsite de amiciţie. Progresia continuă a acestui fenomen a condus, în doi ani de la încheierea marii conflagraţii, la deschiderea unui nou conflict de proporţii globale, războiul rece, care îi opunea tocmai pe foştii mari parteneri ai coaliţiei învingătoare. Cu toate că, în mai multe rânduri, această confruntare care a durat mai bine de patru decenii a ameninţat — datorită progreselor înregistrate în domeniul tehnologiilor militare - cu declanşarea unei catastrofe nucleare, raţionalitatea păstrată la nivelul deciziei politice de cele două supraputeri a împiedicat un asemenea deznodământ. In pofida rivalităţii manifestate antagonic între Statele Unite şi Uniunea Sovietică si a nenumăratelor pericole suscitate de această situaţie, războiul rece poate fi considerat o pace lungă, pentru că a produs una dintre cele mai lungi perioade de stabilitate, din timpurile moderne, în relaţiile dintre marile puteri124.

Intre motivele care au oprit transformarea războiului rece într-unui cald trebuie că s-a aflat şi amintirea pregnantă a celor patru ani de colaborare politică şi militară, care au reunit într-o alianţă puteri cu structuri, sisteme şi viziuni profund diferite asupra lumii în care trăiau. Cooperarea lor din

timpul marii conflagraţii a lăsat o amprentă care nu a putut fi ştearsă de adversitatea născută după 1945. Aducem în sprijinul acestei idei, una dintre memorabilele reflecţii ale Raymond Aron, care vine să explice paradoxurile de la finalul istoriei Marii Alianţe: „Trupele sovietice au ajuns să ocupe o parte din , Europa, occidentalii au constatat această sovieti^are care nu le plăcea, care era împotriva propriului lor interes... liste uşor să spui la sfârşit că ar fi trebuit să nu tolereze această evoluţie. Dar, cum îşi puteau convinge popoarele că Uniunea Sovietică, care contribuise decisiv la victoria asupra Germaniei bitleriste, devenea imediat pericolul, ameninţarea şi mai ales răul... Deci, pentru că se făcuse război împreună cu Uniunea Sovietică, se făcuse • război împreună cu o democraţie, şi nu cu un regim totalitar. Atâta vreme cât Uniunea '■ Sovietică era aliată, ea nu putea fi considerată totalitară. Ar fi existat un fel de revoltă i morală împotriva faptului de a purta un război împotriva răului, împreună cu un alt rău"m ' ■■ ■ ' i - -i •'» *- .....
arn
-1-4 Expresia îi aparţine lui John Lewis Gaddis, The 1j>ng Peace, pp, t&tâ&\$: ! 525 Raymond Aron, Spectatorul angajat, Bucureşti, 1999, p. 126. ">»"<^ «>iîfcl
■ &■& ..te/si,>^.n ,.
-■it]:hh Capitolul II
Europa Central-Estică şi războiul re<jfe ' ■
■'
La sfârşitul primei decade din luna mai a anului 1945 un imens sentiment de uşurare îi cuprindea pe aproape toţi locuitorii Europei. Marele război, care zguduise bătrânul continent şi provocase moartea mai multor zeci de milioane de oameni şi imense pagube materiale, luase sfârşit. Desigur, manifestările de bucurie au căpătat un substanţial suport popular, mai ales în ţările care îi reprezentau pe marii învingători. Dar, pe lângă cei mulţi, care îşi dădeau frâu liber bucuriei, existau şi câţiva oameni care ştiau că timpurile ce aveau să urmeze nu vor fi colorate în roz. într-unui dintre remarcabilele sale studii, Elisabeth Barker a surprins cu multă acurateţe contrastul dintre exuberanţa populară care cuprinsese capitala britanică şi scepticismul prin care scrutau viitorul câţiva oameni din guvernul Majestăţii-Sale: „ha 8 mai 1945, de-a lungul şi de-a latul Londrei oamenii dansau şi cântau pe străzi. Nu puţini erau mai beţi decât cu %ece ani înainte, când londonezi celebraseră cei douăzeci şi cinci de ani de domnie ai lui George al V-ka, chiar dacă băutura era raţionalizată şt costa exagerat de mult. Dar, uşurarea sufletească şi fericirea pluteau acum în aer... La un moment dat în toiul acestor desfăşurări, un om înalt, uscăţiv şi elegant, stătea pe scările de la Traveller's Club uitându-se cu simpatie, dar cu privire încărcată de compasiune şi cu un %ămbet ironic, la mulţimea care exulta. El era un înalt funcţionar al Foreign Office-ulni, care îl consilia pe primul ministru Wmston Churchill, Sir Orme Sargent. Compasiunea şi ironia sa erau naturale: el ştia lucruri necunoscute mulţimii — care i-ar fi stricat acesteia veselia — despre diferendele dintre aliaţi şi mai ales despre greutăţile ce aveau să vină"1.
Sir Orme Sargent nu a fost singurul dintre cei care ştiau şi care vedeau viitorul în culori sumbre. Cu circa o lună înainte, la 5 aprilie, cu figura unui Jeremia încărcat de tristeţe", Maxim Litvinov i-a mărturisit lui Cyrus L. Sulzberger, aflat într-o vizită la Moscova, deplinul său pesimism referitor la evoluţia relaţiilor Est-Vest2. Câteva luni mai târziu, în toamna aceluiaşi an,
1 Elisabeth Barker, The British between the Siihetpowers, 1945-1950, Toronto and Buffalo, «83.pp.l-2.
' Cyrus L. Sulzberger, „Litvinov a Lonely Jeremiah Who Foresaw the Cold War", New '»rk Times, January 3, 1952, p. 9, apud Vojtech Mastny, Russia's Koad to the Cold War. UiploiiicHŢi), Waijare and Politics of Co/mmmism, 1941-1945, New York, 1979, p. 256. Fapt demn e remarcat, Sulzberger a făcut cunoscută public discuţia sa cu Litvinov, considerat în

Litvinov a recidivat în a-şi arăta îngrijorarea faţă de perspectivele vieţii internaţionale. Intâlnindu-l cu prilejul unei reprezentaţii la Balşoi Teatr, pe ambasadorul american Averell Harriman, care tocmai revenise în Uniunea Sovietică, fostul ministru de externe sovietic 1-a avertizat în cadrul unei discuţii confidenţiale asupra vremurilor grele ce vor veni „deoarece nici una dintre părţi [vesticii, respectiv sovieticii] nu ştie cum să se comporte faţă de cealaltă". Când Harriman şi-a exprimat speranţa că patimile se vor domoli cu timpul, iar aliaţii vor găsi căile de a se înţelege, Litvinov i-a replicat că noi probleme şi disensiuni vor apărea continuu. „Ce ar putea face atunci Statele Unite?' 1-a întrebat Harriman. „Nimic", a răspuns dezarmant Litvinov, „eu cred că ştiu ce s-ar putea face, dar nu mai am nici o putere'. „Sunteţi exagerat de pesimist" a remarcat Harriman. „Sincer, între noi, dai" a sunat ultima replică a lui Litvinov3.
La câtva timp după ce Stalin avertizase în discursul din 9 februarie 1946 „...popoarele Uniunii Sovietice „să fie

pregătite, dacă situaţia internaţională o va cere ... pentru un nou rătţ/mi"", Litvinov şi-a reluat seria „indiscreţiilor" comise faţă de occidentali. La o întâlnire cu Richard C. Hottelet, corespondentul C.B.S. la Moscova, Litvinov i-a reiterat acestuia ideile prezentate lui Harriman: „Rusia s-a întors la concepţia de securitate în sens strict teritorial... iar voi nu mai aveţi de unde să-i cedaţi teritorii". Totuşi, a încercat Hottelet să afle mai multe, „... şi dacă noi [occidentalii] vom încerca să satisfacem anumite pretenţii ale lui Stalin?" „Atunci, Occidentul va fi confruntat într-un timp mai lung sau mai scurt, cu o nouă serie de revendicări... Cănită reală se află în concepţia ideologică ce prevalează aici, după care conflictul dintre hwiea comunistă şi cea capitalistă este inevitabil' i-a retezat orice speranţă Litvinov5. Rămân încă neclare, în pofida explicaţiilor lui Vojtech Mastny, motivele care l-au condus pe Litvinov, unul dintre principalii planificatori ai politicii sovietice postbelice, să dezvăluie foştilor aliaţi din vest intenţiile lui Stalin de a instala în estul Europei o zonă de securitate ale cărei rigori încălcau spiritul şi litera acordurilor încheiate cu partenerii vestici. Cert rămâne faptul că, încă din perioada în care fusese ambasador la Washington, 1941-1943, Litvinov îi

Occident ca unul dintre puţinii oficiali sovietici cu un comportament rezonabil, abia după moartea acestuia, tocmai pentru a evita să îi creeze neplăceri, pe când el mai era în viaţă.

1 W. Averell Harriman and Elie Abel, Special Envqy to Churchill and Stalin 1941-1946, New York, 1975, pp. 517-518.

4 I. V. Stalin, Cuvântare ţinută în t(iua de 9 februarie 1946 la Adunarea electorală a alegatorilor circumscripţiei electorale Stalin din oraşul Moscova, Editura P.C.R., 1946, pp. 15-16.

5 FRUS, 1946, vol.VI, Eastern Europe; The Soviet Union, Washington D.C., 1969, pp.763-765. Această conversaţie a fost publicată mai întâi în Washington Post, 21-25 January 1952, la scurt timp după moartea lui Litvinov. Cf. John Lewis Gaddis, We Now Knoiv-Kethinkitig Cold War History, Oxford, New York, 1997, pp.23-24.

lăsase pe anumiţi oficiali americani să întrevadă dimensiunea ambiţiilor teritoriale şi de putere nutrite de Stalin; pentru ca ulterior, după ce fusese rechemat la Moscova, să le reproşeze direct, unor convivi vestici, lipsa de fermitate a guvernelor acestora faţă de acţiunile expansioniste sovietice6.

Treizeci de ani mai târziu, în decursul uneia dintre conversaţiile sale cu Felix Chuev, care ulterior au fost reunite într-un volum memorialistic, Viaceslav Molotov a aprobat perspectiva, nu şi acţiunile lui Litvinov privitoare la începutul războiului rece: „Ei [occidentalii] s-au înăsprit viabil atitudinea faţă de noi, dar noi ne consolidaserăm cuceririle [obţinute]. Noi am format Germania noastră socialistă în partea de ocupaţie [sovietică] a Germaniei, şi am restaurat ordinea în Cehoslovacia, Polonia, Ungaria şi Iugoslavia, locuri în care situaţiile erau nesigure. Pentru ca să eliminăm capitalismul. Acesta a fost războiul rece'".

Şi pentru alţi martori ai evenimentelor aflate atunci în desfăşurare devenise tot mai clar faptul că, în condiţiile în care marii parteneri ai coaliţiei învingătoare găseau tot mai greu un limbaj comun, iar fricţiunile dintre ei tindeau să intre într-o fază cronică, un nou conflict cu o posibilă extensie globală se prefigura într-un scurt timp. Această percepţie asupra realităţilor internaţionale de la sfârşitul marii conflagraţii era pe de-a întregul asumată de Joseph Grew, experimentatul diplomat american — care se pregătea la rându-i să se pensioneze după retragerea .lui Cordell Huli de la conducerea Departamentului de Stat — notându-şi în jurnalul personal, la 19 mai 1945: „Un viitor război cu Uniunea Sovietică este la fel de sigur [că se va produce] ca orice alt lucru în lumea aceasta"*1. Doar câţiva ani mai târziu, influenţat fără îndoială de continua degradare a relaţiilor dintre sovietici şi occidentali şi apoi de primele crize ale războiului rece la care asistase, Amold Toynbee scria în primele pagini ale unei cărţi consacrate studierii conflictelor: „In istoria recentă a lumii noastre occidentale, războiul a fost urmat de un alt război, într-o ordine şi

" Vojtech Mastny, „The Cassandra in the Foreign Commissariat: Maxim Litvinov and the Cold War", Vonign Affairs, 54, 1975-1976, pp.366-376; Hugh Phillips, „Mission to America: Maxim M. Litvinov in the United States, 1941-43", Diplomatic History, 1988, 12, No 3, pp. 261-275. Privitor la biografia fostului ministru de externe sovietic, în particular cariera şi statutul său politico-diplomatic de după 1945, vezi: Zinovy Sheinis, Maxim Ijtivwv, Moscow, 1990, pp 326-350, passim.

Molottw Remembers. biside Kremlin Politia: Conversation with Felix Chuev. Edited with an lntroduction and Notes by Albert Resis, Chicago, 1993, p. 59. Conform însemnărilor lui Chuev discuţia respectivă a avut loc la 28 noiembrie 1974.

s Joseph C. Grew, Turbulent Era: A Diplomatic Record of h,1y Ycars, 1904-1945, vol.ll, B»ston, 1952, p. 1446, apud John Lewis Gaddis, The Jjmg Pmce.\nqnim Into the Histoty of the C°l'l W'ar, N ew York, 1987, p. 218.

intensitate ascendente, iar astăzi este aproape sigur că ră^miul dintre anii 1939-1945 nu \ reprezintă momentul culminant al acestui fenomen crescător'".

Această succintă trecere în revistă a opiniilor şi percepţiilor unor personaje care au ocupat funcţii-cheie în aparatele

de analiză şi decizie ale celor trei mari puteri învingătoare din al doilea război mondial pare să arate că războiul rece a fost un fenomen şi o evoluţie la care, cel puţin o parte a celor iniţiaţi în „tainele" guvernelor marilor puteri ale timpului, se aşteptau. Lucrurile nu au fost însă atât de simple, fapt care vom căuta să-1 ilustrăm în cele ce urmează.

1. Istoriografia etapelor preliminare ale războiului rece

In lucrarea sa de bază consacrată studierii relaţiilor internaţionale, Hans Morgenthau constata la un moment dat: „Oamenii nu se războiesc pentru că deţin arme. Dimpotrivă, ei produc şi deţin am/e deoarece, găsesc necesar să se războiască"1". Reflecţia de mai sus nu a fost menită să dea o explicitare generală a cauzelor, respectiv a mijloacelor prin care se poartă războaiele. Intenţia autorului ei a fost aceea de a face remarcat rolul major jucat de cursa înarmărilor în perpetuarea conflictelor. în cazuistica întocmită pentru a-şi justifica această teză, Morgenthau a clasificat războiul rece drept cazul paroxistic din evoluţia fenomenului înarmărilor. De altfel, intensitatea prin care s-au angajat în această direcţie cele două supraputeri postbelice, dar mai cu seamă dezvoltarea arsenalelor nucleare ale acestora, dincolo de limitele raţionalului, i-a determinat şi pe alţi analişti de seamă ai ultimilor cincizeci de ani de istorie internaţională să prospecteze cu teamă şi să îşi exprime îngrijorarea referitoare la un sfârşit brusc şi brutal al umanităţii, în condiţiile declanşării unui război atomic11.

Situarea unor foşti aliaţi pe poziţii ostile, după epuizarea motivelor care le-a generat alinierea, nu constituie o evoluţie paradoxală. Studiul clasic al lui George Liska este edificator în acest sens, prin descrierea proceselor şi mecanismelor construcţiei şi deconstrucţiei alianţelor12. Ca atare, conflictul îngheţat, dezvoltat în raporturile sovieto-americane de după 1945, poate fi

" ArnoldJ. Toynbee, WcirandChili^atioti, New York, 1950, p. 4.

10 Hans J. Morgenthau, Politia amongNations. The Struţiglefor Peacc and Power, New York, 1993, p. 220-221.

11 Vezi analiza retrospectivă a lui John Mueller, „Quiet Cataclysm: Some Afterthoughts about World War III", Diplomatic Histoty, 16, No 1, 1992, pp 66-75.

12 George Liska, Nations in Alliance, Baltimore, 1962, în special pp. 12-60.

încadrat în ciclicitatea competiţiei şi războaielor hegemonice ale epocii moderne0. Din chiar această perspectivă, războiul rece s-a distins prin trăsături şi consecinţe fără precedent în istoria anterioară lui: a condus la crearea unui sistem bipolar al centrelor de putere, dominant la nivel mondial; toate dezvoltările naţionale, regionale şi internaţionale s-au situat într-o relaţie de dependenţă de acest sistem; în pofida tensiunilor, crizelor succesive şi continuării cursei înarmărilor, pacea şi stabilitatea la nivel global au fost menţinute pentru cea mai lungă perioadă din ultimele două secole de istorie.

în mod firesc, date fiind impactul şi importanţa acestui fenomen în lumea contemporană, războiul rece a suscitat interesul şi preocuparea a foarte numeroşi cercetători din domeniul ştiinţelor sociale, din acel a istoriei în primul rând. In fapt, istoriografia războiului rece s-a dezvoltat într-o istorie specifică, permanent conectată la evoluţia confruntării dintre părţile implicate şi a reflectat, în bună măsură, stările de spirit ale opiniei publice, acolo unde acestea se puteau exprima liber. Ultima aserţiune ne obligă să arătăm că scrisul istoric şi politologic dedicat războiului rece a urmat o dezvoltare asimetrică în cele două „lumi" care se confruntau, dar aceste itinerarii diferite s-au aflat într-o relaţie directă cu forma de organizare şi structurile social-politice ale actorilor în cauză. Pe când, în democraţiile liberale, accesul la informaţie şi libera exprimare a opiniilor nu au fost doar principii enunţate, ci şi reguli funcţionale ale vieţii sociale, în aşa numitele „democraţii marxist-leniniste", singurul punct de vedere admis a fost cel oficial, întotdeauna exprimat într-o formă pregnant ideologizată. Această realitate a fost recunoscută finalmente de unul dintre importanţii oficiali sovietici, Alexandr Iakovlev - consilier al lui Mihail Gorbaciov pentru politică externă şi totodată arhitect al perestroika-ei - care mărturisea în 1990: „... războiul rece nu a fost deloc studiat la noi... în timp ce, în Statele Unite se confruntă puncte de vedere diferite asupra cauzelor şi consecinţelor acestei istorii"14. Situaţia respectivă a început să se schimbe, într-o anumită măsură, după destrămarea imperiului sovietic în 1991 dar, aşa cum vom arăta, există încă multe aspecte care trebuiesc lămurite în privinţa accesului la sursele arhivistice şi a relevanţei documentelor deja publicate.

Istoriografia războiului rece s-a constituit ca tematică specifică, încă de la sfârşitul anilor patruzeci ai secolului trecut, în Statele Unite ale Americii.

13 Joshua S. Goldstein, lj>ng Cycks. Prosperity and War in the Modern Aste, New Haven and London, 1988, pp. 342-345.

14 Alexandr Iakovlev, Ce vrem să facem din Uniunea Sovietică. Convorbire cu Ij/fy Marco», Bucureşti, 1991, pp. 125-126. , ,

încă de atunci, problema-cheie pe care memorialiştii, oamenii politici, publiciştii, respectiv primii istorici care s-au încumentat să reconstituie evenimentele trecutului apropiat şi au încercat să o clarifice a fost aceea a vinovăţiei protagoniştilor, recte cine se face culpabil pentru destrămarea Marii Alianţe şi dezvoltarea unei atmosfere de

profundă ostilitate în plan internaţional. Dezbaterea acestui subiect a început în anul 1947 şi a fost suscitată de publicarea în revista Foreign Affairs a articolului „The Sources of Soviet Conduct", semnat de un doar în aparenţă misterios X. Imediat s-a aflat că autorul era George Kennan, revenit recent din postul de consul al SUA la Moscova, iar mai târziu s-a făcut public faptul că respectivul articol reproducea, în cea mai mare parte, cunoscuta Telegramă Ljmgâ expediată de acelaşi 'Departamentului de Stat, la 22 februarie 194615. Ideile şi recomandările făcute în acel articol — referitoare la politica şi strategia care ar fi trebuit adoptate de Statele Unite faţă de Uniunea Sovietică - au trezit reacţia reputatului comentator şi publicist Walter Lippman, care în nu mai puţin de patrusprezece editoriale, publicate între 2 septembrie şi 2 octombrie 1947, a criticat analiza lui Kennan, văzută pe de-a întregul greşită în concepţie şi periculoasă prin implicaţii. Prin acele comentarii, Lippman a contribuit decisiv la consacrarea termenului de război rece, folosit de el ca o conotaţie negativă a modului în care era condusă politica externă
~ 16
americana .
15 „X" |Georgc Kennan|, „The Sources of Soviet Conduct", Foreign Affairs, 25, July 1947, pp 547-585; George Kennan, Memoirs, 1925-1950, Boston, Toronto, 1967, pp 354-367; Idem, „Reflections on Containment", in Terry L. Deibel, John Lewis Gaddis, Cmttaininu tbe Soviet Uniofi, Washington, 1987, pp 15-19.
"' Ronald Steel, Walter \jppman and the American Centuty, New Brunnswick and London, 1999, pp. 444-445. Lippman a publicat sub forma unei cărţi, în chiar toamna anului 1947, intitulată Kă^boiut rece, seria de articole consacrate analizei lui Kennan din b'oreiffi Affairs. Lippman nu a revendicat paternitatea acestei expresii, mărturisind că a împrumutat-o clintr-un articol publicat în Franţa, la sfârşitul anilor treizeci, care denumea drept guerre blancbe sau guetre fmide politica agresivă dusă de Hitler faţă de Franţa în acea perioadă. Curând după apariţia cărţii lui Lippman, ziaristul Herbert Bayard Swope a clamat că el a folosit - în sens critic la adresa politicii sovietice - pentru prima dată această expresie, războiul rece, într-un discurs care i-1 pregătise lui Bernard Baruch, rostit de acesta din urmă la 16 aprilie 1947, în Carolina de Sud. Vezi Eric Goldman, The Crucial Decade- and Afier. America 1945-1960, New York, 1960, p. 60. Două relativ recent publicate enciclopedii ale războiului rece, Thomas S. Arms, Ilncyclopedia of the Cold War, New York, 1994, pp. 89-91, respectiv Thomas Parrish, Emyc/opedia of the Cold War, New York, 1995, p. 69, atribuie paternitatea expresiei lui don [uan Manuel, regentul regatelor Castiliei şi Leonului, care ar fi caracterizat drept război rece starea conflictuală nedeclarată, din secolul al XlV-lea, dintre regatele creştine din peninsula Iberică şi arabi.

Atitudinea critică a lui Lippman, într-o anumită măsură, dar mai cu seamă tensionarea la un nivel maxim, din a doua jumătate a anului 1947, a raporturilor cu Uniunea Sovietică, au condus imediat la scrierea mai multor cărţi în care s-a încercat explicarea cauzelor acelei stări de lucruri. Primele lucrări notabile, cu un conţinut în bună parte memorialistic, au început să fie publicate din anul 1947, autorii lor fiind persoane direct implicate în conducerea politică a Marii Britanii şi a Statelor Unite ori în negocierile cu sovieticii din partea acestor state. Trăsătura comună a opiniilor şi mărturisilor autorilor acestui tip de literatură istorică, care a continuat să fie publicată până în deceniul nouă al secolului XX, a fost incriminarea politicii externe a Uniunii Sovietice, căreia i s-au subliniat dimensiunea pregnant expansionistă — preluată de la Rusia ţarilor — şi tendinţa exportului de revoluţie, regim comunist, pretutindeni în lume17. Aceste lucrări, dar şi publicarea unor documente diplomatice - din arhivele americane şi britanice - privitoare la înţelegerile şi acordurile cu aliaţii sovietici din timpul celui de al doilea război mondial, au dus la formarea primului curent interpretativ al istoriografiei războiului rece, aşa-numita şcoală clasică sau ortodoxă. Consonanţi cu memorialiştii mai sus amintiţi, autorii încadraţi acestei interpretări au identificat cauzele războiului rece în încălcarea de către Stalin îi acordurilor cu aliaţii vestici şi, într-o mai mică măsură, în atitudinea permisivă faţă de aceste acte a preşedintelui Roosevelt18.
17 Ne rezumăm aici în a enumera cele mai importante lucrări memorialistice -aparţinând „lumii anglo-americane" — privitoare la originile războiului rece; James Bymcs, Speaking fraiikiy, New York, 1947; Winston S. Churchill, The Secând World Wai; 6 voi., Boston, 1948-1953; Robert E. Sherwood, Roosevelt and Hopkins: An intimate Histmy, New York, 1948; Dwight D. Eisenhower, Cmsade in Europe, New York, 1948; Walter Bedell Smith, My Three Years in Moscow, Philadelphia, 1950;Edward R. Stettinius, Jr., Roosevelt and the Russians: The Yalta Conference, New York, 1949; Harry S. Truman, Memoirs, 2 voi., New York, 1955-1956; Anthony Eden, The Recko/iitig: the Memoirs of A fitfjony Eden, Earl of Avon, Boston, 1965; George Kennan, Memoirs, 1925-1950, Boston, 1967; Dean Acheson, Present at tbe Creation: My Years in the State Department, New York, 1969; Charles E. Bohlen, Witness Io Histmy, 1929-69, New York, 1973; Averell W. Harriman and Elie Abel, Special Etwoy to (■bmcbill and Stalin, New York, 1975; John Colville, Tbe Eringes of Power. Oowning StreetDiaries, 1939-1955, London, 1985.
18 William H. McNeill, America, Britannia and R/tssia: Their Cooperativii and Conflict, 1941-1(->46, New York,

1953; Herbert Feis, Churchill, Roosevelt, Stalin: Tbe War They Waged and Peace They Sough, Princeton, 1957; John Lukacs, A History of tbe Cold War, New York, 1961; N.A. Graebner, Cold War Diplomacy, 1945-1960, Princeton, 1960; Martin F. Herz, Beginnings of the C»U War, Bloomington, 1966; Louis J. Halle, Tbe Cold War as History, New York, 1967; Adam B. Ulam, Expansivii and Coexistence Soviet h'oreign Policy 1917-73, New York, 1968; George Liska, Imperial America: An International Policy of Primacy, Baltimore, 1967; Arthur M. Schlesingerjr., „Origins of the Cold War", Foreign Affairs, 46, No. 1, 1967, pp 22-52;

p

Consecvenţa, uneori prea pronunţată, a istoricilor „ortodocşi" în a găsi doar Uniunea Sovietică în culpă pentru declanşarea războiului rece a fost combătută de la sfârşitul anilor cincizeci, în chiar Statele Unite, de un nou curent interpretativ, „şcoala revizionistă". Afirmarea istoricilor acestei şcoli este asociată cu dezvoltarea curentului nem left (noua stângă) în lumea academică şi intelectuală americană şi cu atitudinea critică — în special din partea unor grupuri de tineri — faţă de implicarea SUA în conflictul din Vietnam19. începând cu fondatorul acestei interpretări, William Appleman Williams, „revizioniştii" au dezvoltat o critică foarte severă faţă de politica externă a SUA, nominalizată drept principalul vinovat pentru declanşarea războiului rece. Acuzaţiile revizioniştilor s-au grupat în două categorii: imperialismul mesianic practicat de Statele Unite, ai căror conducători au refuzat să înţeleagă necesităţile de securitate ale Uniunii Sovietice şi mai mult au recurs direct şi indirect la ameninţarea cu arma atomică; respectiv, încercarea SUA de a deposeda URSS, prin uzul imperialismului economic, de beneficiile şi siguranţa firească ce urmau să îi revină din postura de mare învingătoare în război211. Insistenţa unora dintre revizionişti în a susţine, lipsiţi de argumente sustenabile, teze hazardate - precum încercarea SUA de a penetra şi subjuga economic Europa de Est sau supoziţia făcută de Gabriel Kolko, după care oprimarea stângii comuniste din Grecia, între anii 1944-

19 Părintele spiritual al mişcării new left este considerat sociologul Wright Mills. Mişcarea a atins apogeul în deceniul şapte al secolului XX, când grupuri masive de tineri, în special studenţi, şi adepţi ai curentului hippie au protestat şi manifestat uneori cu violenţă în campusurile universităţilor Columbia - 1968, Harvard - 1969 sau Kent State - 1970) împotriva injustiţiilor sociale şi rasiale, mişcărilor de dreapta şi mai ales a războiului din Vietnam. Terenul cel mai fertil pentru exprimările intelectuale ale curentului new left a fost în planul istoriografiei războiului rece, prin criticile - nu lipsite de virulenţă - la adresa politicii externe a SUA. Vezi Eric Foner and John A.Garraty, eds., The Reader's Companion toAmerimn History, Boston, 1991, pp 790-791. între lucrările care sunt de reper în tratarea new left amintim, Richard Polenberg, One Ncition Divisible, Class, Race and Fjlmicity in the United States silice 1938, New York, 1980; William E. Leuchtenburg, A Tniubled Veast, Boston, Toronto, 1983.

211 William Appleman Williams, The Tragedy of American Diplomag, New York, 1959 -lucrate care a deschis pârtia criticilor revizioniste; Idem, Empire as a Way ofljfe, New York, 1980; Donna F. Fleming, The Cold War and His Origins, 1917-1960, 2 voi., New York, 1961; Gar Alperovitz, Atomic Diplomag: hliroshima and Potsdam, New York, 1965 - iniţiatorul tezei şantajului atomic care ar fi fost practicat de liderii americani asupra celor sovietici; Walter La.Feber, America, Rassia and the Cold War, 1945-1967, New York, 1967; David Horowitz, The *ne World CoIIoshs: a Critique of American Fonigii Policy in the Cold War, New York, 1971; Joyce and Gabriel Kolko, The IJmits of Power: The World and United States b'oreign Policy, 1945-1954, New York, 1972.

Intre

1949, poate fi comparată cu masacrul de la Katyn21 - a rezultat în erodarea succesului şi apoi a credibilităţii de care s-au bucurat aceste interpretări pentru o perioadă.

în condiţiile masivei declasificări, din a doua jumătate a anilor şaptezeci, a unor importante fonduri documentare americane, dar şi ca urmare a dezbaterilor dintre ortodocşi şi revizionişti în Statele Unite şi nu numai, a prins contur o nouă şcoală interpretativă, aceea „postrevizionistă"; numele purtat datorându-se mai ales criteriului cronologic. Accesul la surse arhivistice — americane şi britanice — inedite până atunci, dar de primă importanţă, coroborat cu informaţiile din memorialistica publicată de importante personaje politice ale lumii occidentale a oferit autorilor din această „şcoală" şansa elaborării unor analize mai profunde şi a unor judecăţi de valoare mai bine argumentate. Lucrările publicate de postrevizionişti nu s-au mai situat în aria consensuală specifică celor două grupări precursoare. Deşi majoritatea postrevizioniştilor a înclinat înspre concluzii prot-ortodoxe, în rândurile lor pot fi întâlniţi autori cu opinii apropiate în unele aspecte de cele ale revizioniştilor, fără însă a-i aproba global pe aceştia22. Etapa postrevizionistă s-a făcut remarcată şi prin publicarea unor studii de substanţă — elaborate de istorici şi politologi americani — privitoare, atât la politica externă sovietică în general, cât mai cu seamă la acţiunile şi atitudinile liderilor de la Kremlin din primii ani ai războiului rece. Cu toate

21 J.R. Maddox, Tbe New Ixfi andtbe Origins of the Colii War, Princeton, 1973, pp. 4-11; Warren F. Kimball, „The Cold War Warmcd Over", The American Historical Review, 79, No.4, 1974, pp.ll 19-1136.

22 Autori pro-ortodocşi: John Lewis Gaddis, Tbe United States and tbe Origins of the Cold War, 1941-1947, New York, 1972; Idem, Stralegies of Containment. A Criticai Appraisal of Postwar American National Security Policy, New York, 1982; Idem, The 1Jing Peace. lnqnirie.t Into the His/ory of the Cold War, New York, 1987; Paul V. Hammond, Cold War and Detente, New York 1975; Geir Lundestad, The American Non-Polhj Towards Eastern Europe 1943-1947, Tromso-Oslo-Bergen, 1978; Hugh De Santis, The Diplomacy of Silence: Tbe American h'oreign Service, the Soviet Union, and tbe Cold War, 1933-1945, Chicago, 1980; Fraser J. Harbutt, The hvn Cnrtain. Chunhill, America and the Origins of the Cold War, New York, 1986; Hugh Thomas, Armed Trucc. The lieginnings of tbe Cold War. 1945-46, London, 1986, etc.
Autori pro-revizionişti: Stephen Ambrose, Rise to Clobalism.American b'oreign Policy. '938-1970, Baltimore, 1971; Thomas G. Paterson, Soviet-American Confronlalion: Poshvar ^cniutntction and the Origins of tbe Cold War, Baltimore, 1973; Idem, Meeting the Communist 'breat. Tmman to Reagan, New York, 1988; Daniel Yergin, Shattered Peace. The Origins of tbe Cold War, New York, 1977; Lloyd C. Gardner, A Covenant with Power: America and World (Jrder fom Wilson to Reagan, New York, 1984; Idem, Spheres of Influcence: the Creat Powers artition Europe, fmm Mitnicb to Yalta, Chicago, 1993 (Ediţia românească apărută la Editura b"t. f-a., S/erele de influenţă. împărţirea Europei de către marile puteri la Miimben şi Yalta. Chicago,
132
LIVIU C. ŢÎRĂu
că analizele autorilor în cauză au fost construite prin valorificarea surselor diplomatice analo-americane din perioada războiului, reconstituiri factologice, deducţii provenite din studierea retoricii utilizate în politica externă a URSS ori din examinarea comportamentului internaţional al supraputerii condusă de la Moscova, ele au meritul de a fi clarificat - în pofida unor erori mai puţin semnificative, dar fireşti dacă avem în vedere imposibilitatea accesului 'la arhivele sovietice - foarte multe elemente, planuri şi stagii ale strategiei corpului decizional de la Kremlin-. Este de remarcat, la unii dintre autori din această categorie, susţinerea la început a anumitor teze revizioniste, pentru ca ulterior cercetările aprofundate asupra politicii externe sovietice să îi conducă la concluziile apropiate, dacă nu chiar identice cu ale istoricilor şcolii tradiţionale (ortodoxe).
Istoriografia vest-eutopeană dedicată războiului rece s-a plasat mai degrabă în siajul lăsat de evoluţia celei din Statele Unite. Cu excepţia Mani Britanii, tema respectivă a fost rareori abordată până la mijlocul anilor şaizeci, când istoricii francezi, în primul rând, au publicat contribuţii mentorii asupra acestui subiect. Tocmai în cazul ultimilor este de remarcat detaşarea analizelor si concluziilor exprimate, de politica autonomă a Franţei în cadrul blocului vestic. De altfel, nu doar în Franţa, lucrările dedicate războiului rece până la începutul anilor optzeci au promovat cu precădere interpretările scolii tradiţionale din Statele Unite24. O situaţie care exprimă
11 Până la fiului anilor şaizeci ai secolului trecut în istoriografi, americana existau câteva lucrări de referinţă asupra politicii externe sovietice: Herbert S. Dinerstein, War andtheSone, Union, New York 1959- 1 M.Mackintosh, Stmtegf «^ !<*>ics of Somet tomgn Pohg, New York, 1963; Marshall o'schukmn, StaHn's Vomgn VoBc, Reapprcised, Cambndge, Massachusetţs, 1963 şi dej. amintita carte a lui Adam Ulam, Bxp^on and C^astem.^Lucrările de tetennţ* ak etapei post-revizioniste sunt: Robert C. Tucker, The SmetPoltUcaNUnd StaLms*>cn,d Post-S^n Cbantf, New York 1972- William O. McCagg, Stalw hmbatlkd, 1943-1948, Detroit, 1978, Vojtech Masnv 1W, Koad to the Cold Won Diphmacy, Warfare <md the Politia ţOmmnwn 1941-1945 New York 1979- Alvin Z. Rubinstein, Soviet Policy Swce World Wcrlh Impmcd and Global Cambrid-c Massachusetts, 1981; WUliam Taubman, Skdm's Amrican Poh9: brom F— to Detent^'caU War, New York, 1982; Jacques I^vesque .stonc canadian de expr^ france/ă),]A)KS\ et w Poliţe inUrvdwnak de Uiun a Gorbatchev 2" edmon, ans 1987; Fredenc J. Fleron, Jr, Eric P. Hoffman, Robbin F. kurd, eds O» Issns „, Somt^ Poky, New York, 1991; R. Cra.g Nation, Hhck Eartb, Red Star. A History ofSomtSmmty Po/uy, /9/7-/?9/,IthacâandLondor0l992. . .,,.,,,,... . -
M Andre Fontaine, Wstoin de la ff*rn Jhide, 2 voi Pans, 965 (tchpa romaneasca Istoria r^>mi,l,n rm, voi. 1-4, Bucureşti, 1992-1994); jean Laloy,h,fW™ ^/f ^L 1965, 1966; Erns Noke, Deutschland mul der Ka/te Krj Mun.ch, 1974; Rayrnond Aron Imperial ReP„hllc. The United States and tbe World, 1945-1973, London 1973; Jean Baptist Duroselk, U, brmce et k Btats Unis des ongnes a „osjours, Pans 1976. de, reyiziomste pot fi întâlnite la Hu^h Hiffims Tbe ColdWv, Loodon, 1984; Wilfned Loth, Di» tedung der W'dU
Intre
Washington şi Moscova: România 1945-1965 133
mai multe paradoxuri, dacă avem în vedere pronunţata orientare spre stânga _ chiar cea comunist-sovietică — a unei părţi proeminente, ca prezenţă publică şi valoare literară, din intelectualitatea vest-europeană, în special din cea franceză2'.
Contribuţiile istoriografiei sovietice la studierea cauzelor războiului rece pot fi catalogate ca având o valoare analitică şi interpretativă redusă, cel puţin până la epoca inaugurată de Mihail Gorbaciov. Imediat după al doilea

război mondial, şi ulterior în deceniile şase şi şapte, au fost publicate mai multe serii de documente si cărţi privitoare la politica externă postbelică statului sovietic. Dar, informaţiile şi interpretările conţinute în aceste tomuri s-au rezumat la reproducerea unor discursuri şi declaraţii deja cunoscute şi au urmat întrutotul formulările oficiale ale guvernului sovietic2'1. Fără îndoială, acesta situaţie a fost determinată de rigorile regimului politic din Uniunea Sovietică. Două foarte solide introspecţii analitice efectuate de specialiştii americani ilustrează existenţa interesului istoricilor sovietici faţă de istoria Statelor Unite şi a războiului rece, dar totodată limitele extrem de înguste şi pregnant ideologizate în care a fost admisă abordarea unor asemenea subiecte27.
Un anumit dezgheţ s-a produs totuşi de la mijlocul deceniului opt, când în mai multe lucrări — apreciabile ca minuţiozitate factologică, dar elaborate

Ceschicbte der Ka/ten Krieges. 1941-1955, Munchen, 1980 (Ediţia în limba română, împărţirea hunii. Istorici războiului rece. 1941-1945, Bucureşti, 1997); Giuseppe Boffa, Storia del/'Vnione Sovieticei, vol.4, L'Unita, 1990.
25 O excelentă analiză asupra militantismului de stânga, pro-comunist, a unor grupuri şi personalităţi proeminente ale intelectualităţii franceze la Tony Judt, Past Imperfect, brench Intellecluals. 1944-1956, Los Angeles, 1992. Extrem de pătrunzătoare, asupra acestui subiect, sunt explicaţiile lui Raymond Aron, Spectatorul angajat, Bucureşti, 1999, pp. 122-179, passim. Utilă şi lucrarea lui Alfred Grosser, Occidentalii. Ţările limopei şi Statele Unite după război, Bucureşti, 1999, pp. 86-91.
z" Vndnajapolitika Sovetskogo So/n^a: dokumenty I materiali), 12 voi., 1945-1951', Moskva, 1945-1951; G.A. Deborin, Mefduiuiwdnye otnosenija l unesenja politiku Sovetskago Sotţnja 1945-1949, Moskva, 1958; V.L. Israelian, Diplomatic hlistory of tije The Creat Patriotic War, 2 voi. Moscow, 1962; A. Lavrishchev and A. Tumashevsksky, eds., International KeLitions afterSecond World \Var, 2 voi., Moscow, 1962.
O excepţie, din punctul de vedere al relevanţei anumitor documente, a reprezentat-o publicarea în 1957 a celor două volume referitoare la corespondenţa purtată de Stalin, în t'nipu] războiului, cu Churchill şi Roosevek, respectiv a volumului de documente Teheran, Y'ilta, Potsdaw, Moskva, 1969.
27 William Zimmennan, Soviet Perspective! ou International Kelutiiins, 1956-1967, l'rinceton, 1971, pp. 276-289. Allen Lynch, The Soviet Shidj of International Ke/ations, New Y()tk, 1987, pp. 18-25, 32-36, passim.

în aceiaşi parametri ideologici — s-a admis existenţa si s-a tratat evoluţia războiului rece2s, o expresie care fusese folosită în trecut doar într-un sens peiorativ-critic sau considerată un termen agresiv, ce fusese inventat cu un scop ostil la adresa regimului socialist. Ultimii ani de existenţă ai URSS, şi apoi perioada de după 1991 au condus la prima deschidere autentică a istoriografiei sovietice şi ulterior ruse privitor la studierea războiului rece. Primii paşi, care astăzi ar putea fi consideraţi timizi, au fost făcuţi la finalul anilor optzeci când, atât la nivel oficial, cât şi prin scrisul istoric, s-a recunoscut şi certificat, cu documente din arhivele sovietice, acte şi evenimente a căror existenţă fusese până atunci tăgăduită29. Un alt element major a fost publicarea, la sfârşitul deceniului nouă şi începutul celui următor, a memoriilor mai multor foşti demnitari şi diplomaţi sovietici. Deşi cu o valoare inegală, aceste lucrări memorialistice au adus clarificări şi dezvăluiri asupra atitudinilor şi intenţiilor liderilor sovietici la începutul războiului rece31'. Destrămarea Uniunii Sovietice părea să aducă şi libera

2S Histary of Diplomat)*, 5 voi., Moscow, 1959-1975. Lucrarea a început să fie editată sub redacţia lui Valerian Zorin, ministru adjunct de externe al lui Molotov, care a fost înlocuit de Andrei Gromîko. Războiul rece este tratat în volumul cinci, publicat în 1975; G.A. Trofimenko, SSbA: politikti, voyna, ideolo«iya, Moskva, 1976; Idem, The U.S. Militmy Doctrine, Moscow, 1986; Nicolai V. Sivachev and Nikolai N. Yakovlev, Rt/ssia and the United States, Chicago, 1979; O.L. Stepanova, „The C.old War": a historical introspective, Moscow, 1982 (De remarcat, în cazul ultimei lucrări, ghilimele puse de autoare războiului rece, gest prin care se delimita de acceptarea deschisă a expresiei. Cartea Stepanovei rămâne apreciabilă, în pofida dogmatismului care probabil i-a fost impus, prin faptul că a prezentat evoluţia interpretativă a istoriografiei americane asupra temei).
2" Din iniţiativa lui Mihail Gorbaciov şi a ministrului de externe Eduard Şevardnadze, între anii 1988-1990, au fost publicate documente sovietice care recunoşteau ca reală existenţa codicilului secret al Tratatului de Neagresiune sovieto-german încheiat la 23 august 1939, respectiv execuţiile de masă - operate de trupe NKVD - asupra prizonierilor polonezi la Katyn. Cf.]ohn Lewis Gaddis, „The Soviet Side of the Cold War: A Symposium", Diplomatic Hrstoty, 15, No. 4, 1991, p. 525.
■"' Până la perestroika singurele lucrări memorialistice cu relevanţă asupra acestui subiect, publicate în Uniunea Sovietică, au fost cele (traduse şi în limba română) ale lui Ivan M. Maiski, Amintirile unui ambasador sovietic, Bucureşti, 1967 şi Gheorghi K. Jukov, Amintiri ţi reflecţii, Bucureşti, 1971. Lor li se cuvin adăugate cele două volume de memorii ale lui Hruşciov, publicate în forma tami^dat, în SUA: Strobe Talbott, ed., Khrushchev Kemembers, Boston, 1970; Idem, Khrushchev Remembers: The]uist Testament, Boston, 1974.
La finalul anilor optzeci au fost publicate în Uniunea Sovietică lucrările memorialiste ale lui Andrei A. Gromîko,

Pamiatnoe, 2 voi., Moskva, 1988 (vom utiliza ediţia publicată la Londra în 1989, aut. cit., Memoirs), Nikolai Novikov, Vospomimmiia diplomata: Zapiski 1938-1947, Moskva, 1989, pentru ca în 1991 să apară memoriile lui Molotov, Sto sorok. besed s Molotoiym: 1% dnevnika F. Chuyera (vom folosi ediţia deja citată în limba engleză). începând cu anul 1991, în revista Voprosy Istorii a fost publicată în serial varianta finală a memoriilor lui

cercetare a arhivelor. Dar, după o scurtă perioadă promiţătoare în acest sens, accesul a fost din nou restricţionat. Declasificarea Arhivelor Ministerului de Externe sovietic, începută în 1989-1990, a dus la reorganizarea lor în două centre de cercetare, însă, cel puţin până către sfârşitul anilor nouăzeci ai secolului trecut, nu au fost alocate studierii documente comparabile — din punctul de vedere al planurilor postbelice sovietice - cu cele din arhivele americane şi britanice. In tot acest timp, arhivele militare au fost rareori deschise cercetătorilor, iar cele ale KGB sunt în continuare inaccesibile".

Lucrările interpretative elaborate de istoricii ruşi după 1990 nu sunt abundente ca număr, majoritatea fiind construite pe izvoare documentare care indică un acces arhivistic încă limitat. Au fost publicate câteva studii şi cărţi, fără îndoială meritorii, privitoare la politica externă sovietică după 1945, însă, aşa cum vom vedea, nu se poate vorbi despre posibilitatea abordării şi interpretării unui spectru documentar complet sau măcar consistent. Lucrările de reper ale acestei perioade rămân, cel puţin deocamdată, acelea publicate sau susţinute în conferinţe de istorici precum, Dmitri Volkogonov, Mihail Narinsky, Alexei Filitov, Vladimir Pletchanov, Vladislav Zubok şi Constantin Pleşakov32.

Hruşciov (Utilizăm ediţia americană, Jerrold L. Schechter with Viaceslav V. Luchkov, Khrnshdiei: Remerbers: The Glasnost Tapcs, Boston, 1990.

i! Din fondurile arhivistice ale Narkomindelului a fost înfiinţat în septembrie 1991 Centrul Rus pentru conservarea şi studierea documentelor istorice contemporane (RTSlvh/DNl), iar în februarie 1992 a fost organizat, separat de primul, Centrul de conservare pentru documentarul contemporanei (TSKhSD). Cf. Vladislav Zubok and Constantine Pleshakov, „The Soviet Union", în David Reynolds, The Origins of the Cold War in Fiurope. Internaţional Perspective*, New Haven and London, 1994, p. 55.

32 Dintre cărţile de referinţă ale istoricilor ruşi, care se referă la începuturile războiului rece, reţinem aici: Dmitri Volkogonov, Stalin: Triwnph and Tragedy, New York, 1991; Idem, The Vdse and l'all of the Soviet Empire. Politica/'1jeaders-front 1 Jinin to Stalin to Corhachev, New York, 1999; Vladislav Zubok and Constantine Pleshakov, Inside the Kremlin's Cold War, Cambridge, Massachusetts, 1996; Alexandr Chubanan, ed., Stalin I kholudnaia vaina, Moskva, 1998.

Articolele şi studiile cele mai relevante, Yuri Aksyutin, „Why Stalin Staked on Confrontation Rathcr then Cooperation with the Wartime Allies After the Victor)'", comunicare susţinută la Conferinţa Noi evidenţe ale istoriei războiului rece, Moscova, 12-15 ianuarie 1993; V.A. Kozlova, CV. Mironenko, eds, „Osobaya papka" I.V.Stalina; „Osobaya papka" V.A'l. Mo/otova, publicate în serial, în anul 1994 în Ark.iv noveishei istorii Riissii; Mikhail Narinsky, „Soviet Foreign Policy and the Origins of the Cold War", în Gabriel Gorodetsky, Soviet Foreign Policy 1917-1991. A Retrospective, London, 1994, pp. 105-110; Vladimir O. Pechatnov, „The Big Three after World War II: New Documents on Soviet Thinking about Post War Relations with the United States and Great Britain", Cold War International Histoiy Pnject (în continuare CWIHP), Working Paper No 13, 1995; Idem, „<The Allies are pressing on you to break your will...>. Foreign Policy correspondence berween Stalin and

Documentele ieşite la lumină din arhivele foste sovietice, precum şi analizele şi interpretările istoricilor ruşi au creat cu promptitudine reacţii în istoriografia americană. Noile evidenţe documentare sovietice, atâtea câte sunt, dar şi noile declasificări din arhivele americane şi britanice au oferit oportunităţi suplimentare pentru cunoaşterea şi reconstituirea proceselor decizionale ale protagoniştilor războiului rece. Lucrările recente, semnate de nume mai mult sau mai puţin sonore ale acestei arii istoriografice, nu au adus modificări esenţiale informaţiilor şi interpretărilor anterioare. Elementele novatoare introduse în analizele autorilor de referinţă semnifică mai degrabă tendinţa acestora de a-şi consolida argumentaţiile anterioare şi a continua dezbaterile critice, focalizate de această dată, nu atât în aria găsirii răspunsului privitor la cui aparţine culpa declanşării războiului rece, ci în direcţia identificării mecanismelor politice, militare şi economice, dar şi a resorturilor mentale care au generat confruntarea sovieto-americană. In acest nou context, s-a înregistrat o apropiere a concluziilor unor autori care fuseseră separaţi până la începutul deceniului anterior de opiniile pro-ortodoxe, respectiv pro-revizioniste. Sinteza constatărilor comune ale acestora indică — în condiţiile păstrării unor specificităţi interpretative — trei categorii de cauze care au determinat geneza acestui fenomen: structura şi distribuirea puterii în sistemul internaţional; activitatea grupărilor de interese şi influenţă din cadrul intern al celor doi actori; percepţiile şi reacţiile umane, uneori eronate, de la nivelurile de conducere al ambelor supraputeri.33

O scurtă examinare a celor mai bine de cinci decenii de istoriografie a războiului rece ne arată că aceste cauze au fost

remarcate, conferindu-li-se însă un aport şi contribuţii diferite, de mai toţi autorii de referinţă. Noutatea adusă de cercetările şi reconstituirile efectuate de specialiştii temei în ultimele trei decenii constă în evidenţierea rolului jucat de dezvoltarea accelerată, în

Molotov and other Politburo Members. September 1945 - December 1946", CWIHP, Working Paper No. 26, Washington, D.C., 1999.

-u Continuarea interpretărilor pro-ortodoxe la John Lcwis Gaddis, The United States and tije End of tije Cold War, New York, 1992; Idem, We Now Ktiow. Kethinking Cold War Histoiy, New York, 1997; Vojtech Mastny, The Cold War and Soviet Insecuriţy. The Stalin Years, New York, 1996. De remarcat diminuarea apetitului revizionist la doi autori recunoscuţi ca atare: Thomas G. Paterson, On Every tron/: The Making and Uninaking of tbe Cold War, New York, 1992, Thomas J. McCormick, America 's Hcilf-Centnry: United States h'oreign Policy in the Cold War, Baltimore, 1995. Foarte bine argumentate lucrările lui William C. Worlforth, The lilnsii'e Ba/ance: Power and Perceptions during the Cold War, Ithaca, 1993 şi Caroline Kennedy-Pipe, Stalin's Cold War. Soviet Strategies in Europe, 1943-1956, Manchester and New York, 1995. Incitant, ca întotdeauna, studiul lui Eduard Mark, „The War Scare of 1946 and Its Consequences", Diplomatic History, voi. 21, No 3, 1997, pp. 383-413.

compartimentele de analiză şi decizie ale celor doi protagonişti, a unei stări cotrnitiv-senzitivc reciproc negative. Consecinţa directă a acesteia a fost dobândirea percepţiei stabile, după care, nu doar acţiunile sau intenţiile bănuite, ci însăşi existenţa celeilalte supraputeri a fost văzută ca o ameninţare letală pentru propria supravieţuire34.

Această manieră interpretativă a devenit consacrată o dată cu publicarea cărţii lui Daniel Yergin, Shattered Peace - prima ediţie în mul 1977. Istoricul de la Universitatea Harvard a dezvoltat în lucrarea respectivă o foarte interesantă şj jncitantă teorie, sprijinit de o excelentă documentare, în care a susţinut că iniţiativa declanşării politicii de confruntare din epoca postbelică a aparţinut birocraţiei de la nivelele superioare ale Departamentului de Stat şi din structurile militare. Această viziune politică, căreia i-a dat numele de Axioma Riga, a fost susţinută de diplomaţi şi strategi americani de prim rang, ale căror concepţii ar fi fost dominate de un profund sentiment anticomunist.35

Conform lui Yergin, preşedintele Roosevelt şi doar capra dintre colaboratorii săi, între care Harry Hopkins şi Henry Stimson, au încercat să atenueze acel curent de opinie, contrapunându-i Axioma Yalta, adică o politică flexibilă şi maleabilă, care ar fi putut să menţină colaborarea cu sovieticii. Moartea prematură a lui Roosevelt ar fi condus, după Yergin, la alegerea nefericită a opţiunii Riga, tocmai datorită rolului influent jucat de birocraţii diplomaţi şi militari.36 Impresionantă prin sursele istorice folosite şi deseori convingătoare prin argumentaţie, analiza lui Daniel Yergin suferă prin faptul de a nu fi luat în considerare, decât prea puţin, acţiunile şi reacţiile sovietice de la începutul războiului rece. In a doua ediţie a cărţii, autorul ei a acceptat ideea că unele

M Ken Booth, „U.S. Perceptions of Soviet Threat: Prudence and Paranoia" şi Sergei P. Fedorenko, „Soviet Perception of U.S. Threat", în Cari G. Jacobsen, ed., Strategic Power. USA/USSK, New York, 1990, pp. 50-71, respectiv 72-84, subliniază sentimentele exagerate de teamă şi de ameninţare reciprocă resimţite de ambele supraputeri în această perioadă.

^ Daniel Yergin, Shattered Peace, pp. 18-35. Yergin a ales numele Riga, inspirându-se din rapoartele privitoare la Uniunea Sovietică, redactate pe un tondur, dar realist, trimise de Legaţia americană de la Riga Departamentului de Stat. Cum până în 1933, SUA nu au recunoscut regimul sovietic, legaţia americană din capitala Letonia a jucat rolul de avanpost <fc informaţii. După Yergin, diplomaţii americani, care s-au ocupat de Uniunea Sovietică în această perioadă, şi-au format o concepţie net anti-sovietică. El îi enumera pe Robert F. Kclley, şeful Diviziei pentru Afaceri Europene în anii douăzeci - mentorul grupării, William "ullit, Joseph C. Grew, George Kennan — nominalizat drept ideologul grupului, Charles "ohlen şi Loy Henderson. Ultimul considerat ca personajul dominant al acestei orientări, datorită faptului că în anii celui de-al doilea război mondial a coordonat, în calitate de şef-adjunct al Diviziei pentru Afaceri Europene, legăturile diplomatice cu URSS

M> Ibidem, pp. 42-63, 79-83.

p

dintre concluziile sale pot fi reconsiderate, ca de altfel şi contribuţia SUA la declanşarea conflictului îngheţat din perioada postbelică.37

Melvin Leffler, şi el iniţial un suporter al punctelor de vedere revizioniste, a întreprins, ulterior lui Yergin, o foarte serioasă şi documentată cercetare asupra mecanismelor politicii externe americane din primii ani de după 1945. El şi-a menţinut, cu argumente solide, mai vechea sa teză, după care obiectivele politice ale SUA pentru epoca postbelică fuseseră clar formulate încă din perioada războiului şi că între diferitele variante de acţiune a fost văzută, într-un grad ridicat de probabilitate, posibilitatea creării unei situaţii conflictuale cu Uniunea Sovietică. Spre deosebire de opiniile exprimate anterior, în lucrările sale recente Leffler nu a mai atribuit guvernanţilor de la Washington — prin politica de securitate naţională dezvoltată de aceştia - rolul decisiv în declanşarea confruntării cu sovieticii. Dimpotrivă,

Leffler a constatat că, nepregătiţi să facă faţă problemelor şi provocărilor postbelice, conducătorii sovietici au reacţionat dezorganizat şi brutal într-un spaţiu mult mai limitat decât le-ar fi permis anvergura de putere ce o dobândiseră.38

Concluzia emisă de Leffler, privitoare la lipsa sau, cel puţin, insuficienta organizare şi planificare a politicii externe sovietice nu reprezintă o noutate absolută. Această apreciere a mai fost formulată în studii anterioare, pe baza unor deducţii reieşite din examinări factologice. Cercetările, chiar şi parţiale, din arhivele sovietice au adus dovezi în sprijinul acestui punct de vedere. Unul dintre cei mai remarcabili specialişti din noul val al istoriografiei războiului rece, Odd Arnne Westad, a oferit o explicaţie convingătoare în acest sens. Structura specifică a puterii sovietice îi conferea lui Stalin capacitatea absolută de decizie şi în politica externă. Iar acesta, în postura de dictator suprem, s-a condus şi a luat decizii după criterii doar de el ştiute; cel mai adesea din instinct. După cum scria Odd Arnne Westad, „Pentru istonci,

37 Ibidem, pp. 503-506. Rolul influent jucat de funcţionarii superiori din Departamentul de Stat în adoptarea unei atitudini ferme faţă de Uniunea Sovietică a fost demonstrat şi de Hugh de Santis, The Diplomacy of Silence: The American Voreign Service, the Soviet Union, and ihe Cold War, Chicago, 1980. Concluzia centrală a acestuia din urmă a diferit de tezele lui Yergin, de Santis apreciind ca realist, pozitiv şi necesar aportul adus de diplomaţii americani la formularea politicii postbelice a Statelor Unite.

■18 Punctul de vedere anterior al lui Leffler a fost prezentat în foarte influentul său studiu, „The American Conception of National Security and the Beginnings of the Colo War, 1945-48", publicat în The American Historical Revieiv, 89, No 2, 1984, pp. 346-381-Pentru concluziile sale actuale vezi, A Preponderance of Power National Security, the Tnimtin Administration, and the Cold War, Stanford, 1992, respectiv, „Inside Enemy Archives: the Cold War Reopened", Fonign Affairs, 75, July/August 1996, pp. 120-135.

dar şi pentru contemporanii săi, sovietici şi străini, politica externă a lui Sta/in nu este atât de gren de explicat in părţile ei distincte, pe cât de incoerent s-a manifestat în întregul

Există mărturii mai vechi care atestă starea de anxietate în care se găsea Stalin spre finalul celui de-al doilea război mondial. Cel mai probabil, cititorii lui Milovan Djilas au reţinut din lectura cărţii acestuia, întâlniri cu Stalin, în primul rând cuvintele rostite de liderul sovietic în aprilie 1945: -„Acest război nu seamănă cu cele din trecut; cel care ocupă [acum] un teritoriu îşi impune propriul sistem social. Fiecare îşi impune propriul sistem până acolo unde i-au ajuns armatele. Nu poate fi altfel'. Citatul de mai sus poate lăsa impresia că Stalin era foarte hotărât şi ştia cu claritate ce avea de făcut. Dar, câteva luni înainte, în decursul primei întâlniri cu generalissimul de la Kremlin, Djilas 1-a auzit pe acesta spunând meditativ, în timp ce studia o hartă a lumii în care spaţiul, colorat în roşu, ocupat de Uniunea Sovietică, era mult extins şi faţă de graniţele acesteia din 1941: „Ei [americanii şi britanicii] nu vor accepta niciodată ca un spaţiu atât de mare să fie roşu. Nicodată, niciodatăf'4"

Conţinutul contradictoriu al celor două opinii exprimate de Stalin sprijină ideea că acesta a manifestat o viziune dualâ în privinţa viitorului relaţiilor cu aliaţii vestici. Bivalenta concepţiei lui Stalin în această privinţă nu s-a sprijinit însă pe o construcţie alternativă, fiind suscitată de sentimentul de nesiguranţă şi chiar de teamă faţă de intenţiile, încă, partenerilor de coaliţie. Dar, care erau sursele ce îi provocaseră lui Stalin o asemenea stare de spirit? Doi dintre cei mai reputaţi specialişti americani în materie — politica externă sovietică din primii ani postbelici - William McCagg şi William Taubman, deşi lipsiţi de accesul la arhivele sovietice, au prezentat teza, care s-a dovedit ulterior corectă, că nici măcar în ultimele luni de război Stalin nu îşi formase o concepţie stabilă privitoare la condiţiile în care cooperarea interaliată ar fi putut să continue. Cu toate că dobândise o anumită siguranţă prin controlul strategic exercitat asupra Europei de Est, conducătorul sovietic rămânea preocupat de reglementarea, într-o manieră dorită de el, dar asupra căreia se pare că nu se hotărâse, a două probleme pe cate le considera fundamentale: soarta Germaniei şi obţinerea unui sprijin economic privilegiat din partea Statelor Unite41.

■V) Odd Arnne Westad, Colt/ War and Revolution: Soviet American Rivahy and the Origins of tlje Chinese Civil War, New York, 1993, p. 55.

" Milovan Djilas, Conversation u'ith Stalin, New York, London, 1962, pp. 114, 76. referăm utilizarea acestei ediţii, deoarece aceea publicată în limba română, întâlniri ai Stalin, '-faiova, f.a., conţine erori de traducere.

" William O. McCagg, Jr., Stalin Embattled 1943-1948, Detroit, 1978, pp. 62-71; uliam Taubman, Stalin's American Poticy: Ftvm Enleiite to Detente to Cald War New York l982,pp.74-75.

w

Viabilitatea ipotezelor emise de cei doi istorici americani a fost confirmată după mai bine de un deceniu şi jumătate, în cartea lui Vladislav Zubok şi Constantin Pleşakov, lucrare care reprezintă cea mai importantă contribuţie de până acum a istoriografiei ruse la descifrarea începutului războiului rece. Construită în bună măsură prin utilizarea unor surse arhivistice sovietice, analiza lui Zubok şi Pleşakov ilustrează frământările şi contradicţiile manifestate în

gândirea lui Stalin. Conform celor doi, liderul de la Kremlin şi-a propus, într-un mod incoerent, să realizeze două obiective, care se excludeau unul pe celălalt. Pe de o parte, „conducându-se după cei doi sori ai săi, „a/ imperiului si al revoluţiei", a încercat să instaureze - într-un stil propriu secolului al XlX-lea — dominaţia sovietică asupra unor zone cât mai larg din Europa. „Stalin nu a înţeles că trebuia să existe o diferenţă între modul în care guvernul sovietic administra teritorii anexate, precum Ţările Haltice, Prusia Orientală, estul Poloniei, [Basarabia şi nordul Bucovinei, n.n.J, şi dimensiunea ingerinţelor şi sprijinului acordat de Moscova construirii unor regimuri amicale* în Europa de Est".'n In acelaşi timp, Stalin a încercat să păstreze şi cooperarea cu vesticii. Dar, tratamentul dur la care a recurs în Europa de Est a alarmat puterile occientale şi 1-a îndepărtat de atingerea scopului său primar, cel puţin neutralizarea, dar în primă instanţă transformarea Germaniei într-un stat lipsit de potenţial militar.43

In opinia lui Zubok şi Pleşakov, dacă acceptăm ideea că în lume există „oameni buni şi oameni răi, atunci Stalin a fost fără îndoială băiatul rău din războiul rece". Numai că, atrag atenţia cei doi, Stalin fusese un băiat rău şi înainte de-al doilea război mondial şi, pentru un timp, în chiar decursul acestuia. însă, ceea ce anglo-americanii au acceptat ori s-au făcut că nu văd în comportamentul aliatului lor răsăritean, nu mai putea fi ignorat la finalul războiului, când sosise şi termenul scadent al reglementării unor probleme care nu mai puteau fi ocolite. Concluzia celor doi istorici ruşi arată că, la finalul marii conflagraţii, au intervenit trei factori perturbatori care l-au îndreptat pe Stalin pe drumul războiului rece:

" ; 1. Schimbarea conducătorilor politici din Marea Britanie şi Statele Unite a afectat negativ personalitatea nevrotică şi anxioasă a liderului sovietic. Deşi cunoştea antipatia lui Churchill faţă de regimul . ■' bolşevic şi fusese informat despre intenţia lui Roosevelt de a adopta ...!•.- o atitudine fermă, Stalin ar fi preferat să negocieze în continuare cu cei doi.

42 Vladislav Zubok and Constantine Pleshakov, lnside the Knmlin's Cold War, p. 53.

* sublinierea noastră

Ai Ibirlem, pp. 47-51. .„.. .,...,■

2. Stalin a identificat în arma atomică deţinută pe atunci doar de americani o ameninţare gravă şi imediată la adresa sa şi a Uniunii Sovietice.

3. Stalin a perceput criticile oficialilor şi mass-mediei occidentale, privitoare la comportamentul sovietic din Europa de Est şi zona de ocupaţie din Germania, drept ostilitate declarată. Contrareacţiile sale au condus tocmai la situaţia care ar fi dorit să o evite, tensionarea raporturilor cu anglo-americanii.

Totuşi, conchid Zubok şi Pleşakov, deşi nu a dorit războiul rece, care nu a fost nici alegerea, nici invenţia sa, liderului sovietic a determinat naşterea conflictului. Sursa principală a acestuia putând fi găsită în actele politicii externe dezvoltată de Stalin, care ar fi acţionat deseori contraproductiv în raport cu obiectivele urmărite.44 Această idee a fost anterior susţinută de Odd Arnne Westad, a cărui argumentată caracterizare a politicii externe sovietice, recte a lui Stalin, din anii 1945-1946, merită reţinută: „Oricât s-a străduit marele teoretician Stalin să evite confruntarea postbelică cu Statele Unite, datorită politicii sale, incoerentă şi lipsită de scopuri practice, ... el nu a fost capabil să caute şi cu atât mai puţin sa găsească mijloacele necesare realizării acestui obiectiv"*.

Una dintre cutumele meşteşugului istoric spune că o epocă sau un fenomen istoric pot fi mai bine cunoscute şi înţelese, în măsura în care, izvoarele şi dezbaterile privitoare la ele devin tot mai numeroase. Această axiomă este valabilă şi în ceea ce priveşte sursele documenare ale începutului războiului rece. Tabloul extrem de diversificat al literaturii subiectului în cauză, în care s-au confruntat analize, argumentări şi ipoteze situate în opoziţie unele faţă de altele, creează însă un obstacol paradoxal în istoriografii, respectiv a cercetărilor întreprinse şi a studiilor publicate după colapsul Uniunii Sovietice, loc unde sunt întâlnite situaţii în care elementele de natură factologică şi informaţiile, mai noi sau mai vechi, sunt folosite în construcţii inductive ale căror concluzii diferă. In ultimii ani, a putut fi însă observată tendinţa istoriografiei războiului rece de a lua o formă ciclică, respectiv, revenirea în prim-plan şi într-o postură dominantă a tezelor clasice ale şcolii tradiţionale.

într-un recent studiu critic şi retrospectiv asupra interpretărilor făcute cauzelor şi izbucnirii războiului rece, Geir Lundestad constata faptul că,

44 lbidem, pp. 38-47, 49-53, 72-76, 276-277. Vezi şi Vladislav Zubok and Constantine Pleshakov, „The Soviet Union", în David Reynolds, ed., The Origuis ofthe Cold Warin hurope. International Perspective, New Haven and London, 1994, pp. 53-69. , -., y< fy->

45 Odd Arnne Westad, Cold War and Remlution, p. 118.

cercetările şi analizele efectuate în ultimul deceniu nu au putut aduce aici o corecţie importantă excelentei lucrări

publicate deWilliam McNeill în 1953, America, Britain and R/t.rsia. ' In acelaşi cadru, John Lewis Gaddis reflecta asupra realităţii, după care, nicicând nu se va putea afla tot ceea ce s-a întâmplat, dar şi că, niciuna dintre reconstituirile de până acum sau din viitor nu va rămâne drept istoria definitivă. Gaddis — un adversar declarat al ideologizării discursului istoric - a stăruit în a susţine că, după mai bine de cinci decenii de la derularea evenimentelor respective, în condiţiile cunoaşterii şi descifrării mecanismelor esenţiale care au produs conflictul, dar şi a consecinţele acestuia, istoricii trebuie să renunţe la teama de a formula judecăţi de valoare, inclusiv a încadrărilor de tipul bun şi/sau rău.4' Cu mulţi ani înaintea lui Gaddis, o sugestie metodologică asemănătoare a fost făcută de Edward Hallet Carr, părintele fondator al teoriei relaţiilor internaţionale: „Caracterul implicării într-un conflict nu poate fi judecat după criterii morale, precum agresiv sau defensiv, ci avându-se în vedere natura schimbărilor şi a consecinţelorproduse".48 Un cadru de analiză care ar trebui respectat nu doar în cazul războiului rece.

2. Frontierele de securitate ale SUA şi URSS şi Europa de Est,;n- J 1945-1947

rj{m

„Lj/cul unde a început războiul rece a fost Europa centra l-estică... care a devenit cea mai importantă arie a conflictului postbelic, deşi cau^a principală a confruntării sovieto-americane a fost alta" ■ Reflecţia lui William Pfaff, unul dintre cei mai reputaţi comentatori ai politicii externe americane, nu este singulară. Majoritatea specialiştilor temei au căzut de acord asupra faptului că, deşi nu a fost motivul fundamental al disensiunilor dintre cele două supraputeri, soarta postbelică a Europei de Est a reprezentat rezultatul cel mai evident al războiului rece. Avem de a face cu o situaţie doar în aparenţă paradoxală. Deşi jumătatea orientală a bătrânului continent nu era percepută ca unul dintre fructele cele mai gustoase ale victoriei din al doilea război mondial,

46 Geir Lundestad, „How (Not) to Study the Origins of the Cold War", in Odd Arnne Westad, ed., \\evieivim> tbe Cold War. /[pprnaches, Interpretations, Tbeory, London, 2000, p. 70.

47 John Lewis Gaddis, „On Starting AH Over Ajţain: A Naive Approach to the Study of the Cold War", Ibidem, pp-27-42.

48 Edward Hallet Carr, The Twettiy Years' Crisis 1919-1939, London, 1939, p. 265.

49 William Pfaff Barbdrian Sentiments. How the American Cetihiry Ends, New York, 1990, p. 67 ,»i». >.

zonei în cauză i s-a atribuit însă o importanţă strategică implicită, datorită localizării ei în proximitatea Germaniei. într-un al doilea rând, dar decurgând din primul, aceasta arie a devenit, în urma unor acte intenţionate sau întâmplătoare, un laborator în care Statele Unite şi Uniunea Sovietică şi-au testat reciproc intenţiile şi parametrii interacţiunii dintre ele. în sfârşit, compartimentele de analiză şi decizie americane şi sovietice au folosit experienţa acumulată, şi în urma confruntării de interese şi coliziunii lor politice în Europa de Est, în elaborarea strategiilor de securitate naţională.

Soarta postbelică a naţiunilor şi statelor din spaţiul est-european nu a adus aproape nimic inedit istoriei lor, care consemnează o serie neîntreruptă de invazii şi interferenţe între marile puteri. Prima observaţie ce se impune, arată absenţa, inclusiv după 1945, unor factori locali de putere, care să se fi putut opune intruziunilor şi ingerinţelor externe. Lipsa unor atari factori, indică nivelul redus al dezvoltării economice, indicatorul după care a fost comensurată, mai ales din epoca modernă, capacitatea creatoare de putere a oricărui actor internaţional. Aşa cum ne prezintă excelenta lucrare a lui Larry Wolff, Europa de Est a fost identificată ca o zonă cu o identitate aparte destul de târziu. Abia din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea intelighenţia franceză şi germană a început să manifeste interes pentru această regiune — prin comparaţie, în acea epocă unele colonii erau mai bine cunoscute — văzută încă de atunci ca o arie propice clivajului germano-rus".

In lucrarea scrisă la crepusculul carierei sale istoriografice de excepţie, William McNeill s-a arătat preocupat de originea discrepanţelor dintre vestul şi estul bătrânului continent. Eminentul istoric a considerat că dezvoltarea societăţilor estice a fost obstrucţionată de condiţiile fizico-geografice şi climaterice, mai vitrege în raport cu cele din vest, dar şi de situarea geopolitică nefastă, în calea mai tuturor invaziilor din Asia'1'. Europa de Est nu a fost însă privită ca un tot unitar, atribuindu-i-se anumite delimitări

■"" Larry Wolff, Inventarea Europei de Est. Harta Civilizaţiei în Epoca luminilor, Bucureşti, 2000 (ediţia originală publicată la Stanford), passim.

51 William H. McNeill, The Shape of European History, New York, 1974, pp. 55-57, 98-Ull. Cu mai bine de un deceniu înainte, Oskar Halecki, The Umiti and Divizion of European History, South Bend, Indiana, 1962, a prezentat o teză diferită, după care subdezvoltarea Europei de Est ar fi fost determinată de voinţa puterilor vest-europene. Merită reţinute teoriile prezentate de doi savanţi maghiari, lstvan Bibo, Mizeria micilor state europene (ediţia or'ginală în 1946) a considerat că prezenţa imperiilor, în special a celui habsburgic, a 'rnpiedicat o dezvoltare comparabilă cu a naţiunilor din vestul continentului. In schimb, Jeno Sziics, Trei regimuri istorice (lucrarea originală

a apărut în 1979) vorbeşte despre determinările culturale şi geopolitice din jurul anului 1000, care ar fi condus la această situaţie. Vezi lstvan Bibo, Jeno Sziics, între Occident şi Răsărit, Bucureşti, Cluj, 2000.

interioare. De la mijlocul secolului al XlX-lea în mentalul cultural şi politic german s-a dezvoltat conceptul de Mitteleitropa. 0 Europă de Mijloc, care a evoluat ca un spaţiu cu o geometrie variabilă, în funcţie de interesele manifestate de Germania, dar, care a inclus constant părţile centrale şi nordice ale Europei de Est12. In contrapondere la această strategie germană, exercitată mai mult intelectual, Rusia a militat în aceeaşi perioadă pentru crearea unei uniuni de interese, slavofile şi ortodoxe. Reacţiile favorabile acestei intenţii au fost puţine şi lipsite de vigoare, poate doar cu excepţia unei părţi a slavilor din Balcani.
Finalul primului război mondial a părut să ofere o şansă schimbării istoriei tradiţionale a naţiunilor est-europene. Majoritatea statelor naţionale constituite atunci, au beneficiat de victoria Antantei în faţa Puterilor Centrale şi, nu mai puţin, de colapsul puterii Rusiei ţariste. La sfârşitul perioadei interbelice cele două mari puteri, perdante în 1918, au revenit în poziţiile anterioare, iar micii aliaţi est-europeni ai Antantei au pierdut aproape tot ce obţinuseră. încheierea şi aplicarea tratatului de neagresiune sovieto-german şi operaţiunile militare din anii 1941-1945 au readus Europa central-estică în postura care-i fusese parcă predestinată, ^pnă-tampoi?, respectiv spaţiu de expansiune şi de coliziune între Germania şi Uniunea Sovietică.
Istoria consemnează multe paradoxuri. Unul dintre acestea este sigur reprezentat de relaţia dintre aspiraţiile statelor-naţiune est-europene şi determinanţii imediaţi sau pe termen lung, care le-au obturat căile de realizare a obiectivelor vizate. Experienţa fericită trăită de majoritatea noilor state din estul Europei la sfârşitul primului război mondial le-a legat acestora speranţele şi le-a orientat, aproape în totalitate, simpatiile către democraţiile occidentale, în special către Franţa şi Marea Britanie. Din păcate, cele două puteri vestice aveau mijloace şi interese limitate în a-şi sprijini amicii din est. Evenimentele produse în Europa răsăriteană, imediat înainte şi după izbucnirea celui cle-al doilea război mondial, au adus o dureroasă confirmare a acestei realităţi. Franţa şi Marea Britanie erau prea departe geografic şi lipsite de posibilităţi reale pentru a putea interveni eficient într-o zonă, unde legea era făcută de omnipotenţa militară a lui Hitler, sprijinit de asistenţa
52 Expresia „geometrie variabilă" am întâlnit-o la Jacques Le Rider, Mittekumpa, laşi, 1997, în special capitolul 1. Termenul de Mitteleuropa a abundant în lucrările geopoliticienilor germani, dar a devenit consacrat odată cu lucrarea lui Friedrich Naumann, în 1914. Cele mai cunoscute lucrări privitoare la evoluţia acestui concept aparţin lui Henry Cord Meyer, Mittekiimpa in Cemuin Tought and Action, 1815-1845, Haga, 1955; şi Jacques Droz, L'Bi/mpe centrale. Evolulion historiqiie de /'idee de „Miffeknmpej", Paris, 1960.

prietenoasă şi interesată a lui Stalirr". în contextul noului raport de forţe, rezultat după evenimentele din 1941 - invazia germană asupra fostului amic" răsăritean şi intrarea Statelor Unite în război, în urma atacului japonez de la Pearl Harbour - aria est-europeană a devenit o zonă de importantă capitală pentru doi dintre principalii actori angajaţi în conflagraţie: Germania şi Uniunea Sovietică. Cum prima dintre ele a sfârşit printr-o capitulare necondiţionată, şi-a pierdut şi orice drept la opinie în primii ani postbelici. Pentru diriguitorii statului sovietic, aflat între învingători, controlul strategic asupra Europei de Est a fost perceput ca o problemă vitală asigurării securităţii URSS. în primul rând, pentru a putea contracara imediat orice intenţie revanşardă a Germaniei, dar, mai ales, pentru că, şi în 1945, în interiorul Kremlin-ului rămăsese dominantă concepţia din timpul ţarilor, după care Rusia îşi poate exercita puterea, numai dacă este prezentă fizic cât mai aproape de centrul Europei54.
Europa de Est a devenit, încă dinaintea constituirii formale a Coaliţiei Naţiunilor Unite, o chestiune incomodă şi spinoasă între aliaţi, chiar dacă interesele acestora asupra regiunii se diferenţiau prin gradul de importanţă ce îi acordau. Britanicii îşi formaseră încă de la început o viziune stabilă asupra rolului statelor şi regimurilor politice, care ar fi dorit-o transpusă în realitate la finalul războiului, în această parte a bătrânului continent. Condiţia necesară rezolvării unui asemenea ţel" - monarhii constituţionale sub auspiciile cărora puteau fi reconstruite democraţiile liberale, ca urmare şi ingerinţele sovietice ar fi fost reduse55 - presupunea o prezenţă militară solidă a aliaţilor occidentali în regiune. Cum se ştie, în această privinţă, britanicii au fost o voce minoră, nici americanii, şi cu atât mai puţin sovieticii, nefiind de acord cu ideea ca al doilea front din Europa să fie deschis în Balcani.
Până la al doilea război mondial, Europa de Est a fost considerată o zonă de interes cel mult secundar în politica externă a Statelor Unite. Unul
h1 Una dintre cele mai solide reconstituiri ale eforturilor şi neputinţelor franco-britanice în a-şi sprijini aliaţii est-europeni rămâne cartea Elisabeth-ei Barker, Briti.rb Policy iti fbe South-liast Europe in the Secoml World Wcir, London, 1977, în special pp. 3-19, 23-27, şi urm.
M Adam B. Ulam, „Naţionalism, Panslavism, C.oiiimumsnP, in Russian Foreign Policy. lissays '" Hi'torhr/l

perspective, Edired by Ivo J. Lederer, New Haven and London, 1960, p. 58; Ja«]ues Levesque, J.'URSS et sa politique internaţionale de Ijwine â Gorbatchev, pp. 122-125; V. 2ut>ok ;lnd C. Pleshakov, Inside the Kremlin's Cald War, pp. 98-99

" Winston S. Churchill, The Second World War, voi. VI, Triumph and Tragedy, Boston, , pp. 79-85.; Herbert Feis, Churchill, Rooxvelt, Sta/in. The WarThey Waged and the Peace -Vo/,^/, Princeton, 1957, p. 344. ...

.... :~ .;',,,,,,.,,

dintre experţii americani în domeniu, Arthur Bliss Lane, scria, în raportul său final de la încheierea mandatului de şef al Legaţiei SUA de la Riga, în iunie 1937: „...exceptând Rusia, probabil că nu există în întreaga lume o regiune mai lipsită de importanţă pentru Statele Unite decât Europa de Est". "Sunt întru totul de acord cu dumneavoastră, privitor la sistemul extrem de restrâns [ca importanţă] în care se, pare că evoluează %pna est-europeană", a fost concluzia exprimată de James Dunn, unul dintre responsabilii Diviziei pentru Probleme Europene din Departamentul de Stat56. Doar câţiva ani mai târziu, Europa de Est a devenit una dintre problemele cele mai delicate pentru politica americană, deşi viziunea responsabililor politici de la Washington asupra regiunii nu suferise modificări fundamentale. Una dintre cele mai bune explicaţii ale acestei aparente contradicţii ne-o oferă Geir Lundestad. In timpul războiului, Europa de Est nu s-a aflat între priorităţile politicii externe americane. Preşedintele Roosevelt a amânat sau temporizat orice negociere frontală cu sovieticii asupra acestui subiect, în speranţa că, la finalul conflagraţiei, îl va putea convinge pe Stalin să renunţe la exigenţele sale asupra micilor vecini din est, oferindu-i în schimb una dintre poziţiile majore în sistemul colectiv de securitate postbelic. Decesul prematur al lui Roosevelt 1-a adus pe succesorul acestuia, Harry Truman, în postura de a rezolva această problemă complexă. Numai că, subliniază Lundestad, oricine ar fi fost preşedintele SUA, acesta avea obligaţia să transpună în realitate obiectivele concepţiei universaliste, adică programul postbelic - mai mult, sau doar în parte explicit -pe care Roosevelt se angajase să-1 realizeze la intrarea Statelor Unite în război1 .

După cum vom arăta, tocmai universalismul, recte încercările de aplicare a obiectivelor incluse în această concepţie, au adus SUA în situaţia de a se confrunta cu Uniunea Sovietică. Universalismul politicii americane urmărea trei elemente de bază: un sistem colectiv — dezirabil la o dimensiune globală de securitate, sub auspiciile şi în cadrul ONU; crearea unor regimuri democratice, rezultate în urma unor alegeri libere, situaţie în care, prin consecinţă, sferele de influenţă ar fi fost excluse sau măcar drastic limitate; dezvoltarea unui sistem economic multilateral, la scară mondială, fără discriminări în schimburile comerciale5*. Ce! puţin teoretic, fiecare dintre

s" Apud Daniel Yergin, Sbattend Peace, pp.35, 84.

r Geir Lundestad, The American Non-Po/icy Tomards ţiasteni Europe, 1943-1947. Universalism in an Area Not of Essential Intcrest to the United States, Tromso-Oslo-Bergen, 1978, pp. 39-42; Vezi şi Robert A. Garson, „American Foreign Policy and the Limits of Power: Eastern Europe, 1946-1950", Journal of Contemporary hlistory, 2l,July 1986, pp. 348-349.

5S Geir Lundestad, The American Non-Po/icy, pp.45-46.

acestea ar fi urmat să fie aplicat uniform, pretutindeni în lume. La nivelul de decizie, atât în timpul lui Roosevelt şi circa un an şi jumătate după ce Ţruman a devenit preşedinte, cât şi în cele de analiză şi prognoză din pepartamentul de Stat, a fost acceptată ideea că realităţile locale şi interesele specifice celor doi parteneri de coaliţie ai Americii vor impune adaptări specifice în introducerea şj respectarea acestor criterii, în anumite regiuni. în optica responsabililor politici ai Statelor Unite aceste derogări de la principiile enunţate şi ln Carta Atlanticului, puteau fi tolerate dacă nu depăşeau limitele care alterau fundamental ordinea internaţională postbelică; aşa cum fusese aceasta gândită de americani şi asumată, prin Declaraţia Naţiunilor Unite, de britanici şi sovietici.

Opoziţia Statelor Unite faţă de sferele de influenţă a fost unul dintre subiectele cel mai aprig disputate în istoriografie. Atitudinea SUA în această privinţă a fost interpretată de istoricii revizionişti, începând de la William A. Williams, drept o mascare a intenţiilor egoiste şi un mijloc de impunere a hegemoniei americane, prin expansionismul economic neîngrădit de bariere comerciale, în plan mondiaF9. Gabriel Kolko, unul dintre cei mai înverşunaţi critici ai politicii externe americane, a emis teza, conform căreia Statele Unite au refuzat să accepte nevoile de securitate ale Uniunii Sovietice în Europa de Est, deşi ele practicau de mult timp această politică în emisfera vestică, în aşa-numitul spaţiu configurat de doctrina Monrotf'0.

Atât de partizana analiză a lui Kolko a adus la suprafaţă un adevăr spus doar parţial. Teoretic la finalul războiului existau trei mari învingători, cu aspiraţii şi pretenţii la scară globală. Dar, dintre cei trei, doar Statele Unite aveau atunci capacitatea de a exercita o politică de o asemenea anvergură. Fără îndoială, o parte dintre obiectivele SUA, urma să aducă prejudicii intereselor celorlalţi doi învingători, prin chiar standardele morale invocate. Pe de altă parte,

este evident că, în procesul de dezvoltare al universalismului s-au manifestat elemente ireconciliabile cu principiile morale asumate în această concepţie: libefalizarea mondială a comerţului, care a evoluat în bună măsură în funcţie de interesele SUA şi tendinţa aceloraşi de a urmări crearea democraţiilor-liberale mai curând în ariile dominate de alte puteri, decât în

>'> William Appelmaf> ^'llllams> The Tragetly of American Diplomacy, pp. 204-243; Stephen E- Ambrose, Kise to Global?"'- A'"encan bore/yi Polity 1938-1970, Bnltimore, 1971, pp. 17-22; J"ycc and Gabriel Kolko, T/je IJw'/s "f Power: The World and United States b'onign Policy, 1945-«H New York, 1972, pp'11'20"2^ 710-711. -f V>- .....>"

""Joyce and Gabriel Kolko'7:fe^w>.<-,p. 619 vJ " ", •; „ ' V . /,'

cea proprie . Este necesar să remarcăm nuanţele de ordin formal ale universalismului, care nu excludea dreptul la propria securitate a altor puteri, inclusiv prin exercitarea unei influenţe limitate în zone de proximitate. în documentele întocmite de corpurile de analiză ale Departamentului de Stat, când războiul era înc;} departe de finalul său, a fost sesizată posibilitatea ca sovieticii să invoce exemplul doctrinei Monroe, ca argument în favoarea creării de către ei a unei zone similare în estul Europei. Experţii americani au subliniat însă tocmai absenţa similarităţii: pe când Statele Unite exercitau prin această doctrină ^ t]e altfel, un produs al ideologiei liberale - doar o influenţă limitată şi moderată, eventualele aranjamente de tipul sferelor de influenţă cu Uniunea Sovietică urmau să conducă la exploatarea şi dominarea teritorială a ultimei asupra naţiunilor şi ţărilor în cauză62.

Sunt uşor de constatat preocupările majore din politica americană şi sovietică, în direcţia asigurării propriei securităţi. în fapt, suma cauzelor, motivelor şi stimulilor care au condus cele două supraputeri spre confruntare poate fi subsumată la două cuvinte, securitatea naţională. Această sintagmă a fost abundent utilizată în studiile dedicate începutului războiului rece, însă a intrat în limbajul uzual şi a dobândit un statut formal abia din iulie 1947, când Congresul american a votat Legea Securităţii Naţionale63. Cu toate acestea, majoritatea elementelor constitutive ale acestei concepţii, dar şi o parte însemnată a mecanismelor care au pus-o în funcţiune, pot fi identificate la ambele protagoniste şi în anii anteriori.

In Legea Securităţii Naţionale nu a fost dată o definiţie comprehensivă asupra acestei sintagme. Cei mai mulţi specialişti au recurs la a cita c i i '

J

tormutarea lui James Forrestal, Secretarul Apărării, făcută în decembrie 1947: „asigurarea stabilităţii economice, politice si militare... în chiar această ordine".

M Geir Lundestad Empirc by Invitation. The United States and Western Europe, 19454952", Jom/c/o/Pel^ Research, 23, no.3, 1986, pp. 263-277.

<■'- Cf. Lynn EtherJdsţe Davis, The Cold War Begins. Sovkt-American Conflict over Easteiv Europe, Princeton, 1974'^pp. 142-143. Autoarea citează două rapoarte prezentate de Subcomitetul pentru OVganizarea Europei, din Departamentul de Stat, în şedinţele din 9 iulie 1943, respectiv 18 februarie 1944. în ambele ocazii a fost invocată probabilitatea ca sovieticii să recurgă la asemenea măsuri.

M După Richard A Challener, este incorectă utilizarea termenului Ac politicii ci secunttp naţionale în referirile]a perioada de dinainte de cel de al doilea război mondial. Chiar şi in studiul de pionierat în domeniu, National Security and The General Staff, Washington, 194., autorul acestuia, generalul Oto Nelson, a marcat termenul cu ghilimele; formula clasică fiinţ apărare naţionala. Vezi aut.cit., „The National Security Policy from Truman to Eisenhowet , in Norman A. Gracbner ni" The National Security. lts Thcoty and Practice 1945-1960, >^sV York, 1986, p. 39, nota 2

', .,...,,

porrestal a insistat să spună, cu acea ocazie, că, „menţinerea la un nivel mai scăzut decât cel estimat a fi necesar, de către liderii militari, a cheltuielilor noastre militare... este făcută conştient, în scopul sprijinirii reconstrucţia Europei... această cale poate asigura realizarea securităţii naţionale pe termen lung'7' M. Asumpţia lui porrestal a relevat însă implicaţiile aduse de funcţionarea acestui angrenaj. în deceniile cinci şi şase ale secolului trecut, John Hertz şi A^rnold Wolfers, doi dintre cei mai redutabili teoreticieni ai relaţiilor internaţionale, au identificat o contradicţie fundamentală în eforturile depuse pentru atingerea acestui deziderat: pentru a putea fi realizată, deşi nu era numită astfel, securitatea naţională a fost permanent condiţionată, de la primul război mondial încoace, de prezenţa adjectivelor/scopuri: colectivă, mutuală, internaţională. Or, prin aliniamentele configurate în jurul celor doi poli de putere postbelică, tocmai sentimentul siguranţei globale a devenit o mare incertitudine65. De altfel, majoritatea specialiştilor din domeniu au semnalat că prin. impunere, voită şi nevoită, a instrumentului militar în prim-planul strategiilor de securitate naţională dezvoltate de cele două supraputeri a rezultat creşterea reciprocă şi multilaterală a percepţiilor de insecuritate la scară globală66.

Cum s-a putut observa, paternitatea semantică a termenului de securitate naţionalii revine americanilor. Marcus

Raskin, autorul mai multor studii de referinţă în domeniu, considera că adoptarea acestui tip de politică în Statele Unite a fost suscitată de manifestarea unor viziuni şi a unei ideologii geopolitice tot mai extinse, începând cu debutul secolului XX' . El a identificat geneza

M Walter Millis, ed., The borrestal Diaries, New York, 1951, p. 350, apuci John Lewis Gaddis, Strategiei of Containmmt. A Criticai Appra.uiil of Poshvar America/i National Security Po/icy, New York, 1982, pp. 63-64.

'"John H. Herz, PoliticulRealism and Politica/ Idealism, Chicago, 1951; Idem, International Politia in the Aton/ic Age, New York, 1959, p. 231-243; Arnold Wolfers, Discord and Colkiboration, Baltimore, 1962, cap. 10.

Ml Vezi analiza întreprinsă asupra evoluţiei acestui fenomen la Barry Buzan, People, States and'b'ear, New York, 1991, in special Introducere şi Capitolul 1 .

177 Marcus G. Raskin, The Politics of National Security, New Bruswich, New Jersey, 1979, PP- 31-46. Raskin enumera preocupările politicienilor americani în scopul creării unui organism care să „securizeze" interesele imperiale ale SUA: iniţiativa legislativă a senatorului K'chmond Pearson, din 1911, de constituire a unui Consiliu de Apărare Naţională, care avea ca iiodel Consiliul de Apărare al Imperiului Britanic, propunere respinsă iniţial de Congres, ar acceptată în urma intrării în primul război mondial; Legea Overman, din 1918, care autoriza includerea militarilor în Cabinet şi Legea Apărării Naţionale, din 1920, care atribuia "tţelor armate americane, pentru prima dată, dreptul de a elabora planuri de mobilizare a ^surselor; legislaţia emisă între 1933-1940, care autoriza preşedintele să intervină în Pr°cese]e economice, atât cu scopul asigurării bunăstării naţionale, inclusive prin "distribuirea veniturilor, cât şi pentru consolidarea sistemului democratic.

irnediată a aparatului securităţii naţionale în structurile organizaţionale şi tehnologice create de SUA în decursul celui de al doilea război mondial, în scopul mobilizării şi utilizării eficiente a resurselor. Odată constituit, acest angrenaj — care a armonizat interesele statului cu cele ale grupurilor de interese şi ale corporaţiilor — şi-a demonstrat utilitatea fundamentală, atât în asigurarea stabilităţii si prosperităţii interne, cât şi în modelarea unui mediu internaţional favorabil obiectivelor urmărite de Statele Unite6S.

Panopticul documentelor de arhivă şi al studiilor interpretative indică faptul că la finalul războiului responsabilii politici americani rămăseseră preocupaţi de realizarea a trei scopuri generale: încheierea tratatelor de pace cu statele învinse şi intrarea în funcţiune a organizaţiei internaţionale de securitate; implementarea unor măsuri şi legislaţii internaţionale, care să conducă la liberalizarea graduală a comerţului; asigurarea unui dispozitiv de apărare militară a Statelor Unite. Primele două erau public cunoscute atunci, doar termenele cronologice de aplicare a lor aşezându-le temporal diferit. Ultimul obiectiv aducea o noutate în tradiţia politicii externe americane, dar decurgea direct din experienţa ultimei conflagraţii. Una dintre primele învăţături desprinse din experienţa războiului arăta că Statele Unite îşi pierduseră poziţia geografică invulnerabilă, progresele tehnologice reducând până la minimum avantajul anterior al localizării la distanţă de zonele tradiţionale de conflict. Prospecţiile şi studiile operaţionale care vizau apărarea postbelică, elaborate în chiar anii războiului, au luat în considerare aceste noi realităţi, dar şi sistemul de alianţe în care se aflau Statele Unite. Potrivit lucrării lui Michael Sherry, care a realizat o cercetare aproape exhaustivă în acest sens, strategii militari americani au elaborat un proiect defensiv care se baza pe două considerente de natură strategică: realizarea unui dispozitiv de apărare în profunzime, respectiv crearea unui sistem alcătuit din unităţi de intervenţie rapidă, care să protejeze bazele americane externe. In primul caz, ceea ce însemna o transpunere în realitate a proiecţiei strategice a lui Alfred Mahan, era preconizată constituirea unor linii defensive succesive, configurate pe amplasamentul insular al bazelor navale şi aeriene ale SUA, din oceanele Atlantic şi Pacific69. Prima linie de apărare urma să fie constituită din ţărmurile opuse ale celor două oceane: în Atlantic, graniţa ipotetică de securitate cobora de-a lungul fiordurilor norvegiene, includea Insulele Britanice şi coasta de vest a Africii; în timp ce în Pacific, linia de apărare urma contururile Insulelor Aleutine, arhipelagului japonez şi

6* Ibule/u, pp. 61-78.

'•" Michael S. Sherry, Prepuringfor the Nexl War. American Plans for Posta/ar Defense 1941-45, New Haven, 1977, pp. 102-103.

ale insulei Okinawa — ultimele două considerate poziţii cheie în Marea Galbenă - şi coastele Australiei7". In cel de-al doilea rând, forţa de reacţie rapidă urma să fie formată din unităţi de aviaţie, localizate pe portavioane şi pe baze terestre, având ca scop final formarea unui sistem de transport aerian de anvergură şi funcţionalitate internaţională, care urma să fie un prim instrument al asigurării apărării SUA.

Două aspecte trebuiesc reţinute relativ la aceste planuri. Mai întâi, Statele Unite îşi asumau controlul militar extins al întregii emisfere vestice, fapt văzut de responsabilii politici şi militari americani drept o evoluţie naturală a doctrinei Monroe, dar şi o consecinţă a agresiunilor Axei în recent încheiatul război, respectiv al progreselor tehnologice produse între timp'1. Oricum, procesul de mai sus nu a fost perceput, în aceleaşi structuri, ca fiind cumva suscitat - în sens negativ - de Uniunea Sovietică. în fapt, până către finalul anului 1945, ţinându-se cont şi de posesia armei

atomice , URSS a fost departe de a fi considerată un inamic în planurile militare americane. Trei motive au stat atunci la originea unui atare raţionament: menţinerea alianţei politice, înapoierea tehnologică a Uniunii Sovietice şi posibilitatea redusă ca liniile strategice ale celor două puteri, aflate încă în alianţă, să se interfereze".
Dispunerea în spaţiu a liniilor strategice defensive, gândite şi proiectate în compartimentele Departamentului de'Stat şi în cele militare, au fost serios amendate de examinările şi prospectiile de natură geopolitică efectuate în perioada războiului. Oarecum surprinzătoare, aceste demersuri au avut iniţial o dimensiune publică, dar ele au făcut nemijlocit parte din cultura strategică americană . Luând în considerare evoluţiile ulterioare, în opinia noastră, rolul esenţial a fost jucat de Nicholas Spykman, profesor la Institutul de Studii Strategice al Universităţii din Yale, care, împreună cu colegul său Frederik Sherwood Dunn, a servit ca şi consultant al Departamentului de Stat în timpul războiului. De numele lui Spykman se leagă instituţionalizarea geopoliticii, ca disciplină aparte în mediile academice americane, dar şi ca subiect de importanţă şi meditaţie în structurile de analiză guvernamentale.
711 Melvyn P. Leffler, „The American Conception of National Security and the Beginnings of the Cold War, 1945-1948", The American hi'istorica/ Rei'iew, 89, no.2, 1984, pp. 350-351, în special notele 9-12.
71 Ibidem, p. 355.
* în anul 1945, Statele Unite nu au mai avut la dispoziţie nici o altă bombă nucleară operaţională.
72 Michael S. Sherry, PnparingfortheNext War, pp. 53, 83-84, 168. ^^ ; „. ; ţ„x . > Vezi nota76 şi urm. din capitolul 1. :\ .■>•■■•■ • -■>

In 1942 şi 1944, Spykman a publicat două cărţi de geopolitică, ce s-au dovedit extrem de influente în anii care au urmat73. In prima dintre ele, America 's Strateg/ in World Politics, Spykman a prezentat o teorie care modifica substanţial viziunea britanicului Halford Mackinder asupra rolului preponderent ca putere, ocupat de Eurasia - pivotul geografic al istoriei - în plan mondial. Şi în opinia lui Spykman trebuia să se evite unificarea sub o singură comandă a centrelor de putere din această regiune, dar el considera că imensul potenţial terestru al pivotului putea fi diminuat şi obturat prin controlul şi posesia, exercitate de o putere exterioară — limpede de înţeles, America — asupra zonelor periferice — rimland — din jurul celor două continente. Spykman a nominalizat alte trei centre cu putere de dimensiuni mondiale: regiunile costiere ale Americii de Nord, udate de apele Atlanticului, litoralul atlantic şi vest-mediteranean al Europei, respectiv zona de coastă a Extremului Orient. Menţinerea acestora în afara controlului eurasiatic, putea să asigure blocarea oricăror încercări de expansiune dinspre această direcţie' . In lucrarea publicată postum, The Geographj of Peace, Spykman a subliniat utilitatea menţinerii colaborării cu Uniunea Sovietică, dar a atras atenţia asupra importanţei care o avea spaţiul plan care se desfăşura în Europa, de la Marea Nordului până la Urali. Ca atare, el vedea necesară, şi cu scopul de a se evita reiterarea competiţiilor beligerante tradiţionale din istoria bătrânului continent, dar şi pentru că „... este totuna dacă teritoriile de la Marea Nordului până la Urali sunt conduse de la Berlin sau de la Moscova", atragerea spaţiului nord-vest european într-o forma mentis caracteristică Europei atlantice75.
In lunile premergătoare sfârşitului conflagraţiei, percepţiile de natură geopolitică au fost luate tot mai în serios de către analiştii din structurile militare americane. Intr-unul dintre scenariile elaborate de aceştia a fost semnalată situaţia - aflată în stadiul de ipoteză - în care întinsele stepe eurasiatice ar intra sub comanda unui singur centru de putere. O ipostază care ar fi dus Statelor Unite ameninţări mai grave decât cele cu care se
71 Conform lui John Lewis Gaddis, cel puţin prima dintre ele at fi trecut neobservată, dacă ideile prezentate în cuprinsul ei nu ar fi fost popularizate de Walter Lippman într-una dintre lucrările sale care au făcut epocă în America, U.S. ¥oreiffi Policy: Sbield oj the Republic, Boston, 1943. Vezi aut.cit., Tbe \jong Peace, p. 23. Pentru geneza şi impactul cărţii lui Lippman vezi Ronald Steel, Walter \jppman and the American Centuţy, New Bunswich, New Jersey, 1999, pp. 404-408.
74 Nicholas J. Spykman, America's Strateg) in World Politics, New York, 1942, pp. 3-18, 181-183,195.
75 Cf. Geoffrey Parker, Western Geopolitical Tbought in the Twenlielh Centuty, London and Sidney, 1985, pp. 106-109,113-115.
I

confruntaseră în cele două războaie mondiale la un loc ". In mod firesc, numele Uniunii Sovietice a fost asociat acestei ipotetice dezvoltări, în primul rând datorită faptului că acumulase un imens potenţial de putere militară, căruia ceilalţi actori europeni nu îi puteau face faţă singuri. Americanii fuseseră sensibilizaţi de britanici asupra acestei evoluţii probabile încă din vara anului 1944. Estimările şi analizele făcute în cadrul Comitetului pentru Planurile Postbelice,, care reunea conducătorii şi specialiştii Comitetului Statelor Majore şi ai Foreign Office-ului indicau, încă din 1943, că, odată „revărsaţi" în Europa de Est, sovieticilor le va fi la îndemână să îşi extindă controlul strategic asupra Strâmtorilor, dintre Mările Mediterană şi Neagră, şi asupra Orientului Mijlociu. Ultima regiune era considerată importantă din două motive: asigura liniile de comunicaţie între Europa şi Asia, respectiv, prin imensele

resurse petroliere din zonă7'. In această perspectivă, fundamentată de teoriile lui Mackinder şi Spykman, Uniunea Sovietică a început să fie percepută ca un adversar potenţial în viitor, pe o arie-evantai, care se desfăşura din Europa, prin Mediterană estică şi Asia Mică, până în Extremul Orient'8. Cu toate că, în Orientul Mijlociu şi, mai cu seamă, în Asia de Sud şi Sud-Est era semnalată existenţa unor situaţii potenţial explozive, datorită mişcărilor de eliberare de sub dominaţia colonială, cărora Statele Unite nu li

(>■>

76 Este de reţinut memorandumul prezentat spre examinare, în martie 1945, specialiştilor din Departamentul de Stat de către Ministerul de Război. Acesta a fost întocmit cu concursul celor mai proeminenţi experţi civili, Frederick S. Dunn, Edward M. Earle, William T.R. Fox, Harold Sprout, Arnold Wolfers, et.al.. Memoranumul a fost intitulat „O politică de securitate pentru America postbelică". Autorii lui avertizau că SUA vor trebui să prevină situaţia ca o singură putere sau o coaliţie de puteri să preia controlul asupra întregii Eurasii, deoarce nu vor putea face faţă unei agresiuni din partea unei forţe care ar deţine un asemenea imens potenţial de resurse şi putere. Documentul se află la National Archives, Washington D.C. (în viitor N.A.), Record Group 107, Naval Historical Center (în viitor N.H.C.) Navy's Strategic Plans Division (în viitor N.S.P.D.), series 14, Box 194, Al-2. Vezi Melvyn P. Leffler and David S. Painter, eds., Origins oftbe Cold Wcir, London and New York, 1994,'p. 23, nota 23.

77 Cf. Elisabeth Barker, Tbe Kritisb Betiveen tbe Stiperpomrs, pp. 6-13. Autoarea consemna cu o tristă ironie că un duplicat al unuia dintre aceste rapoarte, datat 5 septembrie 1944, a rost trimis şi lui Donald McLean, cunoscutul spion sovietic, care tocmai fusese transferat la ^mbasada britanică din Washington, în luna mai a aceluiaşi an, după ce activase anterior la Ambasada din Moscova.

7s N.S.C., Memorandum, June 4, 1945, R.G. 165, Records of th'e Operations Division 0n continuare O.P.D.), 366 (top secret), apud Melvyn P. Leffler, National Securit? and V.S. F<"*«« Policy, p. 23-25

se opuneau în principiu79, în viziunea strategilor de la Washington tot problemele europene rămâneau prioritare. Chestiunea considerată a fi esenţială în această arie era legată de găsirea unor mijloace pentru compensarea dezechilibrului de forţe dintre Uniunea Sovietică şi puterile vest-europene. Din acest punct de vedere, eventuala preluare de către sovietici a controlului asupra regiunii Ruhr-Rin a fost semnalat drept scenariul cu cele mai grave consecinţe, deoarece ar fi condus automat la căderea Franţei sub dominaţia sovietică. Totuşi, memorandumurile prezentate de analiştii militari corpului decizional de la Washington sugerau, în primăvara şi vara anului 1945, să se evite, nu doar o eventuală implicare a SUA în întărirea capacităţilor armate ale Franţei şi Marii Britanii, ci şi în crearea unei autorităţi economice speciale pentru Europa vestică, tocmai pentru a nu lăsa liderilor de la Moscova impresia unor atitudini şi acţiuni antisovietice din partea aliaţilor occidentali80.

Până la primele coliziuni politice şi diplomatice serioase cu sovieticii, din vara şi toamna anului 1945, la Washington a continuat să prevaleze concepţia după care, în pofida unor tensiuni inerente, colaborarea şi cooperarea cu Uniunea Sovietică vor funcţiona pe mai departe. înaintea Conferinţei de la Potsdam, responsabilii politici şi militari americani îşi păstraseră hotărârea de a nu instala baze militare în Europa şi de a retrage cât mai curând cu putinţă, trupele SUA de pe bătrânul continent8'. Toate mărturiile documentare converg spre ideea că, până înaintea ultimei întâlniri la nivel înalt dintre cei trei mari aliaţi, americanii menţinuseră ca proceduri

'" Cu toate că la începutul implicării SUA în al doilea război mondial Roosevelt promisese francezilor şi altor metropole coloniale europene că îşi vor putea păstra coloniile asiatice, el şi-a schimbat punctul de vedere în vara anului 1944. Intr-un mod ce îi era caracteristic Roosevelt a încercat să îmbine idealurile democratice americane cu interesele pragmatice ale SUA. Soluţia aleasă preconiza menţinerea popoarelor sud-est asiatice sub un statut de tutelă pentru câţiva ani, până când elitele locale îşi puteau asuma responsabilitatea de a prelua guvernarea. Această atitudine marcată de ambiguităţi a fost preluată de Harry Truman şi a condus la amplificarea tensiunilor şi la războaie civile în zonă. Vezi Robert J. McMahon, „Harry S. Truman and the Roots of U.S. Involvment in Indochina, 1945-1953", in David L. Andreson, ed., Shadom ou the White Hoţise: Presidents and the Vietnam War, 1945-1975, Kansas, 1993, pp. 19-42.

W1 între lunile aprilie-iunie 1945 mai mulţi responsabili militari, precum John McCloy, Dwight Eisenhower, George Lincoln, sau William Leahy, l-au sfătuit în acest sens pe preşedintele Truman. Vezi Melvyn P. Leffler, National Securit), p. 23-25.

81 Elliot Vanveltner Converse 111, United States PI uns for a Postwar Overseas Military Basc System, 1942-1948, Teză de doctorat, Princeton University, 1984, pp. 90-98, 137-138, 151-154, apud John Levvis Gaddis, The Ijong Peace, p. 27.

imediate şi de tranziţie până la conferinţa de pace două linii directoare privitoare la dezvoltările politice din Europa. Prima dintre ele avea în vedere regimul de ocupaţie a Germaniei, şi fusese stabilită prin hotărârea Consiliului Suprem

al Forţelor Expediţionare Aliate, din 22 septembrie 1944, Referitoare la guvernarea militară a Germaniei în perioada imediată încetării rezistenţei organizate, mai bine cunoscută sub titulatura Directiva 1067 a Comitetului Reunit al Statelor Majore. Planul conţinut în această Directivă poate fi considerat o mostră a politicii temporizatoare a lui Roosevelt, cu toate că, preşedintelui nu i-a revenit în nici un fel paternitatea asupra acestuia. Nemulţumit de variantele diferite ce îi fuseseră prezentate privitor la statutul Germaniei după capitulare, Roosevelt a autorizat în primăvara anului 1944 constituirea unui Comitet Executiv Interdepartamental - format din reprezentanţii Departamentul de Stat, Finanţelor, Comerţului, Agriculturii şi Muncii - care să studieze această problemă. Comitetul respectiv a elaborat un raport, prezentat la 4 august 1944, care reflecta opinia Departamentului de Stat şi propunea înlăturarea mijloacelor care ar fi permis în viitor o nouă agresiune din partea Germaniei, dar şi adoptarea unor măsuri moderate privind reconversia economiei germane, în scopul imediat de a asigura populaţiei un standard de viaţă corespunzător, iar pe termen lung, urma să creeze integrarea „Reich-nlni învins în> tipul de economie mondială vi^at de Carta A-tlanticulm^'. In paralel, această problemă a fost dezbătută la Cartierul Suprem Aliat, aflat sub conducerea generalului Eisenhower, localizat atunci în Marea Britanic In urma acestor discuţii dintre americani şi britanici, a fost elaborat Ghidul de ba^ă pentru guvernarea militară a Germaniei, în aceeaşi lună august a anului 1944. Ghidul propunea măsuri similare în privinţa refacerii economiei germane, care ar fi urmat să intre tranzitoriu în responsabilitatea armatelor de ocupaţie. Ambele variante de plan contraveneau proiectului de „pastoralizare" a Germaniei, propus de Secretarul Trezoreriei, Hans Morgenthau, care 1-a şi influenţat pe Roosevelt în decizia acestuia de a le respinge. Cum nici planul Morgenthau nu a fost aprobat s-a ajuns la o variantă hibrid, Directiva 1067, criteriul fundamental al acesteia pretinzând ca Germania să fie tratată ca o ţară învinsă şi nu ca una eliberată. Ca atare, responsabilitatea funcţionării economiei urma să revină oficialilor germani, dar în prealabil urma să fie aplicat un amplu proces de denazificare, ceea ce presupunea arestarea tuturor naziştilor şi a

82 Cea mai bună descriere a schimbărilor de concepţie ale SUA în această privinţă în Paul Y. Hammond, „Directives for the Occupation of Germany: The Washington Controversy", in Harold Klein ed., American Civil-Military Decisions, Birmingham, Alabama, 1963, pp. 311-464. Vezi şijohn Lewis Gaddis, The United States and the Origins, pp. 111-114.

simpatizanţilor acestui regim politic". Fără îndoială, Roosevelt a dorit să preîntâmpine veşnicele suspiciuni sovietice prin alegerea acestei variante de compromis, cu toate că atât Departamentul de Stat cât şi cel de Război au avertizat că un asemenea plan era lipsit de eficienţă şi urma să provoace mai degrabă haos.

A doua linie directoare privea Europa de Est. Deşi o considerau o arie de importanţă secundară, americanii erau preocupaţi de modul în care sovieticii aveau de gând să îşi exercite influenţa predominantă asupra zonei: o realitate ce fusese acceptată ca un fapt împlinit la Washington. In special la Departamentul de Stat exista teama că sovieticii vor recurge la mijloace brutale asupra statelor din regiune. Pe de altă parte, raportul înaintat preşedintelui Roosevelt, de acelaşi Departament, înaintea Conferinţei de la Ialta, arăta că dincolo de problemele teritoriale, în ţările est-europene erau de aşteptat să se producă, „...reformepolitice şi economice profunde şi necesare... susţinute de stânga politică... dar trebuie evitat ca aceste reforme să se producă în favoarea unui regim totalitar de extrema stângă'*4. Aşa cum a sintetizat Bennet Kovrig, până înaintea lucrărilor Conferinţei de Pace, politica americană în estul Europei a urmărit patru obiective, care pot fi considerate mai mult de principiu: dreptul ţărilor est-europene de a-şi determina propriul sistem economic, incluzând aici şi reformele considerate ca fiind necesare, dar excluzând impunerea modelului sovietic; politici comerciale nediscriminatorii şi crearea unei administraţii internaţionale pentru navigaţia pe Dunăre; reparaţiile de război, care urmau să fie plătite de subiecţii în cauză, să fie compatibile cu posibilităţile economice ale acestora85.

Este limpede că, în pofida vizualizării atâtor posibile conflicte cu sovieticii, unele dintre acestea fiind percepute a se apropia de starea cinetică, administraţia Truman îşi păstrase convingerea că în raporturile cu liderii de la Moscova urma să prevaleze cooperarea şi nu confruntarea. Potrivit propriei mărturisiri, Harry Truman asumase ideile ce-i fuseseră transmise de John McCloy, în raportul întocmit de acesta asupra situaţiei din Germania, în aprilie 1945: „Suntempe cale să ajungem la relaţii funcţionale cu ruşii... localizarea noastră geografică în raport cu cea a Rusiei, precum şi porţia noastră în lume, fac perfect posibilă continuarea colaborării dintre noi şi evitarea conflictelor"*".

"3 John Lewis Gaddis, The United States and tbe Origins, pp. 122-125.

84 „Yalta Briefing Book Paper", t'RUS, The Conference al Malta and Yalta, Washington D.C., 1955, p. 103. Vezi notele 281-284 din capitolul precedent

"' Bennet Kovrig, The Aiyth of IJberation. "East-Central Europe in U.S. Diploi//acy and Politics silice 1941, Baltimore and London, 1973, p.47.

86 Harry S. Truman, Memairs, voi. I, 1945 Year of Decisioris, New York, 1955, p. 118-120. Pentru consideraţiile făcute de John McCloy în acea perioadă vezi, Walter Isaacson,

In literatura occidentală, structura şi obiectivele securităţii naţionale ale Uniunii Sovietice au fost analizate plecându-se de la o asumpţie greu de contestat: în cultura strategică sovietică a fost de la început prezentă ideea existenţei şi interacţiunii statului sovietic cu o lume profund ostilă lui. Această obsesie i-a condus pe aceeaşi lideri, în cuvintele lui Johnatan Alford, la „...fa/sul raţionament câ securitatea Uniunii Sovietice poate fi realizată numai prin desfăşurarea de acţiuni care să provoace şi să amplifice starea de insecuritate a celorlalţi'. Originile şi dezvoltarea acestui tip de comportament, au fost raportate la postulatele formulate de Lenin, socialism într-o singură ţară, prin care ridica la o valoare fără egal existenţa statului sovietic, respectiv de Stalin, inevitabilitatea războiului cu lumea capitalistă. In pofida introducerii de către Hruşciov a unui nou concept, cel al coexistenţei paşnice, cele două „piese" din gândirea lui Lenin şi Stalin au rămas ideile dominante ale strategiei sovietice, şi au indus conducătorilor de la Kremlin o concepţie imposibil de alterat: asigurarea securităţii naţionale a Uniunii Sovietice era sinonimă, ba chiar depindea de supravieţuirea regimului instaurat de bolşevici în 191788. Persistenţa acestui mod de raportare a Uniunii Sovietice la mediul internaţional este atestată de felul în care a fost caracterizat, în două lucrări de specialitate publicate de autori sovietici în anii optzeci ai secolului trecut, procesul de realizare a intereselor şi apărării naţionale: „prin mobilizarea permanentă a întregului complex ideologic, m'oral-politic, economic, tehnico-ştunţijic, a politicii externe... şi prin utilizarea mijloacelor militare în scopul menţinerii securităţii, orânduirii şi statului sovietic"*'.

La finalul influentului său eseu, publicat în 1967 în Foreign Affairs, Arthur Schlesinger considera că declanşarea războiului rece a fost determinată de manifestarea a trei factori, care proveneau din acţiunile şi concepţiile sovietice: intransigenţa ideologiei leniniste, dinamica sinistră în care a evoluat societatea totalitară în cauză şi nebunia lui Stalinv". Fără a ne asuma completamente

Evan Thomas, Tbe Wisc Man. S/x h'riends and the World Tbey Made, New York, 1986, pp. 283-293.

s7 Jonathan Alford, „Introduction", in jonathan Alford, ed., Tbe Soviet Union: Seair/ţy Pnlicks and Cunslrains, New York, 1985, p. XII.

ss Helmut Sonnenfeldt and William G. Hayland, „Soviet Perspective on Security", in Frederic J. Fleron, Jr., Erik P. Hoffman, Robin F. Laird, eds., Classic hsues in Soviet Voreign Poiicy. l-arm J jmin to Bre^bnev, New York, 1991, p.77.

m Ci. V. Kubalkova and A.A. Cruickshank, Marxism-] jminisw and the Theoiy of International Kelalions, London, 1980, pp. 16-22; V.P. Khlipov, Voennaia politika K.P.S.S., Moskow, 1988, p. 16, apud R. Craig Nation, Black Earlh, Red S/ar, p. XI. Citatul provine din ultima lucrare. .,.',,,

"" Arthur M. Schlesinger, Jr., „Origins of the Cold War", p.52.^ _. ,-., ■

concluziile lui Schlesinger, a cărui foarte persuasivă reconstituire are păcatul de a nu fi acordat un spaţiu adecvat şi „contribuţiei" americane, le considerăm pe de-a întregul utile ca schemă de analiză a modului în care s-a exprimat politica de securitate sovietică la finalul celui de-al doilea război mondial.

Autorii şcolii revizioniste nu au contestat manifestările paranoide care au putut fi identificate în personalitatea lui Stalin. Pentru W.A. Williams, acest fapt a avut o relevanţă redusă la geneza războiului rece, pentru că Stalin nu şi-a dezvăluit această latură a personalităţii sale în raporturile cu anglo-americanii, pe când, aceştia din urmă, ar fi încercat să facă uitat faptul că până în 1945 fuseseră în alianţă şi trataseră cu acelaşi personaj91. Prima parte a tezei lui Williams este susţinută prin mărturisirile mai multor diplomaţi americani, implicaţi în decursul războiului mondial în negocierile cu sovieticii, deşi viziunea lor asupra conflictului postbelic se deosebeşte fundamental de aceea pronunţată de părintele-fondator al şcolii revizioniste. Charles Bohlen, translatorul părţii americane la mai toate negocierile cu Stalin, şi Averel Harriman, ambasadorul SUA la Moscova între octombrie 1943 şi ianuarie 1946, au remarcat fiecare în parte calmul desăvârşit şi politeţea curtenitoare, care contrastau cu conduita majorităţii diplomaţilor sovietici, şi nu mai puţin, inteligenţa şi isteţimea de care liderul de la Kremlin a dat dovadă, inclusiv în cele mai dificile momente92. Interpretarea lui Williams rămâne logic deficitară, deoarece a trecut cu vederea, într-un mod caracteristic mai tuturor revizioniştilor, faptul esenţial că manifestările maladive ale lui Stalin au avut un efect direct şi imediat în procesele de decizie şi executare a actelor de politică externă ale Uniunii Sovietice. Iar prin acestea a contribuit direct la declanşarea războiului rece.

Am mai avut prilejul să remarcăm, în subcapitolul anterior, relansarea şi reargumentarea, în istoriografia rusă, de după 1991, a tezei privitoare la rolul

1)1 William Appelman Williams, „The Cold War Revisionist", in Frederic J. Fleronjr., Eric P. Hoffman, eds., The Conduct of Soviet h'oreign Policy, New York, 1980, pp. 255-261.

1)1 Charles E. Bohlen, Witness to His/oţy, 1929-1969, New York, 1973, pp. 338-340; Averell Harriman and Elie Abel, Special linvoy to Qmnbill and Stalin, 1941-1946, New York, 1975, pp. 535-536. Merită reţinută rememorarea figurii lui Stalin, de către Charles Bohlen, când acesta din urmă, a revenit la Moscova, în aprilie 1953, de această dată în calitate de ambassador. „Istoricii vor continua să dezbată daca Sta/in a fost doar un [politician/ realist |care nu ţinea cont de| nici o valoare morală sau un monstru a cănii paranoia l-ci condus la înfăptuirea unor crime lipsite de

sens. }udecându-l după acţiunile sale, cred că ocupă primul loc pe lista monştrilor din istoria lumii. ..Imaginaţi-vă cum ar arăta Gingis-han cu un telefon. Stalin mi-a lăsat impresia unui om lipsit de orice urmă de compasiune, dar în general străin de orice sentimente umane. Ut nu era imoral, ci doar amoral. Nu a înţeles nicicând nimic din valorile gândirii occidentale sau din comportamentul manifestat faţă de el de Churcbill şi Rooseve/t în decursul conferinţelor interaliate'. Loc.cit. .

între Washington şi Moscova: România 1945-1965 159

rnajor jucat de Stalin în deteriorarea raporturilor dintre foştii aliaţi. Acest punct de vedere a putut fi întâlnit şi anterior, sub diferite nuanţe, în memoriile lui Nikita Hruşciov şi Viaceslav Molotov. Primul dintre aceştia, critic înverşunat al lui Stalin, a adus cele dintâi confidenţe făcute de un membru al grupului decizional sovietic93. Fără să-i conteste meritele din politica externă de după 1945, Hruşciov a descris ca arbitrar şi discreţionar modul în care Stalin lua decizii, care deseori ignorau expertiza specialiştilor94. Molotov în schimb, a rămas admiratorul deplin al fermităţii prin care Stalin s-a opus diplomaţiei americane, deşi a admis că unele dintre deciziile acestuia i s-au părut riscante şi de neînţeles . In profundul lor studiu asupra politicii sovietice din războiul rece, Zubok şi Pleşakov înclină să preia concluziile lui Arthur Schlesinger. Conform lor, intransigenţa ideologiei marxist-leniniste, manifestată în 1945 prin cele două vise mesianice, revoluţia comunistă, şi imperialismul de tradiţie rusă, 1-a făcut pe Stalin şi pe cei aflaţi în imediata lui apropiere să devină prizonierii acestei viziuni. Stalin şi secondanţii lui au văzut posibilă continuarea colaborării cu anglo-americanii, dar numai dacă ultimii admiteau exigenţele sovietice de securitate'"1. Până la destrămarea Uniunii Sovietice, în 1991, strategia liderilor de la Kremlin din primii ani de după 1945 a fost reconstituită prin analize factologice şi deducţii. In anii care au urmat, istoricii sovietici, în special, au descoperit în arhivele parţial deschise cercetării câteva documente referitoare la această perioadă. Este necesar să precizăm că, cel puţin până acum, nu s-a ajuns la o continuitate cronologică din punctul de vedere al emiterii documentelor, fondurile arhivistice declasificate fiind marcate de întreruperi ca şi cursivitate temporală. Alexei Filitov şi Vladimir Peciatnov au adus la „lumină", în această ordine, primele documente referitoare la proiecţiile strategice sovietice de la finalul celui de-al doilea război mondial . Deşi

'" înaintea publicării celor două volume de Memorii ale lui Hruşciov (în 1970 şi 1974), dezvăluiri plauzibile privitoare la relaţiile din cadrul elitei conducătoare de la Kremlin au fost făcute în volumele memorialistice ale lui llya Ehrenburg, Memoirs: 1921-1941, New York, 1964, şi Post-War Years: 1945-1954, New York, 1967, respectiv cele ale Svetlanei Aliluieva, fiica lui Stalin, Tiventy Jjetters to a hrier/d, New York, 1967 şi Only One Year, New York, 1969. Dar accesul ultimilor doi autori la sferele înalte ale puterii sovietice a fost cel mult marginal, ca atare, şi informaţiile aduse de ei, obţinute uneori prin intermediari, au fost Parţiale.

<M Snobe Talbot, ed., Khruschev Kemewbers, Boston, 1970, pp. 11-12.

1)5 Molotov Remembers, pp. 72-73.

"" Vladislav Zubok and Constantine Pleshakov, lnside theKreml'm's Colri War, pp. 24-25, 34-35.

1)7 Alexei M. Filitov, „Problems of Post-War Construction in the Soviet Foreign Policy Conceptions during World War II", in Francesca Gori, Silvio Pons, eds., The Soviet Union

LlVIUC. ŢÎRĂU

documentele la care *

avut acces cei doi datează din intervalul cuprins între

• i î ,i 1943 Şi începutul toamnei anului 1945, ele oferă in mare

sfârşitul anului i s ■ _ r .....

' . . _in(, relevanta asupra intenţiilor si viziunii corpurilor de analiza măsura o imagine r ^.....^ H n ,^

^ ^^ ^ ^^

,_____

şi decizie sovietice ^Narkomindel-iil'ii* '<

această perioadă. Din toamna anului 1943, în cadrul fost constituite trei comisii care urmau să studieze A K slaI^tu' razboiului: Comisia pentru Chestiunea 'Tratatelor de Pace probleme e ^ po^[?e/ice, aflată sub responsabilitatea lui Maxim Litvinov, p Co/is ; nroblemele de Armistiţiu, condusă de mareşalul Voroşilov şi Comisia p ^ heiisarea pierderilor produse Uniunii Sovietice de Germania nazistă, Comisia pin ^ j^aiski. Este de remarcat faptul că Alexei Filitov a analizat

sub aiiecja _ :^totp Comisariatului pentru Afaceri Externe de Comisiile

i ţnalfîtatc comisariatului pentru /vraceri nxienie uc couumuc doar rap < js]<i9y- Vladimir Peciatnov nici nu aminteşte de Comisia

Litvinov j ^ referă în studiul său şi la un raport întocmit în vara anului Voroşi o\, < ^ ^t0xn\ko, probabil înaintea deplasării acestuia la Conferinţa

c a ' ferita Purtata de Maxim Litvinov cu superiorul său Viaceslav

° 1 nerioada accesibilă cercetării documentare, indică faptul că, de Molotov, c Comisiei conduse de cel care fusese în fruntea

la un moment cul \ , ... , .
1 . . , rjetic<2 ln deceniul anterior nu 1 s-a mai acordat importanţa
diploma., ■ , ^ jui Litvinov i s-a respins propunerea de formare a unui /enl a' "' „reprezentanţii autorizaţi ai guvernului şi partidului",
moderat, „...dată fiind izolarea mea faţă de negocierile şi faţă de activitatea Comisiei Consultative Europene, unde se comisiei pe care o conduc, găsesc că este dificil să
cuvenita
romitet compus c
„ ,-x supervizeze activitatea a patru comisii văzute ca necesare r-ire ar fi urmat !"' - r r
c hnlitică - ce ar fi urmat să se ocupe de statutul şi structura
Ap icesta: una p(>'1" v . 5
u ' rmau sa ne cucerite şi de cooperarea internaţionala; o alta,
stateloi care ^^ pentru stabilirea frontierelor URS'S; şi o a patra, pentru miliara, o a juridice. La 31 martie 1944, Litvinov reclama lui
chestiuni econom^ • J
Molotov, întt-ur
diplomatice curente, _
discută probleme car*'*»»
---------- ' ~~Z~Qjd War, 1945-1953, New York, 1996, pp. 3-22 (volumul însumează
and P./Jrope tu " K ja conferinţa desfăşurată pe aceeaşi temă la Cortona, în Italia, între comunicările Prcz^g4).
Vladimir O Pechatnov, „The Big Three after World War II: New 23-24 septebne Thinking about Post War Relations with United States and Great
Documents on b°^ no 13> Woodrow Wilson Center for International Scholars, Cold Britain", Working ' ^.^ ^ continuate> cmi.n^ Washington D.CJuly 1995.
War lifMtwlW^ poporului pentru Afaceri Externe
* Comisaiia .^ joov şj Voroşilov au fost constituite în septembrie 1943, iar Comisa % Comisii e - m;i. ^
Alexd M Fi]itov pK)blems of Post.\Var
Maiski probabil o 1UI
O pechatnov, „The Big Three", p. 6
intre Wcis/.iitigton siMoscova: Ko/ruîmci 1945-1965
încerc planificarea priorităţilor viitoare în această materie şi aştept instrucţiuni din partea
. -»> mu dumneavoastră
Totuşi, Comisia Litvinov, în care au intrat specialişti din diferite domenii, precum istoricul E.V. Târle, profesorul A.S. Erusalimski, expert în problemele germane şi oficiali ai Narkomindel-ului, ca G.I. Surit, S.A. Lozovski, B.E. Stein, G.F. Saskin, a reuşit să pregătească mai multe rapoarte asupra problemelor în care fusese responsabilizată. Primele memorandumuri întocmite conţineau recomandări privitoare la modul în care urmau să fie tratate Germania, Franţa, Finlanda şi Suedia. Conform lui Alexei Filitov, acestor rapoarte nu li s-a acordat o prea mare atenţie. In schimb, se pare că ar fi fost supuse unei serioase examinări de către corpul decizional de la Kremlin alte trei rapoarte, pregătite probabil în vederea Conferinţei de la Ialta: Despre prospecfiile şi babele cooperării sovieto-britanice (datat 15 noimbrie 1944); Despre relaţiile cu SUA (datat 10 ianuarie 1945); Despre chestiunea blocurilor şi sferelor de influenţă (11 ianuarie 1945)"". Fiecare dintre aceste rapoarte a luat în calcul scenarii diferite, care nu se excludeau însă unul pe celălalt. In privinţa raporturilor cu Marea Britanie, Comisia Litvinov considera de domeniul trecutului contradicţiile cu aceasta, Regatul Unit fiind nevoit să accepte realitatea puterii dobândite de Uniunea Sovietică. Litvinov pronostica o posibilă instalare a unui echilibru bipolar de putere în Europa: Uniunii Sovietice urma să-i revină în sfera de securitate Finlanda, Suedia, Polonia, Cehoslovacia, România, Ţările slave din Balcani şi Turcia, în timp ce Marea Britanie avea să îşi exercite controlul asupra Olandei, Belgiei, Franţei, Spaniei, Portugaliei şi Greciei. In această situaţie, Norvegia, Danemarca, Germania, Austria şi Italia urmau să facă parte dintr-o zonă neutră, deposedată de capacităţi militare"'2. în al doilea dintre aceste rapoarte, cel referitor la zonele de influenţă, Litvinov a văzut posibilă chiar o extindere a sferei sovietice, prin includerea Norvegiei, dar el admitea, că şi Marea Britanie putea să-şi lărgească prin reciprocitate aria de influenţă asupra Suediei, Danemarcei şi sudului Norvegiei. Două recomandări făcute la finalul acestui raport sugerau că:
Realizarea cooperării sovieto-britanice urma să fie utilă ambelor puteri, deoarece îngrădea accesul american în Europa.
l(>() Apud Alexei M. Filitov, „Problems of Post-War", pp.4-5. 1111 Ibidem, pp.5-6, 12-15; Vladimir O Pechatnov, „The Big Three", p. 10. 102 Apud Alexei M. Filitov, „Problems of Post-War", p. 13; Vladimir O. Petchiinov, „The Big Three", pp. 12-13.

,;!,■(**- Respectiva cooperare rămânea condiţionată de un criteriu pretins de britanici, „garantarea de către guvernul sovietic a suveranităţii şi independenţei statelor din zona lui de securitate"103.
In memorandumul asupra raporturilor cu Statele Unite, Litvinov şi-a manifestat încrederea că, atât prin tradiţia relaţiilor dintre cele două imense state, cât şi prin interesele geopolitice mutuale, existau toate premisele păstrării cooperării cu guvernul de la Washington. El a remarcat totuşi, câteva subiecte cu potenţial conflictual: opoziţia americanilor faţă de sferele de influenţă (aşa cum erau ele înţelese de sovietici), obiecţiile Washington -ului faţă de pretenţiile teritoriale ale Moscovei, în special cele referitoare la Statele Baltice şi faţă de unele probleme de natură ideologică. Litvinov a recomandat dezvoltarea unei tactici complexe în această privinţă, care urma să conducă, pe de o parte, la constituirea condominium-ului anglo-sovietic în Europa, iar, pe de alta, să speculeze opiniile apropiate ale Moscovei şi Washington-ului în problema colonială104.
Raportul înaintat de Andrei Gromîko lui Viaceslav Molotov, Despre problema relaţiilor sovieto-americane, datat 14 iulie 1944, aducea o perspectivă optimistă asupra viitorului conlucrării dintre cele două state. Gromîko a reţinut cinci elemente de bază care îi susţineau această viziune în ceea ce privea intenţiile postbelice ale SUA: interesele lor erau puternic motivate în direcţia menţinerii cooperării internaţionale; ele rămâneau interesate de înfrângerea militară a Germaniei şi de slăbirea puterii economice a acesteia; după război, SUA vor dori să menţină pacea şi stabilitatea internaţională, tocmai pentru a putea beneficia de poziţia dobândită; putere democratică şi pacifică, SUA urmau să se opună oricăror alte guvernări de tip fascist; finalmente, SUA şi URSS - susţinea Gromîko - aveau profunde interese economice mutuale. Diplomatul sovietic a notificat şi existenţa unor probleme sensibile, care puteau să afecteze negativ viitorul relaţiilor sovieto-americane: posibilele neînţelegeri asupra Germaniei, în primul rând în privinţa reparaţiilor; campania ostilă URSS declanşată de Biserica Catolică (se referea probabil la Papalitate n.n.), care putea influenţa negativ opinia
'"■' Vladimir O. l'etchanov, „The Big Three", p. 14. în mod curios, un articol care conţine liniile generale ale acestui raport, dar fără să facă nominalizări asupra zonelor de influenţă, a fost publicat fără semnătură sub titlul „Chestiunea constituirii unei Organizaţii de Securitate Internaţională" în influenta revistă sovietică Voina l Kabochii Class (Războiul şi clasa muncitoare). Articolul a fost tradus la Ambasada SUA din Moscova şi transmis la Washington, fiind reţinută ca pozitivă explicaţia dată zonelor de influenţă: „...existenţa lor nu trebuie să fie în detrimentul statelor ce sunt incluse hi aceste arii... si nu presupune neapărat instalarea de ba^e militare", loc.cit., notele 22, 23.
]M lbidem, pp. 10-11. ,. , ■ ,.

publică americană; teama unor cercuri guvernamentale şi de afaceri din America că în Europa de Est vor fi instalate regimuri de tip sovietic; aspiraţiile Statelor Unite de a îşi mări influenţa şi fortifica prezenţa în Orientul Mijlociu. Dar, în pofida semnalării acestui portofoliu de contradicţii posibile, Gromîko opina cu vigoare că, relaţiile sovieto-americane vor decurge în sens pozitiv105.
Am lăsat la urmă activitatea Comisiei Maiski, deşi documentele elaborate în cadrul acesteia le-au devansat cronologic pe cele la care ne-am referit mai sus. Logica acestei amânări se explică prin faptul că ideile conţinute în cele două rapoarte elaborate sub direcţia lui Maiski au fost introduse cu destulă fidelitate în politica externă sovietică de după 1945. întors în luna octombrie 1943 de la Londra, Maiski i-a înaintat lui Molotov un prim memorandum, la 10 noiembrie acelaşi an. Intitulat IJniile directoare a/e unui plan de acţiune, documentul respectiv, la care se lucrase mai mult ca sigur în prealabil, conţinea nu doar o listă completă a obiectelor ce puteau să intre în categoria reparaţiilor de război, ci şi un plan general amănunţit, privitor la procedeele care urmau să fie aplicate în acest sens. Principiul de bază al acestui plan era exprimat fără ambiguităţi: „Să se ia de la Germania şi aliaţii săi tot ce poate fi luat... lăsându-se doar minimum necesar subzistenţei la limită"1"". Până în luna martie a anului 1944, în rapoartele adiţionale acestui plan iniţial, a fost evaluată valoarea bunurilor care urmau să fie obţinute de Uniunea Sovietică „prin preluarea de mijloace materiale şi umane" (sic !). Totalul reparaţiilor de război a fost calculat la 75 miliarde de dolari — la cotaţia din 1938 — 80°/o din această sumă urmând să fie donată de Germania, iar Uniunea Sovietică trebuia să pretindă între 50 şi 80% din total. Se preconiza ca 17 miliarde de dolari puteau fi obţinute prin preluarea directă a bogăţiilor naţionale ale Germanici, 6 miliarde urmau să fie obţinute într-un interval de zece ani, din producţia curentă a economiei germane, iar 35-40 de milarde transferând în Uniunea Sovietică, tot pentru zece ani, forţă de muncă şi specialişti din Germania. Maiski a descris încă în memorandumul din 10 noiembrie 1943, cum vedea el realizabil acest complex proces:"Regimul lor de lucru trebuie să fie unul de muncă forţată: Gemiania şi sateliţii săi vor fi obligaţi să dea Uniunii Sovietice cantităţi precise, unităţi cu muncitori specific calificaţi, inclusiv cu înaltă calificare (specialişti), care vor fi încadraţi într-un fel de tabere militarizate, unde vor îndeplini sarcinile ce le vom da, sub controlul NKVD"1"7. ^
1115 Ibiilem, pp. 6-9.
10(1 Apuci Alexei M. Filitov, „Problems of Post-War", p. 6

1117 lbidem, p. 6-7

Al doilea memorandum întocmit de Comisia Maiski a fost datat 10 ianuarie 1944 şi avea un substanţial conţinut geopolitic, indicâ.nd ţintele fundamentale ale Uniunii Sovietice în perioada postbelică. Dimensiunea temporală a acestei perioade era estimată să dureze între treizeci şi cincizeci de ani, iar obiectivele vizate urmau să fie atinse în cel mult zece ani. Scopul general urmărit în acest interval de timp avea în vedere două scenarii: a) să ofere Uniunii Sovietice posibilitatea de a deveni suficient de puternică pentru a nu putea fi ameninţată de nici o putere sau combinaţie de puteri clin Europa şi Asia; b) Europa, sau cel puţin o parte a ei, urma să devină socialistă, ceea ce excludea posibilitatea declanşării unor războaie în această arieKm.
Prima condiţie a realizării acestui plan, impunea obţinerea unor frontiere strategice favorabile URSS. Limita primară, recte militară şi politică, a acestora presupunea — reamintim data memorandumului, 10 ianuarie 1944 — înglobarea întregii insule Sahalin şi a Arhipelagului Kurile, modificarea în forma dorită la Moscova a frontierelor cu Finlanda, Polonia şi România, şi crearea unei graniţe comune cu Cehoslovacia. Polonia urma să fie restrânsă în frontiere cât mai îngust posibile, conform distribuţiei etnice, deşi nu era exclusă compensarea ei, prin atribuirea unei părţi din Prusia Orientală şi Silezia, provincii din care etnicii germani trebuiau expulzaţi. Polonia şi Cehoslovacia urmau să intre astfel sub controlul strategic al Uniunii Sovietice, în timp ce Ungaria trebuia să rămână slăbită şi izolată internaţional pentru cel puţin zece ani. Documentul semnat de Maiski sublinia interesul major al Uniunii Sovietice în sud-estul Europei. România, în primul rând, dar şi Bulgaria şi Iugoslavia trebuiau racordate voinţei Moscovei prin tratate mutuale, chiar dacă aceasta presupunea şi remodelarea regimurilor politice. Era admisă interferenţa redusă a Marii Britanii în cazul ultimelor două - se notifica, nu şi în cel al României - şi prin reciprocitate al Uniunii Sovietice în Grecia, considerată ca aparţinând sferei britanice. în Europa, urma astfel să se instituie un „condominium sovieto-britanic", dar menţiona autorul, era necesar ca cei trei mari Aliaţi să îşi rezerve dreptul de intervenţie, inclusiv militară, în ţările unde s-ar fi produs abateri de la democraţie şi manifestări fasciste. Intr-un mod oarecum curios, Maiski a recomandat limitarea expansiunii sovietice în extremul Orient la obiectivele deja anunţate, „...din punctul de vedere al UR.SS, ar fi mult mai avantajos să lase americanilor si britanicilor onoarea (subliniat în original) de a înfrânge Japonia. Astfel vom evita pierderi umane şi materiale, pe când SUA şi Britama vor fi obligate să îşi pună la bătaie resursele lor materiale şi umane" .
1I1K ibideiM, p. 7-8; Vladimir O. Petchanov, „The Big Three", pp. 2-3 '" ""Alexei M. Filitov, „Problems of Post-War", p. 10 ' v

Spre deosebire de alte, nu foarte multe, documente inedite aduse la lumină după 1989 din arhivele sovietice*, cele trei seturi de documente, asupra cărora ne-am oprit mai sus, ies în evidenţă prin caracterul lor realist şi concepţia pragmatică. Fiecare dintre cei trei autori şi coordonatori ai memorandumurilor în discuţie a evitat să se exprime prin atât de uzualele formulări ideologice, încercând să evalueze şi să prospecteze „la rece" interesele prioritare ale Uniunii Sovietice, respectiv probabilele intenţii ale celor două puteri occidentale încă aliate. Rămâne însă de răspuns unei interogaţii care nu poate fi evitată: în ce măsură au influenţat cele trei seturi de rapoarte politica externă sovietică? In absenţa unor evidenţe documentare, dacă ele vor fi existând, singurul raţionament logic, impune pe mai departe o analiză deductivă raportată la evoluţia factologică. Dincolo de destinul nefericit cunoscut de doi dintre autorii în cauză, singur Gromîko a mai ocupat funcţii de reală răspundere după 1945110, mai cu seamă recomandările prescrise de Maiski par să fi fost incluse şi chiar dezvoltate la rangul de planuri strategice. Din acest punct de vedere, este necesar de aflat cum au fost ele transformate în decizii şi acţiuni politice. Cum un răspuns sprijinit pe surse documentare nu se poate da, este necesar să recurgem din nou la argumentări bazate pe inducţii logice. Cele mai profunde „radiografii" efectuate asupra modului în care funcţiona atunci corpul decizional sovietic au relevat poziţia omnipotentă a lui Stalin. Intangibilitatea şi puterile discreţionare ale acestuia sunt demonstrate şi prin faptul că, până la 6 mai 1941, Stalin nu a deţinut nici o poziţie formală în ierarhia de stat1". După
Avem în vedere Telegrama Novikov a cărei relevanţă o vom discuta în paginile următoare.
"" Motivul dizgraţiei în care a intrat Litvinov pate să fi fost produs de „indiscreţiile" sale faţă de convivi anglo-americani. Conform lui Molotov, Stalin a fost la un pas să ordone eliminarea fizică a acestuia, dar s-a abţinut pentru a nu crea un scandal cu rezonanţă internaţională. Vezi Molotov Kemembers, pp. 97-98. In ultimele monografii consacrate lui Litvinov (Zinovii Sheinis, Maksim M. \jtvinov: Keuolutsioner, Diplomat, Moskva, 1989 şi Hugh Philips, Between the Kemlulion unii tbe West: A Politicul Rioffapby of Maxim \ jtvitwv, Boulder, 1992) moartea sa, survenită după un accident de automobil, a fost atribuită unui scenariu al NKVD. Acest fapt a fost confirmat în memoriile lui Vlatlimir Berejkov, In umbra lui Stalin, Bucureşti, f.a., pp. 395-397. Conform acestuia, Maiski ar fi căzut şi el victimă uneltirilor lui Beria, care 1-a anchetat şi torturat personal, lbi/km, pp. 424-427. în opinia noastră, soarta avută de cei doi diplomaţi sovietici trebuie raportată în primul rând la conduita lui Stalin de după 1945.
'"în limba rusă sunt folosite două cuvinte diferite, şi cu o semantică diferită, pentru termenul de conducător:

mkovoditel, adică responsabil într-o funcţie de conducere; i'ojil, respectiv stăpân şi cârmuitor. Ultimul a fost caracteristic lui Stalin, dar şi culturii politice vuse şi sovietice. Vezi Vladitnir Zubok, Constantine Pleshakov, Inside tbe Krem/in's Cold War,
p. 83. . . ■
■
■<■■-■'■..... ' • .....■■ -■ ; - ■' . •..■>■ . . :• i ' iinmai, :

invazia germană, din iunie acelaşi an, el a ocupat cinci posturi şi funcţii în ierarhia decizională a statului sovietic: şef al guvernului, conducător al STAVKA (Comitetul de Stat al Apărării), Comisar al Apărării, şef al Cartierului General al înaltului Comandament Militar Sovietic şi Comandant Suprem al Forţelor Armate. Concomitent, Stalin a fost numit în rangul de mareşal al Uniunii Sovietice şi Generalissim al forţelor armate. Aceste demnităţi şi responsabilităţi au fost adăugate funcţiilor politice deţinute anterior: secretar-general al Partidului, şef al Politburo-ului, Secretariatului şi Comitetului Central al Partidului şi lider al Orgburo-ului11".
Este limpede că, asumând nu mai puţin de zece funcţii de conducere la nivelele cele mai înalte ale partidului şi statului, Stalin a concentrat în „mâinile sale" întreaga putere de decizie. Cum în privinţa locului în care au fost luate deciziile de natură militară nu există nici un dubiu (STAVKA), rămâne încă enigmatic dacă a existat un cadru instituţional - de partid sau statal — în care să fi fost stabilite proiectele privitoare la strategiile postbelice. Invocata absenţă a surselor documentare ne obligă să apelăm din nou la mărturiile memorialistice ale lui Hruşciov şi Molotov. Conform descrierilor primului, la majoritatea şedinţelor convocate pe timpul războiului, în numele unor compartimente de decizie ale partidului şi statului, nu a fost respectat cadrul formal, informarea celor prezenţi asupra subiectului în cauză era făcută în pripă şi parţial, iar hotărârile adoptate respectau fără echivoc sugestiile lui Stalin113. Mult mai bine informat în acest domeniu, dar criptic şi enigmatic în explicarea unor situaţii, Molotov a lăsat să se înţeleagă, în decursul conversaţiilor sale cu Felix Chuev, că deciziile importante din politica externă sovietică au fost luate în trei moduri: de Stalin singur, după ce acesta studia documentele ce îi erau înaintate; de Stalin şi Molotov împreună, cum pretinde ultimul că s-a întâmplat, când doar ei ar fi hotărât încheierea Tratatului de Neagresiune cu Germania, în 1939; în urma consultărilor, într-un cadru restrâns, cu anumiţi membri din Politburo"4. Dată fiind importanţa şi lungul parcurs temporal preconizat, problemelor ridicate

112 Vernon V. Aspaturian, „The Stalinist Legacy in Soviet National Security Decisionmakinjţ" in Jiri Valenţa, William C. Potter, ecls.. Soviet Deasionmakingfor Natiotwl Securily, London, 1984, pp. 23, 51-55.
113 Khmsbchev Kewtin/bers, 1970, pp. 133, 160. Lucrarea lui Seweryn liialer, ed., Stalin mul His Cetierals, New York, 1969, prezintă excerpte din memoriile lui Jukov, Kuzneţov, Mereţkov etc, toţi aceştia arătându-şi aprecierea pentru stilul de conducere al lui Stalin.
114 Molotov Remcmbers, passim. Această mărturie este întărită de documentele folosite de Vladimir O. Petchanov, „The Allies Are Pressing on You to Break Your Will...Foreign Policy Correspondence Between Stalin and Molotov and Others Politburo Membets, September 1945-December 1946", Working Paper No. 26, OV1HP, 1999.

în memorandumurile celor trei diplomaţi, este probabil ca ele să fi fost dezbătute în acel cadru, format din mai multe persoane, de care amintea Molotov. Istoria oficială a Plenarelor Sovietului Suprem, aminteşte fără alte detalii, de intensificarea rolului jucat de Comisia pentru Afaceri Externe a Politbtiro-ukn în elaborarea politicii externe sovietice. Faptul s-a produs prin anii 1943-1944"5. Membrii respectivei comisii, Stalin, Molotov, Jdanov, Mikoian, Beria şi Voroşilov, au fost identificaţi de mai mulţi kremlinologi occidentali ca formând aşa-numitul sextet sau septet, când erau incluşi Malenkov sau Bulganin, conducător în URSS după 1945.
Cu toate că denotă şi opinii personale, ideile celor trei autori ai memorandumurilor se reunesc sub o viziune comună în atitudinea faţă de Statele Unite: Uniunea Sovietică nu avea de ce să se simtă ameninţată de predominanţa americană în emisfera vestică. In schimb, nu erau dorite interferenţele accentuate ale SUA în problemele postbelice ale Europei şi rămâneau de neadmis potenţialele intervenţii americane în Europa de Est. în pofida absenţei unor piese documentare emise la nivelul corpului decizional, care să ateste în acest fel planurile liderilor sovietici, există şi alte surse credibile care aduc la lumină o parte din intenţiile strategice ale acestora. Veteranul comunist spaniol, Fernando Claudin, care a cunoscut din interior „intimităţile" Kominternului, dezvăluia că dizolvarea Internaţionalei Comuniste, în luna mai a anului 1943 nu a avut doar menirea „de a arunca praf în ochii vesticilor", ci a fost ocazia în care Stalin a ordonat pregătirea trupelor de desant politic comunist în ţările est-europene. Claudin a opinat că încă de atunci Stalin era hotărât să conducă către viitoarea divizare a lumii"6. O confirmare în acest sens ar putea fi considerată mărturia fostului general al Securităţii române, Ioan Mihai Pacepa. Acesta a invocat o confidenţă, făcută lui şi altor membrii ai serviciilor secrete comuniste din estul Europei, aflaţi la un curs de instruire la Moscova, în 1951, de generalul Alexandr Mihailovici Saharovski, cel care avea să ocupe ulterior poziţia de şef al Serviciului de Informaţii Externe (GPU) al URSS. Astfel, imediat după câştigarea bătăliei Stalingradului, obţinută la 2 februarie 1943, convins

că înfrângerea Germaniei a devenit o chestiune de timp, Stalin ar fi ordonat pregătirea planului cu numele de cod Gayaneh. Numit aşa, după cunoscutul balet compus de Aram Haciaturian, planul respectiv stabilea formarea, într-un ritm intensiv, a nucleelor comuniste care să preia puterea în ţările est-europene"7. Informaţia adusă de Pacepa nu a reprezentat o noutate

115 Apud Vernon V. Aspaturian, „The Stalinist Legacy...", pp. 50-51. "" Fernando Claudin, Tbc Comnmnist Movement fntm Comiţi terii to Cominform, London, 1975, pp. 388-389, 426-432, 587-589.

117 Ion Mihai Pacepa, Moştenirea Kremlinului, Bucureşti, 1993, p. 51 şi urm. ^

absolută. In influentul său eseu, teza conform căreia dizolvarea de a accelera -.^ Europei Orientale. Starobin^ a viitorilor conducători est-«£>pe£ sovietică, «acac. specifice P^^ exploatăm de către ei a Contestată de revizionişti, bl

1969,Joseph Starobin a construit ului a coincis cu decizia lui Stalin de desant politic comunist asupra că dictatorul sovietic le-a cerut Să dezvolte, în acord cu strategia iă obţină suport popular cu sprijinul guvernamental pe termen lung. -î-se în plus absenţa unor evidenţe ii7pi ,u"starobin a fost confirmată de materialul documentare, viabilitatea ^lJ^nt Adlbekov, în studiul său asupra arhivistic folosit de istoricul rus ^i]]8 constituirii şi evolutiei Commformului Q K u M de echivoc: în

Expozeul de mai sus conduce ^ ^ . , . ..

planurile Kremlinului, Europ;i de ^ £*£ ^ ^^ hegemonl) sovietică pe termen lung, iar «era»* să & foruficată prin ins«ea un ^eg- ^ ^

sovietic. Este necesar sa «^ ^ fost vehlcmată teoria conform căr

partizan, a. ^^f^^^rii regimurilor politice postbelice d.n Stalin nu s-ar fi hotărât asup^ na ^ ^ ^^ decât ^ a Europa de est şi nu s-at-fi decis^sa j^g^ în arhlvele britanice, a

doua jumătate a anului 194 . Kec { Umunea Sovietică, a adus la

unor forturi privit^ la ^st-e^pene ^_ ^ ^

suprafaţă informat, care mf.rma a g ^, ^^ tmnsmise

1943-1945, semciile secrete britanic ' informaţiile cuprinse în

tpet-Xe^p^a^^eZ:;; '

- ^ ^ ^tpî-^^r la dizolvarea formală a

■; că nu au fost °pn«^a ^ ^ într£g persomlul şl

;;(acestuia, c. s-au extins dej fa ^^

■'^ StrUCWrlk ■ KO""^ Departamentul de informaţu

; organizatorica a su«xsoru Infom , _ în contlnuare

(Internauonale (Ode Me, ^^ conduccrile pattidclot

Vik ■ OMD, care avea robi de a ^ ^ ^ ^ de la

fm f comuniste europene m c

„„.s guvernul sovietic şi ele la ch* f ,

■ -1 k i,

----------; " ~Z~„, of the Cold War: The Communist Dimension",

iis]„seph R Starobin, „Ungins; i ^ ^ Abedikov, Kommfom ir pnskvonnam

Vvnkn Âffân, 47, N(, 4, 1969 pp. 686-0 .

Empa, 1947-1956&, Moskva, U94 pp. l- ne lm zbigpicw Brzczinski,

n, Ptobabil că cea mai >lus«at;-an^assachusets 1971,' n special pp. 22-83.

The Soml Bbc. Umfy and Conflkt, Cambndge Massachusct.,

Obiectivul care trebuia realizat imediat în estul Europei, pe măsură ce tarile în cauză erau „eliberate" se numea Democraţii Populare. Acestea aveau menirea de a masca guvernări conduse în realitate de comunişti, sub emblema Fronturilor Naţionale, şi să ofere în occident imaginea prospectării pluripartidismului şi a democraţiei. Nu era exclusă nici desfăşurarea de alegeri libere, care puteau fi acceptate, dacă dădeau câştig de cauză Fronturilor controlate de comunişti. Scenariul conceput în Europa de Est avea doar un scop tactic. Stalin spera să înşele vigilenţa anglo-americanilor, evitând pentru o perioadă un conflict major, iar atunci când condiţiile vor deveni favorabile, „revoluţia comunistă" urma să avanseze cât mai spre vestul continentului. Oricum, până atunci, în ţările est-europene politica sovietică urma să fie flexibilă, admiţând temporar regimuri mai liberale sau dimpotrivă, impunând sovietizarea lor în funcţie de interesele de ordin strategic ale URSS12".

Aceste noi informaţii, referitoare la intenţiile strategice sovietice de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, nu fac decât să consolideze filonul interpretativ deschis, în anii optezeci ai secolului XX, de doi dintre seniorii americani ai studiilor asupra ariei comuniste est-europene. In pofida riscului ca schema lor de analiză să fie asociată politicii viguroase dezvoltată de administraţia Reagan faţă de Uniunea Sovietică, John Campbell şi James F. Brown au arătat,

în demersuri separate, că, încă înaintea instaurării stării de impas politico-diplomatic şi tensiune în relaţiile sovieto-americane, liderii de la Kremlin hotărâseră să transforme Europa estică nu doar într-un glacis defensiv, ci să-i atribuie, pentru intervalul de timp ce avea să urmeze, rolul de bază de lansare a viitoarelor ofensive strategice împotriva democraţiilor occidentale1 '. Ultima asumptie nu trebuie să inducă o concluzie falsă în opinia noastră, aceea că Stalin şi secundanţii lui s-ar fi gândit, pe termen scurt sau mediu, la declanşarea unui război cu foştii aliaţi occidentali. Chiar dacă se ştie că printre veteranii sovietici din al doilea război mondial a persistat legenda după care,

120 Eduard Mark, „Revolution by Degrees: Stalin's Naţional Front Str.at.egy for Europe, 1941-1947", Working Paper No. 31, CAVIHP, Washington D.C., 2001, pp.6-7. în relativ recent publicata lucrare sub egida Academiei de Ştiinţe a Rusiei, Komintern 1 Vvtoniya Mirovaya Voina, 2, Pos/e 20 lyiitiia, Moskva 1998, la pagina 22 este citat un document care atestă amplificarea şi intensificarea activităţilor de tip kominternist după 5 mai 1943. Apud Ibidem, loc.cit., nota 4.

121 John C. Campbell, Soviet Policy in Eastern Europe: An Overview" in Sarah Miklejohn Terry, ed., Soviet Policy iu Ea steni Europe, New Haven and London, 1984, p. 2; John F. Brown, Eastern Europe under Commnnist Vai le, Durham and London, 1988, pp. 30-31.

Mareşalul Jukov ar fi insistat, după joncţiunea cu trupele americane pe Elba, ca Armata Roşie să îşi continue marşul victorios spre vest122, sau, cum a relevat ziarul 1-^vestia, din 11 februarie 1992, că acelaşi lucru i l-ar 6 cerut lui Stalin, care a refuzat, controversatul erou al Armatei Roşii, Mareşalul Simion Budionîi12\

Cu toate acestea, datele recent descoperite cu privire la intenţiile strategice sovietice, ne aduc în situaţia de a corecta, sau, cel puţin, de a nuanţa parametrii cronologici ai unei foarte influente interpretări asupra stagiilor în care a evoluat politica de securitate a URSS între anii 1945-1947. Autori care au fost departe de a se încadra punctelor de vedere revizioniste, au caracterizat într-o formulă uşor ironică, drept politică defensivă, strategia lui Stalin de instaurare a hegemoniei sovietice în teritoriile controlate de Armata Roşie în centrul şi estul Europei. William McCagg şi William Taubman, spre exemplu, au identificat în politica sovietică din estul Europei o importantă doză de reactivitate, generată de nesatisfacerea exigenţelor Kremlinului în alte probleme, în primul rând în cea germană124. In această logică, liderii sovietici au reacţionat defensiv, atunci când au perceput ca ameninţare atitudinea şi intenţiile Statelor Unite, recurgând la sovieti-^are ca mijloc de conservare a controlului strategic asupra Europei Central-Estice.

Informaţiile aduse de sursele la care făceam referire mai sus, nu modifică total această construcţie analitică, dar o admite ca valabilă doar pentru ultima parte a intervalului de timp amintit. După cum indică Zubok şi Pleşakov, sovietizarea Europei de Est a reprezentat programul minimal şi nu cel maximal conceput de Stalin125. Acesta a sperat că retragerea rapidă a trupelor americane din Europa, asociată cu o probabilă criză economică în lumea capitalistă, vor lăsa Uniunea Sovietică în postura de hegemon european. Respectivul context ar fi adus întreaga Germanie sub controlul Moscovei. In plus, Stalin a mizat hazardat într-o revenire, cel puţin parţială, a Statelor Unite la izolaţionism. Ca atare, Stalin a privit ca favorabilă intenţiilor sale propunerea anglo-americanilor, la Conferinţa de la Potsdam, de a trata Germania ca o singură unitate economică12" . Speranţele maximale ale dictatorului sovietic au început să se reducă o lună mai târziu la conferinţa de la Londra a Consiliului Miniştrilor de Externe (în continuare

122 Cf. V. Zubok, V. Pleshakov, „The Soviet Union", p.64.

123 Investim, 11 februarie 1992, p. 6, apuci Vojtech Mastny, The Co/d War and Soviet Jmecurity, p. 23.

124 William O McCagg, Stalin Embattled,pp. 241-243, 254+260; WLlliam Taubman, Stciliti's American Polig, pp. 74-75, passim.

125 V. Zubok, V.V\eshakav,hsidetbeKremtin'Co/dWar,p. 48. . ' ; 12fl Herbert Feis, lietiveen War and Peace, pp. 246-249. . '

CME). Propunerea făcută atunci de James Byrnes lui Molotov, de încheiere a unui tratat care să menţină Germania demilitarizată pentru o perioadă de 20-25 de ani "'. In pofida faptului că Byrnes a propus chiar introducerea în tratat a unei prevederi, prin care SUA să se ralieze URSS în cazul unei noi agresiuni germane, Stalin 1-a instruit pe Molotov să amâne un răspuns în această problemă. în fapt, el nu era deloc încântat de propunerea lui Byrnes, deoarece a sesizat corect că, prin încheierea unui astfel de tratat americanii vor rămâne formal angajaţi în afacerile europene. Prin urmare, răspunsul său în această privinţă a fost de la început nu128. Trei luni mai târziu, la următoarea Conferinţă a CME, desfăşurată la Moscova, James Byrnes 1-a întrebat pe Stalin dacă şi-a format o părere asupra încheierii tratatului asupra Germaniei. Conducătorul sovietic s-a declarat de acord, dar i-a cerut lui Byrnes un mic răgaz pentru a-i putea convinge pe membrii Po/itburo-u\ui asupra utilităţii unei astfel de înţelegeri. Finalmente, sovieticii au fost nevoiţi să pună punct perioadei de tergiversări, la 28 aprilie 1946, în timpul Conferinţei CME de la Paris. Molotov spunea atunci un prim Niet oficial privitor chiar la eventuale discuţii referitoare la încheierea tratatului. Intr-o manieră caracteristică stilului sovietic de negocieri, Molotov nu a respins ideea tratatului în sine, dar

a invocat fără să fie explicit opoziţia sovietică faţă de unele prevederi ale textului prezentat de partea americană129. Aşa cum relevă surse documentare şi memorialistice recent publicate, Stalin s-a implicat direct în gestionarea problemei Germaniei, ţinându-şi uneori la distanţă chiar colaboratorii apropiaţi şi conducând prin împuterniciţii săi din zona de ocupaţie sovietică. în mod surprinzător, politica dezvoltată de Stalin se arată a fi fost lipsită de realism în această privinţă. în decursul întâlnirii, la 4 iunie 1945, cu un grup de veterani comunişti germani, atent selectaţi de NKVD, Stalin le-a spus acestora că, cel puţin pentru un timp, vor exista două Germanii13". Aceasta nu era însă o decizie finală. Stalin s-a referit probabil la perioada de tranziţie, în care trupele americane urmau a fi retrase din Europa. El a mizat că, ulterior, datorită stării de slăbiciune accentuată a Marii Britanii, îşi va putea extinde controlul asupra întregii Germanii — Vladimir Semionov, şeful administraţiei militare sovietice din Germania, în primii ani de după război, îşi amintea că

127 FKL/.V, 1945, voi. II, pp. 267-269, 276-277; James Byrnes, Speaking b'nmkly, pp. 100-101.
i2s y Pechatnov, „The Allies are Pressing", pp. 5, 11.
m t'KU.S, 1946, voi II, pp. 190-198; James F. Byrnes, Specikingb'nmk/y, pp.173-176.
130 R. C. Raak, „Stalin's Plans for His Post-War Germany", Journal of Contemporeiry His/ory, No.28, 1993, pp. 62-63.

Stalin, care comunica direct cu el, se temea tocmai de ipostaza separării Germaniei în două state. Situaţia în care vedea pe deplin posibilă renaşterea revanşismului german. Numai că, prin politica de expoliere industrială şi economică în estul Germaniei, Stalin a condus lucrurile tocmai în această direcţie. Totuşi, atunci când cursul luat de evenimente arăta ca inevitabilă formarea a două state germane, Stalin a ezitat şi amânat, susţine acelaşi Semionov, să aplice un program de sovietizare rapidă a Germaniei de Est, deoarece, spera încă în realizarea unei soluţii de compromis, pe care o refuzase însă în anii 1945-19471M. Această curioasă combinare de obiective realiste şi posibil de îndeplinit — cazul estului Europei — cu ţinte iluzorii şi calcule hazardate — spre exemplu Germania -, căreia i-a fost asociată o diplomaţie negativistă a deschis larg porţile războiului rece.

Introducerea acestor noi elemente privitoare la strategia sovietică postbelică în analiza istoriografică a condus la reevaluarea binecunoscutei interpretări ■Apoliticii reactive a Moscovei în anii 1945-1947. Melvyn Leffler, unul dintre principalii promotori ai acestui punct de vedere, a admis într-un eseu oarecum justificativ că actele unilaterale şi deseori brutale ale Uniunii Sovietice au detrerminat adoptarea unor replici ferme din partea Statelor Unite. Leffler nu s-a distanţat prea mult de vechea sa teză, arătând că, deşi oficialii americani s-au manifestat cu prudenţă în primii ani de după război, anumite acţiuni ale acestora au mărit suspiciunile sovieticilor care au reacţionat exacerbat şi lipsiţi de clarviziune132. Care au putut fi acele acţiuni americane?

Criticii revizionişti ai politicii externe americane au adus în prim-plan trei factori care i-ar fi făcut pe sovietici să riposteze: duritatea comportamentului lui Truman faţă de Molotov, în aprilie 1945, utilizarea şantajului atomic de către Truman şi Byrnes, începând cu finalul Conferinţei de la Potsdam şi tratativele americane de a nu respecta aria de influenţă sovietică în Europa de Est. Acest ultim aspect a fost deseori raportat la faptul că sovieticii s-ar fi aşteptat ca anglo-americanii să accepte tacit inversarea parametrilor armistiţiului italian şi chiar japonez, în ceea ce privea estul Europei. Cu alte cuvinte, în timp ce predominanţa sovietică din ţările

131 Wladimir S. Semjonow, Von Stalin bis Gorbatscbow: Ein hnlbes jabrljundeii in Diplomathcber Mission, 1959-1991, Berlin, 1995, pp. 200-201, 206, 210-211, 232, apud V. Zubok, C. Pleshakov, Insiile the Kremlin's Cold War, pp. 48-50. însuşi Molotov a admis că, prin politica de demantelare a industriei din estul Germaniei, şi, în general, prin „importurile" de toate categoriile practicate în zona de ocupaţie sovietică Kremlinul a grăbit separarea Germaniei în două state. Molotov Remembers, p.60.
132 Melvyn P. Leffler, „Inside Enemy Atchives: The Cold War Reopened", Fonign Affairs, 75,1996, no.4, pp. 120-135. '. • :,

Europei Orientale ar fi fost contestată, liderii de la Kremlin ar fi acceptat preeminenţa occidentalilor în cazul celor doi principali aliaţi din Axă1".

Există puţine dubii că dialogul „cu ghimpi" dintre Truman şi Molotov, la sfârşitul lunii aprilie 1945, ar fi lăsat urme nefaste în colaborarea sovieto-americană. De altfel, chiar Molotov îşi amintea că, nici el şi nici Stalin, n-au acordat prea mare importanţă episodului respectiv134. Oricum, noua şi ultima vizită a lui Harry Hopkins la Moscova, care avea scopul de a debloca împotmolirea lucrărilor Conferinţei de la San Francisco şi mai ales de a realiza un compromis acceptabil în privinţa Poloniei, a părut să îşi fi atins scopul, lăsând în urmă mai mult decât o undă de optimism. In schimbul recunoaşterii de către Hopkins a preponderenţei, nu doar numerice, a Comitetului de la Lublin în viitorul guvern provizoriu polonez, în care urma să fie inclus şi grupul Mikolajczyk, Stalin a promis că, odată cu încheierea operaţiunilor militare, în Polonia vor fi respectate drepturile şi libertăţile fundamentale, inclusiv libera exprimare şi alegerile libere135. Această promisiune a fost percepută la Washington ca vizând întreaga Europă estică

şi, ca atare, nu putea fi privită decât ca un fapt încurajator.
Conferinţa de Ia Potsdam i-a adus pe americani în faţa unor serioase nepotriviri de caracter cu sovieticii. în pofida impresiei de bună înţelegere între Aliaţi, ultima întâlnire la nivel înalt dintre aceştia a lăsat cale deschisă dezvoltării unor tensiuni imediate. Astăzi se ştie că datorită spionilor sovietici aflaţi în anturajul structurilor de analiză şi decizie ale americanilor şi britanicilor, Stalin a fost informat despre intenţiile acestora la Potsdam. Ştiind că Churchill avea intenţia să se opună compromisului la care ajunsese cu Hopkins asupra Poloniei, liderul de la Kremlin a devenit retractil şi lipsit de bunăvoinţă în privinţa introducerii şi respectării procedurilor democratice în ţările din estul Europei. Iniţial a invocat faptul că sovieticii reprezintă o voce minoră în Comisia Aliată de Control (în continuare CAC) din Italia. Apoi, că ei nu sunt prezenţi în Belgia şi Olanda nici măcar în calitate de observatori şi nici în Grecia nu se respectă democraţia. Când a fost invitat să trimită observatori în Grecia, care să supervizeze atât plebiscitul, cât şi alegerile, Stalin a declarat că are deplină încredere în onestitatea poporului grec'1". în schimb, cînd i s-a cerut să admită desfăşurarea alegerilor libere în ţările din zona de responsabilitate sovietică din estul Europei, Stalin i-a
'■" Daniel Yergin, Sbattered Pena-, pp.67, 118. Vezi şi Bruno Arcidiacono, A/le origini delta diviziune eiiropea. Armisti^i e Comissioni ele Controla alleate in llnropa orientale 1944-1946, Fircnze, 1993, în special, pp. 13-36.
114 Moloton Re/uembers, pp. 70-81.
135 Martin Hcrz, Bcfftwing ofthe Cold War, Bloomington and London, 1966, pp. 22-28.
11(1 Hcrbei-t Fds, Betimri War and Peace, pp. 197-199, 288-290.

răspuns lui Churchill cu francheţe: „...din asemenea alegeri vor rezulta guverne antisovietice... iar noi nu vom admite aşa ceva". Totuşi Stalin i-a promis lui Churchill încă odată că nu are intenţia de a sovietiza ţările respective1".
Dar, pentru Stalin a fost mult mai importantă informaţia privitoare la bomba atomică deţinută de americani, şi despre faptul că aceştia aveau de gând să fructifice monopolul nuclear ce-l deţineau pentru a obţine o relaxare a constrângerilor exercitate de sovietici asupra naţiunilor est-europene138. Intenţia, de altfel foarte reală, a americanilor de a practica un „mic şantaj" atomic asupra sovieticilor a fost considerată la mijlocul deceniului şapte a secolului trecut, odată cu lansarea tezei lui Gar Alperovitz, drept una dintre cauzele fundamentale ale războiului receIM . Nu doar informaţiile mai recente, ci şi reconstituirea factologică, ne arată că faptele nu au stat deloc aşa. Fără îndoială, liderii sovietici nu au privit cu bucurie la noua armă deţinută de Statele Unite*. Au fost însă departe de a se simţi panicaţi. In fond, ei fuseseră tot timpul puşi la curent cu stadiul cercetărilor în acest domeniu, din Marea Britanie şi Statele Unite, în primul rând datorită reţelelor de spionaj, a indiscreţiilor benevol comise de Klaus Fuchs şi a corespondenţei dintre savantul sovietic Piotr Kapiţa şi Niels Bohr. De altfel, încă din 1943, în Uniunea Sovietică fusese constituit un grup însărcinat cu proiectarea bombei atomice. Progresele în activitatea acestuia au fost lente, dar, mai cu seamă după explozia de la Hiroşima au fost „accelerate" prin transferul de informaţii din tabăra americană140. Cum se explică însă reacţia extrem de calmă a lui Stalin, pentru că, în 1945, savanţii sovietici nu puteau indica un termen, cât de cât precis, al producerii bombei atomice în URSS.
137 Martin F. Herz, Beginning of the Cvld War, pp. 34-36. De fapt, în capitolul al doilea, consacrat în întregime întâlnirii din luna iunie 1945 dintre Hopkins şi Stalin, autorul a reprodus excerptele semnificative ale dialogului dintre cei doi, publicat în FRU.V, Conference of Berlin (Potsdam), voi. I, Washington D.C., 1960, pp. 24-87.
na Christopher Andrew and Oleg Gordievsky, K.G.B. The lnside Story of its b'oreign Operations {rom Ijwin Io Corbatcbev, London, 1991, pp. 384-387. Din motive privitoare la acurateţea traducerii şi a transcrierii notelor preferăm ediţia originală celei publicate în limba română); Melvyn P. Leffler, A Preponderence of Power, pp. 38-39; Yuri Modin, with Jean-Charles Denian and Agnicsyka Ziarek, My b'ive Cambridge b'riends: Burgess, Maăxan, Pbilby, Blunt and Caimcross, andTbeir K.G.B. Controller, New York, 1994, pp. 118, 192.
iy) Aut.cit., Atomic Diplomacy: Hirosbima and Potsdam, New York, 1965.
* Ironie a istoriei: în februarie 1945 Stalin ştia că americanii vor reuşi să producă prima explozie nucleară în câteva luni, pe când Truman, pe atunci vicepreşedintele SLJA, nu fusese deloc incunoştiinţat despre proiect.
1411 David Holloway, Stalin şi bomba atomică. Uniunea Sovietică şi energia atomică, 1939-1956, laşi, 1998, pp. 79-87, 92-95,101-107.

Probabil pentru că ştia că atunci americanii nu aveau şi alte bombe atomice disponibile. Şi că aflase, probabil prin serviciile lui Alger Hiss, că americanii nu se gândeau în chip serios să folosească bomba atomică în chip de şantaj14'. Oricum, din informaţiile cunoscute până acum, este evident că Stalin nu privea, în anii 1945-1946, ameninţarea nucleară ca fiind iminentă142.
Noua armă a produs cu siguranţă mai multe îndoieli asupra viitorului la Washington. în cunoscuta sa lucrare din 1957, Henry Kissinger remarca, „...noi am adăugat bomba atomică arsenalului nostru militar, fără să conştientizăm şi implicaţiile aduse de această armă asupra gândirii noastre"™'\ Astăzi este limpede că, nefiind decişi cum să folosească avantajele deţinerii unei arme atomice, americanii au ajuns într-o situaţie de handicap. Spectrul nuclear a

fost în schimb speculat cu multă iscusinţă de sovietici, care au găsit un leit-motiv psihologic în bomba atomică, înverşunându-se să respingă, începând cu Conferinţa CME de la Londra, din septembrie-octombrie 1945, mai toate propunerile americane privitoare la estul Europei. Intr-o telegramă, scrisă pe un ton plin de satisfacţie, trimisă lui Stalin la 19 septembrie 1945, Molotov îi descria acestuia impasul în care se găseau anglo-americanii: „....prima parte, clacă nu trei pătrimi ale acestei conferinţe s-au consumat pe învinuiri şi examinări reciproce ale actelui celuilalt. Şi se pare că a venit timpul să luăm câteva decizi... la iniţiativa americanilor. Hi vor încerca din greu să ajungă la o învoială şi vor căuta un compromis. Britanicii s-au înmuiat deja, iar americanii bat, se pare, în retragere"14*.
Intr-adevăr, în toamna anului 1945, oficialii americani se aflau încă în căutarea unei atitudini politice bine conturate în raporturile cu sovieticii. Scontând probabil şi pe efectul, favorabil în acest sens, al bombei atomice, dar urmărind de fapt consecvent respectarea principiilor Declaraţiei de la Ialta asupra Europei Eliberate, Harry Truman a declarat cu oarecare emfază, la întoarcerea de la Potsdam, că foştii sateliţi ai Germaniei, Bulgaria, România şi Ungaria nu fac parte din nici o sferă de influenţă145. Reglementarea în acest sens a statutului ţărilor est-europene, ca un prim pas către conferinţa de pace, a reprezentat obiectivul prioritar al administraţiei Truman începând cu Conferinţa CME de la Londra. Numai că, delegaţia

141 Alger Hiss se afla în atenţia F.B.I. încă de prin 1941-1942. El a putut fi dovedit spion sovietic abia la doi ani, după ce Igor Guzenko, şeful cifrului rezidenţei sovietice din Ottawa, a dezertat, în septembrie 1945. Vezi Christopher Andrew, Oleg Gordievsky, KC.tt.pp. 377-378.

142 Cf. David Holloway, Stalin şi bomba atomică, p. 146.

143 Henry Kissinger, Nuclear Weapons and h'oreign Policy, New York, 1957, p. 13. „„„■■.

144 Apud V. Zubok, C. Pleshakov, lnside tbe Krem/in's, p. 97 '■ .. ^

145 Department of State Bulletin, 12 august 1945, p. 211, apud Bennett Koy^g, Tbe Myth ofiJbenition, p. 54.

.,.,>■.,

sovietică aflată sub conducerea lui Molotov a refuzat implacabil aproape toate propunerile vesticilor. La fel ca în situaţiile din decursul conflagraţiei, când se aflaseră în postura de a răspunde unor chestiuni neconvenabile lor, negociatorii sovietici au reuşit să întârzie dezbaterile şi să se îndepărteze de subiect utilizând o tactică deja cunoscută, dar performantă pentru scopul propus: au ridicat noi probleme sau au abordat teme neaflate pe agenda discuţiilor. Finalmente, Molotov a dat asigurări ferme că suveranitatea Finlandei va fi respectată, iar alegerile parlamentare din Ungaria, programate pentru luna noiembrie, se vor desfăşura în limitele democraţiei. Dar, Conferinţa în sine, a fost un eşec pentru diplomaţii americani, care îşi propuseseră să obţină stabilirea unor proceduri precise de implementare a Declaraţiei de la lalta în statele est-europene146.
Echipa Truman a simţit că se află într-un impas politic deosebit de dificil la începutul lunii noiembrie 1945. La Conferinţa de la Londra, americanii fuseseră confruntaţi şi cu opoziţia delegaţiei franceze, ale cărei aprehensiuni privitoare la planurile propuse de Byrnes în privinţa Germaniei complicaseră dezbaterile în direcţia dorită de sovietici. Pentru Casa Albă principala problemă rămânea însă situaţia din Uniunea Sovietică. Atitudinea de extremă duritate în care se manifestase Molotov, în contrast cu maniera deschisa dialogului, în care se purtase Stalin la Potsdam, a fost asociată cu absenţa liderului sovietic din viaţa publică de circa două luni. La 22 octombrie 1945, Truman i-a mărturisit lui Stettinius teama sa că, zvonurile privitoare la starea de boală în care s-ar găsi Stalin ar fi reale: „Noi [americanii] am reuşit să obţinem succese diplomatice întotdeauna când am tratat cu Stalin... îmi este teamă că acum el exercită doar o slabă influenţă în guvernul sovietic... Ar fi o mare catastrofă dacă Stalin ar muri acum"141. Impresia pozitivă pe care Truman o dobândise relativ la Stalin a fost infirmată două zile mai târziu, când, după mai multe insistenţe, Averell Harriman a reuşit să obţină o întrevedere cu liderul sovietic, la Gagra, pe ţărmul Mării Negre. Lui Harriman, care îi cunoştea bine pe sovietici, i s-a confirmat faptul că Molotov acţionase la Londra în conformitate cu ordinele conducătorului de la Kremlin. Stalin i-a reiterat lui Harriman nemulţumirile sovietice referitoare la CAC din Japonia, statutul Libiei etc, şi a refuzat să discute cu acel prilej problemele Europei de Est. în raportul trimis la Washington, ambasadorul american a subliniat două aspecte în legătură cu discuţia avută cu Stalin:

14(james L. Gormly, The Collapse of Grand Alliance, 1945-1948, Baton-Rouge, London, 1987, pp. 57-85.

147 CP. Noyes Notes, Truman-Stettinius conversation, October 22, 1945, apud John Lewis Gaddis, The United States, p. 275.

faptul că acesta i-a declarat că izolaţionismul din trecut al SUA ar putea fi opţiunea viitorului imediat al politicii externe sovietice. Ceea ce însemna că Uniunea Sovietică era pregătită să acţioneze unilateral, şi prin urmare, să renunţe la cooperare, fapt de altfel confirmat, în al doilea rând, de remarca făcută de Stalin: „ Voi aveţi bomba atomică, dar noi avem Armata Roşie"14*.
Sensibilitatea sovieticilor în legătură cu bomba atomică i-a fost reiterată lui Harriman la 30 octombrie, când a fost vizitat la Casa Spaso, sediul din Moscova al Ambasadei SUA, de Ghiorghi Andreicin, un revoluţionar bulgar, care

după ce fusese un timp în anturajul lui Troţki, a revenit în cadrele Komintemului. Andreicin, a cărui vizită era declarat clandestină, 1-a informat pe Harriman că manifestările agresive, din ultimele luni, ale sovieticilor reprezintă o reacţie provocată de bomba atomică, şi că acestea maschează starea de nesiguranţă resimţită liderii de la Kremlin14'. Putem doar bănui că vizita lui Andreicin, care ulterior a făcut parte din delegaţia oficială a Bulgariei la conferinţa de pace de la Paris, a fost autorizată şi eventual plănuită de serviciile secrete sovietice. Este cert însă că, informauile trimise de Harriman de la Moscova, privitoare la impactul psihologic negativ jucat de arma nucleară, au avut o contribuţie importantă în decizia lui Truman de a renunţa la diplomaţia atomică în relaţiile cu sovieticii. De altfel, americanii nu uzitaseră acest instrument nici la Moscova, când speraseră doar la un efect favorabil indirect al bombei. Pe de altă parte, administraţia Truman se găsea într-o situaţie complexă, fiind supusă interogaţiilor făcute pe această temă, de majoritatea republicană din Congres, dar şi de aliaţii britanici. In plus, sondajele de opinie au semnalat o scădere accentuată a încrederii americanilor într-o colaborare cu sovieticii. In septembrie 1945, 54% din americani îşi exprimaseră încrederea în viitorul relaţiilor cu sovieticii, pentru ca în decembrie, acelaşi an procentul lor să scadă la 44%, iar în februarie 1946 să se ridice doar la 35%"". Acest ultim aspect aducea îngrijorarea că, asupra executivului se vor face presiuni pentru revenirea la izolaţionism.

Totuşi, într-o notă de optimism, recent numitul Subsecretar de Stat, Dean Acheson, a arătat, la începutul lunii noiembrie 1945, într-un discurs ţinut în faţa Societăţii Istorice din Maryland, că în opinia publică americană se manifestă trei dorinţe majore vis-ă-vis de politica externă a SUA, exprimate prin sloganurile: „Aduceţi-ne băieţii acasă; Să nu fim consideraţi Moş Crăciun; Să nu

14S Averell Harriman and Elie Abel, Special Tinviţy, pp. 514-515. 14V/forfW, pp. 518-520.

150 Hadley Cantril and Mildred Strunk, cds., Public Opinion, 1935-1946, Princeton, l951, p. 371, apUd Robert Dallek, The American Styk of boreign Policy, p. 163.

ne lăsăm călcaţi în picioare"151. Acheson a sintetizat în această manieră şi obiectivele imediate ale guvernului american, care se afla în faţa dificilei încercări de a face respectate principiile în numele cărora SUA intraseră în război, dar, şi de a menţine, în acelaşi timp, raporturile de cooperare cu Uniunea Sovietică. De altfel, în toamna acelui an, oficialii americani au dat asigurări că vor urmări consecvent ambele scopuri. La 27 octombrie, cu ocazia Zilei Marinei preşedintele Truman a subliniat, în discursul său oficial că, Statele Unite „...nu vor accepta nici o schimbare teritorială, nici măcar în vreo arie de amiciţie din această- lume, dacă nu este săvârşită în acord cu dorinţa expresă a popoarelor în cau-^ă... Tuturor naţiunilor capabile să îşi determine soarta, trebuie să li se acorde dreptul să îşi aleagă singure forma de guvernământ, prin libera lor exprimare fără vreo interferenţă din exterior. Acest lucru este valabil în YLuropa, în Asia, în Africa, şi, bineînţeles, în emisfera vestică"1'2. Impresia belicoasă lăsată de discursul lui Truman a fost nuanţată la 31 octombrie, tot la New York, de James Byrnes, care după ce a rostit apăsat că „...popoarele est-europene trebuie să aibă dreptul să îşi aleagă singure forma de guvernământ „ a adăugat că aceasta nu presupune negarea nevoilor legitime de securitate ale Uniunii Sovietice: „ America nu se va alătura niciodată vreunui grup de ţări care pun la cale intrigi ostile Rusiei Sovietice...Dar, trebuie să se înţeleagă...politica bunei vecinătăţi, spre deosebire de instituţia maritală, nu presupune aranjamente de exclusivitate, bunii noştri vecini nu au dreptul să interzică vecinilor lor dreptul de a fi prieteni şi cu alţii"1".

Aşa cum reiese din materialul documentar adus la lumină de Vladimir Peciatnov, Stalin a sesizat cu acurateţe starea parţială de confuzie şi indecizie existentă la nivelul decizional al Statelor Unite, în privinţa politicii care să fie adoptată faţă de Uniunea Sovietică. încurajat şi de vizibilele ezitări ale lui James Byrnes în timpul Conferinţei de la Londra, şi de ulterioara atitudine retractilă din diplomaţia americană, liderul sovietic a încercat, precum într-un joc de poker, să pluseze. încredinţat fiind că americanii vor face noi concesii şi că britanicii nu mai aveau forţa morală să li se opună, Stalin a intuit corect că la Conferinţa CME de la Moscova, anglo-americanii se vor mulţumi cu o schimbare doar cosmetică a guvernelor din Bulgaria şi România, şi vor privi bucuroşi cum sovieticii îşi dau acordul de principiu referitor la înfiinţarea Comisiei Internaţionale pentru Energie Atomică154. Stalin dorea să obţină o mică temporizare în privinţa ultimului aspect, deoarece el nu avea nicicum de gând să accepte clauzele americane

151 Walter lsaacson and Evan Thomas, The Wise Mau, pp. 338-346.

152 Harry S. Truman, Memoirs, voi. I, p. 592.

'" James F. Byrnes, Speaking t'nmk/y, p. 108. ;■'.••.■>. '■>.'■

154 V. Petchanov, „The Allies are Pressing", pp. 9-15. ""■'- <

referitoare la interzicerea folosirii energiei atomice în scopuri militare. Recunoaşterea de fado a influenţei dominante a sovieticilor în România şi Bulgaria, chiar dacă anglo-americanii credeau că, durata compromisului, din decembrie 1945 de la Moscova, nu se va întinde dincolo de Conferinţa de Pace, despre care încă mai sperau că va fi una generală, a fost însă obiectivul primordial urmărit de Stalin.

Până în anii optezeci ai secolului trecut, analiştii occidentali au tins să considere că, de la sfârşitul anului 1945,

atenua Kremlinului a fost concentrată asupra consolidării dominaţiei asupra ţărilor din prima centură de la graniţele vestice ale Uniunii Sovietice, adică în Polonia, România şi Bulgaria. In această perspectivă, reconstituirea unor clasici ai domeniului, precum Hugh Seton-Watson, Malcom Mackintosh, Adam Ulam, au indicat Germania ca vector fundamental al politicii externe sovietice, şi au văzut în acţiunile ofensive ale Kremlinului, îndreptate asupra Iranului şi Turciei, mai curând o reluare a unor obiective tradiţionale din politica Rusiei şi o încercare de testare a rezistenţei anglo-americanilor'35. Lucrarea publicată de Bruce Kuniholm la începutul deceniului nouă şi studiul lui Melvyn Leffler, publicat după circa un deceniu, au relevat implicaţiile mult mai ample şi înaltul potenţial de risc al realei situaţii de criză din Orientul Mijlociu, în anii 1945-1946. Bruce Kuniholm a demonstrat, cu serioase argumente, că întârzierea retragerii trupelor sovietice din Iran şi acţiunile de intimidare ale Turciei, în scopul obţinerii unei gestiuni comune asupra Strâmtorilor, nu au fost elemente periferice ale politicii URSS. Dimpotrivă, Kuniholm a susţinut existenţa unui plan de extindere a dominaţiei sovietice asupra Iranului şi Turciei, intenţie la care Kremlinul a renunţat datorită acţiunilor ferme ale Statelor Unite15". Deşi a examinat faptele dintr-un punct de vedere diferit, şi a continuat să susţină că nu există dovezi ale unor planuri ofensive sovietice în anii 1945-1947, Melvyn Leffler a ajuns la o concluzie parţial asemănătoare: aventurismul sovietic din Iran şi Turcia 1-a convins pe Truman că nu este posibil să ajungă vreodată la un compromis cu Stalin şi, mai mult, din această cauză, în vara anului 1946, responsabilii americani au autorizat întocmirea primelor planuri postbelice, care vizau un război cu Uniunea Sovietică157.

155 Hugh Seton-Watson, Neither War Nor Peace, London, 1960, pp. 58-74; J.M. Mackintosh, Strategy and Tactics of Soviet t'oreiffi Po/icy, New York, 1963, pp. 9-12; Adam B. Ulam, Fixpansion and Coexistente, pp. 428-444.

15(1 Bruce R. Kuniholm, The Oiiains of tbe Cold War in the Near Ea.rt: Creat Power Conflict and Oiplonnicy in Iran, T/trkey and Gneee, Princeton, 1994, (prima ediţie a fost publicată în 1980), pp. 260-264, 359-382.

157 Melvyn P. Leffler, ,4 Prepandennce of Poim; pp. 48, 111-114. . :

Recentul studiu publicat de Eduard Mark vine să clarifice dimensiunile majore ale „crizei orientale" din 1946. Citând surse arhivistice recent declasificate, emise în anii 1945-1946 de serviciile de informaţii militare ale Marii Britanii şi Statelor Unite, Mark dă deplină credibilitate tezei lui Kuniholm privind intenţia Uniunii Sovietice de a invada Iranul şi Turcia. Conform informaţiilor provenite de la Divizia de Informaţii Militare a Departamentului de Război (în continuare MID) şi de la Subcomitetul Mixt de Informaţii al Comitetului reunit al Statelor Majore britanice (în continuare JIS), Uniunea Sovietică deplasase forţe militare importante în apropierea Turciei şi Iranului. Un raport al MID, din iulie 1945, arăta că numărul forţelor militare sovietice se ridica la 200 000 în Bulgaria, la 500 000 în România şi la circa 175 000 de soldaţi pe latura vestică a regiunii Caucaziene din apropierea Turciei1'8. Americanii şi britanicii au reclamat sovieticilor, în timpul Conferinţei de la Potsdam, numărul excesiv al trupelor sovietice din cele trei zone, dar Stalin a dat asigurări că Turcia nu va fi atacată. în toamna anului 1945, când atenţia Washingtonului era concentrată asupra spinoaselor probleme est-europene, numărul şi dotarea unităţilor militare sovietice, dislocate în România şi Bulgaria, a început să crească constant. în contextul, în care se ştie că Stalin hotărâse să speculeze atitudinea conciUatorie arătată de diplomaţia americană după Conferinţa de la Londra, teza lui Bruce Kuniholm, după care liderul de la Kremlin a încercat să realizeze de la finalul anului 1945 un asalt strategic asupra Iranului şi Turciei devine deplin plauzibilă159. Este evident că Stalin a mizat pe o eventuală lipsă de atenţie a anglo-americanilor, dar el a sperat şi în faptul că fricţiunile de natură colonială dintre cele două puteri atlantice le vor împiedica să se opună eficient acestei acţiuni.

în acelaşi timp, informaţiile primite din surse diverse, referitoare la iminenţa unui atac sovietic asupra Turciei, i-au îngrijorat pe responsabilii americani. Raportul cerut, în acest sens, de Truman Departamentului de Război indica drept foarte plauzibilă invazia sovietică. De altfel, după ce s-a consultat cu consilierii săi, preşedintele a ajuns, la 16 decembrie 1945, la o concluzie extrem de pesimistă: „...probabil ca sovieticii vor invada (Turcia) ţi por prelua Strâmtorik...Deocamdată, Statele Unite nu au cum să împiedice acest lucru...Chiar nu ştiu ce să fac"w\ Nu ştim în ce măsură Stalin a fost informat sau a intuit lipsa de mijloace a americanilor de a interveni atunci în problema

ISS Apud Eduard Mark, „The War Scare in 1946 and lts Consequences", p. 388. ™ Bruce R. Kuniholm, The Onuţns, pp. 297-298.

""" Diary of Eben A. Ayrcs, Pnpers of Eben A.Ayres, 16 decembrie 1945, Harry S-Truman Library, apud Eduard Mark, „The War Scare", p. 389. ' -' '■".

Turciei. Lucrarea lui Yuri Modin dezvăluie însă că, la sfârşitul verii anului 1946, grupul MacLean a fost în măsură să-1 informeze pe Stalin că americanii şi britanicii erau decişi să se opună armat unei invazii sovietice. Oricum, afluirea trupelor sovietice spre sud-estul Europei a continuat. în martie 1946, informaţii foarte sigure provenite de la MID şi J1S, arătau o importantă concentrare de forţe în România şi Bulgaria. In prima ţară numărul soldaţilor sovietici crescuse la peste 600 000, în timp ce în Bulgaria, alţi 40 000 de soldaţi, care se adăugau celor 200 000 anteriori, fuseseră deplasaţi acolo din decembrie 1945. Suma acestor informaţii indica faptul că România urma să fie

zona de asigurare a ofensivei şi aprovizionării, mai multe spitale din zona Bucureştiului primind ordinul, la 1 aprilie 1946, de a fi pregătite să trateze pacienţi militari, în timp ce din Bulgaria urma să fie lansată invazia militară. La începutul lunii aprilie, Generalul Damian Velcev, ministrul bulgar de război, a avertizat rezidenţa americană de spionaj că 14 divizii sovietice, dintre care trei de tancuri şi două de artilerie, erau amplasate pe valea Măritei, în direcţia Turciei161.

Atacul nu s-a mai produs, dar la Washington şi Londra situaţia din Orientul Mijlociu a continuat să fie percepută drept critică, până în septembrie 1946. Cu toate că trupele sovietice au fost retrase din Iran, la 6 mai, unităţile Armatei Roşii au rămas pe poziţii în ceea ce privea Turcia. De altfel, în august 1946, în timp ce la Paris se desfăşurau lucrările Conferinţei de Pace, Uniunea Sovietică a remis o nouă notificare diplomatică Turciei, căreia i-a cerut în termeni ultimativi gestionarea în comun a strâmtorilor. Această ultimă declaraţie ameninţătoare a Kremlinului a produs o reacţie extrem de fermă la Washington. După ce, la 14 august, Comitetul de Coordonare al Departamentelor de Stat, de Război şi al Marinei au analizat situaţia, a doua zi, i-a prezentat preşedintelui Truman un raport care recomanda folosirea forţei în cazul unei agresiuni sovietice asupra Turciei. Truman a aprobat respectivul document, ce a devenit primul act oficial al SUA, în care problema războiului cu URSS devenea o măsură operaţională, care urma să fie dusă, aşa cum a notat preşedintele, „până la folosirea ultimelor mijloace"^'2.

Rezoluţia scrisă de Truman pe acel document ar putea fi înţeleasă că ar fi autorizat inclusiv folosirea bombei atomice. Este greu de crezut că o astfel de opţiune să fi fost luată foarte serios în considerare. De altfel, nici nu există informaţii ulterioare care să ateste respectiva intenţie. Din punctul nostru de vedere, implicaţiile crizei turco-iraniene sunt relevante prin contribuţia adusă

161 Apuc\,lbukw,pp. 390-391. , '.,."■ V.. 1, ,

lw Apud, Ibidem, p. 383. \

de acestea la agravarea raporturilor sovieto-americane. în această perspectivă ar fi important de ştiut de ce a renunţat Stalin la intenţiile sale expansioniste asupra celor două state? Absenţa surselor arhivistice ne obligă să recurgem la un răspuns deductiv: deoarece a perceput sau a fost informat despre opoziţia fermă pregătită de foştii săi aliaţi occidentali. Molotov, care a rămas întrutotul apreciativ faţă de gândirea strategică a lui Stalin, a admis totuşi că acesta a riscat foarte mult şi a fost lipsit de realism încercând să extindă dominaţia sovietică în Tucia şi Iran163. Zubok şi Pleşakov consideră, la rându-le, că Stalin s-a aventurat în acea direcţie suscitat nu atât de interese de securitate, cât din dorinţa de a-şi amplifica prestigiul său internaţional, iar atunci când a simţit pericolul, a bătut în retragere, mulţumindu-se cu ceea ce dobândise deja în Europa164. Nu există încă nici o piesă documentară sovietică explicită asupra planurilor militare sovietice relativ la Iran şi Turcia. In anii glasnost-xAui, M.A. Garelov a publicat în Voenno-istoricbeskii iţhurnal [Revista de istorie militarci\, numărul 3, din februarie 1989, studiul intitulat Otknda ugrotţa [De unde vine ameninţarea]. Garelov a prezentat în rezumat, planul purtând acelaşi nume, întocmit în 1946 de Marele Stat Major Sovietic, care avea un caracter eminamente defensiv165. De unde şi teza asumată de unii istorici americani, că Uniunea Sovietică nu ar fi avut nici o intenţie ofensivă, între 1945-1947, şi s-ar fi limitat să îşi conserve câştigurile dobândite prin prezenţa militară din centrul şi estul Europei"'6.

La începutul anului 1946 politica SUA faţă de Uniunea Sovietică a intrat într-un proces de profundă reformulare. O sumă de stimuli au acţionat în acest sens. Intenţiilor agresive asupra Iranului şi Turciei, care nu atinseseră atunci apogeul, li s-a adăugat politica de forţă desfăşurată de sovietici în estul Europei. Legat de acest ultim aspect, echipa Truman a fost dezamăgită de atitudinea concesivă a lui James Byrnes la Conferinţa CME din decembrie 1945 de la Moscova, care a „admis" doar modificări cosmetice în componenţa guvernelor din România şi Bulgaria, angajându-se să le recunoască în schimb, ca democratice şi reprezentative167. In acest context, Harry Truman a început să accepte că era necesară o fortificare

«>) Mo/otop Remewbm, pp. 98-99. if-iJ.-'v rt '.f ţi ;^,J^Cji>

1M Cf. V. Zubok, C. Plcshakov, Insule the Kremlin's,pp. 92-94.

"'s Apud David M. Glanz, The Military Strutegp of the Soviet Union. s\ Histoiy, London, 1992, pp. 182-187.

"'*' Această este teza centrală a lui William Taubman, Stalin's American Policy, pp. 128-165, dar a fost resuscitată de Melvyn Leffler,^1 Preponderence of Power, pp. 124-125 şi urm.

1f'7 Harry S. Truman, Memoirs, voi. 1, pp. 599-607; John Lewis Gaddis, The United States mul the Origins, pp. 285-288. ,,, ..,,■... ■ .,

generală a structurilor de apărare a Statelor Unite. Cu toate că, doar cu patru luni înainte semnase un ordin de dizolvare al Biroului de Servicii Strategice (în continuare OSS), la 22 ianuarie 1946, a emis un nou ordin prin care se crea Grupul Central de Informaţii (în continuare JIC), un organism interdepartamental, care reunea personal specializat din Departamentele Marinei, de Război, şi de Stat. încă de la început, unul dintre principalele obiective trasate acestui serviciu a fost de a proteja informativ Statele Unite de acţiunile subversive desfăşurate într-un

asemenea scop de Uniunea Sovietică"'*. De altfel, de acolo au venit curând mai multe semnale alarmante, care arătau că liderii acesteia priveau cu profundă ostilitate lumea democrat-capitalistă. La 9 februarie 1946, într-una dintre rarele ocazii în care a ţinut un discurs public, Stalin a prezentat o viziune sumbră a vieţii internaţionale: „ Al doilea război mondial nu a făcut decât să oprească lupta dintre ţările capitaliste, pentru resurse si pieţe de desfacere... Acum, când războiul s-a încheiat acestea cau^e au reapărut... deci, viitoare războaie sunt de neevitat, până când sistemul economic mondial nu va fi în întregime schimbat... iar aceasta nu se va întâmpla, până când comunismul nu va înlocui capitalismul ca formă dominantă a organizării economice". Liderul sovietic a cerut popoarelor Uniunii Sovietice să se mobilizeze pentru realizarea a încă „...trei planuri cincinale victorioase...deoarece, tara noastră trebuie să fie pregătită pentru orice eventualitate... acum, când sunt state care ni se arată duşmănoase' "w.
în pofida unor opinii din presa americană, care au încercat să interpreteze discursul lui Stalin ca o încercare de mobilizare internă, necesară refacerii economice, cu excepţia lui Henry Wallace, nimeni din executivul de la Washington nu 1-a mai cauţionat pe liderul sovietic. Pentru majoritatea membrilor din structurile de analiză şi decizie ale SUA, devenise în sfârşit limpede că Stalin era cel care promova linia politică de forţă şi că nu exista nici o grupare a „durilor" în guvernul sovietic, care să facă presiuni asupra sa, pentru a renunţa la o eventuală politică flexibilă şi de cooperare cu puterile occidentale. In această stare de spirit, Departamentul de Stat a primit celebra 1(18 John Ranelagh, Agenţiei. Ascensiunea şi declinul C.I.A., Bucureşti, 1997, pp. 85-87. Este simptomatic modul în care a evoluat atitudinea executivului american faţă de problema serviciilor de spionaj sovietice. în noiembrie 1944, misiunea OSS din Suedia obţinuse circa 15(10 de pagini de coduri sovietice, inclusive cele folosite în scopuri de spionaj, prin intermediul serviciului secret finlandez. Informat de Bill Donovan despre captură, preşedintele Roosevelt a ordonat să se înmâneze sovieticilor întreg materialul, fără să fie copiat. Totuşi, Donovan a fotografiat în secret codurile, fapt care s-a dovedit deosebit de util ulterior. Vezi, op. cit., pp. 59-60.
l6" I.V. Stalin, Cuvântare ţinulă în %iua de 9 februarie 1946 la Adunarea electorală a alegătorilor cimimsciiptieielectorale Stalin, din oraşul Moscova, Ed. P.C.R., 1946, pp. 13-32.

Telegramă Lungă, trimisă la 22 februarie de George Kennan, însărcinatxil cu afaceri al SL'A în Uniunea Sovietică. Cum, însuşi Kennan a arătat în Memoriile sale, este foarte probabil ca respectivul document ar fi trecut neobservat, de către oficialii superiori de la Washington, cu şase luni înainte1". De această dată, pe fondul de iritare crescândă, generat de acţiunile şi atitudinea liderilor sovietici, expertiza oferită de George Kennan a fost considerată impulsul necesar al unei schimbări a politicii americane faţă de Uniunea Sovietică. Circa două săptămâni mai târziu, la 5 martie, discursul ţinut de Winston Churchill la Universitatea Fulton, a devenit un important stimul public în aceeaşi direcţie. Cuvintele folosite de fostul premier britanic în caracterizarea politicii sovietice au găsit un teren deosebit de fertil în opinia publică americană, a cărei încredere în intenţiile politice ale URSS scăzuse la doar 35%. Acelaşi Sondaj Gallup indica faptul că 72% din americani doreau ca SUA să se implice cât mai activ în afacerile internaţionale pentru a realiza şi obiectivele Alianţei din al doilea război mondial1'1.
Care era schimbarea preconizată în politica externă americană? Citându-1 pe James Byrnes, care se arătase încântat de analiza lui Kennan, John Lewis Gaddis sintetizează intenţiile politice americane din anul 1946 prin cuvintele, calm şi fermitate. Conform lui Gaddis, care a examinat documentele publice şi confidenţiale emise de administraţia Truman până în toamna aceluiaşi an, noua strategie a SUA faţă de Uniunea Sovietică se baza pe patru linii directoare:
- Urmau să fie depuse toate eforturile pentru a se evita alte disensiuni cu sovieticii, cărora trebuia să li se arate deschis şi franc, dar într-o manieră neprovocatoare, subiectele divergente;
- Nici o concesie făcută sovieticilor nu mai era de acceptat; acestora urma să li se arate că există limite care nu pot fi depăşite, dar nu avea să se încerce „eliberarea" zonelor aflate deja sub control sovietic;
- In scopul atingerii acestor obiective, capacitatea militară a S.U.A şi a . ', 4 aliaţilor lor, eventual sprijinirea acestora, trebuiau grabnic . * "■ îmbunătăţite;
- Negocierile cu Uniunea Sovietică trebuiau să continue, dar era necesar ~M ca sovieticii să vadă şi să accepte noua fermitate americană sau să facă ttt-i-..1 publică intransigenţa Moscovei şi comportamentul abuziv al
172
acesteia172.

,"•"> """ George Kennan, Menmirs, voi. I, pp. 294-295.
■>h " rl Robert Dallek, The American Style of Voreign Polig, p. 163; Ole R. Holsti, „Public nion and Containment", in Terry L. Deibel, John Lewis Gaddis, eds., Containing tbe t Union. A Critiqiw of U.S. Polig, New York, 1987, pp. 26, 41. 172 John Lewis Gaddis, Strategies of Containment, pp. 21-22.

Cu toate că i s-a denaturat cu acest sens conţinutul, Telegrama Lungă nu a inclus nici măcar o sugestie privitoare la vreun război cu Uniunea Sovietică. Aşa cum a explicat în mai multe conferinţe susţinute, în 1946 şi 1947, la Colegiul Naţional de Război, Kennan a dorit să prezinte natura puterii sovietice în termeni realişti şi să suscite o reacţie pragmatică din partea Statelor Unite. Kennan a subliniat ameninţarea politică şi ideologică, şi, în aceeaşi măsură, psihologică de masă, care era exercitată de Uniunea Sovietică pe termen scurt şi mediu asupra Occidentului şi valorilor acesteia. Deşi nu a identificat existenţa unei ameninţări militare din partea URSS, Kennan a atras atenţia că aceasta avea să devină pe deplin posibilă, dacă atitudinea concesivă faţă de sovietici continua. El a recomandat mărirea capacităţilor militare ale SUA şi a aliaţilor acestora, dar obiectivul principal al acestei acţiuni urma să fie descurajare unor eventuale noi expansiuni sovietice. Strategia propusă de Kennan, containment, recte stăvilirea sau %âgâ%iiitva puterii sovietice, însemna construirea unui scut protector, la adăpostul căruia, societăţile vest-europene şi japoneză să dobândească sistemul imunitar necesar rezistenţei fizice şi mentale faţă de comunism173. Kennan considera că desfăşurarea respectivei strategii se va întinde cel puţin pe termen mediu, „...până când, datorită evoluţiei interne, se vor produce schimbări majore [în sensul unei atitudini pozitive faţă de Occident] în politica Rusiei"17'*. .

Cu puţin timp înaintea recepţionăm Telegramei lui Kennan, JIC a înaintat executivului un raport care analiza, în lumina noilor date, intenţiile postbelice ale conducerii sovietice. O parte a respectivului document se aseamănă cu viziunea lui Kennan, atunci când era remarcată obsesia securităţii în gândirea strategică a liderilor de la Kremlin, dar se deosebea prin soluţiile propuse, respectiv continuarea tacticii rooseveltiene, de stimulare a dialogului şi negocierilor cu sovieticii, pentru a le demonstra acestora că America nu are planuri ostile la adresa lor17'. Această recomandare nu a mai fost luată în considerare, cel mai probabil datorită impactului produs de analiza lui Kennan. Schimbarea majoră produsă în strategia americană a vizat stoparea procesului de infiltrare şi dezvoltare a nucleelor comuniste în Europa de Vest, în condiţiile în care, ţările est-europene se aflau de fado sub dominaţia Uniunii

'"■' George F. Kennan, „Reflections on Containment", in Terry L. Deibel, John Lewis Gaddis, Ctmtuining the Soviet Union, pp. 15-19

|7-t George F. Kennan, Memoirs, I, pp. 292-293.

175 „Capabilities and Intentions of thc U.S.S.R. in the Post-War Period", by the]oint Intelligence Committee of the Joint Chieffs of Staff, Washington, D.C., February 1946, apud Daniel Yergin, Sbutlered Petice, pp. 165-166.

Sovietice. în această perspectivă, problema viitorului Germaniei a fost considerată crucială. în pofida reticenţelor întâmpinate până atunci din partea sovieticilor, Departamentul de Stat a întocmit la sfârşitul lui februarie 1946, proiectul Tratatului privitor la demilitarizarea Germaniei, copii ale acestui document fiind imediat trimise la Londra, Moscova şi Paris176. Reluarea iniţiativei de reglementare a problemei germane urmărea un scop cu două alternative: eliminarea uneia dintre principalele surse de tensiune din relaţiile cu sovieticii, iar în cazul unui nou refuz din partea Moscovei, intervenţia hotărâtă a Statelor Unite în zonele de ocupaţie occidentală ale Germaniei. Chestionat asupra acestei probleme, George Kennan, care se pregătea să se întoarcă la Washington, unde avea să ocupe, în 1947, funcţia de director al unui nou organism de analiză strategică, Binul de Planuri Strategice (în continuare PPS), a avertizat că „...menţinerea doar într-o stare nominală a unităţii Germaniei, expune şi aria vest-europeana influenţelor şi intruziunilor sovietic" . In aceeaşi linie argumentativă s-a pronunţat şi Walter Bedell Smith, noul ambasador american la Moscova, arătând că: „...realitatea situaţiei în care ne găsim ne impune să privim Europa nu ca pe un întreg, ci divizată în două %pne separate"1 '8.

Totuşi, în primăvara anului 1946, strategii americani au luat în discuţie un alt proiect, propus de Jean Monet şi susţinut de subsecretarul de stat Dean Acheson şi adjunctul său pentru probleme economice, Will Clayton. Ideea de bază era că, divizarea Germaniei, şi prin aceasta cea a Europei, puteau fi evitate prin crearea unui Consiliu de Securitate Regional, sub auspiciile ONU, care să încerce reglementarea tuturor problemelor păcii. Proiectul a fost respins, fiind considerat ineficient şi favorabil tergiversărilor doritc de sovietici, deşi Walt Rostow, unul dintre autorii planului a atras atenţia că: „...sovieticii s-ar putea să vadă o dovadă de slăbiciune, tocmai în faptul că noi vom accepta separarea"™'. Echipa Truman era însă hotărâtă să pună capăt oricăror experimente. Cum, la Conferinţa CME de la Paris, din aprilie-mai 1946, Molotov a respins din nou proiectul de demilitarizare a Germaniei, comandantul militar al zonei de ocupaţie din Germania, generalul Lucius Clay a fost autorizat să suprime orice livrare de produse către zona de

17(1 Textul proiectului de Tratat în, FRUS, 1946, voi.II, Comicii of Foreign Minister*, Washington, D.C., 1970, pp. 190-193

1"7 „Kennan to Byrnes, March 6, 1946", FRUS, 1946, voi. V, The British Commomvealth; Western and Central Europe, Washington, D.C., 1969, pp. 516-520.

178 „W.B. Smith to Secretary of State, May, 31, 1946", FRU.S, 1946, voi VI, Easterit Europe; The Soviet Union, Washington, D.C. 1969, p. 758.

179 W.W. Rostow, The Division of Europe apr World Warll: 1946, Austin, 1982, pp. 60, 87, Apud Bennett Kovrig, On Walls and Bridges, p. 21. .

ocupaţie sovietică. Britanicii s-au aliniat şi ei acestei măsuri, care avea nu doar un fundament economic, ci, în primul rând, politic.

Cea mai gravă consecinţă a faptului că nu s-a ajuns la un acord asupra Germaniei s-a reliefat prin structura şi dimensiunile Conferinţei de Pace. în realitate, Conferinţei desfăşurate la Paris, între 29 iulie şi 15 octombrie, nici nu i s-a conferit statutul de Conferinţă de Pace, deoarece au fost dezbătute şi încheiate tratatele cu statele aliate şi satelite ale Germaniei. De altfel, Germania a devenit din vara anului 1946, punctul pivotai al politicii americane în Europa. La 6 septembrie, acelaşi an, Secretarul de Stat Byrnes a arătat, într-un discurs public, ţinut la Stuttgart, hotărârea Statelor Unite de a nu mai ceda nimic în privinţa Germaniei: „...Statele Unite se por opune de acum cu hotărâre acelor acţiuni brutale si vindicative care obstntcţionea^ă încheierea păcii... Nu este în interesul nimănui ca Germania să devină o sursă de tensiune si de luptă pentru putere între est si vest...dar, dacă completa sa unificare... în conformitate cu înţelegerile dintre aliaţi...nu este realizabilă, noi vom face tot ce ne stă în putere pentru a o realiza în forma posibilă...Trebuie să se ştie, noi am venit în Europa pentru a rămâne"m\ Trei luni mai târziu, zonele de ocupaţie americană şi britanică din Germania au fuzionat economic, sub numele de Bi^onia. Era a doua măsură practică luată de Statele Unite, în scopul de a stopa declinul economic şi social din vestul Germaniei, dar şi pentru a arăta sovieticilor că executivul american adoptase o poziţie fermă şi nu mai tolera prelungirea situaţiei de incertitudine politică în Europa. Totuşi, patru luni mai apoi, în timpul Conferinţei CME de la Moscova, desfăşurată între 10 martie şi 24 aprilie 1947, americanii au mai făcut o tentativă de a ajunge la un acord în problema Germaniei. Noul Secretar de Stat, George Marshall, a reînoit propunerea privitoare la tratatul de demilitarizare al Germaniei, prezentând-o într-un proiect mai larg care prevedea organizarea statului german pe baze federale. Eforturile sale s-au dovedit a fi zadarnice, atât pe durata negocierilor, cât şi la întrevederea cu Stalin, care a acceptat să-1 întâlnească, pentru o oră şi jumătate, după treizeci şi nouă de zile de la debutul Conferinţei. Marshall a fost neplăcut surprins să constate că liderul sovietic refuză până şi să discute problema Germaniei: „l'om putea a/unge la o înţelegere data viitoare, şi dacă nici atunci, la întâlnirea care va urma" ^ fost replica seacă a lui Stalin1'".

Concentrarea eforturilor politice şi diplomatice ale SUA asupra situaţiei din Germania, şi prin consecinţă asupra Europei de Vest, nu a însemnat abandonarea ţărilor din estul bătrânului continent. Este adevărat însă,

1S0Jiimes F. Byrnes, Speakinţlrnmkly, pp. 188-189, 311

lsl FRU.V, 1947, voi. II, Comicii of Voreign Ministers; Germany and Austria, Washington, D.C., 1972, pp. 337-344; Charles E. Bohlen, Witness to Histoty, pp. 262-263.

implicarea politică a Americii în estul Europei nu a avut consistenţa şi fermitatea arătate de la începutul anului 1946, în ceea ce privea problemele vest-europene. Motivul acestei politici diferenţiate poate fi găsit în interesele deosebite ale statului american faţă de cele două zone. Cauza primară era însă de natură geopolitică. Informările diplomatice trimise de la Moscova şi evaluările efectuate în structurile de analiză de la Washington indicau într-o măsură clară că, din prima jumătate a anului 1946, Uniunea Sovietică nu îşi mai deghizase acţiunile de forţă şi abuzurile comise în ţările est-europene, cărora le arată pe faţă cine este stăpân acolo1 bl. Revenit în Statele Unite, George Kennan a fost însărcinat să prezinte şi explice personalului din structurile academice, militare şi politice viziunea sa asupra situaţiei politice internaţionale. Cauzele neînţelegerilor cu Uniunea Sovietică şi mentalitatea conducătorilor acesteia au fost desigur principalele subiecte abordate de Kennan. In acel context, subliniind din nou că războiul cu Uniunea Sovietică reprezintă o opţiune iraţională, Kennan a explicat limitele politicii americane în estul Europei: „îmipare râu, dar cruda realitate a faptelor arată că noi nu avem nici o putere în Europa de Est; nu putem face altceva decât să protestăm" '.

Fără îndoială, dacă ne vom rezuma la a vedea doar rezultatul politicii americane din anii 1945-1947 faţă de Europa estică, cuvântul eşec nu poate fi evitat. Rămânând la a discuta doar evoluţiile istoriografice, trebuie să remarcăm manifestarea a trei curente interpretative, care au analizat cazul în speţă. Unul dintre acestea, născut tocmai în America, pe timpul vânătorii de vrăjitoare, a promovat ideea vânzării sau abandonării Europei de Est de către SUA. Un al doilea, asociat şcolii revizioniste, a susţinut ideea lipsei de interes, din raţiuni economice, şi deci, neimplicarea în sprijinul est-europenilor. In sfârşit, punctul de vedere clasic, revigorat în etapa post-revizionistă, a indicat drept cauză principală a perpetuării hegemoniei sovietice în Europa de Est limitele de putere ale SUA şi miza redusă, din punctul de vedere al securităţii naţionale americane, care o reprezentau statele în cauză'*4.

182 „W.B. Smith to Secretary of State, May 31, 1946", Loc.cit;]oint Chicffs of Staff, J.I.S., „Capabilities and Intentions of the U.S.S.R. in the Post-War Period, July 9, 1946, p. 167", apud Bennett Kovrig, Ou Walls and Bridges, p. 23.

181 George Kennan, \jicttire, Septei/iber 1946, Kennan papers, Princeton University, New (ersey, apud Daniel

Yergin, Shattered Petice, p. 255. Privitor la conferinţele şi întâlnirile academice şi cu personalul specializat din structurile diplomatice şi militare, din toamna anului 1946, vezi, George Kennan, Memoirs, I, pp. 299-312.
1S4 Cum am analizat în subcapitolul anterior această chestiune istoriografică, ne vom rezuma la a cita autori şi lucrări proeminente, respective mai recente, asupra subiectului în cauză. Teza abandonării estului Europei de Lloyd C. Gardner, Spheres oflnfluemes. The Creat

Aşa cum ne-am pronunţat şi mai înainte, considerăm lipsite de argumente primele două interpretări. Apreciem, în schimb, ca deplin viabilă analiza lui Geir Lundestad, conform căreia Statele Unite nu au putut, în condiţiile în care au refuzat opţiunea războiului cu Uniunea Sovietică, să schimbe soarta naţiunilor din estul Europei. De altfel, liderii americani s-au străduit să limiteze dominaţia sovietică asupra ţărilor în cauză, nu pentru că ar fi dorit să o înlocuiască cu propria lor dominaţie, ci din cauza caracterului oprimator al acesteia. Chiar şi în ceea ce privea estul Europei, politica Statelor Unite s-a manifestat sub o formă graduală. Washington-ul a sprijinit şi a încercat, până la sfârşitul anului 1947, să menţină raporturi cât mai extinse cu guvernele din Cehoslovacia, Finlanda şi Ungaria. în schimb, relaţiile cu guvernele României, Bulgariei şi Poloniei au fost marcate, în aceeaşi perioadă de răceală şi au fost mult mai restrânse. Motivul esenţial al acestei politici diferenţiate a fost generat tocmai de măsura în care guvernele respective au respectat principiile convenite ale Declaraţiei de la Ialta"*.
Prima analiză relevantă asupra meandrelor şi ingerinţelor distincte exercitate de sovietici asupra statelor est-europenc i-a aparţinut lui Hugh Seton-Watson. Cele trei stagii ale instaurării regimurilor comuniste în estul Europei, care au fost identificate de reputatul istoric britanic, au reliefat, tocmai prin durata lor specifică din fiecare ţară, maniera extrem de punitivă sau dimpotrivă controlul relaxat, din punctul de vedere al libertăţii de exprimare în politica internă, aplicate de sovietici în mod diferenţiat asupra actorilor est-europeni'X(). Caracterul neuniform al politicii sovietice în estul Europei a constituit una dintre piesele argumentative ale analizei lui Geir Lundestad. In minuţioasa sa reconstituire, istoricul norvegian a ajuns la concluzia că factorul geografic a jucat un rol de primă mărime în tratamentul exercitat de sovietici asupra ţărilor europene. Conform lui Lundestad, care s-a raportat la intensitatea acţiunilor întreprinse de liderii de la Kremlin între anii 1944-1947, pot fi identificate patru centuri diferite, din punctul de vedere al intereselor de securitate ale statului sovietic:
Power Partition Europe froni Municb to Yalta, New York, 1993. Explicaţia sa, conducătorii SUA aveau nevoie să arate de ce sunt în stare sovieticii, pentru a putea mobiliza opinia publică şi Congresul în a susţine economic şi controla politic Eutopa de Vest. Teza dezinteresului cauzat de motive economice poate fi întâlnită, în primul rând, la Thomas G. Patterson, Mee/i//« t[,e C.ommunist Tbreat. Trnman to Reapctn, New York, 1988. Posibilităţile limitate de intervenţie ale SUA în estul Europei, de Geir Lundestad, T/ie American Non-Policy şi Robert A. Garston, American h'oreigt Policy and The Umits of Power: Easteni Europe 1946-1950.
ls5 Geir Lundestad, The American Non-Po/icy, pp. 304-309.
'«<' Hugh Seton Watson, The East European Revol/ition, London, 1961 (prima ediţie a f(»st publicaţii în 1951) pp. 169-171. ,.,.,.. ,■■„.■■

Centura exterioara a inclus zona vest-europeană, de la nord la sud, şi i s-au adăugat Grecia, Turcia, Iranul, iar în Asia, China. Această calotă înconjurătoare nu a fost supusă unor acţiuni directe ale Uniunii Sovietice, dar a fost considerată o ane cu potenţial de risc187.
Centura mediana cuprindea state aflate sub controlul direct al Moscovei -Austria Cehoslovacia, Finlanda, Ungaria - dar, până în anii 1947-1948, sovieticii au admis desfăşurarea alegerilor libere şi au admis o anumită autonomie politică internă (cazurile Ungariei şi Cehoslovaciei).
Centura interioară a inclus statele din proximitatea graniţei vestice a URSS - Polonia România, Bulgaria - în care au fost impuse imediat după eliberare" regimuri pro-moscovite, dominate de comunişti.
Centura absolută, adică statele şi teritoriile anexate de Uniunea Sovietică între anii 1939-1941, şi care au fost „reintegrate" statului sovietic după 19451IW Schema prezentată de Lundestad are şi meritul de a evidenţia ţările est-europene în care politica externă americană s-a putut exprima mai larg. în această lumină, devine limpede de ce Statele Unite au acordat asistenţă economică preferenţială Cehoslovaciei, Finlandei, Ungariei şi, pentru un timp Poloniei. Deşi au folosit într-o măsură limitată pârghia economică, este evident că SUA au tratat, şi din acest punct de vedere, statele Europei de Est după criteriul politic .
Nu este mai puţin adevărat că, cel puţin în cazul ţărilor din centura mediană Uniunea Sovietică a lăsat până în 1947 impresia că admite dezvoltarea experimentului democraţiei populare. Mai ales prin dezbaterile teoretice dar si prm imaginea desfăşurării sale practice din prima etapă, varianta de democraţie populară a fost percepută în occident ca un model experimental al democraţiei. In primii doi ani postbelici, mai toţi liderii comunişti est-europeni au arătat tranşant că democraţia populară nu are ca scop transferarea modelului sovietic, nu urmăreşte instaurarea dictaturii

proletariatului şi nu interzice pluralitatea ideilor politice, respectiv proprietatea privată. Specificul acestei forme, un fel de a treia cale, era dat de susţinerea sa de către o largă majoritate populară, extinderea implicării
ls7 Vezi schema geopolitică a intereselor strategice sovietice la Michael MccGwhe, N- ti n-1 Security and Soviet Foreign Policy", in Melvyn p. Leffler and David S. Painter,
Origins ofthe C.old W<"\ P- 65-
iss Qejr lundestad, The American Non-Poticy, pp. 435-450.
ls" Ibidem P- 323- Pentru asistenţa economică acordată de SUA statelor est-europene ■*-\ Fr-incois Fejto, Histoire des Democratic Populaire, voi.II, Paris, 1957, p. 367-373. Deturnarea fundurilor americane, trimise în Polonia, de către Uniunea Sovietică în, Sheldon Anderson A Doi'111' to P°'and is a Dollar to Russia: United States Economic Diplomacy Toward Poi'and, 1945-1950", East EuropeanQuarterly, XXVI, no.l, 1992, pp. 77-108. ,

statului în economie şi prin avansarea spre socialism pe calea reformelor19". Părintele şi teoreticianul acestei concepţii este considerat Eugen Varga, profesor universitar şi consilier al lui Stalin în probleme de economie, coleg de revoluţie şi cu aceeaşi provenienţă etnică cu a lui Bela Kun. Varga a introdus forma de organizare politico-socială a democraţiei populare într-un context mai larg, în care a analizat evoluţia şi viitorul societăţii internaţionale. Deloc lipsit de temeritate, Varga a contestat unul dintre fundamentele marxism-leninismului şi stalinismului, recte inevitabilitatea războiului, mai întâi între capitalişti, şi finalmente între lumea capitalistă şi cea comunistă*. Varga a estimat că, din cauza schimbărilor sociale impuse de război, capitalismul se va democratiza, atât prin lărgirea accesului maselor muncitoare în viaţa politică, cât şi prin redistribuirea veniturilor. în această perspectivă, trăsăturile esenţiale ale lumii capitaliste, expansiunea şi exploatarea economică şi socială, urmau să se diminueze progresiv, iar relaţiile inter-statale să evolueze paşnic. Varga a conferit democraţiilor populare, ce urmau să se dezvolte în Europa Central-Estică, rolul de model experimental, accentuând că nu erau necesare, nici folosirea metodelor violente şi nici instaurarea dictaturii proletariatului""".
Un fapt mai puţin reliefat este că, în acelaşi număr, din luna iulie 1947, al Foreign Affairs, în care George Kennan a publicat, sub semnătura X, cunoscutul său eseu, „The Sources of Soviet Conduct", Eugen Varga a fost prezent şi el cu un foarte interesant articol, intitulat „Rivalitatea şi parteneriatul anglo-american. O viziune marxistă". Ideile de bază din respectivul articol arătau că politica externă a Marii Britanii şi a SUA nu exprimă doar interesele claselor dominante, că nu se poate vorbi despre o aservire a politicii britanice faţă de cea americană, şi că guvernele occidentale
l')" Toate aceste explicaţii pot fi regăsite în discursurile şi articolele publicate între 1946-1947 de Wladislaw Gomulka, Boleslaw Bierut, Ghiorghi Dimitrov sau Edward Kardelj. Cf. Zbigniew K. Brzezinski, The Soviet Bloc. Uniţy aud Conflict, pp. 26-29, notele 11-21.
* Termenul de temeritate nu este lipsit de conţinut. In discursul din 9 februarie, Stalin exprimase, în termeni mai mult sau mai puţin expliciţi, o viziune contrară.
11)1 Varga a prezentat pentru prima dată, după al doilea război mondial, această viziune lntt-o conferinţă publică ţinută la Budapesta, în luna octombrie 1945. Vezi Eugen Varga, Consecinţele războiului asupra economiei capitaliste, Ed. P.C.R., 1946. La începutul anului 1946, Varga şi-a dezvoltat argumentaţia într-o carte, Isţmenettiya ii economike kapitalisma v itoge utoroy i/iirovqy voyny (Schimbări în economia capitalistă ca urmare a celui de al doilea război mondial), publicată într-un tiraj de 25 000 de exemplare, fapt fără precedent pentru o lucrare academică. în acelaşi an, Varga a publicat mai multe articole, în care a prezentat şi apărat acest specific al democraţiei populare. Vezi traducerea românească al unuia dintre aceste articole, E. Varga, Democraţia de tip nou, Ed. P.C.R., 1947.

sunt într-o anumită măsură independente de voinţa claselor dominante. Varga a fost şi mai explicit în articolele publicate, în toamna anului 1947, în Uniunea Sovietică, în care a sugerat că intenţiile agresive, de care pot fi bănuite puterile vestice, se vor disipa datorită influenţei crescânde a maselor populare şi că „Jor/ek democratice din toate ţările vor condiţiona guvernele lor să adopte relaţii paşnice". Concluzia sa era că, burghezia va fi interesată să introducă reforme, care urmau să conducă spre socialism ţările capitaliste, şi, ca atare, atitudinea Occidentului faţă de Uniunea Sovietică nu va mai fi ca în trecut192.
O simplă comparaţie între tezele lui Varga şi planurile şi intenţiile postbelice ale lui Stalin, atât cât ele sunt cunoscute, indică incompatibilitatea lor. Pentru strategii sovietici democraţiile populare aveau doar rolul unei forme tranzitive şi de inducere în eroare a puterilor anglo-saxone, până la sovieti^area, cât mai larg posibilă a Europei*. De altfel, sesizând atitudinea tot mai fermă a Statelor Unite, în primul rând în problema Germaniei, liderii de la Kremlin au început să reducă din autonomia politică internă acordată democraţiilor populare din centura mediană, respectiv Cehoslovacia şi Ungaria. In acel context, alegerile parlamentare din Bulgaria, România şi Polonia, desfăşurate la aproape doi ani după Declaraţia de la Ialta, la 27 octombrie şi 19 noiembrie 1946, în primele două ţări, şi la 19

ianuarie 1947, în ultima, au fost fundamental viciate, menţinând la putere, pe o cale aparent legitimă, formaţiunile de Front dominate de comunişti193.
Evoluţiile politice din Europa de Est nu au produs îngrijorări suplimentare la Washington, până în primăvara anului 1947. Primele luni după această rundă electorală târzie nu au fost marcate de deteriorări grave ale regimurilor politice, dacă ne raportăm la ceea ce se întâmplase deja în ţările respective. Departamentul de Stat a emis la începutul lunii 1947,
11)2 E. Varga, „Sotsialism i kapitalizm za tridtsat let", Mirovoie kho^iaistvo i mimraia palitika (Socialismul şi capitalismul după treizeci de ani, Eiconomia mondială fi politica mondiala), nr. 10, octombrie, 1947 apud Jerry Fough, „The X Article and Contemporary Sources of Soviet Conduct", in Terry L. Deibel, John Lewis Gaddis, Containing Ibe Soviet Union , pp. 141-142. Analiza implicaţiilor teoretice ale concepţiilor lui Varga la Allen Lynch, Tbe Soviet Study of International Rclations, pp. 18-25.
* Vezi nota 120 din prezentul capitol
m Misiunile diplomatice americane din cele trei ţări în cauză au informat Departamentul de Stat despre pregătirea vicierii alegerilor şi rezultatele frauduloase ale acestora. Vezi, studiile semnate Cyr.il E. Black şi Richard T. Davies, în Thomas T. Hammond, ed., Witncsses to tbe Qrigins of tbe Cald Wur, Seattle and London, 1982, pp. 60-97, 249-277. Problema alegerilor din România o abordăm în capitolul următor. Analize sistematice ale alegerilor din estul Europei la Alex Pravda, „Elections in Communist Party States", in Guy Hermet, Richard Rose and Alain Roquie, eds., Elections nntbont Cboice", New York, 1978, pp. 169-175; Robert K. Furtak, ed., Elections in Socialist States, New York, 1990.

suscitat şi de „valurile" produse de protestele şi demisia lui Arthur Bliss Lane din postul de ambasador al SUA în Polonia, un comunicat, în care critica gravele nereguli înregistrate în recentele alegeri din Europa de Est194. Totuşi analizele făcute la Washington în această perioadă arătau că, în pofida abuzurilor şi violenţei practicate de guvernele pro-sovietice, în ţările central-est europene nu funcţionau regimuri de tip sovietic. Acest punct de vedere a fost susţinut şi de George Kennan, în raportul din decembrie 1946, trimis Departamentului de Stat la încheierea termenului său de conferinţe şi seminarii academico-politice193.
Cu toate că a urmărit obiective clar stabilite în Europa de Est, politica Statelor Unite faţă de această zonă a fost marcată de mai multe paradoxuri. Deşi situaţia politică din statele est-europene era considerată profund nesatisfăcătoare, cursul stagnant al acesteia, în toamna anului 1946 şi iarna anului 1947, a fost văzut ca un fapt aproape pozitiv. Un motiv al acestei percepţii era dat de conştientizarea lipsei de mijloace politico-diplomatice pentru a schimba starea de fapt din regiune. Cauza principală a fost însă „concurenţa" făcută Europei de Est de evoluţiile şi problemele din alte arii de interes, cu un înalt potenţial critic: ameninţările sovietice asupra Iranului şi Turciei; ascensiunea partidelor comuniste în vestul Europei196; refuzul sovieticilor de a accepta planul Acheson-Lilienthal, prezentat de Bernard Baruch la ONU, în iunie 1946, privitor'la controlul internaţional al energiei atomice. In această stare de spirit, preşedintele Truman 1-a însărcinat pe Clark Clifford, consilierul său pentru probleme politice, să alcătuiască o listă, în care să sumarizeze încălcarea de către sovietici a acordurilor şi înţelegerilor ce şi le asumaseră din 1941. împreună cu George Elsey, care făcea parte din corpul de consilieri de la Casa Aibă, Clifford a întreprins o minuţioasă muncă de reconstituire, studiind documente şi consultându-i pe cei care fuseseră implicaţi în negocierile cu sovieticii1". La 24 septembrie 1946, Clifford a remis
11)4 Depaitiuent of State ti/tiktin, h'ebruary 9, 1947, p. 251, apud A Decade of American Voreign Policy, 1941-1949, p. 12001-1201. Vezi şi Arthur Bliss Lane, / Saw Poland Betrayed, lndianapolis, 1948, p. 7.
195 Walter Isaacson, Evan Thomas, The lipise Man,pp. 373-375.
1% Vezi, Felix Gilbert, The Eml ofthe European Era. 1890 to the Pnsent, New York, 1970, Pp. 332-334.
1)7 Mulţi ani mai târziu, Hugh de Santis a intervievat treizeci de foşti diplomaţi americani, inclusiv pe George Kennan, care fuseseră, într-un fel sau altul, implicaţi în relaţiile SUA cu l'RSS şi cu ţările est-europene. Este uşor de observat că, de Santis a pornit de la premisa după care, datorită formaţiei lor culturale şi extractului lor social - majoritatea '°r proveneau din clasa americană de mijloc - aceşti diplomaţi au manifestat încă de la 'nceput o atitudine antisovietică. Totuşi, de Santis a prezentat cu obiectivitate faptul că

raportul cerut preşedintelui Truman, care, după ce 1-a citit, i-a cerut consilierului său toate copiile documentului, deoarece „acest conţinut exploziv, trebuie ţinut sub şapte lacăte". Clifford şi Elsey au reconstituit cu multă exactitate istoria relaţiilor cu URSS, din 1941, considerând-o „o istorie a lipsei de cuvânt' din partea sovieticilor. Raportul insera opiniile experţilor din toate departamentele executivului american şi arăta că, „prin comportamentul demonstrat Uni unea Sovietică ameninţă, militar, politic şi ideologic, securitatea Statelor Unite ... Este necesar să fim pregătiţi să ne confruntăm chiar cu un război purtat cu amie biologice şi atomice". Concluziile lui Clifford şi Elsey nu recomandau beligeranta: Adevărat ... limbajul puterii militare este singurul pe care ei [sovieticiiy îl înţeleg şi îl

respectă. Statele Unite trebuie să folosească un asemenea limbaj pentru ca liderii sovietici să înţeleagă că guvernul nostru este decis să apere interesele cetăţenilor noştri şi drepturile naţiunilor mici ... lotuşi, prin politica noastră, trebuie să îi convingem că războiul dintre capitalism şi comunism nu este inevitabil... Stă în speranţa noastră că îi vom persuada să îşi schimbe aceste concepţii agresive, dar este necesar să le arătăm că suntem prea puternici pentru a putea fi înfrânţi şi suficient de hotărâţi pentru a nu nefifricâ'm.

Harry Truman a păstrat tăcerea asupra Raportului Clifford, cu toate că îl primise la patru zile după ce îi ceruse demisia lui Henry Wallace şi într-un moment când Congresul dezbătea proiectul de buget, foarte criticat pentru sumele alocate cheltuielilor militare. Truman a dorit în primul rând să evite ca tot mai numeroşii susţinători ai adoptării unei politici dure faţă de

majoritatea celor intervievaţi a crezut şi sperat în continuarea cooperării cu Uniunea Sovietică şi în menţinerea acesteia pe un curs ce se întrezărea a fi democratic. Toţi subiecţii, cu excepţia lui Kennan, au indicat o schimbare a percepţiilor lor faţă de Uniunea Sovietică din iarna anului 1944-1945, când au constatat modul în care se comporta Armata Roşie în teritoriile „eliberate" şi au început să intuiască intenţiile Kremlinului. Vezi aut.cit., The Diplomacy ofSileiice: The American b'ottiffi Seivice, The Soviet Union, and tbe C.old War, 1953-1947, Chicago, 1980, pp. 2-9.

m Acest raport, intitulat American Ke/ations iivtfi the Soviet Union, a fost cunoscut public după publicarea cărţii lui Arthur Krock, Memoirs: Sixty Vears on the Viring 1 Jne, New York, 1968. Citatele de mai sus provin din Clark Clifford, „American Firmness vs. Soviet Aggression", in Thomas G. Paterson, ed., The Origins of the Cold War, Lexington, 1974, pp. 23-31.

* Responsabil al Departamentului Comerţului, Henry Wallace îşi făcuse anterior cunoscute ideile sale diferite privitoare la politica faţă de Uniunea Sovietică. La 12 septembrie 1946, la Madison Square Garden, Wallace a ţinut un discurs extrem de critic la adresa politicii externe americane, afirmând că nu sovieticii sunt vinovaţi pentru starea tensionată din relaţiile internaţionale. El a cerut ca SUA să recunoască dominaţia sovietică din estul Europei, tocmai pentru a demonstra Moscovei că nu are de ce să se teamă. Henry Wallace, recunoscut pentru ideile sale liberale, ocupase postul de Secretar al Agriculturii în primele două mandate ale lui F.D.Roosevelt şi era considerat de administraţia Truman foarte util relaţiei cu sindicatele.

Uniufleîl Sovietică, să câştige teren. La sfârşitul anului 1946, Truman mai spera să ajungă la o cooperare reală cu sovieticii. Dar, un eveniment, de care Uniunea Sovietică nu a fost direct legată, a determinat executivul American să adopte public o atitudine tranşantă în relaţiile cu sovieticii, cu toate că obiectivele enunţate erau conexe acţiunilor Moscovei. La 21 februarie 1947, ambasadorul britanic la Washington, Lordul Inverchapel a înştiinţat oficial Departamentul de Stat că, Regatul Unit este nevoit să îşi retragă asistenţa economică şi militară acordată Turciei şi Greciei, deoarece se află în pragul colapsului financiar. Cu un an înainte, Congresul american aprobase acordarea unui credit de 3,75 miliarde de dolari destinat refacerii economice a Marii Britanii. De altfel, de la finalul anului 1945 nu se mai înregistrase nici un subiect polemic - cel puţin în plan public - între Londra şi Washington, iar obiectivele politice externe ale celor două state păreau să fie apropiate până la identitate1'". în decursul anului 1946, la Foreign Office a persistat teama că americanii vor continua să se arate îngăduitori faţă de sovietici şi vor accepta nesfârşitele pertractări ale acestora. însuşi Winston Churchill a încercat public să provoace o schimbare pronunţată a politicii Statelor Unite faţă de Uniunea Sovietică. într-un articol publicat, la 17 iunie 1946, în influenta revistă Time, fostul premier britanic a comentat atitudinea concesivă a SUA faţă de Uniunea Sovietică: „Vulturul american stă liniştit pe. stinghia sa, o pasare gigantică şi puternică cu tm plisc şi ghicire formidabile ... Domnul Gromîko este trimis şţilnic să îl înţepe cu un pumnal tăios, când în cioc, când în aripi, când în spate. Vână acum vulturul a păstrat tăcerea asupra acestor fapte, dar ar fi o mare greşeală să se creadă că nimic nu se întâmplă în sufletul vulturului'" .

Prăbuşirea financiară a Marii Britanii şi, prin aceasta, imposibilitatea de a fi prezentă strategic în Mediterana estică au provocat o reacţie rapidă la Washington. Noul Secretar de Stat, George Marshall, care fusese numit în post, în luna ianuarie 1947, venise hotărât să imprime politicii externe americane dinamismul care sesizase el că îi lipsea şi să redea

""" La 14, 17 şi 18 martie 1946, Frank Roberts, însărcinatul cu afaceri la Moscova, a trimis la Foreign Office un raport privitor la intenţiile postbelice ale Uniunii Sovietice. Raportul a fost întocmit cu sprijinul acordat de diplomaţi ai Ambasadei americane la Moscova şi a fost pus la dispoziţia Departamentului de Stat. Vezi Elizabeth Barker, The tinlish hetween the Siipetpomrs, p. 45. Textul raportului lui Roberts în Kenneth M. Jensen, ecl, Orifiim of the Colii War. The Novikov, Keimau and Kobetis Ij/»tţ Tele;jrams of 1946, Washington, D.C., 1991, pp. 33-67.

lm Apuci John Lewis Gaddis, The 1mii& Petice, p. 34. Privitor la nemulţumirile Foreign Office-ului faţă de politica americană în anul 1946 vezi D. Cameron Watt, „Britain, the United States and the Opemng of the Cold War", în Ritchie Ovendale, ed., The Foreign Policy <>f the Brilish] jibnur Govemments, 1945-1951, Leicester, 1984, pp. 43-60.

Departamentului de Stat rolul firesc, pierdut în timpul lui James Byrnes, care preferase să acţioneze independent2"1. în aceste condiţii, la întrunirea din 26 februarie 1947, cu responsabilii Departamentelor de Stat, de Război şi al Marinei, Truman a primit întregul sprijin pentru implicarea SUA în susţinerea economică şi militară a Greciei şi Turciei. A doua zi, preşedintele şi consilierii săi au reuşit, dar nu cu uşurinţă, să îi convingă pe liderii grupurilor democrat şi republican din Congres de necesitatea acestei acţiuni. La 12 martie, când conferinţa C.M.E. de la Moscova începuse, Truman a ţinut un discurs patetic şi ferm, în care a solicitat şi a obţinut din partea Congresului alocarea unor fonduri în valoare de 400 de milioane de dolari cu scopul „... de a sprjini integritatea naţională a Greciei şi Turciei ... împotriva unor mişcări agresive, care încearcă să impună [în cele două ţări] regimuri totalitare"""""".

Doctrina Truman a devenit astfel, prima măsură fermă, oficial adoptată de guvernarea din Statele Unite împotriva unor acţiuni şi structuri comuniste, în spatele cărora stătea, constatare uşor de făcut, Uniunea Sovietică. Aceasta părea să fie percepţia marii majorităţi a opiniei publice americane, idee susţinută de cunoscutul Walter Lippman. lntr-un mod oarecum paradoxal, dacă avem în vedere criticile lui anterioare şi cele care au urmat la adresa politicii externe americane, Lippman a susţinut chiar şi aplicarea unor „contramăsuri militare ... care să apere Turcia şi Grecia de ameninţările venite din partea Uniunii Sovietice., respectiv a gherilelor comunişti". Lippman nu a fost însă de acord cu formularea lui Truman, după care, Statele Unite îşi propuneau să se implice peste tot în lume, unde, din cauza vacuum-ului de putere, forţele comuniste ameninţau să preia conducerea şi, totodată, doreau să refacă sistemele economice deteriorate din Europa şi Asia. Lippman a propus ca SUA să renunţe la dezvoltarea unei politici globale dispersată şi contraproductivă, dar să intervină eficient acolo unde existau interese de o natură esenţială şi pe termen lung2"3. . , , . ,. .,.....■...■

2111 Charles E. Bohlen, Witness Io History, pp. 258-259. ' ' i - i;-;'^:

2112 Discursul lui Truman a fost nuanţat. El a recunoscut că regimul politic din Grecia este departe de a fi perfect, dar că reprezintă opţiunea imensei majorităţi a populaţiei, care fusese exprimată în alegeri libere. Truman nu s-a ferit să nominalizeze gherila comunistă din nordul Greciei, drept factorul care încerca să suprime instituţiile liber alese. Referindu-se la pericolul imediat, care ameninţa cele două state, el a numit forţele totalitarismului, care violaseră înţelegerile de la Ialta în Polonia, România şi Bulgaria. Deşi era evident pe cine avea în vedere, Truman nu a menţionat niciodată Uniunea Sovietică în discursul său. Textul cuvântării lui Truman, în^l Decade of American boreign Potity, 194149, pp. 1253-1257.

2113 Lippman a exprimat acest punct de vedere în editorialele publicate în lunile martie-aptilie 1947, Vezi Ronald Steel, Walter Uppman and tbe American Centuiy, pp. 438-440.

Analiza critică a lui Lippman a avut darul de a evidenţia necesitatea ca politica externă americană să se concentreze asupra rezolvării problemelor din zonele de importanţă vitală pentru securitatea Statelor Unite. Nu ştim în ce măsură au fost influenţate planurile strategilor de la Washington, de aceste critici pertinente ale lui Lippman. Este cert însă, că tocmai aceste probleme se aflau în studiu în cadrul corpurilor de analiză, iar modificarea cea mai importantă produsă în proiecţiile strategice ale acestora a fost că, din primele luni ale anului 1947, Uniunea Sovietică era identificată drept un subiect cu intenţii inamice Statelor Unite.

La scurt timp după întoarcerea lui George Marshall de la Moscova, specialiştii din cadrul Comitetului Reunit al Şefilor de State Majore (în continuare JCS) au prezentat, la 29 aprilie, un raport care descria stadiul potenţial de putere în plan global şi limitele în care Statele Unite puteau interveni pentru apărarea şi reconstruirea democraţiei-liberale şi economiei Libere2"4. Situaţia globală şi din arii specifice, prezentată în document, recomanda configurările geopolitice existente drept criteriile la care să se raporteze politica externă americană. Documentul atrăgea atenţia că aria, considerată până atunci clasică, a defensivei militare a SUA, respectiv o linie care includea Alaska, Filipinele şi Australia — în Oceanul Pacific, şi ţărmurile Groenlandei, Braziliei şi Portugaliei — în Oceanul Atlantic, nu reunea decât 40"/) din suprafaţa terestră şi 25% din'populaţia lumii. In timp ce, Lumea Veche (Europa, Asia şi Africa) conţinea 60% din întregul spaţiu terestru şi 75% din populaţie. Prin urmare, arăta raportul, „potenţialul militar al Lumii \ 'echi, în termeni precum forţe umane şi potenţial de război, este mult mai mare decât cel al ariei noastre de apărare, în care doar Statele Unite sunt singurul actor cu capacităţi reale"2"71. Raportul recomanda urgenta implicare a SUA în Europa vestică, pentru refacerea puterii celor două state aliate, Franţa şi Marea Britanie, şi transformarea Germaniei într-o democraţie. Oricum, se arăta, situaţia actuală a Germaniei, unde anglo-americanii cheltuiseră din 1945 sume de peste 750 de milioane de dolari, nu mai era tolerabilă. Partea a doua a documentului descria în amănunt zonele şi ţările, în care implicarea Statelor Unite era necesară şi posibilă, respectiv ariile vitale, în care intervenţia americană era

2111 Intitulat A sistenţa ce poate fi acordată de SUA altor ţâri, din punctual de vedere al securităţii naţionale, raportul a fost pregătit de Comitetul Reunit pentui Prospecţii Strategice al J.C.S., şi ii avut menirea să facă o evaluare realistă asupra posibilităţii ca Statele Unite să intervină, aşa cum anunţase preşedintele Truman, în discursul său din

12 martie, în apărarea libertăţii popoarelor. Textul documentului în Thomas H. Etzold and John Lewis Gaddis, eds., Containmeni: Documents on American Poliiy and Strateg, 1945-1958, New York, 1978, pp. 71-83.
205 Ibidem, p. 72. ' ; ..

obligatorie. Din acest ultim punct de vedere a fost elaborată o listă ierarhică, în funcţie de interesele pe termen lung şi priorităţile Statelor Unite206:

Ţări şi zone	Locul ocupat din punctul de vedete al intereselor de securitate ale SUA	Importanţa de natură geopolitică din perspectiva SUA	Locul ocupat în raport cu gradul de pericol generat de ameninţări de natură comunistă
1. M. Britanie	1	1	9
2. Franţa	2	2	6
3. Germania	3	3	Neclasificat
4. Belgia	4	9	10
5. Olanda	5	10	12
6. Austria	6	7	7
7. Italia	7	4	3
8. Canada	8	16	18
9. Turcia	9	6	2
10. Grecia	10	5	1
î 1. America Latină	11	11	17
12. Spania	12	12	Neclasificat
13. Japonia	13	8	Neclasificat
14. China	14	14	Neclasificat
15. Coreea	15	13	5
16. Filipine	16	15	13
17. Iran	Neclasificat	Necksificat	4
18. Ungaria	Neclasificat	Neclasificat	8
19. Luxemburg	Neclasificat	Neclasificat	11
20. Portugalia	Neclasificat	Neclasificat	14
21. Cehoslovacia	Neclasificat	Neclasificat	15
22. Polonia	Neclasificat	Neclasificat	16

Tabelul de mai sus, prezent în document în forma a trei liste distincte, arată cu precizie nu doar ariile de interes strategic ale Statelor Unite, dar şi locurile în care se considera că implicarea politică americană mai avea o raţiune, respectiv se putea opune instaurării unor regimuri total aservite Uniunii Sovietice. Este evident că, în primăvara anului 1947, din viitorul bloc comunist est-european, experţii americani mai acordau unele şanse de a fi „salvate" din sfera de dominaţie sovietică doar Poloniei, Cehoslovaciei şi Ungariei. De altfel, Europa de Est nici nu era listată în ierarhia zonelor în care SUA urmau sa
-"<■ lb'ulem, pp. 79, 82, 83. Un tabel, prelucrat asemănător cu cel de faţă, a fost reprodus de Peter J. Taylor, Britain and the Cold War. 1945 us Geopolitica! Traitsitian, London, 1990, p. 16.

acorde asistenţă economică. România era menţionată ca un caz potenţial, pentru acordarea de ajutoare umanitare în scopul ameliorării situaţiei de foamete. în schimb, aria est-europcană era evaluată ca deţinând un potenţial de inamiciţie şi de pericol pentru Statele Unite, din cauza dominaţiei sovietice din regiune2"7.
Două zile mai târziu, la 1 mai 1947, JCS a prezentat primul plan militar, care lua în considerare posibilitatea ca Uniunea Sovietică să declanşeze un război în următorii trei ani. Planul evidenţia fragilitatea întregului dispozitiv de apărare occidental, atât din vestul Europei, cât şi din Mediterana estică şi Orientul Mijlociu şi recomanda constituirea şi localizarea în puncte strategice a unor unităţi mixte — aviaţie şi marină — care să poată opri, într-o primă instanţă, ofensiva sovietică. Eşuarea acestei variante impunea să se ia în considerare utilizarea armei atomice, ca sigur mijloc de a-i împiedica pe sovietici să ocupe vestul Europei2"8.
Recent numit în fruntea noului compartiment de analiză al Departamentului de Stat, Comitetul de Planificare Politică

(în continuare PPS), George Kennan a adus două corecţii analizelor elaborate de structurile militare. In primul rând, a încercat să argumenteze că riscul unui atac sovietic este redus în următorii trei ani, din cauza stării de slăbiciune şi a insuficienţei resurselor de natură militară din Uniunea Sovietică. In al doilea rând, Kennan a insistat pentru o schimbare de concepţie în strategia defensivă, în locul construirii unor perimetre strategice, ceea ce presupunea apărarea unor linii fixe, el a propus formarea unei defensive barate pe puncte de sprijin (strongpoint defence), care oferea avantajele — nu doar din punct de vedere militar - unei mai solide fortificări a apărării şi a păstrării accesului şi liniilor de comunicaţie cu acestea2"'. în calitatea sa de director al PPS, Kennan a dezvoltat o persuasivă activitate pentru a convinge corpul decizional american că primul instrument al politicii de containment trebuie să fie cel economic, iar prima zonă vizată să fie Europa de Vest. Kennan a bătut însă la o uşă deja deschisă. La 18 aprilie 1947, când Secretarul de Stat Marshall se mai afla la Moscova, Dean Acheson a arătat într-un discurs public că SUA nu au reuşit „... să ajungă la înţelegeri si încredere mutuale cu Uniunea Sovietică si să îi convingă pe sovietici să renunţe la expansionism pentru a

2(17 Thomas H. Etzold and John Lewis Gaddis, Containment: Documente on American Po/hy cmd Strateg)', p. 83.
m J.C.S. 1725/1, May 1, 1947, „Strategic Guidance for Industrial Mobilization Plvmning", în lbidem, pp. 302-311.
aw Apuci John Lewis Gaddis, Strategie* of Containment, pp. 58-61. Kennan a insistat asupra acestei idei şi în eseul publicat în Foreign Slffairs, în iulie 1947, Tije Sources of Soviet Conduct.

construi împreună stabilitatea politică ...Ca atare, suntem nevoiţi să dezvoltăm amplu al doilea instrument al politicii noastre externe, şi anume puterea economică ..."21°. Acheson nu a făcut decât să recidiveze din acest punct de vedere, el susţinând, împreună cu Will Clayton, cu un an înainte, dezvoltarea unui plan care să conducă la construirea unui sistem economic de cooperare între vestul şi estul Europei. Prin aceasta, spera Acheson, dominaţia Uniunii Sovietice asupra estului european urma să se disipeze, iar regiunea s-ar fi reorientat către vest. Planul a fost, din păcate, respins de James Byrnes2".

Lipsa de voinţă politică şi de claritate în decizii, care au fost caracteristice în timpul lui James Byrnes, au dispărut de la Departamentul de Stat sub George Marshall. Noul Secretar de Stat i-a dat lui George Kennan misiunea de a elabora noua strategie a politicii externe americane, imediat după ce a ocupat postul de director al PPS, Kennan a format un grup de lucru, care 1-a inclus pe strălucitul economist Charles Kindleberger, a cărui obiectiv era să elaboreze un plan de reabilitare economică a Europei. In forma sa iniţială, planul, prezentat la 23 mai 1947, prevedea două etape: refacerea economică a statelor vest-europene, respectiv extinderea acestui proces către Europa central-estică şi Uniunea Sovietică. Atenţionat de Marshall, asupra probabilului refuz sovietic, Kennan a răspuns că SUA vor ieşi oricum favorabil: „Uniunea Sovietică nu ar putea contribui decât cu materii prime, iar dacă va colabora ... situaţia va deveni stabilă ... Dacă refuză ... devine evident că nu noi am divizat Europa în două"2iz. Raportul PPS din 23 mai urgenta executivul american să adopte cât mai repede o decizie în acest sens, în caz contrar, situaţia politică şi socială din Germania si Franţa ameninţând să scape de sub controlul guvernamental.

Iniţiativa elaborării şi anunţării Planului Marshall a aparţinut în exclusivitate Departamentului de Stat, dar a fost susţinută atât de preşedintele Truman, cât şi de Arthur Vandenberg, liderul majorităţii republicane din Senat. Discursul lui George Marshall, din 5 iunie, de la Universitatea Harvard, a primit comentarii favorabile în toată presa americană. Inclusiv Walter Lippman a găsit că propunerea se baza pe două elemente solide şi logice: lăsa la dispoziţia europenilor modul de organizare a acestui proces, ceea ce evita impresia extinderii hegemoniei americane, şi includea Uniunea Sovietică şi statele est-europene2". De fapt, tocmai această problemă, a eventualei acceptări de către sovietici a Planului, a fost

2111 Dean Acheson, Present cit the Creation, pp. 227-230; Daniel Yergin, Shattend Peace, p. 308.
211 Geir Lundestad, The American Non-Policy, pp. 333-334.
212 George Kennan, Memoirs, voi. I, pp. 333-341. >^ ■• tjfiţi: i" 213 Apud Ronald Steel, Walterljppman and American Centuty, p. 442. , .m"

considerată ca vitală. Pe de o parte, deoarece suma estimată a fi necesară desfăşurării planului - 16 miliarde de dolari — urma să crească foarte mult. în schimb, se putea obţine un succes major, evitându-se politica de confruntare cu Uniunea Sovietică. Alternativa, adică refuzul sovietic de a participa la programul de refacere economică a Europei, era percepută la Washington drept actul care putea consfinţi separarea continentului european în două blocuri. Cei mai mulţi dintre responsabilii politicii americane au considerat că este preferabilă asumarea unui asemenea risc, decât continuarea situaţiei prezente, ale cărei implicaţii social-economice conduceau direct la dezastru214.

Cum bine se ştie, sovieticii au respins în cele din urmă propunerea de a participa la Planul Marshall. Cu toate că ministrul de externe Molotov a participat la Conferinţa de la Paris, din iunie-iulie 1947, întrunită cu scopul de a organiza ţările europene care doreau să participe la acest program, Daniel Yergin, probabil criticul cel mai argumentat al politicii externe americane de la începutul războiului rece, considera că sovieticii au văzut Planul

Marshall ca o declaraţie de război din partea Statelor Unite, care încercau astfel să preia controlul asupra Europei2'0. Ne vom ralia acestei explicaţii care, în opinia noastră, rămâne valabilă şi după descoperirea unor noi piese arhivistice sovietice, ce au fost folosite mai degrabă pentru a motiva retragerea intempestivă a lui Molotov de la Conferinţa de la Paris.

Am mai avut prilejul să arătăm că panopticul documentar sovietic, referitor la actele decizionale, a rămas în continuare sărac pentru perioada anilor 1946-1947. Analizele de tip empiric au demonstrat o amplificare a dominaţiei sovietice în estul Europei, încă din a doua jumătate a anului 1946. Oricum, din primăvara anului următor, constrângerile şi ingerinţele sovietice s-au intensificat, inclusiv în ţările în care fusese anterior admisă o anumită autonomie politică internă. Cazul cel mai elocvent a fost cel al Ungariei, unde guvernul susţinut de majoritatea parlamentară a Micilor Proprietari Agricoli a sucombat datorită intervenţiilor în forţă ale înaltului Comandament Sovietic şi mai mulţi conducători ai principalului partid de guvernământ au fost arestaţi de autorităţile sovietice21'1. înăsprirea comportamentului sovietic în estul Europei, recte începutul politicii de suprimare a unor regimuri democratice limitate s-a încercat a fi motivată prin impactul produs de Telegrama Novikov, expediată de ambasadorul sovietic la Washington, la 27 septembrie 1947. Documentul respectiv,

214 Walter lsaacson and Evan Thomas, The Wise Mm, pp. 414-417.

215 Daniel Yergin, Shattered Peace, p. 324.

21r'Charles Găti, „The Democratic Interiude in Postwar Hungary: Eastern Europe tefere Cominform", Survey, 28, Summer 1984, pp. 99-134.

redactat în termeni intens ideologici, potriviţi mai degrabă unui discurs mobilizator, decât unui raport elaborat de o ambasadă, prezenta SUA ca o putere imperialist-agresivă, cu intenţii profund inamice Uniunii Sovietice. In acel context, Novikov aprecia că, deşi nu au posibilitatea de a interveni în „situaţia din Europa de Est... datorită creşterii influenţei Uniunii Sovietice în aceste ţâri ... imperialiştii americani văd în aceasta un obstacol în calea politicii expansioniste a Statelor Unite"2[l. Analizarea acestui document de către cei mai reputaţi specialişti americani şi sovietici, precum şi încadrarea lui în cronologia anului

1946, indică mai degrabă un impact redus al acestuia asupra corpului decizional sovietic. Oricum, şi după recepţionarea Telegramei şi discutarea ei în Politburo, Stalin nu şi-a modificat atitudinea publică, manifestându-şi în continuare încrederea în cooperarea cu puterile occidentale" .

Examinarea politicii sovietice, din intervalul septembrie 1946-iunie

1947, nu indică vreo schimbare semnificativă în atitudinea Kremlinului faţă de Statele Unite. Conform lui Vojtech Mastny, dincolo de criticile retorice din discursurile oficialilor sovietici, nu există vreun indiciu, arhivistic şi de altă natură, care să arate că Doctrina Truman ar fi fost percepută ca o ameninţare din partea Americii. Stalin a înţeles corect că SUA nu intenţionează să „împingă" această doctrină şi în estul Europei219. Planul Marshall a fost însă perceput că deschidea această posibilitate sau că, cel puţin, creea premisele interferenţelor americane în zona respectivă.

Discursul lui George Marshall, din 5 iunie 1947, a fost o surpriză neplăcută pentru conducătorii sovietici. După cum mărturisea Molotov, planul american a fost văzut la Kremlin, în primul rând, ca o tentativă de şantaj şi constrângere din partea Washington-ului. Totuşi, Palitlu/ro-ul a decis să trimită o delegaţie la întrunirea de la Paris şi să permită participarea reprezentanţilor Cehoslovaciei şi Poloniei la dezbateri. Scopul principal urmărit, mai degrabă unul care certifica starea de alarmă în care se găseau

217 „The Novikov Telegram, Washington, September 27, 1947", în Kenneth M. Jensen, ed., Origins of tije Cold War, p. 5.

218 Semnificaţiile şi eventualele consecinţe, apreciate ca minore, ale Telegramei Novikov au fost dezbătute de George Kennan,John M. Schlesinger,Jr.,John Lewis Gaddis şi Victor L. Mal'kov în Diplomatic Histoty, 15, No. 4, 1991. Privitor la Stalin, avem în vedere interviurile acordate de acesta, în toamna anului 1946, lui M.A. Werth, de la Sunilay Times (17 septembrie) şi Hugh Baillie, preşedintele United Press (27 octombrie), limbajul şi ideile liderului sovietic menţinându-sc în linia anterioară, „sunt mici neînţelegeri şi dificultăţi, dar şi noi (sovieticii] şi conducătorii din vest dorim stabilitate şi cooperare internaţională". Vezi Joseph Staline, Apres la Victoire. Pour unpaix durab/e, Paris, 1949, pp. 54-64.

2I<1 Vojtech Mastny, The Cold War and Soviet Insec/irity, p. 28.

sovieticii, era de a se încerca exploatarea contradicţiilor dintre vest-europeni, mizându-se în primul rând pe opoziţia specifică a Franţej faţă de refacerea puterii economice a Germaniei"". Pe de altă parte, expertiza oferită de grupul de consilieri economici ai lui Stalin, aflaţi sub conducerea lui Eugen Varga, estima că, datorită faptului că sistemele economice vest-europene sunt în pragul colapsului, iar economia americană înregistrează un imens surplus de producţie, preţul de achiziţie al produselor manufacturate din SUA va fi foarte scăzut. Ca atare, raportul lui Varga

recomanda acceptarea participării la Planul Marshall, deoarece beneficiile economice urmau să fie foarte mari2"1. Recomandarea grupului Varga a fost acceptată ca ipoteză de lucru, însă Stalin şi Molotov nu s-au gândit nici un moment că Uniunea Sovietică si statele est-europe vor participa la un proces general de cooperare economică europeană. Ei sperau, dar nu într-o prea mare măsură, că vor beneficia de o asistenţă economică de tipul Lend-Lease. Aceasta din urmă era desigur dorită, pe când cooperarea economică, aşa cum fusese concepută în Vest, nu putea fi acceptată222.

în pofida faptului că, la Paris, s-a arătat iniţial favorabil participării la Planul Marshall, Molotov 1-a denunţat la 2 iulie, ca fiind un complot imperialist şi a părăsit în grabă Conferinţa. Această reacţie surprinzătoare a fost explicată de istoricul rus Mihail Narinski ca fiind generată de informaţiile conţinute în telegrama primită de Molotov de la Moscova, la 30 iunie 1947. Cu o zi înainte, la Kremlin fusese recepţionat un raport venit de la rezidenţa de spionaj sovietic de la Londra, care relata despre negocierile confidenţiale dintre Subsecretarul de Stat Will Clayton şi oficiali britanici, care urmăreau includerea teritoriilor vest-germane în Planul Marshall. Aşa cum arătau spionii sovietici, anglo-americanii considerau că orice plan de reconstrucţie economică a Europei trebuie să înceapă cu Germania2". Fără să neglijăm impactul produs Ia Kremlin de aceste informaţii - Molotov a părăsit conferinţa la ordinul lui Stalin - opinăm că respingerea planului

2211 Molotm; Wtmembers, pp. 89-92.

221 Dircktivy Sovietskoi delegatsii na soveshahani ministtov inostrannykh del v Parizhe", iun 25, 1947, pp. 4-6, 18, A.V.P.R.F., apuci Vojtech Mastny, The Cold War and Soviet hisecuriţy, p. 28.

222 Vladislav Zubuk and Constantine Pleshakov, Inside the Kremlin '.< Cold Wat; pp. 104-105. 22:1 Scott D. Parish and Mikhail M. Narinsky, „New Evidence on the Soviet Rejection of the Marshall Plan, 1947: Two Reports", Working Paper No 9, CWIHP, Washington, D.C., 1994, p. 45. Mikhail Narinski a publicat o variantă iniţială a acestui studiu, în Novată I noveisbain istorii», 1993, Nr. 2.

Marshall de către sovietici a fost cauzată în primul rând de faptul că aceştia au perceput că participarea la un asemenea program le-ar fi alterat decisiv şi ireversibil regimul politic.

Mulţi ani mai târziu, în confesiunile făcute lui Felix Chuev, Molotov a subliniat că decizia de respingere a Planului Marshall a fost corectă: „Dacă ei cred că noi am greşit respingându-l [Planul Marshall], înseamnă că noi am făcut tocmai ceea ce trebuia făcut". Conform lui Pleşakov şi Zubok, acest mod de a gândi a fost litania după care s-au condus două generaţii de politicieni sovietici din timpul războiului rece: „Dacă inamicul te critică, înseamnă că ai reuşit; teme-te atunci când te laudă"224. Imediat după ce au denunţat Planul Marshall, liderii sovietici au primit alte semnale, care le indicau inamiciţia Statelor Unite. La scurt timp după ce George Kennan a publicat, în luna iulie, cunoscutul său eseu din Foreign Affairs, în care arăta că orice viitoare expansiune sovietică trebuie prevenită şi îngrădită, ambasadorul Novikov şi consilierul Ambasadei, Tarasenko, au informat că, „americanii intenţionează să construiască o centură strategică împrejurul Uniunii Sovietice... creând o reţea de ba-^e militare"". In atmosfera mentală de la Kremlin, aceste informaţii nu au făcut decît să întărească viziunea ostilităţii Occidentului. Iar măsurile imediat luate au condus la sovietizarea rapidă a ţărilor est-europene.

Analizele efectuate de serviciile de informaţii ale Statelor Unite au explicat că sovieticii vedeau în Planul Marshall o ameninţare asupra controlului exercitat de ei în Europa de Est. Dar, totodată, consemna o oarecare satisfacţie Raportul MID, din 21 iulie 1947, „sovieticii reali^ea^ă că planurile lor, prin care comuniştii să preia puterea pe cale paşnică în Europa de Vest, au eşuat... Din păcate, pentru ţările din est, consecinţele vor fi grave"21".

Din vara anului 1947, continentul european a fost divizat în două entităţi separate şi ostile una faţă de cealaltă. Şi mai sumbru era faptul că foştii aliaţi au încetat să mai comunice. Mai cu seamă, după epilogul Conferinţei C.M.E. de la Londra, desfăşurată la sfârşitul lunii noiembrie 1947, când Molotov a avertizat că politica occidentalilor în Germania constituie un cassus belii, se părea că izbucnirea unui nou război este iminentă. Nu începuse decât războiul rece.

224 Vladislav Zubok and Constantine Plcshakov, Ittside the Knmlitt's Cula War, p. 108.

225 Apud Ibidem, p. 105,107.

22r' „M.I.D. Estimate of the Possibility of War, July 21, 1947", apud Melvyn Leffler, The American Conception of National Securit]/, p. 373.

3. Constituirea unei arii strategice: Europa Central-Estică în confruntarea sovieto-americană, 1948-1953

In al doilea său studiu major dedicat geopoliticii, Democratic Ideals and Kealiţ)', publicat în 1919, Sir Halford Mackinder a formulat un dicton, care a ajuns ulterior celebru, şi nu doar printre specialiştii în domeniu:

.. .'v „Cine conduce Europa de est, comandă Heartland-ul ..-i r X •..':: uj- Cine comandă Heartland-ul, conduce Insulele Mondiale :\„rur;'<;■•< . ■• < Cine conduce Insulele Mondiale, stăpâneşte Ljimea"

Fără să se fi dovedit, din fericire, întrutotul adevărat, dictonul lui Mackinder a fost în parte confirmat, datorită

importanţei de natură strategică dobândită de Europa Central-Estică în decursul războiului rece. Geopoliticianul britanic a atribuit în 1919 jumătăţii orientale a bătrânului continent, rolul de ^onă-tampon, care ar fi avut menirea să bareze aspiraţiile tradiţional-expansioniste ale Rusiei, „...fortificate, de acum, prin Noul Tarat al Proletariatului..."221. Istoria ulterioară a infirmat acest deziderat al lui Mackinder, spaţiul în acuză devenind, după 1945, aria de exercitare a hegemoniei sovietice.

Din vara anului 1947 s-a conturat vizibil rolul conferit de Uniunea Sovietică ţărilor central-est europene: centură protectoare, din punct de vedere politic, militar şi economic, pentru ca, puţin mai târziu, să fie incluse, într-un mod mai mult sau mai puţin formal, într-un bloc ideologic şi politico-diplomatic internaţional, al cărui scop primar era de a se contrapune influenţei americane în Europa vestică228. în viziunea liderilor de la Kremlin, aria lor de dominaţie central-est europeană nu a avut doar o menire defensivă. Spaţiului sovietizat din estul Europei i-a fost atribuit şi rolul de avanpost ideologic şi exemplu de urmat pentru simpatizanţii comunişti din întreaga lume, dar, în aceeaşi măsură, au urmărit să inducă ţărilor occidentale

227 Sir Halford Mackinder a reconfigurat în 1919, în raport cu proiecţia elaborată în eseul din 1904, Tbe GeographicalPivot ofhlislory, tţona pivotată, adică aceea capabilă să acumuleze şi să exprime putere din Heartland. Noua sa descriere plasa ^ona pivotată într-un spaţiu imens, între Hamburg şi Vladivostok, Mackinder atrăgând atenţia asupra pericolului letal, care viza Marea Britanic, în cazul unificării acestor vaste teritorii sub un singur centru de putere. Citatul privitor la „Taratul Rus al Proletariatului", provine dintr-un raport trimis de Mackinder Cabinetului britanic, în 1920, când geopoliticianul deţinea funcţia de înalt Comisar al Regatului Unit pentru sudul Rusiei, apud G.R. Sloan, Ceopolitics in United States Strategic Policy, 1890-19X7, New York, 1988, pp. 12-13. Vezi şi explicaţiile noastre, Liviu Ţîrău, Prelegeri de Monolitica, Facultatea de Studii Europene, U.B.B., Quj-Napoca, 2001, pp. 23-25.

22K)ohn C. Campbell, „Soviet Policy in Eastern Europe: An Overview", pp. 1-2; James F. Brown, Eastern Jlnrope and Comn/nnist li/ik, pp. 30-31. ^ ^ #>_ . ,

percepţia unui pericol permanent generat dinspre această zonă. Numai că, reuşita acestui plan-stratagemă a provocat o reacţie fermă, pe măsura ameninţării resimţite, din partea Statelor Unite.

Doi dintre cei mai reputaţi specialişti americani în domeniul studiilor sovietice şi est-europene, Raymond Garthoff şi Lincoln Gordon, au relevat cu francheţe postura paradoxală în care s-au aflat statele est-europene, după 1947, din punctul de vedere al intereselor SUA. In noul context, al stării de confruntare cu Uniunea Sovietică, principala preocupare a Washington-ului, privitoare la spaţiul sovietizat al Europei Orientale, a fost suscitată de teama că, din această arie s-ar fi putut produce o extindere a hegemoniei sovietice în vestul continentului, fie prin forţa militară a Armatei Roşii fie, chiar, prin creşterea popularităţii partidelor comuniste din Italia şi Franţa229.

Sinceritatea concluziilor de mai sus ar putea fi uşor deturnată în sprijinul celor care vehiculează ideea abandonării sau, şi mai grav, pe cea a vânzării Europei de Est de către puterile occidentale. Cu toate că am mai arătat că tezele de mai sus sunt lipsite de argumente viabile şi reprezintă o interpretare diformă a realităţilor internaţionale, trebuie spus că atitudinea SUA, cel puţin din această perioadă, faţă de Europa de Est a suscitat examinări din perspectiva mentalităţii şi valorilor promovate în politica americană. Fără să urmărim disculparea rolului internaţional jucat de Statele Unite ne vom asocia reflecţiei lui Arthur Schlesinger privitoare la menirea moralităţii în politică: „Rolul valorilor morale în politica externă... este de a menţine nealterate idealurile naţionale... care nu trebuie însă să se manifeste incompatibil cu standardele comunităţii internaţionale... O democraţie ajunge să îşi deterioreze sensul, când încearcă să acţioneze după două standarde: o serie de valori pentru politica internă şi o cu totul alta pentru politica externă. Consecinţa unui astfel de comportament este naştera unei schizofrenii morale şi bulversarea întregii societăţi naţionale. Este ceea ce s-a întâmplat cu Franţa , în timpul războiului din Algeria, şi cu Statele Unite în timpul războiului din Vietnam... Politica externă îşi păstrează caracterul moral rămânând proiecţia a ceea ce este o naţiune [democratică] la ea acasă"2"'. In decursul războiului rece, au fost situaţii frecvente când liderii americani au fost obligaţi să aleagă între respectarea principiilor morale şi asigurarea securităţii naţionale. Vom fi de acord cu John Lewis Gaddis, după care, abdicările politicii americane de la morală au privit Europa de Est, mai ales în sensul ca

2-' Raymond L. Garthoff, „Eastern Europe in the Context of U.S.-Soviet Relations , in Sarah Meklejohn Terry, ed., Soviet Po/icy in Eastern Europe, pp. 315-316; Lincoln Gordon, „lnterest and Policies in Eastern Europe: A View from Washington", in Lincoln Gordon, et als, eds., lirorling Empire. Western Relations with Eastern Europe, Washington, D.C., 198', p.71.

2111 Arthur M. Schlesinger, Jr., The Cyc/es of American Histoiy, pp. 10, 48.

soarta naţiunilor din această zonă a constituit uneori un subiect electoral sau a suscitat o retorică specifică nesusţinută prin fapte ale politicii externe2"". Aşa cum vom arăta însă, acţiunile SUA în zonă au fost drastic limitate, din cauza

riscurilor de declanşare a unui război şi de ineficienta mijloacelor de a influenţa evoluţiile dintr-un spaţiu aflat sub controlul absolut al Uniunii Sovietice.
Situaţia statelor est-europene a reprezentat doar una dintre preocupările înscrise pe agenda securităţii naţionale a Statelor Unite. Principala problemă asupra căreia s-a concentrat atenţia executivului american, o constituia construirea unui dispozitiv prin care să fie contracarată puterea Uniunii Sovietice şi potenţialele ei intenţii expansioniste. In primăvara anului 1947 când s-a luat hotărârea elaborării unui plan de acţiune în acest scop, oficialii americani au sesizat absenţa unor instituţii care să pună în practică o asemenea politică, dar şi a unei strategii eficiente şi punctuale, după care să fie condus un asemenea plan. Deficitul instituţional a fost rapid remediat, printr-o mobilizare politică remarcabilă. într-un timp record, Congresul a dezbătut şi votat Legea nr. 253 din 26 iulie 1947, privitoare la Securitatea Naţională a SUA. Prin acest act legislativ au fost înfiinţate trei organisme noi, a căror menire era de a oferi instituţiei prezidenţiale sprijinul adecvat pentru realizarea obiectivelor de securitate naţională: Departamentul Apărării, care reunea sub aceeaşi comandă, pentru prima dată pe timp de pace, Departamentul Aviaţiei, Armatei Terestre şi al Marinei; Consiliul de Securitate Naţională (în continuare CSN), ce avea menirea de a-1 sfătui pe preşedinte în chestiunile privitoare la elaborarea şi integrarea strategiilor interne şi externe legate de securitatea naţională; şi Agenţia Centrală de Informaţii (în continuare CIA), organism abilitat cu rolul de coordonator al comunităţii de informaţii, căruia îi erau atribuite şi sarcinile de a colecta informaţiile externe obţinute clandestin, respectiv de a evalua informaţiile din toate domeniile legate de securitatea naţională2'2. Mai rămânea de construit strategia care să facă eficientă şi utilă constituirea acestor organisme.
211 John Lewis Gaddis, The United States and the Tind ofthe CM W/ar, pp. 10, 48.
212 Proiectul de lege al Securităţii Naţionale fusese înaintat Congresului în luna februarie acelaşi an — aprecierea noastră, de timp record a votării lui nu este exagerată, dacă ţinem cont de opoziţia mai multor politicieni de frunte faţă de unificarea structurilor Militare ale SUA sub o singură comandă, pe timp de pace. Congresul a şi hotărât iniţial ca nici un militar să nu poată ocupa postul de Secretar al Apărării, dar a admis ulterior să facă o cxcepţie, însă numai pentru George Marshall. Vezi Russel F. Weigley, The American Way of IJ;/"", pp. 373-376; The Histoy of the Unified Command Plan 1946-1993, Washington D.C.,
95, p. 15-16, 133. Cadrul juridic al Legii Securităţii Naţionale în Rnc Foner and John A. ^'iTaty, eds., The Reader's Companion Io American Histoty,Boston, 1991, pp. 156-158.

Intervalul cuprins între 1947 şi 1950 este recunoscut a fi perioada în care au fost elaborate liniile directoare ale strategiei de securitate naţională a Statelor Unite din timpul războiului rece. Realizării acestui program îi sunt asociate numele a două personalităţi marcante ale gândirii strategice americane, George Kennan şi Paul Nitze. In acelaşi timp, activitatea lor, în aceeaşi ordine, ca directori ai PPS, a indus dezvoltări specifice ale strategiei americane, care trebuiesc însă corelate evoluţiilor internaţionale din acei ani.
Contribuţia adusă de George Kennan la formularea politicii de securitate naţională a SUA a fost de natură esenţială. încă de la începutul activităţii sale ca director al PPS, Kennan a dorit să clarifice priorităţile şi interesele pe termen lung ale Statelor Unite. Influenţat de analizele lui Nicholas Spykman, Kennan a insistat să-şi convingă superiorii că, cel puţin în etapa de primă confruntare cu Uniunea Sovietică, Statele Unite vor trebui să renunţe la universalism. Aceasta nu presupunea abandonarea universalismului ca obiectiv pe termen lung al SUA, ci ca practică a intereselor de securitate ale Americii. Dând ca exemplu exprimarea retorică a preşedintelui Truman, din discursul ţinut de acesta la 12 martie 1947, „Statele Unite vor sprijini, pretutindeni în lume, popoarele libere care se opun agresiunii totalitare...", Kennan a arătat că în felul acesta SUA îşi vor risipi potenţialul şi îşi vor dilua puterea. „i« lume. există doar cinci regiuni — Statele Unite, Marea Brifanie, valea Rinului şi ariile industriale adiacente acesteia, Uniunea Sovietică şi Japonia - în care există capacităţi producătoare de forţă militară relevantă. Vreau să sublime^ numai una dintre aceste %one se află sub controlul comuniştilor; iar eu am indicat că, principalul obiectiv al containmentului este ca nici una dintre celelalte patru să nu ajungă sub un asemenea
control™.
In logica acestei proiecţii geostrategice, Statele Unite trebuiau să îşi păstreze influenţa şi relaţiile amicale, chiar de alianţă, cu celelalte trei zone care aveau capacităţi militare relevante. Ordinea internaţională vizată de SUA putea fi construită prin cooperarea acestor centre independente de putere. Primul efect al acestei colaborări — arăta Kennan, în noiembrie 1947 - avea să fie restabilirea echilibrului de putere în Europa şi Asia234. In Raportul nr. 23, prezentat Consiliului de Securitate Naţională, la 24 februarie 1948, Kennan a reuşit să-i convingă pe membrii respectivului organism că, prioritatea Statelor Unite constă în realizarea rapidă a unei comunităţi de valori şi interese, care să includă Canada, Regatul Unit şi „ţările vest-
211 George K.ennarvVfcwo/V.r, l, p. 359.
1M „P.l\S. 13, Resume of the World Situation, November 6, 1947", l-'RU.S, 1947, vol.l, General; The United Nations, Washington, D.C., 1973, p. 772-777.

europene animate de ideea unei Uniuni Europene"235. Demersul lui Kennan era legat însă de un alt succes pe care îl obţinuse: reuşise să impună, ca tehnică prevalentă, în arsenalul tactic al politicii americane, riposta asimetrică. prin acest procedeu SUA îşi fortificau punctele de interes strategic, lovind în schimb în zonele nevralgice ale comunismului. De altfel, Statele Unite au şi testat imediat cu succes această tehnică a ripostei asimetrice, reuşind prin mijloace indirecte să îi excludă de la guvernare pe comuniştii italieni216.

Este uşor de sesizat absenţa factorului militar din aceste recomandări făcute de George Kennan. Primul director al PPS nu a exclus niciodată importanţa şi utilitatea unei armate puternice a SUA Mai mult, el a subliniat obligativitatea creării unor structuri militare moderne şi eficiente, care ar fi urmat să fie, în primul rând, un factor de descurajare al eventualelor intenţii sovietice23. în fapt, o a doua temă majoră a construcţiei strategice a lui Kennan a privit abordarea şi perceperea, de către SUA, a realităţilor şi potenţialului evolutiv al lumii comuniste. In pofida descrierii severe făcute puterii sovietice în Telegrama Lungă, document al cărui conţinut a influenţat major viziunea compartimentelor decizionale americane, Kennan a insistat să susţină pe durata întregului său mandat la PPS, dar şi ulterior, că Uniunea Sovietică nu are capacităţile necesare pentru a invada Europa vestică. Ca atare, el a recomandat dezvoltarea unei strategii specifice în trei etape, prin care:

Naţiunile care se simţeau ameninţate de puterea sovietică să îşi redobândească sentimentul siguranţei naţionale (Kennan a subliniat că această stare de fapt nu v-a putea fi dobândită doar prin mijloace militare);

Influenţa politică exercitată de Uniunea Sovietică dincolo de frontierele ei să se reducă progresiv şi să fie încurajate evoluţiile

"' „P.P.S. 23, Review of Current Trends: U.S. Foreign Policy, Februar}- 24, 1948", 1948, voi. 1., Part 2, General; UnitedNations, Washington, D.C., 1976, pp. 526-528. 2M' „N.S.C. Vi The Position of the United States with Respect to Italy, February 10, 1948", FRUS, 1948, vol.lll, Washington, D.C., 1974. în documentul de mai sus au fost stabilite tehnicile la care urmau să recurgă SUA pentru a descuraja opinia publică italiană să v<)teze Partidul Comunist in alegerile ce aveau să urmeze.

237 Cei mai importanţi biografi ai lui Kennan au constatat că, până în toamna anului "48, acesta nu a exclus intervenţiile militare dintre elementele componente ale c°iHainmentului. Kennan le considera însă, drept soluţii de avarie şi a subliniat că măsurile ■nuitare trebuiesc subordonate celor politice şi economice. Vezi David Allan Mayers, George Kenncm and the Dilemmas of U.S. Foreign Policy, New York, 1988, pp. 109-110; Waker L. Hlxt«n, George F. Kennan: Cold Wnr Iconoclast, New York, 1989, pp.75-96; Andreas tephanson, Kennan and fhe Art of Foreign Policy, Cambridge, Massachusetts, 1989, pp. 93-99.

■' contrare voinţei Moscovei, chiar dacă acestea erau iniţiate şi ! aparţineau unor dictaturi comuniste (cazul Iugoslaviei); •x" «* • Atingerea celor două obiective, considera Kennan, avea să > >>»" influenţeze — pe termen mediu şi lung — conducerea sovietică să îşi v< > >■ * modifice concepţia de abordare a relaţiilor internaţionale şi să ' w redeschidă calea negocierilor şi ulterior a cooperării238.

Kennan a susţinut implementarea preponderentă a măsurilor de natură politică şi economică în strategia containment, deoarece a considerat că starea conflictuală cu URSS nu va putea fi rezolvată într-un timp scurt. Pe de altă parte, el a apreciat drept contraproductivă tendinţa de a creşte dimensiunea militară a containmentului, nu doar pentru că mărea riscurile unui război ci şi pentru că urma să prelungească şi să complice situaţia de confruntare cu sovieticii şi să incite propensiunea acestora către măsuri similare, chiar să escaladeze cursa înarmărilor. Influenţa majoră generată de acţiunea altor factori, în special creşterea acută, după 1949, a percepţiilor privitoare la gradul de probabilitate al unui atac sovietic, au condus la eşecul eforturilor lui Kennan de a opri militarizarea acestei strategii. De altfel, Kennan s-a opus inclusiv proiectului de constituire al NATO, considerându-1 o întreprindere inutilă şi risipire de fonduri: „Americanii şi europenii îşi vor consuma timpul îngnjorându-se şi lamentându-se ca în curând va urma un atac sovietic asupra vestului, dar cel mai probabil este ca, la Moscova, nimeni nu se gândeşte la aşa ceva'2'9. Totuşi datorită neînţelegerilor de natură conceptuală cu birocraţi importanţi din Departamentul de Stat şi din alte compartimente ale executivului, Kennan a decis să părăsească postul de director al PPS la sfârşitul anului 1949: „Chiar dacă Secretarul de Stat îmi împărtăşeşte viziunea, el va trebui să colaboreze cu oameni a căror filozofie privitoare la relaţiile externe este fundamental diferită de a mea", şi-a explicat Kennan retragerea24" .

Amprenta concepţiei lui Kennan poate fi însă regăsită în mai multe decizii strategice adoptate de cabinetul american şi de Consiliul de Securitate Naţională. Toate aceste hotărâri au vizat cu precădere domeniile economic şi politic. După cum am arătat, Kennan a avut o contribuţie importantă în primăvara anului 1947 la formularea programului de

reabilitare economică a Europei vestice. Strategia economică a containmentului a mai avut o componentă, izolarea Uniunii Sovietice şi a sateliţilor ei, din acest punct de vedere. Rapoartele întocmite de PPS în vara şi toamna anului 1947 au

238 Vezi John Lewis Gaddis, Strategiei of Containment, pp. 65-83.

-v> Kennan Nava/ War Colkge lectun, September 17, October 11, 1948, Kennan Papers, Seeley Mudd Library, Princeton University, apud lbidem, p. 74 -4" George Kennan, Memoiri, I, p. 468

recomandat dezvoltarea a trei măsuri succesive în această privinţă: folosirea njyrghiei economice, ca mijloc de constrângere şi persuadare a conducătorilor sovietici; impunerea unui embargo strategic, care să priveze URSS şi zonele sale de dominaţie de accesul la tehnologia vestică şi materialele strategice; dezvoltarea unui război economic, care să limiteze şi să slăbească capacităţile şi performanţele economiei sovietice. Acest proiect a fost examinat, în cadrul Consiliului de Securitate Naţională, împreună cu propunerile venite dinspre Departamentul Comerţului şi de la Grupul de Lucru pentru Economia Europei de Est al Departamentului de Stat. La 17 decembrie 1947, CSN a prezentat preşedintelui Truman un raport, aprobat de acesta, care arăta: „Securitatea naţională a Statelor Unite impune imediata suspendare, pe o perioadă nedefinită, a livrărilor de mărfuri... către (7RiT // sateliţii acesteia, care se află în deficit în Statele Unite sau pot contribui la creşterea potenţialului militar sovietic"M.

Adoptarea acestui tip de strategie economică a trebuit adaptată normelor legislative interne şi internaţionale, mai ales că şi contravenea concepţiei tradiţionale a SUA privind libertatea comerţului. Ca atare, Raportul CSN, care urma să fie prelucrat într-un proiect de lege şi votat în Congres, a suferit o modificare, ce era de fapt un subterfugiu: întregul continent european şi Uniunea Sovietică au fost încadrate, din punctul de vedere al comerţului american, drept zone în reconstrucţie. Un ordin emis de Departamentul Comerţului a pretins eliberarea de licenţe de export pentru aceste zone. Dacă pentru Europa de Vest nu s-a pus nicicând problema, de la 1 martie 1948, licenţele pentru exporturile către Europa estică şi URSS aproape nu s-au mai acordat242.

în Raportul PPS, nr. 23, din luna februarie 1948, Kennan a încercat să-i convingă pe responsabilii americani că nu trebuiesc blocate toate canalele de comunicare cu sovieticii. într-un raport anterior, nr. 13, din noiembrie 1947, Kennan anticipase corect că sovieticii vor instrumenta o lovitură în Cehoslovacia prin care să excludă de la guvernare partidele necomuniste. El a caracterizat atunci acţiunea sovietică ca o ripostă la Planul Marshall" . Tactica propusă de Kennan a fost însă infirmată de CSN, în sesiunea din 30 martie 1948. Raportul asumat atunci de acel organism, pregătit de experţi din Departamentele Apărării şi de Stat, din CIA, şi din Biroul pentru

ZA) „Report by the N.S.C., Control of Exports to the U.S.S.R. and Eastern Europe, December 17 1947" FRU.V I94H, voi. IV, Ettsttirn Emvpe; Soviet Union, Washington, D.C., «74, p. 512. '

142 Bennett Kovrig, On Wulls and Bridges, p. 230 , ,

24i „P.P.S. 13, Resume of World Skuation, November 6, 1947", loc.cit.

Securitatea Resurselor Naţionale, recomanda dezvoltarea unui program ferm de contracarare al Uniunii Sovietice, „...al cărei ultim obiectiv este dominaţia asupra întregii lumi'244.

Adoptarea Raportului nr. 7 al CSN, care includea în aceeaşi unitate de măsură puterea Uniunii Sovietice şi comunismul internaţional, s-a datorat, fără doar şi poate, răspândirii unor foarte puternice sentimente anticomuniste, şi nu doar antisovietice, în opinia publică americană. In toamna anului 1947, se desfăşurase o „campanie patriotică de cuprindere naţională", instrumentalizată de procurorul general, Tom Clark şi de directorul FBI, J. Edgar Hoover. Era începutul „vânătorii de vrăjitoare", al cărei apogeu avea să urmeze24"1. în plus, de la sfârşitul lunii martie 1948, Kennan se îmbolnăvise, şi nu putuse să îşi apere punctele de vedere, privitoare la păstrarea unor uşi deschise în relaţiile cu sovieticii. Pentru mai mulţi dintre responsabilii americani din structurile de decizie, personalitatea lui George Kennan dădea impresia mai multor contradicţii. In primul rând datorită opoziţiei acestuia faţă de dezvoltarea unei forţe militare capabile să apere ceea ce generic purta numele de „emisferă vestică", deşi el însuşi recunoscuse „necesitatea absolută a construirii acestui instrument". în schimb, Kennan continua să insiste, într-o perioadă când relaţiile diplomatice cu sovieticii erau cvasi-suspendate, iar comportamentul acestora devenea din ce în ce mai agresiv, în direcţia reluării dialogului cu Uniunea Sovietică246. Cu toate acestea, la nivelul compartimentelor de decizie americane au continuat să fie acceptate şi să fie incluse în planurile strategice acele idei şi recomandări ale lui Kennan care şi-au găsit argumente în chiar evoluţia evenimentelor.

în pofida declanşării crizei Berlinului, care ar fi putut sprijini tezele avocaţilor unei politici nediferenţiate faţă de fenomenul comunist, Secretarul de Stat Marshall a acceptat recomandările conţinute în Raportul nr. 35 al PPS prezentat la 30 iunie 1948, la doar două zile după oficializarea rupturii dintre Tito şi Stalin. în documentul respectiv, Kennan a avut ocazia să demonstreze validitatea evaluărilor sale anterioare, în care a arătat că lumea comunistă în general, şi blocul sovietic est-european în special, nu trebuiesc privite ca o unitate monolitică, ci ca o arie în care există un înalt potenţial al producerii de sciziuni: „Iugoslavia va rămâne un stat comunist, care va promova o

-■" „N.S.C. 7, March 30, 1948, The Position of the United States with Respect to the Soviet-Directed World Communism", in Thomas H. Etzold and John Levvis Gaddis, eds., Cmitainwent: Documents <m American Policy and Strateg), pp. 164-169.
24S Waltcr Isaacson, Evan Thomas, Tbe WiseMeii, pp. 425-428. : ' -'■"" M "' 216 Ibidem, pp. 436-437.
... , _. J ' ": ""'.'*'*
intre Washington şi Moscova: România 1945-1965 213
ideologie a ostilităţii şi contestării lumii capitaliste burgheze... şi va continua să fie guvernată după metodele dictaturii totalitar-comuniste... Ar fi o eroare impardonabilă să-l considerăm pe Tito prietenul nostru pentru că s-a certat cu Stalin... Dar, noi trebuie să recunoaştem că Iugoslavia nu este supusă unei puteri externe şi că regimul de acolo este condus din interior...Iugoslavia nu va migra probabil spre vest... exemplul ei este deja o învăţătură pentru comuniştii de pretutindeni... iar acest act demolează aura de omnipotenţă şi invincibilitate, creată în jurul Kremlinului .
Raportul de mai sus a produs o influenţă profundă, inclusiv între cei care susţinuseră viziunea eronată şi contraproductivă din raportul nr. 7 al CSN. însuşi Secretarul Apărării, James Forrestal, a cerut revizuirea concepţiei şi planului de principii adoptate la 30 martie 1948. Iniţiativa lui Forrestal a fost materializată în două rapoarte, prezentate la CSN la 18 august şi 23 noiembrie 1948, care modificau cu 180° strategia din martie. Dacă în documentul anterior, recomandarea finală stipula ca obiectiv fundamenta! al politicii americane, „eradicarea puterii Uniunii Sovietice", de această dată planul construit s-a dovedit mult mai realist şi nuanţat. In raportul CSN , nr.20/1 , din august 1948, scopurile de bază ale politicii americane faţă de URSS erau precizate a fi:
- Reducerea puterii şi influenţei sovietice, până la nivelul de la care nu mai putea ameninţa stabilitatea internaţională;
- Acceptarea de către guvernul american a existenţei, pe termen mediu şi lung, a puterii sovietice şi adaptarea strategiei Statelor Unite la aceste realităţi, chiar dacă acestea [realităţile] încălcau teoria şi practicile prevăzute în jurisprudenţa internaţională.
- Un război cu Uniunea Sovietică nu putea fi considerat improbabil, şi, ca atare, guvernul american era obligat să ia măsurile de rigoare, dar obiectivul politicii Statelor Unite trebuia să urmărească în primul rând neutralizarea puterii sovietice, şi nu eliminarea acesteia248
în aceeaşi linie strategică, Raportul din 23 noiembrie 1948, aprobat de preşedintele Truman o zi mai târziu, recomanda dezvoltarea unor politici flexibile şi graduale, care să producă, pe termen mediu şi lung, schimbări în concepţia sovietică privitoare la abordarea relaţiilor internaţionale. Ca mijloace tactice erau prevăzute: descurajarea militară, încurajarea populaţiei sovietice în adoptarea unor atitudini de grup şi de masă, prin care să conteste absolutismul puterii de la Kremlin; examinarea posibilităţilor şi
"" „P.RS. 35, June 30, 1948, The Atitude ojThis Gomnw/ent Toward Uvenls in Yuşipsltivia", apud Thomas Etzold and John Lewis Gaddis, eds., Containment. Documents, pp. 169-172.
-4" „N.S.C. 20/1, August 18, 1948, U.S. Objectivcs vvith Respect to Russia", apud '/Ww/,pp. 173-203.
214 LIVlU C. ŢÎRĂU
mijloacelor prin care să se producă o reducere şi chiar o retragere a influenţei şi puterii sovietice din zonele satelizate şi de la graniţele URSS24J.
Timp de aproape un an şi jumătate, recomandările făcute de cele două rapoarte au fost asimilate drept strategia de bază a Statelor Unite în politica desfăşurată faţă de Uniunea Sovietică. A fost, fără îndoială, un mic triumf al lui George Kennan, odată ce obiectivele principale asumate de SUA în această perioadă erau:
■'-' <ri continuarea şi amplificarea procesului de reabilitare economică a ;: vestului Europei, ceea ce conducea implicit la micşorarea popularităţii
:T'i; partidelor comuniste din ţările respective.
1 : - izolarea economică a Uniunii Sovietice şi a ariilor satelite acesteia,
' "" pentru a obtura refacerea şi creşterea puterii şi motricitatii militare a ■'iîri URSS.
' K'r- desfăşurarea de acţiuni şi tactici politice care să favorizeze şi să suscite "'•'. ' repetarea cazului iugoslav. Una sau mai multe noi sciziuni în blocul
", '.'. sovietic est-european erau considerate importante, nu atât prin urmările fizice, cât prin efectele psihologice, recte ştirbirea aurei de omnipotenţă a conducerii de la Kremlin.
Este uşor de identificat planul de acţiune, în care a fost cu predilecţie dezvoltată această strategie, până în primăvara anului 1950. In acelaşi timp cu implementarea Planului Marshall, executivul american a elaborat un proiect prin care ţările beneficiare ale acestui program să accepte reglementări restrictive ale comerţului lor cu Europa de Est şi cu Uniunea Sovietică. La 26 martie 1948, George Marshall a prezentat cabinetului un memoriu, în care propunea aplicarea unui asemenea plan, ce impunea blocarea exporturilor de materiale strategice din emisfera „occidentală" către ariile controlate de sovietici23". Aproape concomitent, Congresul a votat]_xgea privind întrajutorarea ţârilor

străine, act legislativ care impunea executivului american să nu mai sprijine economic vreo ţară care refuza să accepte restricţiile americane de export. în aceeaşi linie, iniţiată prin decizia CSN din 17 decembrie 1947, Congresul a votat la 28 februarie 1949, Legea controlului exporturilor (în continuare ECA), ale cărei prevederi dădeau preşedintelui dreptul de a interzice exportul oricăror „articole, materiale si servicii strategice,
2V> „N.S.C. 20/4, November 23,1948, U.S. Objectives with Respect to the U.S.S.R. to Counter Soviet Threats to the U.S. Security", apud llridem, pp. 203-211
2S" „Trade as a Political Instrument in East-West Relations, March 26, 1948", FRL'.V, 1948, voi. IV, p. 527.

inclusiv al informaţiilor tehnologice ... care puteau afecta securitatea naţionala"251. Efectele acestei legi ar fi fost foarte reduse, dacă la clauzele ei nu ar fi aderat şi partenerii de cooperare politică, economică şi militară ai SUA. Ca atare, în scurt timp, oficialii de la Washington i-au convins pe omologii lor vest-europeni şi i-au invitat pe omologii lor din Japonia, să facă parte dintr-un organism cu sarcini specifice în domeniul controlului exporturilor, Grupul Consiiltativ-Comitetul de Coordonare pentru Controlul Multilateral al Exporturilor (în continuare CoCom). Prin înfiinţarea acestei instituţii, a cărei perioadă de glorie a fost deceniul şase al secolului XX, Statele Unite au reuşit să coordoneze într-adevăr multilateral embargoul economic impus Uniunii Sovietice, deşi, în special, partenerii vest-europeni au acceptat şi s-au supus cu dificultate criteriilor severe ale acesteia.
Restricţiile de natură economică şi comercială au reprezentat instrumentul cel mai proeminent al politicii de containment, dezvoltată de Statele Unite asupra Europei de Est în această perioadă. Aşa cum am mai arătat, restricţiile comerciale — recte asupra exporturilor din ţările est-europene — au intrat în vigoare de la 1 martie 1948. Efectele imediate au fost consemnate de scăderea abruptă a indicatorilor economici: dacă în al doilea trimestru al anului 1947, înaintea anunţării Planului Marshall, exporturile americane în ţările satelite Uniunii Sovietice se cifrau la o rată anuală de 400 milioane dolari, în al treilea trimestru al anului 1948, ele abia mai atingeau o rată anuală de 125 milioane de dolari2"12. Măsura fusese îndreptată, fără îndoială, împotriva Uniunii Sovietice, a cărei politică de extorcare a economiilor est-europene, ridicase valoarea „reparaţiilor de război" la circa 10-12 miliarde de dolari, cotaţi la nivelul anului 1938253.
Analiştii de la Washington au evaluat că prin această politică restrictivă, procesul de refacere economică a statelor est-europene va fi şi mai mult întârziat. Expertiza, publicată în primăvara anului 1948 de Vera Michaels Dean, arăta, fără echivoc, că „...ţările din regiune îşi vor putea rezolva gravele
251 Thomas A. Wolfe, U.S. Ecist-West Trade Policy. Economic Warfare versus Economic Welfare, Lexington, Massachusetts, 1973, p. 48; Angela E. Stent, „Economic Containment", in Terry L. Deibel, John Lewis Gaddis, Contai/ling Soviet Union, p. 61-62. Această lege a rămas în vigoare până în 1969, când preşedintele Nixon a decis liberalizarea exporturilor printr-un nou act legislativ, 1jegea de Administrări: a Exporturilor.
252 The United States in World Ajfairs, 1948-1949, New York, 1949, p. 201, apud Bennet Kovrig, The Mit/j oflJberation, p. 92.
251 Cf. U.S. Congress, Subcommittee on Economic Statistics on the Joint Economic Committee, Comparison ofthe United States and Soviet Union Ecouomies, Washington D.C, 1960, P- 9, apud Ivo J. Lederer, „Russia and the Balkans", in Ivo J. Lederer, ed., K/tssian h'oreign Policy in hlistorical Perspective, New Haven and London, 1962, p. 427.

probleme generate de indicele înalt al populaţiei rurale şi vor putea creşte standardul de viaţă al populaţiei, numai printr-un proces de industrializare generală, care să fie acompaniat de modernizarea agriculturii'1^. Totuşi, în anii 1947-1948, responsabilii americani sperau încă în menţinerea unor legături economice între vestul şi estul Europei. Unul dintre motivele foarte serioase era generat de însăşi conjunctura economică a Europei. Estimările făcute în cadrul Comitetului pentru Cooperare Economică Europeană, în luna iulie 1947, arătau că, ţările din vest se bazau în procesul lor de refacere, în afara sprijinului american, pe importurile din estul Europei. Calculele făcute în cadrul respectivului organism indicau ca necesare importul a circa 16 milioane de tone de cărbune polonez, în 1948, nivelul prognozat pentru anul 1951 urmând să atingă 30 de milioane; tot pentru anul 1951 se estima ca importul de cherestea din estul Europei să atingă 75% din nivelul interbelic şi să fie refăcut volumul de dinainte de război al comerţului cu grâu, de patru, până la cinci milioane tone anual255. Reluarea şi dezvoltarea importurilor din estul Europei au continuat să fie văzute ca viabile şi în 1948. Un raport al Departamentului Comerţului, din 4 mai 1948, a introdus în calculele privitoare la ritmul în care urma să se desfăşoare Programul de Reabilitare Economică (numele oficial al Planului Marshall - n.n.) suma de 5-6 miliarde de dolari, care ar fi urmat să fie destinată tocmai importurilor din ţările est-europene, pe o perioadă de patru ani, începând cu 1948. Această perspectivă a fost şi susţinută public de reputatul specialist în economie mondială, William Diebold Jr., care şi-a manifestat convingerea că, în pofida problemelor politice, desfăşurarea Planului Marshall „reprezintă premisa reluării la o scară amplificată a comerţului dintre ţările estului şi vestului Europei'2*.

Devine limpede că, în pofida interesului economic scăzut pentru Europa de Est - în 1937 exporturile americane în ţările est-europene se ridicau la abia 2% din totalul exporturilor americane, iar capitalurile investite de întreprinzătorii americani, reprezentau doar 4% din totalul investiţiilor

254 Vera Michaels Dean, „Economic Trends in Eastern Europe - II", Fordg/i Policy Reports, XXIV, April 15, 1948, p. 38, apud Thomas G. Patterson, Meeting the Commmist Tbreat. Truman to Rengan, New York, 1988, p. 30.

255 Committee of European Economic Cooperation, voi 2, Technical Report.!, Department of State Publication 2952, July-September 1947, apud Robert Mark Spaulding, Jr., „A Graduate and Moderate Relaxation: Eisenhower and the Revision of the American Export Control Policy, 1953-1955", Diplomatic History, 17, nr.2, 1993, p. 228.

25(1 „Report by the Ad Hoc Subcommittee of Advisory to the Secretary of Comerce, 4 May 1948, FRU.S\'i948, voi. IV, p. 536; William Diebold, Jr., „East-West Trade and the Marshall Plan", h'oreign Affairs, 26, July 1948, pp. 709-722, apud Ibidem, p. 229.

străine în zonă - şi a obstrucţiilor generate de hegemonia sovietică, SUA nu au intenţionat să izoleze total, clin punct de vedere economic, statele din regiune nici după respingerea Planului Marshali. Politica de restricţionare a exporturilor privea în realitate Uniunea Sovietică. Această pârghie negativă din politica americană avea însă o alternativă, acceptarea exporturilor din estul Europei, mecanism prin care, strategii americani sperau să încurajeze asumarea, de către guvernele comuniste est-europene, a unor politici de identitate şi interes naţional. în această linie de gândire a fost conceput Raportul nr. 58 al CSN, care a introdus primul program politic coerent privitor la atitudinea Statelor Unite faţă de statele satelizate de Uniunea Sovietică în estul FAiropei. Prezentat la 14 septembrie 1949, documentul a fost elaborat plecându-se de la viziunea conceptuală propusă de primul raport al PPS, din 23 mai 1947, conform căreia obiectivul fundamental al containmentului este combaterea expansionismului sovietic şi nu a mişcării comuniste internaţionale*. Raportul nr. 58 al CSN începea prin a arăta că „...deşi ar fi de preferat ca ţările din %onă să fie conduse de guverne ne-comuniste, Statele Unite trebuie să-şi asume realitatea existentă şi să încerce să conlucreze şi cu actualele guverne comuniste est-europene, în măsura în care, ele doresc să devină autonome sau independente de controlul Moscovei'2"*1. „Erezia iugoslavă" era considerată în Raport ca încurajatoare, şi recomanda examinarea şi identificarea unor potenţiale noi sciziuni în blocul sovietizat. Din acest punct de vedere, au fost remarcate sentimentele tradiţionale antiruseşti şi antisovietice, în special ale polonezilor, românilor şi maghiarilor [sic, n.n.],iar încurajarea cu prudenţă a unor curente naţionaliste la aceste popoare a fost văzută ca o variantă oportună, care putea fi contrapusă opresiunii staliniste. Autorii raportului apreciau că, nici o schimbare semnificativă nu era posibil să se producă în ţările sovietizate, în condiţiile staţionării acolo a trupelor sovietice. Cum, o soluţie imediată, care să provoace retragerea trupelor sovietice, nu era întrevăzută, Raportul recomanda dezvoltarea unei politici pe termen mediu şi lung, care urma să se sprijine pe două instrumente:

1. continuarea impunerii de restricţii economice, o strategie prin care se estima că se va reduce şi mai mult, şi aşa, restrânsul suport popular în favoarea guvernelor comuniste;

* vezi nota 212 din prezentul capitol.

257 „N.S.C. 58, September 14, 1949, United States Policy Toward the Soviet Satellite States in Eastern Europe", in Thomas H. Etzold, John Lewis Gaddis, Coiitainment: Documents, pp. 211 -213.

. r. 2. desfăşurarea unei ofensive ideologice, cu efect de masă, prin canale ■ :•]") diplomatice şi culturale, care să suscite formarea unor organizaţii

i« populare oponente regimurilor comuniste.

, ,;i Raportul considera că nu era indicat să se încurajeze izbucnirea de revolte populare, datorită consecinţelor nefaste care erau de aşteptat: reprimări sângeroase, amplificarea sistemului represiv şi agravarea generală a situaţiei populaţiilor în cauză258.

Raportul nr. 58 al CSN a fost aprobat, cu mici adăugiri, de preşedintele Truman, la 13 decembrie 1949, dată care a marcat adoptarea formală a politicii strategice a Statelor Unite faţă de ţările comuniste din Europa de Est. Trei remarci sunt de făcut în această privinţă. Cu toate că i-au fost aduse de-a lungul timpului completări şi mici corective, CSN 58 a rămas programul strategic de bază, după care au acţionat SUA până la căderea regimurilor comuniste est-europene. Deşi au fost examinate varii posibilităţi, acest program strategic presupunea găsirea unor mijloace prin care să fie atenuată şi eventual eliminată influenţa opresivă a Uniunii Sovietice asupra ţărilor est-europene"9. Prin urmare, Statele Unite nu şi-au propus niciodată, în pofida unor discursuri retorice ulterioare, „eliberarea" prin mijloace militare a estului Europei şi nici intervenţii directe pentru a schimba regimurile comuniste din zonă, un obiectiv şi o manieră comportamentală care au fost demonstrate din istoria care a urmat.

Raportul nr. 58 al CSN a fost ultima decizie strategică, luată pe timpul când George Kennan ocupa funcţia de director al PPS, în care concepţia acestuia - de dezvoltare a unui sistem strategic nemilitarizat excesiv - a fost trium-

fătoare, într-un mod vizibil, după 1947, recomandărilor făcute de Kennan li s-au opus nu doar alţi strategi americani, ci şi evoluţia internaţională.
Situaţia dezvoltată în Asia după 1947 a condus la respingerea schemei strategice propusă de Kennan. In luna martie a anului 1948, acesta a întreprins un turneu în Asia pacifică, cu scopul de a-şi clarifica informaţiile asupra situaţiei din regiune. Atât pe durata acestui turneu, cât şi la întoarcere, Kennan a încercat să îşi convingă superiorii că, ar fi ineficient şi foarte costisitor să se construiască un perimetru defensiv în jurul Asiei pacifice. El a insistat asupra ideii sale de bază, după care cel mai eficient sistem defensiv al Americii era cel construit pe puncte de sprijin (strongpoint defence). Ca atare, a propus o repliere a sistemului militar al SUA din Pacific, care ar fi urmat să aibă în insula Okinawa baza centrală, aeriană şi maritimă a forţei de lovire în
1 .ii <!,<••'• ',' fit ii,' i I, i .)• !, i J hi - '■
258 Ibidem, pp. 220-223. . 212.

cazul unui atac. Această bază urma să fie susţinută de punctele fortificate din Aleutine, din insulele ce fuseseră sub mandat japonez şi din Guam. Japonia si Filipinele ar fi urmat să rămână în afara ariei de securitate şi să fie proclamate neutre din punct de vedere militar26".
Chiar dacă a fost susţinută, în parte, de generalul MacArthur, viziunea strategică propusă de Kennan în zona asiatică a Pacificului a fost considerată contraproductivă şi extrem de periculoasă pentru sistemul defensiv american. Continuarea conflictului din Vietnam, menţinerea situaţiei ambigue din peninsula Coreea şi previzibila victorie a comuniştilor în China au întărit ideea că teoriile lui Kennan sunt inadecvate. Deşi evoluţia din China era departe de a fi varianta dorită, de altfel prospecţiile structurilor de analiză americane indicaseră încă din anul 1947 că era de neevitat instalarea unui regim comunist acolo26', situaţia respectivă nu i-a alarmat peste măsură pe oficialii de la Washington. Documentele strategice adoptate în CSN, între anii 1948-1949, recomandau menţinerea în expectativă a SUA, în raport cu conflictele de pe continentul asiatic, şi păstrarea sub control a brâului insular din estul şi sud-estul Asiei262. Totuşi, în prospecţiile făcute asupra potenţialului de evoluţii, într-o arie largă, din Mediterana estică, până în Extremul Orient, a fost semnalată vulnerabilitatea poziţiilor în care se găseau diferitele baze americane. Aceste evaluări nu au modificat concepţia
2m „Kennan to Marshall, March 14, 1948", t'RUS, 1948, voi. I, General; United Nations, Part 1, Washington, D.C., pp. 531-538.
261 Funcţionarii americani care au fost în contact cu comuniştii chinezi în timpul celui de al doilea război mondial şi ulterior, au semnalat faptul că, ascensiunea comunismului in China este în primul rând un fenomen generat din interiorul societăţii chineze, şi într-o mai mică măsură, efectul unor influenţe sovietice. Pe de altă parte, analizele efectuate de CIA, PPS şi chiar în cadrul Departamentului Apărării, în toamna anului 1947, au considerat o problemă de timp victoria comuniştilor în China. Vezi John Lewis Gaddis, Tbe \jtng Peace, pp. 161-162, notele 68-76.
262 Cele mai importante decizii strategice, care vizau atitudinea SUA faţă de apropiata victorie a comuniştilor în China au fost adoptate în cadrul NSC, din vara anului 1948, până în primăvara anului 1949: Rapoarte nr. 22 şi 22/1 clin 26 iulie şi 6 august 1948, respectiv nr. 34, Politica Statelor Unite faţă de China, din 13 octombrie 1948. Puţin mai târziu, raportul nr. 39/1 al PPS, a recomandat executivului american să exploateze „potenţialul titoist" al Chinei, Vezi „PPS, 39/1, United States Policy Toward China, November 23, 1948" in T.H. Etzold, J.L. Gaddis, eds., Containment: Documents, pp. 247-251. La 28 februarie 1949, a fost elaborat Raportul nr. 34/2 al CSN, care revizuia în această direcţie strategia americană faţă de China, "in luna martie a aceluiaşi an, preşedintele Trumân, a arătat, într-o şedinţă a CSN că „...va trebui să aşteptă/// ceva timp...pentru a putea exploata, prin /mijloace politice şi economice fisurile |ce vor apărea | între comuniştii chinezi Şi l/RXV //' cele dintre sta linişti şi alte elemente din China, aflate, atât în interiorul, cât şi în afara structurilor comuniste". Vezi FRUS, 1949, IX, The Far East: China, Washington, D.C., 1974, p. 409, apud J.L. Gaddis, The \jong Peace, p.163.

strategică asupra continentului asiatic, dar au condus, în primăvara anului 1949, la abandonarea sistemului propus de Kennan, stron^point defence, în favoarea construirii perimetrului strategic6'. De altfel, în discursul ţinut la 12 ianurie 1950, la Clubul Naţional de Presă, Secretarul de Stat, Dean Acheson, a declarat, că, încă de la 1 ianuarie 1949, în urma unor discuţii cu generalul MacArthur, fusese luată decizia formării unei linii defensive de-a lungul coastelor asiatice: „Perimetru/ defensiv... începe din Filipine, continuă spre Arhipelagul Ky/tkyu, incluzând principalul său bastion, Okinaiva. Apoi el se întinde prin Japonia şi insulele Aleutine, până în Alaska"2M.
Principala consecinţă adusă de introducerea conceptului de perimetru strategic s-a regăsit în creşterea dimensiunii şi rolului jucat de factorul militar în politica de containment. Cu toate că nu a purtat acest nume, şi în Europa de Vest a fost implementată o formulă strategică asemănătoare perimetrului din Pacific. Intre elementele care au încurajat această evoluţie s-a aflat şi experienţa — apreciată ca pozitivă — constituirii a două alianţe regionale, prin Tratatul de la Rio, respectiv, Tratatul de la Bruxelles26"1. De altfel, în chiar ziua încheierii acestui din urma tratat,

preşedintele Truman s-a adresat Congresului, cerându-i să accepte ideea unei viitoare alianţe militare cu statele vest-europene. Deşi anul 1948 a fost unul electoral, caracteristica bipartizană a politicii externe americane nu a fost infirmată. La 11 iunie, acelaşi an, Senatul a votat cunoscuta Rezoluţie Vandenberg, iniţiată de senatorul republican cu acelaşi nume, prin care guvernul SUA era autorizat, în baza legală conferită de art. nr. 51 al Cartei ONU, „.ri dezvolte printr-un proces legislativ, acorduri şi aranjamente de securitate colectivă şi regională... în scopul
2W C.I.A., O.R.E., 17-49, „The Strategic Importance of the Far East to the U.S. and the U.S.S.R., May 4, 1949", apuci lbidem, p. 74.
2M Dean Acheson, Pnsent at the Creation, p. 357.
2r'5 Semnat la 2 septembrie 1947, de 19 dintre cele 21 de state de pe cele două continente americane (în Ecuador şi Nicaragua tocmai se produseseră lovituri de stat), Tratatul de la Rio avea, în primul rând, raţiuni defensive, prevăzând consultări şi măsuri comune de apărare în cazul unor agresiuni şi conflicte care puteau ameninţa stabilitatea „emisferei americane". Tratatul de la Bruxelles, inspirat de Tratatul de la Dunkerque (4 martie 1947), încheiat între Franţa şi Marea Britanie ca măsură de prevenire a unei noi agresiuni germane, a inclus pe lângă cele două state şi ţările Beneluxului. Semnat la 17 martie 1948, Tratatul urmărea două obiective de bază: refacerea economică a vestului Europei, prin amplificarea legăturilor dintre semnatari, şi asistenţa militară reciprocă, în cazul unei agresiuni asupra unuia dintre subiecţii acordului. Textul celor două tratate în Nicholas Rennger, ed., Treatks and Alliamu of the World, London, 1990, pp. 432-433, 293-294.

protejării securităţii naţionale"7**'. în lunile care au urmat, oficialii americani au reuşit, fără prea mari eforturi, să stabilească, cu partenerii vest-europeni, planul viitoarei alianţe militare267. în discursul inaugural al noului său mandat, ţinut la 20 ianuarie 1949 preşedintele Truman, a lăsat să se întrevadă iminenta constituire a alianţei, a cărei formare a fost explicit anunţată de Secretarul de Stat, Dean Acheson la 18 martie acelaşi an.
Militarizarea containmentului nu a fost însă consacrată prin crearea NATO. Necesitatea şi utilitatea existenţei unor aranjamente de parteneriat militar dintre SUA şi statele vest-europene fusese demonstrată pe parcursul blocadei Berlinului. Examinările experţilor americani, făcute pe chiar timpul respectivei crize, nu au relevat doar slăbiciunea de natură structurală a ţărilor emisferei vestice, recte absenţa unui sistem formal de alianţă care să includă şi SUA, ci şi decalajul de potenţial şi forţă militară existent în Europa, între occidentali şi sovietici, evident în favoarea ultimilor. In fapt, evenimentele derulate după crearea NATO, pe parcursul anilor 1949-1950 au condus la revoluţionarea strategiei militare americane.
La 11 decembrie 1947, Comitetul Mixt pentru Planuri Strategice al Comitetului Reunit al Statelor Majore a prezentat un foarte amplu raport în care evalua şi prospecta evoluţiile în plan militar pentru următorii zece ani. Concluziile raportului arătau că abia după 1957 era de aşteptat să se producă o criză majoră în relaţiile cu sovieticii, perioadă de timp de care ultimii ar fi avut nevoie să îşi refacă şi dezvolte industria de război şi să producă arme nucleare operaţionale. Aceste estimări, care acordau o pavăză temporală vis-ă-vis de un atac sovietic, se bazau pe hegemonia atomică şi superioritatea strategică a Statelor Unite faţă de Uniunea Sovietică26". De altfel, decizia preşedintelui Truman
ZMl A.H. Vandenberg, Jr., ed., The Private Papers of Senator Vrindcnbeig, Boston, 1952, pp. 403-411, apuci Julius W. Pratt, A hlisto/y of United States t'oreisji Policy, New Jcrsey, 1965, p. 464.
2f'7 Deşi uncie părţi ale ei sunt criticate, teza formulata de Geir Lundestadt, după care, vest-europenii au fost cei care au solicitat Statelor Unite să joace, cel puţin pentru un timp, un rol politic, economic şi militar predominant in Europa, din cauza temerilor legate de puterea Uniunii Sovietice, este greu de contestat. Vezi Geir Lundestadt, „Empirc by Invitation? The United States and Western Europe, 1945-1952", Journal of Peace Research, 23, 1986, no. 3, pp. 263-277.
-('s „Joint Strategic Plans Committee, 814/3, Estimate of Probable Developments in thc World Political Situation up to 1957, December 11, 1947" in T.H. EtzoldJ.L. Gaddis, ec's., Contaim/ienl: Document!, pp. 285-297.
*Cele 60 de bombardiere de tip B-29, trimise în marea Britanic nu erau la data rwpccrivă echipate pentru a fi înzestrate cu arme nucleare. De altfel, nici o oficialitate

de a transfera în Marea Britanie, la o lună de la declanşarea crizei Berlinului, două grupuri de bombardiere B-29, apte de a fi înzestrate cu bomba atomică* -fapt imediat relevat de presa britanică - a fost considerată o măsură extrem de eficace în descurajarea unei eventuale agresiuni sovietice în Germania.
Efectul inhibator, asupra acţiunilor sovietice, produs de trimiterea celor 60 de bombardiere „atomice, nu a fost decât unul dintre elementele care au determinat construcţia strategiei nucleare a SUA Problema primordială rămânea aceea a deficitului de forţă militară a vestului Europei în raport cu Uniunea Sovietică. Calculele făcute de experţii militari în vara anului 1948 au estimat că declanşarea, în acel moment, a unei invazii sovietice, ar fi dus Armata Roşie la poalele Pirineilor în cel mult o lună269. în acelaşi timp, Kennan a încercat să explice că din varii cauze, sovieticii nu

erau pregătiţi să invadeze vestul Europei, iar dacă o făceau, riscau să se prăbuşească din interior. El vedea ca foarte puţin probabil un război iniţiat de sovietici, una dintre puţinele posibilităţi fiind aceea a declanşării unui conflict din cauza unor erori sau a unui accident27".
Situaţia nesigură, din punct de vedere strategic, a statelor vest-europene a condus la adoptarea Raportului nr. 30 al CSN , în luna septembrie 1948, prin care se punea problema condiţiilor în care ar fi putut fi folosită bomba atomică271. In baza acestui raport, în structurile Departamentului Apărării au fost elaborate mai multe planuri ipotetice de război. Este foarte posibil ca amplificarea percepţiilor, care semnalau pericolul unui război declanşat de Uniunea Sovietică, să se fi datorat şi creşterii numărului de militari ce ocupau posturi cu responsabilitate politică în structurile de putere ale Statelor Unite, în memoriile sale, Dean Acheson a recunoscut că posibilitatea ca unele estimări şi reacţii ale liderilor americani din această perioadă să fi exagerat
americană nu a formulat vreo ameninţare explicită privitoare la un atac nuclear împotriva URSS, ei au scontat însă pe succesul efectului de descurajare, şi nu s-au înşelat.
lm Departamentul Apărării a pregătit în vara anului 1948 planul de război Halfmooti, care pleca tocmai de la ipoteza ocupării rapide a vestului Europei de către sovietici. Riposta americană presupunea folosirea armei atomice, Comandamentul Strategic Aerian (în continuare SAC) fiind responsabilizat cu aplicrea primei contralovituri. Vezi „J.C.S., 1844/13, Brief of Short Range Emergency War Plan (HALFMOON), July 21, 1948", in lbidem,pp. 315-323.
2ln „P.P.S. 33, June 23 1948, in Anna Kasten Nelson, ed., The State Depiirtment Po/icy PlatmingStaffPapers, voi. 2, pp. 284-286.
"' „N.S.C. 30 September 10, 1948, United States Policy on Atomic Weapons" in T.H. Etzold, J.L. Gaddis, eds., Containment: Documents, pp. 339-343. Raportul lăsa indecisă problema folosirii sau nu a armei nucleare asupra aglomerărilor urbane.

dimensiunea şi temporalitatea ameninţării sovietice. Tot el se întreba, ce s-ar fi întâmplat dacă SUA nu ar fi adoptat o politică fermă272.
Două evenimentele produse în anii 1949-1950 au adus o influenţă majoră în imprimarea trăsăturii militariste a containmentului. Primul dintre ele a fost efectuarea cu succes de către sovietici, în luna august 1949, a primului test cu bomba atomică. Americanii au detectat la scurt timp efectele detonării produse, iar la 23 septembrie preşedintele Truman a emis un comunicat, prin care aducea la cunoştinţa compatrioţilor săi faptul că Uniunea Sovietică deţine bomba atomică27'. Precum într-o ironie a istoriei, la 16 august acelaşi an, PPS înaintase preşedintelui Truman un raport, în care analiza implicaţiile ce decurgeau pentru securitatea SUA, după ce URSS avea să deţină arma atomică. Raportul — care estima pe baza informaţiilor provenite de la structurile specializate, că abia în anul 1952 sovieticii vor fi capabili să producă bomba atomică - atrăgea atenţia asupra reacţiilor iraţionale care s-ar fi putut produce la nivelul decizional american. Pe de altă parte, specialiştii din PPS au evaluat posibilele schimbări din politica internaţională, care aveau să vină în funcţie de comportamentul liderilor sovietici şi au recomandat păstrarea unor canale de comunicare şi de potenţiale negocieri cu Moscova274.
Deşi a fost întâmpinată cu mult calm, informaţia privitoare la achiziţionarea bombei atomice de către sovietici a determinat o reevaluare a capacităţilor şi forţei de reacţie a dispozitivelor militare americane, care trebuiau de acum pregătite să facă faţă unei confruntări atomice. în fapt,
272 Dean Acheson, Present cit the Creation, nota cu steluţă de la pagina 375, comentată la pagina 753. In anul 1948, au fost identificaţi 150 de militari care ocupau posturi superioare în structuri politice. Vezi Richard C. Snyder, Herbert H. Wilson, The Konts of Politica/ Behaviot; New York, 1959, p. 557, apud Arnold M. Rose, The Power Structurii. Politicul Process in -American Society, New York, 1967, p. 136. In sfârşit, planurile ipotetice de război, elaborate în toamna anului 1948 şi primăvara anului 1949, asumau izbucnirea acestuia din cauza unei agresiuni sovietice. Vezi, „Brief on Pattern of War in the Atomic Warfare Age, December 16, 1948, The Advanced Study Branch Plans Group of the United States Army General StafP' şi „J.C.S. 1952/1, Evaluation on Current Strategic Air Offensive Plans, December 21 1948" (aprobat în aprilie 1949), in T.H. Etzold, J.L. Gaddis, Containment: Doatmcnts, pp 343-360.
21i Harry S. Truman, Memoirs, voi. II, p. 351. Conform lui, experţii din Comandamentul Aerian şi din Comisia pentru Energie Atomică au colectat primele evidenţe ale testului la 3 septembrie. Specialistul britanic în domeniu, David Holloway susţine că americanii ar fi aflat doar trei săptămâni ulterior producerii testului (26 august)., aut. cit., Sta lin şi bomba atomică, p. 256.
274 „P.P.S. 58, Political Implications of Detonation of Atomic Bomb by U.S.S.R, August 16, 1949", in T. H. Etzold, J.L. Gaddis, Containment: Document*, pp. 364-365.

percepţia deţinerii monopolului atomic şi concepţia prevalentă la nivelurile decizionale americane că acest instrument nuclear are o utilitate precumpănitoare ca factor de descurajare, au rezultat într-o ineficientă

organizatorică şi operaţională la acest nivel275. Conform datelor publicate de cunoscutul specialist în domeniu, David Rosenberg, SUA deţineau nouă bombe atomice în iulie 1946, treisprezece un an mai târziu, şi cincizeci în iulie 1948, dar nici una dintre acestea nu era în stare operaţională, aveau capacităţi reduse de distrugere, şi pentru a fi activate ar fi fost necesară muncă neîntreruptă timp de patruzeci şi opt de ore a câte treizeci şi nouă de specialişti, la fiecare dintre ele. în anul 1948, doar treizeci de bombardiere B-29 fuseseră înzestrate cu echipamentul necesar transportării de încărcături nucleare şi toate erau localizate la Rosewell, în New Mexico. Mai mult, hărţile privitoare la teritoriul sovietic, folosite în aceeaşi perioadă de SAC, datau de dinaintea celui de-al doilea război mondial — unele erau chiar din timpul Imperiului ţarist - cele mai recente date, dar parţiale, provenind din fotografiile aeriene efectuate de germani în anii 1942-194327fl.

Devine astfel limpede că până la producerea bombei atomice de către sovietici, diriguitorii politici şi militari americani nu se gândiseră serios la utilizarea armei nucleare. Prima măsură luată în noile condiţii a fost elaborarea, în luna octombrie 1949, a unui plan urgent de război, OFFTACKLE, care prevedea atacarea aeriană a Uniunii Sovietice — în cazul declanşării de către aceasta a unei invazii spre vestul Europei — şi neutralizarea, respectiv distrugerea punctelor vitale de comandă, industriale, a capacităţilor nucleare şi de comunicaţie. între obiectivele vizate se aflau şi ţinte asemănătoare din Europa de Est277.

275 La începutul anului 1948, J.C.S. a emis un ordin privitor la organizarea şi depozitarea materialelor militare strategice. Ordinul prevedea revizuirea periodică a criteriilor prevăzute, dar pleca de la premisa că sovieticii au nevoie de mai mulţi ani pentru a realiza bomba atomică, „...pare o asumpţie logică că p/ănuirea premeditată a unui război major |dc către sovietici| nu se va produce până când cel mai probabil oponent al nostru nu îşi va dezvolta şi de/ine capacităţi nucleare comparabile cu cele ale Statelor Unite... şi îşi va dezvolta o capacitate industrială care să îl susţină într-un război major de durată în afara liurasiei'. Vezi, „J.C.S. 626/3, Formula for Determination of a National Stockpile, February 3, 1948" in, Ibidempp. 311-315.

27(1 David Alan Rosenbetg, „The Origins of Overkill: Nuclear Weapons and American Strategy", in Norman A. Graebner,ed., The National Securi/j, p. 131.

277 Idem, „American Atomic Strategy and the Hydrogen Bomb Decision", The Jounwl oj American History, 66, June 1979, p. 79. Planul cerea evitarea lovirii aglomerărilor urbane, cu toate că, unii analişti militari susţinuseră că bombardarea populaţiei civile ar produce efecte dezastruoase - prin demoralizare şi urmări psihologice -asupra a mart mase de oameni. De altfel, nici măcar Kremlinul nu se afla între ţintele vizate ale acestor trei categorii de obiective militare, ce urmau să fie lovite în două atacuri succesive.

Schimbările produse în planurile militare, respectiv amplificarea şi extinderea acţiunilor prevăzute, au impus adoptarea strategiei generale a containmentului la aceste noi realităţi. Cum aceasta presupunea o creştere a dimensiunilor militare ale acestui concept, George Kennan a hotărât să-părăsească postul de director al PPS, în luna decembrie 1949. El a lăsat echipei Truman concluziile sale privitoare la situaţia de confruntare cu sovieticii:

1. Pericolul declanşării unui război este îndepărtat;
2. Strategia asimetrică poate fi reluată şi practicată pe o perioadă lungă;
3. Negocierile ar putea deveni productive, dacă ambele părţi ar conceda că fiecare are astfel de câştigat,
4. Diplomaţia SUA ar trebui să dobândească mai multă flexibilitate2'". Sursa fundamentală a divergenţelor lui Kennan cu cei care susţineau

militarizarea containment-ului a fost generată de viziunile diferite asupra riscurilor privitoare la un război cu Uniunea Sovietică. Kennan a continuat să îşi susţină strategia sa asimetrică, ce presupunea ca Statele Unite să se implice doar economic în sprijinirea ariilor cu potenţial de putere - Europa de Vest şi Japonia — cărora nu ar trebui să le ofere decât „ o protecţie militară de faţada... care să le atenueze anxietalile'2'9. Conform lui Paul Nitze, Kennan a tins să minimalizeze întratât pericolul unei invazii sovietice, încât a afirmat, în vara anului 1949, că două divizii ale infanteriei marine americane, dizlocate în Europa, ar fi suficiente pentru a împiedica psihologic o agresiune militară din partea Moscovei2"". Totuşi, în chiar acel timp, evaluările făcute de structurile specializate ale Departamentului Apărării şi ale CIA, indicau faptul că 175 de divizii sovietice, susţinute de aviaţie şi de serviciile de aprovizionare erau echipate şi mobilizate pentru acţiuni de război. Pe de altă parte, informaţiile trimise de britanici americanilor arătau că mai bine de 600 000 de soldaţi, adică 55 de divizii erau menţinute în afara graniţelor sovietice, iar totalul trupelor Armatei Roşii se situa între 3,5 şi 4 milioane de militari. In acele condiţii, sovieticii deţineau o superioritate numerică de 5/6 la 1 şi surclasau în forţe convenţionale ţările vest-europene, într-un raport de 4 la 1 8I '

i

2sJohn Lewis Gaddis, Strategie.* ofContainment, p. 83. ^

27'J George Kennan, Memoirs, 1, pp. 490-491.

2sii pau] Nitze, „N.S.C. 68 and the Soviet Threat Reconsidered", International Secmity, 4, Spring, 1980, p. 171.

281 „Current Status of Soviet and SatelJite Military Forces and Indications of Military Intentions, CIA

Memorandum, September 6, 1961, in Paul Kesaris, ed., C.l.A. rXesearch Keports, The Soviet Union, 1946-1976, Frederick, Maryland, 1982, p. 223; Elisabeth Barker, The tiritisb between the Supetpowers, p. 175, nota 84.

Confruntat cu situaţia respectivă, preşedintele Truman a format un mini-comitet de securitate naţională, căruia i-a cerut să găsească o soluţie în privinţa recent deschisei competiţii atomice cu sovieticii. Doi dintre cei trei membri ai acestui grup, Secretarul Apărării, Louis Johnson şi Secretarul de Stat, Dean Acheson, au recomandat finanţarea urgentă şi masivă a cercetărilor privind realizarea unei superbombe, proiect ce fusese propus de fizicianul Edward Teller. David Lilienthal, preşedintele Agenţiei pentru Energie Atomică, al treilea membru din mini-comitet, s-a opus ideii de a construi bomba termonucleară, temându-se că prin acest act s-ar putea declanşa o cursă a înarmărilor atomice2"2. Truman a aprobat însă recomandarea primilor doi şi proiectul construirii bombei termonucleare a început să se deruleze din luna noiembrie a aceluiaşi an.

Aprobarea proiectului bombei cu hidrogen a fost doar primul pas în procesul de reformukre a strategiei SUA faţă de URSS. De la începutul anului următor, un grup de studiu aflat sub conducerea lui Paul Nitze, noul director al PPS, a lucrat la elaborarea unui nou plan strategic, care a fost prezentat preşedintelui Truman la 14 aprilie 1950. Cunoscut sub numele de NSC 68, planul a primit aprobarea preşedintelui Truman şi a fost validat în CSN, abia la 30 septembrie 1950. Prin scopurile propuse, NSC 68 a succedat Raportului nr. 20/4 al aceluiaşi Consiliu, adoptat în noiembrie 1948, aducând anumite modificări programului de securitate naţională a Statelor Unite. Deşi a fost declasificat abia în 1975, NSC 68 a provocat încă din deceniul şapte al secolului trecut numeroase dezbateri — dezvoltate într-o istoriografie specifică2"3 - în jurul controversei dacă, prin programul respectiv SUA ar fi renunţat, sau dimpotrivă, la standardele morale asumate în politica externă.

2X1 David Lilienthal şi Robert Oppenhaimcr încercaseră să-i convingă pe decidenţii americani, în decursul anului 1946, de necesitatea neutralizării armei atomice. Formula propusă de cei doi era de a dezvălui şi sovieticilor secretul construirii bombei. Lilienthal şi Oppenhaimer fuseseră atunci susţinuţi de Dean Acheson, un fapt deloc surprinzător, dacă ne amintim şi proiectele susţinute de Acheson privitoare la realizarea unei unităţi economice europene, care să includă şi ţările din est. Ulterior, figura lui Acheson a fost asociată, pe bună dreptate, cu promovarea politicii atomice a SUA şi cu NSC 68. Cazul lui constituie un exemplu privind evoluţia conceptuală a unui responsabil politic confruntat cu situaţii de criză majoră. In fapt, Acheson fusese recunoscut anterior pentru concepţiile liberal-pacifiste. Vezi Walter Isaacson, Evan Thomas, The Wise Men, pp. 462-466, 486-488.

2S3 prjm;1 reconstituire serioasă a cadrului în care a fost elaborat N.S.C. 68 îi aparţine lui Paul Y. Hammond, „N.S.C. -68: Prologue to Reamarmament", in Warner R. Schilling, Paul Y. Hammond and Glen H. Snyder.eds., Strategi, Politics aur! Defence Qud;jets, New York, 1962, pp. 267-378. Documentul a fost publicat integral pentru prima dată, sub titlul „N.S.C. -68: A Report to the National Security Council", Naval War College Kevim; 27, no. 6/Sequence no. 255, May-June 1975, pp. 51-108. Ulterior, a fost publicat cu titlul original,

In prima ediţie a cărţii sale, care a făcut apoi o carieră publicistică de succes, Walter LaFeber a imputat corpului decizional american că, prin 1S1SC-68, împărţea lumea în buni şi răi, îşi propunea să apere întreaga lume liberă, indiferent de costuri şi fără ezitare, şi, nu în ultimul rând, a dezvoltat un program masiv de înarmare, pentru a apăra pacea cu instrumentele războiului'". într-adevăr, anumite pasaje din Raportul nr. 68 al CSN, se fac remarcate prin formulări retorice, precum: „Intre Statele Unite şi Uniunea Sovietică există un conflict fundamental, în care se contrapim ideea de libertate dintr-un stat de drept, ii ideea sclaviei practicată de oligarhia feroce de la Kremlin...Ţelul de neclintit al statului sclavagist, acela de elimina pericolul care-l simte a veni dinspre libertate, postează cele două puteri la poli opuși... iar actuala polarizare a lumii reprezintă o foarte reală situaţie de cri-^ă"^'. Trebuie spus însă, frazele de mai sus nu au fost eronate ca şi constatare a unei realităţi, dar lor li s-a imputat tendinţa de a readuce ca practică strategică universalismul, idee formulată şi în discursul cunoscut apoi sub numele Doctrina Truman.

In fapt, NSC 68 a adus faţă de NSC 20/4 două elemente noi: dezvoltarea unui program masiv de înarmare, în mijloace convenţionale şi atomice, respectiv construirea de perimetre strategice în jurul Eurasiei, care aveau rolul să împiedice expansiunea sovietică. Raportul a evaluat la circa patru ani perioada de timp în care sovieticii urmau să construiască bomba termonucleară şi să se înzestreze cu mijloace capabile să producă distrugeri importante în emisfera vestică, inclusiv în Statele Unite. In această perspectivă, autorii documentului au prezentat patru alternative, care puteau fi adoptate de executivul american:

1. Continuarea cursului politic actual, fără a se mări capacităţile militare, dar reducându-se angajamentele americane în exterior;
2. Retragerea în izolaţionism şi abandonarea emisferei vestice şi construirea fortăreiei americane (s.n);
3. Un război preventiv, care să anticipeze un atac sovietic;
4. Dezvoltarea unui sistem politic, economic şi militar capabil să apere lumea liberă.

„N.S.C. -68, United States Objecfwes and Pro«ram for National Seanily, April 14. 1950", t-'KU.S, 1950, voi. I,

NationalSecnrity Affairs: h'oreign Economic Policy, Washington, D.C., 1977, pp. 237-292. Aprobarea acestui act de către Truman, ibidem, p. 400.
284 Walter LaFeber, America, Kmsia and llie Cald Wat; 1945-1966, New York, 1967, p. ^0-91. LaFeber a cunoscut atunci doar în parte N.S.C. -68, după forma reprodusă în cartea 'ui Cabell Phillipps, The Truman Presidency: rlistoty of ii Tri/imphant Snccesion, New York, 1966, Pp. 306-308. Cartea lui LaFeber a fost reeditată de încă şase ori, ultima ediţie în 1993.
2KS „N.S.C. - 68", FRUV, 1950, voi. I, pp. 238-239.

Comentariile amănunţite şi concluziile desprinse din fiecare alternativă au indicat că singura soluţie o reprezenta punctul al patrulea28f'.
NSC 68 a reprezentat vin plan de criză, iar autorii săi nu s-au gândit atunci când l-au elaborat că marja sa de operabilitate va dura mai mult de câţiva ani. Nici nu s-au aşteptat să producă rezultate imediate. De altfel, în anii respectivi oficialii de la Washington credeau că starea de tensiune conflictuală cu sovieticii este un fenomen tranzitoriu. In pofida opiniilor lor contrare, faţă de programul asumat prin NSC -68, George Kennan şi Paul Nitze apreciau atunci că strategia americană bazată pe mijloace militare se va atenua — considera ultimul — sau chiar va fi redusă la dimensiuni nesemnificative — conform primului - după moartea lui Stalin287. După cum arată analiza lui John Lewis Gaddis, concepţiile celor doi arhitecţi ai strategiei americane nu se deosebeau într-o măsură fundamentală. Este adevărat însă că, evaluările lor erau diferite în ce priveşte aprecierea situaţiei din anii 1949-1950. Kennan considera că echilibrul de putere în plan internaţional este stabil şi că SUA ar trebui să se limiteze la a apăra ariile vitale, din punctul de vedere al intereselor americane*. In acelaşi timp Nitze găsea că echilibrul de putere se afla într-o formă şi structură instabile, nefavorabile SUA, şi prin urmare, era necesară mobilizarea resurselor americane, inclusiv în domeniul militar. Amândoi erau însă de acord că, în perioada imediat următoare, Statele Unite trebuiau să ia măsurile necesare pentru a stopa expansionismul sovietic, dar fără a recurge la război, şi să aştepte să se producă schimbări în structura internă de putere din URSS, fapt care deschide posibilitatea asimilării treptate a Uniunii Sovietice în ordinea internaţională existentă288.
Programul preconizat în NSC-68 nu a fost transferat în practică, până nu s-a produs al doilea eveniment major de care aminteam: războiul din Coreea. Există o cvsiunanimitate de opinii că, agresiunea comuniştilor nord-coreeni asupra unei zone ce fusese exclusă, în discursurile publice ale oficialilor americani, din perimetrul de securitate asiatic, 1-a convins pe Truman să aloce fondurilorlor destinate securităţii naţionale un buget aproape dublu, faţă de anul 1950. De altfel, în ultimii doi ani de mandat ai lui Truman -
286 Ibideni, pp. 272-292.
287 George Kennan, Memnirs, voi. 1, pp. 365-367; Paul H. Nitze, with Akn M. Smith and Steven L. Rearden, Vroni hliroshima to C/as/io.tt: At the Cen/er ofDecision — A Memoir, New York, 1989, pp. 51-52.
*Kennan a fost oarecum contradictoriu în această privinţă. Deşi considera ca vitale, pentru SUA, Europa de Vest şi Japonia, el a insistat ca aceste arii să nu aibă mai mult decât o minimă protecţie militară.
2sa John Le'wis Gaddis, The United States and the End of the CM Wcir, pp. 28-29.

proiectul cheltuielilor bugetare pentru anul 1953 a fost întocmit tot de guvernul său — sumele alocate sistemului de securitate naţională au crescut aproape de patru ori: 13,1 miliarde de dolari în 1950 (aceeaşi sumă ca şi în 1949), respectiv 4,6% din PIB, 22,5 miliarde de dolari în 1951, adică 6,9% din PIB, 44 miliarde dolari în 1952 (12,7% din P.I.B.) şi 50,4 miliarde dolari în 1953, ceea ce reprezenta 13,8% din PIB — suma ce avea cel mai mare coeficient din PIB alocat cheltuielilor militare în anii postbelici2*".
Transpunerea în practică a NSC-68 a însemnat fortificarea militară a celor două perimetre strategice fundamentale ale sistemului defensiv american: Europa de Vest şi Asia de Est şi Sud-Est. In primul caz, în septembrie 1950, a fost luată decizia de a se trimite şase divizii americane, care să fie integrate forţelor defensive NATO, la comanda cărora avea să fie numit, în luna decembrie a aceluiaşi an, generalul Eisenhowcr. In acelaşi timp, Secretarul de Stat, Dean Acheson, a adus la cunoştinţa partenerilor europeni că, implicaţiile de ordin strategic şi psihologic impun integrarea, într-un termen scurt a Germaniei Federale şi a trupelor militare ale acesteia în NATO" '. Fortificarea perimetrului asiatic s-a manifestat în primă instanţă prin intervenţia trupelor americane, de sub comanda generalului MacArthur, dar sub stindardul ONU, împotriva invaziei nord-coreene. Este necesar de precizat, planurile militare, aprobate de executivul american, au stabilit încă de la început că, „intervenţia are scopul de a restabili suveranitatea Coreei de Sud precum într-o acţiune specifică forţelor de poliţie... şi nu trebuie să ducă la responsabili^area directă a sovieticilor pentru invada comisă de nord-coreeni... şi, cu atât mai puţin, la un război direct cu URSS, într-o arie de relevanţă totuşi redusă pentru noi"""". Declanşarea conflictului din Coreea şi ulterioara intervenţie a „corpului popular de voluntari chinezi" au fost percepute la Washington ca un argument necesar construirii perimetrului strategic. Evenimentele aflate în curs de desfăşurare au atras atenţia asupra unei deficienţe conceptuale a

perimetrului, care era lipsit de baze şi avanposturi continentale. Situaţie în care, anumite puncte insulare ale acestuia deveneau extrem de vulnerabile. După două zile de la declanşarea agresiunii nord-coreene, preşedintele Truman a ordonat Flotei a şaptea a Statelor Unite „să strâmtoarea Taman, pentru a preveni o invazie a insulei dinspre continent'

2m Idem, Strattigies of Containment, tabelul de la pagina 359.

2"" „N.S.C.82, United States Position Regarding Strengthening the Defence of Europe and the Nature of Germany's Contribution There to, September 8, 1950" hKUS, 1950, voi. III, Western Europe, Washington, D.C., 1977, pp. 273-278.

-" „Joint Chief of Staff to Johnson, July 10, 1950", FRUS, 1950, voi. III, Konea, Washington, D.C., 1976, p. 346, apud John Lewis Gaddis, Strategia of Containment, p. 111.

2')z Stanley Sandler, ed., The Korean War. An Encydopciedia, New York, 1995, p. 70.

Această acţiune părea să modifice decizia strategică a SUA — raportul 48/2 al CSN, din decembrie 1949 - de a nu se implica în războiul civil din China şi a aştepta deviaţia titoistă a comuniştilor de la Beijing. A fost însă, o măsură necesară şi de urgenţă, prin care Washingtonul vroia să arate că există limite ce nu pot fi depăşite. In fapt, războiul din Coreea a determinat o extindere tacită a perimetrului de securitate asiatic. Dean Acheson, principalul promotor al acestei extensii continentale, 1-a convins, în vara anului 1950, pe preşedintele Truman să acorde Franţei un ajutor în valoare de 10 milioane de dolari, în echipament militar, pentru ca aceasta să lupte eficient împotriva comuniştilor nord-vietnamezi. In următorii patru ani, asistenţa acordată Franţei de Statele Unite în războiul din Indochina s-a ridicat la 2,5 miliarde de dolari, o sumă considerabil mai mare, decât fondurile primite de Franţa prin Planul Marshall, pentru a se reface economic293. în acest nou context strategic, graniţele de securitate ale perimetrului se întemeiau pe două avanposturi continentale, părţile sudice ale peninsulelor Coreea şi Indochina, care încadrau între ele reţeaua insulară formată, de la nord spre sud-vest, din insulele Aleutine, Arhipelagul Nipon, insulele Ryukyu, insula Taiwan şi bazele din Filipine. Implicaţiile şi costurile susţinerii acestui dispozitiv vor ajunge într-o stare critică abia peste un deceniu.

In pofida angajării masive în problemele asiatice, concepţia general-politică a conducerii de la Washington a rămas europocentrică. Situarea bătrânului continent în postura de arie fundamentală a intereselor americane a fost reafirmată de Subsecretarul Apărării, Robert Lovett, la şedinţa de analiză a acestui departament, a celui de Stat şi al CIA, din decembrie 1950: „Europa de Vest reprezintă interesul nostru major şi mai degrabă vom accepta să pierdem Coreea şi chiar Japonia, decât să pierdem Europa de Vest"' . De altfel, la insistenţele aliaţilor europeni, în primul rând ale premierului britanic Atlee, preşedintele Truman le-a dat acestora asigurări că Europa vestică rămâne principalul areal de securitate apărat de Statele Unite, dar şi că SUA se vor abţine de la utilizarea bombei atomice în conflictul din Coreea şi că vor evita un război, chiar şi de scurtă durată, cu China, tocmai pentru a nu provoca un atac sovietic asupra statelor vest-europene.

în noul raport de forţe strategice cu Uniunea Sovietică, Statele Unite au ales o variantă, apreciată atunci ca temporară, şi a cărei terminologie era împrumutată din jocul de şah, aceea de pat înarmat. Analizele şi prognozele

-" Walter Isaacson, Evan Thomas, The WiseMen, pp. 478-479.

21)4 „Meeting of the State Departament, Defense Departament, and Central lntelligence Agency Representatives, December 1, 1950", FRUS, 1950, voi. VII, p. 1279, apud John Lewis Gaddis, The 1-ang Petice, p. 119.

efectuate sub direcţia lui Paul Nitze în PPS au indicat că, din vani cauze, sovieticii nu vor fi apţi, mai repede de doi sau trei ani, să declanşeze un atac în Europa. Acest interval de timp oferea structurilor NATO răgazul necesar să ajungă la o paritate în forţe convenţionale cu Armata Roşie, puterile vestice păstrându-şi în schimb superioritatea atomică. Cu acelaşi prilej, martie 1951, Nitze i-a sugerat lui Acheson, cu toate că nu dădea ideii mari şanse de realizare, să încerce o negociere cu sovieticii, propunându-le acestora eliminarea armelor atomice, inspecţii reciproce şi reducrea armamentului convenţional2'5

Schimbările de factură strategică produse din toamna anului 1949 au determinat o creştere a interesului Statelor Unite faţă de statele est-europene comunizate. Raportul nr. 68 al CSN nu a adus vreo modificare esenţială a programului strategic după care SUA îşi dezvoltau politica faţă de aceşti mici actori ai sistemului internaţional. A fost însă sesizat, în documentul respectiv, potenţialul de risc reprezentat de statele sovietizate aflate pe linia de contact cu ţările occidentale, în cazul în care sovieticii ar intenţiona să provoace o situaţie conflictuală prin acţiuni diversioniste. O a doua categorie de probleme o reprezenta potenţialul industrial şi resursele ţărilor în cauză, care se aflau la dispoziţia structurilor militare sovietice296. Ca atare, CSN a decis mărirea restricţiilor de natură comercială în relaţiile cu blocul sovietic. Măsura a fost evident destinată privării Uniunii Sovietice de accesul la materiale tehnologice şi materii prime, inclusiv alimentare, care îi puteau conferi stabilitate economică şi consolida puterea

militară. Era vizat şi un efect secundar, care era mai mult o speranţă, amplificarea stării de nemulţumire a popoarelor est-europene faţă de guvernele comuniste.
2'r> „Memorandum by the Director of the Policy Planning Staff (Nitze) to the Secretar)' of State, March 1951, h'RUS, 1951, voi. 1, National Securiţy Affairs: Font"/! Economic Policy, Washington, D.C., 1980, pp. 462, 449-453; 477-481. Âchcson nu a dat curs recomandării deoarece o considera irealizabilă. Conform indicaţiilor existente (vezi loc.cit) Acheson i-a înapoiat documentul lui Nitze, fără vreun comentariu.
2% Conform statisticilor aflate la dispoziţia oficialilor americani, puterile occidentale deţineau o superioritate netă la toţi indicatorii economici:

	SUA 1948-1949	ŢĂRILE NATO DIN EUROPA 1948-1949	TOTAL	URSS 1950 (PLANI-FICAT1)	SATE-LIŢII 1948-1949	TOTAL
POI'U LAŢI F. (MILIOANE)	149	173	322	198	75	273
P1B(MILIARDE DOLARI))	250	84	344	65	21	86
VKNIT NAŢK)NAL l'l-R CAPITA	17(10 S	480$	1040S	33OS	2803	3155
PUTERE KJ.F.CTR1CĂ (MU). KWI1)	356	124	480	82	15	97
OŢEL (MII.. TONE)	80	32	112	25	6	31
\ HI I1CU1.F. MOTORIZATE (MU)	5273	580	5833	500	25	525

Vezi NSC 68, loc.cit.

Autorii raportului au arătat însă că eficienţa programului urma să fie determinată de ralierea aliaţilor vest-europeni ai Americii la această formă înăsprită a embargoului economic" '.
Statele Unite au încercat să-i alinieze pe aliaţii vest-europeni acestui scop prin amintitul CoCom. Executivul american s-a confruntat în aceste delicate negocieri cu acţiunile stânjenitoare a doi factori: opoziţia statelor vest-europene, care considerau că instituirea unui război economic faţă de blocul sovietic urma să le agraveze dificultăţile economice care le traversau; presiunile făcute dinspre Congres pentru respectarea legislaţiei interne privitoare la restricţiile comerciale cu lumea comunistă. In anii 1948-1949, Congresul codificase prin două acte legislative, Legea Cooperării Economice, respectiv, Legea privind asistenţa acordata apărării mutuale, criteriile prin care trebuia să acţioneze cabinetul american în relaţiile economice cu partenerii vest-europeni. Cele două legi prevedeau inclusiv sancţionarea acestora, dacă refuzau să aplice normele comerciale restrictive cu blocul sovietic. Sub impulsul tensiunii internaţionale, amplificată din toamna anului 1949, Congresul a încercat şi a reuşit în parte să legifereze noi sancţiuni, care priveau ţările CoCom - toate acestea fiind beneficiarele Planului Marshall, sau a altor forme de sprijin economic, cazul Japoniei - ce refuzau să se alinieze politicilor comerciale ale SUA. Legea Securităţii Interne, respectiv cea a Alocaţiilor Suplimentare, ambele votate în 1950, dădeau executivului puterea de a impune constrângeri şi sancţiuni împotriva „frondei comerciale" vest-europene293. Finalmente, grupurile democrat şi conservator din Senat s-au raliat şi au votat în 1951, Legea privitoare la supravegherea asistenţei acordate apărării mutuale, care revizuia actele legislative din anii 1948 şi 1949. Cunoscută sub numele de Battk Act, după numele senatorului democrat de Alabama, Laurie Battle, care o iniţiase, legea în cauză a impus executivului crearea Comitetului Consultativ pentru Apărare Economică, prin care guvernul american trebuia să supravegheze comerţul cu blocul sovietic al ţărilor CoCom şi să sisteze orice ajutor către acestea în cazul că încălcau prevederile legii" .
, ...
~)? „NSC 69/1, Exports Controls and Security Policy, August 21, 1950", FRl/.V, 1950, voi. IV, Central and Etistern Europe: The Soviet Union, Washington D.C., 1980, pp. 163-172.
298 Thomas A. Wolfe, U.S. East-West Trade Policy. Economic Warfare Vemis Economic Welfare, Lexington, Massachusetts, 1973, pp. 48-56.
-'" Procedurile care autorizau constituirea Comitetului şi numirea lui Averell Harriman în funcţia de Administrator al legii Battle, în MUS, 1951, vol.I, pp. 1172-1184, 1204-1214.
/, t \ff/)sl.iington şi Moscova: România 1945-1965

presiunile exercitate de Congres prin pârghiile legislative au făcut şi mai dificila mlsJune asumată de guvernul american, de a-i convinge pe aliaţii vest-eUfopeoi să aplice normele „războiului economic" asupra blocului

comunist, în fapt. partenerii europeni din CoCom refuzau tocmai noţiunea de război economic, nu din cauza terminologiei, ci pentru că impunea restricţii care aproape desfinţau comerţul cu estul Europei şi Uniunea Sovietică. In toamna anului 1950, la Londra, şi în anul 1952, la Paris, reprezentanţii statelor europene din CoCom şi delegaţii americani au desfăşurat negocieri foarte dure privitoare la aceste reglementări comerciale. Partea americană a prezentat o listă cuprinzând 318 articole, împărţite în două categorii, 1-A şi 1-B, care urmau să fie supuse embargoului economic, respectiv restricţiilor de export, în cele din urmă, au rămas 244 de articole — în special tehnologice, dar şi materii prime şi alimentare — care au fost supuse mai multor tipuri de restricţii' . Statele vest-europene au rămas fundamental nemulţumite de impunerea acestor clauze restrictive, însă au fost nevoite să le accepte. între timp, CSN a aprobat Raportul nr. 104/2, din aprilie 1951, care recomanda executivului să mărească presiunile, inclusiv prin pârghiile economice, asupra ţărilor vest-europene, pentru a le convinge să aplice acel program30'. Până la sfârşitul mandatului preşedintelui Truman, „războiul economic" împotriva blocului sovietic a produs un declin serios al comerţului est-vest. Conform tabelului întocmit de John Campbell bilanţul a fost următorul '":

COMERŢUL S.U.A CU URSS ŞI EUROPA DE EST
(milioane dolari)

An	Exporturi URSS	Importuri din URSS	Exporturi în Europa de Est	Importuri din Europa de Est
1948	28,002	86,841	95,239	26,298
1954	0,216	11,929	5,905	30,478

Vezi şi John C. Oimpbell, American Policy Towards C.ommunist Liasfern Europe: The Choices Abund, Mineapolis, 1965, pp. 52-54.

■"" Negocierile dintre SUA şi partenerii europeni clin CoCom, în FRUX, 1951, voi. 1, 1951, pp. 952-1225; FK1/.V, 1952-1954, voi. I, General and Politicul Matkrs, Washington, D.C., 1984, pp. 849-924.

1(11 „NSC 104/2, U.S. Policies and Programs in the Economic Field Which May Affect the War Potenţial of the Soviet Bloc, April 4, 1951", FRUS, 1951, voi. 1, pp. 1049-1064.

1(12 John C. Campbell, American Policy, p. 54. Autorul a alcătuit tabelul pe baza cifrelor prezentate în Raportul nr. 7(1955), pp. 74-79 al Mututal Defence Assistnnce Control Act of 1951. Reporfs of tije Administraţia/i ofCoitgvss.

Li viu C. Ţîrău

COMERŢUL STATELOR VEST-EUROPENE (INCLUSIV FINLANDA - FĂRĂ REPARAŢIILE DE RĂZBOI - ŞI GRECIA; FĂRĂ TURCIA ŞI IUGOSLAVIA.

An	Exporturi URSS	Importuri din URSS	Exporturi în Europa de Est	Importuri din Europa de Est
1948	183,000	304,800	489,500	730,900
1952	384,300	383,900	517,500	616,400

Se poate observa că , în timp ce comerţul american cu aria comunistă a scăzut drastic, cel al statelor vest-europene a cunoscut cel mult o stagnare. „Nesupunerea" celor din urmă a fost generată, în primul rând, de determinanţii procesului de refacere economică.

Politica de restricţii economice dezvoltată de Statele Unite asupra blocului comunist a fost departe de a ajunge la rezultatele aşteptate. Această constatare a întrunit opiniile autorilor care au analizat, ajungând la puncte de vedere diferite, întemeiată pe examinarea acestor lucrări de specialitate, este că embargoul economic nu a fost eficient din două cauze: 1. nu a fost îndeajuns de bine gestionat de Statele Unite, dar la administrarea defectuoasă a mecanismului de restricţii au contribuit din plin şi statele vest-europene, care au fost stimulate financiar, de către URSS şi statele satelite, să exporte tehnologie în spaţiul sovietic; 2. deoarece, prin structura stalinistă a economiei şi prin natura regimurilor comuniste sovietic şi est-europene, acestea au putut supravieţui şi chiar să se dezvolte pentru un timp, într-un sistem autarhic3"3. Oricum, restricţiile impuse de Statele Unite, prin CoCom, ţărilor vest-europene vor fi revizuite de administraţia Eisenhower.

Supravegherea strategică — din punct de vedere militar — şi embargoul economic au fost principalele pârghii uzitate de Statele Unite împotriva ţărilor comunizate din Europa de Est. Politica americană a îmbrăcat însă şi alte forme şi s-a exprimat prin mijloace adiacente, menite să producă - pe durată medie sau lungă — slăbirea puterii regimurilor comuniste sau măcar să conducă la reiterarea fenomenului titoist. Două dintre aceste procedee, folosite la începutul anilor cincizeci ai secolului trecut, s-au deovedit lipsite de eficienţă, cel puţin pe termen scurt.

Condamnarea regimurilor comuniste pentru nerespectarea drepturilor omului şi încălcarea angajamentelor %a Prima categorie de cauze constituie teza de bază a lui Anthony Sutton, Western Telmolog)i and Soviet Economic Developtnent 1945 to 1965, Stanford, 1973, în special pp. 399-400. A doua categorie de cauze reprezintă elementul central din analiza lui Gunar Adler-Karlson, Western Economic Warfcin 1947-1967, Stockolm, 1968.

internaţionale asumate, precum nerespectarea indicatorilor numerici ai forţelor militare, nu au făcut decât să consolideze tensiunea şi blocajul de comunicare diplomatică Est-Vest. De-a dreptul nefericită s-a dovedit a fi fost încercarea de detaşare a Albaniei de lumea comunistă, desfăşurată în acţiuni succesive în anii 1949 şi 1950, eşuarea acestei tentative datorându-se în foarte mare măsură lui Kim Philby, membru al grupului celor „cinci magnifici" britanici, care erau spioni sovietici304. Acţiunea din Albania avusese o dublă menire: de a testa posibilitatea centrifugării blocului sovietic est-european, prin acţiuni militare subversive; în al doilea rând, fusese programată a fi primul act dintr-o serie de acţiuni care urmau să consolideze structuri indigene de rezistenţă armată în estul Europei. Acest plan a fost conceput şi s-a desfăşurat în regia Biroului pentru Coordonarea Strategică al CIA, condus de Frank Wisner, fost rezident al OSS în România. In pofida solidei sale experienţe în domeniu, Wisner a dat dovadă de naivitate - stare de spirit caracteristică şi altor responsabili americani din anii respectivi — crezând că două mişcări anticomuniste, Ubertate şi Independenţă (Wolnosci Niepodkglosc) din Polonia şi Organizaţia Naţionaliştilor Ucrainieni (Ucrainska Viskova Organizaţia) din Ucraina, sunt capabile să desfăşoare acţiuni care să destabilizeze puterea sovietică în regiune. Ambele organizaţii fuseseră infiltrate de ofiţeri MGB, iar acţiunile plănuite au eşuat în faşă, nu înainte ca sovieticii să captureze armamentul şi fondurile trimise de americani3"5. In general, aceeaşi soartă au avut-o acţiuni similare, dar de mai mică amploare, desfăşurate de CIA în aceeaşi ani în Cehoslovacia, România şi Ungaria.

Alte strategii adiacente, utilizate de Statele Unite împotriva hegemoniei sovietice, au ajuns la rezultate notabile. Rapoartele nr. 58 şi 68 ale CSN prevăzuscră fiecare un capitol în care recomandau dezvoltarea unui sistem de propagandă şi chiar forme de război psihologic împotriva regimurilor comuniste. Cel mai eficient produs al acţiunilor întreprinse în această direcţie a fost postul de radio Europa Liberă. Localizat la Miinchen, Radio Europa Liberă a început să emită programe de la 4 iulie 1950, iniţial în limbile bulgară, cehă, maghiară, poloneză şi română. Din 1953 a emis şi în

3(14 Cristophcr Andrew and Oleg Gordicvsky, K.C.B., pp. 396-397; John Ranelaigh, Agenţia, p. 131-132. Cea mai bună reconstituire a faptelor trădării de către Kim Philby a acţiunilor din Albania la Nicholas Bethell, Creat Betn/yat. The Unlold Story of Kim Phi/by's Biggest Coup, London, 1984, pp. 197-201. „Desatelizarea Albaniei" a fost o acţiune comună, americano-britanică, dar decizia formală de iniţiere a acţiunii a fost luata la recomandarea CIA, de CSN, Vezi Ibidem, pp. 116-118.

3115 Cristopher Andrew, Oleg Gordievsky, K.C.B., pp. 393-395; John Ranelaigh, Agenţia, p. 131; Cristopher Andrew, For the Pi-esident's Eyes On/y. Secret Inteiligence and the American Presidency f/vm Washington to Bnsh, New York, 1995, p. 183.

limba tuşă, şi în limbile altor naţionalităţi din URSSW'. De-a lungul deceniilor următoare, programele postului Europa Liberă s-au bucurat de o mare audienţă în ţările comuniste est-europene.

Dacă efectele acţiunilor de propagandă au produs efecte pe termen lung, implicarea SUA în sprijinirea „defecţiunii iugoslave" a fost un succes obţinut imediat. Conştienţi de importanţa, pentru interesele occidentale a amplasamentului geografic al Iugoslaviei, responsabilii americani au decis să sprijine independenţa guvernului de la Belgrad faţă de Moscova, fără să pretindă conducerii iugoslave să renunţe la comunism. Cazul Iugoslaviei a fost examinat de PPS, imediat după „excomunicarea" lui Tito din Cominform, iar CSN a adoptat în iulie 1948 şi martie 1951, mai multe decizii, care au prevăzut la început acordarea unui sprijin economic regimului comunist iugoslav, şi au ajuns până la hotărârea strategică de a include informai, dar de fado, Iugoslavia în sfera de protecţie militară a Statelor Unite3"7. De altfel, la începutul anilor cincizeci, autorităţile americane şi cele iugoslave au colaborat împotriva blocului sovietic, iar o parte din dotările militare ale Iugoslaviei au fost asigurate de americani.

Cu toate că raporturile cu Iugoslavia au fost departe de a evolua într-o dimensiune consensuală, experimentarea acestui tip de sprijin strategic acordat unui stat comunist, care dorea să rămână independent de controlul sovietic, a fost considerată de Washington foarte utilă şi posibil de repetat în cazul altor subiecţi est-europeni. Concluziile extrase din analiza relaţiilor cu Iuo-oslavia lui Tito au indicat că nsistenţa economică reprezintă un stimulent în dezvoltarea unor tendinţe de autonomie ale regimurilor comuniste est-europene faţă de Moscova3"8. In fapt, tratamentul aplicat Iugoslaviei, cu toate specificităţile acestui caz, a constituit primul pas în elaborarea şi apoi

■«' Bennet Kovrig, OfWalhund Bridges, p.40.

3ii7 Decizia de principiu, în ii sprijini „erezia iugoslavă" a fost luată prin NSC 18, din 6 iulie 1948. Ulterior, CSN a

aprobat încă cinci rapoarte suplimentare, de la NSC 18/2 la NSC 18/6, ultimul fiind cel care a decis includerea Iugoslaviei sub protecţia militară a SUA, şi chiar utilizarea armei atomice împotriva unei agresiuni sovietice asupra Belgradului. Vezi Beatrice Hauser, Western „Containnient" Policies in the Cold War The Yuppslav Case, 1948-1953, London, 1989, pp. 75-78, 88-91,168-170.

1118 „Report to the President on United States Policies and Programs in the Economic Field Which May Affect the War Pottential of the Soviet Bloc, Februar)' 9, 1951", t'KU.S, 1951 voi. I, pp. 1026-1030. Acest studiu, înaintat CSN, a fost adoptat ca Raportul nr. 104 ni Consiliului la 12 februarie 1951. Hridem, p. 1025. Până în 1961, când a intervenit o sincopa în relaţiile speciale americano-iugoslave, SUA au acordat .Iugoslaviei, începând din 1948, un sprijin economic şi militar nerambursabil, în valoare de 2 miliarde dolari. Cf. John C Campbell, American Policj, pp. 76-77.

practicarea politicilor diferenţiate în relaţiile cu sateliţii sovietici din estul Buropei .

Problema ţărilor şi naţiunilor est-europene a devenit un subiect de dezbatere publică şi electorală în Statele Unite, de la sfârşitul anilor patruzeci. Prin ratificarea Tratatelor de Pace, SUA recunoscuseră formal guvernele est-europene. In acelaşi timp, deşi chestiunea respectivă era foarte delicata, guvernul american a fost de acord, neoficial, să acorde azil politic Comitetelor Naţionale în Exil, reprezentând naţiunile est-europene oprimate de regimurile comuniste. Delegaţii acestor comitete au reuşit să constituie, în 1949, Comitetul pentru o Europă liberă (în continuare CELJ, acţiune în care s-au implicat şi personalităţi care ocupau ranguri oficiale în SUA. La 1 mai 1949 la New York, în februarie 1951, la Philadelphia şi în iunie 1952 la Williamsburg, CEL a organizat trei mari mitinguri, la ultimul au participat peste 100 000 de persoane, în care s-a cerut guvernului american să sprijine exilul est-european, dar, mai ales, să întreprindă acţiuni care să oprească „represiunea sălbatică din estul Europei""1". In atmosfera tensionată a perioadei, acţiunile exilului est-european au fost folosite de republicani pentru a mai critica odată administraţia Truman, pentru slăbicunea de care dădea dovadă faţă de sovietici. în toamna anului 1951, congresmenul republican, Charley Kcrsten a reuşit să amendeze recent votata Lege a Securităţii Mutuale. Amendamentul Kersten prevedea alocare imediată a 100 milioane dolari, din fondurile destinate asistenţei militare europene, „pentru sprijinirea oricăror persoane care locuiesc sau evadează din blocul sovietic"' . In pofida protestelor sovietice, Amendamentul Kersten a fost aplicat, fondurile prevăzute fiind alocate, din 1952, şi formării unor mici unităţi de forţe

m La 22 mai 1951, CSN a luat în discuţie al treilea raport de evaluare al strategiei stabilite prin raportul nr. 58/2 al Consiliului. Obiectivele pe termen lung ale SUA, faţă de Europa estică, erau formulat astfel: „...a se reuşi constituirea [în regiune] a unor guverne independente, ne-totalitare şi ne-comuniste, care sa dorească, ele însele, să facă parte din comunitatea mondialei a lumii libere., .dar; pentru că, deocamdată altceva nu este posibil, un obiectiv mai uşor de îndeplinit, este acela de a sprijini crearea de regimuri ne-staliniste, chiar dacă ele rămân comuniste.. .până când scopurile de ba^ă ale Statelor Unite vor fi atinse". „Memorandum by the Undersecretary of State (W'ebb) to the Executive Secretary of National Security Council (Lay), May 22, 1951", fKW, 1951, voi. IV, Part. 2, p. 1258.

1111 Bennet Kovrig, TheMyth of]Jberation, pp. 94-96; Liviu Ţîrău, „Un episod din istoria Războiului Rece: Comitetul Naţional Român se adresează preşedintelui Truman, 26 mai 1952", Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca (tn continuare A.l.I.Q, 1997, pp. 298-299.

311 FRUS, 1952-1954, voi. VIII, liastem Europe, Soviet Union, Bastern Mediterranean, Washington, D.C., 1988, pp. 218-220. Şi anterior exisrase un program de sprijinire a refugiaţilor şi evadaţilor din blocul sovietic, dar fondurile prevăzute fuseseră mult mai mici, M milioane în 1952 si 41 milioane dolari în 1953.

speciale — care aveau în componenţă numeroşi refugiaţi est-europeni — pregătite să desfăşoare acţiuni deguerilla"2. Dezbaterile publice şi politice ale situaţiei dramatice a „naţiunilor captive" din Europa de Est au adus un suport popular masiv republicanilor şi candidatului acestora Dwight Eisenhower, în alegerile prezidenţiale din anul 1952. în luna mai, a acelui an, John Foster Dulles a publicat în revista Ufe un articol, devenit celebru ulterior, Spre o politică a cutezanţei (A Policy of Boldness), în care promitea dezvoltarea unor politici de forţă (roll-back policy) şi eliberarea (liberation) popoarelor captive de dincolo de cortina de fler"3.

Retorica republicanilor nu a fost însă transpusă în practică, deoarece ar fi produs o confruntare militară directă cu Uniunea Sovietică. Europa de Est avea să rămână sub umbrela hegemonică a Uniunii Sovietice încă multe decenii. In contrast cu abundenţa surselor documentare americane, accesul la informaţiile de aceeaşi factură, care să provină din arhive sovietice, este în continuare sever restricţionat. Izvoarele arhivistice declasificate, referitoare la intervalul de timp dintre anii 1948-1953, sunt chiar mai puţine decât cele din perioada 1943-1947, care, nici ele, nu se remarcă prin consistenţă numerică. Este de subliniat absenţa din circuitul istoriografie a unor documente care să prezinte evaluările făcute de structurile specializate

Prima reacţie sovietică de după respingerea Planului Marshall poate fi considerată a fi fost una politică, constituirea

Cominformului, care a avut loc în septembrie 1947, într-o manieră specifică conspirativităţii comuniste. Replica sovietică la acţiunea de organizare şi reabilitare economică a vestului Europei a fost una atipică. Analizele elaborate de specialiştii relaţiilor internaţionale relevă manifestarea unui anumit grad de identitate şi reciprocitate în acţiunile de structurare a alianţelor care se opun una alteia"4. Or, este evidentă absenţa similitudinii, în raport cu ceea ce se întâmpla în Europa vestică, în reacţia liderilor de la Kremlin. Nu este vorba doar despre absenţa unui plan de organizare economică, care să-1 concureze pe acela din vestul Europei - în ianuarie 1949 a fost constituit Consiliul pentru Ajutor
r
312 Bennett Kovrig, The Myth oflJberation, pp. 96-98.
'"John Foster Dulles, „A Policy of Boldness", IJ/e, XXXII, 19 May 1952, pp. 146-160.
114 William H. Riket, The Theory of Politica! Cocdttions, New Haven, 1964, pp. 173-174, a subliniat necesitatea, reciprocă, a creării unui echilibru dinamic interior al fiecărei alianţe. Robert Gilpin, W'ar tind Cbange in World Politica, Cambridge, Massachussetts, 1981, pp. 13-15, a remarcat că, în faza de amplitudine a unei confruntări, în fiecare alianţă se instalează un echilibru hoiueostatic. Terminologia diferită a celor doi autori indică aceeaşi stare de fapt, automobilizarea subiecţilor dintr-o alianţă, în scopul omogenizării acesteia.

Economic Reciproc (în continuare CAER), dar acest organism nu a funcţionat în realitate până în 1957 - ci, însuşi faptul că alianţa sau comunitatea ideologico-politică închegată la Szklarska Poreba nu cuprindea subiecţi de drept internaţional, recte state, ci partide comuniste şi muncitoreşti. In fapt, constituirea şi rolul conferit Cominformului de către Stalin reprezintă prima etapă a strategiei sovietice de după instaurarea stării de război rece: consolidarea stăpânirii şi controlului sovietic asupra Europei estice, transformată într-un câmp de tranşee împotriva Occidentului315.
In influentul său studiu publicat la începutul anilor cincizeci ai secolului trecut, Adam Ulam a subliniat una dintre consecinţele paradoxale ale formării Cominformului: ideea creării Biroului Informativ sau a unui organism asemănător a fost promovată de Tito, în scopul preluării mai rapide şi cu eficienţă, de către partidele comuniste est-europene, a experienţei politice a PCUS. Dar, la mai puţin de un an de la apariţia Cominformului, Partidul Comunist Iugoslav, condus de Tito, a devenit duşmanul de moarte al Uniunii Sovietice şi blocului comunist est-european31'.
La mijlocul deceniului şapte al secolului douăzeci, publicarea unor documente din arhiva Partidului Comunist Maghiar a dezvăluit intenţiile de organizare a unei internaţionale comuniste încă din 1946. Această informaţie a fost validată după 1991, de documentele declasificate din arhivele sovietice şi iugoslave31. Corelarea noilor date cu acţiunile politice sovietice, induce concluzia că, în realitate, formarea Cominformului a fost plănuită la Kremlin încă de la începutul anului 1946, dar momentul apariţiei a fost amânat din motive tactice: alegerile programate să se desfăşoare în acelaşi an în Bulgaria, Cehoslovacia şi România, dar mai cu seamă în Franţa. Fapt ce arată că liderii sovietici erau conştienţi de efectele negative, pe care urma să le producă apariţia unei noi structuri cu reprezentare internaţională, ce amintea de Komintem.
Primul obiectiv urmărit de Stalin şi de secundanţii săi prin Cominform nu a privit decât tangenţial aria vest-europeană. Documentele sovietice, citate de istoricii ruşi Leonid Gibianskii şi, ulterior, de Vladimir Zubok şi
315 Helene Cariere d'Encausse, \je Granrl Frerre. IJUnion Sovietique et l'Iiuwpe sovie'tisee, Paris, 1983, p. 101.
316 Adam B. Ulam, Titoism and the Cominform, Cambridge, Massachussetts, 1952, pp. 39-49,117434.
317 Agnes Sâgvâri, „Nepfront es Proletardiktatura", Tortinelmi S^emle, 2, 1966, p. 216, apud Lilly Marcou, \ji Comiform, In communisiue de guem froide, Paris, 1977, p. 46; Leonid Gibianskii, „The Soviet Bloc and the Iniţial Stage of the Cold War: Archival Documents on Stalin's Meetings with Communist Leaders of Yugoslavia and Bulgaria, 1946-1948",
fW Builetin, no. 10, March 1998, pp. 112-134.
I

Constantin Pleşakov, dezvăluie că liderii de la Kremlin gândiseră încă din 1946 un posibil plan de „revoluţionare" a economiilor capitaliste vest-europene, prin intermediul partidelor comuniste occidentale, cărora le fusese conferit rolul de a cincea coloană1"1. Totuşi, în vara anului 1947, aceeaşi conducători au considerat ca măsură prioritară fortificarea socialismului, recte a sistemului de dominaţie sovietică, în estul Europei. Minuţioasa investigaţie asupra Cominformului, realizată de Lilly Marcou, subliniază că în pofida discursurilor şi a rezoluţiilor sever antioccidentale, votate la conferinţele acestui organism sau publicate în ziarul acestuia, Pentru pace trainică, pentru democraţie populară, principala preocupare impusă de sovietici a fost de la început edificarea socialismului şi înlăturarea elementelor inamice acestuia din ţările lagărului comunist"".
Reconstituirea evenimentelor derulate între anii 1947-1953 în Europa estică evidenţiază ritmul rapid şi abrupt, în

care guvernele comuniste au căutat să transforme sistemele politice, sociale şi economice pe care le conduceau după modelul sovietic. Imediat după prima întrunire a Cominformului, teoreticienii sovietici şi est-europeni au „metamorfozat" conţinutul concepţiei şi regimului de democraţie populară. în contrast cu stipulaţiile lor anterioare, aproape tot aceeaşi actori din ţările est-europene au definit regimul de democraţie populară — în conformitate cu linia interpretativă trasată de Moscova — drept o formă, apropiată de cea sovietică, a dictaturii proletariatului, modelul de urmat fiind cel al URSS12". O primă transformare majoră, produsă în această direcţie începând cu toamna anului 1947, a fost aceea de ordin constituţional. Bulgaria, la 4 noiembrie 1947, România, la 13 aprilie 1948, Cehoslovacia, la 9 mai 1948, Ungaria, la 20 august 1949 şi Polonia la 22 iulie 1952, au adoptat constituţii inspirate şi cuprinzând părţi identice din Constituţia stalinistă promulgată în 1937. Două dintre noile legi fundamentale, cele din Ungaria şi Polonia, făceau în textele lor mai multe referiri la Uniunea Sovietică, o procedură atipică statelor suverane321.

318 L.Y. Gibianskii, „Kak voznik Kominform: Po novim arkhivum materialam" (Cum s-a format Cominfonnul: noi materiale arhivistice), Nauaia i ttaveiskaia istoriia, 4, iun-iul 1993, pp. 135-147; Vladislav Zubok, Constantine Pleshakov, Inside the Kremlin's Ca/d Wm\ pp. 132-133.

3|1) Lilly Marcou, \x Komitiform, pp. 42-45, 84-86.

:'2" Zbigniew Brzezinski, The Soviet Bloc, pp. 67-77, a elaborat o schemă a stagiilor metamorfozărilor teoretice ale conceptului de clemocrafie-populară între anii 1947-1949.

321 Ibidem, p.78. în România a fost adoptată la 8 iulie 1952 o nouă constituţie, şi rrwi apropiată de cea sovietică. Vezi capitolul următor.

Abrogarea piuripartidismului, în chiar formele restrictive în care acesta mai exista, a reprezentat numai unul dintre elementele transferului de identitate sovietică în ţările est-europene. Etatizările industriei şi comerţului, introducerea „sistemului de egalizare a preţurilor în economie"322 şi crearea comitetelor centralizate de planificare economică, au fost paşii următori şi profunzi ai procesului de „inginerie socială" şi politică impus de la Moscova. Acest proces a continuat prin colectivizările din agricultură, reformele — de tip sovietic — din administraţie, educaţie etc, şi nu în ultimul rând, prin interdicţiile de natură religioasă323. în acelaşi timp structurile de putere din statele est-europene s-au transformat după exemplul statului sovietic. Guvernele comuniste din regiune au subordonat politic armatele naţionale şi şi-au creat uriaşe aparate represive, bazate pe poliţie politică, legislaţie represivă şi sisteme de detenţie şi concentraţionare. Regimurile comuniste est-europene au dobândit astfel o importantă dimensiune militaristă, caracteristică statului bolşevic încă de la începuturile existenţei acestuia321.

In pofida absenţei unor documente sovietice explicite în acest sens, este uşor detectabilă intenţia conducerii de la Kremlin de dizolvare a identităţilor culturale şi naţionale din statele satelite est-europene. O dovadă a acţiunilor

1)22 Introducerea sistemului de egalizare a preţurilor nu a avut ca scop de bază eliminarea speculei, inflaţiei etc. sau privarea întreprinderilor de dreptul de a opera cu vaJută liber-convertibilă. In realitate, obiectivele au fost separarea economiilor de tip socialist de evoluţiile economiei mondiale şi, mai ales, „fabricarea" preţurilor diferitelor produse în funcţie de criterii politice. Prin acest sistem de calcul, valoarea unui produs-marfa era calculată preferenţial, fără a se ţine cont de preţul de cost, în funcţie de structura economică ce îl producea şi nu raportat la valoarea sa intrinsecă şi la cerinţele pieţei. Ca atare, produsele-marfă fabricate de proletariat erau cotate artificial la o valoare mai înaltă, indiferent de cotaţiile pieţei. Vezi Jănos Kornai, The Socialist System. The Politica/ Eiconoiny of Cow/mmism, Oxford, New York, 2000, pp. 150-155.

323 Privitor la transformările agriculturii şi economiilor est-europene după modelul sovietic vezi tabelele cronologice şi comparative în Geoffrey Swain şi Nigel Swain, Eastet/i Europe silice 1945, London, 1993, pp.108-110. Asupra interdicţiilor în practicarea religiei, şi a suprimării unor biserici şi culte în Europa de Est, vezi Pedro Ramet, „The lnterplay of Religions Policy and Narionalities Policy in the Soviet Union and Eastern Europe" in Pedro Ramet, ed., Re/iffon and Naţionalism in the Soviet Union and Tiast European Politics, Durham and London, 1989, pp.10-15.

-1-4 Ihtiel de Sola Pool, Satellite Genera/s. s\ Study of Militaiy Elites in the Soviet Sphere, Stanford, 1955, pp.1-20; Jonathan R. Adelman, „Toward a Typology of Civil —Military Relations", in Jonathan R. Adelman, ed., Communist Ar/r/ies in Politics, Boulder, 1982, pp.6-12; Roman Kolokowicz, „Toward a Theory of Civil-Military Relations in Communist (Hejţemonial) Systems", in Roman Kolokowicz, Andrew Karbonski, Soldiers, Peasants and H'ireat/crats. Civil-Military Relations in Communist and Modeivi^iiiţ Sodeties, London, 1982, 231-251.

desfăşurate cu acest scop o reprezintă eliminarea cu predilecţie, la întreaga scară socială, a elitelor din aceste ţări. Procesul de eliminare a elitelor, care îşi câştigaseră acest statut prin performanţele educative şi profesionale, fusese consacrat sub Stalin. Studiul întocmit de unul dintre primii sovietologi americani, George Schueller, la începutul anilor cincizeci ai secolului trecut, arată înlocuirea şi epurarea elitelor de tip clasic — cu pregătire intelectuală sau

profesională - din Uniunea Sovietică imediat după ce Stalin a preluat puterea. Noi veniţi aveau o pregătire educaţională minimă şi proveneau din zonele marginale ale societăţii, majoritatea lor se născuseră în zone rurale puţin dezvoltate, şi le-a fost indus sentimentul că îi datorau lui Stalin ascensiunea social-politică125. Fără îndoială, la fel ca în Uniunea Sovietică, desfăşurarea acestui mecanism în Europa de Est a avut şi scopul uniformizării social-politice. Este însă foarte uşor să identificăm şi celălalt obiectiv, deznaţionalizarea şi aculturizarea societăţilor est-europene. Impresionanta lucrare a Helene-i Carrere d'Encausse prezintă etapele acestui proces distinct din fenomenul represiunii comuniste în ţările est-europene: 1947-1948 -eliminarea fizică şi juridică a elitelor politice, economice şi culturale tradiţionale, aşa-numiţii „duşmani ai poporului şi inamici ai revoluţiei"; 1948-1949 — eliminarea comuniştilor naţionalişti şi deviaţionişti, respectiv a acelora care fuseseră percepuţi că s-ar opune stalinismului asimilator (cazurile lui Pătrăşcanu în România, Gomulka în Polonia, Kostov în Bulgaria şi Rajk în Ungaria); 1949-1952 — epurarea unei părţi a staliniştilor fideli, îndeosebi a celor cu trecut kominternist şi origini evreieşti. Ultima etapă reprezintă o reiterare a strategiei infailibile a lui Stalin, de a-i elimina, prin violenţă şi teroare, pe conducătorii vasali şi periferici pentru ca aceştia să nu se obişnuiască cu prerogativele puterii326. Nu doar elitele tradiţionale şi aparatele partidelor comuniste au fost supuse consecinţelor stalinismului exportat în Europa de Est. Din anul 1947, dar ajungând la faza de incandescenţă maximă între anii 1949-1952, sistemul de represiune s-a extins la proporţii de masă. Deşi suntem nevoiţi să semnalăm din nou hiatusul documentar, unitatea

123 George K. Schueller, The Politbun, Hoover Institute Studies, Seties B, No. 2, apud, Hatold D. Laswell, Daniel Lerner, C. Easton Rothwell, The Comparative Studies of h.lite, Stanford, 1952, p. 33.

W(l Helene Cariere d'Encausse, \x Cranii t'mre, pp.116-127. Etimologia termenului de comunist naţional a fost frecvent asociată cu atitudinea anumitor lideri comunişti est-europeni în favoarea conservării identităţilor şi tradiţiilor naţionale ale regimurilor din care ei înşişi făceau parte. Numai că, la origine, acest termen, care a avut între 1947-1953, conotaţii strict negative, îi desemna pe comuniştii nativi care rămăseseră în ţara lor de origine pe durata celui de al doilea război mondial. Sau, altfel spus, îi cataloga astfel pe cei care nu fuseseră „găzduiţi" în URSS.

cronologică şi tipologia comună a acestor acţiuni desfăşurate în statele democraţiei populare, induc concluzia, greu de contestat, că pupitrul de comandă al acestor acte represive se afla la Moscova127.

într-o etapă care poate fi considerată clasică în studierea lumii comuniste, respectiv între deceniile şase şi nouă ale secolului trecut, s-a impus cu predilecţie teza, conform căreia extinderea şi intensificarea regimului represiv în Europa estică sovietizată au fost determinate de defecţiunea iugoslavă". In cunoscuta sa lucrare dedicată istoriei democraţiilor populare, Francois Fejto vede o legătură cauzală între „erezia lui Tito" şi procesele de epurare şi purificare politică din statele satelite Uniunii Sovietice, între 1948-1951, 25% dintre membri partidelor comuniste est-europene au fost excluşi, iar circa 5-10% din totalul acestora au fost arestaţi32". Fără îndoială, refuzul lui Tito de a deveni, asemenea celorlalţi „fraţi întru credinţă" din estul Europei, un simplu executant al ordinelor venite de la Kremlin, i-a amplificat lui Stalin anxietăţile paranoice vis-â-vis de alte posibile trădări. Fapt care, cu siguranţă, 1-a stimulat să ordone o disciplinare şi intensificare a controlului asupra aliaţilor ideologici est-europeni. Re-examinarea întregului ansamblu al politicii sovietice din aceşti ani - folosim în acest scop şi cele câteva date cu adevărat relevante obţinute în scurta perioadă de timp când arhivele sovietice au fost deschise cercetărilor - induce constatări mult' nuanţate faţă de cele anterioare.

127 La treisprezece ani de la căderea regimurilor comuniste cercetările istorice sunt încă departe de a oferi cifre exacte ale numărului de cetăţeni est-europeni supuşi represiunii comuniste în această perioadă. Cauza fundamentală se datorează — din nou — menţinerii restricţiilor în accesul la arhive, respectiv „epurărilor"anterioare şi ulterioare căderilor regimurilor comuniste a unor fonduri documentare. Studiile de bază în acest domeniu estimează la un miUion numărul celor decedaţi în urma represiunilor comuniste din statele est-europene. Lor li se adaugă, în fiecare ţară sovietizată, sute de mii de condamnaţi, deportaţi, etc. Statistica incompletă a acestor tragice evenimente arată astfel: Bulgaria, circa 187000 persoane condamnate la închisoare şi la muncă forţată, între 1944-1962; Cehoslovacia, aproximativ 200000 de personae supuse reprimării; RDG, 122000 persoane în temniţate în perioada 1945-1950, dintre care 43000 au murit în detenţie; Polonia, cel puţin 300000 de întemniţaţi între 1945-1948 (în 1953 personalul aparatului represiv atingea 325000 persoane); România, circa 200000 de deţinuţi în lagăre şi închisori la începutul anilor cincizeci; Ungaria, circa 400000 de condamnaţi. Vezi Ivan T. Berend, Central and Hastent Europe 1944-1993. Detour from Peripbeiy ta tije Peripbeiy, Cambridge 1996, pp.71-72; Professor Alexandr Danilov et als, Tbe Histoiy ofRussia, p. 236; Stephane Courtois, Nicholas Werth et als, Cartea Neagră a Comunismului. Crime, teroare, represiune, Bucureşti, 1998, pp.ll, 379-395.

Ms Francois Fejto, Histoire des democratiespopu/aires, voi. 1, Paris, 1969, pp.254-256. Vezi Şi Adam B. Ulam, Titoism aud tbe Cominfonu, passim; Zbigniew Brzezinski, The Soriet Bloc, p. 82; Jacques Levesque, L'URS.S' et sa politique, pp.139-143.

Proiecţia interpretativă pe care o propunem nu minimalizează importanţa cazului iugoslav, ci doar îl încadrează în ierarhia interacţiunilor politicii externe sovietice din perioada respectivă.
Este indubitabil că viziunea strategică a lui Stalin a fost profund europocentristă. Dincolo de preluarea din mentalul politic ţarist a obsesiei după care Rusia se putea considera cu adevărat puternică doar dacă era prezentă şi influentă în politica bătrânului continent, este evidentă asimetria intereselor de natură strategică, prin care Stalin s-a raportat la afacerile europene, respectiv la cele asiatice. Două relativ recente studii, ai căror autori au utilizat în construcţia lor argumentativă documente inedite din arhivele chineze şi sovietice, au fost în măsură să aducă clarificări esenţiale şi să confirme mai vechea concluzie, la care s-a ajuns mai degrabă prin deducţii, a aşa-numitului dezinteres al lui Stalin faţă de China. Analizele realizate în paralel de Odd Arne Westad, respectiv de trioul Gonciarov, Lcwis şi Xue Litai, oferă o foarte convingătoare demonstraţie asupra viziunii lui Stalin privitoare la instaurarea unui regim comunist în China. Motivat de considerente geopolitice, Stalin a apreciat corect că numai printr-o conducere autoritară, de tip comunist, China ar fi putut deveni în mod real o mare putere. Odată comunizată, China urma să devină un al doilea pol de putere şi atracţie pentru mişcarea comunistă internaţională, şi, ca urmare, liderul de la Kremlin ar fi preferat menţinerea guvernării Guomindang, situaţie în care Uniunea Sovietică ar fi putut controla, sau cel puţin dirija, evoluţiile politice din această ţară" . Ca atare, Stalin a „omis" să acorde vreun ajutor direct Armatei Roşii din China, şi chiar a ordonat instrumentaizarea unor mişcări separatiste în perioada războiului civil. De altfel, sub diferite pretexte, Stalin a refuzat să se întâlnească cu Mao până în noiembrie 1949, când victoria comuniştilor în China i-a impus acest lucru, în lucrarea sa de referinţă asupra politicii externe sovietice, Adam Ulam a remarcat faptul că, inclusiv în vara anului 1949, presa sovietică a acordat un spaţiu redus şi insignifiant ştirilor privitoare la evenimentele din China, unde victoria „armatei de eliberare" devenise iminentă '. Obligat de împrejurări, Stalin a acceptat de iure China Populară ca membru al lagărului socialist; însă, aşa cum vom vedea, i-a rezervat un rol de supus asiatic al Uniunii Sovietice, care să nu aibă de a face cu democraţiile populare est-europene.
'-9 Odd Arne Westad, Colii War and Kepolulion: Soviet-Aimrican YUvaliy and l/x Origt/s of t/x Cbiiiese Civil War, 1944-1946, New York, 1993, pp. 172-175; Sergei N. Goncharov, John W. Lewis and Xue Litai, Uncertain Partners: Stalin, Mao and tbe Korean War, Stanford, 1993, pp.14-15, 28-34.
r>" Adam B. Ulam, lixpansion and Coexi.stence, p. 492.

Sursele arhivistice sovietice privitoare la intenţiile şi planurile strategice ale Kremlinului în Europa sunt incomparabil mai sărace în comparaţie cu cele referitoare la Asia. Totuşi, construirea unui cadru de analiză, care să reconstituie politica sovietică, este deplin posibilă prin corelarea deciziilor strategice, atestate documentar, luate de Stalin în Extremul Orient, cu acţiunile URSS în Europa de Est şi cu anumite evenimente derulate în ţările în zonă în aceeaşi perioadă. In această perspectivă, devine posibilă elaborarea unui răspuns, argumentat logic, la o întrebare, care a „chinuit" decenii la rând mai multe generaţii de cercetători: a intenţionat sau nu Stalin să declanşeze un război împotriva Occidentului? Clarificarea acestei probleme poate explica scopurile urmărite în politica sovietică şi acţiunile întreprinse în acest sens.
Am arătat anterior că, în pofida exigenţelor pretinse starea extrem de tensionată din relaţiile internaţionale, adaptarea şi modernizarea structurilor ajutătoare şi specializate ale corpului decizional de la Kremlin, în fapt a chiar angrenajului strategic al Uniunii Sovietice, au fost foarte limitate. Această constatare indică existenţa unui anumit grad de incoerenţă în gândirea strategică a lui Stalin, respectiv incapacitatea acestuia şi, probabil, a secundanţilor săi în a elabora un plan stabil, care să fie aplicat măcar pe termen mediu, în confruntarea cu Statele Unite. Inabilitatea conducerii sovietice de construi o strategie clară în raporturile cu SUA poate fi identificată în soluţiile conjuncturale adoptate de liderii de la Kremlin, precum şi în stagiile oarecum contradictorii, în care a evoluat politica externă a Uniunii Sovietice.
Probabil că cea mai vizibilă trăsătură a incoerenţei conceptuale de care vorbeam a fost cea existentă în plan ideologic. Discursul ţinut de Jdanov la constituirea Cominformului a reintrodus, în forţă, teza lui Stalin privind inevitabilitatea războiului dintre lagărele capitalist şi comunist. Paradigma războiului inevitabil a fost prezentă în toate dezbaterile şi campaniile ideologice de după 1947, dar, în mod surprinzător, a fost abandonată de însuşi StaLin, înaintea morţii sale. In ultima sa contribuţie la patrimoniul jteoretic al marxism-leninismului, Problemele economice ale socialismului în URSS, aublicată cu trei zile înaintea desfăşurării, în octombrie 1952, a Congresului kl XlX-lea al PCUS, Stalin a reafirmat separarea lumii în două lagăre, dar a feubliniat că fortificarea lagărului socialist este un factor suficient de puternic aentru a împiedica izbucnirea unui nou război mondial1".
■'■" Această idee a fost imediat preluată în discursul prezentat de Malenkov la Congres. Vezi G. Malenkov, Raportul general prezentat în faţa Comitetului Central la Congresul al XlX-lea al PCUS, Bucureşti, 1952, p. 31.

'■'■' Imensa distanţă între cele două proiecţii asupra viitorului redă într-un mod concret meandrele conceptuale în care a evoluat politica externă sovietică din aceşti ani. Zig-zag-ul de la nivelul oficial al ideologiei Uniunii Sovietice dezvăluie însă şi căutările continue şi nu foarte sistematice ale conducerii de la Kremlin, respectiv obiective majore, care au fost urmărite temporar şi ulterior au fost abandonate. Ascensiunea şi dispariţia ultimelor corespunde în bună măsură traseului sinuos, ca poziţie în cadrul cercului de putere al URSS, al câtorva dintre „locotenenţii" lui Stalin. Cu toate că sextetul sau septet//f, care a format echipa de conducere de după 1945, a rămas într-o formulă stabilă până la moartea lui Stalin. Rolul şi influenţa membrilor acestui grup decizional s-au schimbat în mai multe rânduri. Factorul fundamental care a determinat evoluţia acestor personaje a fost relaţia pe care respectivii o aveau cu Stalin. Liderul absolut al Uniunii Sovietice s-a folosit de puterile sale discreţionare pentru a-i avansa pe unii, a-i degrada pe alţii, dar, fără îndoială, deşi nu ar fi putut accepta acest lucru, s-a aflat sub influenţa unora dintre ei. Deşi mai puţin cunoscut din această perspectivă, cazul lui Ghiorghi Malenkov este simptomatic pentru politica de cadre a lui Stalin la nivelul cel mai înalt. Considerat vinovat, pentru o culpă obscură, Malenkov a fost exilat în anul 1946 în Asia Centrală. Iertat, el a revenit la Moscova, unde a devenit persoana de încredere a Conducătorului, iar din anii 1951-52 părea a fi succesorul desemnat de Stalin132. Cea mai spectaculoasă retrogradare, ca poziţie de putere, a cunoscut-o Molotov. Demis în 1949 din postul de Ministru de Externe, după ce soţia îi fusese deportată în Siberia cu puţin înainte, el însuşi fiind la un pas de a fi arestat înaintea morţii lui Stalin333.

O perioadă îndelungată, valurile de represiune şi epurările desfăşurate în Uniunea Sovietică după anul 1946 au fost asociate cu ascensiunea lui Andrei Jdanov în postura de ideolog-şef şi autor al demersului „celor două lagăre", în plus, Jdanov dăduse semnalul luptei ideologice împotriva cosmopolitismului şi liberei creaţii în domeniul cultural. Este foarte posibil ca Jdanov să fi fost folosit la un moment dat de Stalin împotriva lui Molotov. In decembrie 1945, când Stalin a început să îşi critice direct ministrul de externe în reuniunile Po/itb//ro-u\ui, Jdanov a fost numit şeful Departamentului de Politică externă al Comitetului Central al PCUS. Dar, deşi a încercat să concureze Narkomindelul, Departamentul condus de

Vezi nota 115 din precedentul capitol.

312 Professor Alexandr A. Danilov et als, The History ofKiissia, p. 254. ' .....'

■U1 Vladislav Zubok, Constantine Pleshakov, lnside tbe Kmulin's CM War, p. 80.

Jdanov avea resurse limitate, iar rapoartele elaborate ele el aveau un conţinut strict ideologic334.

Analizele întocmite la începutul anilor optzeci de doi sovietologi americani au scos în evidenţă o latură mai puţin cunoscută a lui Jdanov. \Verner Hahn şi, imediat după aceea, Gavriel Ra'anan, au arătat că Jdanov a jucat rolul unui moderat, în opoziţie faţă de Malenkov, Beria şi Suslov, promotorii unei linii politice dure. Deşi ar putea părea lipsită de relevanţă, disputa dintre cele două grupuri a devenit vizibilă atunci când s-a dezbătut încadrarea, ca potenţiali membri ai lagărului păcii şi socialismului, a statelor recent decolonizate, Birmania, Egipt, India, Indonezia, Siria etc. Beneficiind probabil şi de decesul prematur al lui Jdanov, deşi disputa fusese anterior tranşată, susţinătorii liniei dure reuşind să îşi impună punctul de vedere. Astfel, lideri precum Ghandi, Nehru sau U Than, au fost categorisiţi ca „lachei ai imperialismului", deşi atitudinea şi viziunea lor privitoare la puterile occidentale era departe de a fi favorabilă acestora "\

Este important de precizat faptul că promotorii „puritanismului şi ortodoxiei comuniste" au deschis o campanie în această direcţie încă din toamna anului 1947. Raportul ţinut de Jdanov la constituirea Cominformului şi-a câştigat reputaţia de a fi rămas textul ideologic fundamental al organizaţiei, dar lucrurile au stat doar în parte aşa. Deşi Jdanov nominalizase între membri lagărului antiimperialist şi state recent decolonizate, articolul publicat de Malenkov în al doilea număr al revistei Cominformului a infirmat această teză336. Condamnarea celor mai mici abateri de la linia oficială marxist-leninist-stalinistă avea o anvergură universală, dar scopul imediat urmărit era consolidarea hegemoniei sovietice asupra Europei de Est.

Această regiune continua să ocupe prima poziţie în ierarhia intereselor de securitate ale Uniunii Sovietice şi după 1947. Totuşi, intenţiile lui Stalin faţă de ţările satelite din zonă rămân însă neclare. Până la încheierea tratatelor de pace, Stalin a delegat câte un proconsul sovietic , care să supravegheze democraţiile populare în formare, indiferent dacă statele în

334/fo'riW, pp. 121-123.

135 Werner G. Hahn, Poshmir Soviet PoliticcThe Fall ofZtlanov and the De/ea/ of Moderation, Ithaca, New York, 1982, pp. 9-12; Gavriel D. Ra'anan, International Polky bormation in the UV.VR: badianul„Debafes"dunng Zhdanovcinci, Hamden, Connecticut, 1983, passitn.

336 Pentru Pace Trainică, Pentru Democraţie Populară, nr. 2, 15 noiembrie 1949, p. 1,2. Vezi şi Lilly Marcou, Ijs Kominform, pp. 47-51, 99-100.

Termenul de proconsul l-am preluat de la V. Zubok şi C. Pleshakov, Inside the Kremlin's Cold War, p. 117.

cauză aveau statutul de învinse sau învingătoare. Sistemul de controlare a acestora a fost menţinut şi ulterior, prin trupele Armatei Roşii şi consilierii sovietici. Cu excepţia Poloniei, unde Mareşalul Rokosovski a fost numit ministru al apărării, eventuali noi proconsuli, care trebuie că i-au înlocuit pe Zorin în Cehoslovacia, Voroşilov în Ungaria sau Vîşinski în România, s-au păstrat într-o postură mai mult decât discretă. De altfel, considerând probabil că este stăpân pe situaţie, Stalin a amânat încheierea unor tratate formale de alianţă între Uniunea Sovietică şi toţi sateliţii săi est-europeni. URSS deschisese seria tratatelor de prietenie şi ajutor reciproc - care conţineau şi garanţii mutuale de securitate — în decembrie 1943 cu Cehoslovacia şi a continuat cu cele încheiate în 11 aprilie 1945 cu Iugoslavia şi 21 aprilie 1945 cu Polonia. In schimb, tratatele similare încheiate cu România, Ungaria şi Bulgaria, au fost semnate, în această ordine, abia în lunile februarie, martie 1948. Este deplin plauzibilă explicaţia lui Zbigniew Brzezinski, că sovieticii s-au grăbit să încheie respectivele tratate cu ultimele trei state şi pentru a contrabalansa efectele, considerate de ei negative, iniţiativei Iugoslaviei, care semnase în lunile noiembrie-decembrie 1947 înţelegeri similare cu cei trei foşti sateliţi ai Axei3'7. Dar, acţiunea reactivă a Moscovei în aceste cazuri indică ceva mai mult decât îndreptarea unei erori: faptul că la Kremlin sateliţii est-europeni erau consideraţi - cel puţin în acea perioadă — aliaţi ideologici şi arii de exploatare economică. In etapa respectivă rolul primordial ce le fusese conferit rămânea acela de zonă-tampon, care să asigure apărarea avansată a Uniunii Sovietice în Europa. Acesta a fost unul dintre motivele pentru care Stalin a fost dezinteresat în formarea unei aliate inter-statale regională şi a refuzat să i-a în considerare, până în 1950, ridicarea la standarde adecvate a nivelului de pregătire şi dotare a armatelor est-europene. Intervalul de timp, cuprins între anii 1945-1949, a fost caracterizat de imobilism organizatoric şi chiar de eliminarea unor structuri utile aparatului strategic al Uniunii Sovietice. Modificările instituţionale produse în această perioadă au fost minime şi - din ceea ce se cunoaşte - nu au contribuit la creşterea eficienţei organizatorice. în martie 1946, a fost schimbată titulatura Consiliului Comisarilor Poporului, a cărui denumire a devenit guvern, iar comisariatele şi comisarii, minister şi respectiv miniştri. Stalin a rămas în continuare şeful partidului şi guvernului, şi a deţinut până în 1947 şi postul de ministru al apărării, când i-a delegat formal această funcţie Mareşalului Bulganin"8.

"7 Zbigniew K. Btzezinski, The Soviet Bloc, pp. 56, 109-110.

138 Leonatd Schapiro, The Communist Party of tbe Soviet Union, London, 1970, pp.510-523. ...

Greutăţile cauzate de problemele refacerii şi reconversiei economice, demobilizarea masivă şi urmările generale ale războiului au fost o parte a factorilor care a întârziat necesara reorganizare strategică a Uniunii Sovietice. Oarecum surprinzător, dar pe deplin caracteristic cursului politic adoptat de Stalin în anii 1947-1948 au fost desfiinţate mai multe instutute de cercetări specializate, precum cel de Economie Mondială condus de Varga, dar efectele nocive ale stalinismului s-au răsfrânt inclusiv asupra armatei. Cercetările şi studiile asupra artei şi teoriei militare au devenit prohibite până la moartea marelui conducător, realitate recunoscută ulterior de oficialii sovietici"9. Doctrina militară sovietică a rămas subordonată teoriei, enunţată de Stalin în februarie 1942, a celor cinci factori permanent operaţionali în război: stabilitatea spatelui, moralul trupelor şi al opiniei publice, cantitatea şi calitatea diviziilor, cantitatea şi calitatea furniturilor militare şi calitatea şi capacităţile cadrelor de comandă34". Aplicată în al doilea război mondial, această doctrină îşi dovedise eficienţa. Dar, fără să ţină cont de rapidul progres tehnologic produs după 1945, ea devenise perimată. Totuşi, se pare că Stalin a fost convins în cele din urmă, după 1948 - este posibil ca un rol în acest sens să îl fi jucat şi experienţa dobândită în urma crizei Berlinului -de necesitatea adaptării doctrinei militare sovietice la progresele tehnologice. Ani mai târziu, cunoscutul teoretician militar sovietic, Mareşalul Sokolovski, a amintit în treacăt de contribuţia adusă de generalul Talenski, din 1947 director al Institutului de Istorie Militară, de pe lângă Marele Stat Major, ale cărui rapoarte şi analize, stăruitoare în această direcţie, au ajuns până la Stalin'".

In pofida dificultăţilor economice majore, complexul militar-industrial {voenniipromişlenii kompkks) a beneficiat de o insularitate pozitivă, în raport cu starea generală a economiei sovietice. Departe de a fi fost convertită la economia de pace, industria sovietică de război a continuat sa se dezvolte extensiv şi intensiv. Producţiei de arme clasice, tancuri, vehicule motorizate, artilerie de câmp şi antiaeriană, i-au fost adăugate noile tipuri de armament, avioane de vânătoare cu reacţie, bombardiere cu rază lungă de acţiune, sisteme radar şi rachete balistice.

m Raymond Garthoff, Soviet Strategy in tbe Nuclear Age, New York, 1958, p. 70; A. Cireiciko, „Voennaia Lstoriia: Sovremennost", X-'oenno-lstoriceskii Zbumal, Febra] 1961, apud Raymond J. Swider, Jr., Soviet Mi/itaty Kefortu in tije Trmntietb Century. l'liree Case Studies, I-ondon, 1992, p. 86.

1411 Raymond J. Swider, Jr., Soviet Military Reform,pp. 84-85.

311 V.D. Sokolovski, Marshall of the Soviet Union, Soviet Strateg); 3'" ed., Edited with an analisys and commentary by Harrict Fast Scott, New York, 1975, p. XIX.

Persuasivul studiu al lui David Holloway reconstituie cu multă elocinţă procesul de înarmare accelerată a Uniunii Sovietice. încă din anii 1946-1947, forţele aeriene sovietice au fost dotate cu avioane de luptă propulsate de motoare

cu reacţie, de provenienţă germană: IAK-15 şi MIG-9. Din anul 1947 a fost introdusă noua generaţie de avioane de luptă, M1G-15 şi 19, şi IAK 25, înzestrate cu versiuni modificate ale unor motoare Rolls-Royce Denvent şi Nene, ce fuseseră cumpărate din Marea Britanie în acelaşi an342. Sovieticii au făcut eforturi mult mai mari pentru a construi bombardiere cu rază lungă de acţiune. In anul 1948 a intrat în producţia de serie Tu-4, copiat după un avion B-29, care fusese nevoit să aterizeze, în pană de combustibil, la Vladivostok, în 1944. In 1950 a fost produs prototipul Tu-85, cu o rază de acţiune de 8500 km (Tu-4 avea o autonomie de zbor de 5100 km), la care s-a renunţat datorită redusei sale viteze de zbor, 665 km/oră, el fiind dotat cu motoare clasice. A fost construit, în schimb, Tu-95, propulsat de motoare cu reacţie (12500 km rază de acţiune, 800 km/oră, 12500 m/altitudine), care a efectuat primul zbor în noiembrie 1952343.

Fabricarea bombei atomice a reunit cele mai mari eforturi de înarmare ale Uniunii Sovietice după 1945. în informaţiile obţinute prin spionaj, a datelor tehnice şi tehnologiei capturate de la germani şi, mai ales, prin strădaniile propriilor savanţi, sovieticii au reuşit să producă prima bombă atomică în 1949, iar patru ani mai târziu au fabricat şi bomba termonucleară. Cu toate acestea, până în 1953, corpul decizional sovietic şi comandamentul militar au considerat că arma nucleară nu reprezintă un factor decisiv în cazul unui război cu Occidentul. Această asumpţie, care nu este deocamdată stabilită documentar, reprezintă punctul de vedere preponderent al majorităţii experţilor şi specialiştilor vestici344. Atunci, de ce şi-a dorit atât de

342 David Holloway, Stalîn fi bomba atomica, pp. 223-225.

™ Ibidem, pp. 232-235.

344 Din deceniul al şaptelea al deceniului trecut în SUA s-au dezvoltat două şcoli de gândire privitoare la strategia atomică a URSS: una care susţinea că viziunea sovietică în domeniu este, mai mult sau mai puţin, o imagine reflectată în oglindă a celei americane. Ca atare, riscul unei confruntări atomice era limitat la cauze accidentale. Exponentul acestei şcoli este Raymond Garthoff, Delterence and Kevolution in Soviet Military Doctrine, Washington D.C., 1990. O a doua şcoală, considera că obsesia securităţii, preluată de la Imperiul ţarist, a rămas permanent dominantă în gândirea strategică sovietică. Vezi H.F. Scott and W.F. Scott, Soviet Militaty Doctrine: Continuity, Formulation and Dissemina/ion, Boulder, Colorado, 1988. La sfârşitul decadei a opta s-a dezvoltat un nou curent interpretativ, care susţinea că sovieticii transpun în realitate ceea ce declară; (perioada avută în vedere începea din deceniul şapte). Vezi Jonathan Lockwood, The Soviet X/iew of US Strategic Doctrine: lmplications ou Deâdonmacking, New Brunswick, New Jersey, 1983. Toate cele trei şcoli acceptă faptul că sub Stalin rolul conferit armamentului nuclear în cazul unui război a fost limitat.

mult Stalin bomba atomică? In primul rând ca o contrapondere faţă de Statele Unite şi pentru a putea riposta cu mijloace similare, deşi realiza că sovieticii o puteau face la o scară mai redusă decât americanii. Probabil că rezervele sale privitoare la arma nucleară, despre care susţinea cu încăpăţânare că poate fi utilă doar prin bombardamente în spatele liniilor şi că nu poate opri o ofensivă, au fost cauzate şi de eşecul constructorilor sovietici de avioane de a fabrica un bombardier cu rază de acţiune intercontinentală. Uşor de imaginat, un asemenea bombardier era destinat misiunii de a lovi ţinte de pe continentul american. Oricum, Stalin a rămas ferm convins, argumentul său suprem fiind experienţa militară sovietică din al doilea război mondial, de infailibilitatea formulei strategice a celor cinci factori permanent operaţionali'4'. Introdusă în lucrarea semnată de Stalin, Despre Marele Război de Apărare a Patriei purtat ele Uniunea Sovietică, teza celor dna factori a dobândit un caracter sacru pentru teoreticienii ştiinţei militare sovietice. In ianuarie 1951, generalul Valentin Kurasov, şeful statului major al Academiei Militare, a publicat în influenta revistă militară Voiennaia Misl — care atunci era difuzată într-un circuit închis - un articol care elogia într-un mod aproape religios „arta militară a lui Stalin", întemeiată pe geniala formulă a celor cinci factori. în aceeaşi manieră s-a exprimat, un an mai târziu, vechiul camarad al lui Stalin din războiul civil, Mareşalul Voroşilov, într-o lucrare considerată atunci de căpătâi în ştiinţa militară sovietică, Stalin i Vooriijennie Sili SSSK (Stalin şi forţele armate ale URSS)146.

Conservatorismul doctrinar nu 1-a împiedicat pe Stalin să se gândească la acţiuni ofensive şi chiar la declanşarea unui război împotriva Occidentului. Cauzele care l-au determinat pe Stalin să plănuiască un conflict, în care principalul vector de atac era îndreptat asupra Europei vestice, rămân obscure. După cum, necunoscute rămân şi motivele care l-au făcut să abandoneze invazia care fusese preconizată. Din păcate, fondurile arhivistice sovietice care ar fi putut lămuri această chestiune au rămas permanent ferecate. Reconstituirea acestui plan este totuşi posibilă prin corelarea unor informaţii din surse indirecte, care au fost mult timp desconsiderate, cu datele obţinute din mai multe arhive comuniste după 1990.

Procesul de demobilizare de după război al armatei sovietice a luat sfârşit în anul 1948. Studiul de referinţă al lui Albert Conner şi Robert

M5 Arthur J. Alexander, „Modding Soviet Defense Decision-Making", in Jiri Valenţa, William C. Potter, eds., Soviet Decision-Making for National Security, London, 1984, pp. 17-18; David M. GJantz, The Mi/itaiy Strateg?

of//ie Soviet Union. A hlistoty, London, 1992, pp. 173-175.
346 RaymondJ. Swider, Jr., .SWe/ Militar}' Reform, pp. 83-84. ^, , ^,.,(. (.

Poirier indică data de 1 august 1948 drept nivelul cel mai scăzut numeric al Armatei Roşii: circa 2,8 milioane militari, încadraţi în 152 de divizii147. In doar câteva luni numărul diviziilor a crescut la 175 - care pare să fi fost numărul stabil pentru circa zece ani - dar 31 dintre aceste divizii rămâneau dislocate în Europa de Est. Trupelor terestre li se adăugau 500 000 de oameni încadraţi în unităţile de aviaţie, care aveau în dotare între 15 şi 17000 de avioane. Conform estimărilor făcute de CIA, sovieticii erau capabili să mobilizeze în cel mult treizeci de zile încă 125-145 de divizii terestre şi să îşi mărească forţele aeriene, în circa şase luni, la 20 000 de avioane şi 1,5 milioane de oameni348.
Menţinerea unei armate numeroase şi cu înalt potenţial şi după 1945 poate fi atribuită obsesiei pentru securitate, atât de prezentă în gândirea politică sovietică. în schimb, creşterea rapidă a potenţialul de luptă în toamna anului 1948 a fost în mod evident legată de evenimentele derulate în acel an. în fapt, urmărind desfăşurarea şi dinamica politicii sovietice din anul 1948 reiese în mod clar caracterul ofensiv al acţiunilor Moscovei. Dacă lovitura comunistă din Cehoslovacia şi excluderea Iugoslaviei din Cominform au fost măsuri luate în aria aflată după Cortina de fier, blocada instituită asupra Berlinului s-a produs în atât de periculoasa şi sensibila zonă gri, de contact cu puterile occidentale. Atât datele mai vechi, cât şi cele recente, indică drept corectă interpretarea clasică privitoare la prima criză a Berlinului: Stalin a iniţiat acţiunea respectivă ca ripostă imediată la previzibila constituire a Germaniei Federale. Intenţia sa era de a compromite procesul în cauză, dar, totodată, a încercat să testeze în acest mod reacţia
americană34"".
Creşterea capacităţilor militare sovietice a intrat într-o fază intensivă în anul 1949. Este foarte tentant ca această decizie sovietică să fie considerată în primul rând o replică la constituirea NATO. în acest mod poate fi interpretată şi decizia liderilor sovietici de a înarma sateliţii est-europeni. Acest din urmă
M1 Albert Z. Conncr, Robert G. Poirier, „Soviet Ground Force Mobilization Potenţial: Lesson of the Past and Implication of the Fu ture", Joimnit of Soviet Militaty Sttidies, voi. 2, no.2, June 1988, p. 223.
Ms Joint Intelligence Committee Report of Soviet Intentions and Capabilities 1949, 1956/1957, December 2, 1948, in Paul Kesaris, ed., Kecords of the joint Cheifs of Staff, Part 11, 1946-1953: The Soviet Union, Microfilm Project of Univcrsity publication of America, Washington D.C., 1979, Library of Congress, pp. 22-25.
M<) Aceste concluzii au fost formulate într-un studiu-sinteză întocmit de specialiştii Marelui Stat Major Britanic. Vezi The Soviet Am/y, Tactici and Organiţcition, 1949. Prepared under the Direction of the Chief of the Imperial General Staff, London, The War Office, January 1951, British IJbrary, pp. 448-450. • ■"'•'*•• ■•"••■•^■-■t.,>-■■>•• .
I

proces nu a însemnat doar o amplificare numerică şi înzestrarea cu capacităţi de luptă a armatelor satelite, ci şi epurarea ofiţerilor de tip mujic, respectiv a celei mai mari părţi din vechile cadre militare""1". Purificarea armatelor est-europene de elementele nesigure şi de cele lipsite de calităţi profesionale şi încercarea de aliniere a acestora la standardele sovietice au fost îndeaproape controlate de delegaţii Moscovei. Citând surse din acea perioadă, Thomas Wolfe dezvăluie faptul că în cadrul Ministerului Apărării al URSS a fost constituit un birou special menit să dirijeze şi să supravegheze procesul de refacere al armatelor satelite, iar Mareşalul Bulganin a efectuat în anii 1949-1950 mai multe vizite în estul Europei, pentru a pune la punct planuri rapide de integrare a acestor forţe în sistemul militar sovietic351.
în lucrările de referinţă, scrise în America la mai bine de zece ani de la aceste evenimente, politica militanstă sovietică a fost interpretată mai curând ca o încercare a lui Stalin de intimidare şi descurajare a puterilor occidentale. Doi dintre autorii clasici în domeniu, Marshall Shulman şi Malcom Mackintosh au identificat în acest stagiu începuturile strategiei sovietice — cristalizată sub Hruşciov — de a ţine ostatică Europa vestică, recte exercitarea permanentă a ameninţării cu lovituri militare asupra statelor europene aliate SUA'52. Nu doar spectrul unei invazii sovietice a ţinut într-o formă de captivitate psihologică Europa vestică. în acelaşi timp cu începutul înarmării armatelor satelite şi pe când se pregăteau să ridice blocada Berlinului, conducătorii sovietici au instrumentalizat „Campania pentru pace", o mişcare cu scop tactic menită să mobilizeze opinia publică occidentală împotriva eforturilor de consolidare militară ale propriilor guverne şi împotriva NATO. Mişcarea pentru pace debutase în anul 1948, printr-un Congres Mondial al Intelectualilor în favoarea Păcii ţinut la Wroclaw şi a beneficiat, în special, de înrolarea unui grup masiv şi cu nume răsunătoare al intelectualităţii franceze. Sovieticii au reuşit să organizeze sub egida Cominformului, Congresul Mondial al Păcii (în continuare CMP), ale cărui prime conferinţe de constituire s-au desfăşurat simultan la Paris şi Plaga, 20-25 aprilie 1949, participarea fiind asigurată de reprezentanţii a şaptezeci şi

'5" ithiel de Sola Pool ct. als, Satellite Genera/s, pp. 14-17. Sola Pool descrie ofiţerii-mujici drept persoane fără pregătire profesională, cu lacune serioase în pregătirea militară, rate îşi obţinuseră poziţia prin merite politice sau în situaţii conjuncturale. lbidcm, pp. 1-3.
3S1 Thomas W. Wolfe, Soviet Power citul Europe 1945-1970, Baltimore and London, «70, p. 42.
M~ Marshall D. Shulman, SUilin's boreign Potir/ Reappraiscd, Cambridge, Massachusetts, 1963, p.23; Malcolm Mackintosh,]us>gernant: Tbe Rtissiim tones, 1918-1966, New York, 1967, P-271.
, .

doua ele ţări3"""3. Apogeul acestei mişcări a fost atins de Congresul de la Stockholm, 15-19 martie 1950, când a fost prezentat Apelul pentru Pace, care chema la distrugerea şi interzicerea armelor nucleare, în numele a 560 de milioane de oameni care îl semnaseră3^4.
Popularitatea de care s-a bucurat pentru un timp Mişcarea pentru Pace în Occident este de înţeles, dacă avem în vedere traumele recente lăsate de al doilea război mondial. Este posibil ca unii dintre susţinătorii vestici ai Congresului să fi fost de bună credinţă. In mod categoric însă, o parte a intelectualităţii de frunte din Franţa s-a angajat în această Mişcare într-un mod conştient şi părtinitor în favoarea Uniunii Sovietice. Importante figuri culturale ale Franţei s-au subordonat deschis comunismului sovietic în această perioadă, militantismul lor fanatic lăsând în urmă cel puţin două evenimente de tristă celebritate: procesul câştigat în 1949 de fostul general NKVD, Victor Kravcenko, împotriva revistei pro-comuniste l^eitrvs franţaises, care nega existenţa lagărelor de concentrare din Uniunea Sovietică; ulterior, Jean-Paul Sartre, colaborator al revistei, a recunoscut existenţa lagărelor, dar a afirmat că ele şi cruzimea regimului sovietic reprezintă un preţ nesemnificativ ce trebuie plătit viitorului3""5. Istorici-martori la aceste evenimente, Malcom Mackintosh şi Adam Ulam au remarcat faptul că sloganurile specifice ale Mişcării pentru Pace au fost preponderent îndreptate împotriva armei nucleare, şi nu împotriva înarmării, adică împotriva instrumentului şi scutului de apărare strategică al Europei vestice356. Aceasta în condiţiile în care există o disproporţie numerică netă în favoarea sovieticilor în forţe convenţionale. Calculele făcute de Thomas Wolfe arată că după 1948, numărul militarilor încadraţi în Armata Roşie depăşea patru milioane, fiind grupaţi în 175 de divizii, lor adăugându-li-se, în 1949-1950, circa 40-50 de divizii ale sateliţilor est-europeni. în acest timp, armata SUA număra 1,4 milioane soldaţi, care erau
153 „Manifestul Congresului Mondial al Păcii", Pentru Pace Trainică, Pentru Democraţie Populară, 111,1 mai 1949, p.l.
""„Sesiunea Comitetului Permanent al Congresului Mondial al Păcii", Pentru Pace Trainica, Pentru Democraţie Populară, 24 martie 1950, p.l. între 1950 şi 1952 s-au mai desfăşurat două congrese şi trei conferinţe ale CMP, dar Mişcarea intrase într-un declin evident.
155 Probabil, cel mai argumentat răspuns dat acestor atitudini îi aparţinea lui Raymond Aron, UOpium des Intelkctuals, Paris, 1955. Excelentă analiza critică făcută acestui subiect ele un fost comunist idealist, în tinereţea sa, Francois Furet, Trecutul unei iluzii. Eseu despre idea comunista în secolulXX. Bucureşti, 1997, în special pp. 436-446.
35f> Malcom Mackintosh, Strateg/ and Tactics, p. 65; Adam B. Ulam, Expansion and Coexistente, pp. 508-516.

răspândiţi în mai multe zone ale globului. In anul 1949 forţele NATO erau formate din mai puţin de 10 divizii şi circa 400 de avioane de luptă357.
Unul dintre elementele-cheie care ne apropie de cunoaşterea planurilor staliniste din această perioadă îl reprezintă setul de noi informaţii, introdus în circulaţie după 1989, privitor la originile războiului din Coreea. La mai bine de trei decenii de la izbucnirea acelui conflict, majoritatea specialiştilor occidentali au considerat validă teza - în condiţiile precarităţii informaţiilor din tabăra comunistă — după care, războiul a fost declanşat în urma unei înţelegeri între Mao şi Kim Ir Sen, cărora le-ar fi aparţinut decizia, şi că Stalin şi-ar fi dat cel mult aprobarea refuzând implicarea directă a Uniunii Sovietice35". în schimb, autorii revizionişti, stimulaţi probabil şi de atmosfera antirăzboinică din America anilor şaizeci, au mers mai departe, susţinând că invazia nord-coreenilor asupra celor din sud s-a produs după nenumărate provocări ale guvernului Rhee şi fără ştiinţa Moscovei35'. Prin această interpretare dată războiului din Coreea, D.D. Fleming şi David Horowitz s-au apropiat într-un mod penibil de explicaţia oferită din Enciclopedia Militară Sovietică acestui subiect: „Războiul corman a fost lansat de militarii suâ-coreeni şi de. cercurile guvernamentale din SILA... după planuri de atac pregătite încă din iulie 1949... Lm 25 iunie, trupele sud-coreene au declanşat ofensiva, pătrunzând unu sau doi kilometri în nord'. Ne vom rezuma în a reda scurtul comentariu făcut de Dmitri Volkogonov, care în opinia noastră se putea adresa şi „exegezei" celor doi istorici americani: „Nimeni nu a răspuns la întrebarea: dacă
■w Thomas W. Wolfe, Soviet Power, pp. 10-11.
.15K Prima lucrare, considerată de referinţă asupra războiului din Coreea, a fost publicată în 1960, şi a susţinut

această interpretare. Vezi Allen S. Whiting, China Crosses de Yalu: The Decision to Einter tije Koreean War, New York, 1960, pp. 124-126. Acest punct de vedere poate fi însă regăsit şi la alţi istorici tradiţionalişti: Philip E. Moscly, Tbe Kremlin and tbe World Politia, New York, 1960, pp. 323-335; Raymond. Aron, The Imperial Republic. The United States and tbe World 1945-1973, London, 1975, pp. 69-71; Robert R. Simmons, The Strai//ed Alliance. Pekin», Pyonyang, Moscow and the Politia of the Koreean Civil War, New York, 1975, pp. 102-136; Helene Cariere d'Encausse, „Aux origins du conflict", Revue t'rancaise de ■Science Politique, Decembre 1970, pp. 1182-1199. In absenţa unor informaţii din arhivele comuniste, până şi eminentul John Lewis Gaddis a înclinat să creadă că implicarea lui Stalin în declanşarea războiului a fost limitată. Aut.cit., Strategies of Catitainment, pp. 109, 116-117. In 1981, Bruce Cummings a publicat o impresionantă lucrare, în două volume, Tbe Origins oj tbe Korean War, Princeton, reeditată în 1990, în elaborarea căreia a folosit bogatul material arhivistic capturat de trupele generalului MacArthur în 1950 din capitala Coreei comuniste. Documentele cercetate de Cummings, n-au oferit nici un indiciu privind implicarea sovieticilor în invazie.

™> D.D. Fleming, The Cold War and hs Origins, 1917-1960, voi. 2, New York, 1960, pp. 604-608; David Horowitz, The h'ree World Colossus: A Critique of American toreign Policy in the War, New Yock, 1965, p. 121.

sud-coreenk o ii plănuit atacul şi au început agresiunea, cum de s-a întâmplat că după numai trei t^ile ei şi-au vâslit capitala ocupată?'™.

In 1949, mai precis în luna martie, au început întradevăr să fie întocmite planurile unui atac. Documentele publicate şi analizate de Kathryn Weathersby arată că Stalin i-a dat lui Kim Ir Sen, la data amintită mai sus, lumină verde pentru a pregăti invadarea şi „integrarea" sudului peninsulei în Coreea comunistă. Puţin mai târziu au fost date publicităţii documente mai numeroase, inclusiv de provenienţă chineză care au întărit demonstraţia lui Weathersby361. De altfel, fără să facă alte precizări, Molotov şi-a „amintit" cum Stalin a afirmat că unificarea Coreei este un lucru imposibil de evitat. O opinie similară fusese exprimată şi de Hruşciov, care îi menţionează pe nord-coreeni drept iniţiatori ai războiului362.

Ce a urmărit Stalin prin războiul din Coreea? Zubok şi Pleşakov consideră, pe bună dreptate, că ambele decizii ale lui Stalin, blocada Berlinului şi războiul coreean au adus consecinţe contrare celor aşteptate de acesta şi s-au încheiat cu eşecuri. Referindu-se la intenţiile lui Stalin, cei doi istorici ruşi au preferat să sublinieze dorinţa acestuia de a-i ţine sub control pe chinezi şi au conchis că generalissimul nu plănuia să atace în Europa, ci doar să amâne o coliziune frontală cu Occidentul363. Există însă mai multe dovezi că Stalin intenţiona să declanşeze un război în Europa. Documentele declasificate din arhivele americane arată că structurile de informaţii şi analiză ale SUA au anunţat că era foarte probabil, ca între anii 1951-1953, să se producă un atac sovietic asupra Europei vestice364. Dar, despre plănuita invazie sovietică s-a vorbit şi public. La începutul anului 1957, fostul diplomat britanic David Floyd, a publicat un articol în Daily Telegrapb, în care dezvăluia că în timpul ultimei vizite la Moscova, făcută cu o lună înainte, un fost înalt oficial sovietic, om cu o largă deschidere

■"'• Sovdskaya voennaya entsiklopediia, voi. 4, p. 35, apud Dmitri Volkogonov, Tbe Rtse aud tbe Vall of the Soviet \:.mpire, London, 1998, p. 157, notele 171-172.

«■' Kathryn Weathersby, „To Attack or Not to Attack? Stalin, Kim 11 Sung and the Prelude to War", CW1HP Bulletin, No. 5, 1995, pp. 1-9. Pentru documente suplimentate vezi CWIHP Bulletin, No. 6-7, 1995-1996, pp. 4-147.

%2 Molotov Rewcmbers, p.75; Klmisbcbev Remembers, voi. 1, p. 368.

•1W Vladislav Zubok, Constantine Pleshakov, lnside tbe Kremlin'; Cold War, pp. 65-66.

■™ „Soviet Capabilities and Intentions. N.l.E. -3, November 15, 1950" in Scott A. Koch, ed., CIA. Cold War Records,: Selected Estwuites on tbe Soviet Union, 1950-VJA Washington D.C., 1993, pp. 165-178, apud Vojtech Mastny, „NATO in the Beholder's byc: Soviet Perceptions and Policies, 1949-1956", CWIHP, Working Paper, no. 35, p. 25; „Inc Strength and Capabilities of Soviet Bloc Forces to Conduct Millitary Operations Against NATO, S.li. -16, October 12, 1951, C.I.A.", in Paul Kesaris, ed. Vrom C.I.A. Resemcu Reporti. Tbe Soviet Union, 1946-1976, pp. 7-12.

culturală, i-a mărturisit că Stalin provocase deliberat războiul din Coreea, în ideea că americanii se vor împotmoli în Extremul Orient, iar Armata Roşie urma să aibă cale liberă să cucerească întreaga Europă'65.

Primele informaţii din surse comuniste au venit douăzeci şi unu de ani mai târziu, când Karel Kaplan, fost istoric al Partidului Comunist Cehoslovac, refugiat în Franţa după „înfrângerea" Primăverii de la Praga, a relevat o mărturisire ce îi fusese făcută de generalul Alexej Cepica, pe atunci ministru al apărării în Cehoslovacia, care era căsătorit cu fiica lui Klement Gottwald. Kaplan a dezvăluit că la începutul lunii ianuarie 1951, Stalin i-a convocat la Moscova pe şefii de partid şi miniştri apărării din sateliţii est-europeni pentru a-i anunţa de pregătirea unui atac general asupra „ţărilor capitaliste din vestul Europei"366. Această informaţie i-a fost confirmată, tot verbal, Teresa-ei Toranska de

Edward Ochab, temporarul lider comunist polonez, care a jucat rolul esenţial în instalarea lui Gomulka în fruntea Partidului Muncitoresc Unit Polonez în 1956. Oarecum paradoxal, date fiind condiţiile restrictive în accesul la arhivele comuniste din România, cea mai relevantă mărturie în acest sens o aduce o sursă documentară românească. Este vorba de stenograma luată de Emil Bodnăraş la consfătuirea desfăşurată la Moscova, la 9-12 ianuarie 1951, şi prezentată în raportul aprobat la 15 ianuarie de secretariatul Partidului Muncitoresc Român ".
Conform documentului redactat de Bodnăraş, Stalin a cerut liderilor comunişti şi miniştrilor apărării din Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, România şi Ungaria - la consfătuire au mai participat Molotov, Malenkov, Beria, mareşalul Vasilevski, ministrul apărării şi generalul Ştemenko, şeful Marelui Stat Major - „...să pregătească, în doi, trei ani, o armată puternică şi modernă [probabil armatele est-europene urmau să fie integrate celei sovietice]... care să fie gata de luptă". Dimensiunea numerică preconizată de
%s David Floyd, „The War Stalin Planned", Daily Telegraph, 26 February 1957, apud Sergiu Vcum% Military Occupation and Diploma/y. Soviet Troops in România 1944-1958, Durham and London, 1992, p. 56. Floyd, ale cărui cunoştinţe asupra estului comunist al Europei erau apreciabile, a publicat ulterior o bine documentată carte privitoare la politica autonomă a României în blocul sovietic. Aut. Cit. Riiinania: Ras.tia's Dissident yilly, London, 1965.
■w> Karel Kaplan, Dam Ies anhims du Comite Central: Trente ans de secrets du bloc sovie'tiqm, Paris, 1978, pp. 165-166.
■"'7 Teresa Toranska, „T/iem": Stalin Polisb Puppets, New York, 1987, p. 46. apud Vojetch Mastny, „NATO in the Beholder's Eye", p. 25. Mastny citează şi mărturiile lui Kaplan şi documentul românesc. Acesta a fost publicat de C. Cristescu, în Magazin Istoric, nr- 10, Octombrie 1995, pp. 15-23. Mastny caracterizează stenograma luată de Bodnăraş, dfept o replică - care din fericire nu a fost finalizată - a celebrei „minute" Hossbach. Mărturia lui Ochab este reprodusă şi de David Holloway, Stalin şi bomba atomică, p. 274.

Stalin armatelor est-europene era enormă, trei milioane de soldaţi, Poloniei revenindu-i 900 000 de militari, Cehoslovaciei şi României câte 700 000 militari, Ungariei şi Bulgariei câte 350 000. Armatele satelite urmau să fie supuse unui rapid proces de înarmare cu tancuri şi artilerie şi să fie înzestrate radiolocatoare, dar efortul major în această direcţie îl reprezenta dotarea lor cu unităţi de aviaţie de vânătoare - noile MIG-15 - şi mai cu seamă bombardiere, nu foarte recentele TU-2. Insistenţa sovieticilor în a constitui unităţi de avioane de bombardament, indică limpede că planurile gândite nu erau defensive368. Rămâne semnificativă afirmaţia făcută de Stalin, care confirmă dezvăluirea lui David Floyd, inclusiv prin folosirea unor cuvinte identice: „Statele Unite s-au înfundat în Asia si sunt legate acolo pentru câţiva ani' ' .
Opiniile specialiştilor în privinţa intenţiei lui Stalin de a declanşa un război împotriva Occidentului continuă să fie împărţite. Cu toate că citează mărturia generalului N.N. Ostroumov, şef adjunct al Statului Major al Aviaţiei, în 1952, care îşi amintea convingerea nutrită de el si colegii săi, că Uniunea Sovietică se pregătea activ pentru un război ce avea să înceapă în curând, expertul britanic David Holloway înclină să creadă că Stalin ar fi rămas să practice, într-un mod riscant, cele două tactici de imobilizare şi obturare a politicii americane: războiul nervilor şi ideea limitelor'". Pe de altă parte, minuţioasa analiză efectuată de Goncearov, Lewis şi Xue Litai demonstrează fără echivoc că Stalin a urmărit două obiective complementare prin războiul din Coreea: „înămolirea" SUA în Extremul Orient, dar şi crearea unei situaţii imposibile pentru încheierea unei potenţiale înţelegeri între China Populară şi Statele Unite371. Odată menţinut acest focar de tensiune, care - spera Stalin - urma să concentreze eforturile americane în Extremul Orient, Uniunea Sovietică ar fi putut să îşi extindă hegemonia asupra întregii Europe printr-o invazie fulgerătoare.
Intenţia lui Stalin de a ataca vestul Europei pare să fi fost întrutotul reală. Motivaţia sa în această direcţie poate fi, din păcate, explicată tot prin mijloace deductive, pe baza unor informaţii secvenţiale şi indirecte. In pofida faptului că desconsidera eficacitatea armei nucleare, Stalin era pe deplin conştient de
%8 C. Cristcscu, „Ianuarie 1951: Stalin decide înarmarea României", loc.ck. Din păcate, autorul articolului a fost foarte „zgârcit" în a indica provenienţa documentului, respectiv locul în care este depozitat, menţionând doar că a fost păstrat, într-un singur exemplar, în casa de fier a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Autenticitatea documentului nu poate fi totuşi pusă la îndoială, deoarece file ale acestuia au fost reproduce în facsimil.
■w ibiiieiM, p. 17.
370 David Holloway, Stalin şi bomba atomică, pp. 280, 259-260.
171 Sergei N. Gonchearov, John W. Lewis and Xue Litai, XJmertain Partmrs, pp. 12-25, 98-107.

superioritatea netă, în mijloace tehnologice, a Americii faţă de Uniunea Sovietică. Deşi a continuat să susţină public ideea „ascuţirii contradicţiilor dintre ţările lagărului imperialist", el a fost nevoit să constate consolidarea progresivă, economică, politică şi militară, a puterilor occidentale 2. Datorită agravării stării sale de sănătate mentală — mărturiile Svetlanei Aliluieva şi ale lui Hruşciov, despre manifestările paranoide ale lui Stalin din această perioadă,

sunt elocvente — obsesiile liderului de la Kremlin privitoare la securitate şi nesiguranţă au devenit mai intense. Este pe deplin posibil ca el să se fi gândit că un atac surpriză asupra vestului Europei ar fi putut fi eficient, doar înainte ca ţările occidentale să reuşească să se înarmeze.
Panopticul atât de redus al informaţiilor în domeniu indică, totuşi, două tentative ale lui Stalin de a declanşa războiul. Prima oară, a fost programat să înceapă în 1951, când — conform reconstituirii memorialistice a fostului general al Republicii Populare Ungare, Bela Kiraly — urma să se producă şi o invazie asupra Iugoslaviei'17'. Mai multe măsuri, luate cu un an înainte, pot constitui indicii ale unei asemenea posibilităţi. In februarie 1950, Stalin a decis reorganizarea forţelor armate sovietice, divizându-le în două comandamente, armata terestră, care includea şi aviaţia, şi marina. O lună mai târziu, a fost creat Consiliul Militar Suprem, un organism interdepartamental de comandă operativă, cu atribuţii decisive în politica externă şi de apărare, care reunea, sub conducerea directă a lui Stalin, ministerul apărării, reprezentanţii complexului militar-industrial şi Politburo-ul. în lucrarea sa de sinteză asupra istoriei armatei sovietice după 1945, publicată în anii peresfroika-ei, A.A. Babakov a asociat aceste restructurări şi centralizări politico-militare, procesul de înarmare intensivă a Armatei Roşii'74. în acelaşi an, probabil cu scopul de a obtura sursele de informaţii vestice, toate birourile agenţiilor de presă occidentale din estul comunist al Europei au fost închise, iar corespondenţii acestora au fost arestau.
Atacul pregătit în anul 1951 a fost însă amânat. Motivele de bază par a fi fost două: americanii nu se împotmoliseră în Coreea, oricum nu atât de mult pe cât sperase Stalin. In plus, informaţiile venite de la spionii sovietici, arătau că Statele Unite erau capabile şi pregătite să riposteze la un atac sovietic. De fapt, spionajul pare să fi fost cel de al doilea motiv care 1-a făcut
372 LV. Sralin, Problemele economice cile socialismului în UKSS, Editura P.M.R., 1952, pp. 16-17.
373 Bela K. Kiraly, „The Aborted Soviet Military Plans Against Tito's Yugoslavia", in Wayne S. Vucinich, ed., At tbe Brink of War und Peace: The Tito-Stalin Split in a H istoric Pen/iectiii, New York, 1982, pp. 273-283.
371 A.A. Babakov, Voorttţbetimie Sili S..S.S.K. Posle Voini 1945-1986gg., Moskva, 1987,

pe Stalin să amâne războiul. Identificaţi ca spioni sovietici, Roy Burgess şi Donald MacLean au fost nevoiţi să se refugieze în Uniunea Sovietică în mai 1951375. Căderea acestei reţele de spionaj i-a lipsit pe sovietici de informaţii vitale. Totuşi, Stalin nu a renunţat. Procesul de înarmare a continuat, armata sovietică mărindu-şi forţa operativă la aproape şase milioane de soldaţi. In planul cincinal pentru anii 1951-1955, sumele alocate producţiei militare au crescut cu 250%3'f>. în pofida situaţiei dificile în care se găseau ţările satelite, şi economia acestora a fost orientată spre producţia de război. Armatele est-europene s-au mărit numeric de câteva ori după declanşarea războiului din Coreea: armata cehoslovacă a crescut de la 140 000 oameni, în 1950, la 250 000 în 1951; cea poloneză a atins cifra de 400 000 de soldaţi în 1952; armata ungară şi-a mărit efectivele de cinci ori, 41 500 în 1949, respectiv 210 000 în 1952; armata română a crescut de la 138 000 oameni în 1947 la circa 250-300 000 în 1951. Conform calculelor făcute de analiştii militari occidentali, totalul forţelor armate est-europene era apreciată a se ridica, în 1953, la aproximativ 1,5 milioane oameni, încadraţi în şaizeci şi cinci, până la optzeci de divizii"
Pe un drum paralel, în aparenţă, cu intensele pregătiri militare, liderii sovietici au continuat să întreţină mişcarea pentru pace şi, în mod surprinzător, au înaintat mai multe propuneri privitoare la reglementarea problemei germane. Conferinţa miniştrilor de externe din blocul sovietic, desfăşurată la Praga între 20-22 octombrie 1950, în toiul războiului coreean, s-a încheiat cu un comunicat către cele patru mari puteri, care desfăşurau forţe de ocupaţie în Germania. Acestora li se solicita încheierea unui tratat de pace cu Germania, care urma să fie demilitarizată, iar forţele de ocupaţie urmau să fie retrase. Lansarea acestui apel, originat fără îndoială de sovietici, i-a adus pe liderii de la Kremlin într-o situaţie paradoxală: de a propune ceea ce respinseseră în anii 1945-1947. Situaţia era însă acum mult schimbată, şi Statele Unite, în primul rând, au perceput iniţiativa sovieitică drept o diversiune. Totuşi, în lunile martie şi iunie 1951, s-au desfăşurat negocieri — între miniştrii adjuncţi de externe ai Franţei, Marii Britanii, SUA şi URSS - la Chateau de la Muette, în Franţa. Discuţiile au avut un caracter preliminar şi nu au ajuns la nici un rezultat378.
î75John Randajţh, Agenţia, pp. 127-128. ' " "" '
™ Nicolai Simonov, The Military-Industrial Complex of the U.SS.K in tbe 1920s-1950s, Moskovv, 1996, pp. 200-204, apud Vojtech Mastny," NATO in the Beholder's Eye", p. 27.
r'77 Datele de mai sus provin de la Ithiel de Sola Pool cc.als., Satellite Gemni/s, p. 85; Thomas W. Wolfe, Soviet Poiver,p. 43; Vojtech Mastny, „NATO in the Beholder's Eye", p.27.
578 R. Craig Nation, hlack Earth, Red Star, p. 198.

In urma stabilizării frontului în Coreea, dar mai cu seamă datorită stării de nesiguranţă ce domnea în vestul Europei, faţă de disproporţia de forţe dintre NATO şi blocul sovietic, americanii au venit cu propuneri care să ducă la echilibrarea situaţiei. Prin decizia adoptată de NATO în decembrie 1951, linia primară de apărare a vestului Europei

urma să fie mutată la est de Elba. A fost aprobat şi un plan general de integrare a flancului nordic şi sudic în sistemul defensiv al NATO, în care au fost admise trei luni mai târziu Grecia şi Turcia. In sfârşit, la Conferinţa NATO de la Lisabona, în februarie 1952, s-a hotărât ca până la finele acelui an să fie creată o forţă operaţională, care să asigure apărarea comună a ţărilor membre şi a Germaniei vestice, de nouăsprezece divizii379. Obiectivul nu a fost realizat în timpul propus, dar nici nu a fost privit cu îngrijorare la Moscova. Analiza făcută de experţii sovietici asupra conferinţei de la Lisabona arată că măsurile preconizate vor fi greu de aplicat datorită diferenţelor de păreri dintre Franţa şi SUA pe tema reînarmării Germaniei180.

Probabil că şi în urma acestei evaluări, guvernul sovietic a trimis la 10 martie 1952 o notă diplomatică celor trei mari aliaţi vestici, în care reînoia propunerea de unificare şi neutralizare a Germaniei. Scopurile acestei noi iniţiative vestice rămân neclare. Interpretările revizioniste au considerat că propunerea sovietică a fost generată de teama faţă de reînarmarea Germaniei, concluzia cvasi-generală fiind că a fost o şansă pierdută pentru dezangajarea cursei înarmărilor şi tensiunii politice din Europa381. Nota sovietică nu a fost direct refuzată, însă puterile occidentale au pretins măsuri asigurătorii — desfăşurarea mai întâi de alegeri libere în ambele state germane - care nu au fost acceptate de sovietici. Pe de altă parte, datorită agresivităţii de până atunci a politicii sovietice, gradul de simpatie şi susţinere a partidelor comuniste din ţările vest-europene scăzuse enorm după 1947: în Franţa, numărul membrilor Partidului Comunist s-a redus de la 907 000 în 1947' la 506 000 în 1955; în R.F.G., de la 200 000 la 75 000; în Danemarca, de la 45 000 la 16 000, în Marea Britame, de la 45 000 la 33 000, etc.382. Singur Partidul Comunist Italian a reuşit să îşi mărească numărul de membri

37'; Samuel P. Huntington, The Common Defence: Strategic Pmgrams in National Politia, New York, 1961, pp. 39-40.

1811 „Ob itogakh lissabonskoi sesii Soveta Severoatlanticheskogo soiuza, 1952" (nedatat), apud Vojtech Mastny, „NATO in the Beholder's Eye", p. 31.

3S1 Walter LaFebcr, America, llussia and the Cold War, p. 128. Totuşi, criticile mai vehemente la adresa respingerii de către americani a ofertei sovietice au venit dinspre istoriografia germană: Gerhard Wetting, Iuitimilitarisierting und Wiedetheivaffnung in Deutschland 1943-1955, Munich, 1967, pp. 497-522; Wilfried Loth, împărţirea lumii, pp. 254-259.

382 Malcom Mackintosh, Strateg? and Tactics, p. 70. .„-.,.■

în această perioadă. Probabil că din acest motiv, dar şi pentru a obţine o relegitimare a comunismului în vestul Europei, Stalin i-a propus, în decembrie 1950, liderului comunist Palmiro Togliatti să devină secretarul-general al Cominformului, al cărui sediu s-ar fi mutat atunci de la Bucureşti la Praga. Togliatti, care a făcut cunoscut acest episod abia în 1956, după Congresul XX al PCUS, a declinat oferta, declarând că Stalin părea disperat din cauza pierderii de popularitate a comuniştilor de la vestul cortinei de fier'83.

Această mişcare tactică a lui Stalin poate fi văzută şi ca o măsură care urma să dea legitimitate - prin coparticiparea comuniştilor vest-europeni -eventualei extinderi a hegemoniei sovietice spre vest. Fostul general NKVD Pavel Sudoplatov, dezvăluie că în 1952, Ignatiev, ministrul securităţii şi mareşalul Vasilevski, ministrul apărării, aprobaseră un plan de acţiuni de sabotaj şi subversiune împotriva instalaţiilor strategice americane şi ale NATO din Europa. Planul ar fi urmat să devină operaţional în cel mai scurt timp384. Cu toate că unele dintre aprecierile făcute de Sudoplatov sunt inexacte, această informaţie pare să fie reală. Oricum, veterani ai Statului Major al MGB, au confirmat existenţa unui asemenea plan, recte a sabotării aeroporturilor militare NATO în cazul izbucnirii războiului385.

Cu toate că el însuşi rămâne circumspect în această privinţă, Vojtech Mastny prezintă mai multe informaţii - provenite de la surse periferice în raport cu Moscova — care atestă intenţia declanşării unui atac asupra Europei în 1953. Documente provenite din arhivele cehoslovace arată că ordinele provenite de la Moscova pretindeau ca forţele militare din Cehoslovacia să fie pregătite, în 1952-1953, să facă faţă „izbucnirii iminente a unui conflict în Europa". Declanşarea războiului urma să se poarte „...sub sloganul apărării împotriva agresiunii imperialiste, dar în acelaşi timp [forţele blocului comunist], urmau să lansete o ofensivă strategică, al cărei obiectiv era instaurarea hegemoniei sovietice asupra întregii Europe"m'. Deşi planurile militare sovietice au rămas secretizate în arhive, ele au putut fi deduse cel puţin în parte. în septembrie

Mi Lilly Marcou, ijiKomitiform, pp. 113-119.

™4 Pavel Sudoplatov, Anatoli Sudoplatov, Misiuni Speciale. Arhitectura terorii, Odorheiul Secuiesc, f.a., pp. 252-255.

iK5 Vladislav Zubok, Constantine Pleshakov, biside the Kremlin's Cold War, pp. 73-74.

186 Apud Vojtech Mastny, „<We are in a Bind>: Polish and Czechoslovak Attempts at Reforming the Warsaw Pact, 1959-1969", CW1HP Bulletin, No. 11, 1998, pp. 230-250. Documentul citat de Mastny (p. 45) este un raport prezentat în timpul Primăverii de la Praga, Comitetului Central al Partidului Comunist Cehoslovac de treizeci de

membri ai Academiei Politice şi Militare.

1953, generalul Talensld a publicat în Voennaia Misl(care avea încă un circuit închis) celebrul său articol, în care demola infailibilitatea concepţiei conservatoare a celor cinci factori permanent operaţionali. Totuşi, Talensld a admis că o parte a vechii strategii rămânea validă, respectiv aplicarea unor lovituri ofensive, în profunzime, prin intermediul aviaţiei şi artileriei, urmate apoi de o desfăşurare şi înaintare rapidă a unităţilor de blindate38'. Direcţia principală a invaziei urma să fie Germania, iar ţinta imediată de atins era Canalul Mânecii, pentru ca aviaţia sovietică să poată bombarda aerodromurile britanice unde staţionau bombardierele strategice americane. Un al doilea vector pare să îl fi reprezentat Iugoslavia, care odată ocupată putea deveni baza de atac asupra bombardierelor americane din Italia. De acest scop, pare să fi fost, în primul rând, legat planul supravegheat direct de Stalin, de asasinare a lui Tito388. De altfel, după izbucnirea războiului din Coreea şi în condiţiile amplificării până la paroxism a stării sale de suspiciune, Stalin s-a implicat direct în dirijarea activităţii de informaţii şi spionaj. Mai mult, el a ţinut să i se raporteze direct şi numai lui datele obţinute, ţinându-şi secundanţii la distanţă de rapoartele venite de la MGBW). Vestul Europei nu a reprezentat singurul azimut al atacului sovietic. Conform unor documente invocate de arhivistul sovietic Vladimir Naumov, în 1952 au fost concentrate importante forţe militare în Extremul Orient, destinate să atace America de Nord. Acest din urmă atac avea rolul de a reţine SUA de la o implicare masivă în Europa, facilitând astfel succesul rapid al invaziei sovietice în vest39".
Moartea lui Stalin a dus la abandonarea acestor planuri, iar noua conducere sovietică a decis să facă paşi spre detensionarea situaţiei internaţionale. Europa de Est a fost în continuare considerată un bun strategic indispensabil, la care nu se putea renunţa. în pofida blamării, peste
387 Apud H.S. Dinerstein, War and the Soviet Union: Nuclear Weapons and the Revolution in tbe Soviet Mi/itary and Politica/Tbinking, New York, 1959, pp. 41, 53-54. O deducţie similară a făcut şi David Holloway, Stalin şi bomba atomică, p. 222.
388 Dmitri Volkogonov a publicat, la 11 iunie 1993 în l^vestia un document, ce fusese redactat într-un singur exemplar de conducerea MGB şi îi era adresat personal Iui Stalin. Documentul, care descrie modalităţile avute în vedere pentru eliminarea lui Tito, a fost reprodus în CW1HP Bulletin, no. 10, 1998, p. 137.
38-) Vladislav Zubok, „Soviet Intelligence and the Cold War: The Small Committee of Information, 1952-1953", CWIHP, Working Paperno.4, pp. 14-24.
3';u Comunicare prezentată de Vladimir Naumov la Conferinţa, Stalin and the Cold War 1945-1953, desfăşurată în septembrie 1999 la Yale University. Cf. Vojtech Mastny, „NATO in the Beholder's Eye", p. 34.

câţiva ani, la Congresul al XX-lea al PCUS, a fostului mare conducător, moştenirea mentală a acestuia a fost în cea mai mare parte păstrată de succesorii săi de la Kremlin. La finalul cărţii sale consacrate lui Stalin, Robert Conquest concluziona că, „stalinismul a fost singura cale spre industrializarea Uniunii Sovietice, la fel cum canibalismul este singura metodă de a obţine o dietă bogată în proteine"y". Prin această portretizare, Conquest dorea să ilustreze cruzimea şi indiferenţa lui Stalin faţă de soarta propriului popor. Succesorii săi au încercat să renunţe la represiunea în masă, dar aşa cum notează Zubok şi Pleşakov, nu au putut să-şi schimbe viziunea asupra „forţelor răului" din vest, care doreau distrugerea Uniunii Sovietice392. Ca atare, hegemonia sovietică asupra Europei de Est, moştenită de la Stalin, trebuia imperios păstrată.
391 Robert Contest, The Creat Terror, New York, 1968, p. 495.
TO Vladislav Zubok, Constantine Pleshakov, lnside the Knmlin's Cold Wcir, p. 77.

Impactul politicilor de securitate naţională ale SUA şi URSS asupra României, 1945-1965
Aspirarea României în spaţiul de hegemonie sovietică de după al doilea război mondial a lăsat, precum în cazul celorlalte ţări est-europene supuse aceluiaşi fenomen, consecinţe profunde asupra cadrului socio-politic şi economic intern, dar şi asupra comportamentului internaţional al statului român. Situată într-o arie de maximă exigenţă din punctul de vedere al intereselor de securitate ale URSS, fiind prima ţară în care liderii de la Moscova şi-au încălcat brutal recentele —pe atunci — angajamente asumate la Ialta, România a fost percepută, de la sfârşitul anilor patruzeci ai secolului trecut, drept cea mai sovietisptă ţară din Europa Orientală*. Pe lângă urmările dramatice resimţite de societatea românească, această postură a impus conducerii comuniste de la Bucureşti „metamorfozarea" politicii externe tradiţionale. Aflate într-o stare de totală dependenţă faţă de Uniunea Sovietică, formulele guvernamentale perindate la conducerea României, între anii 1947-1953, s-au aliniat cu rigurozitate, asemeni celor din „ţările frăţeşti", liniei dictate de la Kremlin.
Succesorii lui Stalin au schimbat într-o anumită măsură parametrii în care îşi exercitau dominaţia asupra sateliţilor est-europeni. Cea mai importantă consecinţă a relaxării controlului sovietic a fost revenirea, în diferite forme, a unor

elemente aparţinând identităţilor naţionale în politica guvernelor comuniste est-europene. Primele rezultate vizibile ale acestei evoluţii, care a fost anticipată şi a constituit un obiectiv intermediar al strategiei americane faţă de blocul sovietic, au fost înregistrate în Polonia şi Ungaria. Dezvoltările politice produse, în anul 1956, în cele două state au

1 Această concluzie a fost inserată în raportul-sinteză întocmit la Departamentul de Stat în luna martie 1951, privitor la situaţia sateliţilor sovietici est-europeni. Vezi FRUS, 1951, voi. IV, Part 2, p. 1230. Cu un an înainte, Raportul anual al Legaţiei britanice la Bucureşti, arăta că, „De-a lungul anului 1949, statul roman s-a comportat nu asemănător, ci exact ca Uniunea Sovietică". Vezi, „România: Annual Review for 1949", Mr. Roberts to Mr. Devin (Received 13th February 1950), p. 4, Public Record Office, Kew Gardens, London (în continuare P.R.O.), Foreign Office (în continuare F.O.), 371/88018.

fost apreciate ca marcând apariţia primelor regimuri comunist naţionale clin sfera de hegemonie sovietică2.

Al treilea caz pregnant al constituirii unui regim comunist naţional a fost cel al României. Dacă în precedentele două ţări afirmarea comunismului naţional a avut o dimensiune strict internă, şi a fost stimulat prin impulsurile social-populare, contextul românesc a fost sensibil diferit. Galvanizarea dimensiunii naţionale a comunismului în România s-a produs - cel puţin în planul public vizibil — din iniţiativa conducerii comuniste autohtone. Analizând acest curs specific al regimului comunist din România, în chiar timpul în care el se producea, reputatul John Campbell îl caracteriza, cu argumente întemeiate, ce le vom discuta ulterior, drept ce! puţin straniu . De altfel, afirmarea aşa-numitei „independenţe" din politica externă a României de la începutul anilor şaizeci a suscitat numeroase preocupări, atât la nivel politic, cât şi în cercurile academice occidentale. Totuşi, în pofida publicării unui număr considerabil de studii, elemente importante privitoare la geneza, dezvoltarea şi limitele „desprinderii" României comuniste din liniile politice impuse de Moscova sunt departe de a fi elucidate. Această opinie a fost recent susţinută de cunoscutul specialist în domeniul studiilor strategice, Raymond Garthoff. Aflat în postura de consultant al Departamentului de Stat la începutul decadei a şaptea, Garthoff a relevat un episod „uitat" din perioada respectivă, adică iniţiativa conducerii de la Bucureşti de a declara responsabililor politici americani că, în cazul declanşării unui conflict, precum cel care fusese prefigurat de criza rachetelor din Cuba, România îşi va declara neutralitatea .

2 Recâştigarea identităţilor şi tradiţiilor naţionale în politica ţărilor sovietizate din estul Europei, în chiar condiţiile menţinerii regimurilor comuniste, a fost unul dintre scopurile propuse în Raportul nr. 58 al CSN., din 14 septembrie 1949. Termenul de comunism naţional a fost consacrat în literatura istorică după publicarea lucrării, coordonate de Paul E. Zinner, ed., National Cnmmunisiu and Popular Revolt in Eastern Europe, New York, la sfârşitul anului 1956.

3 John C. Campbell, American Policy Towards Communist Eastern Europe: The Cboices Ahead, Mineapolis, 1965, pp. 50-52.

4 Raymond L. Garthoff, „When and Why România Distanced Itself from the Warsaw Pact", Clk/HP Kulletin, No. 5, 1995, p. 111. Episodul relevat de Ghartoff, a cărui veridicitate i-a fost reconfirmată autorului de Dean Rusk, în 1990, nu reprezintă o noutate absolută. Jurnalistul Robert Estabrook, cunoscut pentru comentariile sale pertinente din domeniul politicii internaţionale, a dezvăluit la 21 martie 1965, în Washington Post, că Gheorghiu-Dej i-ar fi scris preşedintelui Kennedy în chiar timpul „crizei cubaneze", declarând că România se disociază de acţiunea lui Hruşciov. Cf. Sergiu Verona, Militar)' Occupation and Diplomag. Soviet Troops in România 1944-1958, Durham and London, 1992, p. 158. " ■■

.....'"■ •■ -1' ■-■•'.■.

Detaşarea guvernului de la Bucureşti de unele acţiuni ale politicii externe sovietice nu reprezintă decât o parte din procesul complex de „naţionalizare" a comunismului din România. Oricum, nu este singurul episod neclarificat. In această categorie intră şi retragerea trupelor sovietice din România, precum şi sensul şi scopurile reale urmărite prin „românizarea" instituţională şi semantică, de la începutul anilor şaizeci, şi ea contrapusă sechelelor simbolice, dar foarte reale, ale sovietizării României. Echivocul care încă domneşte asupra acestei istorii are o cauză esenţială: lipsa unor informaţii documentare care să provină din surse primare, recte din arhivele româneşti şi sovietice. Am arătat în capitolul precedent care sunt limitele actuale ale investigării în arhivele Federaţiei Ruse. Intr-o situaţie oarecum asemănătoare se află şi accesul în arhivele comuniste din România. „Prudenţa", în sens restrictiv, a autorităţilor în domeniu îngreunează şi obturează în continuare cercetarea şi analizarea unor fonduri documentare, care ar putea aduce date noi asupra acestui subiect, a cărui dezbatere rămâne încă sub influenţa unor mituri recente şi a unor hagiografii părtinitoare, scrise de unii dintre actorii participanţi din interior.

Departe de intenţia de a da sentinţe în această problematică istorică atât de complexă, vom încerca, în capitolul de faţă să aducem clarificările posibile, asupra procesului de interacţiune a României cu sistemul de relaţii internaţionale — dominat de confruntarea sovieto-americană — din primele două decenii postbelice. , i (,,,, ,i „ fl- t , , n „ , .*♦• • <-t\,

1. Sovietizarea României 1945-1953 .(li1(< |(|. ^ ri r

La 2 aprilie 1944, ministrul de externe sovietic Viaceslav Molotov a făcut o declaraţie surprinzătoare — raportată la atitudinea exprimată până atunci de sovietici în negocierile cu anglo-americanii — privitoare la poziţia Uniunii Sovietice faţă de România: „Guvernul sovietic declara că nu urmăreşte obiectivul de a schimba ordinea socială existentă în România... [iar] intrarea trupelor sovietice în România este o consecinţă a necesităţilor militare şi a continuării rezistenţei de către forţele inamice'*. înainte de emiterea comunicatului de mai sus, guvernul sovietic adusese la cunoştinţa partenerilor săi din vest şi termenii generali în care intenţiona să trateze România:

,

5 Alexandru Cretzianu, Ocazia pierdută, Iaşi, 1998, p. 148. Cretzianu este, cel care a consacrat în circuitul istoriografie această declaraţie in ediţia in limhja engleză a cărţii, The I<ostO/>hortu»ity,\957,p.\36.

■ 1. Trupele sovietice - care vor avea dreptul de libertate nelimitată pe ■'.'-■ teritoriul românesc, în funcţie de exigenţele impuse de situaţia ; militară - nu vor avea statutul de armată de ocupaţie;

': 2. Basarabia şi Bucovina de Nord rămâneau Uniunii Sovietice, în timp • ' ce Transilvania urma să fie înapoiată României; '•■' 3. România urma să plătească reparaţii de război, ca despăgubire pentru ■ distrugerile produse pe teritoriul sovietic în campania din est'. Responsabilii americani şi britanici şi-au dat acordul de principiu acestei

oferte făcute de sovietici, întrezărind în promisiunea Moscovei de a respecta suveranitatea României speranţa creării unui precedent şi a unui model, care să fie urmat în politica diriguitorilor de la Kremlin faţă de celelalte state din estul Europei.

La circa un an de la emiterea declaraţiei Molotov, Stalin i-a făcut lui Milovan Djilas atât de cunoscuta-i confidenţă: „Cel care ocupă [acum] un teritoriu îşi impune propriul sistem social. Fiecare îşi impune propriul sistem până acolo unde i-au ajuns armatele'". Este evidentă situarea la antipozi a punctelor de vedere exprimate de cei doi lideri sovietici. Discrepanţa dintre ele nu trebuie să inducă o falsă dilemă: că planurile postbelice ale responsabililor de la Kremlin s-ar fi modificat între aprilie 1944 şi aprilie 1945. O examinare panoptică a evenimentelor derulate în raporturile dintre cei trei mari Aliaţi nu indică existenţa vreunui element motivant în această direcţie. Fără a dori să simplificăm excesiv de mult lucrurile, dacă ne vom raporta la cursul politic ulterior încheierii celui de-al doilea război mondial, vom putea recunoaşte în cuvintele lui Stalin, intenţiile reale ale conducerii de la Kremlin. In acelaşi timp, corelând oferta generoasă făcută de Molotov României, cu scenariile postbelice elaborate la Moscova, anterior şi ulterior datei de 2 aprilie 1944, putem constata menirea ei tactică, aceea de a masca temporar scopurile urmărite de sovietici în estul Europei.

Sovietizarea României a reprezentat doar o parte a fenomenului mult mai amplu, impus mai multor state din estul Europei. Este evident că geneza şi dezvoltarea acestui proces a avut în Uniunea Sovietică factorul fundamental. Nu pot fi însă eludate implicarea şi atitudinea partenerilor occidentali ai URSS, fapt care ne apropie de o dimensiune profund emoţională, prezentă nu doar în interpretările istoriografice, ci şi în mentalul public est-european: mitul Ialtei, mitul trădării, al vîn^ării sau abandonării naţiunilor din jumătatea estică a bătrânului continent de către Marea Britanie

'■ FRL/.V, 1944, voi. IV, Europe, Washington D.C., 1966, pp. 165-170; Elisabeth Barker, Britisb Po/icy in Soulh-East Emope in rix Second World War, London, 1976, pp. 232-233. 7 Milovan Djilas Coitversation with Stalin, New York, London, 1962, p. 114.

şi Statele Unite ale Americii. Tocmai persistenţa acestor idei-obsesie ne îndeamnă să începem abordarea subiectului propus prin a examina cât de validă rămâne - după aproape şaizeci de ani de la producerea evenimentelor în cauză şi în condiţiile lărgirii surselor documentare — te^a cedării acestui spaţiu de către democraţiile occidentale în favoarea încă aliatului lor sovietic.

Soarta postbelică a României a constituit subiectul unor reconstituiri memorialistice şi analize istorice încă din primii ani de la instaurarea regimului comunist. Martorii direcţi ai instaurării dominaţiei sovietice în estul Europei, Robert Bishop şi Reuben Markham şi-au publicat amintirile despre România acelei perioade, la sfârşitul anilor patruzeci ai secolului trecut. Dincolo de prezentarea ingerinţelor brutale ale sovieticilor în viaţa politică, ambii autori au considerat că, prin lipsa unei opoziţii ferme faţă de aceste abuzuri, puterile occidentale au abandonat de fapt România în mîinile Uniunii Sovietice". Aceeaşi concluzie a putut fi înţeleasă din cartea dedicată de Arthur Gould Lee, Regelui Mihai'J. Existenţa unui interes particular faţă de România al uneia dintre cele două mari puteri occidentale, recte al Marii Britanii, care a încercat să aplice tehnica compensaţiei, atunci când Vîşinski, emisarul Kremlinului, a recurs la ameninţări extreme pentru a-1 „convinge" pe Rege să îl numească pe Petru Groza în funcţia de prim-ministru, a fost semnalată în lucrarea publicată de Henry Roberts în 1951. Roberts a citat atunci relatarea făcută de James Byrnes în The New York. Times, la 18 octombrie 1947, privitoare la mesajul trimis de Winston Churchill lui F.D. Roosevelt, la 8 martie 1945, în care primul recunoştea că în octombrie 1944, la Moscova, încheiase un acord cu Stalin, prin care

Uniunea Sovietică să fie „vocea" preponderentă în România şi Bulgaria, pe când Marea Britanie urma să deţină acelaşi prerogative în Grecia10.

Doi ani mai târziu, existenţa acordului procentajelor a fost recunoscută public de însuşi iniţiatorul lui, Winston Churchill, în al şaselea volum al memoriilor sale de război. Premierul britanic a explicat atunci motivele care l-au condus spre un asemenea demers, dar şi faptul că „împărţirea responsabilităţilor" în sud-estul Europei avea ca termen de valabilitate încheierea războiului în Europa11. Cu toate acestea, conjugată cu misterul

8 Robert Bishop and E.S. Crayficld, llussia Astride the Ba/kal/s, New York, 1948; Reuben H. Markham, R/i/muiia Under the Soviet Yoke, Boston 1949 (ediţia românească, România sub jugul sovietic, Bucureşti, 1996).

9 Arthur Gould Lee, Crown Agninst the Sickle. The Stor) of King Michuel of România, London, 1950.

10 Henry L. Roberts, Ruiuania. Politicul Problems of un Agrarian State, New Haven, 1951, p. 268.

11 Winston S. Churchill, The Second World War, voi. VI, Triumph and Tragedy, Boston, 1953, pp. 226-229.

care domnea asupra presupuselor înţelegeri oculte de la Ialta, dezvăluirea făcută de Winston Churchill a fost reţinută mai cu seamă ca un act de stabilire a sferelor de influenţă şi a contribuit la amplificarea ideii de vânzare şi abandon al Europei de Est. Ca atare, înţelegerea survenită între Churchill şi Stalin, la 9 octombrie 1944, a fost consemnată în majoritatea lucrărilor publicate în literatura occidentală până la începutul deceniului opt, ca având un aport major, dacă nu chiar decisiv, la instaurarea comunismului în România12.

Progresele făcute în declasificarea documentară, dar şi în depăşirea unor graniţe interpretative, au fost validate de autorii şcolii postrevizioniste, care au analizat „secvenţa şerveţelului" produsă în cadrul Conferinţei Tolstoi, din perspectiva anteriorităţii şi posteriorităţii acelui moment din relaţiile celor trei mari aliaţi. Fără să minimalizeze efectele înţelegerii Churchill-Stalin, John Lewis Gaddis, Geir Lundestad, Vojtech Mastny sau Albert Resis au făcut remarcate mai multe particularităţi ale contextului politic est-european din toamna anului 1944 şi din lunile care au urmat: sovieticii deţineau oricum poziţia dominantă în Europa de Est, cu şi fără acordul procentajelor; prin urmare, demersul lui Churchill trebuie văzut nu doar ca o acţiune egoistă, menită să apere interesele britanice, ci şi ca o încercare disperată de a mai păstra puncte de influenţă occidentală în estul Europei; în zona predominanţei lor, sovieticii au respectat - şi acolo temporar - termenii înţelegerii doar în Ungaria; neinclusă în negocierea sferelor de influenţă -Stalin refuzând orice compromis în această privinţă - Polonia a fost supusă de la început procesului de sovietizare; în pofida unei vremelnice reticenţe britanice, de a protesta la abuzurile sovietice în România, guvernele de la Londra şi Washington au încercat să facă respectaţi termenii Declaraţiei de la Ialta; oricum, atât în viziunea administraţiei Roosevelt, cât şi în aceea a lui Truman, era făcută o distincţie între aranjamentele politico-militare -

12 Importanţa acordată de istorici „şerveţelului de la 9 octombrie 1944" a fost totuşi nuanţată, cei mai mulţi dintre autori indicând interesul special manifestat încă dinainte de Uniunea Sovietică faţă de România. Vezi Henry Prost, Destin de la Roumanie, Paris, 1954; Alexandru Cretzianu, ed., Captive Rumania: A Decade of Soviet Rule, New York, 1956; Ghiţă Ionescu, Communism in Rumania 1944-1962, London, 1964 (vom prefera ediţia originală celei publicate în limba română, Comunismul în România, Bucureşti, 1995); Stephen Fischer-Galati, The Neiv Kumania. brom People's Democrag to Socialist Republic, Cambridge, Massachusetts, 1967. Acordul procentajelor a fost tratat în termeni asemănători în lucrări cu referinţa zonală sau generală. Stephen Kertesz, The bate of East Central Europe, Notre Dame, 1956; John Lukacs, A New History of tije Cold War, New York, 1966; Robert Lee Wolff, The Malkxins in Our Time, New York, 1974. S(„v , ■-,■■.,

considerate a fi tranzitorii — încheiate cu statele învinse pe timpul războiului şi reglementările finale, care urmau a fi luate la conferinţa de pace13.

In acest context istoriografie propice unor evaluări argumentate, au fost publicate două lucrări monografice de referinţă, privitoare la determinările impuse României de raporturile dintre marii învingători de război. Maurice Pearton a reconstituit cu multă exactitate rolului jucat de petrolul românesc, ca sursă motivantă pentru acţiunile marilor puteri. Puţin mai târziu, în excelentul său studiu, Paul Quinlan a întreprins prima examinare comparativă a politicilor dezvoltate de Marea Britanie şi Statele Unite faţă de România în decursul şi la sfârşitul conflagraţiei mondiale14.

Racordarea evoluţiei politice a României la cadrul internaţional de la finalul războiului, dar si la perspectivele diferite avute de cei Trei Mari asupra scenei postbelice, au continuat să fie examinate şi după 1989. Liliana Saiu a realizat o temeinică investigaţie asupra posturii avute de România în raporturile dintre cei trei foşti Aliaţi la începutul războiului rece. Dincolo de maniera originală în care autoarea a considerat anumite fapte, lucrarea merită să fie evidenţiată pentru reconstituirea sistematică a atitudinilor şi reacţiilor celor Trei Mari faţă de România, până la Conferinţa de Pace de la Paris. Este de subliniat una dintre constatările Lilianei Saiu, după care, Stalin a acceptat acordul procentajelor deoarece îi aducea o recunoaştere a ceea ce, de fapt, aproape obţinuse şi ii conferea o bază de

legitimare a acţiunilor sale ulterioare1'1. Masivul şi foarte documentatul studiu publicat de Joseph Harrington şi Bruce Courtney în 1991 oferă o reconstituire explicită a politicii americane faţă de România din perioada anilor 1944-1947. Analiza celor doi autori arată că, departe de a considera înţelegerea din 9 octombrie 1944 o piatră de hotar, şi cu tot interesul redus faţă de România, guvernul de

13 John Lewis Gaddis, The United States and the Origins of the Cald War, 1941-1947, New York, 1972, pp. 90-91; Geir Lundestad, The American Non-Poiicy Towards Eastern Europe, 1943-1947, Tromso, Oslo, Bergen, 1978, pp. 230-233;Vojtech Mastny, Russia's Road to the Cald War, New York, 1979,'pp. 207-212; Albcrt Resis, „The Churchill-Stalin Secret Percentages Agreement on the Balkans, Moscow, October 1944", American 1listoricatRemew, 83, April', 1978, pp. 368-387.

'■* Maurice Pearton, OH and the Romanţau State, Oxford, 1971; Paul D. Quinlan, Ciash ot/er România: British and American Polkies Toward România 1938-1947, Oakland, 1977, (ediţia în "fnba română, aut. cit., Ciocnire deasupra României. Politica anglo-americanâ faţă de România, 1938-'947, laşi, 1995). Quinlan a relevat limitele obiective şi subiective ale opoziţiei anglo-ai"nericane faţă de comportamentul abuziv al sovieticilor în politica românească, considerând că România a devenit în vara anului 1945, primul caz-test din relaţiile Est-Vest (vezi capitolul Concluzii din ediţia românească).

15 Liliana Saiu, The Creat Powers and Rumania, 1944-1946. A Study of the Early Cold War £«», New York, 1992, pp. 43-51. ,,, .,,,, * ...

la Washington s-a străduit, cu mijloacele care erau posibil de folosit în estul Europei, să aducă evoluţiile cadrului politic românesc la standardele prevăzute în înţelegerile interaliate16. Câţiva ani mai târziu Elisabeth Hazard a adus în sfera publică rezultatele unei ample munci de cercetare, efectuată în principal în arhivele americane, în care a relevat aspecte mai puţin cunoscute, dar importante, privitoare la implicarea şi percepţiile serviciilor de informaţii ale SUA, în şi faţă de evoluţiile politice produse în România după 23 august 1944. Sprijinită pe evidenţe documentare inedite, Elisabeth Hazard a întărit teza susţinută de Paul Quinlan, că România a devenit un caz-test al raporturilor dintre anglo-americani şi sovietici, în a doua parte a anului 1945. Este semnificativă aducerea la lumină de către autoare, a faptului că, rapoartele transmise de ofiţerii de informaţii americani au semnalat prefigurarea războiului rece încă din iarna şi primăvara aceluiaşi

an17.

Succinta prezentare a dezbaterilor din istoriografia occidentală consacrate procesului de sovietizare a României induce o concluzie nuanţată: pe măsura extinderii ariei documentare şi memorialistice, autorii care au tratat acest subiect, au înclinat să deprecieze importanţa jucată de acordul procentajelor şi au pretins, în schimb, necesitatea examinării generale şi zonale a complexului de evenimente internaţionale ale timpului. Realizarea acestei prescripţii metodologice rămâne încă îngreunată din cauza restrânselor informaţii provenite din fondurile documentare comuniste. Deşi de ordin fundamental, acest handicap nu este singurul care obturează reconstituirea istoriografică. Circumscriindu-ne cadrului românesc, vom fi nevoiţi să constatăm- în pofida publicării după 1989, a unor lucrări meritorii — persistenţa în scrisul istoric a unor interpretări partizane şi răstălmăcirii unor argumente, dezvoltări ale căror origini sunt în mod evident legate de evoluţia istoriografică din circa ultimul deceniu şi jumătate de comunism. Nu stă în intenţia noastră să facem aici o analiză critică a istoriografiei româneşti în domeniu. Totuşi, considerăm binevenit un dialog şi o

"' Joseph F. Harrington and Bruce Courtney, Tmaking tbe Nose of thc Russians: t'ifţy Years of Americaii-Ramiinia Re/ation.r, New York, 1991, în special pp. 4-44 (ediţia românească, aut. cit., Relaţii româno-americane 1940-1990, Iaşi, 2002).

17 Elisabeth W. Hazard, Cold War Crucible: United States Voreign Poticy and tije Conflict in România 1943-1953, New York, 1996, în special capitolele al doilea şi al treilea. Solida demonstraţie a lui Hazard nu se rezumă doar la rapoartele agenţilor OSS din România, ci arată şi modul în care acestea au fost receptate în eşaloanele superioare de la Washington. Prin argumentele aduse, Hazard contrazice concluzia drastică a Lilianei Saiu, în opinia căreia războiul rece nu a început în estul Europei, şi cu atât mai puţin în România. Liliana Saiu, The Creat Poivers and România, p. 221.

comparare analitică cu lucrări consacrate subiectului, demers menit să contribuie tocmai la clarificarea factorilor şi mecanismelor care au determinat soarta postbelică a României.

O privire retrospectivă asupra istoriografiei autohtone dedicată studierii contextului istoric în care a evoluat România la sfârşitul celui de al doilea război mondial relevă situarea în prim-plan două teme principale: consecinţele actului de la 23 august 1944, respectiv înţelegerile - considerate a fi fost mai mult sau mai puţin oculte - dintre marile puteri şi urmările negative ale acestora pentru România. Modul în care a fost tratat primul eveniment până în anul 1989, reprezintă o ilustrare palpabilă şi reală a unuia dintre sloganurile consacrate — din câte se pare în timpul lui Hruşciov

— în Uniunea Sovietică referitor la felul în care trebuie studiată istoria: „Pentru noi, prezentul şi viitorul reprezintă certitudini, doar trecutul [interpretarea sa] se schimbă periodic"™. Metamorfozarea actului de la 23 august în forme şi semnificaţii cu un conţinut diferit a fost evident determinată de etapele în care a evoluat regimul comunist din România. Din anul 1947 şi până la moartea lui Stalin, varianta oficial susţinută la Bucureşti asupra împrejurărilor în care România a părăsit alianţa cu Axa vorbea doar despre „eliberarea ţării de către glorioasa Armată Roşie"19. In 1954, „la a %ecea aniversare a eliberării României de sub opresiunea fascistă", Gheorghe Gheorghiu-Dej a subliniat că rolul fundamental în acel eveniment a fost jucat de Partidul Comunist2". Această versiune - din care nu lipsea şi importanta contribuţie a Armatei Roşii, cu a cărei ofensivă ar fi fost coordonată „marea cotitură" de la 23 august 1944 condusă de comunişti — a fost întărită la Plenara CC al PMR din noiembrie -decembrie 196121.

Detaşarea istoriografiei române de tiparele oficiale ale istoriilor scrise în Uniunea Sovietică s-a produs câţiva ani mai târziu. Mai multe lucrări publicate după 1965, au relevat contribuţia militară adusă de România, după august 1944, la înfrângerea Germaniei, reclamând indirect neacordarea statutului de co-beligerantă. In acelaşi timp, actul de la 23 august a devenit insurecţia naţională armată, dar au început să fie amintite condiţiile

18 Cf. Nancy Wittier Heer, Politia and History in the Soviet Union, Cambridge, Massachussetts, 1971, pp. 16-18; Robert R. King, History of the Komanicin Communist Parţy, Stanford, 1980, p.l, atribuie paternitatea unei expresii asemănătoare filosofului marxist, dar dizident, iugoslav, Svetozar Stojanovic.

19 Cel mai autorizat istoric al timpului, Mihai Roller, a impus nu doar teza eliberării a şi pe aceea a politicii imperialiste a României, de până la 6 martie 1945. aut.cit., Probleme de istorie: Contribuţii la luptapentm o istorie ştiinţifică a R.P.R., Editura PMR, 1951, pp. 206-212.

2(1 Scânteia, XXIII, 24 august, 1954, pp.l,3.

21 îbidem, XXX, 7 decembrie 1961, pp. 1, 2, 3, 4, 7.

internaţionale vitrege, care siliseră anterior conducerea burgheză a României să se alăture Axei". Rolului fundamental jucat de comuniştii români în lovitura de la 23 august şi în eliberarea ţării i-a fost consacrat un întreg număr din revista Studii (nr. 4, 1969), care împreună cu Anale de Istorie proiectau viziunea oficială a Partidului asupra istoriei. Direcţia interpretativă dezvoltată cu acel prilej - iniţierea şi conducerea de către PCR a actului de la 23 august şi instaurarea regimului democrat-popular, în primul rând prin forţele autohtone23 - a fost amplificată după Congresul al Xl-lea al Partidului, din 1974, când insurecţia de eliberare naţionala a devenit revoluţia naţională de eliberare a ţării antifascistă si antiimperialistă. Deşi nu trebuie aşezată la originea tuturor evoluţiilor istoriografice, această paradigmă ideologică a format un cadru, mai mult sau mai puţin recunoscut oficial, în care au fost posibile reconstituiri apropiate de datele istorice reale. Cartea publicată de Aurică Simion în 1979, a adus în circuitul istoriografie românesc nu doar prima cercetare coerentă, bazată pe materiale arhivistice interne, a eforturilor româneşti de părăsire a alianţei cu Germania, dar, mai cu seamă, s-a pronunţat pentru recunoaşterea naturii democratice — din acel context — a partidelor burgheze şi a prezentat drept pozitive acţiunile acestora şi ale Casei Regale în actul de la 23 august24.

în pofida acestor paşi, şi ai altora similari care au urmat, tratarea procesului politic din România de după 1945 a fost în continuare trunchiată şi răstălmăcită. Părăsirea alianţei cu Axa de către România a rămas o temă predilectă, în analiza căreia au fost introduse elemente şi secvenţe

22 Emilian lonescu, „Momente din timpul doborârii dictaturii militare fasciste", Analele Institutului de Istorie a partidului de pe lângă CC al PCR, nr. 1, 1965 a reconstituit într-o pictură pretinsă de regim participarea comuniştilor la lovitura de la 23 august 1944. I. Popescu-Puţuti, G. Zaharia et.als, Contribuţia României ia victoria asupra fascismului, Bucureşti, 1965; V. Anescu, E. Bantea, 1. Cupşa, Participarea armatei române la războiul antihiltlerist, Bucureşti, 1966; Viorica Moisiuc, Diplomaţia României şi problema apărării suveranităţii in perioada martie 1938-mai 1940, Bucureşti, 1971.

2i Sunt de menţionat, în primul rând, articolele publicate în numărul citat din Studii de Mihai Rusenescu, „Istoriografia românească privind insurecţia antifascistă din august 1944 şi urmările sale", pp. 699-728 şi Ioan Chiper, „Istoriografia străină despre insurecţia armată din august 1944 în România", pp. 729-751. Institutul de Istorie şi Studii Social-Politice al Partidului (în continuare ISISP), înfiinţat în 1951, îşi exprima punctele de vedere prin cele două publicaţii amintite. Atât titulatura institutului, cât şi titlul celor două publicaţii, au suferit uşoare modificări până în 1989, când au fost desfiinţate.

24 Aurică Simion, Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei române din august 1944, Cluj-Napoca, 1979. Se pate că, autorităţile timpului au fost deranjate de informaţiile redate şi „tonul" folosit de autor în caracterizarea actorilor ne-comunişti ai evenimentelor şi au retras de pe piaţă şi topit o bună parte din tirajul cărţii.

„neortodoxe" privitoare la Uniunea Sovietică25. Existase, de altfel, o anterioritate, nu foarte proeminentă şi nici frecventă, în această direcţie. în deceniile şapte şi opt, fuseseră amintite ultimatumurile sovietice din 1940, privitoare

la Basarabia şi Bucovina de nord, respectiv „ingratitudinea" Uniunii Sovietice, care şi-ar fi încălcat promisiunea de a recunoaşte României statutul de cobeligeranţă şi a ignorat, la Conferinţa de Pace de la Paris, eforturile de război şi contribuţia militară aduse de România la înfrângerea Germaniei26.
La sfârşitul anilor şaptezeci şi începutul decadei următoare, în istoriografia sovietică, dar şi în publicaţiile specializate ale unora dintre statele din blocul est-comunist, au început să fie abordate subiecte, până atunci tabu, ale relaţiilor interaliate din decursul celui de al doilea război mondial. Nu ştim dacă doar printr-o „fericită" coincidenţă, în jurul anului 1980, au fost publicate mai multe studii privitoare la preocupările celor Trei Mari faţă de România, în decursul anilor 1944-1945. Respectând linia interpretativă consacrată în literatura sovietică de autoritarele puncte de vedere exprimate anterior de V.L. Israelian şi Andrei Gromîko"', autorii studiilor la care ne referim au indus o concluzie comună: Uniunea Sovietică s-a opus oricăror propuneri de partajare a Europei în sfere de influenţă şl a
2' Cu toate concesiile ideologice făcute, imposibil de evitat, lucrarea coordonată de Gheorghe Buzatu, Actul de la 23 august în context internaţional. Studii şi documente, Bucureşti, 1984, a adus o deschidere semnificativă prin racordarea evenimentelor din România la cadrul internaţional şi zonal. Rolul loviturii din România, din august 1944, a fost evident hiperbolizat, mai ales, în lucrările publicate sub egida Institutului de Istorie Militară: Ilie Ceauşescu, Florin Constantiniu, Mihail E. lonescu, 200 de %ile mai devreme. Rolul României in scurtarea celui de-al doilea război mondial, Bucureşti, 1984; Ilie Ceauşescu, Florian Tucă, Mihail E. lonescu, Alexandru Duţu, România şi marea victorie. 23 August 1944- 12 mai 1945, Bucureşti, 1985; Ilie Ceauşescu, ed., România în anii celui de-al doilea război mondial, voi. 2-3, Bucureşti, 1989.
20 După ştiinţa noastră, ultimatumurile sovietice din vara anului 1940 au fost pentru prima dată menţionate într-o publicaţie din România comunistă de Ştefan Voicu, pe atunci redactorul-şef al \jiptci de clasă, periodic teroretic al PCR. Vezi, aut. cit., „Pagini clin lupta Partidului Comunist Român împotriva fascismului, pentru independenţă şi suveranitate naţională", Ijtpta de clasă, nr. 6, 1966, pp. 76-79; St. Lache, Gh. Ţuţui, România şi Conferinţa de pace de la Paris din 1946, Cluj-Napoca, 1978.
27 V. L. Israelian, Diplomatkeskaia istoriia Velikoi Otecestvennoi voinî, 1941-1945, Moskva, 1959, pp. 258-262, s-a referit la propunerea făcută de Churchill lui Stalin, 9 octombrie 1944, pretinzând că Uniunea Sovietică a refuzat să se angajeze în orice înţelegere care ar fi avut drept consecinţă încălcarea suveranităţii statelor mici. Un deceniu şi jumătate mai târziu, A.A. Gromîko, History ofDiplomacy, voi. 5., Moskovv, 1975, pp. 478-482, a nuanţat varianta lui Israelian, arătând că Uniunii Sovietice nu i-a fost acordată, de către anglo-americani, libertatea de a face ce vrea în Europa estică.

conferit forţelor revoluţionare din România protecţia necesară instalării regimului democrat-popular28.
în a doua jumătate a anilor optzeci, sensibilul subiect al înţelegerilor secrete dintre cei trei aliaţi de bază a Coaliţiei Naţiunilor Unite, a fost abordat în două lucrări publicate în România, care au fost tipărite în tiraje de excepţie. Corneliu Bogdan şi Eugen Preda, respectiv Gheorghe Buzatu, au prezentat pe larg discuţiile dintre Churchill şi Stalin la Moscova, la 9 octombrie 1944, şi, deşi au evitat să rostească concluzii tranşante, au lăsat să se înţeleagă că, şi prin înţelegerile interaliate din toamna anului 1944 şi iarna anului 1945 s-a ajuns la împărţirea Europei în sfere de influenţă29. Fără să-i implicăm pe autorii amintiţi, este posibil ca „libertatea" acordată acestora, în a trata temele respective, să fi fost legată şi suscitată de opoziţia regimului Ceauşescu faţă de perestroika lui Mihail Gorbaciov. Acestui cadru permisiv, dar orientat politic, îi poate fi inclus şi meritoriul şi documentatul studiu elaborat de Valeriu-Florin Dobrinescu, care, evitând cu abilitate referirile la dezvoltările politice interne, a reconstituit într-o manieră obiectivă statutul internaţional avut de România la sfârşitul marii conflagraţii3".
In ajunul căderii sale, a devenit evidentă tendinţa regimului Ceauşescu de a ignora „meritele" Uniunii Sovietice în instaurarea comunismului în
2S Vitka Toskova, „The Policy of the United States Tovvatds the Axis Satellites (1943-1944)", Bulgaria» hlistorical' Keinew, 1979, No.2, pp. 3-26; A.A. Iaz'kova, „SSHA I Rumunia v pervie poslevoennie godu (o nekotorukh aspecktakh amerikanskoi politiki 40-kh godov)", Amerikanskii E%begodnik, 1980, pp. 9-35; Idem, „Az egyesiilt âllamok României politikâjânak nehâny aspektusârol (1945)" (Interpretarea politicii SUA faţă de România, 1945), Vil gtrnet (Ungaria), 1980, no.4., pp. 123-131; L. Ia. Gibianskii, „Pozitsii SSSR, Anglii i SSHA otnoshenii Bulgarii, Rumînii 1 Vengrii nakanune krimskoi konferentsii", Sovelskoe Slaviaiiovedenie, 1981, No. 3, pp. 14-28; Margot Hegemann, „Zur Aussenwirtschaftspolitik det Europaischen Volksdemokratien beim Bergang zum Aufbau des Sozialismus: dagerstellt am Beispiel Rumaniens", }ahrbuch ţiir Ceschichte (R.D.G.), 1984, pp. 299-352.
2" Corneliu Bogdan, Eugen Preda, Sferele de influenţă, Bucureşti, 1986, pp. 180-187. De remarcat concluzia ponderată şi realistă a autorilor, privitoare la consecinţele conferinţei de la Ialta: „... Cert este că în acel moment exista o hartă clară a prezenţelor militare pe continent şi că ceea ce s-a căutat la Conferinţa din Crimeea a fost realizarea unei răspunderi sau influenţe comune, care nu altera însă această hartă", p. 186; Gh. Buzatu, Din istoria secretă a celui de-aldoilea război mondial, voi. 1, Bucureşti, 1988, pp. 305-315. Victor Duculescu, pe atunci

funcţionar superior al Ministerului de Externe, a publicat în 1986 o carte (Ipostaze ale diplomaţiei, Bucureşti), în care a amintit, într-un mod prudent, existenţa unor înţelegeri confidenţiale între americani, britanici şi sovietici la sfârşitul celui de-al doilea război mondial.

30 Valeriu-Florin Dobrinescu, România şi organizarea postbelică a lumii (1945-1947), Bucureşti, 1988. Autorul a menţionat acţiunile de forţă ale Uniunii Sovietice faţă de România şi a amintit activitatea exilului românesc, aflat în opoziţie faţă de regimul de la Bucureşti, la Conferinţa de Pace de la Paris.

România. In ultima lucrare de sinteză, privitoare la istoria postbelică a României, publicată sub egida ISISP în 1988, a fost evitată orice referire la Armata Roşie şi „sprijinul" acordat de Uniunea Sovietică la instaurarea regimului revoluţionar-democrat, procesul în sine fiind descris ca o dezvoltare generată exlusiv de forţele autohtone. Autorii volumului nu au evitat să amintească „caracterul contradictoriu al Convenţiei de Armistiţiu", ale cărei clauze au limitat posibilităţile de acţiune în plan extern, persistenţa viciilor politicii de hegemonie şi tratamentul injust la care a fost supusă România la Conferinţa de Pace din partea marilor puteri. Aluzii care priveau în primul rând „marele frate răsăritean"11. Finalmente, în toamna târzie a anului 1989, în revista de mare circulaţie Magazin Istoric, nr. 10, a fost dat publicităţii, pentru prima dată în România comunistă, textul codicilului secret al Tratatului Molotov-Ribbentrop şi specificările acestuia referitoare la interesul sovietic faţă de Basarabia32.

Deschiderea tematică şi analizele coerente amintite mai sus, dar în primul rând libertatea de exprimare câştigată după decembrie 1989, au părut să creeze premise favorabile în dezvoltarea unor reconstituiri obiective şi unor dezbateri argumentate privitoare la procesul de sovietizare al României. O parte a acestor speranţe a fost concretizată prin publicarea unor documente şi însumarea lor în volume de documente, româneşti şi străine, aparţinând perioadei de la sfârşitul războiului mondial". în schimb, peisajul istoriografie interpretativ a tins să fie dominat, cel puţin în primii şase-şapte ani posteomunişti, de reamplificarea unor dezbateri, care au fost în mod evident influenţate de interesele politice ale acelor ani. Avem în vedere redeschiderea „interesată" a dosarului 23 august 1944 şi demersurile unor istorici de a contrapune, într-o analiză artificială şi falsă, acţiunea de atunci a Regelui Mihai, unor ipotetice clauze mai favorabile României, care ar fi putut fi obţinute din partea Uniunii Sovietice de mareşalul Ion Antonescu. O bună parte a autorilor, nu toţi istorici, care au promovat aceste teze şi-au evidenţiat, prin ideile şi concepţiile promovate, asocierea sau chiar

31 Gh. Surpat, ed., României contemporană, Bucureşti, 1988, cap.l.

32 Textul codicilului secret, însoţit de un scurt comentariu, a fost publicat de Eugen Preda. Considerăm semnificativ faptul că, trei ani înainte, în Sferele de influenţă, Preda (împreună cu Bogdan) s-a rezumat la a aminti interesul special al URSS pentru Basarabia (p. 145).

33 Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, Sovieti^area României. Percepţii anglo-americcine, Bucureşti, 1993; Ioan Scurtu, ed., României. V'ieiţei politică în documente.1945, Bucureşti, 1994; Idem, României. Viaţa politică în documente. 1947, Bucureşti, 1994; Marin Radu Mocanu, ed, României în anticamera Conferinţei de Pace de la Paris. Documente, Bucureşti, 1996; Radu Ciuceanu (responsabil), et als, Misiunile lui A.l. Vâsinski (sic!) în România. Din istoria relaţiilor româno-sovietice, 1944-1946. Documente secrete, Bucureşti, 1997.

apartenenţa la curentul protocronist34, recte la exprimările vizibile ale acestuia în istoriografia anilor optzeci. Deşi contribuţiile şi repertoriul de informaţii şi surse folosite de autorii în cauză au fost diferite, schema lor de analiză s-a dezvoltat într-o formulă comună: ţările est-europene, şi în primul rând România, au fost trădate şi abandonate de anglo-americani sovieticilor, iar actul de la 23 august a reprezentat, în cel mai bun caz, o eroare, dacă nu chiar o trădare a intereselor româneşti de către Regele Mihai, care nu întâmplător (subl. n.) a fost decorat cu ordinul Pobeda de către Stalin35.

Una dintre principalele surse de inspiraţie ale acestui mod de a reconstitui istoria a fost găsit în lucrări publicate în Occident de exilaţi români. Unul dintre aceştia, Iosif Constantin Drăgan, cunoscut prin bunele legături avute cu regimul Ceauşescu şi remarcat ca susţinător al concepţiilor protocroniste, a publicat la sfârşitul anilor optzeci patru tomuri masive privitoare la mareşalul Antonescu, în care a susţinut teza „actului trădător" ie la 23 august 194436. O influenţă similară a avut, inclusiv asupra unor

Ci

34 Fondatorul protocronismului, cel puţin ca terminologie, a fost criticul şi istoricul literar Edgar Papu, care, mai întâi în două articole publicate în Secolul XX (nr. 5-6, 1974, şi nr. 6, 1976) şi ulterior într-o carte (Din clasicii noştrii: Contribuţii la idea unui protocronism românesc, Bucureşti, 1977) a combătut idea sincronismului european al culturii române, susţinând că, în cea mai mare măsură, creaţiile culturii române erau originale şi anticipaseră diferitele curente de creaţie din Occident. Papu a fost totuşi ponderat în aprecieri, în comparaţie cu exaltările ulterioare ale lui Dan Zamfirescu şi Mihai Ungheanu. Este cert că dezvoltările protocroniste serveau cursului politic şi ideologic promovat de Ceauşescu după 1971. O excelentă analiză a fenomenului în Katherine Verdery, Compromis şi

rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu, Bucureşti, 1994, în special cap. 5 (ediţia originală, National ldeo/ojff Under Socialism. Identiţy and Cultural Po/itics in Ceauşesai's România, University of California Press, 1991.
35 Aceste teze pot fi întâlnite în forma unor afirmaţii tranşante sau sentinţe la mai mulţi autori: Gh. Buzatu, et.als., Mareşalul Antonescu în faţa istoriei, voi I-1II, Iaşi, 1990-1992; Idem, „Malta, Yalta,(sic !) Bucureşti...", în Gh. Buzatu, ed., România cu şi fără Antonescu, Iaşi, 1991, pp. 308-311; Idem, Komănia şi războiul mondial din 1939-1945, laşi, 1995, în special cap.5; Ioan Scurm, Monarhia în România, 1866-1947, Bucureşti, 1991, pp.143-151; Titu Georgescu, România între Yalta (sic!) // Malta, Bucureşti, 1993; Idem, România în istoria Europei, Bucureşti, 1997, pp. 189-191; Jipa Rotaru, et.als., Armata Română în al doilea război mondial, Bucureşti, 1995; Ioan Silviu Nistor, Românii în cel de-al doilea război mondial. Clarificări în lumina adevărului istoric, Cluj-Napoca, 1996. Cu puţin înainte, în Monarhia în faţa istoriei.Consideraţii privind instituţia monarhică în România, Cluj-Napoca, 1994, ultimul autor susţinea deschis că, prin întreg comportamentul său, Regele Mihai, a fost un trădător al naţiunii române, proclamând o idee susţinută frecvent şi în anumite medii politice clin acei ani, după care, lovitura de stat de la 23 august 1944 a deschis larg calea sovietizărll României.
1(1 I.C. Drăgan, ed., Antonescu. Mareşalul României şi războaiele de reîntregire, voi. I-I», Veneţia, 1986-1990; Idem, Istoria Românilor, Bucureşti, 1993. Din prima lucrare, volumele III şi IV se referă la subiectul de faţă. Legăturile lui Drăgan cu protocroniştii din România erau

istorici din noul val, cartea lui Nicolae Baciu, Agonia României, care a completat asumpţia „nenorocirii de la 23 august", cu sentinţa după care România, şi întreg estul Europei, ar fi fost vândute (subl.n.) lui Stalin de către Churchill şi Roosevelt37.
In pofida publicităţii de care s-a bucurat un timp acest tip de interpretare a istoriei , în istoriografia românească s-au dezvoltat şi analize argumentate şi detaşate de patimi şi sentimente. Un bun început 1-a reprezentat volumul coordonat de Şerban Papacostea, căruia i-au succedat minuţioasele şi documentatele reconstituiri consacrate de Dinu Giurescu guvernului Rădescu şi grevei regale, în timp ce Constantin Hlihor a realizat o
cunoscute, dar nu oficializate, în anii şaptezeci-optzeci, când a intervenit în favoarea acestora, în disputa lor cu antiprotocroniştii. Primilor le-a mijlocit,, se pare, publicarea în Italia, în 1987, a unei broşuri conţinând replicile lor, care n-au putut fi publicate în România, la un articol publicat în România IMenină de Gheorghe Rădulescu, în care oficialul comunist a combătut teza insulantăţii culturii române în raport cu cea europeană. Vezi Katherine Verdery Compromis şi rezistenţă, pp. 158-159, nota 4.
37 Nicolae Baciu, Agonia României 1944-1948, Cluj-Napoca, 1990. Cartea reprezintă o variantă cu mici modificări ale unor lucrări publicate anterior de autor şi care au acelaşi conţinut. Reconstituirea lui Baciu include elemente reale dar tranşează, într-un mod mistificator, problema atitudinii anglo-americanilor faţă de Europa estică. Unul dintre tinerii istorici, ce s-a asociat ideilor lui Baciu este Gheorghe Onişoru, Alianţe şi confruntări între partidele politice din România (1944-1947), Bucureşti, 1996, care prin desele trimiteri apreciative la cartea lui Baciu indică faptul că îşi asumă ideile acestuia.
38 In primii ani de la căderea regimului Ceauşescu au fost publicate tomuri mai vechi sau noi, care susţineau nuanţat sau răspicat ideea că Antonescu ar fi fost în măsură să evite comunizarea României. Vezi, Gheorghe Maghctescu, Adevărul despre Mareşalul Antonescu, voi. I-II1, Editura Păunescu, Bucureşti, 1991; Gheorghe Barbul, Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei, Iaşi, 1991. In măsuri diferite, la ambii autori pot fi întâlnite acelaşi tip de incriminări la adresa partidelor burgheze din România şi a puterilor occidentale. „Muniţia" furnizată de aceste lucrări memorialistice a fost folosită în chip denigrator - în mass-media - şi transformată în acuze la adresa opoziţiei democratice, din timpul guvernării Antonescu, şi a Regelui Mihai. Dar, distorsionarea realităţii avea ca scop principal şi ţinte specifice începuturilor anilor nouăzeci. La 30 decembrie 1993, postul naţional de televiziune a prezentat un film documentar în care Mihai I apărea ca ultima instanţă care a decis executarea lui Ion Antonescu, deşi era bine cunoscut faptul că Regele încercase să obţină graţierea mareşalului. Pe de altă parte, autorii protocronişti au încercat să arate că instaurarea comunismului în România s-a produs, aproape exclusiv, prin participarea masivă a alogenilor. Vezi Neagu Cosma, Dominaţia comunistă 1944-1989. Contribuţia unor minorităţi „naţionale" la bolşevi^cirea României (Colecţia Mari crime împotriva naţiunii române), Bravo-"ress, 1996; Mihai Ungheanu, Holocaustul culturii române, Bucureşti, 1998. Această idee-°bsesie a fost reluată de Ilie Bădescu şi de acelaşi Mihai Ungheanu într-o lucrare ale cărei Pretenţii exhaustive, prin titlu, şi mesaj sunt o dovadă evidentă a supravieţuirii ideologiei Senerate în ultimii ani ai regimului Ceauşescu, Enciclopedia valorilor reprimate - Războiul ""potriva culturii române, 1944-1999, Bucureşti, 2000.

solidă analiză a consecinţelor politice rezultate din prezenţa Armatei Roşii în România39. Spre finalul decadei trecute, Florin Constantiniu a publicat două incitante studii — elaborate în cunoscuta-i manieră analitică — în care a dezvoltat o persuasivă reconstrucţie a cadrului politico-diplomatic în care au evoluat interesele divergente şi

coliziunile dintre anglo-americani şi sovietici în F^uropa de Est la sfârşitul celui de-al doilea război mondial. Acribia documentară şi precizia factologică demonstrate de Florin Constantiniu sunt însă depreciate de cantonarea analizei sale aproape exclusiv asupra evenimentelor din anii 1944-1945, pe care le-a considerat a fi fost decisive în sovietizarea României40.

Una dintre tentaţiile care revine frecvent în dezbaterea trecutului este aceea de a folosi verbul la modul condiţional: Ce ar fi fost dacă? Cum s-ar fi putut întâmpla? In opinia noastră, analizele care atribuie Conferinţei Tolstoi rolul fundamental în sovietizarea României ar trebui incluse acestui tip de exprimare verbală. Nu stă în intenţia noastră să minimalizăm efectele întâlnirii din 9 octombrie 1944 de la Moscova, şi nici nu premeditâm o revoluţie interpretativă. Spunem doar că este necesar şi obligatoriu să privim faptele din perspectiva desfăşurării lor generale. Dacă afirmăm că instaurarea comunisului în Bulgaria şi România a fost determinată de înţelegerea Churchill-Stalin, atunci trebuie să căutăm în momentul Katyn sau în eşeuarea insurecţiei poloneze din Varşovia, secvenţa decisivă a sovietizării Poloniei? Dar, finalmente şi Ungaria, tranşată în porţii echilibrate de influenţă, şi Cehoslovacia, care nu a fost inclusă în tranzacţie, au devenit comuniste. Sigur, cazul ultimei poate fi legat de respingerea Planului Marshall de către sovietici, respectiv de lovitura instrumentalizată de comunişti în februarie 1948, pe când în Ungaria, evenimentele din primăvara şi vara anului 1947 au precedat evoluţia din Cehoslovacia. Această abordare de tip secvenţial conduce la o concluzie falsă, despre care am vorbit în capitolul precedent, aceea a reactivităţii politicii externe sovietice. Or, revenind la planurile postbelice sovietice, atât cât sunt ele cunoscute prin

y> Şerban Papacostea, ed., 6 Martie 1945. începuturile comunicării României, Bucureşti, 1995. Anterior, profesorul Papacostea a consacrat un întreg număr din Revista istorică, 7-8, 1993, acestei problematici; Dinu C. Giurescu, Guvernarea Nicolae Rădescu, Bucureşti, 1996 (într-o primă ediţie, cartea a fost publicată în limba engleză, Romania's Communist Takeover: Tbe Rcidescu Government, New York, 1994); Idem, Imposibila încercare. Greva regată, 1945. Documente diplomatice, Bucureşti, 1999; Constantin Hlihor, Armata Roşie în România. Adversar, aliat, ocupant, 1940-1948, Bucureşti, 1996.

411 Florin Constantiniu, Doi ori doi fac şaisprezece. A început războiul rece în România?, Eurosong & Book, 1997, în special pp. 120-147; Idem, De la războiul fierbinte la războiul rece, Bucureşti, 1998, pp. 99-103.

rapoartele Litvinov şi Maiski, respectiv din informaţiile interceptate de serviciile secrete britanice în anii 1943-1945*, reiese limpede că în programul liderilor de la Kremlin sovietizarea Europei estice reprezenta doar o primă etapă a impunerii hegemoniei asupra întregii Europe continentale. Asumarea acestei premise face necesară reconstrucţia interpretativă a semnificaţiei şi importanţei jucate de anumite momente din raporturile interaliate de la sfârşitul războiului mondial. Cititorul va fi probabil de acord că autorii care restrâng examinarea cauzelor comunizării estului Europei la evenimentele derulate între anii 1943-1946, induc concluzii reducţioniste. Sigur, susţinătorii acestei maniere metodologico-interpretative ar putea invoca faptul că, spre deosebire de severitatea comportamentului lor în Bulgaria şi România, ambele state fiind subiecţii acordului procentajelor, sovieticii s-au arătat mult mai permisivi în Cehoslovacia şi Ungaria. Astfel construită, fraza de mai sus reflectă un adevăr spus doar parţial: prelungirea etapei coaliţiilor reale (cf. Seton-Watson) în cele două ţări nu a fost totuşi mai mult decât o tranziţie. Nu cunoaştem existenţa vreunui argument care să indice faptul că Stalin nu ar fi intenţionat să comunizeze Cehoslovacia şi Ungaria S-ar putea, eventual, încerca să se demonstreze validitatea acestei ipoteze prin recurgerea la dacă. Dacă Stalin s-ar fi înţeles cu americanii asupra Germaniei. Dacă sovieticii nu ar fi respins Planul Marshall. Dacă etc.

Examinarea cadrului general în care s-a produs sovietizarea României indică manifestarea a două categorii de factori. Cu toate că îi vom clasifica în obiectivi şi subiectivi, nu stă în intenţia noastră să teoretizăm desfăşurarea acestui proces. Dimpotrivă, ne vom strădui să clarificăm prin această manieră de analiză contribuţia cauzală a fiecăruia dintre aceştia. In această proiecţie încadrăm în primă instanţă, aceea a factorilor obiectivi, geografia şi situaţia politico-militară rezultată din desfăşurarea războiului. Din cea de a doua, a factorilor subiectivi, fac parte strategiile celor Trei Mari Aliaţi şi interesele specifice ale fiecăruia dintre ei faţă de România.

în mentalul colectiv al românilor poate fi întâlnită într-o formă proeminentă ideea-obsesie, după care, localizarea lor geografică le-a adus mai degrabă dezavantaje decât beneficii. Dincolo de o necesară dezbatere aprofundată a acestui subiect41, rămâne greu de contestat faptul că, datorită configurărilor politico-militare din timpul ultimului război mondial, situarea geopolitică a României a devenit un factor advers intereselor naturale ale statalităţii româneşti. Este uşor de identificat că principalul actor ostil acestor

* Vezi notele 97-109 din capitolul II.

41 Interesantă şi utilă discuţia dezvoltată de Lucian Boia în această direcţie, aut. cit., România ţară de frontieră a Europei, Bucureşti, 2002.

interese ale României a fost, încă de la începutul conflagraţiei, dar mai cu seamă la finalul acesteia, Uniunea

Sovietică, recte viziunea politică şi intenţiile strategice ale liderilor de la Kremlin.
Cu un alt prilej, ne-am străduit să arătăm că Uniunea Sovietică a fost nu doar puterea care a început dezmembrarea României Mari, dar şi că acţiunile sale în regiune au influenţat şi urgentat Germania să satisfacă o parte din pretenţiile Ungariei asupra Transilvaniei42. Nu dorim să ne referim acum la atitudinea specifică a URSS faţă de România, şi nici la contenciosul teritorial dintre cele două state. Dimpotrivă, dorim să evidenţiem o realitate incontestabilă: nu aceste antecedente din istoria relaţiilor comune şi nici starea de beligerantă dintre cele două state, ori apartenenţa României la Axă, au fost cauzele care să fi decis soarta postbelică a statului român. Dacă România nu putea fi încadrată din acest punct de vedere în aceeaşi situaţie cu Bulgaria, şi ea semnatară a Pactului tripartit, dar care refuzase să declare război URSS, Polonia, formal, membră a coaliţiei învingătoare şi subiectul declanşării conflagraţiei, a fost inclusă, aidoma celorlalte două state, primei centuri de comunizare a estului Europei. Oricum, depăşind graniţa temporală a anului 1947 - când întârziatele alegeri desfăşurate în Polonia, în luna ianuarie, au conferit „legitimitate" guvernării impuse anterior de sovietici - vom vedea că nu doar Ungaria, şi ea ţară învinsă, ci şi Cehoslovacia, stat învingător şi aliat formal sub clauzele protectoare ale tratatului mutual încheiat în decembrie 1943 cu Uniunea Sovietică, au fost forţate să aleagă drumul construirii comunismului.
Partizanii ideii abandonării de către Occident a Europei de Est ar putea invoca faptul că geografia le-a devenit ostilă statelor din regiune datorită deciziei luată la Conferinţa de la Teheran, când s-a atribuit Uniunii Sovietice responsabilitatea militară asupra acestei zone. Dar, varianta soft underbelly (pântecele moale al Europei - Balcanii) susţinută cu atâta ardoare de Churchill, a fost respinsă de administraţia Roosevelt, care a ridicat trei obiecţii de bază:
1. militare: aliaţii vestici au fost în măsură să debarce în Europa abia în iunie 1944, într-o zonă propice geografic desfăşurărilor militare, pe 'Vi când regiunea muntoasă a Balcanilor nu era propice unor astfel de i; acţiuni;
k. 2. strategice: regiunea Rinului reprezenta un obiectiv incomparabil f' • mai important decât estul Europei, şi chiar decât o ipotetică ocupare Ti a Berlinului;
42 Liviu Ţirău, „Transilvania la sfârşitul celui de-al doilea război mondial", in Anton Drăgoescu, ed., Istoria României. Transilvania, voi. II (1867-1947), Cluj-Napoca, 1999, pp. 1602-1604.

3. politice: ar fi fost nefiresc şi ar fi putut deveni extrem de riscant pentru menţinerea alianţei cu sovieticii, interferarea acţiunilor militare anglo-americane cu cele ale Armatei Roşii43. Este evident de ce, cererile repetate ale opoziţiei din România, reprezentată de Iuliu Maniu, şi, de la un moment dat, ale de regimul Antonescu, ca anglo-americanii să deşănţeze trupe pe teritoriul românesc în momentul în care Bucureştiul ar fi părăsit alianţa cu Berlinul, nu au fost considerate realizabile de conducerile politice şi comandamentele militare ale aliaţilor occidentali.
Deşi au provocat efecte directe asupra soartei postbelice a României, acţiunile factorilor subiectivi au fost ele însele consecinţa realităţilor geografico-militarc din timpul războiului. In fapt, trebuie să semnalăm existenţa a două tipuri de subiectivitate în interacţiunea celor Trei Mari cu zona est-europeană:
/. Subiectivismul de ordin formal, în virtutea căruia statele din regiune ar fi urmat să fie tratate în funcţie de apartenenţa lor la una sau alta dintre părţile beligerante. Susţinută juridico-politic de Declaraţia Naţiunilor Unite şi de clauza capitulării necondiţionate, perspectiva, totuşi îngustă, deschisă de acest criteriu a fost completată cu principiile enunţate în Declaraţia asupra Europei eliberate de la Ialta. Aceasta din urmă ar fi urmat să ofere statelor est-europene şanse egale, în pofida statutului lor internaţional diferit, în scopul construirii unor regimuri democratice pluraliste.
Am prezentat anterior punctele de vedere care susţin că anglo-americanii, mai cu seamă ultimii, ar fi omis să introducă prevederi clare - recte acel mecanism de control asupra aplicării Declaraţiei de la Ialta privind Europa eliberată . Revenim în a spune că, raportându-ne la evenimentele produse între 1944-1948, subiectivismul formal nu a fost în realitate respectat nicicând de sovietici. Aceştia au exploatat în mod abuziv clauzele convenţiilor de armistiţiu (cu România, Bulgaria şi Ungaria - septembrie 1944-ianuarie 1945 -, şi termenii tratatelor bilaterale (cu Cehoslovacia, decembrie 1943 şi cu Polonia, mai 1945), folosind la maximum avantajele conferite de dominaţia politică exercitată prin controlul militar asupra zonei. In concluzie, este greu de crezut că eventuala înfiinţare a unui organism care să supravegheze respectarea termenilor Declaraţiei din Crimeea ar fi putut influenţa comportamentul liderilor sovietici în această direcţie.
Trumbull Higgins, Soft Underbelly: The Anglo-Aijierican Contmversy Oi'er the Italian , 1939-1945, New York, 1968, pp. 117430. Vezi şi notele 222-228 din capitolul 1. Vezi notele 282-286 din capitolul 1. ..

2. Subiectivismul generat de interese personale ale celor Trei Mari învingători a
* -iii. avut în opinia noastră, alături de geografie şi realităţile militare, o
-' ' importanţă capitală în ajustarea viitorului postbelic al statelor est-europene. Una dintre cele mai reuşite demonstraţii asupra viziunilor diferite avute de cei trei aliaţi, şi asupra semanticii speciale după care

Stalin a „tradus" înţelegerile cu partenerii săi occidentali o datorăm lui Henry Kissinger44. Examinarea faptelor din această perspectivă explică cel mai bine rolul aleatoriu jucat, în ceea ce priveşte statele est-europene, de apartenenţa formală a unora sau a altora dintre ele în tabăra învingătoare sau la cea învinsă. Nu avem în vedere doar ajustările teritoriale suferite de unii dintre subiecţii est-europeni, ci în primul rând modelarea regimurilor lor politice în funcţie de voinţa sovietică. In intervalul de timp 1944-1948, politica sovietică faţă de aceste state a fost într-adevăr diferenţiată, după cum şi atitudinile Washington-ului şi ale Londrei, atât timp cât ultima a mai avut ceva de spus în politica internaţională, faţă de ţările est-europene au fost determinate de gradul de aservire al acestora faţă de Moscova, încă înainte de constituirea Coaliţiei Naţiunilor Unite, liderii sovietici şi-au declarat interesul special faţă de România. De altfel, în perioada de amiciţie cu Germania nazistă, Moscova îşi făcuse cunoscute aceste doleanţe, care nu s-au arătat limitate doar la pretenţiile teriroriale asupra Basarabiei şi Bucovinei. Fapt care a şi determinat Berlinul să acorde garanţii României, după înfăptuirea „Arbitrajului" de la Viena, şi în condiţiile în care Molotov a reafirmat, în toamna anului 1940, insatisfacţia Moscovei faţă de modul în care fusese rezolvat contenciosul cu România45. Condiţiile specifice în care a funcţionat Coaliţia Naţiunilor Unite a făcut ca britanicii să devină primii convivi ai sovieticilor asupra acestui subiect. După ce în decembrie 1941, Eden i-a replicat lui Stalin că nu se poate angaja în perfectarea unei înţelegeri care să includă şi pretenţiile teritoriale ale Uniunii Sovietice, Cabinetul de Război britanic a considerat că acesta problemă trebuie să îşi găsească o rezolvare, existând teama că, altfel, sovieticii ar putea ajunge la un acord cu germanii. La începutul lunii martie 1942, Churchill i-a scris lui Roosevelt, cerându-i să accepte anumite derogări de la Carta Atlanticului în privinţa graniţelor vestice ale URSS. Preşedintele a transmis că problema nu necesită un răspuns urgent, iar în paralel 1-a asigurat pe ambasadorul Litvinov că SUA acordă importanţa cuvenită asigurării securităţii Uniunii Sovietice, dar

44 Henry Kissinger, Diplomacy, capitolul „Three Approaches to Peace: Roosevelt, Stalin and Churchill".

4:> Liviu Ţîrău, „Transilvania", p.1604.

că nu acceptă încheierea nici unui tratat, deschis sau secret, privitor la frontiere pînă la încheierea războiului. Invocând importanţa păstrării colaborării postbelice cu sovieticii, Cabinetul de Război britanic a hotărât că Uniunii Sovietice îi pot fi recunoscute, mai puţin în cazul Poloniei, revendicările teritoriale din estul Europei, sperându-se că astfel vor fi descurajate, ab initio, eventualele pretenţii suplimentare ale lui Stalin46.

Departe de a fi fost o sentinţă, această atitudine a Cabinetului britanic reprezenta o încercare de acomodare şi apropiere de liderii sovietici. Deşi deciseseră să susţină doar integritatea antebelică a Poloniei, în al cărei caz vedeau mai mult decât o chestiune de onoare, britanicii nu fuseseră niciodată de acord cu rapturile teritoriale comise de sovietici, între 1939-1941, în estul Europei. Pe de altă parte, la Londra se conştientizase faptul că, în situaţia fericită a obţinerii victoriei în război, Uniunea Sovietică avea să fie puterea dominantă în regiune. Problema era însă ce fel de dominaţie intenţionau sovieticii să exercite? Acest raţionament i-a îndemnat pe membrii cabinetului Churchill să considere că, recunoscând anumite pretenţii teritoriale ale Uniunii Sovietice, liderii acesteia vor renunţa să îşi maximalizeze exigenţele de securitate.

în această linie de gândire a fost întâmpinată la Foreign Office anexarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord. Philip Broad, responsabil în cadrul Departamentului Nordic, care se ocupa de politica regiunii, a sintetizat într-un raport solicitat de Cabinet incapacitatea Marii Britanii de a interveni în vreun fel în aceste desfăşurări de forţe. In octombrie 1940, ambasadorul Stafford Cripps a fost întîmpinat cu un refuz net, când a propus oficialilor sovietici o consultare asupra problemelor postbelice din estul Europei, deşi le declarase că Foreign Office-ul ar fi înclinat să accepte drepturile URSS asupra Basarabiei şi Bucovinei4'. Un an mai tîrziu, după ce Uniunea Sovietică fusese invadată de forţele Axei, Stalin i-a pretins lui Churchill, într-un ton imperativ, ca Regatul Unit să declare război Finlandei, României şi Ungariei. Liderul sovietic a refuzat să asculte pledoaria premierului britanic, care a încercat să-l convingă de faptul că statele în cauză acţionaseră în felul respectiv aflându-se sub hegemonia germană4". Totuşi, Stalin a arătat şi o anumită îngăduinţă faţă de doi dintre cei trei sateliţi germani nominalizaţi. La

46 Llewellyn Woodward, Britisb Foreign Policy in tbe Second World War, London, 1962, p.197; Vojtech Mastny, R/issia's Koad to tbe Cold War, New York, 1979, p.45.

47 Elizabeth Barker, British Policy in Soutb-Iiast Europe in tbe Second World War, London, 1976, pp.72-76.

411 Paul D. Quinlan, Ciocnire deasupra României, pp.68-69.

începutul corespondenţei sale cu Roosevelt, august 1941, el şi-a arătat disponibilitatea în a „consimţi la unele concesii teritoriale în favoarea Finlandei, cu scopul de a o împăca..."*". O toleranţă asemănătoare a demonstrat faţă

de Ungaria, evitînd să o enumere, într-un comunicat public din 23 februarie 1942, printre agresorii ce invadaseră Uniunea Sovietică. Aceasta, cu toate că, participînd la războiul împotriva URSS, Ungaria îşi arătase ingratitudinea, după ce cu un an înainte, Moscova îi susţinuse — sugerîndu-i chiar să declanşeze acţiuni de forţă ce ar fi primit sprijin sovietic - revendicările teritoriale asupra Transilvaniei50.
Conducătorul sovietic nu a lăsat să i se întrevadă nici o urmă de bunăvoinţă în ceea ce privea România. La 6 septembrie 1941, Secţiunea de la Moscova a PCR a fost „autorizată" de Komintern să dea publicităţii un Apel în care cerea, „...încetarea imediata a războiului [purtat de România] contra Uniunii Sovietice, răsturnarea guvernului antonescian şi [culmea — n.n.] eliberarea popoarelor din Ardeal de sub jugul lui Hitler". Vojtech Mastny a semnalat unicitatea acestui demers al PCR - în raport cu celelalte reprezentanţe comuniste est-europene găzduite la Moscova - considerând că acţiunea respectivă dezvăluia intenţiile lui Stalin ca Uniunea Sovietică să ocupe o influenţă majoră în problemele româneşti postbelice51.
Cu toate acestea, România nu a devenit un subiect nevralgic al raporturilor interaliate. Din considerente tactice, sovieticii au evitat să discute serios despre problemele est-europene pînă în primăvara anului 1944. S-au prevalat şi de blocajul survenit în acest domeniu, după apariţia delicatului caz Katyn, dar au profitat şi de faptul că Departamentul de Stat, care a urmat linia trasată de Casa Albă, a preferat să îi lase pe britanici să trateze aceste probleme, care în viziunea Washington-ului urmau să fie reglementate mai târziu, în conformitate cu principiile Cartei Atlanticului52 . Britanicii au fost însă refuzaţi de fiecare dată de sovietici, chiar şi înainte de episodul Katyn, când, la începutul lunii martie 1943, Churchill ceruse

"" „I.V.Stalin către Roosevelt, 4 august 1941", in Corespondenţei Preşedintelui Consiliului de Miniştrii al UKSS, voi.ll, p.9.
511 Liviu Ţîrău, „Transilvania", pp.1603-1604, 1608.
51 Vojtech Mastny, Rtissia's Rond, pp.62-63. Apelul PCR a fost publicat sub titlul „Lupta poporului român pentru libertate şi independentă naţională. Sarcinile Partidului Comunist din România. Platforma Partidului Comunist din România (6 septembrie 1941)" in Documente din istoria Partidului Comunist din România, Editura PMR, 1951, pp. 318-329 (citatul la pp.325-326).
52 John Lewis Gaddis, The United States and the Origins ofthe Cold War, 1941-1947, New York, 1972, p.15; Paul D. Quinlan, Ciocnire deasupra României, pp.84-85.

Moscovei să îşi exprime un punct de vedere asupra proiectului de constituire a unei confederaţii de state balcanice şi central est-europene53.
Aceste atitudini ale oficialilor sovietici i-au întărit lui Winston Churchill convingerea că liderii de la Kremlin intenţionează să transforme Europa estică într-o arie de hegemonie exclusivă. El a încercat, fără succes, să-1 convingă pe Roosevelt de utilitatea strategică, nu neapărat militară, a debarcării în Balcani. Nu a renunţat la această idee, nici după ce la Teheran fusese luată decizia debarcării în vestul Franţei şi a fost respinsă „aventura balcanică". In acest context, încă din vara anului 1943, Comitetul pentru Planurile Postbelice (în continuare CPP) - organism interdepartamental, format din specialişti militari şi ai Foreign Office - a elaborat mai multe ipoteze de lucru, privitoare la apărarea intereselor strategice ale Marii Britanii şi preîntîmpinarea revărsării puterii sovietice pînă la Atlantic. Analizele întocmite de CPP au pretins consolidarea unei linii terestre de protecţie, care să apere, din India, prin Asia Mică, Turcia şi Grecia, zonele de importanţă vitală pentru Marea Britanie: liniile de comunicaţie din Marea Mediterană şi regiunile petroliere din Orientul Apropiat. într-un al doilea rând, CPP a evidenţiat faptul că, în situaţia dată, Marea Britanie va fi capabilă să limiteze la cote rezonabile dominaţia sovietică, în cel mai fericit caz, doar în Polonia, Cehoslovacia, Ungaria şi Austria54. Acest ultim raport, prezentat în primăvara anului 1944, recomanda evitarea oricărui tip de confruntare militară cu sovieticii, consemnînd şi interesele majore ale acestora, de a-şi extinde într-un mod decisiv influenta asupra României, Ungariei şi eventual Iugoslaviei55.
în topul intereselor britanice din estul Europei se aflau două ţări, Polonia şi Grecia. Faţă de prima ţară, conducătorii politici ai Britaniei aveau şi o puternică motivaţie sentimentală, în timp ce a doua era percepută ca ocupând o poziţie de mare importanţă strategică. Pe de altă parte, la Londra era binecunoscut faptul că, poate cu excepţia Greciei, britanicii deţineau în România cele mai bune legături în mediile influente public şi se bucurau de o mare simpatie în rândurile opoziţiei şi a opiniei publice. Din păcate pentru interesele ambelor părţi, aceste propensiuni reciproce nu puteau fi exploatate, din cauza a doi factori: datorită geografiei, România se afla într-o
f 51 Elizabeth Barker, British Policy in Soutb-East Europe, pp. 130-137. < ■,
54 Idem, The British betmeen the Supeipowers, 1945-50, London, 1983, pp.4-12. >■:
55 Alexandru Cretzianu menţionează o confidenţă ce i-a fost făcută, la 15 martie 1944, de Numan Menemencioglu, ministru turc de externe, bun prieten al său, care 1-a avertizat că, „... aliaţii occidentali i-au acordat Rusiei dreptul să ocupe Balcanii pânăjos, la frontiera greacă, pentru orice intenţii şi scopun'. Diplomatul turc i-a schiţat şi o imaginată linie imperială, dincolo de care englezii nu ar fi admis prezenţa sovieticilor. Vezi Alexandru Creczianu, Ocazia

pierdută, pp.130-131.

locaţie inaccesibilă desfăşurării fizice a influenţei britanice; în acelaşi timp, la Londra se ştia despre intenţiile sovieticilor de a ocupa o poziţie dominantă în România56.
în pofida acestor două impedimente majore, în toamna târzie a anului 1943, SOE a fost autorizat, de la cel mai înalt nivel de decizie britanică, să declanşeze operaţiunea Autonomus. Această misiune avea scopul de a intra în contact cu Iuliu Maniu, pentru a-i asigura acestuia comunicarea regulată cu Foreign Office. Cu toate că, după conferinţele de la Moscova şi Teheran, perspectivele care se deschideau viitorului politic al României erau dintre cele mai pesimiste, britanicii sperau sa îl convingă pe Maniu să privească lucrurile într-un mod pragmatic: să accepte cu realism pretenţiile sovietice asupra Basarabiei şi Bucovinei nordice şi să pregătească eficient ieşirea României din război, eventual printr-o lovitură de stat, după formula capitulării necondiţionate57. La Londra se opina că, dacă lucrurile vor evolua în această direcţie, iar „evadarea" României din Axă nu avea să întârzie foarte mult, mai existau totuşi anumite şanse ca sovieticii să nu îşi poată impune arbitrar voinţa în România. Winston Churchill spera la rîndu-i, ca prin succesul „defecţiunii" României să îi convingă pe americani de oportunitatea deschiderii frontului din Balcani58.
Operaţiunea Autonomus a eşuat de la început, cei trei membri ai misiunii fiind capturaţi de jandarmii români la mai puţin de o zi, după ce fuseseră paraşutaţi lângă Roşiorii de Vede. In plus, sovieticii au fost repede informaţi, nu se ştie cum, despre „expediţie" şi i-au acuzat pe britanici de manevre contrare înţelegerilor interaliate. Deloc surprinzător, Moscova şi-a înăsprit diatribele împotriva „uneltirilor britanice", în decursul lunii aprilie 1944, după ce s-a aflat că grupul de Chastelain era folosit de guvernul Antonescu pentru negocieri cu Aliaţii59. Cu puţin înainte, la sfârşitul lunii martie, sovieticii făcuseră o întoarcere de 180°, anunţându-şi partenerii vestici că sunt de acord să trateze cu românii ieşirea acestora din război. Declaraţia lui Molotov, din 2 aprilie, nu i-a liniştit pe britanici, cu toate că includea un răspuns indirect la o solicitare ce o adresaseră repetat Moscovei în ultimele
'" Elizabcth Barket, Brifisb Policy in South-F.ast Europe, p.223.
57 Cea mai precisă reconstituire a acestei misiuni o datorăm unuia dintre eroii săi, Ivor Porter, Operaţiunea „Autonomus", Bucureşti, 1991.
5(1 In ianuarie 1944, Churchill a încercat din nou să îl persuadeze pe Roosevelt să accepte deschiderea unui front balcanic mai scurt, din Lubliana spre Viena. Chiar dacă nu nominaliza România în acest plan, este logic că, eventuala părăsire de către aceasta a Axei, urma să o includă în aria militară controlată de Aliaţi. Winston S. Churchill, Tbe Second World War, voi V, Closing the RJ/i& Boston, 1951, 215-232, 244-248.
59 Ivor Porter, Operaţiunea „Autonomus", pp.205-215.

luni: aceea de a separa depăgubirile pretinse României, de termenii armistiţiului ce urma să fie încheiat cu aceasta şi care nu trebuiau să se întindă dincolo de cadrul unei capitulări militare.
Acest punct de vedere era împărtăşit şi de americani. Un memorandum trimis de generalul Leahy lui Cordell Huli, la 28 martie 1944, considera situaţia României ca fiind comparabilă celei a Italiei, când ultima „capitulase în jaţa britanicilor şi a noastră'. Leahy admitea că, prin analogie, anglo-americanii ar putea să nu aibă mai mult decât o prezenţă de reprezentare în Comisia Aliată de Control din România, dar a subliniat că, „înpofida maximei importanţe care o are posibila detaşare a României de Axă, trebuiesc excluse orice implicaţii politice din exterior în termenii capitulării militare (subl.n.)"6".
Vizibila apropiere a ultimei etape a războiului a motivat administraţia Roosevelt să se aplece asupra chestiunilor de natură politică şi teritorială din estul Europei. Specialiştii Departamentului de Stat au fost solicitaţi să întocmească analize asupra statelor din regiune şi să numească problemele care puteau cauza instabilitate în relaţiile dintre ele, dar şi în raport cu puterea şi influenţa sovietică. In acest scop, în primele două luni ale anului 1944, au fost actualizate sintezele analitice privitoare la subiecţii în cauză, dar spiritul în care au fost întocmite aceste examinări respecta criteriile de principiu pretinse de Casa Albă: capitulare militară şi politică necondiţionată, urmată de restabilirea unei guvernări legitime şi democratice; problemele de natură teritorială urmau să fie rezolvate la conferinţa de pace şi, inclusiv sateliţilor Axei, trebuia să li se asigure condiţiile viitoarei lor existenţe ca state independente61.
In aceeaşi viziune a fost tratată şi problema României. In fapt, la fel ca pentru întreaga Europă Central-Estică, planurile construite la Washington preconizau un reflux al prezenţei şi influenţei americane, în comparaţie cu proiectele anterioare. In primăvara anului 1943, Bill Donovan, directorul OSS, propusese un plan care prevedea desprinderea de Axă a Bulgariei, României şi Ungariei. Realizarea acestui plan ar fi urmat să fie corelată
H1 FRL/.V, 1944, voi IV, pp.161-162.
M Divizia pentru Afaceri Europene din Departamentul de Stat întocmise în a doua jumătate a anului 1943 un set de rapoarte privitoare la ţările est-europene, care estima şi intenţiile sovietice privitoare la acestea. Preocuparea principală a experţilor şi consultanţilor acestei Divizii, aflată sub direcţia lui H. Freeman Matthews, a fost de a găsi

căi de aplicare şi respectare a Cartei Atlanticului, ale cărei principii, sesizau aceiaşi, erau ameninţate de intenţiile liderilor sovietici. Vezi Lynn Ethridge Davis, The Cold Wcir Hegins. Soviet-American Conflict ofer Easterti Europe, New Jersey, 1974, pp.140-144; Eduard Mark, „American Policy Toward Eastern Europe and the Origins of the Cold War, 1941-1946: An Alternative Interpretation", The JournalofAmerican Histoty, 68, 1981, No. 2, pp. 317-323.

capitulării Italiei, şi avea ca scop instaurarea unor regimuri politice stabile în Balcani, care să nu fie nici comuniste, dar nici antisovietice. In pofida insistenţelor lui Donovan, care vedea în România cheia reuşitei acestui plan, proiectul său a fost abandonat în contextul hotărîrilor strategice luate la Teheran62. în această situaţie, analizele întocmite la Departamentul de Stat, în lunile ianuarie-martie 1944, deşi au păstrat o notă de generalitate, au recomandat executivului american să urmărească transpunerea în realitate a unor clauze care să conducă la respectarea literei şi spiritului Cartei Atlanticului. Memorandumul pregătit de Divizia pentru Afaceri Sud-Est Europene, în martie 1944, recunoştea că există o mare doză de realism în punctul de vedere exprimat omologii de la Foreign Office, conform căruia, în situaţia dată, „problemele româneşti se leagă într-un mod natural şi necesar de braţele Rusiei". Urma însă un dar (subl.n.):

„...deşi recunoaştem interesele primordiale ale Uniunii Sovietice în ■■ ■' ;' ■' România, atât ca etapă militară imediată, cât şi ca interese politice pe termen lung, şi conştientizăm că distanţa şi absenţa unor interese majore ne detaşează , cumva de interesele româneşti, noi susţinem că, în aceeaşi măsură, Statele Unite \, şi Marea Britanie trebuie să îşi menţină interesul faţă de această ţară... ;.',,.., asigurându-ne în măsura posibilului că România îşi va menţine existenţa ca stat, cu teritoriile care îi revin în calitate de ţară independentă^ Puţin anterior, un raport care estima condiţiile în care urma să se producă actul de capitulare al României, făcea două precizări importante asupra poziţiei SUA:

1. Capitularea României ar putea veni şi din partea guvernului Antonescu, dar se considera că ar fi spre binele şi interesul României ca regimul acestuia să fie imediat înlocuit de un guvern condus de , ' Maniu şi Brătianu, persoane ale căror orientări democratice şi în | , favoarea Naţiunilor Unite sunt pe deplin credibile.

2. Disputele teritoriale în care România se afla angajată cu vecinii săi trebuiau reglementate la conferinţa păcii. Dar, era semnalată intenţia , URSS de a prelua imediat Basarabia şi Bucovina de Nord, deşi în

a Elizabeth Hazard, CM War Crucibk, pp.18-23.

'a „Memorandum by the Division of Southern European Affairs, Washington, March, 1944", fTtU.V, 1944, IV, pp.146-147. în luna ianuarie 1944 Cordell Huli a reorganizat compartimentele specializate ale Departamentului de Stat. Divizia pentru Afaceri Europene a fost divizată în două, Biroul pentru Afaceri Europene, cu James Clement Dunn director şi H. Freeman Matthcws adjunct, respectiv Divizia pentru Afaceri Est-Europene, care includea şi Uniunea Sovietică, condusă de Charles Bohlen, asistat de Elbridge Dulbrovv.

privinţa ultimei nu putea invoca decât „drepturi care decurgeau din interese de ordin strategic""4.

Menţinerea americanilor în analizarea şi dezbaterea unor chestiuni de principiu - punctele de vedere din aceste rapoarte fiind comunicate la Foreign Office — a fost considerată de britanici contraproductivă. Avansul rapid al Armatei Roşii spre vest, a indus la Londra teama că cele două puteri occidentale vor asista la un fait accompli sovietic în Europa estică. Serios afectat de perspectivele nefaste, Churchill i-a solicitat lui Eden, la 4 mai 1944, întocmirea de urgenţă a unui raport care să răspundă acestei chestiuni ce nu suferea amânare: „Ţinând cont de evenimentele aflate în desfăşurare în Italia, în România, în Bulgaria, în Iugoslavia, şi mai presus de toate în Grecia... problema care se pune este: suntem gata să acceptăm comunicarea Balcanilor şi poate a Italiei?... Eu cred ca se impune să ajungem la o concluzie bine definită, iar dacă acea concluzie spune că noi trebuie să re-^stăm infuziei şi invaziei comuniste, atunci va trebui să acţionăm cu claritate, în cel mai bun moment care ni-l oferă situaţia militară. Trebuie desigur să ne consultăm cu Statele Unite mai întâi1".

Cum însă timpul îl presa pe Churchill, tot el i-a declarat în aceeaşi seară lui Eden: „Este necesar să dăm cărţile pe faţă cu ruşii". A doua zi, ministrul de externe britanic 1-a convocat pe ambasadorul sovietic Gusev, căruia i-a spus că ar fi util ambelor părţi dacă s-ar sprijini reciproc în ceea ce privea situaţia din Grecia şi România. Sovieticii urmau astfel să recunoască preponderenţa intereselor britanice în Grecia, iar Londra să aibă o atitudine similară faţă de România, unde primul cuvânt avea să-i revină Moscovei. Răspunsul de la Moscova a venit după trei săptămâni, Kremlinul arătîndu-şi disponibilitatea încheierii unei asemenea înţelegeri dacă şi Statele Unite îşi vor da acordul66. Cu tot realismul său, premierul britanic a continuat să spere, la fel ca în 1942, că este posibilă găsirea unei modalităţi, prin care Staiin să îşi inhibe o parte dintre aprehensiunile privitoare la securitatea Uniunii Sovietice şi să renunţe la măsuri de forţă şi ingerinţe brutale în politica ţărilor est-europene. Ca atare, Churchill a încercat să îşi convingă

partenerii americani asupra utilităţii încheierii unui asemenea compromis cu sovieticii. Washington-ul a preferat să răspundă prin Departamentul de Stat, într-o formulă care lăsa puţin loc echivocului: „Orice aranjament care sugerează [instituirea unor] sfere de

"" „Aspects of Rumanian Surrender Requiring Agreement between the British, Soviet and American Governments, January 14, 1944", Ibidem,pp. 142-145.

65 Winston S. Churchill, The Secând World War, voi VI, Triumph and Tragedy, Boston, 1953, pp.63-64.

'■'• Llewellyn Woodward, British Foreign Policy, pp.295-296; Elizabeth Barker, british Policy in South-East Europe, p.140.

influenţă militează împotriva constituirii şi funcţionării efective a unui sistem general de securitate... la care să participe toate statele, mari sau mic?*1. Churchill nu a descurajat, şi, la 11 iunie 1944, i s-a adresat direct lui Roosevelt, căruia i-a scris: „Rusia este oricum singura putere care poate face ce vrea în România... dar, sper că pe ba^a unor termeni rezonabili de armistiţiu, ei vor încerca să dea o direcţie corectă lucrurilor"^. Preşedintele s-a lăsat convins de argumentaţia lui Churchill, care i-a promis că aranjamentul preconizat cu sovieticii are în vedere doar calcule militare. Roosevelt a acceptat această variantă — fără să informeze Departamentul de Stat — acordîndu-i premierului britanic o perioadă de încercare de trei luni, care să testeze parametrii de funcţionare a acordului, dar i-a atras atenţia că, „trebuiesc luate toate asigurările pentru a nu fi creată astfel, nici o sferă de influenţă" .

In pofida acestei poziţii, într-un fel echivocă, a preşedintelui Roosevelt, care rămânea preocupat de găsirea unor căi prin care să-i demonstreze lui Stalin că nu are motive să dezvolte o politică de forţă în aria dintre URSS şi Germania, atitudinea Statelor Unite faţă de Europa de Est nu a reprezentat o abdicare de la principiile şi obiectivele ce şi le asumaseră. Ne asociem analizei lui Lynn Ethridge Davis, care a corectat teza lui Herbert Feis — acesta din urmă nu a avut acces la informaţiile declasificate la abia zece ani după ce îşi publicase, în 1957, cunoscuta-i carte - potrivit căreia oficialii americani ar fi ales să rămână în expectativă vis-a-vis de aranjamentul sovieto-britanic. Dimpotrivă, memorandumurile pregătite la începutul toamnei anului 1944 în Comitetul Politic al Departamentului de Stat, organ ale cărui recomandări se aflau cel mai adesea la baza formulării deciziilor din politica externă, arată limpede că SUA nu aprobau sferele de influenţă în estul Europei, decât în forma, „...diluării naţionalismului sovietic... astfel încât, o sferă de influenţă sovietică în regiune să se manifeste precum politica de bunăvecinătate [a Statelor Unite] faţă de Mexic si %ona Caraibelor"1". In aceeaşi direcţie au militat recomandările înaintate executivului american de Charles Bohlen, şeful Diviziei pentru Afaceri Est-Europene, situaţie care 1-a influenţat pe

f'7 „Department of State tc> the British Embassy, June 12, 1944", t'RUS, 1944, voi. V, The Near East. South Asia. Africa. TheFarEast, Washington, D.C., 1965, p.120.

(lS Winston S. Churchill, Triumph and Tragedy, pp.75-76.

"" Răspunsul lui Roosevelt este păstrat la Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, în fondul Franklin Roosevelt: Map Room File, Box 15 A, „President Roosevelt to Prime Minister Churchill, June 12, 1944", Apud Lynn Ethridge Davis, The Cold War Regins, p.149.

7(1 Lynn Ethridge Davis, The Cold War Begins, pp.153-154, citează memorandumul prezentat la 26 septembrie 1944, Principal Probkms in Europe, de Adolf Berle, asistentul Secretarului de Stat. Opinia lui Feis în, Churchill, Koosevelt, Stalin , pp.451-452.

Roosevelt să îi notifice lui Stalin, înaintea întâlnirii acestuia, din octombrie 1944, cu Churchill: „...reprezentantul nostru, ambasadorul Harriman... nu ar fi desigur în stare să îşi asume, în numele guvernului Statelor Unite, obligaţii în importantele probleme care... vor fi discutate de dumneavoastră cu domnul Churchill". Dar, a continuat preşedintele, „în acest război global nu există vreo problemă punctuală în care Statele Unite să nu fie interesate"1^'. Faptul că americanii se menţineau în a aborda dintr-o perspectivă generală şi de principiu delicatele probleme est-europene, lucru care îi părea lui Churchill cel puţin o naivitate, a constituit un argument în plus pentru premierul britanic în a-i propune lui Stalin o înţelegere. La începutul lunii septembrie 1944, el mai spera că astfel va reuşi să limiteze extensia dominaţiei sovietice în estul Europei: „România şi Bulgaria sunt supuse unor enorme presiuni sovietice. Recunoaştem că în trecut ambele ţări au făcut sacrificii pentru noi, dar... acum când este mai fierbinte soarta Poloniei şi a Greciei...pare imposibil să le putem ajuta" ".

Este arhicunoscută relatarea premierului britanic privitoare la acordul procentajelor73. Autorii care s-au rezumat la a-i acuza cinismul de care ar fi dat dovadă la 9 octombrie 1944, au ignorat - cu bună ştiinţă sau nu - harta militară a momentului, care conferea sovieticilor într-o proporţie de 100 % controlul asupra României şi Bulgariei. în fapt, aşa cum i-a mărturisit secretarului său personal, John Colville, Churchill a recurs din disperare la un asemenea act, cu speranţa că ceva mai putea fi salvat. Trei luni mai târziu, în ianuarie 1945, Churchill a realizat zădărnicia demersului său: „Nu fac nici o eroare, toată %ona balcanică, exceptând Grecia, va fi bolşevi^ată, şi nu exista vreun lucru care să-l pot face pentru a împiedica asta. Nu pot face nimic, nici pentru Polonia". Ani mai târziu, când scria la ultimul

volum al memoriilor sale de război, i s-a lamentat aceluiaşi Colville, deoarece în condiţiile în care Eisenhower fusese ales preşedinte, „Nu voi putea povesti cum au dat înapoi Statele Unite, invitând Rusia să ocupe teritorii vaste din Europa" .
Dincolo de relatările şi reflecţiile lui Churchill rămân de judecat consecinţele lăsate de această tranzancţie asupra României. Este foarte
71 „Roosevelt către Stalin, telegramă recepţionată la 5 octombrie 1944", Corespondenţa, voi II, pp.105-106. Varianta americană în FRU.S', The Ctmferencc at Malta and Yal/a, Washington, D.C., 1955, p.6. Vezi şi notele 270-275 din capitolul I.
72 Winston S. Churchill, Triumph and Tragedy, p.208.
73 lbidem, pp.226-229; Minuta oficială britanică a întâlnirii la Graham Ross, ed., The l-'ortigi Office and the Kremlin: British Document.! on Anglo-Soviet Kelations, 1941 AS, Cambridge,
1984, pp. 173-175.
74 Sir John Colville, The t'ringes of Power: Downing Street Diaries, 1939-1955, London,
1985, pp.658-674.

tentantă, în acest sens, invocarea comportamentului bona fides arătat sovieticilor de Londra în problemele româneşti, în lunile care au urmat conferinţei Tolstoi. Cele trei intervenţii ale lui Churchill la Eden, între 4-10 noiembrie 1944, căruia i-a cerut să tempereze zelul lui Le Rougetel — reprezentantul politic al Marii Britanii la Bucureşti — care, „nu înţelege că intensele noastre în România nu depăşesc 10 %, şi că suntem doar cu puţin mai mult decât nişte simpli spectatori"15, ar putea fi considerate o primă dovadă a ideii că Marea Britanie abandonase România. Mai mult, la 8 martie 1945, cînd i-a scris preşedintelui american în legătură cu intervenţiile în forţă ale lui Vîşinski în România, premierul britanic a recunoscut că, deşi „... mîhniţi de recentele evenimente din România... [unde] ruşii au reuşit să impună prin forţă şi falsitate conducerea unei minorităţi comuniste... Suntem stînjeniţi în protestele noastre împotriva acestor evenimente de faptul că, în scopul de a avea libertatea să salvăm Grecia, Eden şi cu mine am recunoscut, la Moscova, în octombrie, că Rusia va avea o voce larg preponderentă în România şi Bulgaria, pe când noi vom lua conducerea în Grecia"""".
Citatele reproduse mai sus demonstrează faptul că britanicii se simţeau constrânşi, de termenii acordului din 9 octombrie, în a le cere sovieticilor să îşi reducă coerciţiile în România. Nu dorim să reliefăm comportamentul „etic" al liderilor de la Londra, care s-au străduit să respecte înţelegerea cu omologii lor sovietici, înţelegere a cărei valabilitate urma să expire, conform lui Churchill77, la încheierea operaţiunilor militare în Europa. In aceeaşi scrisoare, din 8 martie 1945, dând ca exemplu cazul Greciei, Churchill i-a dezvăluit lui Roosevelt cum spera el să decurgă politica postbelică în estul Europei: „... după treizeci de %ile de luptă împotriva comuniştilor şi a ELAS în Atena... Pacea a fost acum restaurată în Grecia şi, în pofida numeroaselor dificultăţi care ne stau în faţă, sper că vom putea să organizăm în următoarele câteva luni alegeri libere, de preferat sub supraveghere britanică, americană şi rusă... iar o constituţie şi un guvern vor rezulta din voinţa incontestabilă a poporului grec, [fapt] care rămîne obiectivul nostru suprem în toate situaţiile.." .
Odată epuizată valabilitatea temporală a „contractului" din octombrie 1944, Churchill 1-a abordat pe Stalin, cerându-i să respecte libera voinţă a popoarelor din Europa de Est. Dar, cu toate că Stalin i-a replicat cu francheţe, „... din asemenea alegeri vor recita guverne antisovietice... iar noi nu vom
75 Ivor Porter, Operaţiunea „Autonomus", pp.304-305; Liliana Saiu, Tbe Great Powers and România, p.48.
7(> „The British Prime Minister (Churchill) to President Roosevelt, London, 8 March, 1945", FRU.V, 1945, voi V, Europe, Washington, D.C., 1967, p.505. _ ■ ... .,-,
77 Winston S. Churchill, Triumph andTragedy, ţ>229. J'.";""V, .r:'^,.
7fl FRU.V, 1945, voi. V, pp.505-506. " ■• ,;■•"■ """""" "'!""

admite axa ceva", tot el i-a promis încă odată premierului britanic — în timpul conferinţei de la Potsdam — că nu are intenţia de a sovietiza ţările est-europene .
Deşi s-au delimitat de acordul procentajelor, americanii au adoptat la nivel decizional o atitudine apropiată de aceea a britanicilor, în privinţa evoluţiilor româneşti de după 23 august 1944. Elizabeth Hazard a evidenţiat probabil cel mai bine nivelurile diferite de percepţie şi reacţie faţă evenimentelor ce se petreceau în România, exprimate de diplomaţii şi ofiţerii de informaţii ai SUA aflaţi în România, respectiv la Departamentul de Stat8". Raţiunea care a determinat expectativa americană la nivel guvernamental a fost suscitată de criterii de natură militară şi de obiectivele politice pe termen lung. La 11 martie 1945, Roosevelt i-a explicat acest lucru lui Churchill, căruia i-a scris: „Sunt desigur preocupat de consideraţiile dumneavoastră privitoare la România şi chestiunea poloneză... Sunt întrutotul hotărît, cum ştiu că sunteţi şi dumneavoastră, să nu las ca bunele decizi stabilite în Crimeea să ni se scurgă printre degete, şi voi face cu siguranţă tot ce îmi stă în putinţă pentru a-l determina pe Sta lin să le îndeplinească

onesf. Şi, a adăugat Roosevelt, „Este limpede că ruşii au instalat un guvern minoritar, pe gustul lor, dar aparte de motivele invocate în mesajul dumneavoastră\ România nu este un loc bun pentru un ca^test. Ruşii au avut de la început controlul indiscutabil, şi cu România de-a curmezişul liniilor de comunicaţii ruseşti, este cu atât mai dificil de contestat pretextul necesităţii militare şi de securitate, folosit de ei pentru a-şijustifica acţiunea'1 .
Totuşi, americanii îşi făcuseră cunoscută sovieticilor nemulţumirea faţă de evenimentele din România. Generalul Schuyler, şeful Misiunii Militare

"" „Record of a Private Talk between the Prime Minister and Generalissimo Stalin at Dinner on 18 July 1945 at Potsdam", Documente of British Foreign Policy Overseas (în continuare DBFPO), Series 1, voi. I, London, 1984, 388. Vezi şi notele 136-137 din capitolul II al lucrării noastre.

8(1 Elizabeth Hazard, Cold War Crucible, cap. II. Privitor la percepţiile reprezentanţilor politici şi militari americani în România, vezi, Courtland V.R. Schuyler, „The View from România", in Thomas T. Hammond, ed., Witnesses to the Origins of the Cold War, Seattle and London, 1982, pp.123-160; Idem, Misiune dificilă. Jurnal (28 ianuarie 1945-20 septembrie 1946), Bucureşti, 1997; Roy M. Melbourne, „Witness to the Start of the Cold War: The View from România", in Paul D. Quinlan, ed., The United States and România. Americati-Romanian Re/ations Duritig the Tmntieth Centmy, Los Angeles, 1988, pp.97-104; Burton Y. Berry, Remaniem Diaries 1944-1947. Edited by Cornelia Bodea, Iaşi, Oxford, Portland, 2000.

* La 11 martie 1945, Roosevelt a recepţionat a nouă telegramă de la Churchill, în care ultimul îi propunea ca SUA să se implice într-o măsură majoră în problemele româneşti. Vezi Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, Sovieti^area României, pp.144-145.

Kl „President Roosevelt to the British Prime Minister (Churchill), Washington, 11 March 1945", .FRl/.V, 1945, voi V, pp.509-510.

Americane în CAC din România, a înaintat la 22 februarie 1945 o scrisoare de protest în acest sens generalului Vinogradov, suplinitorul mareşalului Malinovski în funcţia de şef al CAC, acelaşi lucru făcîndu-1 ambasadorul Harriman într-o scrisoare trimisă lui Stalin şi Molotov82. în intimitatea cercului său de prieteni, însuşi Roosevelt s-a arătat extrem de afectat de comportamentul sovieticilor în România şi Polonia, declarându-şi intenţia de a-şi schimba atitudinea conciliantă faţă de Stalin. La 1 aprilie 1945 1-a şi avertizat pe acesta, într-o tonalitate fermă, că, „stările de lucruri din România şi Polonia depăşesc limitele acordului nostru [de la Ialta - n.n.]... şi trebuiesc urgent remediate „ .

Franklin Delano Roosevelt a murit nici două săptămâni mai târziu. Dar, nu neapărat problemele legate de tranziţia la putere a noului preşedinte, cât chestiunile generale privitoare la încheierea războiului i-au menţinut pe oficialii de la Washington într-o atitudine aparent pasivă faţă de evenimentele din România. La 1 mai 1945, Subsecretarul de Stat Grew a prezentat preşedintelui Truman un raport întemeiat pe informaţiile transmise de generalii Schuyler şi Barnes, reprezentanţii SUA în CAC din România şi Bulgaria, care semnalaseră în mod repetat comportamentul abuziv al sovieticilor în cele două ţări:

„Nu am avut nici un succes în încercarea noastră de a reveni la termenii
,$&. armistiţiilor... Am solicitat noi consultări privitoare la recenta schimbare de
guvern din România şi asupra apropiatelor alegeri din Bulgaria. Ambele
.fc|î: propuneri au fost respinse de sovietici... aşteptăm viitoarele evoluţii din negocierile
ii, asupra Poloniei, înainte de a interveni pentru a redresa situaţia... Noi am
recunoscut că interesele sovietice în România şi Bulgaria sunt mai directe decât
ale noastre, dar credem că interesele şi responsabilităţile noastre, care intră sub
\\ incidenţa Declaraţiei din Crimeea, ne obligă să adoptăm o porţie solidă vis-a-
svi vis de guvernul sovietic, în sprijinul acţiunii comune a Aliaţilor în sfera politică,
fără să eludăm sfera economică. Credem că bulgarilor şi românilor înşişi le
•K" trebuiesc acordate o responsabilitate şi independenţă mărită în acţiunea din
■<h propriile probleme politice şi economice... Aceeaşi termeni urmează să îi aplicăm
'■"- şi privitor la Ungaria, unde prevalează mai curînd o situaţie nefastă"**.

Compromisul la care s-a ajuns în privinţa realizării unui guvern de coaliţie în Polonia, după întâlnirea Hopkins-Stalin, a fost considerat, de

S2 FRU.V, 1945, voi V, pp.472-274, 484-485; W. Averell Harriman and Elie Abel, Special Enwy to Cburchill and Stalin 1941-1946, New York, 1975, pp.425-426.

* Vezi notele 309, 313-314 din capitolul I al lucrării de faţă.

83 „Grew (Acting Secretary of State) to Truman, 1 May 1945. Subject: American Interest in Bulgaria and România", FKUS, 1945, voi. IV, Europe, Washington, D.C., 1968, pp.201-203. ... .-;-,■.

responsabilii americani, promiţător şi pentru reglementarea situaţiei politice din cele trei state central-est europene, foste satelite ale Germaniei. Raportându-se la termenii Convenţiilor de Armistiţiu încheiate cu cele trei ţări, dar şi la Declaraţia comună de la Ialta, SUA considerau pe bună dreptate, ca nedemocratice şi nereprezentative guvernele aflate la conducere în Bulgaria, România şi Ungaria. La 2 iunie 1945, Truman i-a notificat lui Stalin îngrijorarea sa faţă de situaţia politică din Ungaria, România şi Bulgaria. Mai cu seamă în ultimele două ţări, sublinia preşedintele, „... guvernele nu se află în acord cu toate elementele democratice ale unor popoare care să aibă dreptul la liberă exprimare... iar sistemul de administraţie al acestora nu este nici reprezentativ si nici responsabil în raport cu voinţa populară'1* .

Cu toate că acest subiect a părut să ocupe un loc secundar pe agenda discuţiilor conferinţei de la Potsdam, Secretarul de Stat Byrnes a ridicat într-un mod foarte serios problema regimurilor politice din cele trei ţări, foste satelite ale Germaniei. El a invocat, cu argumente solide, lipsa de reprezentativitate şi maniera abuzivă de conducere a guvernărilor din cele trei state, cerând sovieticilor îndreptarea situaţiei în conformitate cu acordurile încheiate. într-un solid studiu dedicat acestei teme, Bruno Arcidiacono apreciază că americanii şi-ar fi autocenzurat eforturile de a reglementa situaţia din România, datorită situaţiei de reciprocitate existentă între această ţară şi Italia. Adică, postura de simpli observatori în care se aflau reprezentanţii americani în România avea o corespondenţă în situaţia identică a sovieticilor în Italia85. Trebuie spus însă, la întâlnirile din 20 şi 22 iulie 1945, Byrnes a arătat că există diferenţe de substanţă între termenii armistiţiilor încheiate cu Italia, respectiv cu ţările est-europene, şi a propus sovieticilor uniformizarea acestor Convenţii, inclusiv prin egalizarea poziţiilor reprezentanţilor celor Trei Mari în Comisiile Aliate de Control, atât din Italia, cât şi din Bulgaria, Finlanda, România şi Ungaria. Molotov a fost de acord cu corectitudinea observaţiei făcută de Byrnes, dar a refuzat să se pronunţe în vreun fel asupra propunerii de modificare a mecanismelor de funcţionare a Comisiilor Aliate de Control86.

Din vara anului 1945, americanii au înţeles că sovieticii plasează România, alături de Polonia, în postura de ţări considerate probleme-cheie pentru securitatea URSS. Leit-motivul invocat de Molotov în acea perioadă

84 FRUS, 1945, voi. V, pp.550-551.

85 Bruno Arcidiacono, Alk origini delta divi^ione europea. Armisti^ţ e Comissioni di controla alltate in Europa Orientale 1944-1946, Firenze, 1993, pp.143-146.

86 FRUS, The Confentice of Berlin (The Potsdam Confennce), 1945, voi. II, Washington, D.C., 1960, pp.698-700, 1084-1086; DBFPO, Series I, voi. I, pp.491-492, 519-520.

susţinea că nici în Grecia nu este democraţie, iar guvernul de acolo nu este mai reprezentativ decât cele din România şi Bulgaria. Iritat de această demonstraţie demagogică, Byrnes i-a spus lui Molotov, în decursul conferinţei CME de la Londra, în septembrie 1945, că, „/» Grecia, corespondenţii şi observatorii străini pot circula si se pot informa liber, pe când în România şi Bulgaria, aceste lucruri nu suntposibile?'. Molotov a ripostat cu cinism: „Probabil ca în Grecia, corespondenţii [de presă] sunt fericiţi, dar poporul nu este; pe când în România, este fericit poporul, dar nu sunt corespondenţii'*1.

Aşa cum îşi propuseseră, americanii au încercat să evite ca discuţiile contradictorii privitoare la situaţia politică a României, să se dezvolte la dimensiuni contondente în raporturile cu sovieticii. Dar implicaţiile cazului României s-au dovedit mult mai profunde decât estimaseră, astfel încât, la sfârşitul verii anuluil945, au ajuns tocmai în situaţia care o doreau evitată. în pofida declaraţiilor ferme ale preşedintelui Truman, referitoare la lipsa de legitimitate şi politica abuzivă a guvernului din România, Departamentul de Stat a adoptat, într-o primă etapă - urmând linia trasată de James Byrnes - o atitudine prudentă faţa de acţiunea hotărîtă a Regelui Mihai, care îi ceruse primului ministru Groza să demisioneze, deoarece guvernul condus de acesta nu era nici democratic şi nici în acord cu voinţa românilor88. Byrnes le-a pretins lui Berry şi Melbourne să nu implice direct SUA în susţinerea „grevei regale" şi să evite, inclusiv, să îi întâlnească pe liderii opoziţiei democratice. Dar, foarte curând, confruntat cu inflexibilitatea arătată de sovietici la Londra, care au refuzat orice concesie în privinţa României, Secretarul de Stat s-a arătat decis să adopte la rându-i o atitudine hotărâtă.

Este destul de larg răspândită opinia, că manageriatul lui James Byrnes în fruntea diplomaţiei americane a fost marcat de erori frecvente şi multe ezitări. Liliana Saiu îi atribuie inabilitatea de a nu fi perceput că sovieticii erau dispuşi să accepte un compromis moderat în privinţa României, la sfârşitul lui august 1945. In schimbul acestei concesii, americanii ar fi urmat să acorde poziţii mai influente Uniunii Sovietice, în Marea Mediterană şi Extremul Orient, recte în Japonia8". Pe de altă parte, Elizabeth Hazard aminteşte demersurile lui Pătrăşcanu, care s-a propus el însuşi drept „soluţia moderată" din fruntea unei noi coaliţii guvernamentale. Varianta respectivă ar fi adus două avantaje intereselor americane: reducea influenţa aripii dure a

87 James Byrnes, Speaking Frankly, New York, 1947, p.101; f-'RU.V, 1945, voi. II, General: Politica! and Economic Matters, Washington, D.C., 1967, pp.194-201, 243-247.

ss Lynn Ethridge Davis, The Cold War Regim, pp.298-306; Dinu C. Giurescu, Imposibila încercare, pp.23-29, 200-

202.
S'J Liliana Saiu, Creat Powers and România, pp.133-135.

comuniştilor moscoviţi şi întărea autoritatea Regelui Mihai, făcând inoperantă revenirea Regelui Carol, dorită la un moment dat de sovietici9".
Ipoteza că sovieticii ar fi fost de acord să ajungă la un compromis asupra situaţiei din România este infirmată de chiar atitudinea lor intransigentă, din cadrul conferinţei de la Londra. Stenogramele dezbaterilor, publicate de americani şi de britanici, precum şi detaliata reconstituire făcută de James Gormly lucrărilor conferinţei, demonstrează că Molotov - care s-a consacrat cu acel prilej drept Mister Niet — s-a opus consecvent şi implacabil, oricăror propuneri de reglementare a situaţiei din România"". In fapt, aşa cum arată Vladimir Peciatnov, care citează corespondenţa diplomatică desfăşurată între Stalin şi Molotov în decursul conferinţei de la Londra, conducerea sovietică decisese dinainte să nu conceadă asupra nici unui fel de compromis care ar fi rezultat în schimbarea guvernului din România12. In acest context se explică riposta dură a lui Molotov, care a respins într-o notă ameninţătoare propunerea lui Byrnes de a se aplica şi în România formula din Polonia, asupra căreia căzuseră de acord cu doar trei luni înainte Stalin şi Hopkins: „Polonia este un aliat, iar acolo există două guverne polonele diferite... Uniunea Sovietică nu va tolera guverne ostile ei în Europa de Est... deci, nu admite nici o reorganizare guvernamentală, nici in bulgaria, nici în România... Consider o ofensă redeschiderea discuţii/or despre România"'^.
în pofida inflexibilităţii arătată de sovietici, James Byrnes a rămas încrezător că va putea rezolva, în spiritul Declaraţiei de la Ialta, problema guvernelor nelegitime din Bulgaria şi România. A văzut un semn încurajator, în acest sens, în evoluţia din Ungaria, ţară în care sovieticii nu se împotriviseră ca alegerile să se desfăşoare în luna noiembrie. Deşi Molotov se opusese la Londra propunerii de a fi trimis un observator neutru, care să examineze situaţia din cele două ţări, Byrnes a insistat în a crede că, tocmai în acest mod îi va convinge pe sovietici de buna credinţă şi sinceritatea Americii faţă de interesele Uniunii Sovietice în estul Europei. Probabil, din acest motiv a renunţat să îl mai delege pe senatorul republican John Foster
1)11 Elizabeth Hazard, Cold War Cruribk, pp.126-129.
1)1 t'RUS; 1945, vol.II, pp.164-192, 194-247, 263-306, 313-345; DBFPO, series I, voi. II, liastem Europe, August 1945-April 1946, London, 1985, pp.l 10-262, 271-291, 316-325; James L. Gormly, The Collapse of tbe Grand Alliance 1945-1948, Baton Rouge and London, 1985,pp.57-85. '
<J2 Vladimir O. Pechatnov, „The Allies Are Pressing on You to Break Your Will... Foreign Policy Correspondence Between Stalin and Molotov and Other Politburo Members. September-December 1946", C.W.I.H.P., Working Paper No. 26, Washington, D.C, 1999, pp.2-3.
93 FRUS, 1945, voi. 11, p.306; Lynn Ethridge Davis, Cold WarBegins, pp.314-317.

Dulles cu această misiune, considerând că vederile conservatoare şi simpatia, cunoscută public, ale acestuia pentru România ar fi alimentat şi mai mult suspiciunile sovietice. In cele din urmă, Byrnes 1-a solicitat în acest scop, pe Mark Ethridge, directorul ziarului Louisville Courier joumal, ziarist reputat pentru opiniile sale liberal-radicale şi cunoscut ca prieten al lui Henry Wallace şi al ideilor acestuia privind menţinerea colaborării cu URSS. La cererea expresă a Secretarului de Stat, Ethridge nu a fost pus la curent cu informaţiile transmise de diplomaţii americani din România şi Bulgaria. Byrnes îşi făcea astfel iluzii că, prin faptul de a fi trimis în România şi Bulgaria un observator cu mintea „limpede", va avea un argument suplimentar, pentru a-i impresiona şi convinge pe sovietici de bunele sale intenţii"4.
De altfel, şeful diplomaţiei americane s-a dovedit incorigibil în naivitatea sa. Cu toate că Molotov respinsese la Londra propunerea de încheiere a unui tratat de „neutralizare" a Germaniei pe douăzeci de ani, el a continuat să spere că îi va putea persuada pe sovietici să accepte crearea unor regimuri democratice pluripartide în estul Europei. Acest crez i-a fost sprijinit de memorandumul primit de la Charles Bohlen, la 18 octombrie 1945. Fost şef al Diviziei pentru Afaceri Est-Europene, promovat în decembrie 1944 ca asistent special al Secretarului de Stat şi ofiţer de legătură cu preşedinţia, Bohlen i-a întărit lui Byrnes ideea că se poate ajunge la un compromis cu sovieticii, „recunoscând întrutotul intensele legitime ale Uniunii Sovietice în această arie... dar, pe de altă parte, trebuie să arătăm Moscovei că ne opunem oricărei extensiuni care, depăşind limitele legitime ale acestei influenţe, să conducă la instalarea unui bloc rigid şi controlat exclusiv de sovietici" "\
Britanicii s-au raliat demersurilor lui Byrnes, promiţând să îşi conjuge eforturile cu ale americanilor, pentru a-i convinge împreună pe sovietici să reglementeze în spirit democratic crizele politice din Bulgaria şi România. Cu toate acestea, Londra privea cu scepticism la soarta României. In două memorandumuri prezentate Cabinetului de Război, la 11 iulie şi 2 septembrie 1945, Sir Orme Sargent evaluase într-o notă pesimistă viitorul României: „Celpuţin pentru moment... puterile occidentale nu au cum să influenţele situaţia injustă din România... iar sovieticii nu se arată dispuşi să negociere vreo

1)4 James Byrnes, Speaking b'nmkly, pp.107-109. John Foster Dulles se aflase între fondatorii Corporaţiei de prietenie româno-americană, iar firma sa de avocatură intermediase investiţia în România a firmei de telefonie ITT, la începutul anilor treizeci.
1)5 Eduard Mark, „Charles Bohlen and the Acceptable Limits of Soviet Hegemony in Eastern Europe: A Memorandum of 18 October 1945", Diplomatic hlistoty, voi. 3, No. 2, 1979, pp.201-214 (citatul la p.209); Elizabeth Hazard, Cold War Crucible, pp.133-137.

concesie... Este însă important să încurajăm popoarele din şvnă, să le arătăm dorinţa noastră de a reface legăturile [cu ele] întrerupte din cau-^a războiţii'ui"""".
Primul scop al misiunii Ethridge, acela de a constata de pe o poziţie neutră starea de lucruri din România şi Bulgaria, a fost realizat'7. Byrnes nu a considerat însă oportună publicarea criticelor constatări ale raportului întocmit de ziaristul de la ljouisville Courier Journal, înaintea desfăşurării întrunirii CME de la Moscova. El 1-a convins în acest sens pe Truman, spunându-i preşedintelui că va putea folosi constatările lui Ethridge ca argument redutabil în negocierile de la Moscova. Hotărîrea proclamată de Byrnes, de a-i aborda într-un mod tranşant pe sovietici, nu a fost împărtăşită de britanici, aceştia sugerându-i Secretarului de Stat să renunţe la intenţia respectivă, care nu ar fi făcut decât să îi înverşuneze şi mai mult pe conducătorii de la Kremlin. în vederea conferinţei de la Moscova, specialiştii de la Foreign Office au pregătit trei rapoarte, în care examinarea situaţiei din România ocupa un loc central. Opinia comună, promovată de cei trei autori ai rapoartelor, arăta că instituirea unui regim politic pluralist-democratic în România depindea, în primul rând, de funcţionarea reală a colaborării tripartite din Comisia Aliată de Control. Ca atare, cei trei experţi britanici au recomandat negocierea prealabilă a unor clauze, care să conducă la acest deziderat: recunoaşterea, de către autorităţile sovietice, a libertăţilor individuale şi de exprimare; libera circulaţie a ziariştilor străini; stabilirea unei date precise, dar nu prea îndepărtată, a retragerii trupelor sovietice. Abia după îndeplinirea acestor condiţii, se aprecia la Foreign Office, putea deveni reală speranţa desfăşurării într-un cadru neviciat al primelor alegeri postbelice din România9".
Tacticile diferite ale americanilor şi britanicilor nu au avut prea mare importanţă la conferinţa CME de la Moscova. Aşa cum îşi amintea Averell Harriman, inflexibilitatea negociatorilor sovietici i-a făcut pe occidentali să apeleze la Stalin, în faţa căruia, determinarea proclamată de Byrnes de a rezolva problema guvernelor bulgar şi român s-a topit instantaneu99.
'"• DBPFC), Series 1, voi. 1, Documentul nr. 102; lbidem, voi. 11, Documentul nr.19.
'" Foarte utilă reconstituirea făcută de Ulrich Burger, Misiunea I'Jkidge în România, Bucureşti, 2000.
>)S Primul raport a fost întocmit de D. L. Stewart la 1 decembrie 1945. Vezi, DBFPO, Series I, voi VI, London, 1991, Documentul nr. 66, pp. 256-257. Al doilea raport a fost prezentat la 7 decembrie şi 1-a avut ca autor pe Orme Sargent. Vezi, Paul D. Quinlan, Ciocnire deasupra României, p.146. Al treilea raport, finalizat la 12 decembrie, a fost elaborat de [A. G. ?| Williams şi a fost inclus în dosarul general pregătit de Foreigi Office pentru conferinţa C.M.E. de la Moscova. Vezi, DBPFO.Senes I, voi. II, pp.699-707.
w W. Averell Harriman and Elie Abel, Special Envoy, pp.524-525.

Participanţii americani la conferinţă, şi ulterior istoricii care au analizat perioada respectivă, i-au imputat lui Byrnes uşurinţa de a fi acceptat „concesia" făcută de Stalin, relativ la „îmbunătăţirea" formulelor guvernamentale din România şi Bulgaria1"". In fapt, prin consecinţele compromisului acceptat de Byrnes, care asuma SUA obligaţia de a recunoaşte guvernul dominat de comunişti de la Bucureşti, fără ca acesta să cunoască vreo schimbare reală la nivelul puterii de decizie şi al reprezentării, s-ar putea vorbi despre „cedarea" sau chiar „vânzarea" României sovieticilor. Mai cu seamă ultimul cuvânt, a circulat între aprecierile diplomaţilor americani de la Bucureşti, care şi-au înştiinţat superiorii că sunt pregătiţi să demisioneze in corpore, datorită acestui act ruşinos1"1.
Cei doi membrii occidentali ai Comisiei Interaliate, care l-au secundat pe Vîşinski la Bucureşti pentru a „cosmetiza" guvernul Groza, ambasadorii americani şi britanic la Moscova, Averell Harriman şi Archibald Clark-Kerr, şi-au mărturisit ulterior tristeţea, chiar deprimarea, simţite pentru a fi participat la o asemenea mascaradă. Harriman şi-a amintit spusele lui Vîşinski, după sosirea lor la Bucureşti, în decembrie 1945, potrivit căruia alegerile urmau să fie câştigate cu un scor categoric de Frontul Naţional Democratic, iar partidele de opoziţie vor obţine rezultate foarte slabe. Harriman, căruia îi devenise clar faptul că România urma să fie supusă unei exploatări crunte din partea Uniunii Sovietice, a părăsit Bucureştiul având o mare admiraţie pentru Regele Mihai şi cu speranţa că, „...românii vor avea destulă mândrie naţională să se împotrivească ruşilor"W2 Archibald Clark-Kerr s-a arătat şi mai impresionat de soarta care aştepta România. După ce cu un an înainte, John Le Rougetel evitase, la cererea Foreign Office-ului, să îi răspundă lui luliu Maniu dacă România fusese lăsată sovieticilor1"3, Clark-
11X1 Geir Lundestad, 1 be American Non-Po/icy, pp.246-247, prezintă opiniile ctitice ale lui Charles Bohlen, John Foster Dulles, Averell Harriman, George Kennan şi a altor oficiali din Departamentul de Stat vis-â-vis de slăbiciunea

lui Byrnes. Opinii istoriografice similare la Lynn Ethridge Davis, Cold War Begins, pp. 326-329; Paul D. Quinlan, Ciocnire deasupra României, pp. 147-148; Liliana Saiu, Creat Powers and România, pp. 164-165; Elizabeth Hazard, CM War Crucibk, pp. 142-143; Dinu C. Giurescu, Imposibila încercare, pp. 85-87.
1(11 Cyrus Sulzberger, The]jong Rom of Candles: Memoirs and Diaries, 1934-1954, New York, 1969, p. 292; Paul D. Quinlan, Ciocnire deasupra României, p. 148; Roy M. Melbourne, „Witness to the Start", p. 103.
1112 W. Averell Harriman and Elie Abel, Special Envqy, pp. 527-529.
1111 Apud, Paul D. Quinlan, Ciocnire deasupra României, p.115. luliu Maniu 1-a chestionat asupra aceluiaşi subiect, la 9 decembrie 1944, şi pe Burton Berry, reprezentantul politic al SUA, căruia i-a adresat întrebarea, dacă America şi Marea Britanie doresc ca România să devină o parte a Uniunii Sovietice: „... Dacă este aşa, vă rog să mă sfătuiţi în consecinţă, căci aceasta se pocite aranja uşor, chiar si astăzi, aşa tîrşţiu cum este pot aranja lucrurile în avantajul României, mai

Kerr s-a supus şi el instrucţiunilor primite de la Londra şi a negat din nou când a fost chestionat de Maniu asupra aceluiaşi lucru. Ani mai târziu, când purta titlul de Lord Inverchapel, Clark-Kerr a mărturisit că unul dintre cele mai ruşinoase lucruri care i s-a cerut să-1 facă, a fost să mintă un om de talia lui Jiiliu Maniu (subl.n.). In raportul trimis la Foreign Office, după ce Comisia Interaliată îşi realizase misiunea la Bucureşti, Clark-Kerr nu a uitat să le scrie superiorilor săi, yyAm părăsit Bucureştiul... cu un sentiment de tristeţe şi profund recunoscător că nu m-am născut în România"m.
Soluţia „negociată" de Byrnes cu Stalin, privitoare la România şi Bulgaria, nu a făcut parte dintr-o strategie prestabilită. Tocmai în acea perioadă, sfârşitul anului 1945, informaţiile primite şi analizate la nivelul de comandă al OSS/SSU indicau un reflux al comunismului în anumite ţări est-europenellb. Ca atare, „vitejia" comisă de Byrnes la Moscova a iritat cu atît mai mult Casa Albă. In primă instanţă, preşedintele i-a transmis lui Byrnes că nu are de gând să recunoască cele două guverne, român şi bulgar, pînă nu vor fi supuse unor schimbări radicale. Truman a repetat acest lucru în conferinţa de presă, ţinută la 8 ianuarie 1946. Atunci când se hotărâse să dea publicităţii acest punct de vedere, el a vizat în primul rând opinia publică americană, tot mai nemulţumită de stadiul raporturilor cu Uniunea Sovietică, dar a dorit şi să dea un semnal de încurajare opoziţiei din România1"6.
Superficialitatea lui Byrnes a fost criticată şi de George Kennan, care a asistat la dezbateri în calitatea sa de charge d'affaires al SUA la Moscova: „Stăteam chiar în spatele lui Byrnes şi nu-l vedeam bine. El a condus negocierile după ureche, participând la ele fără să aibă un plan clar sau unul de rezervă, fără să îşi fi definit un set de obiective şi limitele [dincolo de care nu se negocia]. Realităţile generate de acest acord, care priveau anumite popoare, precum cel koreean, român şi iranian, despre care el nu ştia nimic, nu l-au preocupat. El a dorit un acord care să aibă. efecte politice acasă. Jar ruşii ştiau asta... privind cum, pentru acest succes artificial, Byrnes plătea un preţ enorm în lucruri reale"u'7.
bine decât pot sa o facă comuniştii român?'. Vezi FRUS, 1944, voi. IV, pp. 279-280; Burton Y. Berry, Romanian Diaries, pp. 44-45.
104 lvor Porter, Operaţiunea ,^iutonomus", p.305; „Clark-Kerr către Bevin, 25 ianuarie 1946", în Sovieti^arca României, p. 178.
11)5 Vezi informaţiile transmise lui Courtland Schuyler de colonelul Charles Thayer, Şeful rezidenţei OSS/SSU din Austria, la 27 decembrie 1945. Cf. C.V.R.Schuyler, Misiune dificilă, p.273; Elizabeth Hazard, Cold WarCrucibk, p.158.
1116 Harry S. Truman, Memoin, voi. 1, 1945. Year of Decision, New York, 1955, pp. 604-605; Geir Lundestad, The American Non-Policy, p.247; Elizabeth Hazard, Cold War Crucibk, P-150.
, A, , ...,
107 George F. Kennan, Mmioirs, voi. 1, pp. 287-288. -;:-f,j\h r- '■■ ■ : ■ - ■

In pofida imensei dezamăgiri produse de înţelegerea de la Moscova, americanii şi britanicii au anunţat că acceptă să recunoască guvernul român. Raţiunea fundamentală a acestui act a fost determinată de dorinţa de a se evita blocarea negocierilor, aflate în desfăşurare, pentru conferinţa de pace. Washington-ul şi Londra au notificat cabinetului Groza, la 5 februarie 1946, că recunoaşterea nu trebuie interpretată ca fiind definitivă, iar evoluţia raporturilor diplomatice urma să fie condiţionată de respectarea, de către guvernul de la Bucureşti, a libertăţilor politice esenţiale. Câteva zile mai târziu, Burton Berry a informat Departamentul de Stat că, potrivit confidenţei ce-i fusese făcută de un membru comunist al guvernului Groza, autorităţile române nu aveau nici cea mai mică intenţie să respecte drepturile democratice, şi era greu de crezut că alegerile aveau să se desfăşoare liber şi corect108. Aceasta nu făcea decât să confirme informaţia transmisă la mijlocul lunii ianuarie, când Berry a menţionat spusele unei surse credibile, după care, „...Petru Gro-^a, şeful guvernului-mariomtă, rămas intact în realitate... a primit asigurări din partea lui]/îşinski, că nu trebuie să îşi facă griji în privinţa respectării libertăţilor publice şi a alegerilor libere"1'".

Cei mai mulţi autori care s-au ocupat de acest subiect au înclinat să afirme că, înfrânţi diplomatic în decembrie 1945 la Moscova, americanii au renunţat, cel puţin temporar, la obiectivul de a instala un guvern democratic în România"". Această concluzie este corectă, dar ei îi trebuie adăugată observaţia că, în contextul în care, la începutul anului 1946, liderii de la Washington au decis să formuleze o nouă strategie faţă de Uniunea Sovietică, politica Statelor Unite faţă de Europa estică a fost marcată de o repliere tactică. Constatând intrasigenţa sovieticilor de a admite desfăşurarea unei vieţi democratice în ţările din proximitatea vestică a URSS — Bulgaria şi România reprezentau cele mai flagrante cazuri din acest punct de vedere — executivul american a considerat contraproductivă abordarea tranşantă a acestei probleme înaintea conferinţei de pace. în lucrarea sa de referinţă în domeniu, Geir Lundestad a enumerat şase criterii care au stat la baza politicii

lns Apud, Joseph Harrington and Bruce Courtney, Tmeaking tbe Nose, p. 36.

">'* „Berry to the Secretary of State: The Question of Rumanian Public Liberties During the Allied Commission Negociations, J anuar)' 4, 1946", Department of State, Decimal File 871: Internai Affairs of Rumania, Microform, Indiana State Univcrsity, Bloomington Main Library (în continuare, ISU, BML).

1111 Prevalează din acest punct de vedere concluziile lui Geir Lundestad, Tbe American Non-Policy, pp.242-247; Nicoleta Frank, O înfrângere în victorie, pp.236-242; Paul D. Quinlan, Ciocnire deasupra României, pp.146-150; Dinu C. Giurescu, Imposibila încercare, pp.77-88; Ulrich Burger, Misiunea Etbridge, pp.44-47.

americane faţă de statele est-europene în anul 1946, în condiţiile în care, aria în cauză nu suscita interesele primordiale ale SUA:

- importanţa strategică ale ţărilor în cau^ă, raportată la intensele şi politica sovietică, datorită climatului politic intern, Finlanda, Cehoslovacia şi Ungaria au fost beneficiarele unui tratament favorabil din partea Statelor Unite în această perioadă, fiind urmate de un al doilea grup, Polonia, România şi Bulgaria, lista încheindu-se cu Ţările Baltice.
- în funcţie de acest criteriu a fost cuantificată importanţa şi ordinea celorlalţi cinci: repre^entativitatea şi caracterul democratic al guvernelor în cau^ă; politica externă a acestora; atitudinea lor faţă de interesele americane; măsura în care guvernele respective arătau că doresc să coopereze politic şi economic cu SUA:, perspectivele politice interne ale ţărilor respective" .

Coeficienţii în care România îndeplinea aceste criterii erau apreciaţi la Washington ca fiind deosebit de slabi. Ţinând cont de această situaţie, politica guvernului american faţă de România a avut în vedere trei direcţii: reglementarea problemelor de natură politică, economică şi teritorială, în cadrul conferinţelor CME, prealabile conferinţei de pace112; dezvoltarea unei politici flexibile faţă de guvernul de la Bucureşti: notificărilor făcute acestuia, privitor la încălcarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale şi la abuzurile violente împotriva opoziţiei, le-au fost intercalate promisiunile reluării relaţiilor economice, în cazul adoptării de către guvernul Groza a unei conduite democratice11'1; finalmente, responsabilii americani au luat în calcul

111 Geir Lundestad, The American No«-Po//>v, pp.304-330.

112 în pofida simpatiei arătată guvernului rezultat în Ungaria, după alegerile din noiembrie 1945, şi a unor semnale politice favorabile, între care acceptarea vizitei efectuată de premierul Ferenc Nagy la Washington, poziţia finală a guvernului american în privinţa Transilvaniei a fost în favoarea României. După ce a consultat rapoartele experţilor solicitaţi de Departamentul de Stat, James Byrnes a declarat la întrunirea din aprilie-mai a CME de la Paris că nu există motive, decât cel mult pentru uşoare modificări, ale graniţelor din 1938 dintre România şi Ungaria. Vezi James Byrnes, Speaking Frankly, pp.130-134; Geir Lundestad, The American Non-Policy, pp.131-135.

113 Guvernele american şi britanic au atenţionat guvernul Groza, prin două notificări separate, la 27 mai 1946, că nu respectă aranjamentele asumate în urma conferinţei CME de la Moscova, din decembrie 1945, şi a modificării guvernamentale din ianuarie 1946. Trei zile mai târziu, cabinetul Groza a publicat noua lege electorală, care încălca făţiş tocmai clauzele pretinse a fi respectate. Washington-ul şi Londra au revenit, avertizând din nou Bucureştiul, la 14 iunie şi 28 octombrie acelaşi an. Vezi, A Decade of American t'oreign Polhy, 1941-1949, PP-1203-1206. Pe de altă parte, în august 1946, Byrnes a promis omologului său român Tătărescu sprijin economic din partea SUA, în condiţii egale cu Cehoslovacia şi Ungaria, în cazul normalizării vieţii politice şi a desfăşurării alegerilor în condiţii de libertate şi corectitudine. Vezi tRUS, 1946, voi. VI, Eastern Europe; The Soviet Union, Washington, D.C., l969,pp.627-632.

— deşi nu era considerată nici pe departe o opţiune fiabilă — sprijinirea unei mişcări populare de rezistenţă, care să răstoarne guvernul Groza114.

Cu toate evaluările pesimiste făcute de Departamentul de Stat asupra perspectivelor politice ale României, în prima jumătate a anului 1946 preşedintele Truman a meditat asupra ideii de a întreprinde o vizită în Iugoslavia, Austria şi România. Scopul acestui turneu era desigur unul mai larg, de a reda popoarelor din regiune speranţa libertăţii şi de a

le da, totodată, un semnal că America nu le-a părăsit. Dezvoltarea unor noi teme conflictuale în raporturile cu sovieticii şi evoluţia politică accentuat negativă din România, s-au aflat cu siguranţă între motivele care l-au determinat să renunţe la vizita preconizată115.
Fără să fi avut o dimensiune pronunţat publică, potenţialul de tensiune din relaţiile Statelor Unite cu Uniunea Sovietică crescuse la cote înalte, în primele opt luni ale anului 1946. Principala sursă a acestei acumulări negative s-a datorat informaţiilor referitoare la concentrările de trupe sovietice în jurul Turciei şi la intenţia Moscovei de a invada această ţară. Deşi s-a desfăşurat într-un cadru „tăcut", criza turcă i-a îngrijorat serios pe responsabilii americani, şi i-a stimulat să adopte măsuri care să nu îi găsească nepregătiţi în faţa unui eventual atac sovietic în vestul Europei. In acest context, deşi nu au fost lipsite de fermitate, acţiunile politico-diplomatice ale SUA faţă de România au devenit mai precaute. Bun cunoscător al problemelor româneşti, datorită implicării sale în negocierile anterioare, şi prezent la Conferinţa de Pace de la Paris, Averell Harriman şi-a amintit că dezbaterile asupra proiectului Tratatului cu România au ridicat cele mai puţine probleme şi s-au încheiat primele. în acelaşi timp, proiectele de Tratat cu Ungaria şi Italia au provocat discuţii şi controverse ample, care i-au
114 Berry şi Schuyler şi-au informat superiorii, în rapoarte detaliate, asupra existenţei unor nuclee organizate, care pregăteau o mişcare de rezistenţă. Amândoi au raportat la Washington solicitările făcute de Iuliu Maniu, ca americanii să ofere sprijin acestor activităţi clandestine, şi s-au conformat instrucţiunilor primite, spunându-i liderului naţional- ţărănist că sunt puţine şanse ca aşa ceva să se realizeze. Vezi C.V.R. Schuyler, Misiune dificilă, pp.328-329; Burton Y. Berry, Romanian Diaries, pp.406-407. Ideea organizării unei mişcări de rezistenţă în România împotriva sovieticilor a fost susţinută la nivelul serviciilor secrete americane, atât de ofiţerii OSS/SSU prezenţi în România, care au şi intrat în contact cu lideri ai unor asemenea grupuri, cât şi în eşaloanele superioare ale OSS/SSU din Europa şi de la Washington. Vezi Elizabeth Hazard, Cold War Cnuible, pp.157-160.
115 La 19 iulie 1946, Truman i-a scris însărcinatului S.U.A pe lângă Sfântul Scaun, Myron Taylor: „Din cauza situaţiei foarte tensionate din Iugoslavia, cred că nu este oportun să călătoresc acolo în acest moment.Aceleaşi circumstanţe justifică să renunţ la a vizita în momentul actual România şi Viena". Vezi Ennio di Nolfo, Vathano e Staţi Uniţi 1939-1952 (dalie carte di Myrvn C. Taylor), Milano, 1978, Documentul nr. 278.

angajat, în poziţii adverse, pe occidentali şi pe sovietici116. Atmosfera „pacifică" în care s-au desfăşurat dezbaterile privitoare la România are două categorii de explicaţii:
- la Conferinţa CME, din aprilie-mai 1946 se ajunsese la o opinie unanimă în privinţa problemelor de natură teritorială, pe care România le avea cu Bulgaria, Ungaria şi Uniunea Sovietică, iar acest punct de vedere a fost susţinut consecvent de marii învingători şi la conferinţa de pace.
- într-un al doilea rând, deşi fundamental nemulţumite de starea de lucruri din România, Statele Unite au încercat să abordeze într-un alt mod relaţiile cu guvernul de la Bucureşti. Cu toată opoziţia delegaţiei sovietice, reprezentanţii SUA au reuşit să introducă în textul Tratatului două prevederi - articolele 37 şi 38 - care îi aşeza pe anglo-americani pe o poziţie egală juridic cu sovieticii, din punctul de vedere al supravegherii procesului de implementare a Tratatului. Prin valoarea, de drept, a acestor clauze, Washington-ul spera să poată constrânge guvernul român să respecte drepturile şi libertăţile democratice117.
Deşi ponderată, această perspectivă optimistă la care ajunsese delegaţia SUA, a fost demontată, în chiar timpul lucrărilor conferinţei de pace, prin intervenţiile făcute de un grup de reprezentanţi ai exilului românesc, condus de V.V. Tilea şi Grigore Gafencu. Mai cu seamă cei doi au intrat în mai multe rânduri în contact cu delegaţia americană, căreia i-au atras atenţia asupra faptului că, eficienţa oricărui mecanism politico-diplomatic de acest tip va fi sortită eşecului, în condiţiile legitimării prezenţei trupelor sovietice în România, şi după intrarea în vigoare a Tratatului. Tilea şi Gafencu au arătat că nu există nici o raţiune prin care teritoriul românesc să fie racordat logistic de trupele sovietice de ocupaţie din Austria118. Din păcate, americanii au tratat cu superficialitate acest subiect, la conferinţa de pace, deşi este greu de crezut că sovieticii ar fi acceptat să îşi delegitimeze prezenţa militară în România. Ulterior, sovieticii s-au şi împotrivit categoric, la conferinţa CME de la New York, decembrie 1946, propunerii americane de reducere drastică a numărului trupelor de ocupaţie din ţările foste satelite ale Axei"9. Ca
116 W. Avereil Harriman and Elie Abel, SpecialEnvqy, pp.551-552.
117 Amelia C. Leiss, with Raymond Dennett, eds., European Peace Trealies after World War II; Negociations and Text o/Tnaties with Italy, Bulgaria, Ylimgary, Ruwattia und b'inland, New York, 1976, pp.312-313.
lls Sergiu Vctona,Militaiy Occupation andDiplomacy, pp.24-36. +, ' ..',„!'.'.
mJ/wL/,pp.37-41. "" ' .,.'.,

urmare, prin conţinutul articolului 21 din Tratatul de Pace, staţionarea trupelor sovietice în România a căpătat valoare juridică internaţională, păstrată ca atare până în 1955, când Austriei i s-a redat suveranitatea naţională. Hotărârile Conferinţei de Pace nu au adus nici o schimbare pozitivă asupra situaţiei politice din România.

Dimpotrivă, rapoartele trimise de la începutul toamnei anului 1946, de Reprezentanţa politică a S.U.A de la Bucureşti, arătau că guvernul continua abuzurile împotriva opoziţiei şi era pregătit să fraudeze alegerile120. Surse din interiorul puterii de la Bucureşti au dezvăluit că guvernul pregătea noi măsuri de reducere a libertăţilor democratice şi religioase". La începutul lunii noiembrie, în decursul unei întrevederi secrete cu Tito, premierul Groza a declarat că guvernul intenţiona „săfortifice Biserica [Ortodoxă] din România si să o folosească drept armă împotriva imperialismului de la Vatican. In acest sens el pregătea un pachet legislativ care să „aranjeze" pensionarea unor episcopi, cu gândire liberă, din Transilvania şi înlocuirea lor cu persoane în acord cu noua ordine democratică"™'.

In acele condiţii, într-un mod deloc surprinzător, alianţa electorală controlată de comunişti a învins în alegerile din 19 noiembrie 1946 cu un scor aproape identic, cu cel „pronosticat" de Vîşinski lui Harriman, cu aproape un an înainte122. Telegrama trimisă a doua zi de Burton Berry la Washington, care prezenta primele informaţii despre alegeri, începea cu cuvintele: „O trucare, este singurul cuvânt care pot să-l gândesc despre ceea ce s-a întâmplat în -^iua alegerilor „libere şi lipsite de constrângere din România"m'. Reacţia Departamentului de Stat a fost ponderată în primele zile de după alegeri, mai cu seamă că, atât analiştii americani, cât şi cei britanici, au atras atenţia că

1211 „Melbourne co the Secretat)' of State, Telegram No. 870, September 12, 1946"; „Berry to the Secretary of State, Telegram No.1044, November 18, 1946, ISU, BML.

121 „Berry to the Secretary of State, Telegram No. 1027, November 3, 1946", Ibidem.

122 Inclusiv după 1989, persoane din înalte sfere politice, anumiţi formatori de opinie din mass-media şi - greu de explicat - unii istorici, au susţinut că rezultatul alegerilor din noiembrie 1946 nu a fost viciat şi a reprezentat voinţa populară. Cunoscutul istoric David Prodan a mărturisit în Memorii (Cluj-Napoca, 1993,), că în calitatea sa de preşedinte al secţiei de votare dintr-o comună de lângă oraşul Cluj, a participat la „inversarea" rezultatelor reale. Ulterior, fostul înalt demnitar communist, Alexandru Bârlădeanu, a recunoscut şi el mistificarea rezultatului alegerilor. Vezi Lavinia Betea, Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu, lliescu, pp.85-86. Primele dovezi, atestate documentar, ale falsificării alegerilor le-a adus Virgiliu Ţârău, „Campania electorală şi rezultatul real al alegerilor din 19 noiembrie 1946 în judeţele Cluj, Someş şi Turda", in Sorin Mitu, Florin Gogîltan, eds., Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional şi deschidere europeană, Cluj-Napoca, 1994, pp.204-212.

123 „Berry to the Secretary of State, Telegram No. 1089, November 20, 1946", ISU, BML.

este posibil ca sovieticii să dorească găsirea unui pretext, care să conducă la ruperea relaţiilor diplomatice ale României şi Bulgariei cu cele două puteri occidentale124. Totuşi, la 26 noiembrie, Departamentul de Stat a remis guvernului român o notificare diplomatică tranşantă, în care arăta că deţine dovezi clare că alegerile se desfăşuraseră într-un climat de violenţă, fuseseră manipulate, iar rezultatele oficiale ale acestora erau un produs trucat125.

O zi mai târziu, la Departamentul de Stat şi la Foreign Office au sosit rapoartele-sinteză asupra alegerilor, trimise de Roy Melboume, respectiv de Adrian Holman. între timp, în Congresul SUA, dar mai ales în Camera Comunelor, mai mulţi parlamentari ceruseră ministerelor lor de externe explicaţii asupra atitudinii oficiale privitoare la flagranta trucare a alegerilor din România. în Departamentul de Stat s-a pus la un moment dat problema elaborării unei declaraţii severe, care să condiţioneze viitorul relaţiilor cu România de anularea alegerilor. Subsecretarul de Stat, Dean Acheson a şi semnat o scrisoare, care urma să fie trimisă la Moscova, în care guvernul american cerea celui sovietic consultări urgente şi măsuri imediate privitoare la alegerile din România, ale căror rezultate nu puteau fi considerate „ca reflectând expresia liberă şi neîngrădită a poporului român" '. Telegrama nu a mai fost însă expediată, în urma intervenţiei lui John Hickerson, şeful Diviziei pentru Afaceri Europene, care i-a convins pe Dean Acheson şi Will Clayton, autorii iniţiativei, de efectele contraproductive ale unui asemenea gest: „l-am spus domnului Acheson că există la fel de multe argumente pro şi contra acestei acţiuni... ideii că reacţionând altfel, dăm din nou dovadă că suntem neputincioşi faţă de ceea ce se întâmplă în România... i-am contrapus argumentul că ruşii abia aşteaptă să ne vadă plecaţi de acolo...în cele din urmă s-a decis să nu o trimită... ~L-am informat telefonic despre aceasta pe Dona/d MacLean [! n.n.] la Ambasada Britanică" 7.

Raţiunea acestei alegeri tactice a fost generată din dorinţa de a nu mina potenţialele efecte pozitive, care ar fi urmat să decurgă din aplicarea Tratatului de Pace. La Departamentul de Stat şi la Casa Albă se primiseră informaţii din ce în ce mai pesimiste despre România. în preajma alegerilor,

124 „U.S. Embassy, London to the Secretar)' of State, Telegram No. 9740, November 25, 194. Message Unsigned"; „Acheson to American Representation, Bucharest, Telegram No. 5869", ISU, BML.'

125 „Statement by the Department of State, November 26, 1946", A Decade of American Fom»n Policy, 1941-49, p.1206.

12fj Vezi textul telegramei în, 1946. Viaţa politică în documente, Bucureşti, 1996, pp.518-519.

127 „Hickerson to Mr. Nickels of the Division of Southern Affairs, November 30, 1946", National Archives, Washington, D.C. (în continuare N.A.), R.G. 59, Department of State Records, Internai Affairs of Rumania, 1946.

Burton Berry 1-a informat pe Truman că până şi premierul Groza se lamentase că nu controlează politica guvernului, pretinzând că hotărârile sunt luate „depersoane din apropierea birourilor [guvernului]". Berry nu s-a ferit să concluzioneze: „România este un stat satelit, iar guvernul Gro^a este un guvern marionetă"12*. Teama că Moscova intenţionează izolarea totala a României de lumea vestică, chiar că pregăteşte înglobarea ţării în Uniunea Sovietică, era împărtăşită şi la Legaţia României de la Washington. George Boncescu, fost consilier economic al Legaţiei, devenit între timp cetăţean american, a transmis unui diplomat american că însărcinatul cu afaceri al Legaţiei, Pamfil Ripoşanu, fost secretar particular al lui Petru Groza, se aşteptase ca opoziţiei să i se permită câştigarea a măcar 35 % din voturi. „Faptul că ruşii au apăsat atât de tare pe buton, a continuat Ripoşanu, „mă face să cred că vor obstrucţiona aplicarea prevederilor Tratatului [de Pace], iar sucombarea României sub totala dominaţie a Uniunii Sovietice îmi pare inevitabilă*™.

Responsabilii americani sperau totuşi să găsească o cale de colaborare cu autorităţile de la Bucureşti. Rapoartele trimise de Berry, la sfârşitul lui decembrie 1946 şi în ianuarie 1947, arătau că presa guvernamentală din România aprecia într-o notă optimistă viitorul relaţiilor cu SUA, din partea cărora se aştepta, în contextul semnării Tratatului de Pace, acordarea unui sprijin economic serios"". Această idee a fost întărită de ministrul român la Washington, Mihai Ralea, care s-a întâlnit la 4 ianuarie 1947, la solicitarea sa, cu Secretarul de Stat, James Byrnes, acesta din urmă aflat cu o săptămână înaintea retragerii sale din post. Ralea a încercat să prezinte lucrurile într-o lumină mai optimistă, arătând că deputaţii comunişti - care reprezentau doar o parte a coaliţiei guvernamentale - ocupau 17 % din locurile din Parlament, şi a insistat asupra apartenenţei naţiunii române la civilizaţia vestică. In această linie argumentativă, Ralea aproape a implorat implicarea economică şi politică a Statelor Unite în România - deşi Byrnes i-a atras atenţia că

12S Apud Joseph Harrington and Bruce Courtney, Tiveaking the Noxe, p.38.

'-' „Division of Southern European Affairs, Wahvorth Barbour to Mr. Acheson: Informai Communication of Views of the Rumanian Charge on the Results of the Rumanian Elections, November 26, 1946, ISU, BML. în aceeaşi -A, 26 noiembrie, Ripoşanu a răspuns convocării făcută de Acheson, în legătură cu rezultatul şi, mai ales, atmosfera în care se desfăşuraseră alegerile. Ripoşanu i-a declarat oficialului american că, în conformitate cu informaţiile primate de la Bucureşti, „alegerile se desfăşuraseră într-un climat general de corectitudine, numai şase persoane fuseseră omorâte... iar prin recitatul votului, comuniştii reprezintă o minoritate în Parlament". „Memorandum of Conversation: Rumanian Elections. Participants: The Undersecretary, Mr. Pamfil Ripoşanu, Charge d'Affaires, Rumania, Mr. Barbour, S.E., November 26, 1946", ISU, BML

"" „Berry to the Secretary of State, Telegram No. 1278, December 5, 1946"; Telegram No. 1169, December 24,1946"; Telegram No. 13, January 6,1947, Ibidem.

autorităţile române fac totul împotrivă - „care altfel va cădea într-o sferă de influenţă exclusivă', şi a încheiat patetic: „Nu ne abandonaţi domnule Secretar, dincolo de Cortina de Fier"m.

Apelul făcut de Ralea s-a înscris, în mod voit sau nu de acesta, în linia politică dorită de Statele Unite. Oricum, la Washington mai nimeni nu îşi făcea iluzii privitoare la o evoluţie pozitivă a stării de lucruri din România. Responsabilii americani ajunseseră la concluzia că sovieticii nu intenţionau să relaxeze în vreun fel regimul de dominaţie oprimantă asupra României. Ca atare, raportul prezentat de specialiştii JCS, la 29 aprilie 1947, nici măcar nu enumera România între ţările care ar mai fi putut fi protejate împotriva comunizărif. în condiţiile în care se lucra deja la elaborarea Planului Marshall, Departamentul de Stat a dezvoltat o politică mult mai rezumativă faţă de guvernul de la Bucureşti. Instrucţiunile trimise lui Berry, recomandau acestuia să apeleze la utilizarea a două pârghii convenţionale, care nu aveau cum să fie eficiente în condiţiile date: implementarea prevederilor articolului 31 din Tratat, adică aplicarea de către România a unei politici comerciale nediscriminatorie faţă de toţi membrii Coaliţiei Naţiunilor Unite, respectiv monitorizarea modului în care România introduce clauzele articolului 3, din acelaşi Tratat, adică respectarea drepturilor omului132.

Aproape concomitent cu respingerea de către sovietici a participării la Planul Marshall, Moscova impunând acesta decizie tuturor sateliţilor est-europeni, România a făcut un pas uriaş în direcţia instaurării unui regim monolitic de tip sovietic, prin scoaterea în afara legii a Partidului Naţional Ţărănesc, după înscenarea de la Tămădău. Americanii aveau puţine dubii că actul respectiv fusese săvârşit fără participarea sovieticilor. La începutul lunii septembrie 1947, ministrul de externe Tătărescu i-a mărturisit lui Roy Melbourne, care asigura conducerea Legaţiei americane după plecarea lui Burton Berry, că dacă ar încerca să nu respecte „îndrumările" primite de la sovietici, ar avea toate şansele să ajungă prin zona Lacului Baikal133. Totuşi, încă nu erau rupte toate punţile prin care Washington-ul spera să poată influenţa politica guvernului de la Bucureşti. In primăvara anului 1947, preşedintele Truman autorizase trimiterea unor ajutoare de urgenţă, constând în alimente, populaţiei din Moldova, care se afla într-o situaţie

131 „Caii of Rumanian Minister upon Secretary, January 4, 1947", llridem. Vezi notele 204 şi 205 din al doilea capitol al acestei lucrări.
132 FRUS, 1947, voi. IV, Eastern Europe; The Soviet Union, Washington, D.C., 1972, pp.472-480.
133 Ibidem, p. 31;Joseph Harrington and Bruce Courtney, TiveakingtheNose, pp.64-65.

critică, ce fusese cauzată de foamete. In acelaşi timp, Truman a cerut Crucii Roşii americane să supervizeze distribuirea celor 7 000 de tone de alimente, ştiind că, „atât de mârşavul guvern român" tocmai expediase în URSS 28 000 de tone de alimente134. Pe de altă parte, fructificând inerţia creată de legăturile sale anterioare, industriaşul Nicolae Malaxa a fondat, în vara anului 1947, Corporaţia Economică Româno-Americană. Malaxa a reuşit să convingă antreprenori americani, din industriile agricolă şi petrolieră, să investească în România. El a pledat şi în faţa unor oficiali ai Departamentului de Stat în favoarea acestor investiţii, care puteau deveni luptători eficienţi în faţa comunismului135. Lăudabilele eforturi ale lui Malaxa au fost spulberate de noua legislaţie comercială a SUA. La 26 noiembrie 1947, George Kennan a înaintat conducerii Departamentului de Stat Raportul nr. 17 al PPS, privitor la instituirea restricţiilor comeciale faţă de Uniunea Sovietică şi statele aflate sub dominaţia acesteia. Revizuit de specialişti ai Departamentului, acest Raport a fost adoptat la 17 decembrie 1947, ca Raportul nr. 4 al CSN. Documentul în cauză a stat la originea hotărârii Departamentului Comerţului, de la 1 martie 1948, de a impune eliberarea de licenţe pentru export136. De la data respectivă, exporturile americane către estul Europei nu au mai primit autorizaţie, astfel încît au căzut şi toate înţelegerile încheiate de Malaxa cu bancheri şi industriaşi americani. între timp, situaţia politică din România evoluase în ritm accelerat spre un regim de tip sovietic. La începutul lunii noiembrie 1947, Iuliu Maniu şi, alături de el, fruntaşii PNŢ au fost condamnaţi, într-un timp record, la ani grei de detenţie, iar PNL-Tătărescu a fost exclus din guvern şi parlament. Ultimul obstacol în faţa obţinerii puterii depline de către comunişti rămăsese Monarhia. In chiar ziua când începuse procesul grupului Maniu, Regele Mihai a plecat spre Marea Britanie, pentru a participa la căsătoria prinţesei Elizabeth. Regele a avut la Londra nu mai puţin de cinci întrevederi cu ambasadorul american Lewis Douglas, care 1-a sfătuit insistent să nu se mai întoarcă în România, deoarece sovieticii pregăteau detronarea sa. Regele Mihai a refuzat, spunîndu-i că locul său este lângă popor. Avertizat de Douglas că viaţa sa şi a Reginei-Mamă Elena sunt în pericol, Regele 1-a chestionat pe american asupra eventualităţii acordării unui azil la Legaţia SUA de la Bucureşti. Douglas i-a mărturisit că în situaţia politică a
"4 Ibidem, p. 104.
135 Ibidem, pp.105-106
136 FRU.V, 1948, voi. IV, Eastern Europe; The Soviet Union, Washington, D.C., 1974, pp.489-498, 508-512.

momentului şi datorită poziţiei geografice a României, SUA nu puteau face acel lucru. Mihai I a rămas neclintit şi i-a declarat că se întoarce în ţară'17. în absenţa sa, guvernul schimbase doi miniştrii-cheie, de externe şi al apărării, posturi ocupate acum de doi „comunişti moscoviţi", Ana Pauker şi Emil Bodnăraş, şi încheiase un Tratat de prietenie cu Iugoslavia, prilej în care Tito fusese la Bucureşti. Toate acestea fără a-1 consulta şi a-i cere Regelui aprobarea pretinsă de constituţie. Finalmente, la 30 decembrie, Groza şi Gheorghiu-Dej l-au constrîns pe Mihai să abdice, recurgând la ameninţări şi
•1.18
şantaj .
Toate aceste evoluţii fuseseră, într-o măsură mai mare sau mai mică, aşteptate la Washington, unde abolirea Monarhiei din România a fost percepută ca ultimul pas înaintea sovietizării totale a ţării. In luna mai 1948, Departamentul de Stat a constatat că nu are mijloace prin care să ceară măcar aplicarea prevederilor Tratatelor de Pace cu Bulgaria, România şi Ungaria. Sovieticii evitau sistematic să participe la întrunirile Comisiei Tripartite, pretinse în textul Tratatelor, exercitînd o dominaţie cruntă şi o exploatare sălbatică a celor trei ţări. Dintre toate trei, România reprezenta „un exemplu strigător Ici cer, al exploatării imperialiste a unei ţări mici de către o mare putere Transformările politice produse în România, dar în plan general tranziţia rapidă, din vara anului 1947, spre regimuri de tip sovietic a ţărilor est-europene aflate sub controlul Uniunii Sovietice, au fost percepute la Washington ca fapte ce nu mai puteau fi evitate. Preocupaţi să împiedice extinderea comunismului în vestul Europei, unde partidele cu această culoare politică se bucurau de o mare popularitate, responsabilii americani nu au avut timpul necesar elaborării unei strategii coerente faţă de statele satelite din estul bătrânului continent. Principala problemă care stătea în faţa americanilor era lipsa unor instrumente şi mijloace prin care să poată schimba situaţia din Europa de Est. Această stare de fapt a constituit tema conferinţei convocată de Departamentul de Stat, în iunie 1948, la Roma, cu şefii misiunilor diplomatice şi consilierii economici şi militari de la Legaţiile SUA din estul Europei. Concluziile întrunirii arătau că Statele Unite nu intenţionau să renunţe la apărarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale popoarelor în cauză, dar în condiţiile date, cel puţin pentru perioada

n7Joseph Harrington and Bruce Courtney, Tweaking the Nose, pp.65-66.
13» ye2j reconstituirea acestor fapte, aşa cum a fost făcută de Regele Mihai, la Mircea Ciobanii, Convorbiri cu Regele Mihai I al României, Bucureşti, 1991; Idem, Nimic fără Dumnezeu. Convorbiri cu Mihai I al României, Bucureşti, 1992.
'"FRU.V, 1948, voi. IV, p.351. ...,..,,.,..

următoare, erau lipsite de capacităţi reale de intervenţie în acest scop. Conducerea Departamentului de Stat a recomandat misiunilor sale diplomatice să insiste în a cere respectarea prevederilor Tratatelor de Pace, respectiv a convenţiilor internaţionale în ţările est-europene. Deşi finalitatea acestor acţiuni „avea să fie mai mult morală", SUA nu puteau deocamdată să înlăture dominaţia sovietică asupra zonei14".
Odată cu declanşarea războiului rece, corpul decizional şi analiştii politici şi militari americani au ajuns să constate fragilitatea speranţelor ce şi le făcuseră privitor la menţinerea cooperării cu sovieticii şi respectarea de către acestea a angajamentelor ce şi le asumaseră faţă de statele Europei estice. Courtland Van Schuyler a rememorat experienţa desprinsă din zădărnicia eforturilor depuse de Statele Unite în această direcţie; „România a fost primul exemplu al unei cazuistici, [dezvoltată] mai ales în Europa de Est, în care noi ne-am găsit confruntaţi cu o covârşitoare superioritate a puterii sovietice. Am învăţat, cred, un număr de lecţii:... că negocierile eficiente cu sovieticii pot fi conduse numai de pe poeţii de forţă. Acolo unde puterea sovietică este dominantă...ei îşi impun dinainte voinţa...fără să fie sensibilizaţi de argumente pentru suferinţa umană, reacţiile publice, privaţiunile economice sau drepturile indivizilor, grupurilor sau popoarelor. Am învăţat de asemenea că,...interpretarea de către sovietici a înţelegerilor... se deosebeşte foarte mult de a noastră, [fiind] atât de diferită încât este incompatibilă cu gândirea occidentală. Şi, cel mai important, am învăţat că credinţa sovietică în continua decadenţă a societăţii capitaliste şi în supremaţia finală a comunismului este irefutabilă^.
Faptele reconstituite mai sus demonstrează că eşuarea tratativelor anglo-americane de creare a condiţiilor necesare dezvoltării unui regim democratic în România s-a datorat opoziţiei intransigente a sovieticilor. Am arătat la începutul acestui capitol că din motive de ordin strategic, localizarea geografică jucând un rol fundamental din acest punct de vedere, liderii de la Kremlin erau decişi să exercite un control dominant asupra României. Declasificările extrem de reduse din arhivele sovietice nu oferă posibilitatea unor reconstituiri documentare precise a planurilor şi deciziilor luate în această privinţă de conducătorii de la Moscova. Rapoartele întocmite în cadrul comisiilor litvinov şi MaiskT prezintă liniile generale ale extinderii dominaţiei sovietice şi anticipau raporturile cu Marea Britanie, celălalt actor de mare putere, care ar fi urmat să exercite împreună cu URSS un condominium asupra Europei. Pe de altă parte, informaţii credibile,
1411 Ihidem, pp.353-356; Roy M. Melbourne, „Witness to the Start", p.104; Joseph Harrington and Bruce Courtney, Tweaking tbe Nose, pp.70-71.
w Coutland V.R. Schuyler, „The View from România", p.160. > ţrh4Wt<V, v>v,r.-v. * Vezi notele 97-109 din capitolul al doilea al lucrării de faţă. "*"■ ■'•-■•!

provenite din surse nesovietice, dar aflate în acea perioadă în relaţii şi contacte nemijlocite cu structurile de putere ale Uniunii Sovietice, vorbesc despre decizia luată de Stalin în 1943, de a pregăti echipele de desant politic, care urmau să preia puterea în ţările est-europene*.
Reconstituirea empirică a politicii dezvoltată de Uniunea Sovietică faţă de România, din primăvara anului 1944, susţine această idee. După eşuarea desfăşurării tratativelor de la Stockolm cu reprezentanţii opoziţiei democratice din România, decembrie 1943, şi în perspectiva succeselor militare de la începutul primăverii anului următor, conducătorii sovietici au fost tot mai puţin interesaţi de constituirea unui guvern român democratic, care să încheie armistiţiul cu Naţiunile Unite. Declaraţia făcută de Molotov la 2 aprilie 1944 ar putea sugera contrariul. In realitate, generozitatea afişată de ministrul de externe sovietic avea menirea să ascundă adevăratele intenţii ale Moscovei în România. Din acest punct de vedere, un guvern condus de Iuliu Maniu, om politic care se bucura încă de aprecierile formale ale oficialilor sovietici, nu ar fi făcut decât să îngreuneze tranziţia către un regim de tip sovietic în România. La o săptămână de la emiterea declaraţiei Molotov, sovieticii au comunicat minstrului român la Stockholm, Frederic Nanu, că Moscova ar prefera în continuare să trateze cu guvernul Antonescu, „în condiţiile în care acesta este capabil să organice rezistenţa împotriva gennanilor" ". Analizele întocmite în aceeaşi perioada la Departamentul de Stat făceau remarcat faptul că „...în pofida unei simpatii public afişată pentru opoziţia română, ruşii arată acum că l-ar prefera pe Antonescu...Hi tratează deja problemele româneşti drept o arie exclusivă a Uniunii Sovietice... într-o discuţie privată Molotov şi-a arătat neîncrederea în Maniu şi seriozitatea intenţiilor sale"u?l. In acelaşi timp, americanii au reţinut stăruinţa sovieticilor de a susţine ca României să îi fie acordat statutul de cobeligeranţă — în cazul participării cu trupe la războiul împotriva Germaniei - şi să îi fie retrocedată întreaga Transilvanie144. Washington-ul nu avea obiecţii împotriva primului punct, care ţinea de întărirea capacităţilor operaţionale ale

Coaliţiei, dar nu dorea să se creeze precedente injuste - nu era în discuţie vreo preferinţă a SUA faţă de pretenţiile Ungariei - prin reglementări de natură teritorială înaintea şi înafara unei Conferinţe de Pace.
Sovieticii nu erau însă atât de hotărâţi să „acorde" întreaga Transilvanie României. în ultimii ani, istorici care au avut ocazia să cerceteze fondurile
* Vezi notele 116-118, 120 din acelaşi capitol.
142 Apud Vasile Vesa, „Locul României în „jocul procentajelor" din 9 octombrie 1944", in Vasile Boari, ed., Studii politice, Cluj-Napoca, 2002, pp.161-173 (citatul la p.161). 141 FRUS, 1944, voi. IV, pp.144-145, 159, 177. 144 Ibidem, pp. 172-173, 177.

arhivistice ale Comisiei Litvinov au dezbătut variantele propuse în respectiva comisie cu privire la Transilvania145. Stenogramele parţial redate, ale şedinţelor din 5 şi 8 iunie 1944, ale respectivei Comisii, arată că au fost luate în calcul patru rezolvări posibile ale acestei probleme:
1. status-quo, recte menţinerea situaţiei rezultată din Arbitrajul de la a Viena, din august 1940;
2. remiterea întregii provincii României;
"" 3. constituirea Transilvaniei într-un stat independent; a 4. formarea unei federaţii compusă din România, Transilvania şi Ungaria, pusă sub protectoratul Uniunii Sovietice14'1.
Un volum de documente publicat recent, care conţine dosarul sovietic asupra Transilvaniei, dar care este departe de a fi exhaustiv, aduce unele clarificări asupra dezbaterilor din Comisia Litvinov, al cărei rol era doar consultativ. în urma discuţiilor, în care intervenţiile cele mai substanţiale le-a avut Litvinov, Lozovski, Manuilski şi Surit, concluziile raportului Spravka o Transilvanii considerau neviabil punctul 1, status-quo-ul Arbitrajului din 1940, afirmând că oricare dintre celelalte trei variante ofereau posibilităţi mari care puteau fi exploatate în folosul Uniunii Sovietice. Raportul recomanda crearea unei imagini prin care românii să se simtă, într-un fel sau altul, recompensaţi pentru pierderea Basarabiei şi a Bucovinei de nord, dar indica drept cea mai favorabilă soluţie Uniunii Sovietice „fabricarea unui stat transilvan autonom". în această situaţie, atât România, cât şi Ungaria, urmau să depindă de Uniunea Sovietică, iar comportamentul lor putea fi cu uşurinţă aservit intereselor Moscovei147.
în pofida circulaţiei acestor informaţii edite, în istoriografia din România au continuat „vociferările" care încriminau actul de la 23 august, dar în fapt urmăreau să discrediteze şi rolul jucat în politica românească de Regele Mihai. Principalul promotor, din cadrul istoriografie, al acestei teze, Gheorghe Buzatu, 1-a acuzat în modul cel mai tranşant pe Rege pentru prejudicierea intereselor naţionale. Istoricul ieşean a susţinut, cu o consecvenţă demnă de o cauză mai bună, că, Mareşalul Antonescu ar fi fost în măsură să obţină condiţii mult mai avantajoase în Armistiţiul încheiat cu
N5 Mihály Fulop, „L'occupation sovietique en Europe centrale et orientale", Kelations intematirmales, No. 79, 1994, pp. 335-346; Tatiana Pokivailova, „1944. Transilvania pe masa Comisiei Litvinov", Magazin istoric, XXXII, 1998, nr. 1, pp.59-62.
146 Vezi consideraţiile noastre asupra subiectului, Liviu Ţîrău, „Transilvania la sfârşitul celui de-al doilea război mondial", pp.1609-1610.
H7 T.V. Volokitina, T.M. lslamov, T.A. Pokivailova, eds., Transilvansku Vopros. Vmgm-rumînskii tenitorialski spor 1 CCCP 1940-1946. Dokumenti, Moskva, 2000, Documentele nr. 55, 56.

Naţiunile Unite şi că sovieticii i-au şi propus acest lucru14". Gheorghe Buzatu eludează faptul că sovieticii, care au fost de acord să „redeschidă" canalul Stockolm de la sfârşitul lunii mai 1944, de această dată partenerul de dialog fiind reprezentantul guvernului şi nu al opoziţiei din România, au tergiversat orice discuţie concretă până la mijlocul lunii august. Iar propunerea făcută atunci nu viza decât reluarea tratativelor, nicidecum clauzele unui armistiţiu mult mai favorabil149.
In fapt, examinarea deciziilor militare luate de STAVKA în vara anului 1944, demonstrează că în cazurile Poloniei şi României, comandamentul sovietic a urmărit în primul rând realizarea scopurilor politice desconsiderând oportunităţile create pe câmpul de luptă. Este binecunoscută epopeea tragică a insurecţiei de la Varşovia, declanşată de Armija Krajowa, sub conducerea lui Bor-Komorowski, care reprezenta guvernul polonez în exil, ne-mai recunoscut de Uniunea Sovietică în urma „incidentului" Katyn. Dorind cu orice preţ instalarea Comitetului de Eliberare Naţională — mai târziu Comitetul de la Lublin - drept guvern al Poloniei eliberate, Stalin a decis îngheţarea oricăror acţiuni ofensive pe teritoriul polonez, după declanşarea insurecţiei din Varşovia, la 31 iulie 1944. în pofida apelurilor Washingtonului şi Londrei de a continua ofensiva sau cel puţin de a permite aviaţiei anglo-americane să folosească bazele sovietice pentru a-i aproviziona şi sprijini pe insurgenţii polonezi, Moscova a rămas imperturbabilă. Cele trei grupuri de armate sovietice, Bagramian la nord, Konev în centru, Rokossovski la sud, desfăşurate radial în faţa capitalei poloneze, la distanţe variind între 10 şi 150 de kilometri - trupele lui Rokosovski atinseseră la un moment dat suburbiile Varşoviei - au rămas în expectativă până în 2 octombrie13". Intre timp, Varşovia a fost transformată în ruine de aviaţia germană, iar terenul a fost curăţat politic, în favoarea Moscovei, de

trupele
ss151.
Oprirea ofensivei din zona mediană a Frontului de Est, a deschis STAVKA-ei posibilitatea declanşării unei ofensive de mari proporţii spre sud-vest. Cum în România nu se produsese încă nici o schimbare politică sau revoltă militară în defavoarea Berlinului, situaţie care să ofere sovieticilor oportunităţi tactice similare celor din Polonia, liderii de la Kremlin au decis să grăbească cucerirea militară a României. în acest scop, la începutul lunii
H!i Gheorghe Buzatu, România şi războiul mondial din 1939-1945, pp.28-31.
H'; Vezi analiza noastră, „Transilvania la sfârşitul", pp.1609-1610, notele 60-61.
150 B.H. Liddel Hart, History ofthe Second World War, London, 1970, p.609.
151 Jacques de Launay, Mari decizii ak celui dc-al doilea război mondial, voi. II, Bucureşti, 8, pp.229-230.

august, au fost create trei noi grupuri de armate care să acţioneze direct asupra României pe trei direcţii: Frontul 3 Ucrainian, condus de mareşalul Tolbuhin, urma să înainteze spre Basarabia meridională, câmpia estică a Dunării şi Dobrogea, până în Bulgaria; Frontul 2 Ucrainian, aflat sub conducerea mareşalului Malinovski, urma să înainteze concomitent prin Moldova, Muntenia, Transilvania şi Banat, având ca ţintă ulterioară Budapesta; în sfârşit, cucerirea nordului Moldovei, a Bucovinei şi Maramureşului cădea în responsabilitatea Frontului 4 Ucrainian, condus de generalul Petrov'12.
Este greu de crezut că în condiţiile concentrării acestei formidabile forţe, unităţi importante din grupul de armate Rokossovski fuseseră reamplasate sub conducerea lui Malinovski, conducerea de la Kremlin mai dorea o schimbare a situaţiei politice din România. Prin ocuparea militară a României, sovieticii ar fi putut impune de la început formula guvernamentală dorită. Iminenţa evoluţiei spre o asemenea situaţie era percepută ca foarte reală şi de Ion Antonescu. Mareşalul se aştepta, la 22 august, ca în cel mult două zile întreaga Basarabie să fie ocupată de sovietici. El a şi transmis anglo-americanilor, prin intermediul Ankarei, un apel disperat, în care solicita cunoaşterea imediată a condiţiilor de capitulare a României în faţa Naţiunilor Unite153.
Lovitura de palat din România a creat Armatei Roşii o situaţie deosebit de favorabilă din punct de vedere militar, dar există indicii care arată că în plan politic liderii sovietici au fost profund nemulţumiţi de săvârşirea acestui act. După revenirea sa de la „negocierile" pentru încheierea Armistiţiului, desfăşurate la Moscova în septembrie 1944, Lucretiu Pătrăşcanu a mărturisit unor apropiaţi cum a fost apostrofat de Andrei Jdanov, acesta imputându-i faptul că răsturnarea lui Antonescu de la putere a „stricat" planurile sovietice, care vizau cucerirea directă a Bucureştiului şi tratarea României ca o ţară inamică, cucerită. Acelaşi reproş i-a fost făcut lui Lucretiu Pătrăşcanu de Ana Pauker, „...România trebuia eliberată de noi"154[?\ subl.n.]. Nemulţumirea fundamentală a sovieticilor provenea din faptul că, deşi exercitau deja controlul militar asupra României, inerţia provocată de uzanţele
152 B.H. Liddel Hart, History of the Secând World War, pp.612-614.
153 „The Charge in Turkey (Kelley) to the Secretary of State, Ankara, August 23, 1944, 7 p.m.", FRL/.V, 1944, vol.IV, p.190.
154 Apud Dennis Deletant, „New Light on Gheorghiu-Dej's Struggle for Dominance in the Romanian Communist Party, 1944-49", The Slavonie and Eiast European Kevieii', voi. 73, No. 4, October 1995, p. 670; Robert Levy, Gloria şi decăderea Anei Pauker, Iaşi, 2002, p.66, nota 59.

internaţionale şi înţelegerile interaliate le cerea să ţină seama şi de opiniile exprimate de guvernul român. Pe durata negocierilor de la Moscova, pentru încheierea Armistiţiului, în pofida situaţiei de netă inferioritate în care s-a aflat delegaţia română, Constantin Vişoianu a cerut în mod repetat introducerea unei prevederi care să oblige forţele sovietice să părăsească teritoriul românesc imediat după încheierea ostilităţilor militare. Cererea lui Vişoianu a rămas doar să fie consemnată în procesul-verbal al negocierilor, dar a arătat sovieticilor că noul guvern român nu acceptă să joace rolul unei marionete docile în mâinile lor155.
In mai multe interpretări istoriografice, s-a consacrat ideea, după care, Armistiţiul românesc ar fi fost o replică a celui italian. Aceasta a fost la timpul respectiv şi opinia guvernelor american şi britanic, care înţelegeau să recunoască astfel responsabilităţile militare, dar nu şi dreptul de coerciţie politică, ale Uniunii Sovietice în regiune. Dar, în comparaţie cu termenii impuşi de anglo-americani în armistiţiul cu Italia, redactat în 12 puncte, relaţia Comisiei Aliată de Control cu guvernul şi administraţia italiană fiind doar una de supervizare şi ghidare a activităţilor celor din urmă1"", condiţiile „oferite" României de sovietici în textul Armistiţiului s-au deosebit nu doar numeric, 20 de articole, ci mai ales prin conţinutul prevederilor. Articolele 17 şi 18 din textul Armistiţiului obligau autorităţile române să se supună nemijlocit „instrucţiunilor şi ordinelor date de înaltul Comandament Aliat (Sovietic)" 157. In documentata sa analiză asupra armistiţiilor europene de la sfârşitul celui de al doilea război mondial, Bruno Arcidiacono consideră că Armistiţiul încheiat cu România - primul dintre cele stabilite cu sateliţii est-europeni ai Axei — a constituit un model, de altfel şi cel mai sever din punct de vedere juridic, de „legalizare" a dominaţiei

sovietice în Europa Orientală. Istoricul italian a remarcat în acest sens faptul că sovieticii au reuşit să impună un mecanism prin care, inclusiv eventualele încercări de dialog ale reprezentanţilor americani şi britanici în CAC cu autorităţile române, puteau fi făcute formal, numai prin intermediul înaltului Comandament Sovietic158. In plus, supravegherea termenilor Armistiţiului cu România revenea în exclusivitate aceluiaşi înalt Comandament, care acţiona în numele puterilor aliate (art. 18). în textul Armistiţiilor încheiate ulterior cu Bulgaria, la 28

153 A. Cretzianu, „Rumanian Armistice Negociations", Journal of Central tiumpean Affairs, voi. 2, No. 3, October 1951, pp. 243-258 (citatul la p.258).

IMp Vezi termenii Armistiţiului oferit Italiei la 3 septembrie 1943 şi regulamentul de funcţionare al Comisiei Aliate de Control in, A Decade of American Foreign Policy, 1941A9, pp.455-459.

157 „Armistice with Rumania, September 12, 1944", lbidem, pp.487-491. „..,

1:18 Bruno Arcidiacono, >1//e origini Mia dim^ione Europea, pp.79-85. ,\ , ,' '

octombrie 1944, şi Ungaria, la 20 ianuarie 1945, sovieticii au concedat ca acelaşi articol, 19, să prevadă că, „...controlul şi supravegherea termenilor Armistiţiului se va face sub conducerea reprezentantului înaltului Comandament Aliat (Sovietic), cu participarea reprezentanţilor Statelor Unite şi Marii Britanii"^5'.

Nu stă în intenţia noastră să considerăm drept capitale formulările diferite din articolele cu numărul 18 din Convenţia de Armistiţiu cu România, respectiv Bulgaria şi Ungaria. In fond, este binecunoscută maniera specifică în care sovieticii obişnuiau să răstălmăcească textul unor tratate şi angajamente internaţionale. Un exemplu în acest sens îl constituie controlul politic diferit exercitat în Bulgaria şi Ungaria. Sovieticii nu au respectat în nici una dintre cele două ţări clauzele prevăzute la articolul 18, dar, pe când în Bulgaria au instrumentalizat de la început instalarea unui regim politic pro-sovietic cu trăsături dictatoriale, în Ungaria au admis desfăşurarea liberă a alegerilor şi dezvoltarea, în anumite limite, a unei vieţi politice pluraliste.

Pe de altă parte, sovieticii au fructificat la maximum prerogativele formale, prevăzute în textul Convenţiei de Armistiţiu, care le abilitau ingerinţele în afacerile interne ale României. Dacă exacerbata exploatare a capacităţilor şi resurselor economice româneşti trebuie încadrată unei practici generalizată de sovietici asupra tuturor ţărilor inamice, este evident că, spre exemplu în comparaţie cu Ungaria, coerciţiile severe efectuate în România, indică voinţa Kremlinului de a remodela abrupt, de la început, regimul politic din această ţară. In introducerea la recentul volum de documente consacrat misiunilor lui Vîşinski în România, istoricii ruşi, care au conlucrat cu un grup de istorici români la editarea acestui op, consideră că, în anii 1944-1945, nu s-a pus problema sovietizării României, ci doar a includerii ei într-un brâu de state prietene URSSlf". Este de remarcat că autorii în cauză admit durata tranzitorie — de până la încheierea ostilităţilor militare în Europa — a acordului „procentajelor" din 9 octombrie 1944, susţinînd că o reglementare finală a situaţiei din zonă ar fi urmat să fie stabilită ulterior. Din păcate, Tatiana Volokitina et comp. se rezumă la afirmaţia că asupra acestui lucru — stabilirea sferelor de influenţă postbelice — s-ar fi căzut de acord la Potsdam [!? - n.n.], fără să ofere alte explicaţii161.

I5'J Vezi formulările distincte ale articolelor cu nr. 18 din Convenţiile de Armistiţiu încheiate cu România , Bulgaria şi Ungaria in, A Decade of American Vimign Po/icy, 1941-49, pp.490, 485, 497. Analiza comparativă a termenilor Armistiţiului românesc, la Valeriu Florin Dobrinescu, România fi organizarea postbelică a lumii, pp.48-51, passim.

lm T.V. Volokitina, G. P. Muraşko, A. F. Noskova, T. A. Pokivailova, T. V. Şarevskaia-Diakina, „Prefaţa ediţiei ruse", în Misiunile lui Vâşinski în România, p.30.

161 Ibidem, p.34. Autorii citează în sprijinul acestei consideraţii, studiul publicat în revista Slavianomdenie, nr. 3 (f.a.) de N. D. Smirnova, „Al doilea război mondial şi popoarele slave", loc. cit., nota 8.

Consideraţiile de mai sus pot beneficia de o anumită credibilitate, conferită de absenţa unor documente explicite din arhivele sovietice. Examinarea factologică a politicii sovietice din această perioadă şi corelarea ei cu informaţii provenite din alte surse, şi chiar cu percepţiile - firesc subiective — ale unor actori, români şi occidentali, implicaţi în evenimentele timpului, induc o concluzie sensibil diferită. In faimoasa lucrare consacrată istoriei KGB, la redactarea căreia a colaborat cu specialistul britanic Christopher Andrew, fostul înalt funcţionar KGB, Oleg Gordievski dezvăluie că în decursul sovietizării Europei estice serviciile secrete sovietice s-au implicat masiv în desfăşurarea acestui proces din două ţări: Polonia şi România. Operaţiunile specifice NKVD desfăşurate în Polonia au fost conduse de viitorul şef al acestor servicii, generalul Ivan Alexandrovici Serov, în timp ce în România, aceeaşi responsabilitate i-a revenit generalului Dmitri Georgevici Fedicikin. Gordievski consideră că, între anii 1944-1947, Fedicikin a ocupat postul de vice-rege al României (subl.n.) — raportat la prerogativele aproape absolute, care le avea în calitate de împuternicit al Moscovei - coordonând şi dând ordine lui Gheorghiu-Dej şi conducerii Partidului Comunist. Merituoasa activitate a lui Fedicikin în România, şi ulterior cea desfăşurată ca rezident KGB la Roma, între 1951-1955, a primit înalta distincţie a plasării fotografiei acestuia pe panoul de onoare din sala Memorială din clădirea Directoratului Suprem al KGB162.

Nu avem alte informaţii, nici măcar sumare, despre activitatea desfăşurată de Fedicikin în România, începând cu toamna anului 1944. dar, privind analogic la mult mai cunoscutele acţiuni desfăşurate sub conducerea lui Serov în Polonia, putem deduce că sarcinile lui Fedicikin erau să pregătească structurile de forţă ale partidului Comunist din România în scopul preluării puterii. Cercetările de pionierat în acest domeniu, efectuate de Dennis Deletant, semnalează rolul jucat, încă din septembrie 1944, de „Formaţiunile de Luptă Patriotică", aflate sub comanda lui Emil Bodnăraş, acesta fiind la rîndul lui supervizat de organele NKVD dm România16'. Eficienţa acestor „Formaţiuni" a fost demonstrată prin acţiunile de forţă desfăşurate împotriva autorităţilor centrale şi locale din timpul celor două guverne Sănătescu şi a guvernului Rădescu. Cu toate că efectele reale ale

lf'2 Christopher Andrew, Oleg Gordievski, KGB. The lnside Stoiy of Its h'omgtt Operations from Ijenin to Gorbachev, London, 1991, p.362, notele 60, 61.

lf'3 Dennis Deletant, „The Securitate and the Police State in România: 1948-64", Intelligeme and National Securiţy, voi. 8, No. 4, October 1993, pp.1-25; Idem, Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej şi statul poliţienesc, 1948-1964, Iaşi, 2001, pp.54-57.

r

acestor acţiuni nu au rezultat, până în februarie 1945, în crize politice majore, înaltul Comandament Sovietic şi emisarul special al lui Stalin, Andrei Ianuarevici Vîşinski, au găsit în ele pretextul dorit pentru a interveni în afacerile interne din România, cu scopul de a submina autoritatea celor trei guverne anterioare cabinetului Groza.

Este foarte probabil ca sovieticii să fi fost nemulţumiţi de lipsa de popularitate înregistrată de Partidul Comunist în societatea românească. Deşi se poate vorbi despre o creştere exponenţială a numărului membrilor de partid, de la sub 1 000, înainte de 23 august 1944, la circa 16 000, în februarie 1945164, ultima cifră pare insingnifiată în raport cu sutele de mii de membrii înregistraţi pe atunci în Bulgaria şi Polonia, ţări aflate ca şi România sub controlul politic şi militar al Armatei Roşii165. Nu trebuie însă subestimată capacitatea organizatorică şi amploarea extinderii reţelelor de acţiune şi informaţii ale structurilor comuniste din România. Cercetările noastre asupra dezvoltării lor în plan regional au arătat existenţa unor nuclee comuniste, deja solid constituite şi acţionând după legile conspirativităţii, care supravegheau activităţile din instituţiile publice, din cartiere şi străzi, şi erau pregătite să se implice în confruntări stradale violente""5. Este inevitabil să facem o legătură între constituirea şi activitatea acestor structuri paramilitare şi prezenţa lui Fedicikin şi a altor consilieri NKVD în România.

Nu doar reconstituirea factologică, ci şi elemente de natură deductivă ne sprijină să afirmăm că sovieticii au considerat o măsură obligatorie - în vederea realizării unor planuri mai ample — instalarea unui guvern de tip marionetă în România, înainte de încheierea războiului în Europa. Cel mai probabil, liderii de la Kremlin au estimat că înlăturarea ulterioară, prin aceleaşi metode abuzive, a partidelor burgheze de la guvernare, ar fi fost mai greu de realizat şi ar fi atras cu siguranţă reacţii mult mai energice din partea anglo-americanilor, odată ce acestea nu ar mai fi fost preponderent concentraţi asupra finalizării operaţiunilor militare de pe bătrânul continent. Instalarea guvernului pro-sovietic la Bucureşti a fost corelată planurilor startegice zonale ale URSS, recte recomandării făcută de Maiski, în memoriul trimis în ianuarie 1944 lui Molotov, privitoare la, „constituirea sistemului nostru defensiv de apărare din sud-estul Europei". Obiectivul de bază al realizării acestui

1M Gheorghe Ţuţui, „Dezvoltarea Partidului Comunist Român în anii 1944-1948", Anale de istorie, XVI, nr. 6, p.6.

165 Zbigniew K. Brzezinski, The Soviet Bloc, p.86.

Ulf' Liviu Ţîrău, „Dezvoltarea structurilor de putere ale Partidului Comunist Român în judeţul Cluj, 1945-1946", A/./.C, XXXII, 1993, pp.273-282.

sistem defensiv era de „a înlătura Turda din sfera problemelor balcanice si din calitatea de unică santinelă la Strămîori"u'7.

Curînd după capitularea Germaniei, Uniunea Sovietică a deschis seria presiunilor făcute asupra Turciei, căreia i-a pretins gestionarea în comun a punctelor de trecere din Marea Neagră în Marea Mediterană. în paralel, începând din luna iulie 1945, s-a produs o creştere masivă a efectivelor militare sovietice din România şi Bulgaria, fenomen care şi-a continuat progresia până în luna mai 1946. Armamentul aflat în dotarea acestor trupe şi modul în care erau amplasate au fost percepute de serviciile de informaţii anglo-americane drept indicii ale lansării unei invazii iminente asupra Turciei. Stalin a renunţat la această intenţie în septembrie 1946, cel mai probabil pentru că fusese informat sau a intuit că anglo-americanii se pregăteau să opună o rezistenţă fermă acestei invazii. Dar, măsurile ce fuseseră luate în prealabil, cu scopul pregătirii acestui atac, în România şi Bulgaria, au produs efecte politice ireversibile asupra regimurilor politice din cele două ţări.

Nu dorim nicidecum să inducem ideea că sovietizarea României şi Bulgariei s-ar fi datorat exclusiv planurilor Moscovei de invadare a Turciei. Rămâne însă o evidenţă faptul că sovieticii s-au arătat grăbiţi să instaureze la Bucureşti şi Sofia guverne docile lor. Aceasta în condiţiile, în care, aripa sud-vestică a Frontului sovietic prezenta,

din toamna anului 1944, cele mai reduse riscuri privind posibilitatea declanşării unei contraofensive din partea Werhrmacht-ului. Pe de altă parte, este necesar să semnalăm că în decursul anului 1945, liderii sovietici s-au arătat intransigenţi faţă de orice revenire la formule guvernamentale democratic-reprezentative în Bulgaria şi România, în timp ce Stalin a fost de acord cu realizarea unui guvern de uniune naţională în Polonia, ţară ce fusese tradiţional percepută, atât pe timpul ţarilor, cît şi de bolşevici, drept cheia securităţii Rusiei în raport cu puterile europene. Este aşadar inevitabilă corelaţia dintre schimbările guvernamentale produse în Bulgaria (ianuariel945) şi România (februarie-martie acelaşi an) şi planurile Kremlinului privitoare la constituirea unei forme de „protectorat" asupra Turciei. Fără să fi reprezentat cauza fundamentală a destinului postbelic cunoscut de România şi Bulgaria, desfăşurările de forţe operate de URSS în cele două ţări, între anii 1944-1946, le-au adus pe acestea în postura de state satelite Moscovei. Stagiul a constituit prima etapă a procesului de sovietizare.

167 Vladimir O. Pecheatnov, „The Big Three after World War II", pp.3-4; Tatiana Volokitina, „Organizarea postbelică a României în proiectele sovietice", Arhivele Totalitarismului, m\ nr. 15-16, 1997, pp.18-28 (citatul la pp.24-25).

Prevederile Convenţiei de Armistiţiu, dar mai cu seamă controlul militar efectuat prin Armata Roşie, au asigurat înaltului Comandament Sovietic largi posibilităţi de intervenţie în viaţa politică din România. Pe lângă exploatarea la maximum a resurselor economice româneşti, sovieticii au folosit cu precădere două pârghii de coerciţie asupra guvernelor Sănătescu şi Rădescu. Acestora li s-a imputat frecvent că nu îşi îndeplinesc obligaţiile ce le reveneau prin Convenţia de Armistiţiu, şi că, în mod specific, refuză epurarea colaboratorilor regimului Antonescu din administraţie şi pedepsirea criminalilor de război. în plus, Moscova a speculat cu eficienţă un subiect extrem de sensibil pentru opinia publică românească, recte viitorul Transilvaniei. Articolul nr. 19 din Convenţia de Armistiţiu lăsase deschisă soluţionarea acestei probleme, „Transilvania (sau cea mai mare parte a ei) să fie restituita României", iar oficialii sovietici au declarat în mai multe rînduri că o rezolvare în favoarea României a acestui contencios, depindea de instalarea unui guvern „democratic" la Bucureşti. Corespondenţa purtată pe acesta temă între responsabilii sovietici, respectiv' între Lavrentiev, Molotov şi Vîşinski, precum şi rapoartele înaintate aceloraşi de membrii din ierarhia Partidului Comunist din România — cel puţin unul dintre aceştia, Nicolae Goldberger, se aflase la Budapesta atunci când expediase raportul -dezvăluie faptul că la Moscova se hotărâse deja, în noiembrie-decembrie
1944, ca Transilvania de Nord-Est să fie retrocedată României168. Dar, acest fapt urma să se producă, după cum se arată într-un raport înaintat la 26 ianuarie 1945 lui Dekanozov, numai după ce în România avea să fie instalat un guvern pe deplin fidel intereselor Uniunii Sovietice169.

Mecanismul care avea să conducă la acest rezultat începuse deja să funcţioneze. In prima jumătate a lunii ianuarie 1945, liderii bicefali ai PCR, Ana Pauker şi Gheorghiu-Dej, s-au deplasat la Moscova, unde au primit instrucţiuni în acest sens. Conţinutul acestor instrucţiuni poate fi dedus din intervenţiile lui Gheorghiu-Dej la şedinţa FND - coaliţie constituită sub conducerea PCR la 16 octombrie 1944, pentru a se delimita de guvernul de uniune naţională, din care comuniştii făceau totuşi parte - din 31 ianuarie
1945. Gheorghiu-Dej a lăsat să se înţeleagă că momentul instalării unui guvern FND este iminent, şi că partidele bugheze urmau să fie excluse de la guvernare, iar liderii lor pedepsiţi: „Vă pot declara deschis că la Moscova nu se face deosebire între Mani// si bestiile de Antonescu. "Locul lui [al lui Maniu-n.n.y este aici si
îf.s \/ezj hiisiimile lui V'âpnski in Român/a, Documentele nr. 19, 22, 23, din 3, 26 şi 31 decembrie 1944; T.V. Volokitina et als, Transilvanskii Vopros, Documentele nr. 64-70, din 17 noiembrie şi 3, 4, 26, 31 decembrie 1944 şi 5 ianuarie 1945.

"" lbidem, Documentul nr. 71.

vei fi judecat de popor. Să nu-şi închipuie că va putea să se ascundă sub masca democraţiei'™.

Din primele zile ale lunii februarie, grupuri instrumentalizate de Partidul Comunist au început să provoace dezordine şi să se manifeste cu violentă împotriva guvernului Rădescu. Evoluţia acestei situaţii înspre proporţiile unei crize politice - acţiunile grupurilor comuniste erau protejate de înaltul Comandament Sovietic, care i-a interzis lui Rădescu să apeleze la mijloace care puteau stabili calmul — a condus la intervenţia promptă şi brutală a lui Vîşinski. Ameninţările acestuia l-au „convins" în cele din urmă pe Regele Mihai, ale cărui apeluri adresate reprezentanţilor americani şi britanici pentru a interveni împotriva abuzurilor sovietice nu au avut efect, să îl investească pe Petru Groza în fruntea unui cabinet sprijinit de FND.

La 7 martie 1945, o zi după instalarea noului guvern, la Bucureşti s-a desfăşurat o întrunire, la care au participat responsabili sovietici din cadrul OM1, succesorul Kominternului, şi trei reprezentanţi ai PCR, Ana Pauker, Constantin Doncea şi Constantin Pârvulescu. Scopul acestei şedinţe a fost discutarea planului de comunizare a României, ţel care urma să fie atins într-un termen de trei ani171. Dincolo de unele puncte de vedere istoriografice,

care au pus în discuţie acurateţea sursei şi probitatea ofiţerului OSS, Robert Bishop, care a transmis informaţia la Washington172, dacă ne raportăm la faptele ulterioare, planul de sovietizare al României pare să fi fost pe deplin real. Este cunoscută, de altfel, existenţa unui document similar, privitor la Polonia, dar emis doi ani mai târziu, care conţinea un plan similar celui din România173.

Din punctul de vedere al obiectivelor pe termen mediu urmărite de sovietici, instalarea guvernului Groza - care s-a remarcat prin docilitatea sa în raport cu instrucţiunile primite de la Moscova — a reprezentat atingerea unei etape importante pentru stabilizarea hegemoniei URSS asupra zonei. In afara planurilor ce vizau „supunerea" Turciei, satelizarea României avea

no 1945 România. Viaţa politica în documente, Documentul nr.9 (citatul la pp.135-137).

171 Documentul care relata această întâlnire a fost publicat mai întâi de Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, Sovietitţarea României, pp.135-137.

172 Eduard Mark, „The OSS in România, 1944-45: An Intelligence Operation of the Early Cold War", Intelligence and National Securit); voi. 9, No. 2, April 1994, pp.320344, şi-a arătat rezervele faţă de informaţiile transmise de Robert Bishop, căzut în patima băuturii în acea perioadă. Totuşi, Mark nu contestă veridicitatea raportului transmis de Bishop. Atât Mark, cât şi Elizabeth Hazard, Cold War Crucibk, pp.95-99, au explicat că informaţiei transmise de Bishop nu i s-a acordat la Washington atenţia cuvenită datorită abundenţei de informaţii false sau neverificate, care erau primite în acea perioadă.

173 Gh. Buzatu, Războiul mondial al spionilor (1939-1989), Iaşi, 1991, pp.211-217.

raţiunea de a conferi Uniunii Sovietice o bază sigură în vederea extinderii controlului spre Ungaria şi Austria, eventual pentru dezvoltarea unor acţiuni viitoare înspre sud-vest, în direcţia Italiei. Menţinerea stării de impenetrabilitate a arhivelor sovietice ne obligă din nou la observaţii deductive, care sunt argumentate de informaţii provenite din arhivele americane şi britanice. Documente germane, intrate în posesia serviciilor de informaţii americane la sfârşitul războiului în Europa, au dezvăluit că în percepţia corpurilor de analiză stategică ale celui de-al Treilea Reich, ambiţiile de expansiune hegemonă ale liderilor sovietici înspre Europa erau foarte mari. Harry N. Howard, membru al comisiei americane de investigare a documentelor în cauză, a subliniat într-un raport înaintat Departamentului de Stat în decembrie 1945, şi ulterior într-un interviu păstrat în arhiva orală a Bibliotecii Truman, consecvenţa conducătorilor de la Kremlin în a urmări transformarea sud-estului Europei într-o zonă de hegemonie sovietică. Invocând informaţii conţinute în documentele germane, unele dintre acestea fuseseră redactate chiar înaintea capitulării, Howard a semnalat că în contextul de la finalul războiului, exigenţele minime ale Moscovei pretindeau încheierea unor tratate care să racordeze Polonia, Cehoslovacia şi Iugoslavia la sistemul de securitate sovietic, în timp ce, asupra Bulgariei României şi Ungariei urma să fie exercitat un control politic şi militar direct174.

Interesul pregnant al sovieticilor în a obţine o legalizare a menţinerii Armatei Roşii în România şi Ungaria a fost sesizat de analiştii britanici încă din primăvara anului 1945. în pofida poziţiei exprimată de Departamentul de Stat — care a cerut Foreign Office-ului stabilirea în comun a unui program de retragere a trupelor sovietice — la conferinţa CME de la Londra, delegaţia britanică a promovat o formulă care a adus o corecţie minimă propunerii delegaţilor sovietici. Documentul înaintat de ultimii, redactat într-o formulare ambiguă, eluda problema prezenţei trupelor sovietice în România şi, cu atît mai mult, eventualul termen al retragerii acestora. Amendamentul adus de britanici, pretindea retragerea trupelor sovietice din România, dar admitea păstrarea unor unităţi militare care să protejeze liniile de comunicaţie cu forţele de ocupaţie ale Armatei Roşii din Austria. Cum remarca Sergiu Verona, formula oferită de britanici a fost primită ca o „mană cerească" de Molotov et comp., deoarece a conferit o bază legală, care a rămas în vigoare până în 1955, pentru menţinerea trupelor sovietice în România175. Pe de altă parte, trebuie să remarcăm că sovieticii s-au folosit de acest subterfugiu şi în cazul Poloniei, unde şi-au legalizat prezenţa militară

174 Apuci Sergiu Verona,Militaiy Occupation and Dipbmagi, pp.8-9. ' '"•'•'" "■'■"■'•'•" nr

, p. 13.

tot prin formula asigurării liniilor de comunicaţie cu forţele militare din Germania. Oricum, atât în Polonia şi România, dar şi în Ungaria, sovieticii au dat o interpretare „originală" clauzelor care prevedeau protejarea liniilor de comunicaţii, dislocându-şi trupele pe întreg cuprinsul celor trei ţări.

Stabilizarea şi „legalizarea" dominaţiei militare a Uniunii Sovietice în România, în formele arătate mai sus, nu au fost acompaniate de măsuri care să conducă într-un mod accelerat la sovietizarea sistemului social. In cunoscutul său studiu asupra blocului comunist est-european, Zbigniew Brzezinski a subliniat faptul că nu toate „reformele" produse între anii 1945-1947 în ţările din regiune trebuiesc considerate artificiale şi impuse dinspre Moscova. Cel puţin unele dintre aceste măsuri luate pot fi considerate, în opinia aceluiaşi, că ar fi fost generate din interiorul societăţilor în cauză \ Fără să contestăm „domesticismul" despre care vorbea Brzezinski, este necesar să relevăm un aparent

paradox al politicii sovietice. Deşi a fost plasată sub un control sever al Moscovei, în România au fost înregistraţi paşi foarte lenţi, între 1944-1947, în direcţia instituţionalizării sistemului sovietic, în schimb, nucleele unor instituţii şi mecanisme de tip sovietic au luat naştere, în acelaşi interval de timp, în Polonia şi Bulgaria, ţări încadrate de asemenea în prima linie a glacisului de securitate al URSS. Aproape concomitent cu configurarea teritoriului postbelic al Poloniei, Comitetul de la Lublin şi ulterior guvernul provizoriu au emis decrete privind reforma agrară şi naţionalizarea propietăţilor industriale. Acest din urmă proces a continuat într-un ritm neîntrerupt pînă în 1948. In plus, în aşa-numitele Teritorii Recâştigate, spre vest, au fost de la început instalate structuri administrative asemănătoare celor sovietice177. în schimb, în Bulgaria, unde reforma agrară şi naţionalizările, ultimele destul de extinse, au început în toamna anului 1944, din vara anului următor a fost declanşat procesul de colectivizare a agriculturii, fiind înfiinţate primele colhozuri şi staţiuni pentru mecanizarea agriculturii17". Cercetări recente semnalează faptul că şi măsurile de naţionalizare din industrie şi reformele agrare înfăptuite în Cehoslovacia şi Ungaria, în anii 1945-1946, au fost gândite în scopul înlocuirii economiei de piaţă cu mecanismele economice de tip sovietic1".

l7fl Zbigniew K. Brzezinski, The Soviet Bloc, pp.51-58.

177 Joseph Rothschild, întoarcerea la diversitate. Istoria politica a Europei Centrale şt de Est după al Doilea Război Mondial, Antet, 1997, pp.119-122; Geoffrey Swain and Nigel Swain, Easteni Europe since 1945, London, 1993, pp.44-46.

m Robert Lee Wolff, The Balkans in Our Time, pp.341-344.

17<J Igor Lukes, C^echoslovakia bettveen Sta/in and Hitler: The Diplomacy of Edvm'd Benes, New York, 1996, pp.244-248; Laszlo G. Borhi, „The Merchants of trie Kremlin: The Economic Roots of the Soviet Expansion in Hungary", CWIHP, Working Paper No. 28,

întârzierea în care s-a aflat România*, până în 1948, din acest punct de vedere, a fost un proces determinat de viziunea liderilor de la Kremlin. Trei factori de natură cognitiv-strategică au stat, în opinia noastră, la originea acestei evoluţii specifice. Primul dintre ei a fost tranzitoriu, fiind generat de interesele economice ale Uniunii Sovietice. Cu excepţia Bulgariei, ale cărei capacităţi erau considerabil mai reduse, economia României fusese cel mai puţin afectată de distrugerile războiului, în comparaţie cu celelalte ţări din zonă. Potenţialul agricol şi cel industrial al României au constituit resurse extrem de atrăgătoare pentru nevoile URSS. Sovieticii au şi recurs la o exploatare nemiloasă a economiei româneşti, utilizând toate mijloacele posibile: constituirea Sovromurilor, prin care sovietici au ajuns să deţină în coproprietate, după 1948, circa jumătate din resursele şi mijloacele de producţie din România; impunerea unor termeni comerciali şi tarifari discriminatorii — practică generalizată asupra tuturor ţărilor central-est europene; nu în ultimul rând, interpretarea abuzivă a clauzelor Convenţiei de Armistiţiu, sovieticii preluând discreţionar, ca pradă de război, tot ceea ce au dorit. Calculele făcute de expertul american William L. Thorpe, membru al delegaţiei SUA la Conferinţa de Pace, au estimat că, între august 1944 şi vara anului 1946, preţul ocupaţiei sovietice costase România 2 miliarde de dolari. In această sumă nu intrau scurgerile de bogăţie prin sistemul sovromurilor. Thorpe a subliniat că, sovieticii ajunseseră să calculeze că România achitase, până în vara anului 1946, abia 75 de miloane de dolari din totalul de 300 de milioane de dolari al sumei reparaţiilor18". Evaluările lui Thorpe au fost confirmate de raportul prezentat Congresului american, în 1960, de Subcomisia pentru Statistici Economice al Comitetului Economic Mixt, care a clasificat România - cu suma de 2 miliarde de dolari - pe locul al doilea, după Germania, pe lista celor mai espoliate ţări de către sovietici în primii doi ani de la încheierea războiului181.

Ceilalţi doi factori au fost generaţi de modul în care erau percepute la Moscova realităţile romîneşti. Datorită localizării sale geografice, România a

Washington, D.C., 2000, pp.11-14. Vezi şi tabelele comparative ale introducerii sistemului economic sovietic în ţările est-europene la Geoffrey Swain and Nigel Swain, liastern Europe since1945, pp.108-109.

Situaţia administraţiei din Transilvania de Nord a reprezentat întrucâtva o excepţie, dar nici în regiunea respectivă nu au fost create instituţii de tip sovietic până în 1948.

180 Apud Henry L. Roberts, Rumania, p.317, nota 24.

181 Apud Ivo J. Lederer, „Russia and the Balkans", in Ivo J. Lederer, ed., Russian. h'oreign Policy. Essajs in HistoricalPerspective , New Haven and London, 1962, p.427.

fost considerată - cu o logică fără cusur - ţara cel mai puţin expusă unor eventuale interferenţe şi intruziuni occidentale, care să perturbe exercitarea hegemoniei sovietice. Ca atare, amânarea introducerii reformelor de tip sovietic în administraţie şi economie nu prejudicia în nici un fel realizarea obiectivelor Uniunii Sovietice în România. întârzierea respectivă trebuie legată şi de lipsa de apetenţă şi de pronunţata aversiune a societăţii româneşti faţă de comunism, fenomen care nu a putut scăpa neobservat responsabililor sovietici. Acest al treilea factor, recte

poziţia deficitară a PCR în raport cu societatea românească, împreună cu cel de-al doilea, locaţia geografică lipsită de riscuri majore din punctul de vedere al intereselor sovietice, au ocupat un loc important şi au avut efecte recurente în strategia dezvoltată de liderii de la Kremlin faţă de România.

Nu doar în istoriografia comunistă, dar şi la unii istorici occidentali, a fost relevată, cu explicaţii diferite, afluirea masiva - câteva sute de mii de membri [!?- subl. n.], în câteva săptămâni după 23 august 1944 - a românilor către Partidul Comunist182. Dacă vom urmări strict evoluţia numărului membrilor PCR în primele patrusprezece luni scurse după august 1944, putem vorbi despre o creştere exponenţială: sub 1 000 de membrii înainte de 23 august, 16 000 în februarie 1945, 35 000 în martie, 42 633 în aprilie, 101 810 în iunie-iulie (în acelaşi interval de timp efectivele Partidului Comunist Cehoslovac s-au mărit de la 40 000, în luna mai, la 475 304, în luna iulie) şi 856 863 de membrii înregistraţi la Conferinţa Naţională a Partidului din octombrie acelaşi an183. Dar, examinarea graficului înrolărilor în Partidele Comuniste din estul Europei, în perioada anilor 1945-1947 induce concluzii mult nuanţate184:

182 yezj Stephen Fischer-Galaţi, The New Rumanici: t'tvm People's Democraty to Socialist Republic, Cambridge, Massachusetts, 1967, pp.26-28; Idem, Twentietb Century Rtimania, Nevv York, 1991, p.83.

183 Vezi tabelul întocmit de Robert R. King, History of tbe Romanian Commnist Part}', Stanford, 1980, pp.64-65. Pentru situaţia Cehoslovaciei, G. Wightman and A.H. Brown, >,Changes in the Levels of Membership and Social Composition of the Communist Party of Czechoslovakia, 1945-1973", Soviet Studies, 27, July 1975, pp.396-417, apud Mary Ellen Fischer, „The Romanian Communist Party and Its Central Committee: Patterns of Growth and Change", Soutbeasterti Europe/L'Emvpe du sud-est, No. 1, 1979, pp.1-28 (informaţia citată to p.7, nota 28).

l84Tabelul a fost prelucrat după Zbigniew K. Brzezinski, The Soviet Bloc, p.98. Nu am Germania răsăriteană şi Iugoslavia datorită evoluţiilor lor distincte din această Perioadă.

	Bulgaria	Cehoslovacia	Polonia	România	Ungaria
1945	(mnrrie) 254 000 membrii (3,4 % din totalul populaţiei)	(noiembrie) 826 527 (6,6 %)	(decembri) 235 296 (0,9 %)	(octombrie) 256 863 (1,5%)	(mai) 150 000 (1,6%)
1946	(martie) cca.500 000 (6,6 "/„)	(martie) 1 081 554 (8,3 %)	(decembrie) 555 888 (2,1 %)	(iunie) 717 490 (4,2%)	(septembrie) 653 000 (6,8 %)
1947 bf.	Statisticile indică aceeaşi situaţie	(noiembrie) 1 281 138 (10%)	(decembrie) 820 786 (3,1 %)	(septembrie) 720 000 (4,2%) (decembrie) 803 331 (4,71 %)	(mai) 700 000 (7,2 %)

Cum se poate constata, cu excepţia Poloniei, în România s-a înregistrat cel mai scăzut indicator procentual al aderării populaţiei la Partidul Comunist. Cauzele acestei lipse de apetit a românilor faţă de comunism au fost explicate într-un mod convingător de mai mulţi autori: imaginea tradiţional negativă a Rusiei în memoria socială a românilor, stare amplificată la timpul respectiv de teama instaurării unui regim de tip bolşevic; perceperea Partidului Comunist ca o grupare opusă intereselor şi idealurilor naţionale, majoritatea neromânească, de până în 1945, a membrilor acestei formaţiuni, fiind argumentul invocat cu frecvenţă; conservatorismul de tip rural al majorităţii societăţii româneşti, care se opunea unor transformări sociale majore, mai ales că acestea erau percepute a fi împotriva tradiţiilor naţionale şi chiar împotriva legilor firii183.

Principala consecinţă care a decurs din aceste realităţi s-a configurat, într-o primă instanţă, în slăbiciunile structurale ale Partidului Comunist. Un document intern al Comitetului Central al PCUS, din februarie 1946, arată următoarea situaţie a PCR: 379 455 de membrii, din care 20 000 erau consideraţi activişti de bază. Din punct de vedere etnic se înregistra o reprezentare aproape proporţională, în raport cu totalul populaţiei: 271 851 români (71,7 %); 62 241 maghiari (16,4 %); 20 083 evrei (5,3 %); 13 859 slavi (3,6 %). Provenienţa socială a membrilor Partidului indica prezenţa numeroasă a muncitorilor, 184 018 (48,6 %); ţăranii ocupau poziţia secundă, 131 739 (34,7 %); micii meseriaşi numărau 23 105 membrii (6 %);

185 Henry L. Roberts, Romanici, pp. 271-273; Ghiţă Ionescu, Communism in România, pp.107-125; Kenneth Jowitt, Revolutionary Breakthtvugbts and National Devehpment. The Case of România, 1944 - 1965, Berkeley, Los Angeles, 1971, pp.82-91; Robert R. King, Minorities Under Communism. NationaUties as a Source of Tensioit

Among Ba/kans Communist States, Cambridge, Massachusetts, 1973, pp.30-44; Idem, History of the Romanian Communist Party, pp.33-38.

funcţionarii 24 943 (6,5 %); intelectualii 10 125 (2,6 %); militarii 2357 (0,6 %)185 . Pentru comparaţie, iată situaţia generală a provenienţei sociale a membrilor Partidelor Comuniste est-europene, aşa cum fusese consemnată la Moscova, în 1946187:

Exttact social	Albania	Bulgaria	Cehos-lovacia	Iugos-lavia	Polonia	România	Ungaria
Muncitori	15,5%	28 %	57,7 %	27,55 %	57,7 %	44,8 %	42 %
Ţărani	50 %	50,38 %	12,8%	50,38 %	32,7 %	38,54 %	39,4 %
Intelectuali	35 %	VA,	9,2 %	10,33%	6,7 %	2,27 %	4,8%

Chiar şi citirea brută a acestor statistici, indică fragilitatea structurilor Partidului Comunist Român. Deşi se făcea remarcat printr-o participare mai numeroasă a muncitorilor, decît în Partidele Comuniste din Bulgaria şi Iugoslavia, ţări cu o compoziţie socială apropiată de cea a României, situaţia P.C.R. era asemănătoare, la capitolele muncitori şi ţărani, cu cele ale Partidelor Comuniste din Polonia şi Ungaria, state ale căror societăţi aveau o componentă rurală mai scăzută. Frapează în schimb aderarea extrem de scăzută a intelectualilor - de departe cel mai mic indicator - fapt ce reflecta respingerea comunismului de către elitele româneşti. Pe de altă parte, numeroase informaţii şi relatări provenite de la observatori occidentali ai evenimentelor derulate în România arată că o bună parte a muncitorilor şi ţăranilor aderaseră de convenienţă, şi nu din convingere, la PCR. înscrierea lor în rândurile Partidului a fost frecvent motivată de frică şi s-a produs în urma unor presiuni, adesea violente, exercitate de structurile comuniste paramilitare188.

18fl „Date statistice asupra situaţiei organizatorice a Partidului la 28 februarie 1946", Ţentralnîi Komitet V.K.P.(b), Otdel Vneşnei Politiki, Fond 517, Opis 10 128, Ed.hp. 899. îi mulţumesc lui Ernest Latham pentru a-mi fi pus la dispoziţie acest document. Vezi prin comparaţie datele oferite de loan Chiper, „Consideraţii privind situaţia numerică şi compoziţia etnică a PCR 1921 - 1952", Arhivele Totalitarismului, VI, Nr. 21, 4/ 1998, pp.25-45.

187 Tabel prelucrat după, T.V. Volokitina, G.P. Muraşko, A.F. Noskova, T.A. Pokivailova, Moskva i vostodnaia Emvpa. Statwpknie politiceskib regwiov sovietskogo tipa 1949 — 1953. Ocerki istorii, Moskva, 2002, p.101. Ii mulţumesc lui Urlich Burger, care mi-a mijlocit cunoaşterea acestui volum.

188 „Elizabeth Barker, Notes on a Journey to Transylvania, 22 - 26 February 1946", PRO, FO 371/59125, XC 19498. Rapoartele transmise la Foreign Office pe parcursul aceluiaşi an, de Hugh Seton Watson, Edward E. Key, Ivor Porter şi John Bennett - care P«t fi găsite la aceeaşi cota la Arhivele de la Kew Gardens - susţin acelaşi punct de vedere: popularitatea comuniştilor printre muncitori şi ţărani era foarte scăzută. Mulţi dintre convivii, declaraţi comunişti, ai diplomaţilor şi corespondenţilor de presă britanici au lăsat să se înţeleagă că aderarea lor la PCR a fost un act conjunctural şi nu va fi unul de durată.

Nu există nici o îndoială că toate aceste realităţi erau cunoscute sovieticilor, după cum este plauzibil ca lipsa de simpatie a românilor faţă de comunism şi slăbiciunile PCR să îi fi influenţat pe strategii de la Kremlin în a amâna, până în 1948, introducerea ingineriilor sociale de tip sovietic în România. A fost evidentă, în schimb, preocuparea sovieticilor pentru a construi un sistem eficient de represiune, care să elimine adversarii politici ai comunismului şi să răspândească sentimentul de frică la scară socială. Dacă în plan economic şi social măsurile de acest tip au trenat, serviciile secrete din România au fost supuse unui proces rapid de sovietizare instituţională. Pătrunderea şi infiltrarea sovieticilor în serviciile secrete româneşti a început în toamna anului 1944, iar odată cu instalarea guvernului Groza, Moscova şi-a asigurat controlul cvasioficial asupra SSI — contraspionajul militar — şi a Siguranţei, ultima având ca sarcină supravegherea mediului intern. Ambele organisme s-au aflat din aprilie 1945 sub controlul lui Emil Bodnăraş, care pare să fi fost principalul om de legătură cu rezidenţa sovietică NKGB/NKVD condusă de generalul Fedicikin18". Sub direcţia lui Bodnăraş, el însuşi ofiţer sovietic, la conducerea principalelor Secţii ale SSI au fost instalaţi alţi agenţi sovietici, precum Pintilie Bodnarenko, Piotr Gonciaruc, Boris Grunberg (care a devenit ulterior renumit sub numele de Alexandru Nikolski) şi Serghei Nikonov. Aşa cum relevă Dennis Deletant, ale cărui explorări în acest domeniu sunt întrutotul remarcabile, în măsurile de reorganizare a serviciilor secrete româneşti, începute din aprilie 1945, poate fi identificat debutul regimului totalitar în România19". Aproape instantaneu, menirea acestor sevicii a fost schimbată, de la protejarea intereselor naţionale, la reprimarea opozanţilor noului regim. Conform unei mărturisiri făcută de primul ministru Groza jurnalistului britanic Archie Gibson, la 23 mai 1945, în cele două luni de exerciţiu a guvernului FND fuseseră arestate circa 90 000 de persoane1'". Există şi alte relatări credibile,

Vezi şi Ivor Porter, Operaţiunea „Autonomus", pp.300-302. Informaţii similare provin de la diplomaţii şi

corespondenţii de presă americani: Henry L. Roberts, Rumania, pp.269-273; Reuben H. Markham, România sub jugul sovietic, Fundaţia Academia Civică, 1998 (ediţia originală în 1949), în special pp.200-234; C.V.R. Schuyler, Misiune dificila, passim; Burton Y. Berry, Romanian Diaries, passim. Foarte utile pentru aceste aspecte lucrările Nicoletei Frank, O înfrângere în victorie şi Ulrich Burger, Misiunea Ethridge în România.

1S'J Christopher Andrew and Oleg Gordievski, KGB, p.361. Foarte util studiul lui Claudiu Secaşiu, „Serviciul de Informaţii al P.C.R.: Secţia a Il-a de Informaţii şi Contrainformaţii din cadrul Comandamentului Formaţiunilor de Luptă Patriotice (F.L.P.) — Penetrarea Serviciilor Oficiale de Informaţii (23 august 1944 - 6 martie 1945)", in 6 Martie 1945, pp.146-163.

""" Dennis Deletant,Teroarea comunistă în România, pp.96-98.

"" Ibidew, p. 69, nota 2.

w

între care aceea a Adrianei Georgescu se află în prim — plan, care atestă transferul imediat al metodelor sovietice de anchetă, brutală şi violentă, în cadrul serviciilor secrete din România192. Informaţii provenite de la ofiţeri OSS, arătau că la începutul lunii aprilie 1945 fusese constituită în România sub-secţia Odtel Smerţ (Moarte Spionilor) a Directoratului GUGBEZ din NKVD. Scopul principal al acestei expansiuni NKVD era de reoganizare a serviciilor secrete şi de securitate ale statului român, în conformitate cu interesele Moscovei, şi încadrarea lor în sistemul de informaţii sovietic. Dar, obiectivul imediat urmărit prin acţiunea respectivă era de neutralizare a activităţilor de informaţii ale anglo-americanilor şi de organizare a structurilor care să îi reprime pe cei care se opuneau voinţei sovieticilor , chiar dacă respectivii se găseau în afara României194.

Controlul extins şi deosebit de sever exercitat de sovietici asupra societăţii romîneşti nu a exclus Partidul Comunist. Datele cunoscute lasă să se întrevadă două canale prin care Kremlinul şi-a manifestat autoritatea - la fel ca în cazul celorlalte partide est-europene - asupra PCR: prin intermediul Departamentului de Informaţii Internaţionale (OMI), denumire care a succedat celei de Komintern, organizaţia în cauză rămânând intactă până la sfârşitul anului 1945195, şi prin serviciile de securitate sovietice. La fel ca în multe alte situaţii, aceste activităţi nu au putut fi reconstituite documentar, dincolo de amintitele restricţii arhivistice, cauza fundamentală datorându-se faptului că ordinele transmise şi întrevederile dintre sovietici şi partenerii lor est-europeni, inclusiv acelea dintre Stalin şi liderii democraţiilor-populare în

192 Adriana Georgescu, \m început a fost sfârşitul, Bucureşti, 1992. Membră a Partidului Naţional Liberal şi şefa de cabinet, la Ministerul de Interne, a premierului Nicolae Rădescu, autoarea a fost arestată curând după instalarea guvernului Groza. Pe parcursul anchetei şi a interogatoriilor Adriana Georgescu a fost torturată cu sălbăticie de Boris Grunberg (Alexandru Nikolski).

"» Apud Elizabeth Hazard, CoM War Crucible, pp.96-97.

i<J4 La începutul lunii mai 1945, mai mulţi refugiaţi români în Turcia - parte a lor recent sosiţi din România - au adresat un apel Ambasadorului SUA la Ankara, în numele Grupului pentru Apărarea Drepturilor Poporului Român. Memorandumul respectiv invoca măsurile de teroare desfăşurate de sovietici şi de interpuşii lor din România, inclusiv împotriva rezidenţilor români în străinătate. Vezi „American Embassy, Ankara, May 7, 1945, Telegram No.1258, Subject: Group of Romanian Refugees in Turkey Who Wish to Organize Anti-Soviet Romanian Committee with American Support", N.A., Department of State, Decimal File 1945-1949, R.G. 59, Box 6971; Anthony Cave-Brown, The]jist Hero: Wyild BiU Oimuvcm, New York, 1982, pp.678-682, consideră că informaţiile provenite în perioada respectivă, pe canalele OSS, din România au fost întrutotul valide şi au adus într-o lumină reală intenţiile sovieticilor.

195 Leonid Ghibianski, „U.R.S.S şi cîteva aspecte ale formării blocului sovietic în Europa Orientală", în 6 Martie 1945, pp.254-261.

formare, nu au fost consemnate în scris1%. Mulţi ani mai târziu, într-o altă conjunctură politică, Gheorghiu-Dej a lăsat să se înţeleagă că în primii ani „ai puterii populare" conducerea partidului a fost nevoită să se supună ingerinţelor venite dinafară acestuia. Cu toate că el a amintit doar activităţile Securităţii, care încă nu fusese constituită pe atunci, şi ale grupului factionist, Pauker - Luca - Georgescu, a transpărut clar aluzia la organele sovietice197.

Problema raporturilor, în fapt a gradului de subordonare, dintre conducătorii PCR şi corpul decizional de la Kremlin a fost considerată în analizele de referinţă asupra acestui subiect drept una de importanţă crucială, inclusiv pentru evoluţia ulterioară a regimului comunist din România. Binecunoscut prin lucrările sale dedicate istoriei postbelice a României, Stephen Fischer-Galaţi a fost cel care a consacrat dihotomia dintre comuniştii locali-naţionali şi comuniştii „moscoviţi". In opinia istoricului de la Boulder, confruntarea dintre cele două grupări a devenit vizibilă încă din toamna anului 1944. In prima aliniere, Fischer-Galaţi i-a găsit reprezentativi pe Gheorghiu-Dej, Groza —

chiar dacă nu era membru al PCR — şi Pătrăşcanu, arătând că acestora le poate fi atribuit calificativul de comunişti patrioţi, deoarece s-au străduit, atât cât le-a fost permis de liderii de la Moscova, să apere interesele României şi să păstreze identitatea naţională. Ceilalţi, respectiv grupul condus de Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu, ar fi fost total aservit intereselor Moscovei şi ar fi încercat să instaureze de la început un regim de tip sovietic, opunându-se şi criticând tactica temporizatoare şi tranziţia paşnică spre comunism propusă de primii198. Fischer-Galaţi consideră că, deşi Stalin a înclinat de la început în

1% Cf. Andrej Werblan, „New Evidence in the Early Cold War: The Conversation between Wladyslaw Gomulka and Joseph Stalin on 14 November 1945", CWÎHP, Buiktiti No. 11, 1999, p.l. Autorul menţionează în acest sens, concluzia la care a ajuns Albina Noskova, care a cercetat fondurile arhivistice sovietice ale perioadei şi este co-editor la două volume de documente cu această temă: Vostocinaia Europa v dukumentah iirhimw: 1944-1953, voi. I-Il, Moskva, 1997-1998.

197 în numerele din 7, 10 şi 13 decembrie 1961 ale oficiosului Scânteia au fost publicate părţi ale discursului lui Dej şi ale secundanţilor săi de la Plenara CC a PCR, desfăşurată între 28 noiembrie - 5 decembrie acelaşi an, în care aluziile referitoare la subordonarea conducerii Partidului unor forţe din exterior, recte sovietice, puteau fi citite printre rânduri. In stenograma care a consemnat şedinţa din 29 noiembrie a Plenarei, Gheorghiu-Dej a fost mai direct în ai numi pe sovietici, dar liderul n-a excelat în a fi mai curajos. Vezi Arhivele Naţionale Istorice Centrale ale României (în continuare ANIC), Fond CC al PCR, Cancelarie, Şedinţa Biroului Politic al PMR din 29 noiembrie 1961.

™ Stephen Fischer-Galaţi, The Num Rumania, pp.17-43; Idem, „The Communist Takeover of România: A Function of Soviet Power", in Thomas T. Hammond, ed., The Anatomy of Communist Takeovers, New Haven, 1975, pp.310-315; Idem, Tmentieth Century Romanici, New York, 1991, pp.90-108. -

favoarea Iui Gheorghiu-Dej şi a lui Groza, deoarece amândoi aveau reprezentativitate social-naţională, celălalt grup şi-a păstrat potenţialul de alternativă la primii, până în 1952.

Deşi nu poate fi nicicum asociată interpretărilor din cadrul intern românesc, paradigma construită de istoricul american are anumite elemente asemănătoare mitologiei dezvoltate de la sfârşitul deceniului şase în România comunistă. Mesajele subînţelese din comunicatele Plenarelor Conducerii PCR din noiembrie-decembrie 1961 şi aprilie 1968, cu toate că scopurile acestor întruniri au fost diametral opuse, unele secvenţe reconstituite în literatura beletristică a anilor şaptezeci-optzeci19', şi chiar zvonurile şi legendele care circulau în jurul acestui subiect, au indus ideea mistică a bătăliei purtate de comuniştii naţionali împotriva celor sosiţi din Uniunea Sovietică. O exegeză identică în conţinutul analitic îi aparţine lui Victor Frunză, care a operat o împărţire similară între comuniştii „interiori" şi cei

■>>?0ll

„exteriori

Teza susţinută de Fischer-Galaţi, potrivit căreia începutul politicii comunist-naţională a lui Gheorghiu-Dej şi chiar tendinţa acestuia de a acţiona independent de Kremlin pot fi identificate încă din 1945, nu a fost împărtăşită de alţi cercetători în domeniu. In influentul său studiu publicat în 1971, Kenneth Jowitt consideră că în perioada de până în 1953 singurul comunist naţional real a fost Lucreţiu Pătrăşcanu, în timp ce Gheorghiu-Dej concentrat asupra competiţiei pentru putere în Partid şi preocupat sa-şi demonstreze loialitatea faţă de Uniunea Sovietică a evitat sau nu s-a gândit să acţioneze în această direcţie21". Ulterior lui Jowitt, Bela Vago, Michael Shafir şi Mary Ellen Fischer au văzut ca nerelevantă şi artificială împărţirea conducerii PCR în cele două grupuri. Argumentul comun lor subliniind faptul că Iosif Chişinevschi şi Leonte Răutu, „comunişti de pură provenienţă moscovită şi-au aşezat, la timpul respectiv, ouăle în coşul lui Dej", pe când Miron Constantinescu, comunist autohton şi coleg de detenţie cu Dej s-a 1<w Episodul luptei dintre comuniştii naţionali şi cei moscoviţi a fost prezentat cel mai limpede - desigur în limitele admisibile din România lui Ceauşescu - de Marin Preda în volumul al doilea din romanul său de răsunet, Cel mai iubit dintre pământeni, Bucureşti, 1980. Aluzii făcute asupra aceluiaşi subiect pot fi întâlnite în nuvela lui Titus Popovici, Puterea ţi Adevărul, 1973, în romanele lui Ion Lăncrăjan, Caloianul, 1977 şi ¥ iul Secetei, 1982, respectiv în trilogia publicată de Dumitru Popescu, Pumnul şi Palma, la mijlocul anilor optzeci.

2(111 Victor Frunză, Istoria stalinismului în România, Bucureşti, 1990, pp.219-220. Fost profesor la Academia de Ştiinţe Social-Politice „Ştefan Gheorghiu" a PCR, Frunză s-a remarcat prin criticile aduse regimului Ceauşescu în anii şaptezeci. Ulterior a emigrat în Danemarca, unde a publicat în 1984 o primă ediţie a acestei cărţi. iift]hn, v. ■>■■_, r;;ift.,;. . ,, .

2lllKenneth Jowitt, Revolutiomiry Breakthwugbts, pp.\24-\30. ..._', ş. ..,,.,,,. -,,v..-,-,..

asociat Anei Pauker şi lui Vasile Luca2"2. Studiile mai recente, publicate de Dennis Deletant şi de Robert Levy — cei doi autori au introdus în discuţie informaţii noi provenite din arhivele româneşti şi sovietice — relevă existenţa

unei situaţii mult mai complexe în competiţia dintre Gheorghiu-Dej şi Ana Pauker. Silviu Brucan afirmă în memoriile sale că problema conducătorului Partidului fusese decisă încă din ianuarie 1945, când Stalin l-ar fi preferat pe Gheorghiu-Dej în detrimentul Anei Pauker, deoarece „provenea din rândurile clasei muncitoare şi era un adevărat român", pe când ultima era „evreică şi de origine burgheză"2"3. Cu toate acestea, datele prezentate de cei doi autori amintiţi mai sus nu susţin ideea că opţiunea sovieticilor pentru Gheorghiu-Dej ar fi fost definitivă. Dimpotrivă, la Conferinţa Partidului din octombrie 1945, când a fost schimbată vechea titulatură, Partidul Comunist din România cu una mai „naţională", Partidul Comunist Român, a fost aleasă o conducere colectivă, patru dintre cei şapte membrii ai Biroului Politic fiind declaraţi secretari ai Comitetului Central: Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu2"4. Ordinea în care au fost enumerate cele patru nume indică prevalenta poziţiei deţinute de Gheorghiu-Dej, acesta fiind numit secretar politic, funcţie care echivala, se pare, cu aceea de secretar general. Oricum, documente interne ale PCR puse recent în circulaţie atestă că poziţia ocupată de Gheorghiu-Dej nu i-a conferit acestuia, cel puţin pînă la Congresul de unificare cu Partidul Social Democrat, din 21-23 februarie 1948, nici măcar postura de. primus interpares. Aşa cum vom vedea, Gheorghiu-Dej a fost supus în mai multe rânduri criticilor colegilor săi din Biroul Politic şi a fost nevoit să dea explicaţii tovarăşilor sovietici. Vom fi de acord cu Ghiţă Ionescu — ale cărui cercetări au fost private de accesul la arhivele comuniste, dar tocmai prin aceasta

2112 Citatul l-am preluat din Michael Shafir, Romanici. Politia, Economia and Socieţy. Political Stagnation and Simulated Changes, London, Boulder, 1985, p.35. Pentru ceilalţi doi autori vezi, B. Vago, „România", in Martin Mc Cauley, ed., Communist Power in Europe, 1944-1949, London, 1977, p.113; Mary Ellen Fischer, „The Romanian Communist Party and Its Central Committee", pp.3-4; Idem, Nicolae Ceauşescu: A Study in Political \jcadership, Boulder, 1989, pp. 42-43.

203 Silviu Brucan, Generaţia irosita, Bucureşti, 1992, pp.58-61; Idem, O biografie intre două revoluţii: De la capitalism la socialism şi retur, Bucureşti, 1998, p.35.

2(14 Dennis Deletant, „New Light on Gheorghiu-Dej's Struggle for Dominance in the Romanian Communist Party, 1944-1949", The Slavonie and East European Keviem, voi. 73, No. 4, October 1995, pp.659-690 (citatul la pagina 671); Robert Levy, Gloria şi decăderea Anei Pauker, pp.64-65. Levy citează mai multe dosare ale Arhivei PCR, precum şi interviurile luate Anei Toma, respectiv Tatianei şi lui Gheorghe Brătescu (fiica şi ginerele Anei Pauker), care susţin că pe timpul Conferinţei Naţionale a P.C.R. din octombrie 1945 Pauker a activat ca secretar general. Vezi nota 34, p.64.

corectitudinea concluziei sale este cu atât mai remarcabilă - asupra faptului că, până în luna mai 1952, puterea de decizie în PCR a fost împărţită, de iure si ăzfacto, între cei patru secretari ai Comitetului Central205.

Cu un alt prilej, în care a examinat stadiul atins de regimul comunist de la Bucureşti la începutul anilor şaizeci, Ghiţă Ionescu a subliniat efectele profunde ale neocolonialismului comunist practicat de Uniunea Sovietică în România după 194420f'. Paradigma formulată de reputatul profesor de ştiinţe politice de la Universitatea Manchester a fost ulterior dezvoltată şi reargumentată de Kenneth Jowitt, în studiul la care am făcut referire mai sus. Jowitt, ale cărui metode pluridisciplinare de analiză au devenit de atunci un model, a elaborat cunoscuta teză a dublei marginalităţi în care se găseau comuniştii români. In primă instanţă, deoarece reprezentau cel mai firav Partid Comunist din estul Europei şi, ca atare, tratamentul care le-a fost acordat de „superiorii" sovietici a fost lipsit de orice urmă de deferentă. In al doilea rând, pentru că PCR a înregistrat, cel puţin în primii ani ai „puterii democrat-populare", cea mai redusă susţinere populară, în comparaţie cu „partidele frăţeşti" din ţările regiunii207. Jowitt şi alţi autori care au urmat această abordare analitică au susţinut că dubla frustrare resimţită de elita comunistă din România a fost principala sursă motivaţională a actelor brutale şi a excesului de mijloace represive, la care aceasta a recurs pentru a câştiga încrederea liderilor sovietici şi pentru a-şi impune, indiferent de costuri, poziţia conducătoare asupra societăţii româneşti .

Constituirea aşa-numitelor grupări fracţioniste şi dezvoltarea intrigilor şi fricţiunilor dintre acestea, fenomen pe care l-au incitat cu siguranţă, nu avea de ce să-i deranjeze pe sovietici. Transpunerea în realitate a dictonului divide et impera, consacrat pare-se ca practică politică de Habsburgi, nu putea decât să le amplifice controlul exercitat asupra evoluţiilor din România. Pe de altă parte, comparându-i cu confraţii lor din lagărul socialist în formare, conducătorii PCR au părut a fi fost cei mai timizi şi lipsiţi de personalitate în relaţiile cu liderii de la Kremlin. în pofida raporturilor de ierarhie existente între Uniunea Sovietică şi sateliţii est-europeni, în intervalul de timp dintre 1944-1948, lideri ai Partidelor Comuniste din zonă, cu excepţia celor ai PCR, au arătat cel puţin odată că au curajul unor iniţiative personale, pe care le-au

21)5 Ghiţă Ionescu, Communism in România, p.118. ._; ... ^.

2(1(1 Idem, The Reluctant Ally. A Study of'Communism Neocolonialism, London, 1965. ■,..,...,

2117 Kenneth Jowitt, Revoluţionar)/ Breaktbrougbts, pp.76-91, 125-130.

2118 Ibidem, pp.131-149; Vladimir Tismăneanu, Fantoma lui Cheorghiu-Dej, Bucureşti, 1995, în special pp.42-

56, 110-116; Idem, Arheologia terorii, Bucureşti, 1996, pp.35-65, passim; Stelian Tănase, Elite şi societate. Guvernarea Cheorghiu-Dej 1948-1965, Bucureşti, 1998, pp.41 -43,47-56. .

, .

motivat, la întrebările Moscovei, în numele interesului naţional. Wladislaw Gomulka a „îndrăznit" să aibă opinii personale şi chiar să conteste unele indicaţii date de Stalin, în decursul întrevederii avute cu acesta în noiembrie 1945 la Soci209. In Cehoslovacia şi Ungaria Partidele Comuniste au publicat programe şi au participat la coaliţii guvernamentale pe baza unor planuri care excludeau călăuzirea din partea Moscovei şi preluarea experienţei sovietice. Chiar şi în Bulgaria, cunoscută pentru slavofllia orientală, legendarul lider comunist Gheorghi Dimitrov a avut temeritatea, după ce revenise din URSS, de a face publice planurile constituirii unei Federaţii Balcanice, organism în care Uniunii Sovietice nu îi fusese rezervat nici un rol2'". Finalmente, Tito, principalul promotor al Federaţiei Balcanice şi căruia Stalin îi acceptase până în 1948 postura de lider comunist regional, a refuzat să aplice „îndrumările" primei Conferinţe a Cominformului de a dizolva Frontul Popular şi de a renunţa la dezvoltarea internă, autonomă de directivele sovietice211.

Reticenţa conducătorilor comunişti din România în a avea iniţiative similare celor de mai sus s-a datorat servilismului şi aservirii lor globale faţă de liderii de la Kremlin, dar şi faţă de intermediarii acestora delegaţi în România. Aceasta nu înseamnă că în rândurile elitei comuniste de la Bucureşti nu existau nemulţumiri şi dorinţa de a „evada" de sub asprul control sovietic. Recunoscut pentru acribia sa de cercetător al arhivelor, Eduard Mark a relevat atitudinile şi convingerile antisovietice arătate ofiţerilor OSS în România de Lucreţiu Pătrăşcanu şi Belu Zilber. Comunişti încă din perioada interbelică, cei doi nu s-au sfiit să mărturisească convivilor americani, inclusiv în timpul lucrărilor Conferinţei de Pace, că deşi marxişti, respingeau comunismul stalinist şi vedeau în Statele Unite singura putere ce s-ar fi putut opune dominaţiei excesive a Uniunii Sovietice în România şi chiar dispariţiei naţiunii române212. Cu toată aversiunea avută faţă de cei doi, se pare că grupul din jurul lui Gheorghiu-Dej împărtăşea aceleaşi sentimente. Expert financiar în delegaţia romînă la Conferinţa de Pace, Dumitru Danielopol a notat în jurnalul ţinut la timpul respectiv confidenţa ce i-a fost făcută de Ion Gheorghe Maurer, aflat la momentul respectiv într-o stare de etilism avansat:

21)9 Andrej Werblan, „New Evidence in the Early Cold War: The Conversation between Wladislaw Gomulka and Joseph Stalin on 14 Novembcr 1945", pp. 1-13.

210 Zbigniew K. Brzezinski, The Soviet Bloc, p.57.

211 Vladimir Dedijer, Ij: defi de Tito. Staline et la Yougoslavk, Paris, 1970, pp.119-131; Helene Carrere d'Encausse, \jh Grand Frere, pp. 137-157.

212 Eduard Mark, „The OSS in România, 1944-1945", pp.331-334.

„încetul cu încetul ne spune ce-l doare. Ne spune că el nu este trădător. Că iubeşte ţara cum o iubim şi noi, dar ce vrem să facă. Ruşii sunt în tară şi americanii sunt departe. Noi trebuie să trăim cu ruşii. Ăsta e adevărul. Pentru voi este uşor să criticaţi, (subl. n.) şi mă arată pe mine. Tu nu ai fost în ţară de mult si nu te mai întorci. Dar pentru cei ce stau acasă, ce vrei săfacă?'2n'.

Se cunoaşte faptul că, în această perioadă, Maurer s-a aflat între promotorii ideii de reluare a relaţiilor economice cu Statele Unite, în primul rând prin intermediul industriaşilor Max Auschnit şi Nicolae Malaxa. Această iniţiativă a fost sprijinită de Petru Groza şi de Gheorghiu-Dej, ultimul arătându-se interesat, în calitatea sa de ministru al Comunicaţiilor şi Lucrărilor Publice, iar de la 1 decembrie 1946 ca ministru al Economiei Naţionale, să efectueze o vizită în Statele Unite. într-o discuţie privată avută cu membrii Misiunii Americane la Bucureşti, în noiembrie 1946, Gheorghiu-Dej le-a spus acestora că obiectivul imediat al vizitei preconizate era de a cumpăra cereale sau de a obţine un credit în acest scop. Dej a lăsat să se înţeleagă că guvernul român era motivat să amplifice apoi schimburile comerciale cu SUA, inclusiv să atragă investiţii americane214. Este posibil ca aceste demersuri ale lui Gheorghiu-Dej să fi fost sincere, dar atitudinea oficialilor guvernamentali şi comunişti din România, şi în general starea de lucruri din ţară, au dat o credibilitate minimă acestei iniţiative. Dar, nu refuzul american 1-a afectat cel mai mult pe Dej, care, împreună cu Maurer, se asociase în aceea perioadă teoriilor politico-economice promovate de Eugen Varga215. La începutul anului următor, Emil Bodnăraş, care se pare că avea rolul de supervizor, din partea sovieticilor, al conducerii PCR, 1-a reclamat pe Gheorghiu-Dej la Moscova, acuzându-1 că doreşte să reorienteze economia României spre relaţiile cu Occidentul. Reacţia sovietică a venit neaşteptat de târziu, dar într-un moment semnificativ, la trei zile după discursul ţinut de Secretarul de Stat american, George Marshall, la Harvard. Acuzaţiile aduse de Bodnăraş erau cu atât mai grave, cu cât acesta

213 Dumitru G. Diinielopol, Jurnal parizian. Documente confidenţiale. Ediţie îngrijită de Valeriu Florin Dobrinescu şi Niculae Niculescu, Iaşi, 1995, pp. 43-44.

214 tKUS, 1945, pp.514-516, 561-563. Departamentul de Stat s-;i împotrivit categoric vizitei proiectate de

Gheorghiu-Dej, deoarece importul de cereale ar fi creat o imagine pozitivă, dar falsă, comuniştilor români. Pe de altă parte, firmelor americane din România li se confîscaseră proprietăţile, iar guvernul de la Bucureşti era departe de a lăsa impresia că doreşte să sprijine investiţiile particulare, lbidem, pp.645, 669-672. Vezi şi Burton Y. Berry, Ko/t/anian Diaries, pp.562-566.

215 Robert Levy, Gloria fi decăderea Anei Pauker, pp.73-74, notele 116-121, citează stenograme ale Biroului Politic al P.C.R. dintre anii 1945-1947 şi declaraţiile luate Anei Pauker şi lui Vasile Luca de Comisia de Anchetă a Partidului în anii 1953-1954.

le atribuia lui Dej şi adjunctului acestuia Maurer şi intenţia de a desfiinţa sovromurile216. Criticilor îndreptate de Bodnăraş împotriva celor doi, li s-au adăugat cele ale Anei Pauker şi Vasile Luca, dar sovieticii au considerat la timpul respectiv - poate tocmai datorită intercalării ultimilor - că asistau mai curând la o dispută cauzată de competiţia pentru putere în cadrul PCR. Aceasta a fost concluzia prezentată superiorilor săi de delegatul sovietic V. Lesakov, însărcinat să investigheze respectiva situaţie în luna august 194721'.

Totuşi, efectul real al reclamaţiilor făcute la adresa lui Gheorghiu-Dej s-a făcut simţit un an mai târziu, când se pare că acesta a fost supus unei anchete din partea altor delegaţi sovietici218. Redeschiderea „dosarului" privitor la loialitatea acestuia faţă de Uniunea Sovietică a fost cel mai probabil cauzată de „erezia" iugoslavă. Mai multe informaţii provenite din arhivele diplomatice americane şi britanice au descris ca foarte apropiate relaţiile dintre tandemul Petru Groza - Gheorghiu-Dej, pe de o parte, respectiv Tito, în cealaltă. Astfel, pe parcursul anilor 1945-1947 au avut loc mai multe întrevederi între acestea, desfăşurate în localităţi din apropierea graniţei româno-iugoslave, unele cunoscute public, altele secrete. în pofida unor zvonuri care susţineau că Tito emisese pretenţii asupra unei părţi din Banatul românesc, rolul jucat de acesta în relaţiile cu omologii săi români era apreciat ca fiind de tutore şi sfătuitor, mai cu seamă în ceea ce privea relaţiile Bucureştiului cu Moscova219.

în contextul amplificării, în 1947, a coerciţiilor „consilierilor" sovietici în viaţa politică din România, reprezentanţii cunoscuţi sau ascunşi ai Moscovei nemaifăcînd efortul de a-şi disimula ingerinţele, este foarte posibil ca Gheorghiu-Dej să fi văzut în strângerea relaţiilor cu Iugoslavia lui Tito un mijloc prin care să limiteze într-un fel dominaţia crecândă a Kremlinului. Gheorghiu-Dej reuşise deja să îl înlăture pe Lucreţiu Pătrăşcanu, succes ce s-a dovedit a fi fost ireversibil, din postura de competitor la conducerea Partidului, dar continua să se simtă ameninţat de grupul Pauker-Luca. In pofida reînoirii periodice a „firmanului" acordat de sovietici pentru a rămâne în fruntea Partidului, lui Dej nu i-a scăpat faptul că, în anumite situaţii,

21(1 Calina P. Muraschko, Albina F. Noskowa, Tatjana W. Wolokitina, „Das Zentralkomitee der WKP(b) und das Ende der „Nationalem Wege zum Sozialismus", }ahruclt Jiir liistorische Kommunismusforschung, 1994, pp. 8-35 (citatul la pp.16-18). li sunt recunoscător lui Dennis Deletant pentru a-mi fi făcut cunoscut acest studiu.

217 Vezi, Anexa nr. 2 din Dennis Deletant, Teroarea comunista în România.

218 Cf. Robert Levy, Gloria fi decăderea /\nei Pauker, p.74.

21'> „Mr. Le Rougetel (Bucharest) to Mr. Eden (Received 19 July 1945), No. 723, Telegraphic", DBPO, Series 1, Volume I, pp.825-826; „Bucharest, via War, To Secretary of State, Telegram No. 1027, November 3, 1946", I.M.L..

;) ■••• ■

emisarii Moscovei o solicitau pe Ana Pauker pentru a le da relaţii sau pentru a superviza anchete în cadrul PCR.22". în plan public, apropierea lui Dej de Tito s-a produs spre finalul anului 1947, liderul iugoslav încheindu-şi la Bucureşti turneul diplomatic început la Sofia şi continuat la Budapesta, care a avut ca rezultat încheierea de tratate bilaterale de prietenie şi vecinătate cu ţările în cauză. Vizita lui Tito a lăsat în urmă două aspecte semnificative: prin Tratatul semnat la Bucureşti, 19 decembrie 1947, conducătorul iugoslav a închis cercul angajamentelor de acest tip încheiate cu „tinerele democraţii populare", ultimele trei înţelegeri realizate de iugoslavi fiind săvârşite fără încunoştiinţarea liderilor de la Kremlin221; într-un al doilea rând, prin Tratatul parafat cu Iugoslavia, guvernul român a inaugurat seria acordurilor postbelice la acest nivel. Este adevărat, în urma intervenţiilor „corective" ale Moscovei, fiecare dintre ţările democraţiilor populare a încheiat în următoarele trei luni tratate bilaterale, atât între ele, cât şi cu Uniunea Sovietică222. Cu toate acestea, pînă în vara anului 1948, relaţiile româno-iugoslave au urmat un curs aparte.

Politica tot mai personalizată a Iugoslaviei, demonstrată prin semnarea, înaintea Uniunii Sovietice, a unor înţelegeri preferenţiale cu ţările est-europene pe cale să fie comunizate, dar şi prin promovarea unor opinii accentuat diferite de „enciclicele" proclamate la Moscova225, l-au convins pe Stalin să hotărească pedepsirea lui Tito. Documente sovietice relevate după 1991, indică adoptarea acestei decizii în decembrie 1947, când Stalin s-a arătat îngrijorat că, fie şi numai prin continuarea popularizării ideii de Federaţie Balcanică, ar putea să piardă o parte din controlul asupra Europei de Est. Doar câteva luni înainte, Stalin percepuse în atitudinea câtorva dintre liderii comunişti est-europeni o opoziţie, este adevărat minoră, la ordinul ce li—1 dăduse, de a respinge participarea la Planul Marshall224.

încercările lui Stalin de a-1 realinia pe Tito au debutat în ianuarie 1948, printr-o primă serie
220 Robert Levy, Gloria şi decăderea Anei Pauker, pp. 114-118, 125-127. *"' 'i'1' '!"•'
221 Zbigniew K. Brzezinski, The Soviet Bloc, pp.56, 109. -.-l • ih'
222 lbidem, vezi Tabelul de la pagina 110.
223 La consfătuirea de la Szklarska Poreba, Raportul prezentat de Andrei Jdanov a inclus mai multe recomandări: dizolvarea organizaţiilor frontiste, fortificarea Partidelor Comuniste şi preluarea de către acestea a întregii puteri. In contrast cu linia jdanovistă, în numărul al doilea al oficiosului Cominformului (Luni 1 decembrie 1947, pp.6-7) Milo van DjiJas a susţinut că experienţa iugoslavă din timpul războiului confirma necesitatea păstrării Şi întăririi Fronturilor Populare.
224 Mihail Narinski, „Soviet Foreign Policy and the Ongins of the Cold War", in Gabriel Gorodetski, ed., Soviet Foreign Policy 1917-1991. A Retrospective, London, 1994, Pp. 105-110; Vladislav Zubok and Constantine Pleshakov, Inside the Kremlin's Cold War. Front Sta/in to Khruschen, Cambridsje, Massachusetts, 1996, pp.134-136.
, , , ..

de articole, publicate în Pravda, vag critice la adresa stării de lucruri din Iugoslavia şi prin chemarea la ordin, în februarie acelaşi an la Moscova, a conducerilor Partidelor Comuniste din Bulgaria şi Iugoslavia. Cum iugoslavii au refuzat să se cuminţească, Pravda a declanşat în următoarele patru luni o nouă serie de critici - unele articole au fost publicate sub semnătura lui Stalin — al căror ton a devenit tot mai vehement, imputându-le conducătorilor de la Belgrad devierea de la principiile marxist-leniniste, conservarea unor „elemente exploatatoare şi reacţionare" în structurile statului şi refuzul de a continua procesul de colectivizare a agriculturii"'. In pofida publicării lor în Pravda, diatribele sovietice împotriva Iugoslaviei au rămas un subiect tabu în mass-media din „ţările frăţeşti", dar şi în ziarul Cominformului, care, cel puţin oficial, era redactat la Belgrad. Probabil că Stalin a sperat într-o rezolvare subită a frondei iugoslave, dar a dorit în primul rând să evite răspîndirea ştirii că cineva din lagărul socialismului şi păcii îi contestă suprema autoritate226.
Conduita adoptată de Gheorghiu-Dej faţă de aceste evoluţii nu a fost pe deplin clarificată încă, iar istoricii care au avut acces la izvoarele arhivistice româneşti ale acestui caz nu au adus lămuririle necesare227. Puţinii corepondenti de presă occidentali care mai călătoreau atunci în România au informat că, la două zile după întâlnirea lui Stalin cu delegaţia iugoslavă, 10 februarie 1948, portretele lui Tito si pancardele care proslăveau prietenia româno-iugoslavă au fost retrase de pe străzile Bucureştiului228. în schimb, tocmai când acuzele Pravdei la adresa lui Tito se înteţiseră, conducerea PMR a adoptat, pentru un timp, o atitudine surprinzătoare. în studiul de caz pe care l-am întreprins asupra evoluţiei oficiosului comunist Scânteia, am arătat că, între lunile martie-mai 1948, ziarul a continuat să publice, Ia concurenţă cu laudele aduse URSS, elogii la adresa Iugoslaviei. Mai mult, la începutul lunii aprilie, Gheorghiu-Dej a publicat în Scânteia un articol, în care a subliniat că PMR era hotărât să sprijine dezvoltarea propietăţilor particulare, mici şi mijlocii, din agricultură şi că programul fiecărui Partid Comunist trebuie să ţină seama de realităţile naţionale. Punctul de vedere prezentat de Dej a fost susţinut în zilele următoare de ceilalţi trei secretari ai Comitetului
225 Vezi analiza noastră asupra acestei perioade, Liviu Ţîrău, „România şi conflictul sovieto-iugoslav, 1948-1954", A.l.I.C, XXXIV, 1995, pp.283-294.
22b Vladimir Dedijer, U defi de Tito, pp.l 19-126; L.I. Gibianski, „The 1948 Soviet-Yugoslav Conflict and the Formation of the „Socialist Câmp" Model", in Odd Arne Westad, ed., The Soviet Union in Eaxterti Europe, pp.29-33.
227 Vezi Ion Scurtu, „PMR şi criza iugoslavă", Dosare/e istoriei, nr. 3, 1998. ""■■ •'■'">
228 Robert Lee Wolff, The Ralkans in Our Time, p.355. • •

Central229. „Libertinajul" Scânteii a încetat brusc la sfârşitul lunii mai, dată de la care subiectul Iugoslavia a devenit prohibit, pînă în ziua de Luni 28 iunie 1948, când oficiosul PMR a publicat Rezoluţia Cominformului Privitoare la Partidul Comunist din Iugoslavia. Trei zile mai târziu, junalul Biroului Informativ a publicat, sub semnătura lui Gheorghiu-Dej, un articol care încrimina cu duritate abaterile comuniştilor iugoslavi de la „principiile marxismului revoluţionar". Varianta ultimă a memoriilor lui Nikita Hruşciov, dezvăluie faptul că articolul în cauză, dar şi cel publicat la 19 noiembrie 1949, tot sub semnătura lui Gheorghiu-Dej, după întrunirea Cominformului de la Budapesta, fuseseră redactate la Moscova de Pavel ludin, redactorul şef al periodicului Pentru Pace Trainică, Pentru Democraţie Populară, în colaborare cu Mihail Suslov şi Gheorghi Malenkov230.
„Onoarea" de principal acuzator al lui Tito, care i-a fost acordată lui Dej, ar putea fi considerată o dovadă că acesta câştigase încrederea tovarăşilor sovietici. Dar, aşa cum arătam mai sus, Gheorghiu-Dej a fost supus în lunile următoare unei investigaţii severe, din partea unei echipe de anchetatori sovietici, care avea scopul de a verifica loialitatea liderului de la Bucureşti faţă de Uniunea Sovietică. Atitudinea ambivalenţă arătată de Dej în lunile

premergătoare oficializării conflictului sovieto-iugoslav pare să fi fost una dintre cauze. De altfel, la Conferinţa Cominformului de la Bucureşti, Dej a încercat să se opună „anatemizării" lui Tito, tot el avertizîndu-1 pe acesta, prin canale confidenţiale, să nu se prezinte la reuniune, deoarece urma să fie arestat şi chiar executat' . Este posibil ca sovieticii să fi aflat ceva despre jocul lui Dej - acesta pare să fi fost motivul cel mai plauzibil al anchetării sale - dar diriguitorii de la Kremlin au evaluat corect că se pot baza în continuare pe liderul comunist român. Oricum, Gheorghiu-Dej prezenta mai multă încredere decât posibilii săi rivali la

2-> Liviu Ţîrău, „Ziarul Scânteia şi războiul rece. Atitudine şi limbaj, 1945-1953", Revista istorică, IV, 1993, nr.7-8, pp.725-741 (citatul la p.736).

23(i Jerold L. Schechter with Viaceslav V. Luchkov, eds., Kbruschev Kemembers: The C/asitost Tapes, Boston,1990, p.103. Fostul şef de cabinet al lui Gheoghiu-Dej, Paul Sfetcu, invocă o mărturisire ce i-a fost făcută de acesta, conform căreia, ideile principale ale primului raport, cel din 1948, i-ar fi fost dictate de Stalin personal. Vezi, Paul Sfetcu, 13 ani în anticamerei lui Dej, Bucureşti, 2000, p.308. Al doilea raport prezentat de Gheorghiu-Dej referitor la Tito a fost deosebit de violent. Vezi Gheorghe Gheorghiu-Dej, „Partidul Comunist din Iugoslavia în mîinile unor asasin şi spioni", Pentru Paie Trainică, Pentru Democraţie Populară, III, nr.55, 29 noiembrie 1949, p.l.

111 Vladimir Dedijer, Novi pritoci %a hiografiju Josipa Bro^a Tita, voi. 111, Beograd, 1984, pp.545-550. îi datorez această informaţie profesorului Dennison Rusinow, de la University of Pittsburgh, căruia îi mulţumesc şi pe această cale.

conducerea Partidului - între timp începuse ancheta împotriva lui Pătrăşcanu, care era supervizată de consilieri sovietici — iar, pe de altă parte, Moscova şi-a extins şi întărit, după iunie 1948, controlul asupra României.

într-o primă examinare, evoluţia parcursă de România în ultimii cinci ani de viaţă ai lui Stalin, pare să se fi înscris în cursul politic general urmat şi de celelalte ţări est-europene supuse comunizării. Etatizările din economie, colectivizarea agriculturii, extinderea represiunii la dimensiuni de masă şi epurările foştilor aliaţi şi a unor părţi importante din structurile Partidelor Comuniste au fost trăsături comune ale istoriei din aceşti ani a sateliţilor sovietici est-europeni. Au existat însă particularităţi, care au făcut din România un caz aparte în cadrul blocului, atât prin modalităţile de exercitare a puterii comuniste, cât şi prin planurile, avute în vedere la Kremlin, de absorbire a României în Uniunea Sovietică.

In cunoscutul său studiu dedicat regimului comunist din România, Ghiţă Ionescu a amintit rumorile, care circulau în vara anului 1948 în mass-media anglo-saxonă, privitoare la înglobarea sau confederarea României cu marele său vecin din est232. Observaţia făcută de Ghiţă Ionescu nu a trezit, după ştiinţa noastră, interesul cercetătorilor care au examinat ulterior acest subiect. Totuşi, mai mulţi autori au semnalat existenţa unui interes strategic major al Uniunii Sovietice pentru România, în ultimii ani de viaţă ai lui Stalin. Cu toate că analizele acestora se remarcă prin diferenţe interpretative, explicaţiile lor conţin un set comun de argumente în acest sens: poziţia importantă geografic a României, în raport cu Iugoslavia inamică URSS; resursele naturale şi economice ale României, care puteau fi exploatate la maximum de către sovietici; insularitatea latină a românilor, identitate care îi deranja pe conducătorii de la Moscova233. Cercetările noastre în arhivele diplomatice americane şi britanice ne-au relevat însă că, în perioada anilor 1949-1953, la Departamentul de Stat şi la Foreign Office au sosit mai multe informaţii şi a fost dezbătută în mai multe rânduri intenţia liderilor sovietici de a ataşa România la URSS.

în pofida izolării şi restricţiilor de deplasare care le-au fost impuse, Legaţiile Marii Britanii şi Statelor Unite la Bucureşti au transmis către capitalele lor informaţii reale şi, deseori, de mare valoare asupra stării de

212 Ghiţă Ionescu, Commumsm in Romanici, p. 147. Autorul citează articole publicate la 10 mai şi 2 iulie 1948 în The New York Times şi la 13 august, acelaşi an, în ziarul londonez The Times.

233 Robert Lee Wolff, The ftalkans in Our Time, p. 449 şi urm.; Kenneth Jowitt, Revoluţionat}' Breakfhroughts, capitolul 10; Stephen Fischer-Galaţi, Tiventieth Century România, pp. 109-127.

lucruri din România. Unele dintre acestea au fost obţinute prin mijloace uzuale, din examinarea presei, a comunicatelor şi publicaţiilor guvernamentale. Altele, au rezultat în urma observaţiilor făcute de membrii celor două corpuri diplomatice, în urma rarelor şi scurtelor deplasări efectuate înafara Bucureştiului. In sfârşit, o a treia categorie, a provenit de la surse - a căror identitate este şi acum protejată - din interiorul şi apropierea cercurilor comuniste conducătoare. In raportul-sinteză asupra evoluţiei României în anul 1948, ministrul britanic la Bucureşti, R.F.G. Sarrell, sublinia faptul că din a doua jumătate a anului procesul de sovietizare atinsese, prin amploare şi ritmul deosebit de rapid în care se desfăşura, cote alarmante, care veneau în sprijinul „zvonurilorprivitoare la încorporarea României în Uniunea Sovietică'. Sarrell a constatat cu tristeţe procesul de deznaţionalizare la care era supusă societatea românească: „Partidul [comunist — n.n.] este pe cale să îşi atingă acest scop...Anul 1948 a debutat prin deprivarea naţiunii de Regele său; se încheie cu planurile de deprivare a naţiunii de propria sa identitate"™. La o concluzie asemănătoare au ajuns şi experţii Departamentului de Stat, în raportul-general asupra situaţiei României,

prezentat la 14 ianuarie 1949. Analiza detaliată întocmită de autorii documentului arăta că posibilitatea ca România să fie încorporată în URSS trebuie examinată în modul cel mai serios, avându-se în vedere extinderea dominaţiei sovietice asupra acestei ţări235. Solicitată să comenteze acest raport, Legaţia SUA la Bucureşti a răspuns printr-un memorandum, în care, C. Montagu Pigott, însărcinatul cu afaceri, aprecia că, în pofida procesului rapid de sovietizare, problema absorbţiei României în Uniunea Sovietică nu era o chestiune a viitorului imediat. Montagu Pigott a rămas prudent, afirmând că varianta respectivă nu putea fi totalmente exclusă236.
La începutul lunii aprilie 1949, R.F.G. Sarrell a expediat la Foreign Office un raport în care, după ce a enumerat efectele amplificării dominaţiei sovietice în România, extinderea sovromurilor în toată economia şi implantarea de consilieri sovietici până la nivelul conducerii întreprinderilor fiind în viziunea sa evoluţiile cele mai semnificative, a opinat că România

211 „Mr. Sarrell to Mr. Bevin (Received lst March 1949). România: Annual Review for 1948", P.R.O., F.O. 371/78 597, p.7.

235 „Principal Problems in the Relations between United States and România, Department of State Policy Statement, January 14, 1949", FRUS, 1949, vol.V, pp.521-535 (citatele la pp. 524, 533). Vezi şi Thomas S. Blanton, Ce ştia preşedintele Truman despre România. Un raport al serviciilor secrete americane. 1949, Bucureşti, 1997.

21(1 „Comments on Policy Statement on România, Bucharest, undated", FRUS, 1949, vol.V, pp.537-543 (citatul Ia p.542). Probabil că memorandumul a fost elaborate în lunile februarie-martie 1949.

pare a se integra economic (subl. lui Sarrell) în Uniunea Sovietică. Raportul lui Sarrell a provocat o stare de îngrijorare la Foreign Office şi a condus la o întrunire a şefilor de departamente, care au analizat probabilitatea producerii unui asemenea act. Concluzia responsabililor britanici a fost că, deşi „România este mai aservită URSS decât ceilalţi sateliţi...nu este potrivit să se folosească termenul de integrare economică (subl. în original)...^/ timp cât statul român încă utili^ea^ă moneda proprie, are un sistem vamal şi de importare şi menţine acorduri comerciale cu alte ţări decât Uniunea Sovietică'. Totuşi, specialiştii de la Foreign Office au specificat că nu trebuiesc subestimate intenţiile Moscovei de a proceda în această direcţie237.
Informaţiile privitoare la acest subiect au devenit mai rare pe parcursul anilor 1950-1951, deşi surse comuniste din afara României au indicat că sovieticii îşi menţineau intenţia de a transforma statul român în a şaptesprezecea republică unională238. Descrierile cuprinse în rapoartele trimise în această perioadă de Legaţiile americană şi britanică au continuat să diferenţieze situaţia României, în raport cu a celorlalte state satelite, apreciind-o drept ţara cea mai sovietizată şi exploatată în modul cel mai sălbatic de „delegaţii" Moscovei. Prezenţa sovietică în România s-a amplificat în continuare, prin plasarea de consilieri în structurile militare, economice, culturale şi de propagandă. Comportamentul acelor consilieri a fost caracterizat de mai mulţi martori ca fiind de tip mandarin. Ofiţerii şi funcţionarii trimişi din Uniunea Sovietică se comportau discreţionar şi manifestau dispreţ faţă de colaboratorii lor români239.

237 „Mr. Sarrell to Mr. Bevin, Telegram No. 307, Bucharest, 12 April 1949"; „R.M.A. Hankey to R.F.G. Sarrell Esq., Registry No. R 3962/1015/37, Foreign Office, London, 29 April 1949", P.R.O., F.O. 371/178603/15584.

238 „Chapin to The Secretar)' of State, Telegram No. 699,)une 12, 1950, Hague", N.A., Department of State, Decimal File 766, Box 3216. Diplomatul american 1-a informat pe Dean Acheson cu privire la o conversaţie avută cu Amir, ministrul Israelului în Olanda. Acesta era originar din România şi avusese o discuţie confidenţială cu ministrul Ungariei în Olanda, pe care îl cunoştea din Transilvania şi cu care se afla în relaţii de prietenie dinainte de al doilea război mondial. Amir i-a iterat diplomatului american spusele „prietenului său comunist maghiar", care susţinea că sovieticii aveau în vedere două variante: crearea, sub egida Moscovei, a unei uniuni a statelor dunărene socialiste, ca o contrapondere la ceea ce se întâmpla în vestul Europei, sau extinderea spre vest a frontierelor URSS, România fiind în acest caz prima ţară vizată să cedeze teritorii sau chiar să fie înglobată în statul sovietic.

2W „Mr. Roberts to Mr. Bevin. Roumania: Annual Review for 1949, R.R. 1011/1, 13 February 1950", P.R.O., F.O. 371/88018/15584; „Mr. Roberts to Mr. Bevin, Roumania: Annual Review for 1950, R.R. 1011/1, 29 January 1951", Ibidem, 95319/15884; „Mr. Sullivan to Mr. Eden, România: Annual Review for 1951, No. 1011/1, 19ril February 1952, Ibidem, 100736/15584; „Schoenfeld to the Department of State, Bucharest No. 246, April 7,

Problema încorporării României în Uniunea Sovietică a revenit în actualitate în anii 1952-1953. Informaţiile transmise de Legaţia SUA la Bucureşti arătau că guvernul emisese în februarie 1952 un decret — Buletinul Oficial în care fusese publicat nu fusese difuzat populaţiei - în care sub pretextul reducerii suprapopulării marilor oraşe, autoriza deportarea a nu mai puţin de o cincime din populaţia urbană24". Această intenţie a guvernului comunist de la Bucureşti, care a fost considerată de analiştii Departamentului de Stat ca fiind executarea unui ordin primit de la Moscova, a provocat o stare de alarmă la Washington, unde se ştia că deportările în masă din România erau cele mai mari dintre ţările satelite, dar şi că un proces similar — care îi avea ca subiecţi doar pe etnicii români — se desfăşura

deja în Basarabia şi Bucovina de nord. Corelarea acestor informaţii, cu cele privitoare la continua mărire numerică a consilierilor sovietici, care ajunseseră să fie prezenţi şi la nivelele inferioare ale administraţiei de stat şi din economie, a indus percepţia că încorporarea României sau a provinciilor ei estice în URSS este o chestiune iminentă. La 14 mai 1952, Departamentul de Stat a transmis o telegramă circulară, către şefii mai multor misiuni diplomatice ale SUA, cărora le-a cerut opinia asupra acestui subiect241. Tocmai sosit la Moscova în calitate de ambasador, George Kennan a evaluat situaţia Romîniei cu prudenţă, dar pesimist: „Nu avem suficienţi! date pentru a judeca evenimentele din România... Putem însă considera că prin organizarea întregit societăţi după modelul sovietic, România se află în situaţia de a

1950: Direct Control of România by Soviet „Advisers" and Other Personel", Library of Congress, Records of the U.S. Department of State: Internai Affairs of România 1950-1954, Decimal File 766, Reel No. 2 (în continuare, LC, IAR); „Leonard Unger to the Department of State, Trieste, No. 129, September 25, 1951, Ibidem. Ultimul raport consemna declaraţiile făcute la întoarcerea în Italia de inginerul Alessandro Visconti, căruia îi fusese naţionalizată întreprinderea ce o avea în Braşov, în 1948, şi muncise apoi ca şef de secţie într-o companie pendinte de Sovromconstrucţii. Visconti şi alţi doi italieni, care se aflaseră în aceeaşi situaţie, Paolo Boreati şi Constantino Tonelli, au descris atitudinea consilierilor sovietici din România drept una arogant-colonială. Cei trei italieni au raportat că sovieticii erau plătiţi cu salarii de trei ori mai mari decât omologii lor români şi că deseori se comportau violent cu subordonaţii lor români. Visconti aflase despre mai multe cazuri, ale unor consilieri sovietici din regiunea Braşov, care fuseseră trimişi în Uniunea Sovietică pentru că îşi însuşiseră bunuri care nu le aparţineau sau comiseseră abuzuri sexuale asupra personalului feminin din subordine.

240 Vezi studiul nostru, Liviu Ţîrău, „Un episod din istoria războiului rece: Comitetul Naţional Român se adresează preşedintelui Truman - 26 mai 1952", A.I.l.C, XXXVI, 1997, pp.297-307.

241 „Department of State to Certain American Diplomatic and Consular Officers, Washington, D.C., No. 4612, May 14, 1952", LC, IAR, loc. cit.

fuziona complet cu Uniunea Sovietică... Probabil că liderii sovietici sunt motivaţi în primul rînd de porţia geografico-strategică a României, care ar întări astfel sistemul defensiv sovietic la Dunăre şi la Marea Neagră... S-ar putea să contele şi faptul că naţiunea română este, între cele satelite, aceea care an cele mai puţin bune sentimente faţă de Kremlin. Situaţia este reciprocă, iar sovieticii îi tratează pe români ca atare"242.

Departamentul de Stat şi-a menţinut atenţia asupra acestei situaţii şi a revenit, la 4 august 1952, cu o nouă circulară expediată aceloraşi şefi de misiune, cărora le-a făcut cunoscute ultimele evoluţii în cazul României. Memorandumul aprecia că, pe baza datelor avute la dispoziţie, încorporarea României în URSS rămânea o problemă de actualitate, şi adăuga, conform unor informaţii recent primite, că sovieticii s-ar putea „mulţumi" cu anexarea Dobrogei, pentru a înlătura accesul României la Marea Neagră şi pentr a-şi crea un coridor terestru de acces spre Bulgaria. Autorii circularei găseau semnificativă, pentru aceste intenţii ale sovieticilor, trimiterea unui nou ambasador la Bucureşti, la 6 iulie 1952, în locul lui Serghei Kavtaradze. Noul reprezentant al Moscovei, Anatoli Lavrentiev, avea o reputaţie sinistră, fiind cunoscut sub porecla de Pacificatorul (troubk-shooter în original), datorită activităţilor desfăşurate în funcţii similare la Belgrad, în preajma deschiderii conflictului cu Tito, şi în Cehoslovacia. Sosirea lui Lavrentiev la Praga, în noiembrie 1951, a precedat arestarea lui Rudolf Slanski, fostul secretar general al Partidului Comunist Cehoslovac. Deşi se recunoştea că nu există suficiente informaţii privitoare la modul în care sovieticii îşi transmiteau directivele în România, raportul preciza că date provenite dintr-o sursă credibilă dezvăluiseră că Lavrentiev comunica direct cu Gheorghiu-Dej, devenit prim ministru, şi cu Simion Bughici, ministrul de externe, care executau întrutotul ordinele primite de la acesta243.

Evenimentele derulate în ultimele luni de viaţă ale lui Stalin au abătut atenţia anglo-americanilor de la situaţia României, după cum este probabil că sursele lor nu le-au mai oferit informaţii asupra acestui subiect. Moartea lui Stalin şi semnalele care indicau geneza unui nou climat politic la Moscova au părut să arate că sovieticii abandonaseră planurile de „unificare" a României cu URSS. într-un memorandum, care a precedat raportul anual asupra situaţiei României în anul 1953, ministrul britanic la Bucureşti, William J. Sullivan, considera că, în pofida progresiei controlului sovietic în România, care devenise „o satrapie sovietică", încorporarea acestei ţări în Uniunea Sovietică părea de acum tot mai improbabilă. Totuşi, Sullivan a menţionat că

242 Kennan to Secretary of State, Moscow, No. 1363, June 4, 1952, Ibidem.

243 „Department of State: Periodic Reporting Guide for România, Control 300, August 4, 1952", Ibidem.

Legaţia obţinuse informaţii, neverificate, care vorbeau despre proiectul de lărgire al Moldovei sovietice până la Carpaţii Orientali244.

Informaţii similare, dar mult mai consistente, fuseseră incluse în raportul trimis Departamentului de Stat, în decembrie 1953, de David E. Mark, al doilea secretar al Legaţiei SUA la Bucureşti. Mark a citat date furnizate de o

sursă confidenţială de încredere (subl. în original), care îi dezvăluise că noul program economic, de industrializare a Romîniei, anunţat de Gheorghiu-Dej la 22 august 1953, fusese conceput tot la Moscova. Proiectul în cauză, care se pare că data din primăvara aceluiaşi an, impusese concentrarea investiţiilor industriale în Moldova - unde începuseră în 1951 lucrările la Barajul Bicaz, şi era prevăzută construirea unui imens combinat siderurgic la Roman, respectiv transformarea Şiretului într-un canal navigabil - iar acest lucru era văzut de sursa respectivă ca o parte a planurilor sovietice de dezvoltare integrată a Moldovei şi a Basarabiei. Pasul următor avea să conducă la anexarea Moldovei româneşti de către sovietici, care ţineau foarte mult să ocupe linia strategică a Carpaţilor Orientali, dar şi a Deltei Dunării şi a nordului Dobrogei, „României ciopârţite rămânându-i ca eventual acces la Marea Neagră, Canalul, la a cărui construcţie tocmai se renunţaşi'1' \

Sursa 1-a mai informat pe David Mark asupra schimbării produse în atitudinea consilierilor sovietici din România. După luna iunie 1953, interesul acestora faţă de aplicarea respectivelor proiecte economice se diminuase considerabil. Ca atare, lui Gheorghiu-Dej i s-ar fi cerut să încetinească implementarea lor şi i s-a sugerat să reorienteze o parte a fondurilor de investiţii înspre producţia de consum, în conformitate cu noua politică economică anunţată de conducerea de la Kremlin246. Aceste schimbări ale planurilor sovietice privitoare la România au fost cu siguranţă determinate de evenimentele produse în competiţia pentru putere dintre succesorii lui Stalin. înlăturarea lui Beria, încriminat pentru faptul că promova ideea unei reconcilieri defetiste cu Occidentul, a coincis cu

2*"4 „British Lcgation, Bucharest, 25 January 1954, No. 10 „S" (1031/1/54) Secret to the Right Honorable Anthony Eden, PRO, FO 371/111628/XC 15773 (citatele la pagina 9 a raportului).

245 „Changes in Basic Romanian Industrial Plans and Actitics: Apparent Major Shift in Soviet Economic Interest in Rumania, Bucharest Legation to the Department of State, Despacht No. 107, December 21, 1953", LC, IAR, loc. cit.. (Paul Sfetcu relatează că Gheorghiu-Dej se aştepta, dacă Stalin ar mai fi trăit, ca acesta să pretindă României să renunţe, „de bună voie" la gurile Dunării şi la Deltă. în acel caz, Canalul urma să asigure singura ieşire fluvială a României la Marea Neagră. Vezi Paul Sfetcu 13 ani în anticamera lui Dej, p.272.)

246 Widem. -,

hotărârea de a păstra nealterată moştenirea hegemonică lăsată de Stalin în Europa de Est. Totuşi, noua tripletă conducătoare pentru o perioadă la Kremlin, Hruşciov, Malenkov şi Molotov, a renunţat la planurile iraţionale şi măsurile de forţă pregătite cu puţin înainte de Stalin24'. Această decizie a însemnat şi abandonarea proiectelor de remodelare teritorială sau statală a României.

Este greu de estimat dacă într-un viitor tangibil nouă cercetările din arhivele sovietice, eventual şi din cele româneşti, vor confirma existenţa unor asemenea planuri. Dar, chiar şi în absenţa unui suport documentar originar, examinarea factologică a politicii dezvoltată, între 1948-1953, de conducerea comunistă de la Bucureşti sub consilierea sovieticilor ne îndreptăţeşte să susţinem că Stalin a rezervat României un loc şi un rol distinct, în comparaţie cu tratamentul acordat celorlalţi sateliţi est-europem. în lucrarea sa de referinţă, consacrată economiilor statelor comunizate din Europa de Est, Nicolas Spulber a folosit termenul de Gleichshaltung, pentru a caracteriza comprehensiv procesul forţat de transformări social-economice de masă, impus ţărilor în cauză după modelul stalinist. Profesorul Spulber a făcut remarcat faptul că, dincolo de identitatea discursiv-programatică a liderilor comunişti români cu a confraţilor din statele frăţeşti, în realitate planurile şi programele economice din România erau mult întârziate248. O primă explicaţie care s-ar putea da acestei stări de latenţă poate fi legată de exploatarea cruntă a resurselor economice ale României de către sovietici, care n-au mai fost interesaţi sau n-au avut timp să introducă acest tip de programe. Situaţia a fost însă mult mai complexă.

România a adoptat sistemul conducerii planificat-centralizate a economiei în 1948, în acelaşi ciclu temporal cu celelalte ţări ale blocului sovietic. Dar, primele planuri de reconstrucţie economică au fost decalate cu doi-trei ani, în comparaţie cu ţările frăţeşti. Polonia adoptase un asemenea plan încă din 1946, iar Bulgaria, Cehoslovacia şi Ungaria un an mai târziu249. In România au fost lansate două planuri anuale, „colegele" ei avuseseră planuri pe doi şi trei ani, abia în 1949 şi în 1950. între timp, Bulgaria şi Cehoslovacia, în 1949, respectiv Polonia şi Ungaria în 1950, lansaseră planuri cincinale. Scopul de bază al acestor planuri a fost unul dual:

247 Vladislav Zubok and Constantine Pleshakov, hiside the Kremlin's Cold Wcrr, pp. 154-163.

24S Nicolas Spulber, The Economics of Comumnist Eastern Europe, Cambridge, Massachusetts, 1957, pp.179-188.

24'J Vezi Geoffrey Swain and Nigel Swain, Eastern Europe sinet 1945, Tabelul de la p.108. _■,..»"'•.

dezvoltarea unei economii industriale de tip sovietic, care, prin amplificarea masei proletare urma să asigure stabilitatea regimurilor comuniste25". în fiecare dintre aceste ţări a început construcţia unor mari aglomerări industriale după tipicul stalinist: Uzina de Oţel de la Dimitrovo, din Bulgaria, Uzinele Metalurgice Gottwald, din Cehoslovacia, Oţelăriile de la Nowa Huţa, în Polonia şi Uzinele Stalin de la Dunapentele, din Ungaria. Acestora li s-

au adăugat proiecte ambiţioase pentru creşterea producţiei de energie electrică: pe durata primului cincinal, Cehoslovacia, Polonia şi Ungaria şi-au dublat capacităţile în domeniu, iar producţia lor industrială aproape s-a triplat în comparaţie cu nivelul antebelic251.
în acest timp, România a continuat să fie supusă unei tot mai extinse exploatări din partea „marelui frate de la răsărit". Celor şase sovromuri create în anii 1945 (Sovrompetrol, Sovromtransport, Sovrombanc, TARS) şi 1946 (Sovromlemn), le-au fost adăugate între 1948-1952 încă zece asemenea companii mixte: Sovromchim şi Sovromtractor în 1948, Sovromgaz, Sovromcărbune, Sovrommetal, Sovromconstrucţii şi Sovromasigurări* în 1949, Sovromutilaj, Sovromnaval şi Sovromcuarţ în 1952. între consecinţele acestei „extinderi de afaceri" a Uniunii Sovietice în România s-a numărat şi creşterea numărului de muncitori industriali, care a sporit, conform statisticilor oficiale, cu 825 000 între anii 1948-1953252. Acest coeficient de creştere a fost apropiat de cele din ţările frăţeşti, însă, spre deosebire de acestea, majoritatea muncitorilor industriali au fost angajaţi în lucrări din construcţii, proiecte care ofereau locuri de muncă pe o durată medie. Marile proiecte industriale începute de conducerea comunistă din România în acest interval au fost aproape exclusiv orientate spre transporturile de căi ferate (Şantierele Naţionale de la Bumbeşti-Livezeni şi Salva-Vişeu) şi fluvial-maritime (Canalul Dunăre-Marea Neagră). Mai ales în ultimul caz, grosul

25(1 Janos Kornai, The Socialist Sistem, pp.110-130, oferă o explicaţie argumentată a scopurilor urmărite prin acest proces.

251 Zbigniew K. Brzezinski, The Soviet Bloc, p.101. Polonia anunţase un Plan pe şase ani.

♦Prin Sovromasigurări, jumătate din fondurile colectate de Loteria Naţională reveneau Uniunii Sovietice.

întreprinderi mixte de acest tip mai existau în acei ani în Ungaria, şase, şi Bulgaria, şapte, şi fuseseră desfiinţate în Iugoslavia după iunie 1948.

252 Nicolas Spulber, The Economics of Communist E^astern Europe, p.384; Atât Spulber, cât şi John Michael Montias, Economic Development in Communist Vunnania, Cambridge, Massachusetts, 1967, p. 29, şi-au mărturisit suspiciunea faţă de statisticile publicate de autorităţile comuniste. O excelentă demonstraţie a metamorfozării şi manipulării datelor statistice în Uniunea Sovietică îi aparţine lui Alain Besancon, Anatomie d'un spectre, \, economie po/itique du socialisme re'el, Paris, 1981. Ediţia românească, Anatomici unui spectru. Economia politică a socialismului real, Bucureşti, 1992.

forţei de muncă a fost asigurat de deţinuţii coloniilor-penitenciare, trimişi acolo pentru a fi reeducaţi253. Singura excepţie a constituit-o şantierul hidrocentralei electrice de la Bicaz, dar lucrările la acest obiectiv au fost întrerupte de mai multe ori, între anii 1951-1953. Oricum, producţia industrială a României a crescut între anii 1948-1953, conform statisticilor oficiale, cu doar 24 %, coeficient net inferior, în comparaţie cu progresele înregistrate în celelalte democraţii populare254. Rămâne o evidenţă faptul că sovieticii nu au încurajat, ci dimpotrivă, procesul de industrializare al României. De altfel, ei au retezat din faşă orice iniţiativă autohtonă în această direcţie, care s-ar fi putut dezvolta, eventual, înafara Sovromurilor. Un bun exemplu îl reprezintă soarta celor două companii petroliere de stat, Moldova şi Muntenia. Create în 1948, după naţionalizare, ele fuseseră proiectate să proceseze - independent de Sovrompetrol - două treimi din producţia de ţiţei a României. După doi ani, la 1 septembrie 1950, Moldova şi Muntenia au fost înglobate în Sovrompetrol255.
Specificitatea tratamentului impus României pe timpul lui Stalin s-a făcut remarcat şi în orizontul politic. Două evoluţii aparte din acest plan au insularizat sistemul politic românesc în comparaţie cu statele din blocul sovietic. între anii 1948-1952, fiecare dintre sateliţii sovietici au elaborat şi proclamat noi constituţii, care aveau scopul de a consfinţii juridic noua ordine politică. România a constituit o excepţie şi din acest punct de vedere, adoptând două legi fundamentale, în aprilie 1948 şi septembrie 1952. Explicaţiile oficiale asupra acestei tranziţii constituţionale, au susţinut necesitatea adaptării normelor de drept şi a jurisprudenţei la realităţile impuse de „cuceririle socialiste". In fapt, în Constituţia din 1948, rolul şi

253 în acelaşi număr, 29 noiembrie 1949, nr. 55, al revistei Pentru Pace Trainica, Pentru Democraţie Populară, în care Gheorghiu-Dej a publicat macabrul atac la adresa lui Tito, Nicolae Corbu a făcut cunoscut într-un „eseu", la pagina 3, condiţiile optime de muncă şi reeducare create fostelor clase exploatatoare pe „şantierele patriei, de la Canal". Corbu s-a afirmat mai târziu, 1960-1989, prin comentariile sale înveşunate împotriva „capitalismului exploatator aflat în stare de putrefacţie", de la rubrica de politică externă a oficiosului comunist Scânteia. După 1989, Corbu a publicat periodic, în săptămânalul România Mare, diatribe împotriva supravieţuitorilor „cursurilor de reeducare" din lagărele comuniste.

254 John Michael Montias, Economic Development, p.12, a comparat şi verificat datele statistice oficiale şi consideră fals coeficientul de 24 %. Conform lui, creşterea industrială a României nu a depăşit în acest interval 18 %. Paul Sfetcu relatează că Dej i-a mărturisit că s-a deplasat în vara anului 1948 la Moscova, unde i-a prezentat lui

Stalin un plan de industrializare rapidă a României, similar cu ceea ce se întâmpla în ţările frăţeşti. Stalin 1-a îndrumat în schimb să înceapă construirea Canalului, celelalte proiecte putând să mai aştepte. Paul Sfetcu, 13 ani in anticamera luiDej, p.l 65.

255 Ghiţă Ionescu, Communismin România, p.165.

importanţa Uniunii Sovietice nu erau, se pare, subliniate într-o măsură suficientă. Rămâne neclar de ce au pretins sovieticii edictarea unei noi constituţii256, deoarece şi cea anterioară conferea juridic întreaga putere comuniştilor. Publicarea proiectului Constituţiei din 1952 a fost percepută în capitalele occidentale ca un act îngrijorător, care părea să pregătească uniunea politică dintre România şi Uniunea Sovietică2"17.

A doua evoluţie distinctă a României în domeniul politic a privit pluralismul acceptat în cadrul organizaţiilor de Front. Chiar şi după rezoluţia Cominfbrmului, care a impus crearea Partidelor Unice Muncitoreşti, în ţările satelite a fost tolerată existenţa unor partide minore, „tovarăşe de drum" până în 1948. Menţinerea în viaţă, până în 1989, a acestor formaţiuni servile comuniştilor, a avut scopul, proclamat oficial, de reprezentare a tuturor categoriilor de „oameni ai muncii"258. După 1948, Partidul Muncitoresc Român a „colaborat" în cadrul Frontului Democratic cu Uniunea Populară Maghiară, Partidul Naţional Popular, Frontul Plugarilor, Organizaţia Democratică a Evreilor din România şi cu Uniunea Antihitleristă a Germanilor din România. In lunile februarie-martie 1953, toate aceste formaţiuni s-au „autodizolvat". După unele interpretări, acest act ar fi fost rezultatul unei maşinaţiuni naţional-comuniste a lui Gheorghiu-Dej25*1. Este greu să dăm credit unei asemenea opinii, având în vedere subordonarea strictă a conducătorilor comunişti din România faţă de Moscova. Oricum,

256 Cercetările efectuate in arhivele comuniste din Polonia au relevat faptul că ultima formă a proiectului Constituţiei, care a fost adoptată în iulie 1952, a fost prezentată lui Stalin la sfârşitul anului 1951. Acesta a intervenit în textul proiectului şi a reformulat mai multe articole. Deşi nu există evidenţe documentare avem toate motivelele să credem că şi proiectul Constituţiei adoptată în România în 1952 a trecut prin acelaşi proces de supervizare. Pentru cazul Constituţiei poloneze vezi Krystzof Persak, „Stalin as Editor: The Soviet Dictator's Secret Changes to the Polish Constitution of 1952", CW1HP, Qulktin No. 11.

257„American Embassy Rome to the Department of State, Division of Language Service, No.1843, Received May 10, 1952: Italian Views on România"; „Am Embassy Paris to the Department of State, Despacht No. 3241, June 12, 1952: Official French Views on the Recent Upheaval in the Communist Leadership of România"; „American Legation Bucharest to the Department of State, Airgram No. 451, June 27, 1952: Romanian Polkical Review - First Six Months 1952, LC, IARJleel No. 4.

258 Geoffrey Swain and Nigel Swain, Eastern Europe since 1945, p.l 19. Partidele satellite comuniştilor au fost menţinute în toate ţările blocului sovietic cu excepţia României. In vara anului 1989, cele două formaţiuni aliate Partidului Municitoresc Unit Polonez, Partidul Democratic şi Partidul Ţărănesc Unit, au dat o lovitură letală comuniştilor, trecând după a'egeri de partea Solidarităţii.

25ţ) Sândor Toth, Qua Vadis, România, Hungarian Human Rights Foundation, 1990, PP-40-42. Partidul Naţional Popular s-a autodizolvat în februarie 1949.

procedeul de „autodizolvare" s-a asemănat cu soluţia destinată, cu patru ani înainte, Comitetului Antifascist Evreesc din Uniunea Sovietică26". De altfel, evreii kominternişti şi „veteranii spanioli" deveniseră şi în România, din 1952, victimele epurărilor şi arestărilor. Documente din Arhiva Comitetului Central al PCR, citate de Dennis Deletant şi Robert Levy, demonstrează că, atât ancheta împotriva grupului Pătrăşcanu, cât şi cele împotriva grupului Pauker-Luca, respectiv arestările veteranilor kominternişti - este aproape sigur că şi întemniţarea unor fruntaşi ai Uniunii Populare Maghiare: Balogh Edgâr, Demeter Jânos, Csogor Lajos, Kurko Gyârfâs, etc. s-a înscris în acelaşi fenomen - au fost ordonate şi instrumentalizate de ofiţerii MGB şi consilierii sovietici prezenţi în România261. La fel ca Uniunea Sovietică, România a adoptat de la începutul anilor cincizeci sistemul socialist unipartid.

Celor două particularităţi de mai sus le mai poate fi adăugată una, represiunea politică. De la sfârşitul anilor patruzeci, valurile represiunii politice ordonată de la Moscova au lovit fără milă ţările supuse Uniunii Sovietice. Aşa cum recunoşteau autorii Cărţii Negre a Comunismului, rezultatele cercetării acestui fenomen, care a cuprins deopotrivă elitele şi mari mase de oameni de rând, sunt departe de a prezenta o statistică fiabilă262. Ceea ce pare să fi diferenţiat România de ţările aflate în aceeaşi situaţie, au fost scopurile specifice ale acestui proces de amploare. Dacă numărul celor închişi în colonii-penitenciare, lagăre de muncă şi închisori s-a situat, după datele cunoscute acum, la cote numerice asemănătoare celorlalte ţări ale blocului sovietic20', două aspecte au individualizat „procesul de continuă ascuţire a luptei de clasă"* din spaţiul românesc: exterminarea liderilor politici burghezi şi amploarea -

inclusiv ca intenţie (vezi notele 240-241 din prezentul capitol) — dizlocării unor mari mase de oameni şi a deportărilor. Chiar şi în Bulgaria, unde reprimarea sălbatică a foştilor
260 Vezi Arkady Vaksberg, Stalin against tbejews, New York, 1994, pp.199-204.
261 Dennis Deletant, Teroarea comunistă în România, pp.142-146; Robert Levy, Gloria şi decăderea Anei Pauker, capitolul V.
262 Cartea Neagră a Comunismului, p.387.
2a Ibidem, pp.390-394. Cifrele celor închişi, nu doar judecaţi, au ajuns la sute de mii de oameni în fiecare ţară a blocului sovietic. Aceleaşi estimări în Ivan T. Berend, Central and Eastern Europe 1944-1993, pp.71-72. Pentru situaţia din România vezi Dennis Deletant, Teroana comunistă în Romînia, capitolul IX.
* Sloganul „continuei ascuţiri a luptei de clasă" îi aparţine lui Stalin, care 1-a lansat înaintea declanşării „marei terori" din anii treizeci. Sloganul impunea obligaţia de a căuta conspiratori şi inamici ai socialismului în interiorul societăţii sovietice şi mai ales în aparatele de partid şi de stat. Vezi Robert C. Tucker, The Soviet Politica! Mind. Stalinism and Post-Stalin Change, New York, 1972, pp.57-71.

conducători politici a început din toamna anului 1944, dar şi în Cehoslovacia, Polonia şi Ungaria, unei părţi sau cel puţin câtorva dintre foştii prim miniştrii şi lideri de partide de dinainte de comunism li s-a permis să supravieţuiască. Acest lucru nu s-a întâmplat în România, unde această categorie de oameni politici a fost întemniţată la Sighetu Marmaţiei, într-o închisoare aflată la câteva sute de metri de graniţa sovietică, şi cu o singură excepţie, toţi au murit în detenţie264. Regimul concentraţionar din România acelor ani s-a mai impus printr-o trăsătură de unicitate, experimentul de „spălare a creierelor", desfăşurat la închisoarea Piteşti265.
Informaţii publicate după 1989, dar care sunt încă parţiale, vorbesc despre rolul jucat la Bucureşti, între 1949-1953, de grupul de consilieri sovietici condus de Alexandr Saharovski, general MGB, care a ocupat ulterior, 1956-1971, importantul post de Şef al Primului Directorat al KGB. Comentariile succinte făcute de Oleg Gordievski, privitor la activităţile desfăşurate de Saharovski în România, îl prezintă pe acesta ca ocupând poziţia în care se aflase anterior generalul Fedicikin, un fel de supraintendent al Moscovei, căruia i se supuneau necondiţionat toţi conducătorii oficiali şi neoficiali ai României. Gordievski îl aminteşte în această postură pe Gheorghiu-Dej, a cărui subordonare faţă de Saharovski era întărită de faptul că în anii treizeci fusese instruit ca agent NKVD2f'6. Este probabil că şi această calitate dobândită anterior, dar mai cu seamă modul în care a perceput situaţia timpului şi instinctul său personal, l-au determinat pe Dej să se aservească întrutotul dispoziţiilor şi ordinelor primite de la sovietici. El s-a şi comportat exemplar din acest punct de vedere, ceea ce explică, în parte, excesele regimului comunist din România acelor ani. Reconstituirile
2M Singurul fost prim ministru, dar şi preşedinte de partid, care a murit neîntemniţat a fost Gheorghe Tătărescu. Eliberat în vara anului 1955, Tătărescu s-a lăsat convins să devină membru al Comitetului Naţional de Repatriere şi a semnat un Apel, care îi îndemna pe membrii exilului românesc să revină în atât de democrata România. Tătărescu a murit în 1957. în închisoarea de la Sighetu Marmaţiei au murit 52 de foşti demnitari, între care, luliu Maniu, Constantin I.C. Brătianu şi Gheorghe Brătianu. Vezi Nuţu Roşea, închisoarea de la Sigbet ac/iqâ, Baia Mare, 1991.
211:1 Virgil Ierunca, Fenomenul Piteşti, Bucureşti, 1990, a făcut cunoscută publicului din România existenţa acestei orori. Primul autor care a descries reeducarea de la Piteşti a fost Dumitru Bacu, Piteşti. Centru de reeducare studenţească, Madrid, 1963 (reeditată, Bucureşti, 1992). Vezi şi volumul de documente, Memorialul ororii. Documente ale procesului „reeducării" din închisorile Piteşti, Gherla, Bucureşti, 1995.
2W' Christopher Andrew and Oleg Gordievski, KGB, pp. 437, 485. Faptul că Gheorghiu-Dej ar fi fost pregătit ca agent al serviciilor secrete sovietice nu reprezintă nimic leŞit din comun. Şi alţi lideri comunişti est-europeni au parcurs aceeaşi experienţă. După 9^9, a produs o oarecare senzaţie dezvăluirea că Imre Nagy fusese agent al NKVD.

secvenţiale ale comportamentului lui Gheorghiu-Dej din această perioadă lasă să i se vadă starea de frică sub care a trăit, dar şi aversiunea profundă care o nutrea, nu doar faţă de vechile elite româneşti, ci şi faţă de oamenii simpli, faţă de ţărani, pe care îi ştia că se împotrivesc şi resping comunismul267.
Documentaţia care o avem la dispoziţie ne sprijină să afirmăm că liniile generale, dar şi elemente de detaliu, ale politicii din România au fost dictate, între anii 1948-1953, chiar şi după moartea lui Stalin, din Uniunea Sovietică. Direcţia în care au evoluat dezvoltările social-politice, economice şi culturale din acest interval de timp arată că unul dintre obiectivele majore urmărite prin acest proces a fost acela de dizolvare a identităţii naţionale. In pofida situării periferice a liderilor comunişti români în familia comunistă din estul Europei, sau poate tocmai de aceea, România apărea plasată, de la sfârşitul anilor patruzeci, ca lider al sateliţilor sovietici în propagarea literaturii leninist-staliniste"68. Fără îndoială că implantarea sediului Cominformului la Bucureşti, după iunie 1948, şi consilierea specială „oferită" lui Gheorghiu-Dej, în surplus de aceea a lui Saharovski, de directorii sovietici ai jurnalului Pentru Pace Trainică, Pentru Democraţie Populară, Pavel Iudin şi Marc Mitin, au contribuit la transformarea secretarului

general al PMR într-un vîrf de lance al imprimării vigilenţei revoluţionare în cadrul blocului. Mai multe dintre articolele şi luările de poziţie ale lui Gheorghiu-Dej au fost publicate mai întâi în Pravda şi jurnalul Cominformului şi abia ulterior în Scânteia. Totuşi, nu există indicii care să ateste o ascensiune a liderului PMR în scara ierarhiei din lumea comunistă. Potrivit relatării care i-a făcut-o şefului său de cabinet, Gheorghiu-Dej ar fi fost solicitat personal de Stalin să ocupe locul din dreapta acestuia, atunci când a fost făcută poza oficială a delegaţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti prezenţi la Congresul al XlX-lea al PCUS, din octombrie 1952269. Dar, protocolul aceluiaşi Congres a rezervat cuvîntului de salut adresat de Gheorghiu-Dej din partea PMR o poziţie la

2" Vladimir Tismăneanu, Fantoma lui Dej, pp.42-44, 115-128, se bazează pe mai multe mărturii ce i-au fost făcute de apropiaţi ai cercului de putere din jurul lui Dej. Aversiunea lui Gheorghiu-Dej faţă de ţărani, cărora le imputa faptul că îl iubeau pe Regele Mihai şi că respectau valorile tradiţionale, în care fuseseră educaţi de „popii, primarii şi învăţătorii de la sate" la Paul Sfetcu, 13 ani in anticamera lui Dej, pp. 68-69.

2f'8 Pentru Pace Trainică, Pentru Democraţie Populară, III, nr. 29, 15 ianuarie 1949, a publicat la pagina 1 tirajul în care fuseseră publicate operele lui Lenin: URSS - 174 de milioane; România - 683 000 în limba română şi 61 000 în limba maghiară; Bulgaria - 479 000; Ungaria - 50 000 (mai puţine exemplare decât exemplarele destinate maghiarilor din România), Cehoslovacia - şi Polonia - câteva sute de mii.

2f.() pau] Sfetcu, 13 ani în anticamera lui Dej, pp.77-78.

coada listei. Liderul român a fost precedat, în această ordine de, Boleslaw Bierut, Liu-Şuo-ti, Maurice Thorez, Wilhelm Pieck, Klement Gottwald, de reprezentantul Partidului Comunist Japonez, de Mâtyâs Râkosi, Harry Politt din partea Partidului Comunist din Anglia, Pak Den Ai din R.P.D. Coreea şi de Vulko Cervenkov, şi a fost succedat de Viile Pessi din Finlanda, Enver Hodja şi de reprezentanţii din India, Vietnam şi Mongolia270.

Informaţiile primite la Londra şi Washington, subliniau că, şi după moartea lui Stalin, România rămăsese cea mai subjugată ţară din estul Europei. Formarea acestei aprecieri a ţinut cont de manifestarea a doi factori: menţinerea unui control sever şi profund de către sovietici, respectiv „lipsa de scrupule a conducătorilor comunişti locali, al căror mod ticălos de a-şi trata propriul popor, îşi găseşte greu un echivalent, chiar şi în Europa estică"271. Date provenite de la serviciile americane de informaţii militare arătau că, de la începutul anului 1952, guvernul comunist de la Bucureşti îşi mărise capacităţile şi mijloacele de represiune. In vreme ce numărul trupelor sovietice dislocate în România era evaluat la 35 000, iar efectivele armatei române erau apreciate a se situa între 225 000 şi 300 000 de militari, trupele Ministerului de Interne, care fusese divizat în 1952, după modelul sovietic, în Ministerul de Interne şi Departamentul Securităţii Statului, erau apreciate a se ridica la cel puţin 120 000. Rapoartele în cauză subliniau că spre deosebire de Ministerul Forţelor Armate, efectivele MAI erau mult mai bine dotate, instruite şi remunerate. Cadrele care compuneau aceste trupe fuseseră relativ recent recrutate, doi pînă la patru ani, proveneau în majoritatea lor din straturile marginale ale societăţii şi erau permanent supuse unui proces de îndoctrinare politică272. Una dintre concluziile reieşită din analizarea acestor informaţii ar fi că, în pofida protecţiei ce le era conferită de sovietici, conducătorii comunişti din România manifestau nesiguranţă şi se temeau că datorită lipsei de legitimitate populară, puteau fi răsturnaţi de la putere. Tocmai din acest motiv, regimul de la Bucureşti şi-a intensificat eforturile de „neutralizare" a elementelor percepute a avea potenţial şi resurse de a se opune comunismului. Informaţii provenite din arhivele româneşti dezvăluie precipitarea autorităţilor comuniste, cu începere din toamna anului 1951, în

270 Pentru Pace Trainică, Pentru Democraţie Populară, VI, nr.206, 17 octombrie 1952.

271 „Annual Report on România for 1953, British Legation, Bucharest, 12 January 1954, No.4 (1012/1/54)", P.R.O., F.O. 371/ 111621/15584.

272 Ihtiel de Sola Pool, ed., Satellite Generals. A Stuây ofMilitary E/ites in the Soviet Sphere, Stanford, 1955, pp.85-88,152-153, a avut cu siguranţă acces la datele curente deţinute de Departamentul de Stat, probabil şi la cele ale C.I.A.. Vezi şi Sergiu Verona, Military Oca/ţ>ation,pp.50-6\. -j . •

1

a identifica şi aresta personalul disponibilizat, după 1944, din cadrul Ministerului de Interne, al Siguranţei şi al SSI27\

Pregnanta evoluţie a României înspre integrarea în sistemul sovietic a lăsat consecinţe, pe măsura acestor fapte, în raporturile cu Statele Unite, între anii 1948-1954, relaţiile dintre cele două state au atins cel mai scăzut nivel, atât în plan politico-diplomatic, cât şi în cel comercial. Sub impulsul ordinelor primite de la Moscova, guvernul român a declanşat o campanie deosebit de agresivă faţă de Legaţia SUA la Bucureşti. Hărţuirea personalului diplomatic american a început din a doua jumătate a anului 1948, şi a atins apogeul între anii 1949-1952. Autorităţile de la Bucureşti au pretins în repetate rânduri reducerea personalului diplomatic şi auxiliar al Legaţiei, arătîndu-şi disponibilitatea de a proceda similar cu Legaţia română de la Washington. Scopul acestor acţiuni, ale căror intenţii de intimidare nici nu erau mascate, a fost descris de Rudolph Schoenfeld, ministrul SUA la Bucureşti, ca urmărind

eliminarea ultimelor vestigii ale corpului diplomatic occidental din România şi ruperea totală a naţiunii române de legăturile cu lumea vestică274. După ce Schoenfeld a protestat energic în faţa imperaţiei făcute de Ministerul de Externe Român, ca Legaţia să închidă Biroul de Informaţii şi Biblioteca Americană din Bucureşti — aceleaşi măsuri au fost pretinse Legaţiilor britanică, franceză şi italiană — regimul impus personalului diplomatic american s-a înăsprit şi mai mult. Schoenfeld a fost nevoit să îşi părăsească postul înainte de expirarea mandatului, la 24 mai 1950"3. Până în 1954, Legaţia SUA a fost în două rânduri reprezentată doar la nivelul charge d'affaires, iar personalul i-a fost redus drastic, de la 29 de membri în 1948, la doar5în!952276.

271 Cartea Albă a Securităţii, voi. 1, Bucureşti, 1994, pp.59-60, 535-537; Ion Bălan, „Internări în lagăre de muncă, 1951", II, Arhivele Totalitarismului, IV, nr.11-12, 1996, pp.156-173; Idem, Regimul concentrationar din România, 1945-1964, Bucureşti, 2000, pp.79-81. îi mulţumesc pe această cale domnului Ioan Ciupea de la Muzeul de Istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca, care mi-a pus la dispoziţie rezultatele cercetărilor domniei sale, privitoare la arestarea şi internarea în închisoarea de la Făgăraş, la începutul anilor cincizeci, a foştilor funcţionari SSL.

274 „Minister in România (Schoenfeld) to the Secretary of State, Bucharest, April 28, 1950, tRUS, 1950, vol.IV, Central and Eastern Europe. The Soviet Union, Washington, D.C., 1980, pp.1061-1062.

275 \bidem, p.1067. Hărţuirea Legaţiei SUA la Bucureşti este bine reconstituită de Joseph Harrington and Bruce Courtney, TweakingtheNose, pp.113-117.

27(1 Vezi Fonigi Servite Ust, The Department of State, Washington, D.C., 1948-1956. Numărul personalului diplomatic s-a mărit cu un membru în 1954, situaţie care s-a păstrat până inclusiv în 1955. Abia din 1956 s-a produs o creştere semnificativă, când numărul membrilor legaţiei a urcat la 12. ... i ■, . -

Tratamentul agresiv şi restricţiile la care era supusă Legaţia, dar şi declaraţiile sfidătoare, aproape războinice, făcute de guvernul de la Bucureşti la adresa SUA, au suscitat la Washington ideea ruperii relaţiilor diplomatice cu România277, la fel cum se întâmplase în cazul Bulgariei. Departamentul de Stat şi preşedintele Truman au renunţat la această opţiune în urma insistenţelor diplomaţilor americani de la Bucureşti, care au atras atenţia asupra prejudiciilor ce urmau să fie aduse intereselor SUA de aplicarea unei asemenea măsuri, dar şi asupra faptului că românii văd în prezenţa redusei Misiuni diplomatice americane una dintre puţinele speranţe că viitorul li s-ar putea schimba278. In aceste condiţii, embargoul comercial a fost instrumentul utilizat cu predilecţie de guvernul american împotriva regimului comunist din România. Exporturile mărfurilor americane au regresat continuu, de la 7,5 milioane de dolari în 1948, la 3 milioane de dolari în 1949, şi la jumătatea ultimei sume în 1950. Importurile din România au decăzut proporţional: mărfuri în valoare de 480 000 de dolari în 1948, 584 000 de dolari în 1949 şi 120 000 de dolari în 1950279. Punctul maxim al acestui declin comercial a fost atins în 1954, când schimburile economice dintre România şi Statele Unite s-au cifrat la un total de 448 000 de dolari, cu 74 % mai puţin decât în 1950. în 1952, mărfurile exportate de România în SUA nu au atins nici măcar valoarea de 500 de dolari280. Percepţiile Washington-ului asupra caracterului guvernului de la Bucureşti şi asupra situaţiei din România nu s-au schimbat nici după un an şi jumătate de la moartea lui Stalin. Noul document strategic, privitor la politica SUA faţă de ţările comuniste din estul Europei, Raportul nr. 174 al Consiliului pentru Securitate Naţională, aprobat de preşedintele Eisenhower la 23 decembrie 1954, considera în continuare că România este cel mai

277 Cf. Joseph Harrington and Bruce Courtney, Tweaking the Nose, pp.116-117, 135-136.

278 „The Charge in România (Gantenbein) to the Department of State: State of U.S.-Romanian Relations, Bucharest, December 5, 1951", t'RUS, 1951, vol.IV, Part 2, Europe: Politicul and Economic Developments, Washington, D.C., 1985, pp.1517-1519.

27'> FRUS, 1949, vol.V, pp.31-32; Joseph Harrington and Bruce Courtney, Tweaking the Nose, pp.107,119.

280 Robert Forestt, „Romanian-American Economic Relations, 1947-1975", in Stephen Fischer-Galaţi, Radu R. Florcscu and George R. Ursul, eds., România Between East and West. Historical Essays in Memory of Constantin C. Ciurescu, New York, 1982, pp. 385-414 (citatul la p.386). La 1 august 1951, preşedintele Truman a semnat un document prin care României i se retrăgea clauza naţiunii celei mai favorizate. FRUS, 1951, vol.l, National Securiţy Affairs; t'oreign Economic Policy, Washington, D.C., 1979, p.1382.

sovietizat satelit al URSS281. La Departamentul de Stat fusese găsită ca foarte sugestivă relatarea trimisă de Legaţie, care invoca o fabulă care circula printre ţăranii români: „România este precum o vacă, cu mai multe ţâţe, şi fiecare dintre acestea este suptă de Rusia"262. Cu toate acestea, câţiva ani mai târziu, viziunea conducătorilor Statelor Unite faţă de România s-a modificat substanţial. Din postura de cei mai umili supuşi ai sovieticilor în estul Europei, liderii comunişti de la Bucureşti au început să îşi afirme dorinţa de a construi o politică naţională. Scopurile şi limitele acestui nou curs al politicii româneşti, dar şi interacţiunile SUA şi URSS în decursul acestui proces, vom încerca să le clarificăm în cele ce urmează. , n: .:<■ , pm, . u

2. A fost România un caz-test în perioada matură a războiului rece ?

Moartea lui Stalin a lăsat loc naşterii unor speranţe privitoare la aplanarea, în scurt timp, a stării de război rece şi, prin aceasta, la înlăturarea teribilei ameninţări a declanşării unui al treilea război mondial. Aceste aşteptări exagerat de optimiste s-au arătat a fi fost doar simple iluzii şi au fost repede infirmate de însăşi evoluţia raporturilor dintre cele două supraputeri. De altfel, prospecţiunile făcute în acea perioadă de mai mulţi analişti reputaţi ai relaţiilor internaţionale indicau că, în pofida unor declaraţii bona fides făcute de conducătorii de la Moscova şi Washington, relaţiile profund antagonice dintre cele două blocuri politico-militare aveau să continue o bună perioadă de timp210. Există certitudinea că popoarele est-

281 FRUX, 1952-1954, voi.VIII, Eastern Europe; Soviet Union; Eastern Meditetranean, Washington, D.C, 1988, pp.122-128.

282 „The Minister in România (Shantz) to the Department of State, Bucharest, May 5, 1953", Uridem, p.59.

2s3Simptomatică acestor evaluări, care priveau cu un realism rezervat viitorul războiului rece, a fost atitudinea lui Walter Lippmann, recunoscut anterior ca avocat al ideii de realizare a unui compromis cu Uniunea Sovietică şi nu a unei politici de confruntare. Fără să renunţe la criticile aduse politicii externe americane, Lippmann a evoluat în postura de susţinător al politicii globale de îngrădire a comunismului, în care vedea soluţia necesară, nu doar pentru păstrarea păcii, ci şi pentru apărarea valorilor lumii libere. Vezi, Ronald Steel, Walter IJppmann and the American Centuty, pp.488-490. într-o postură similară s-a situat, pe celălalt mal al Atlanticului, Raymond Aron, care, dincolo de polemicile sale cu partizanii occidentali ai sistemului sovietic, a arătat că democraţiile liberale nu vor putea fi apărate decât prin stăvilirea expansiunii comuniste. Vezi Spectatorul angajat, pp.137-155. Probabil că cea mai influentă demonstraţie în sprijinul politicii de containment a fost adusă de lucrarea teologului american James Burnham, Containment or IJberation, publicată în 1952, care a

europene în primul rând, iar revoltele izbucnite în prima parte anului 1953 în Cehoslovacia şi Germania Răsăriteană sunt un argument în această privinţă, au sperat că dispariţia dictatorului sovietic va fi urmată de schimbări majore, care să înlăture regimul dur al opresiunilor politice la care erau supuse. Şansa ca aceste schimbări să se producă a depins însă, în totalitate, de îmbunătăţirea relaţiilor dintre SUA şi URSS, dar nici conducerile celor două supraputeri şi nici opinia publică din cele două societăţi, care fuseseră reciproc impregnate cu imaginea adversităţii ireductibile, nu erau pregătite să accepte şi, cu atît mai puţin, să realizeze o asemenea transformare284.

Cu toate acestea, destul de numeroşi istorici au continuat să susţină că, în contextul conferit de moartea lui Stalin, dar chiar şi anterior, în ocazia creată de nota diplomatică emisă de sovietici la 10 martie 1952, s-a irosit o importantă oportunitate, care ar fi putut să conducă la reducerea tensiunii Est-Vest, în primul rând prin reglementarea încă de atunci a problemei celor două Germanii, şi la încheierea războiului rece285. în condiţiile deschiderii, argumentat necesitatea ca Statele Unite să rămână activ implicate în protejarea ariei democratice din Europa.

284Implicaţiile aduse de conservatorismul predominant manifestat în societatea americană a timpului, în sensul apărării libertăţilor individuale şi cu o expresie pregnant anticomunistă, au fost evidenţiate în lucrările lui Eric F. Goldman, The Crucial Decade - and After. America, 1945-1960, New York, 1960,' în special pp. 202-260, şi William E. Leuchtenburg, A Trotibled fr'east. American Society since 1945, Boston, Toronto, 1983, în special pp. 53-91. Prin contrast, stările de spirit existente în societatea sovietică a timpului n-au fost aproape deloc investigate şi sunt, ca urmare, puţin cunoscute. Totuşi, examinările întreprinse de la o distanţă temporală apreciabilă de autori sovietici şi ruşi au subliniat diseminarea profundă în straturile societăţii sovietice a unui spirit antiamerican, suscitat mai cu seamă de temerile legate de declanşarea unui nou război. Vezi A. Kokoshin and A. Svechin, „About War and Politics", Me^hdunarodnaya Zbicii, 1988, No. 10, pp.12-24; Sergei P. Fedorenko, „Soviet Perception of US Threat", in Cari G. Jacobsen, ed., Strategic Power: USA/USSR, New York, 1990, pp.72-84. Acelaşi punct de vedere este susţinut de Raymond Garthoff în persuasiva sa analiză, Detterence and the Revolution in Soviet Mi/itary Doc/rine, Washington, D.C., 1990, în special pp. 24-28.

285 în mod firesc, istoricii vest-germanii au acordat o atenţie deosebită politicii dezvoltate de URSS faţă de Germania răsăriteană şi, în mod special, iniţiativei sovietice din 1952. în contextul afirmării şcolii revizioniste din Statele Unite, Klaus Erdmenger (Das fo/genscheivere Misswerstandnis. Bonn und die sowjetische Deutschlandpolitik 1949-1955, Freiburg, 1967), Gerd Meyer (Die sonyelische Deutschlandpolitik. im Jahre 1952, Tubingen, 1970) şi Rolf Steininger (Liine vertane Chance. Die Stalin-Note vom 10 Ma'r^ und die Wiedervereinigung, Berlin, Bonn, 1985) s-au apropiat de tezele acesteia, susţinînd că demersurile lui Stalin din 1952 ar fi fost sincere şi serioase şi ar fi putut rezulta în unificarea celor două Germanii, dacă atitudinea SUA ar fi fost mai flexibilă. Prezentarea dezbaterilor privitoare la acest subiect în istoriografia germană la Wilfried Loth (el insuşi partizan al punctului de vedere de mai sus), împărţirea lumii, notele 2-14 din capitolul 12. Documentele est-germane şi sovietice, revelate

după 1990, a accesului la unele surse arhivistice comuniste, dar şi ca urmare a declasificării unor noi fonduri documentare din ţările vestice, ideea păcii ratate din 1953 sau cel puţin a şansei de a redesena, în avantajul democraţiilor liberale, diviziunea Europei, a fost reluată şi s-a încercat refortificarea ei. Aceste demersuri interpretative, ce pot fi întâlnite, atît la istorici anglo-saxoni, cât şi la autori ruşi, au scos în evidenţă inflexibilitatea tandemului Eisenhower-Dulles, care ar fi refuzat să admită deschiderea oricăror negocieri cu sovieticii în privinţa problemei germane. Argumentul invocat cu precădere în această direcţie face referire la respingerea, de către americani, a propunerii făcută de Winston Churchill, de convocare a unei întâlniri la nivel înalt cu noii conducători sovietici. Summit-ul ar fi urmat să se desfăşoare fără o agendă prestabilită, dar, nu există nici o îndoială, subiectul central şi cheia reglementării raporturilor cu sovieticii urma să fie încheierea unui acord în privinţa problemei germane286. Persuasivul studiu al lui Christian Ostermann demonstrează însă că, în 1953, nici americanii şi cu atît mai puţin sovieticii, nu erau pregătiţi din punct de vedere mental, dar nici din acela al planurilor strategice, să ajungă la un astfel de compromis287.

după 1989, confirmă însă teza şcolii clasice, după care Stalin a încercat, prin nota din 10 martie 1952, să împiedice sau cel puţin să amâne constituirea Comunităţii Defensive Europene, care urma să includă şi Germania Vestică. Stenograma luată de partea sovietică la întâlnirea lui Stalin cu liderii comunişti est-germani, din 7 aprilie 1952, publicată de Mihail M. Narinsky, demonstrează că Stalin nu se gândise deloc în primăvara anului 1952 la reunificarea Germaniei. Dimpotrivă, el a instruit conducerea Partidului Socialist Unit German să „îşi organizeze grabnic propriul stat". Vezi CWIHP Bulletin, No. 4, 1994, pp. 35-35, 48-49. Aceeaşi concluzie reiese din documentele est-germane citate de Gerhard Wettig, „Stalin and German Reuni fication. Archival Evidence on Soviet Foreign Policy in the Spring of 1952", The Historkal Journal, 37,1994, No.2, pp.411-419.

286 în deceniile şapte şi opt ale secolului trecut, istoriografia britanică a prezentat relativ neutru respingerea de către americani a iniţiativei lui Churchill din mai 1953. Vezi F. S. Northedge, Descânt Frum Power. British Foreign Policy, 1945-1973, Edinburgh, 1974, pp. 279-282. După 1989, pe celălalt mal al Atlanticului, Bennett Kovrig, OJWalls and Bridges, pp.52-54, s-a exprimat deosebit de critic faţă de respectiva atitudine a liderilor americani, considerînd-o o eroare majoră. Acelaşi punct de vedere la britanicul Martin Walker, The Cold War. A History, New York, 1994, în special capitolul 4. Vladislav Zubok şi Constantine Plehakov, lnside the Kremlin's Cold War, pp.156-160, sunt mai nuanţaţi: amintesc opoziţia lui John Foster Dulles, dar arată că, înainte ca Churchill să facă oferta Summit-ului, majoritatea din Prezidiul PCUS hotărâse să nu cedeze nimic în privinţa Germaniei Răsăritene. De altfel, Hruşciov i-a spus, în 1956, ambasadorului iugoslav la Moscova, Veliko Minciunovic (aut. cit., Moscow Diaiy, New York, 1980, p. 133), că el şi Prezidiul P.C.U.S. au văzut în iniţiativa lui Churchill un complot al Occidentului, care încerca să profite, după moartea lui Stalin, de eventualele slăbiciuni ale Uniunii Sovietice.

287 Christian F. Ostermann, The United States, The East German Uprisingof 1953, and the IJmits ofKollhack, Working Paper No. 11, CWIHP, Washington, D.C., 1994.

Totuşi, după dispariţia dictatorului sovietic războiul rece a evoluat în alţi parametri, care anterior nu păreau să fie posibili. A fost depăşită, în primul rând, situaţia de sta^ă diplomatică, în care intraseră relaţiile dintre cele două supraputeri şi dintre blocurile formate în jurul lor după 1948. Reluarea contactelor diplomatico-politice, a negocierilor, precum şi încheierea unor acorduri bi şi multilaterale, cu participarea SUA şi U.R.S.S, au fost însă periodic intercalate de declanşarea unor crize cu un înalt grad de risc, în ceea ce privea posibilitatea izbucnirii unui conflict armat. Sinuozitatea în care au evoluat raporturile dintre cele două tabere în deceniul care a urmat anului 1953 a primit cunoscutul eponim de destindere relativă. Alternanţa stagiilor caracterizate prin deschiderea spre cooperare, cu situaţiile de criză politică şi militară, a fost considerată în cercurile de analiză academică din Occident şi apoi în cele guvernamentale drept o dovadă a instituirii fazei cronice a războiului rece. Această constatare a stat la originea elaborării, la sfârşitul anilor cincizeci, a influentei teorii a convergenţei. Conform acesteia, în pofida deosebirilor de natură sistemică existente între ele, SUA şi URSS tindeau să joace roluri asemănătoare în afacerile mondiale şi să interacţioneze în cadrul unor reguli prestabilite28. Alături de promotorii teoriei convergenţei şi alţi autori au sesizat că în acest nou stagiu al confruntării Uniunea Sovietică şi-a asumat rolul actorului dinamic şi a devenit, prin dezvoltarea economică, progresele tehnologice realizate - în special dobândirea de capacităţi nucleare prin care ameninţa în termeni reali puterile vestice - şi relativa liberalizare politică din timpul lui Hruşciov, un centru de atracţie pentru numeroşi intelectuali şi

288 w.W. Rostow, The Stages of Economic Growth, Cambridge, Massachusetts, 1960, pp. 133-162, a considerat convergenţei ca o fază tranzitorie, valabilă numai pentru perioada în care societatea sovietică rămânea într-o fază de început a industrializării. Conform lui, sistemul sovietic urma să se clatine şi apoi să se prăbuşească odată cu intrarea în faza superioară a industrializării, care avea să reclame întreţinerea unui înalt consum de masă. Explicarea unităţilor de analiză ale teoriei convergenţei la Zbigniew K. Brzezinski and Samuel P. Huntington, Politicul Power:

USA/USSR, New York, 1967, pp. 3-22. I.a începutul anilor şaizeci ai secolului trecut, prin vocea autorizată a lui L.F. Ilicev, secretar cu probleme ideologice al PCUS, sovieticii au respins, ca fiind lipsită de logică, teoria convergenţei, recte posibilitatea ca prin dezvoltare economică cele două sisteme să se hibridizeze. Ibidem, p. 13. Citea un deceniu mai târziu, doi dintre cei mai cunoscuţi specialişti sovietici în relaţii internaţionale au admis valabilitatea acestei teorii. Vezi Boris Boshalov and Larisa Vdovichenko, „Problems of Modelling International Relations", in Soviet Politica! Sciences Association. Political Theory and Political Practice, Moscow, 1979, pp. 158-171. Pe de altă parte, Nils H. Wessell, „Soviet Views of Multipolarity and Emerging Balance of Power", Orbit, voi. 22, No. 4, 1979, pp. 784- 796, citează un raport confidenţial, atribuit lui Roy Medvedev, care arăta că teoria convergenţei devenise caducă datorită fazei de stagnare economică şi politică în care intrase Uniunea Sovietică de la mijlocul anilor şaizeci.
B,f,, „ţ „t. . .. , „

politicieni din ariile decolonizate, în timp ce Statelor Unite li s-a atribuit o imagine statică, cantonată în susţinerea valorilor libertăţii289.
Toate aceste schimbări produse în timpul destinderii relative, subliniate şi prin progresia geografică a confruntării înspre Lumea a Treia, nu au modificat o constantă fundamentală a războiului rece, conservarea Europei în poziţia de arie primordială din punctul de vedere al păstrării echilibrului de putere şi al exercitării politicilor de securitate naţională ale celor două supraputeri. Cum cele două protagoniste au căutat să evite o coliziune directă, situaţia respectivă a rezultat în stabilizarea graniţelor de securitate dintre lumea liberă şi lagărul socialist de pe bătrînul continent. In acea stare de fapt, consolidarea pe termen lung a hegemoniei sovietice asupra Europei de Est a devenit o realitate incontestabilă şi a condus la abandonarea treptată a speranţelor privitoare la eliberarea popoarelor din regiune, chiar dacă, în aceeaşi perioadă, oficialii administraţiei republicane din Statele Unite îşi asumaseră în mod formal acest obiectiv. Cu toate acestea, problema naţiunilor captive şi aceea a ariei de dominaţie sovietică din estul Europei au continuat să reprezinte un subiect de dispută şi un factor de risc în raporturile dintre SUA şi URSS. Dar, la fel ca în primii opt ani postbelici, evoluţia internă şi internaţională a statelor est-europene a rămas fundamental determinată de politicile promovate de la Moscova şi de schimbările produse în cadrul puterii sovietice.
■"■"■ ;' a. Noua viziune strategică a Uniunii Sovietice ■*""'•'■
In pofida imaginii monolitice afişată la funerariile lui Stalin, în interiorul noii echipe conducătoare de la Kremlin s-a declanşat în scurt timp o acerbă competiţie pentru putere. O destul de lungă perioadă, în literatura occidentală a fost asumată ideea, potrivit căreia, în lupta pentru succesiunea lui Stalin au prevalat chestiunile politice de ordin intern, iar eliminarea lui Beria, redevenit în martie 1953 şef al KGB/MVD, a reprezentat victoria conducerii Partidului asupra temutelor organe de securitate29". Datele
2S'J A.F.K. Organski andjacek Kugler, The War\jeâger, Chicago, 1980, pp. 4-19.
2"" Această interpretare a fost lansată, câştigând reputaţia de a fi credibilă, la cunoscutul simpozion despre totalitarism, organizat în 1953 de Cari Friedrich. In volumul publicat anul următor (Cari J. Friedrich, ed., Totalitarianism, Cambridge, Massachusetts, 1954), George Kennan, pp. 76-77 şi Hannah Arendt, pp. 82-83, au susţinut acest punct de vedere. Opinia respectivă a putut fi întâlnită şi ulterior la Brian Crozier, Since Stalin. An Assessment of Communist Power, New York, 1970, pp. 18-22, 172. în ediţia din 1974 a cunoscutei sale lucrări asupra politicii externe sovietice (prima fusese publicată în 1968), Adam Ulam îi atribuie lui Hruşciov lansarea zvonului, considerat însă puţin credibil, după care Beria ar fi fost lichidat pentru că ar fi propus abandonarea Germaniei Răsăritene şi

provenite din documente sovietice declasiflcate după 1989 validează doar în mică măsură această teză, dezvăluind că înlăturarea şi apoi lichidarea lui Beria au avut drept cauză esenţială atitudinea acestuia în problemele de politică externă. Valorosul studiu publicat la mijlocul anilor nouăzeci de Vladislav Zubok reconstituie cu acribie reacţiile conducerii colective de la Kremlin din perioada următoare morţii lui Stalin. Conform surselor de arhivă citate de Zubok, prima preocupare a noilor lideri a urmărit găsirea unor mijloace menite să reducă funesta tensiune internaţională şi să prevină izbucnirea unui conflict frontal cu SUA, dar fără ca prin aceasta să fie afectate cuceririle realizate în timpul lui Stalin. In acel context, propunerea insistent făcută de ministrul chinez de externe, Ciu-Enlai, prezent la ceremonia funerară a dictatorului dispărut, de a se iniţia negocieri cu scopul încheierii unui armistiţiu în Coreea, a fost considerată oportună de cei trei primi triumviri, Beria, Malenkov şi Molotov, recunoscuţi a se afla în fruntea conducerii colective291.
In săptămânile următoare au fost date şi alte semnale care să arate dorinţa Moscovei de detensionare a atmosferei internaţionale: au fost restabilite relaţiile diplomatice cu Grecia, Israel şi Iugoslavia, s-a renunţat în mod formal la orice pretenţii teritoriale faţă de Turcia şi a fost abrogat aberantul decret emis din ordinul lui Stalin, care interzicea căsătoria cetăţenilor sovietici cu străini. Consensul noilor liderii în favoarea destinderii a intrat însă repede în impas. Doi factori s-au aflat la originea acestei obstrucţionări: procesul de clarificare a poziţiilor ierarhice din cadrul

conducerii colective, care a generat imediat formarea unor grupări adverse; iniţiativele lui Beria, care a propus o repliere tactică a hegemoniei sovietice în Europa, recte retragerea trupelor Armatei Roşii din Austria şi Germania, cu scopul realizării în scurt timp a unui modus vivendi cu Statele Unite ale Americii292, dar şi împăcarea rapidă cu Tito, chiar dacă acest lucru impunea
datorită rolului nefast jucat anterior de acesta în deteriorarea relaţiilor cu Tito. Vezi Expansion and Coexistence, pp. 542-543. Totuşi, de la sfârşitul anilor şaptezeci, ideea că Beria ar fi intenţionat să cedeze Germania Răsăriteană în 1953 a câştigat tot mai mulţi adepţi: Martin McCaulev, Marxism-1juiinism in German Democratic Republic: The Socialist Unity Part) (SED), London, 1979, pp.78-79; F. Feher and A. Heller, Hungaty 1956 Revisited: TheMessage of a Revolution — A Quarter of a Century l^iter, London, 1983, pp.31-33,78; F.S. Larrabee, „Soviet Crisis Management in Eastern Europe", in Da vid Holloway and J.M.O. Sharp, eds., The Warsaw Pact: Alliance in Transition'i, London, 1984, pp.112-114.
2'" Vladislav M. Zubok, „Soviet Intelligence and the Cold War: The ‚Small' Committee of Information, 1952-1953", Diplomatic Histoij, voi. 19, No. 3,1995, pp. 459-460.
~'2 James Richter, Re-examining Soviet Policy Towards Gert/iany During the Beria Interregnul», CW1HP, Working Paper No. 3, Washington, D.C., 1993, pp. 3-7, passim. , , ,

asumarea greşelilor comise în timpul lui Stalin. Intr-o primă instanţă, numai Molotov s-a opus tranşant proiectelor lui Beria, care, pe de altă parte, reuşise să câştige o anumită ascendenţă asupra colegilor săi, convingându-i să accepte şi alte măsuri de relaxare a vieţii politice interne.
Datorită reputaţiei ce şi-o dobândise anterior, conduita lui Beria din primele luni de după moartea lui Stalin ar putea fi considerată surprinzătoare. Atât cât lasă să se întrevadă documentele sovietice care au putut fi consultate, „liberalismul" promovat de acesta nu trebuie considerat nici defetism, acuzaţie care a stat la baza lichidării sale, dar nici ca o încercare de întoarcere spre democraţie. Istoricii americani şi ruşi care au încercat să clarifice acest subiect, au perceput în iniţiativele lui Beria tendinţa acestuia de a promova o politică externă realistă, care, prin succesele ce sconta să le obţină în planul destinderii, urma să îi asigure poziţia de conducător în Uniunea Sovietică293. Prin concesia ce intenţiona să o facă în privinţa Germaniei Răsăritene, care ar fi urmat să devină o provincie în cadrul unei Germanii reunificate şi neutre, Beria a încercat să prevină pe termen scurt, asemenea lui Stalin, înarmarea R.F.G., pentru a reuşi în perspectivă crearea unei breşe în blocul occidental. Surse documentare, încă incomplete, provenite din arhivele sovietice, est-germane şi maghiare, atestă faptul că Beria a intenţionat, prin intermediul serviciilor secrete, să intre în contact cu oficiali occidentali, cărora dorea să le propună reglementarea problemei germane în termenii precizaţi mai sus294. Datorită implicării sale în proiectul de fabricare a bombei atomice, Beria devenise conştient că principala slăbiciune a URSS în confruntarea cu America o reprezenta decalajul tehnologic. Tocmai de aceea el a încercat să obţină o dezangajare a puterilor vestice în domeniul înarmării, care să ofere Uniunii Sovietice un răgaz necesar pentru a se fortifica295. Temut şi urât în aceeaşi măsură de cei mai
293 Amy Knight, Beria: Stalin's First \jeutenant, New York, 1993, pp.149-180; D. M. Sickle, ed., The fterici Affair, New York, 1993, capitolul introductiv.; Vladislav Zubok and Constantine Pleshakov, Jnside Ibe Kremlin's Cold War, pp. 156-163.
294 Apud Christian F. Ostermann, „'This Îs Not A Politburo, But A Madhouse'. The Post-Stalin Succesion Struggle, Soviet Deutschlandpolitik and the SED: New Evidence from Russian, German and Hungarian Archives", CW1HP Bulktin, No. 10, March 1998, pp. 61-72. Caracterizarea făcută Politburo-u\w sovietic, care formează prima parte a titlului, a fost formulată de Kurt Gregor, ministrul comerţului exterior din R.D.G., în şedinţa din 9 iunie 1953 a Biroului Politic al Partidului Socialist Unit.
2"5 în pofida caracterizării drastic negative care i-a facut-o, Volkogonov admite că Beria a dat dovadă de realism insistând pentru dezvoltarea ramurilor tehnologice din URSS, inclusiv prin atenţia acordată realizării bombei cu hidrogen, a cărei primă explozie s-a produs după arestarea sa, în august 1953. Vezi Dmitri Volkogonov, The Rise and Pali of the Soviet Empire, pp. 185-195. Şi Molotov a admis că Beria a încercat să fortifice militar

mulţi dintre colegii săi din conducere, lui Beria i-a fost fatală revolta populară declanşată la 16 iunie 1953 în partea estică a Berlinului, după ce, cu doar trei săptămâni înainte, susţinuse în şedinţa Cabinetului sovietic adoptarea unei rezoluţii prin care să se pună punct ocupaţiei militare sovietice în Germania. In acele împrejurări, camarazii săi au găsit ocazia favorabilă pentru a-1 încrimina şi aresta, în cel mai autentic stil stalinist, sub acuzaţiile de defetism, spionaj şi trădare, deşi, aşa cum reiese din informaţiile revelate după 1989, motivul real 1-a constituit teama majorităţii din prezidiul PCUS că, urmând linia politică propusă de Beria, Uniunea Sovietică îşi va pierde imperiul est-european296.
Fără să subapreciem implicaţiile luptei pentru putere din interiorul Kremlinului, trebuie spus că eliminarea lui Beria — secvenţă prezentată ulterior de învingători ca o dovadă iniţială a dorinţei lor de destalinizare -semnifică, în primul

rând, obsesia conducătorilor sovietici de a păstra nealterate cuceririle externe obţinute în timpul lui Stalin. Această preocupare a rămas o constantă fundamentală a politicii externe a Moscovei, care a încercat încontinuu să obţină din partea puterilor occidentale acceptarea permanenţei dominaţiei sovietice asupra Europei Estice. In pofida remanentei în acest clişeu reacţionar şi obsesiv în acelaşi timp, Uniunea Sovietică a parcurs în deceniul ce a urmat o perioadă de ample transformări, în care progresele înregistrate în domeniul tehnico-militar şi în economie au fost acompaniate de eforturile de renovare a strategiei politice externe şi interne şi de modernizare socială. Nu există nici un dubiu că adoptarea şi, mai cu seamă, dezvoltarea Noului Curs din politica sovietică s-a datorat celui care i-a succedat lui Stalin, Nikita Sergheevici Hruşciov, chiar dacă, prin
Uniunea Sovietică, dar a susţinut că acesta nu înţelegea nimic din „fineţurile politicii la nivel mondial". Vezi Molotov Remembers, pp. 325-326.
2% Nici vinul dintre memorialiştii care, la acea dată, se aflau în cercurile conducătoare de la Kremlin nu s-a străduit să fie foarte convingător în privinţa veridicităţii vinovăţiilor ce i-au fost imputate lui Beria. Transpar în schimb aversiunea şi teama, pe care aceştia le. manifestau faţă de Beria. Vezi Andrei Gromyko, Memoires, London, 1989, pp. 148-154; Kbrushcbev Remembers: The Clasnost Tapes, Boston, 1990, pp. 124-126, prezintă aceeaşi variantă, precum în prima ediţie a memoriilor sale din 1970, pp.336-337. Subiectul este expediat în aceeaşi manieră în, Molotov Remembers, Chicago, 1993, pp. 102-105. Studiul lui James Richter, Re-examining Soviet Policy, pp.10-14 şi teza de doctorat a lui Hope M. Harrison, The Bargaining Power of Weaker Allies in Bipolariţy and Crisis: The Dynamics of Soviet-East German Relations, 1953-1961, Columbia University, 1993, citează surse arhivistice est-germane şi sovietice, care conţin o mărturie târzie, făcută de Hruşciov lui Ulbricht, conform căreia Beria şi Malenkov ar fi fost gata să „vândă Germania socialistă occidentalilor în schimbul destinderii". Vezi şi Vladislav Zubok and Constantine Pleshakov, Inside the Krem/i/i's Co/dWar, p.\6\, notele 84-86.

,

atitudinea în care acesta s-a postat la început, a lăsat impresia că se opune ideilor de schimbare şi destindere propuse de Beria şi Malenkov297. Tocmai maniera sa atipică de conducere, în contrast cu ceea ce se întâmplase anterior, a suscitat interpretări divergente privitoare la rolul său ca lider al Uniunii Sovietice, pentru ca finalmente să prevaleze opiniile celor care au văzut în Hruşciov primul reformator al sistemului sovietic298.
Apetitul lui Hruşciov pentru reforme nu poate fi pus la îndoială, dar este necesar să remarcăm că, în mai multe dintre acţiunile sale, el s-a asociat unor iniţiative venite dinspre anumite structuri de putere ale sistemului sovietic. Deloc întâmplător, primele impulsuri, care au pretins cu stringenţă efectuarea de reforme, au venit dinspre armată. Profund nemulţumiţi de stagnarea conceptuală a doctrinei militare mai mulţi membri influenţi din Marele Stat-Major şi din corpul de strategi ai Armatei Roşii au reclamat noii conduceri sovietice adaptarea concepţiei şi mecanismelor de apărare la imperativele militare ale timpului299. O parte a responsabililor militari a
21)1 In memoriile sale (Witness to hlistory, p. 370), Charles Bohlen considera că, prin înfrângerea lui Malenkov, care prin cultură şi raţionalism îi era net superior lui Hruşciov, s-a pierdut o mare şansă în procesul de aplanare a războiului rece şi de instaurare a destinderii reale.
2')s La mijlocul anilor şaizeci, Merle Fainsod („Khrushchevism in Retrospect", Probkms of Communism, No.l, 1965, pp.3-19; „Khrushchevism", in M.M. Drachkovitch, ed., Marxism in the Modem World, Stanford, 1965) a susţinut că Hruşciov nu a fost decât un lider tranzitoriu, cu o prestaţie lipsită de consistenţă, inclusiv în domeniul reformelor, care a sfârşit prin a fi eliminat de sistem. Această manieră interpretativă, sau cel puţin exprimarea ei în forme interogative, poate fi întâlnită şi în lucrări ulterioare: George W. Breslauer, Khnuhchev and Bmţhnev as I Jiaders: Building y'lutboriţy in Soviet Politics, London, 1982, pp. 12-18; Martin McCauley, „Khrushchev as Leadet" in Martin McCauley, ed., Khrushchev and Kbruschchevism, Bloomington and Indianapolis, 1987, pp.9-29. Mult mai răspândite au fost analizele ce l-au considerat pe Hruşciov drept un lider reformist, care a încercat să modernizeze şi să facă eficient sistemul sovietic. Vezi David J. Dallin, Soviet toreign Policy after Sta/i», Philadelphia, 1961; Edward Crankshaw, Kbmshchev, London, 1966; Cari A. Linden, Khrushchev and the Soviet] Jiadership, Baltimote, 1966; Michel Tatu, Power in the Kremlin from Khrushchev to Kosygin, New York, 1968. Această opinie a devenit cvasi-acceptată din anii optzeci, Seweryn Bialer, Stalin's Siucessors: Jjiadership, Stability and Change in the Soviet Union, Cambridge, 1980; Stephen F. Cohen, Alexander Rabinowitch and Robert Sharlet, eds., The Soviet Union since Stalin, London, 1980.
2'w Recunoscut pentru pertinenţa analizelor privitoare la mentalul politic sovietic, Robert Tucker (The Soviet Politica! Mind. Stalinism and Post-Stalin Chunge, New York, 1972, pp. 240-282) a subliniat faptul că, şi după moartea lui Stalin, chestiunile de natură militară au fost întotdeauna considerate de liderii de la Kremlin ca fiind primordiale pentru supravieţuirea Uniunii Sovietice. Aşa se explică solicitudinea corpului decizional sovietic faţă de cererile exprimate de o parte a responsabililor militari. Acelaşi punct de vedere, dar argumentat dintr-o altă perspectivă, este susţinut de Roman Kolkowitz (The Soviet Military

solicitat în primul rând abandonarea intangibilei, până atunci, dar vetustei doctrine staliniste a celor cinci factori permanent operaţionali, care trebuia imediat înlocuită cu o nouă concepţie strategică fundamentată pe armamentul nuclear. Succesul detonării, în august 1953, a primei bombe termonucleare sovietice a constituit o premiză favorabilă în această direcţie, însă, la nivelul comenzii militare, au rămas numeroase cadre care s-au opus schimbărilor în discuţie, şi în primul rând ideii de reducere a efectivelor de masă ale armatei sovietice311".
Momentul de cumpănă, generat de opoziţia „conservatorilor", a fost depăşit şi datorită intervenţiei influentului teoretician militar, generalul Talenski, care, într-un foarte curajos articol publicat în septembrie 1953, în revista cu circulaţie restrânsă Voennaia Mysl', a arătat că, „nici un sistem social, nici măcar cel sovietic, nu poate pretinde că a inventat legi specifice, pe baîţa cărora să poată fi câştigate războaiele". Intervenţia lui Talenski, susdnută în lunile următoare de alţi teoreticieni şi comandanţi militari, precum mareşalii Sokolovski şi Rotmistrov, a avut un aport decisiv în declanşarea procesului de reformare a strategiei militare sovietice3"1.
Noua strategie militară a Uniunii Sovietice a fost proclamată abia la 14 ianuarie 1960, într-un discurs ţinut de Nikita Hruşciov. Liderul de la Kremlin a anunţat atunci că în sfera militară se produsese o revoluţie (revolutsii v voennom de/k), iar principala consecinţă a acestui fapt era că Uniunea Sovietică urma să utilizeze armele atomice în cazul unui război cu lagărul capitalist. Nici declaraţia şi nici expresia folosite de Nikita Hruşciov nu reprezentau o noutate3"2. In schimb, data târzie la care sovieticii şi-au
and the Com/minist Parţy, Priceton, Newjersey, 1967, cap. IV; „Military Intervention in the Soviet Union: Scenario fot Post-Hegemonial Synthesis" in Roman Kolkowitz and Andrej Korbonski, eds., Sotdiers, Peasants, and Bureaucrats. CJvil-Military Kelations in Communist and Modemişing Sodeties, London, 1982, pp. 109-138), care a evidenţiat rolul de factor modernizator jucat în anumite situaţii de structurile militare sovietice.
31111 Unul dintre cei care s-au opus propunerii de renunţare la doctrina militară stalinistă a fost generalul-locotenent Krasilnikov din Marele Stat-Major. Acesta a susţinut că armele nucleare nu vor putea suplini rolul jucat de o armată de masă. Vezi Raymond Garthoff, Soviet Strategy in tbe Nuclear Age, p. 79.
301 Importanţa articolului publicat de Talenski a fost semnalată la puţin timp după aceea de Nikolai Galay, „New Trends in Soviet Military Doctrine", Bulietin of the Institute for the Study of (J.V.VR, Munich, June, 1956, pp. 9-11. Citatul provine din H. S. Dinerstein, War and the Soviet Union, New York, 1959, pp. 41, 53-54. Privitor la campania de susţinere a ideilor lui Talenski, de către mareşalul Sokolovski în l^yestia şi de mareşalul Rotmistrov în Krastu/ya Zve^da, vezi Raymond J. Swider, Jr., Soviet Military Reform in the Twentieth Century. Three Case Studies, Connecticut and London, 1992, p. 126.
302 până la acea dată, Hruşciov însuşi a ameninţat în mai multe rânduri că ţările vest-europene pot fi supuse unor lovituri nucleare sovietice: în timpul crizei Suezului, „a cerut

oficializat adoptarea doctrinei nucleare indică nu doar secretomania specifică Moscovei, ci şi fricţiunile dezvoltate în legătură cu acest subiect, şi cu altele, în cadrul grupului decizional de la Kremlin.
Persistenţa opacităţii care învăluie arhivele sovietice impune ca procesul de elaborare şi evoluţia doctrinei nucleare a URSS din deceniile şase şi şapte ale secolului trecut să poată fi reconstituite, în primul rând, pe baza materialelor şi studiilor întocmite în cercurile academice occidentale şi în cadrul agenţiilor specializate ale guvernului american. Probabil că cea mai cuprinzătoare şi informată lucrare concepută în acest scop rămâne studiul elaborat, în cadrul Departamentului de Istorie al Pentagonului, de trei j specialişti de marcă în acest domeniu, Ernest May, John Steinbruner şi Thomas Wolfe. Finalizată în 1981, după cinci ani de muncă asiduă, şi declasificată doar parţial în decembrie 1990, lucrarea în cauză prezintă o examinare în cele mai mici detalii şi a perioadei de formare a doctrinei nucleare sovietice, recte a anilor 1953 -1960303.
Datele conţinute în studiul de mai sus, dar şi informaţiile aduse de lucrări anterioare sau mai recente, permit identificarea a două etape tranzitorii ale acestui proces: 1953-1956 şi 1957-19613"4. în prima dintre ele, britanicilor şi francezilor să ţină cont de capacitatea devastatoare a rachetelor sovietici\\'ezi Sir William Hayter, The Kremlin and the Embassy, New York, 1966, p. 146. La fel a procedat în 1958, după începutul celei de a doua crize a Berlinului, când, în vreme ce la Geneva se desfăşurau negocieri privind statutul Berlinului, 1-a avertizat pe Averrell Harriman că, „tancurile americane care apărau Berlinul vestic vor fi nimicite în câteva secunde de rachetele sovietice". Vezi Averrell Harriman, America and Russia in a Changing World, New York, 1971, p. 62. Pe de altă parte, în periodicele sovietice de specialitate, unele dintre acestea fiind publicate şi în limba engleză, Internaţional Affairs, Voennaya Mysl' (Gândirea militară) sau Voennyi Vestnik {Cronica militară), sintagma de revoluţie în sfera militarăm fost frecvent utilizată după 1957.
303 Ernest May, John Steinbruner and Thomas Wolfe, History of the Strategic Arms Competition, 1945-1972, ed. Alfred Goldberg, Office of the Secretary of Defence, Historical Office, March 1981, pp. 334-392. Şi alţi autori de referinţă susţin că, în intervalul mai sus precizat, doctrina nucleară sovietică s-a aflat într-un stagiu de formare. Vezi

David Holloway, The Soviet Union and the Amis Race, New Haven, 1984, pp. 84-85; Raymond L. Garthoff, Detterence and Revolution in Soviet Militaty Doctrine, pp. 32-45. Acest lucru a fost recunoscut în anii perestroika-<z\ într-o istorie oficioasă a armatei sovietice: A. A. Babakov, Vooruţheniye Si/y SSSR Posle Voiny (1945-1986 gg) [torţele armate ale URSS după război (1945-/mj], Moskva, 1987, p. 91.

3(14 Ernest May, John Steinbruner and Thomas Wolfe, loc.cit.; Arnold L. Horelick, Michael Rush, Strategic Power and Soviet Foreign Policy, Chicago, 1966, pp. 35-102, delimitează aceste stagii taportându-se la dezvoltarea echipamentului militar sovietic; Jonathan Samuel Lockwood, Kathleen O'Brien Lockwood, The Russian ViemofU.S. Strategy. lts Past, Its t'uture, New Brunswich and London, 1993, pp. 29-37, 47-61, au examinat, cu precădere, opiniile exprimate în publicaţiile sovietice de specialitate, din acea perioadă, de responsabilii Ş1 teoreticienii militari.

şj ca rezultat al persuadării lor de către tehnocraţii militari, conducătorii sovietici au hotărât să acorde armamentului nuclear rolul central în strategia militară a URSS. Un prim indiciu al evoluţiei în această direcţie au fost măsurile care arătau intenţia guvernului sovietic de a reduce efectivele de masă ale Armatei Roşii. Două comunicate oficiale ale Moscovei, în 1955 şi în 1956, au anunţat demobilizarea a peste 1,8 milioane de soldaţi, dintr-un total de 5,8 milioane305. Pe de altă parte, surse documentare sovietice secundare au lăsat să se întrevadă aportul important adus în adoptarea acestei decizii de progresele înregistrate în domeniul tehnicii militare: experimentul reuşit al detonării, în noiembrie 1955, a primei superbombe sovietice cu o capacitate de distrugere multimegatonică şi înzestrarea submarinelor sovietice, în acelaşi an, cu rachete balistice3"6.

Procesul de cristalizare a doctrinei nucleare sovietice s-a produs în decursul celui de a doua etape. Conform lui A. A. Babakov, autorul istoriei oficiale a Armatei Roşii în perioada postbelică, Conferinţa desfăşurată în luna mai 1957, sub patronajul ministrului apărării Gheorghi Jukov, în cadrul căreia s-au reunit figurile proeminente ale ştiinţei militare sovietice, personalului de comandă, precum şi responsabili ai complexului militar-industrial, a reprezentat un moment de răspântie şi cu urmări de durată în formularea opţiunii nucleare a Uniunii Sovietice. Concluziile Conferinţei, care au fost întrutotul asumate de decidenţii politici, arătau că un viitor război cu Statele Unite nu putea fi decât unul nuclear. în această perspectivă, mobilizarea şi pregătirea tuturor mecanismelor şi pârghiilor statului sovietic pentru a face faţă consecinţelor unui asemenea conflict deveneau obligatorii3"'. Lansarea cu succes a primului Sputnik a consolidat această viziune radicală, care a putut fi ulterior cunoscută prin opiniile expuse de

305 In consonanţă cu spiritul Genevei, sovieticii au anunţat o primă reducere a efectivelor militare, cu 640 000 de oameni, în august 1955, pentru ca, în mai anul următor, să fie anunţată demobilizarea a încă 1,2 milioane de militari. Vezi Thomas W. Wolfe, Soviet Power and Europe, 1945- 1970, p. 164.

311(1 Harriet Fast Scott and William F. Scott, eds., The Soviet Art of War, Doctrine, Strateg and Tactics, Boulder, 1982, pp. 142-148, reproduc consideraţiile mai multor autori şi oficiali sovietici, care au mărturisit că, în anii respectivi, toate dezbaterile asupra strategiei militare începeau şi aveau ca subiect central rolul conferit armamentului atomic. Pentru superbomba sovietică din 1955 vezi David Holloway, Sta/in si bomba atomică, laşi, 1998, pp. 328-330. Dotarea submarinelor sovietice cu rachete balistice, încă din 1955, a fost dezvăluită de A. A. Babakov, Voomţheniye Si/y, p. 105. Conform estimărilor făcute în acea perioadă de CIA, sovieticii ar fi reuşit acel lucru abia în 1959. Cf. „Military Power Gains of the USSR. Letter from the Office of the Director of the CIA, August 18, 1959", în Paul Kesaris, ed., CIA Research Reports, The Soviet Union, 1946-1976, University Publications of America, 1982, p. 3.

3117 A. A. Babakov, Voomţheniye Si/y, pp. 115-117.

mai mulţi responsabili politici şi militari, în lucrarea publicată la începutul anilor şaizeci, în două volume, sub titlul Marxism-leninismul despre război si armată.

Intransigenţa doctrinei nucleare sovietice a fost dezvăluită în cartea coordonată de mareşalul Vasili Sokolovski, Voennaia strategiia [Strategia militară), a cărei primă ediţie a apărut în 1962. Considerată, mai mult de două decenii, lucrarea fundamentală a artei şi strategiei militare sovietice, Voennaia strategiia a prezentat, fără reţinere, rezultatul produs de revoluţia din domeniul militar în gândirea strategică a liderilor sovietici: formarea unei concepţii necruţătoare privitoare la desfăşurarea unui război cu puterile occidentale. Conform lui Sokolovski, declanşarea unui asemenea conflict conducea ' obligatoriu la un război total, iar Uniunea Sovietică urma să recurgă la lovituri nucleare pe scară largă, care aveau să ţintească, fără vreo diferenţiere, marile aglomerări urbane, obiectivele industriale şi militare3"8. Semnificativ este faptul că, făcându-şi cunoscută această viziune, liderii de la Kremlin au căutat să sublinieze vulnerabilitatea Europei ostatice, insistând asupra faptului că ţările din partea vestică a bătrânului continent rămâneau ţinta predilectă a atacurilor sovietice, preconizate să se desfăşoare după modelul blit^-krieg30".

3118 Teza războiului nuclear total a fost menţinută şi în a doua ediţie a Voennaia strategiia, publicată în 1963. Vezi David M. Glantz, The Military Strategi of the Soviet Union. A History, London, 1992, pp. 180-199; R. Craig Nation, Black Eartb, Red Star. A History ojSoviet Securit) Policy, 1917- 1991, Ithaca and London, 1992, pp. 214-217.

Istoricul ceh Petr Lunâk a descoperit recent în arhivele militare cehoslovace, Planul de lupta al Tratatului de la Varşovia, aprobat în 1964. Documentul în cauză, confirmă faptul că sovieticii intenţionau să dezvolte un atac nuclear masiv asupra ţărilor vest-europene, în cazul declanşării unui război cu Occidentul. Conform aceloraşi surse arhivistice, Uniunea Sovietică a renunţat la aşa-numita doctrină Sokolovski după 1985. Cf. Petr Lunâk, „Za devet dnu jsme v Lyonu. Plan pouziti Cekoslovenske lidove armady v pripade valky z roku 1964 (Vom fi la Lyon în nouă zile. Planul de invazie al forţelor armate cehoslovace în eventualitatea unui război)", Soudobe Dejny, VII, 2000, C. 3, pp. 119-157; Idem, „Planning for Nuclear War: The Czechoslovak War Plan of 1964", CW1HP Bulletin, No. 12-13, Fall-Winter 2001, pp. 289-298. Vezi şi comunicatul France Presse, reprodus în Evenimentul Zilei, 24 mai 2000, p.13.

■™ La scurt timp după publicarea ediţiei a doua a lucrării lui Sokolovski, Thomas W. Wolfe, Soviet Strateg)' at the Cmssroads, Cambridge, Massachusetts, 1964, pp. 224-226, a semnalat existenţa unui conflict de gândire în strategia sovietică, între cei care susţineau concepţia războiului-fulger, temându-se că sistemul militar şi economia sovietică n-ar face faţă faţă unui conflict de durată, şi promotorii ideii că războiul putea să dureze mai mulp ani, dar acest fapt impunea folosirea, cu precădere, a armelor convenţionale. După David Holloway, The Soviet Union and the Arms Race, pp. 42-44, concepţia ultimilor reflecta situaţia reală, deoarece, la începutul anilor şaizeci, rachetele sovietice capabile să lovească eficient vestul Europei erau în număr mic, SS-6, sau se aflau în stadiul de prototip, SS-7 şi SS-8. Documentul descoperit de Petr Lunak validează teza lui Holloway, Planul de luptă din 1964 prevăzând utilizarea a maximum 35 de bombe atomice în prima săptămână.

Totuşi, din raţiuni de ordin intern, dar, foarte probabil, şi datorită influenţelor lăsate de Doctrina McNamara, doctrina nucleară sovietică a devenit mai flexibilă spre sfârşitul decadei a şaptea a secolului trecut. In ediţia a treia a Voennaia strategiia, publicată în 1968, mareşalul Sokolovski a introdus o nuanţare semnificativă în teoria războiului nuclear general, admiţând că utilizarea armelor atomice nu era obligatorie, urmând să fie determinată de tipul şi amploarea acţiunilor militare desfăşurate"". Dată fiind importanţa ce îi fusese conferită acestei „Biblii" a strategiei sovietice, este evident că intervenţia rectificatoare a lui Sokolovski nu a putut fi o iniţiativă personală. In schimb, există mai multe indicii care ne îndrumă să vedem în această repliere, din statuările atât de tranşante ale artei şi teoriei militare sovietice postbelice, un moment al adevărului, care reflecta îndoielile şi temerile elitei conducătoare sovietice privitoare la foarte probabilele consecinţele ale unui război nuclear311.

In acelaşi timp cu debutul discuţiilor referitoare la elaborarea doctrinei nucleare, în cadrul grupului decizional de la Kremlin a fost ridicată problema corelării normelor şi finalităţilor proclamate în ideologia sovietică la exigenţele create de era atomică. Deşi erau implicaţi de pe poziţii adverse în competiţia pentru dobândirea supremaţiei politice, Malenkov şi Hruşciov au pledat, în demersuri separate, pentru imediata abolire a dogmei formulată de Stalin, privitoare la inevitabilitatea războiului dintre lumea capitalistă şi cea comunistă312. Argumentul folosit de amândoi, pentru a-şi convinge colegii

3111 V. D. Sokolovsky, Soviet Mi/itary Strategy, ed. and trans. by H. F. Scott, New York, 1975, pp. 64-69. Perspectiva deschisă prin noua interpretare făcută de Sokolovski a fost iterată cu fidelitate în lucrările de specialitate publicate ulterior. Deşi, înainte, se manifestase ca teoretician promotor al războiului nuclear total, mareşalul I. Kh. Bagramiam s-a conformat noii direcţii, statuând cu prudenţă Q/oennuiei istorii» [Istoria militarâ\, Moskva, 1971, p.345) că, „deşi anali^ea^ă factorii care pot conduce războiul în ipostaza utilizării armelor nucleare, ştiinţa militară sovietică nu exclude posibilitatea desfăşurării acestuia cu mijloace convenţionale".

311 în pofida faptului că, în discursurile oficiale au continuat să fie respectate cadrele „ortodoxismului" marxist-leninist, de la sfârşitul anilor şaizeci, liderii sovietici au început să se lase persuadaţi de analizele „nonconformiste" venite dinspre mediile academice. Mai mulţi membri ai Academiei de Ştiinţe a URSS şi directori ai unor Institute de cercetare (V. Gantman, V. Israelian, N.N. Inozemţev, Ye. Modrjinskaya, D. Yermolenko) au reuşit să impună ideea aplicării creatoare a leninismului. Toţi aceştia, au susţinut public analiza făcută de Nikolai Inozemţev, conform căruia metodologia de studiere a relaţiilor internaţionale nu trebuie subordonată, nici tezei luptei de clasă, nici ideii de revoluţie mondială. Apud Allen Lynch, The Soviet Study of International Re/ations, Cambridge, Massachusetts, 1987, pp. 43-44.

312 Cu toate că, ulterior, s-a zbătut el însuşi pentru a impune această opţiune în Prezidiul Partidului, Hruşciov a speculat cu abilitate campania iniţiată în această direcţie de Malenkov, pe care 1-a acuzat de revizionism defetist şi erori politice primejdioase, pentru că a susţinut că armele de distrugere în masă impun detensionarea relaţiilor internaţionale. Vezi

din Prezidiul PCUS de necesitatea înfăptuirii acestui act, arăta că, satisfacţiei de a fi devenit, datorită forţei nucleare ce o deţineau, în sfârşit egalii infatuaţilor capitalişti americani313, trebuia să îi fie contrapusă imaginea de la finalul unui război atomic, situaţie în care, nici măcar ipoteticul învingător n-ar mai fi putut culege roadele victoriei.

Influenţaţi şi de memorandumurile înaintate în anii 1953-1954 de grupul savanţilor „atomişti"314, tot mai mulţi membri ai Prezidiului Partidului au devenit conştienţi de paradoxurile şi riscurile generate de dezvoltarea puterii nucleare. Deliberările care s-au desfăşurat în acel context, au rezultat în adoptarea unei noi doctrine ideologice, aceea a coexistenţei paşnice dintre cele două sisteme sociale opuse. Ideea coexistenţei dintre capitalism şi comunism nu a reprezentat un element inedit în arsenalul politicii sovietice. La începutul anilor douăzeci, Lenin şi ulterior Stalin au promovat concepţia, conform căreia, până avea să îşi consolideze puterea, Uniunea Sovietică urma să desfăşoare relaţii pacifice cu „burghezia imperialistă"3'3. La fel ca în cazul proclamării doctrinei nucleare, dar din motive diferite, enunţarea doctrinei coexistentei paşnice a fost întârziată câţiva ani, deşi elemente specifice

Andrei Malenkov, O moem o/se Georgii Malenkove (Despre tatăl meu, Georgi Malenkov), Moskva, 1992, pp. 115-117, apud V. Zubok, C. Pleshakov, biside tbe Kremlin's Cold War, pp. 168-169.

313 Mai mulţi sovietologi americani au semnalat complexul de inferioritate, mascat, dar posibil de identificat, resimţit de liderii sovietici, atât din cauza decalajului de dezvoltare şi de prosperitate existent între societatea americană şi cea sovietică, dar şi datorită faptului că proveneau din straturi sociale joase. Vezi Milton Rokeach, The Open and Close Mind, New York, 1960, pp. 34-26; Cari A. Linden, Kbrnshchev and the Soviet 1 jwdership, pp. 18-19. Zubok şi Pleşakov (lnside the Kremlin's Cald War, pp. 177-179) subliniază şi ei această stare de spirit a conducătorilor de la Kremlin, găsind elocvent modul în care membrii Biroului Politic şi-au exhibat cu insistenţă, în iunie 1959, în faţa lui Averrell Harriman, originile sociale umile: Hruşciov a amintit că se născuse într-o familie săracă din Donbas, Mikoian a mărturisit că era instalator de meserie, Gromîko, faptul că tatăl său fusese nevoit să cerşească, iar Frol Kozlov că fusese un copil abandonat, şi crescuse înafara unei familii.

114 în martie 1954, patru savanţi de frunte ai ştiinţei atomice sovietice, Igor Kurceatov, Abram Alikhanov, Isaak Kikoin şi A. P. Vinogradov au adresat conducerii Partidului un Memoriu, în care atrăgeau atenţia că, dată fiind forţa de distrugere a armelor nucleare, în cazul declanşării unui astfel de război „.. .utilizarea pe scară largă a armelor atomice va conduce la devastarea reciprocă a ambelor ţări combatante şi va face imposibilă existenţa vieţii pe întreg globul pământesc". Autorii concluzionau, într-un mod tranşant, „Nu putem admite ca omenirea să fie confruntată cu enorma ameninţare a sfârşitului oricărei forme de viaţă pe Pământf. Iniţial, acest Memoriu a fost prezentat numai primului-secretar, Hruşciov, premierului Malenkov şi ministrului de externe, Molotov. Apud Yuri Smirnov and Vladislav Zubok, „Nuclear Weapons after Stalin's Death: Moscow Enters the H-Bomb Age", CWIHP Bn/le/in, Issue 4, 1994, pp. 1, 14-18 (citatul la p. 14, nota 7).

Mi E. H. Carr, The Bolshevik Kevolution, 1917-1923, voi. 3, New York, 1953, p. 442; Adam B. Ulam, Expansion and Coexistence, pp. 135-136.

ei fuseseră deja introduse în practica politicii externe. Amânarea s-a datorat opoziţiei câtorva membri ai Prezidiului PCUS, în primul rând a lui Molotov"", iar oficializarea noii formule ideologice s-a produs abia la Congresul „destalinizării", secvenţă care a marcat o primă victorie importantă obţinută de Hruşciov împotriva veteranilor stalinişti.

Promovarea ideii de coexistenţă paşnică a avut ca scop esenţial eficientizarea politicii externe sovietice. Cu toate că, şi după februarie 1956, „conservatorii" aflaţi la conducerea diferitelor structuri ale administraţiei de partid şi de stat au continuat să îi reproşeze că în acest mod compromite şi slăbeşte poziţia de mare putere revoluţionară a Uniunii Sovietice317, nici discursurile şi, cu atât mai puţin, acţiunile dezvoltate de guvernul de la Moscova în spaţiul politic internaţional, nu au înregistrat vreun recul în privinţa agresivităţii. Sub emblema coexistenţei paşnice, Hruşciov a încercat, la fel cum se străduiseră mai devreme Beria şi Malenkov, să corecteze şi să recupereze o parte din erorile strategice şi pierderile de imagine resimţite de Uniunea Sovietică din cauza dogmatismului stalinist. în acesta perspectivă, Hruşciov a urmărit realizarea a trei categorii de obiective:

• amplificarea razei de acţiune şi de influenţă a politicii sovietice, inclusiv înspre Lumea a Treia, unde a intuit că pot fi valorificate sentimentele anti-occidentale ale popoarelor recent decolonizate318.

31(1 La Congresul al XXII al PCUS, 17-31 octombrie 1961, Hruşciov şi Mikoian l-au atacat violent pe Molotov pentru că acesta s-a opus în permanenţă ideii de competiţie paşnică între lumea capitalistă şi cea comunistă. Vezi Congresul al XXIl-lea al P.C.U.S., Bucureşti, 1962, pp. 344-356. Molotov însuşi, i-a declarat lui Felix Chuev că, în anii 1953-1955, a fost singurul membru al Po/itburo-ului care s-a împotrivit cu fermitate adoptării doctrinei coexistenţei paşnice. Molotov Remembers, pp. 83-84.

117 în octombrie 1956, Hruşciov s-a lamentat lui Tito, căruia i-a cerut să sprijine intervenţia în U ngaria, că, „In Uniunea Sovietică sunt destui oameni care spun... atunci când S talin se afla la conducere, toţi i se supuneau fără crâcnire şi nu existau tulburări. Dar, de când au venit la putere aceşti nepricopsiţi Rusia suferă înfrângeri.. .şi, iată, pierde Ungaria". Cf. Veliko Minciunovic, Moscow Diary, p. 134.

318 Hruşciov a abrogat dogma stalinistă a „impurităţii revoluţionare" a ţărilor decolonizate la Congresul al XX-lea. Tot atunci a revizuit şi teza lui Lenin, susţinând că popoarele decolonizate vor constitui o zonă a păcii, care va

îngrădi expansiunea imperialistă. Primii paşi concreţi în această direcţie au fost făcuţi în 1955, când Uniunea Sovietică a încheiat un tratat de prietenie şi asistenţă economică cu India. In acelaşi an, Hruşciov a oferit asistenţă economică şi, apoi, militară Egiptului. Dar, deschiderea lui Hruşciov înspre Lumea a Treia a vizat exclusiv scopuri politice, aşa cum el însuşi a declarat în 1955. Vezi Alvin Z. Rubinstein, Soviet Foreign Policy since World Warll. Imperial and Global, Glenview, Illinois, 1989, pp. 196-202. t v; , t.

■■••■■>"' • restaurarea consensului şi omogenităţii de opinii în lumea comunistă,
' prin alte mijloace decât cele folosite de Stalin, pentru a evita
1 declanşarea de noi fronde împotriva posturii de conducător şi
mentor politico-ideologic a URSS
• detensionarea relaţiilor cu puterile occidentale, mai ales în scopul spargerii embargoului economic, cărora nu a uitat să le amintească " periodic că se află în permanenţă sub ameninţarea loviturilor 1 nucleare ale Uniunii Sovietice.

Aflat, mai tot timpul, sub presiunea generată de disputele cu cei care i s-au opus din interior, Hruşciov nu a reuşit să îşi formeze o concepţie clară şi stabilă asupra modului în care trebuia să abordeze relaţiile cu lumea capitalistă. Robert Tucker a remarcat că, în pofida eforturilor lui Hruşciov de a încadra în valori raţionale ideologia sovietică, axiomele şi finalităţile susţinute prin aceasta au evoluat intr-o maniera euristica , in care s-au succedat aleatoriu declaraţii şi scopuri pacifiste, respectiv proclamaţii belicoase. In prima categorie se înscrie dezvoltarea ideii de dezangajare revoluţionară în raporturile cu lumea capitalistă, prezentată tot mai mult în postura de competitor şi nu de inamic ireductibil al comunismului. In octombrie 1961, la Congresul al XXII-lea al PCUS, Nikolai Inozemţev, secretar cu propaganda al Comitetului Central, a făcut publică varianta revizuită a concepţiei de coexistenţă paşnică , pe care a descris-o drept „un proces dialectic, care combina într-un mod organic, ascuţirea luptei de clasă si cooperarea dintre statele aflate în doua sisteme opuse, amândouă [sic!] având ca scop apărarea păcii""2". Doi ani mai târziu, înaintea debutului negocierilor care au condus la încheierea, în 5 august 1963, a Tratatului de Neproliferare a Experienţelor Nucleare, Hruşciov a infirmat cunoscutul dicton al lui Clausewitz consacrat în arsenalul ideologic sovietic de însuşi Lenin, conform căruia războiul reprezintă o continuare a politicii. în articolul publicat în Pravda, liderul sovietic nu s-a sfiit să afirme că, „războiul nu reprezintă decât o continuare stupidă a politicii... iar bomba atomică nu are nimic în comun cu lupta de clasă" . Hruşciov a reconfirmat acel punct de vedere în iunie 1964, în timpul vizitei întreprinse în Danemarca, când a deplâns faptul că, „oraşe minunate, care fuseseră clădite după secole de trudă, precum Copenhaga, Moscova, Praga, Paris, Londra, ar putea fi distruse în câteva minute"'72.

•.,_-.■.-**. ,-,.

"'> Robert C. Tucker, The Soviet Politica/MM, p. 248. ' *■ '*"» '■

«" Congresul al XXU-ka al P.C.U.S.,p. 258. r*- '* ^

121 PW», 14 iulie 1963, apud Thomas W. Wolfe, Soviet PomhmdE««jpl;p.l31. ;: * :'22 T//c Washington Post, 17 June 1964, p. A 12, apud Sovi^'bip/omae^md Negociaţi^,

■ .. ._ io/" U": -' î ;n, - '.. '

Bebavior, p. 386.

Pe de altă parte, la acelaşi ultim Congres prezidat de Hruşciov, fuseseră aprobate un nou Program al Partidului şi nou Statut, în conţinutul cărora a fost introdusă problema războiului nuclear general dintre cele două lagăre şi a fost proclamată hotărârea Uniunii Sovietice de a sprijini, cu mijloacele ce îi stăteau la dispoziţie, războaiele revoluţionare de eliberare naţională a popoarelor coloniale323. De altfel, după câteva luni, Hruşciov a declanşat escaladarea celei mai periculoase crize din timpul războiului rece, aprobând instalarea de rachete dotate cu focoase nucleare în Cuba. Cele două atitudini contradictorii ale liderului sovietic au fost, în bună măsură, produsul firii sale temperamentale şi imprevizibile. Pe de altă parte, în pofida strădaniilor depuse, Hruşciov nu s-a putut niciodată detaşa de tentaţia, indusă în cultura şi formaţia sa mentală în anii stalinismului, de a se manifesta şi a ameninţa că recurge la acţiuni violente în plan extern324. Volumele sale de memorii, publicate în Occident, şi reconstituirile mai recente, făcute de persoane care s-au aflat în apropierea sa, au lăsat să fie descoperite multe dintre particularităţile personalităţii complexe a lui Nikita Segheevici Hruşciov3~s. In pofida faptului că educaţia sa rămăsese la un stadiu minimal din punct de vedere formal, adevăr recunoscut şi deplâns de el însuşi, Hruşciov s-a străduit, cu o tenacitate ieşită din tiparele gnoseologiei comune colegilor săi din conducere, să înţeleagă realităţile lumii în care trăia. Fidel paradigmei leniniste, pe care a folosit-o mereu ca argument justificator al viziunii sale despre forţele întunecate generate de capitalism, Hruşciov şi-a format convingerea că Uniunea Sovietică se poate face respectată în faţa occidentalilor, în primul rând prin dezvoltarea forţei sale nucleare. Dar, pe

323 Ibidem, pp. 278-294. Vezi şi declaraţia lui Nikita Hruşciov în Pravda, 6 ianuarie 1961, apud The Curmat Digest ofthe Soviet Press, New York, 10 February, 1961, p.l.

324 Istoricul britanic Edward Crankshow, cunoscut biograf al lui Hruşciov, concluziona în „Studiul introductiv", al ediţiei din 1974 a lucrării Kljruschev Remembers , p. XIX, „Cel mai întristător este faptul că, deşi înzestrat cu atâtea calităţi ale unui mare om de stat, nu a putut renunţa la violenţă şi comportament arbitrar... Totuşi, marile realizări ale lui Hruşciov sunt că, deşi » rotit frecvent sabia deasupra capului, a ameninţai, a recurs la violenţă şi a produs decepţii, a încercat să se rupă din şablonul stalinist şi a făcut posibil ca în Occident să se nască speranţa că dimensiunea coexistenţei va deveni cândva mai amplă, chiar decât el a fost pregătit să accepte".
325 Celor trei ediţii ale Memoriilor lui Hruşciov, publicate în 1970 şi 1974, sub redacţia lui Strobe Talbott, respectiv în 1990 {Khrushchev Remembers: The Clasnost Tapes), în îngrijirea lui Jerrold L. Schechter şi Viaceslav V. Lucikov, li s-au adăugat trei valoroase contribuţii, care aduc informaţii importante privitoare la rolul şi personalitatea acestuia: Sergei Khrushchev (fiul său, din 1992 profesor de ştiinţe politice la Providence College, Rhode Island), Khrushchev on Khrushchev, Boston, 1990; Fyodor Burlatsky, Khrushchev and the t'irst Russian Sprim>, New York, 1991; Georgi A. Arbatov, The System: An Insinders IJfe in Soviet Politia, New York, 1992.

măsură ce a înţeles care pot fi consecinţele unui astfel de război, Hruşciov a ajuns la concluzia că păstrarea stării de pace şi dezvoltarea economică a Uniunii Sovietice vor deschide mai repede calea către triumful mondial al socialismului326.
Faptul că a rămas aservit ideologiei bolşevice, nu 1-a împiedicat să observe tarele şi disfuncţionalităţile sistemului sovietic. In contrast cu modelul ce fusese consacrat în ultimii ani ai lui Stalin, Hruşciov a fost dispus să ia în considerare opiniile unor specialişti, din diferite domenii, pe care i-a inclus într-un grup informai de consilieri '. Reducerea decalajul de dezvoltare existent între Statele Unite şi Uniunea Sovietică a fost o problemă care 1-a preocupat încă de la începutul carierei sale de conducător şi din care a făcut o obsesie. Hruşciov a sesizat cu multă acurateţe necesitatea introducerii unor programe de modernizare ale întregului sistem. Nevoit să se confrunte cu climatul psihologic advers ideii de cosmopolitanism, instituit de Stalin, Hruşciov a reuşit să impună, mai întâi, ruperea barierelor care izolaseră cercetările ştiinţifice sovietice de cele occidentale şi să reabiliteze teorii şi discipline care fuseseră anterior interzise din motive ideologice328. în '■ urma hotărârii luate la Plenara Comitetului Central al PCUS, din iulie 1955, I şi a unor decrete publicate ulterior, a fost descentralizat sistemul care reunea cercetarea sovietică într-o singură instituţie şi au fost reînfiinţate institutele de cercetare desfiinţate din ordinul lui Stalin la sfârşitul anilor patruzeci. Cel mai răsunător caz fusese al Institutului de Economie Mondială, care a fost refăcut în 1956, sub conducerea fostului său director, Eugen Varga, şi a , primit o nouă titulatură, Institutul de Economie Mondială şi Politică Mondială. în anii următori marile universităţi sovietice au fost abilitate să îşi creeze propriile institute specializate pe domenii de cercetare, s-au înmulţit revistele şi publicaţiile ştiinţifice, iar numărul cercetătorilor autorizaţi să călătorească, în scopuri profesionale, în străinătate a crescut exponenţial, de la 175 în 1954, la peste 2000 în 1958329.
52(1 Sergei Khrushchev, Khrushcbw on Khrushchev, p. 212.
327 Obsedat ele paradoxurile generate de puterea atomică, Hruşciov s-a situat, la mijlocul anilor cincizeci, în Prezidiul Partidului, în favoarea punctelor de vedere exprimate lgor Kurceatov şi Andrei Saharov, a căror consiliere a solicitat-o în mai multe rânduri, care avertizaseră asupra consecinţelor letale ale unei confruntări nucleare generalizate. Ulterior, el a respins solicitările celor doi, de a nu se renunţa la efectuarea unor noi teste nucleare, pe care le considera necesare în scopul descurajării Occidentului. Apud V. Zubok, C. Pleshakov, Inside tbe Kremlin's Cold War, pp. 188-191.
328 A. Vucinich, Empire of Knowledge: The Accidemj of Sciences of tbe USSR, Berkeley, 1984, pp.255-258.
y-' M. J. Berry, „Science, Technology and Innovation", in Kbntsbcbev and Klirushchevism, pp. 71-94. La începutul anilor şaizeci au fost create şi alte institute specializate, precum cel

Sprijinul acordat dezvoltării învăţământului şi cercetării a avut ţeluri mult mai ample. Inspiraţi de modelul american, liderii sovietici au urmărit să construiască sub sigla Cercetare şi Dezvoltare un sistem integrat, care să asigure introducerea inovaţiilor tehnologice şi standardizarea producţiei la tipare moderne, atât în sectoarele militare, cât şi în cele civile ale economiei sovietice1'". Conştient că rigiditatea mecanismelor economice moştenite de la Stalin constituie o frână în calea dezvoltării, şi dorind să demonstreze superioritatea modelului de producţie socialist faţă de cel capitalist, Hruşciov a lansat un program amplu de reorganizare economică. Pasul care a preliminat aceste măsuri a fost crearea, în 1955, a Institutului de Cercetări Economice al Gosplanului, destinat să asigure baza documentară necesară centrului economiei de comandă, dar şi să elaboreze proiecte şi prospecţii în direcţia reformării proceselor economice, şi a Comitetul de Stat pentru Noile Tehnologii. Un an mai târziu a fost luată decizia renovării sistemului economic centralizat, pusă în practică, din 1957, prin divizarea Uniunii Sovietice în 105 unităţi geografice autonome economic, intitulate sovnarkozi. In planul iniţial, care respecta cadrele elaborate de specialiştii Institului condus de Varga, crearea sovnarkozurilor urma să conducă, prin descentralizarea şi profesionalizarea deciziilor economice, la

utilizarea eficentă a resurselor şi creşterea randamentului proceselor dm economie. Rezultatul nu a fost deloc pe măsura aşteptărilor, din două cauze: deşi reformator, proiectul în cauză avea ca obiectiv proclamat edificarea unei economii industriale moderne, care excludea regulile de piaţă şi nu accepta ca între sovnarkozuri să se desfăşoare o competiţie întemeiată pe criterii de performanţă; în al doilea rînd, intrarea în funcţiune a sovnarkozurilor a dus apariţia aşa-numitului localism (mesnichestvo), care dat naştere unui conflict de interese şi disfunctionalităţilor în aplicarea planurilor şi deciziilor emise de forurile centrale şi cele ale conducerii unităţilor economice regionale . de Economie a Sistemului Socialist, Institutul de Studii de Sisteme şi cel de Matematică, iar expertizele elaborate în interiorul acestora au început să contravină tot mai mult statuărilor oficiale.Vezi Allen Lynch, The Soviet Study, pp. 89-102.

330 Până în 1953, sistemul economic sovietic a fost divizat în două sectoare distincte: cel de producţie şi cel de cercetări tehnologice. Rezultatele obţinute în cadrul ultimului erau destinate, aproape în exclusivitate, industriei militare. Transferul către industria civilă era deosebit de lent, fiind blocat mai întâi la nivelul deciziei politice, iar apoi amânat din cauza circuitelor birocratice. Cf., Probk/ny soversljenstvovaniya upmvleniya nauchno-tekhnicbeskim ptvgressom, Moskva, 1975, p. 9, apud M. J. Berry, „Science, Technology and Innovation", p. 72!

M1 Vezi analiza lui Alee Nove, An Economic Histoiy of the UXS'R, Harmondsworth, 1969,pp.325-357.

. _ _,_ ... Juiir,w, ■,.....,,. ,.,,,.,.,,, .

Reformele economice promovate de Hruşciov în plan intern nu s-au oprit doar asupra sectorul industrial. în sistemul administrativ, agricultură şi în politica socială au fost luate, în aceeaşi perioadă, măsuri care vizau eficientizarea şi modernizarea acestor domenii şi creşterea nivelului de trai al populaţiei. Restructurarea administrativă şi teritorială s-a produs în două etape şi a fost generată de raţiuni militare. Mai întâi, la 16 aprilie 1958, s-a decis constituirea unor noi districte militare, care aveau rolul era de a organiza şi pregăti economia locală şi populaţia pentru a face faţă condiţiilor unui război nuclear"2. în 1962 sovnarkozurile au fost restructurate, numărul lor fiind redus la 19 supraregiuni economice, a căror suprafaţă se suprapunea pe aceea a districtelor militare3'1'1.

Dacă reorganizarea teritorial-administrativă nu a produs efecte negative, reformele efectuate în agricultură şi în politicile sociale au provocat mari nemulţumiri, indicând că cele două sectoare reprezentau pentru sistemul sovietic un adevărat călcâi al lui AchiUe. Cu toate că la demiterea lui Malenkov din postul de premier, în februarie 1955, i-a imputat acestuia că, împreună cu un grup de „economişti jalnici" (gore-ekonomisti în original)134, s-a lăsat influenţat de teoriile economice burgheze care susţineau necesitatea creşterii producţiei bunurilor de consum, ulterior, Hruşciov a acţionat în aceeaşi direcţie, făcând mari eforturi pentru a mări nivelul de trai al populaţiei. Numai că, în pofida bunelor sale intenţii, măsurile luate s-au dovedit ineficiente şi insuficiente. Confruntat cu situaţia dezastruoasă din agricultură Hruşciov a reacţionat mai întâi mimetic, continuând şi încheind cu un eşec total planul, pentru care îl criticase pe Malenkov, de desţelenire a pământurilor virgine de dincolo de Urali335. Totuşi, începând din 1958, criza din sistemul agricol a început să se remedieze, datorită introducerii unui set de măsuri coerente: au fost desfiinţate atât de costisitoarele şi ineficientele Staţiunii de Mecanizare a Agriculturii, ale căror utilaje au fost transferate kolhoz-urilor; situaţia finaciară a ultimelor a început să se redreseze, în urma

332 Nikolai Galay, „The Economic and Military Division of thc USSR", Btilletin oftht Institute for the Study ofthe USSR, Munich, December 1962, pp. 25-34. Cu acel prilej, cele trei judeţe din sudul Basarabiei, Cahul, Bolgrad şi Ismail, au fost trecute în componenţa Ucrainei, fiind incluse în Districtul Militar Odesa.

333 Aşa cum a lăsat Mareşalul Sokolovski {Soviet Military Strategy, p. 13.) să se înţeleagă, ultima împărţire administrativă a fost efectuată în scopul pregătirii structurilor locale de putere, la situaţia pretinsă de declanşarea războiului nuclear.

334 Alee Nove, An Economic History of the USSR, pp. 278-282.

335 Martin McCauley, Khrusbcbev and the Development of Soviet Agriculture: The Virgin Ijintls Prrogrtimme, London, 1976, pp. 82-98, descrie în detaliu cauzele — în primul rând climatul nefavorabil - şi etapele eşecului campaniei agricole din est.

deciziei de creştere a preţurilor de achiziţii la produsele agricole; în sfârşit, o dată cu lansarea Planului Septenal, în 1959, sectorului agricol i-au fost alocate fonduri masive pentru investiţii. Retehnologizarea parcului agricol şi fertilizarea culturilor au produs rezultate, dar climatul nefavorabil de la începutul anilor şaizeci şi, mai presus de toate, viziunea limitată în care au fost efectuate aceste reforme au redus drastic efectele lor pozitive336.

Conform propriilor mărturii, încă din primele zile ale instalării sale ca prim-secretar al Partidului, Hruşciov a înţeles că tirania absolută, creată de Stalin, este irepetabilă. Ca atare, schimbarea modului de guvernare impus de predecesorul său făcea obligatorie transformarea raporturilor cu cei guvernaţi. Absenţa datelor statistice, de până în 1953, nu a putut ascunde profunda sărăcie în care trăia imensa majoritate a populaţiei sovietice337. Hruşciov a arătat

o dorinţă imensă de a umaniza relaţiile regimului cu societatea, dar demersurile sale au fost frecvent obturate din cauza lipsei de fonduri, ea însăşi generată de alocările bugetare masive destinate înarmării.
Ca urmare a iniţiativei sale, în 1955 a fost creat Comitetul de Stat pentru Muncă şi Salarii, organism abilitat să elaboreze noi politici sociale şi să propună mărirea veniturilor populaţiei, în conformitate cu noua viziune338. Primele reforme în acest domeniu au fost introduse din 1956, şi s-au materializat în creşterea treptată a veniturilor, în condiţiile menţinerii preţurilor la acelaşi nivel, dar efectele pozitive ale acestor măsuri au început să fie resimţite de populaţie abia la începutul anilor şaizeci. Conform calculelor făcute de G. Sarkisian şi N. Kuzneţova, într-una dintre primele lucrări care aborda problemele sociale din U.R.S.S, indicatorul pragului de

316 Datele statistice indică o creştere netă a producţiei agricole de bază în timpul lui Hruşciov:

Perioada	1953-1956	1957-1960	1961-1964
Grâu	98,8 milioane tone	120,3	132,2
Came	6,3	8,2	9,1
Lapte	41,7	59,2	62,7

Cu toate acestea, volumul producţiei agricole a rămas insuficient.Vezi G.A.E. Smith, „Agriculture", in Martin McCauley, KhrHshcbev and Khmshchevism, pp. 95-117, tabelul la p.108.
317 La acea dată, 1953, ultimul anuar statistic publicat în URSS, era cel din 1936. Conform unei analize publicată, în 1974, de autori sovietici, standardul de trai al populaţiei din anul 1952, nu diferea cu nimic de cel din 1928, iar raţiile alimentare ale orăşenilor erau mai mici decât cele de dinainte de război. Apud Alistair McAuley, Economic Welfare in the Soviet Union, Madison, Wisconsin, 1979, pp.15-22.
338 Legislaţia muncii elaborată pe timpul lui Stalin avea un caracter represiv, absenţa nemotivată şi demisia de la locul de muncă fiind considerate fapte penale, şi era extrem de restrânsă în prevederi. Ihide/u, p. 47. ;((
.. ()|1(l.. ,. . _; ... .. . , ,
382
sărăcie era un venit lunar sub 30 de ruble distribuit pe membru de familie13'. Primele recensăminte privitoare la nivelul şi distribuţia veniturilor, publicate după 1956, au arătat că în 1958, mai mult de 68 de milioane de salariaţi ai statului, şi membrii familiilor lor, trăiau cu un venit mai mic de 30 de ruble pe lună. Nouă ani mai târziu, numărul acestora a scăzut la circa 30 de milioane, dintre care, 11 milioane erau salariaţi ai statului, celelalte 19 milioane provenind din rândul colhoznicilor. In comparaţie cu situaţia anterioară, condiţia ultimilor a cunoscut o îmbunătăţire substanţială: dacă în 1954 venitul lunar al unui colhoznic se ridica la numai 16 ruble, în 1965 a crescut la 54 de ruble. Creşterea standardelor de viaţă au fost reliefate şi prin modificarea regimului pensionarilor. In 1950, în Uniunea Sovietică erau înregistrate 19,2 milioane de pensionari, din care doar 846 000 primeau pensie pentru limită de vârstă. Cincisprezece ani mai târziu, numărul pensionarilor a crescut la 32 de milioane, jumătate dintre aceştia bucurându-se de privilegiul pensiei de bătrâneţe34".
Politicile sociale dezvoltate în această perioadă au fost completate şi de alte măsuri, în principal construcţia masivă de locuinţe în mediul urban şi creşterea producţiei bunurilor de consum. Dar, scopul acestor reforme nu a fost exclusiv „umanist". Hruşciov a crezut cu tărie că regimul sovietic va deveni mai puternic, numai prin împăcarea sa cu societatea341. Oarecum paradoxal, acest crez al său a devenit tot mai pregnat pe măsură ce reformele promovate de el au început să fie tot mai des criticate şi să provoace nemulţumiri sociale. Evenimentele derulate între iunie 1957 şi martie 1958, când a reuşit să elimine aşa-numitul grup antipartinic, Kaganovici, Malenkov, Molotov şi Voroşilov, din Prezidiul Partidului şi să preia conducerea guvernului, au lăsat impresia că Hruşciov îşi consolidase deplin poziţia de lider absolut al Uniunii Sovietice. în realitate, efectele negative ale reformelor aleatorii şi incomplete, promovate în plan intern, şi, într-o măsură mai mare, ezitările şi erorile săvârşite în politica externă, care au prejudiciat imaginea Uniunii Sovietice, i-au erodat progresiv poziţia de conducător.
Cu toate că ocupa funcţiile de autoritate supremă în partid şi în stat, Hruşciov s-a confruntat tot mai frecvent cu opoziţia membrilor Prezidiului,
"" G. S. Sarkisian, N. P. Kuzneţova, Potrebnosti i dokhot semi, Moskva, 1967, apud lbidem, p. 75.
Mn Alistair McAuley, Economic Welfare in tbc Soviet Union, pp. 32-35, 74-75, 157, 160.
341 între 1953-1955 au fost eliberate din lagărele sistemului Gulag circa 4000 de persoane. După ce Hruşciov a reuşit să îşi impună supremaţia în Partid, în anii 1956-1957 au fost eliberaţi mai bine de 8 milioane de deţinuţi. Michael Kort, The Sofiei Colossus. A HistoryoftheUSSR, London and New York, 1990, pp. 238-240. " >
intre Washington şi Moscova: România 1945-1965 383
printre contestatarii săi aflându-se personaje promovate de el însuşi. în acel context, Hruşciov a fost nevoit să îşi modifice din mers ambiţioasele planuri de restructurare economică. Supus în permanenţă presiunilor exercitate de responsabilii complexului militar-industrial, care îi solicitau alocări tot mai masive de fonduri342, şi nevoit să facă faţă unor tot mai ample nemulţumiri sociale, Hruşciov a recurs la soluţii conjuncturale. într-un interval de doi ani, 1959, respectiv 1961, a convocat două Congrese ale PCUS, al XXI-lea şi al XXII-lea. Cu ocazia primului a anunţat

lansarea, în devans, a unui grandios plan septenal, 1959-1965, prin desfăşurarea căruia economia sovietică urma să devină egala celei americane, în 1970"M'\ Doi ani mai târziu, Congresul al XXII-lea a aprobat un nou Program şi un nou Statut al Partidului, în care ţinta axiomatică de surclasare economică a Statelor Unite, după 1970, a fost completată de obiectivul „intrării în era comunistă în 1980"344.
Proiectele de reformare economică susţinute de Hruşciov au început să fie subminate, de la începutul anilor şaizeci, de un adversar nou şi implacabil, criza de sistem în care intrase economia sovietică. Consumurile exagerate de materii prime, randamentul scăzut şi costurile ridicate din procesele economice au devenit vizibile din momentul când economia sovietică a început să fie privată de două resurse abundente, care îi alimentaseră până atunci dezvoltarea: forţa de muncă şi materiile prime ieftine345. Această situaţie a fost agravată din cauza deficitului comercial şi mai ales de valoare, înregistrat de Uniunea Sovietică în relaţiile economice cu sateliţii est-europeni. în fapt, după ce extorcaseră din estul Europei bunuri cifrate la circa 15 miliarde de dolari, după 1956 liderii sovietici au fost nevoiţi să „sponsorizeze" stabilitatea regimurilor satelite prin exporturi de materii prime şi hidrocarburi, la preţuri total dezavantajoase pentru

342 Bugetul alocat cheltuielilor militare s-a situat la cote constante, 25-27 miliarde dolari, între 1954-1957. Din 1958, cheltuielile militare au cunoscut o progresie exponenţială, ajungând la un vârf de sarcină în 1963, când, cele 54,7 miliarde dolari destinate apărării, au depăşit pentru prima dată suma, de 52,2 miliarde dolari, alocată de SUA în acelaşi scop. Vezi Paul Kcnnedy, The Rise and Fa/t of the Creat Powers, p. 495; Norbert D. Michaud, „The Paradox of Current Soviet Militat)' Spending", in Henry S. Rowen and Charles Wolf, Jr., The Impoverished Superpower. Perestroika and the Soviet Military tiurden, San Francisco, 1990, pp. 111-126.

343 Planul septenal a fost conceput între 1957-1958, iar prin anunţarea sa în devans, Hruşciov a încercat să dea o lovitură de imagine, care să contracareze nemulţumirile sociale şi, mai ales, cele din cadrul Partidului. Vezi Alee Nove, A.n Economic Histaty oj the USSR, pp. 322-328.

344 Michael Kort, The Soviet Colossus, pp. 245-246. ^

345 Marshall 1. Goldman, USSK in Crissis, New York, 1983, pp. 171-192. ,','"

URSS346. Influenţat de reuşita procesului economic integraţionist care se derula în vestul Europei şi impulsionat de proiectele elaborate de consilierii săi economici, Hruşciov a decis să dezvolte un plan asemănător, care să conducă la crearea unei pieţe socialiste unice în Europa de Est. în acest scop, a reactivat în 1957 Consiliul pentru Ajutor Economic Reciproc, organism menit să coordoneze, conform planurilor sovietice, „diviziunea internaţională socialistă a muncii". In pofida creditelor avantajoase acordate sateliţilor est-europeni347, aplicarea acestor planuri a întâmpinat opoziţia unor conducători din ţările frăţeşti. Dar, eşecul planurilor integraţioniste ale lui Hruşciov a fost cauzat, în primul rând, de incapacitatea financiară şi organizatorică a conducătorilor de la Kremlin în a susţine un asemenea proiect, la care s-au adăugat gravele probleme economice din interiorul Uniunii Sovietice.
între anii 1960-1963, pe fondul penuriei de alimente, dar şi ca urmare a înfiripării ideii de dreptate socială, au izbucnit mai multe revolte. Cea mai cunoscută dintre acestea s-a desfăşurat, în iunie 1962, la Novocerkask, unde manifestaţia a mii de oameni a fost înecată în sânge de trupele KGB. Deşi simţea că i se clatină puterea, Hruşciov nu a renunţat la ideea de a reforma sistemul economic. în septembrie acelaşi an, a autorizat publicarea, în Pravda, a curajosului articol semnat de Evsie Liberman, „Plan, Profit, Premiere"348. Cunoscut ca economist reformator, Liberman a propus crearea unui nou sistem economic în socialism, care să se întemeieze pe noile tehnologii, să funcţioneze pe criterii de performanţă şi randament şi să urmărească satisfacerea nevoilor populaţiei. La puţin timp după aceea, Hruşciov a reuşit să impună adoptarea acestui program în Prezidiul Partidului, dar a fost o victorie a la Pyrrhuss. Criticat şi contestat de colegii săi din conducere pentru ineficienta şi rezultatele negative ale reformelor sale, Hruşciov a încercat, în vara anului 1964, într-un discurs, care nu a mai fost publicat, adresat Prezidiului Partidului şi Consiliului de Miniştri, să

346 Philip Hanson, „Soviet Trade with Eastern Europe", in Karen Dawisha and Philip Hanson, eds., Somet-East European Dikmmas, New York, 1981, p. 93; Paul Marer, „The Political Economy of Soviet Relations with Eastern Europe", in Sarah Meiklejohn Terry, ed., .Soviet Policy in Eastern Euwpe, New Haven and London, 1984, pp.171-185; W. Brus, „1957 to 1965: In Search of Balanced Development", in M. C. Kaser, ed., The Economic History of Eastern Europe 1919-1975, voi. III, Oxford, 1986, pp. 97-104.

147 In 1956 Uniunea Sovietică a acordat credite generoase sateliţilor săi din estul Europei: 1,1 mld. ruble Poloniei, căreia i-a şi anulat o datorie de 2,3 mld. ruble; 1,2 mld. ruble R.D. Germane, 370 mii. ruble Bulgariei, 270 mii. ruble României şi 200 mii. ruble Ungariei. Cf. Zbignievv K. Brzezinski, The Soviet Bloc, pp. 285-286.

348 W. Brus, „1957 to 1965", p. 109.

obţină reconfirmarea continuării programului de modernizare a sistemului economic . Demersul său a eşuat, iar în octombrie acelaşi an a fost înlăturat din toate funcţiile de conducere, devenind primul lider al Uniunii Sovietice, care

părăsea puterea pe când se mai afla în viaţă. ;> >,;t ;mv,j;tik!j;-3
• i>V'r";ih-};TVru.qf,
b. Uniunea Sovietică şi sateliţii est-europeni, 1953-1965 •-, ■>■>,-; ,i •■':,
In acţiunea de înlăturare a lui Hruşciov s-au reunit două grupuri de conspiratori, unul format din subordonaţii săi imediaţi din ierarhia Partidului - Leonid Brejnev, Nikolai Podgornîi şi Mihail Suslov — şi un altul condus de Alexandr Şelepin, şeful KGB-ului. Stenograma Plenarei Prezidiului PCUS, din 14 octombrie 1964, când Hruşciov a fost demis, arată că acestuia i s-au imputat cu precădere erorile săvârşite în politica externă. Hruşciov a fost blamat mai ales pentru iniţiativele sale hazardate şi riscante din raporturile cu Occidentul, care ar fi putut conduce la izbucnirea un război nuclear, şi pentru atitudinea sa incoerentă în relaţiile cu lumea comunistă, în care trei state — Albania, China şi Iugoslavia — nu mai recunoşteau rolul de lider al Uniunii Sovietice şi contestau linia politică a Moscovei35". In ultima privinţă, acuzatorii lui Hruşciov şi-au manifestat nemulţumirea că acesta relaxase inadmisibil de mult controlul sovietic asupra ţărilor est-europene, iar prin comportamentul său jignitor faţă de unii dintre conducătorii acestora, îi făcuse pe respectivii să se îndepărteze, nu doar afectiv, de Uniunea Sovietică, şi să privească înspre China cu multă simpatie3'"1'.
Faptul că Hruşciov a fost criticat cu atâta vehemenţă, pentru presupusele erori şi politica sa defectuoasă faţă de ţările frăţeşti din estul Europei, nu face decât să confirme că, în viziunea strategilor sovietici, centura statelor socialiste juca un rol de primă importanţă în asigurarea securităţii URSS. Dar, prin ce se făcuse vinovat Hruşciov şi cum prejudiciase el interesele Uniunii Sovietice asupra acestei arii strategice? Relativ recenta declasificare a unei părţi din fondurile Comitetului Central al PCUS352 arată că de-a lungul anilor de conducere ai lui Hruşciov, problema conservării şi întăririi hegemoniei exercitate asupra sateliţilor est-europeni i-a
w Cari A. Linden, Khrushchev and the Smiel1 jeadership 1957-1964, p. 199.
3511 „Kak snimali Khrushcheva (Cum a fost demis Hruşciov - lucrările Plenarei Comitetului Central al PCUS, 14 octombrie 1964|", Istoricheskii arkhiv, 1, 1993, pp. 3- 51.
351 Christopher Andrevv, Oleg Gordievski, KGB, pp. 484-487.
152 Vezi Mark Kramer, „Declassifîed Materials from CPUS Central Committee Plenum: Sources, Context, Highlights" şi Gael Moullec, „Central Committee Plenums, 1941-1966: Contents and impHcations", CWIHP Bulletin, No. 11, March 1998, pp. 7- 25 şi 26-28.

preocupat în cel mai înalt grad pe liderii de la Moscova. Cu excepţia notabilă a lui Molotov, care până în 1955 s-a aflat într-o poziţie din care s-a putut opune cu vehemenţă acestei idei, membrii Prezidiului au căzut de acord că parametrii în care se desfăşurau raporturile dintre Uniunea Sovietică şi „partenerii" săi est-europeni trebuiau să sufere anumite schimbări.
Cu toate că nu există documente explicite în acest sens, măsurile luate de noii lideri de la Kremlin arată că aceştia sesizaseră faptul că exploatarea primitivă şi abuzivă a avuţiilor ţărilor frăţeşti producea efecte contraproductive intereselor Uniunii Sovietice. Starea de sărăcie a economiilor acestora, agravată prin adoptarea planurilor de industrializare de tip stalinist, le obtura posibilităţile de dezvoltare şi de îmbunătăţire a nivelului de trai al populaţiilor, în rândurile cărora se amplificau sentimentele antisovietice. Pe de altă parte, în pofida faptului că erau direct interesaţi să îşi menţină puterea, supunerea conducătorilor comunişti din estul Europei faţă de Moscova era dictată, în cea mai mare măsură, de sentimentele de teamă resimţite de aceştia faţă de marele frate răsăritean. Fără să îşi fi propus o schimbare imediată şi radicală a acestei situaţii, Hruşciov a încercat să îi convingă pe liderii comunişti din ţările satelite să adere treptat la noua viziune politică a Moscovei. Prin desfăşurarea acestor acţiuni, cărora le-a fost asociată ideea de reconciliere şi acomodarea de durată a est-europenilor cu „protectoratul" sovietic, Hruşciov a sperat să realizeze o fortificare naturală şi permanentă a socialismului în jumătatea răsăriteană a bătrânului continent353.
Deloc întâmplător, demersurile de împăcare cu Iugoslavia au reprezentat un prim pas în această direcţie. Frustraţi de faptul că, deşi condusă de comunişti, Iugoslavia se afla într-o stare de alianţă nedeclarată cu Statele Unite, membrii Prezidiului PCUS au hotărât în unanimitate, la 31 mai 1954, „că această situaţie trebuie contracarată... iar pentru recăştigarea influenţei noastre [sovietică-n.n.] asupra poporului iugoslav vor fi folosite mijloace adecvate"7"* Fără să fie inhibat de faptul că în iunie 1953 se aflase între cei care îi imputaseră lui Beria tentativa acestuia de împăcare cu Tito, în vara anului 1954 Hruşciov i-a adresat liderului iugoslav trei scrisori, în care pleda pentru
353 în opinia lui Michael Shafir, cariera de lider a lui Hruşciov s-a intercondiţionat cu evoluţiile politice din ţările est-europene. Tot el susţine că rămâne neclar dacă echipa de conducere de la Moscova a avut în vedere faptul că impunerea Noului Curs Politic în ţările satelite poate genera efecte nedorite, care să afecteze interesele hegemonice sovietice. Aut. Cit., „Eastern Europe", in Martin McCauley, ed., Khrushchev and Khrushchevism, pp. 160-161.
3M Andrei Edemskii, „The Turn in Soviet-Yugoslav Relations, 1953-1955", CW1HP *>/, No. 10, p. 138.

normalizarea relaţiilor dintre cele două ţări socialiste3"1. Formulările neutre utilizate de Hruşciov şi ideea că vinovăţia revenea ambelor părţi, nu au fost în măsură să îl convingă pe Tito de oportunitatea reconcilierii. Un an mai tîrziu, răstimp în care poziţia sa în ierarhia puterii sovietice se întărise considerabil, Hruşciov s-a deplasat la Belgrad, în fruntea unei delegaţii din care mai făceau parte premierul Nikolai Bulganin şi ministrul comerţului exterior Anastas Mikoian. Decis să readucă Iugoslavia în cadrul blocului, Hruşciov şi-a exprimat, încă de la sosirea pe aeroport, regretele pentru nedreptăţile comise împotriva Iugoslaviei pe timpul lui Stalin. Cea mai vizibilă dovadă că sovieticii erau pregătiţi să facă aproape orice concesie, pentru a realiza reconcilierea, a fost semnarea la 2 iunie 1955 a unei Declaraţii Comune, al cărei text fusese întocmit de iugoslavi, prin care cele două părţi se angajau să îşi dezvolte relaţiile în conformitate „cu principiile respectului reciproc si neintervenţiei în afacerile interne"^.
Faptul că Declaraţia din 2 iunie a stabilit doar o colaborare pe linie guvernamentală, nu şi între cele două partide, a fost văzut de unii autori drept un indiciu că Hruşciov intenţiona să păstreze câteva instrumente de constrângere asupra lui Tito3:i7. Oricum, la un an după vizita delegaţiei sovietice, Tito s-a deplasat la Moscova, unde la finalul întrevederilor cu Hruşciov a fost emisă o nouă Declaraţie, care oficializa şi normalizarea relaţiilor dintre cele două partide. între timp, ca o dovadă a bunelor sale intenţii, Hruşciov anunţase desfiinţarea Cominformului, organism care jucase rolul de principal acuzator al „ereziei" iugoslave358.
Tulburările sociale si evoluţiile politice aflate în plină desfăşurare în Polonia şi Ungaria, au condus la alte două întâlniri între Tito şi Hruşciov, derulate într-un interval de două săptămîni, în septembrie 1956. Folosind argumentul luptei comune împotriva duşmanilor socialismului, liderul
3S5 Svetozar Rajak, „The Tito-Khrushchev Correspondence, 1954", CW1HP liulletin, No. 12-13, pp. 315-324.
35(1 Stephen Clissold, ed., Yugoslavia and tbe Soviet Union 1939-1973, London, 1975, p. 253.
357 Această opinie a fost susţinută cu precădere de istoricii şi memorialiştii iugoslavi, Veliko Mincinovic, Mosanv Diary, pp. 6-7; Vladimir Dedijer, Novi pritoci sţa biogafijn Josipa Bro^a Ti/a, Beograd, 1954, pp. 550-554. îi mulţumesc profesorului Dennison Rusinow, de la University of Pittsburgh, pentru a-mi fi semnalat consideraţiile lui Dedijer.
35S „Comunicat informativ cu privire la încetarea activităţii Biroului Informativ al Partidelor Comuniste şi Muncitoreşti", Pentru Pace Trainică, Pentru Democraţie Populară, nr. 389, 17 aprilie 1956, p. 1. Sovieticii nu au renunţat la ideea de a publica o revistă, cate să indice „ţărilor frăţeşti" direcţia politică corectă. La sfirşitul anului 1957, a fost lansată Revista internaţională de marxism (The World Marxism Revieiv), a cărei ediţie în limba rusă purta titlul, Problemele păcii şi socialismului, editată la Praga.
V

sovietic a încercat să îl convingă pe cel iugoslav să revină în mod formal în lagărul socialist. Tito a preferat însă să păstreze avantajele conferite de statutul de neutralitate al Iugoslaviei şi a invocat, în apărarea punctului său de vedere, principiul statuat în declaraţia din 2 iunie 1955, după care existau mai multe căi de construire a socialismului3^. Cu toate că, în următoarele două luni, Tito a dat un sprijin serios acţiunii de salvare a socialismului în Ungaria, refuzul său de a se integra în organizaţiile lagărului socialist a marcat un mare eşec înregistrat de Hruşciov. După 1957, relaţiile sovieto-iugoslave s-au răcit din nou, dar principala consecinţă a neaderării Iugoslaviei a fost semnificată prin neputinţa Uniunii Sovietice de a forma un bloc comunist omogen, în care rolul director al Moscovei şi direcţiile politico-ideologice trasate de acolo să fie respectate în unanimitate.
Succesorii lui Stalin au abordat cu maximă prudenţă procesul de propagare a aşa-numitei destalinizări a sateliţilor est-europeni. Noul curs politic dictat ţărilor frăţeşti s-a reliefat mai întâi prin schimbările pretinse domeniul economic: abolirea planurilor de industrializare forţată şi conversia unei părţi a investiţiilor înspre construirea industriilor de consum36". In aceeaşi perspectivă, liderii sovietici au deliberat asupra măsurilor necesare realizării unei integrări economice depline între statele est-europene şi Uniunea Sovietică. In 1954 a fost luată decizia de desfiinţare a sovromurilor, procesul a durat doi ani, act prin care se dorea reliefarea bunăvoinţei marelui frate faţă de aliaţii lui europeni361. Pe de altă parte, în acelaşi an, sovieticii şi-au amplificat exportul de materii prime în estul comunist al Europei, unele industrii devenind total dependente de importurile din URSS. Calculele făcute de profesorul Spulber arată că, în anii 1954-1955, Polonia importa din Uniunea Sovietică 68% din minereul de fier consumat, Cehoslovacia - 70%, iar România şi Ungaria - 100%. Ultima cifră era valabilă, în toate ţările, şi în privinţa importurilor de bumbac, mangan etc. în schimb, după demiterea lui Malenkov, Moscova şi-a arătat disponibilitatea de a acorda credite pentru dezvoltarea partenerilor săi
W) Zbigniew K. Brzezinski, The Soviet Bloc, p. 208.
■1H1 Faţă de situaţia din 1953, când investiţiile ţărilor est-europene în industrie depăşeau sau se situau în apropierea valorii de 50% din total, doi ani mai târziu acestea se micşoraseră cu doar 2-3% sau chiar crescuseră. Vezi W. Brus, „1953 to 1957: 'The Thaw' and 'The New Course' ", in M. C. Kaser, ed., The Economic His/ory ofE.astcm Europe, voi. III, pp. 47, 49.

3M Atent examinator al acestor evoluţii, Nicholas Spulber {The Economics of Communist Ecistern Europe, Indiana, 1957, pp. 202-204) a subliniat dimensiunea propagandistică a desfiinţării sovromurilor. Măsura în cauză a avantajat doar România şi Ungaria, dar şi aceste ţări au trebuit să răscumpere capitalul social deţinut de sovietici în cadrul întreprinderilor mixte.

europeni, care au fost invitaţi să participe şi la un program comun de cercetare în domeniul industriei atomice1"2. Toate aceste schimbări produse nu au alterat decât în mică măsură balanţa raporturilor economice. Până la evenimentele din 1956, Uniunea Sovietică a continuat să câştige, din comerţ şi alte forme de schimb cu statele est-europene, peste un miliard de dolari

■ 3fi3

anual .

Sovieticii s-au arătat şi mai precauţi în plan politic. In timp ce mai multe dintre deciziile lui Stalin erau deja criticate în Prezidiul PCUS, mai mulţi lideri sovietici şi toţi conducătorii ţărilor satelite au continuat proslăvirea acestuia, până în decembrie 1955, în ziarul Cominformului364. Deloc întâmplător, laudele aduse lui Stalin, făceau constant referire şi la beneficiile dobândite de popoarele est-europene, datorită geniului marelui conducător. Nu există nici o îndoială că liderii de la Kremlin au căutat să prevină astfel izbucnirea unor revolte, care să pericliteze stabilitatea regimurilor comuniste şi hegemonia sovietică. Planurile lor au fost în bună parte subminate tocmai de opoziţia manifestată de conducătorii stalinişti din estul Europei faţă de reformele promovate de la Moscova. Cazul cel mai elocvent 1-a reprezentat atitudinea refractară a grupului Râkosi din Ungaria, care, în pofida frecventelor intervenţii sovietice, nu s-a lăsat convins să abandoneze planurile de construire a unei industrii gigantice, dar nici să relaxeze regimul de oprimare administrativă şi politică '\

Hruşciov a fost fără îndoială deranjat de rezistenţa opusă de „replicanţii" est-europeni ai lui Stalin faţă de reformele promovate de Uniunea Sovietică. Din acest motiv a şi încercat să îi debarce de la conducere şi să sprijine instalarea unor succesori mai flexibili şi, nu în ultimul rând, loiali lui. A evitat însă să recurgă la intervenţii directe, pentru a nu destabiliza încă fragilele regimuri comuniste. Dar, pentru a reduce din prerogativele de putere ale „micilor Stalini", le-a pretins acestora să separe responsabilitatea de a conduce partidul, de aceea de şef al guvernului.

---------- !.'. \iv,f,

"■2 Ibidem, pp. 432-435. ; ...

3r'3 Zbigniew K. Brzezinski, The Soviet Bloc, p. 285. :„>■>

164 Asupra discuţiilor şi confruntărilor care au avut loc, între 1953-1955, în Prezidiul PCUS, vezi Vladislav M. Zubok, „CPSU Plenums, Leadership Struggles, and the Soviet Cold War Politics", CWIHP Bu/ktin, No. 10, pp. 28-33. Evoluţia şi atitudinea pro-Stalin a jurnalului Cominformului, la Lily Marcou, /x Kominfomi, pp. 82, 92-96.

365 în privinţa industrializării, sovieticii au avut o atitudine schimbătoare. Au încurajat politica reformistă a lui Imre Nagy, dar, după demiterea lui Malenkov, s-au pronunţat în favoarea reluării investiţiilor în industria grea. Hruşciov i-a cerut însă lui Rakosi să relaxeze reprimarea politică şi să amnistieze o parte a celor condamnaţi. Zbigniew K. Brzezinski, The Soviet Bloc; pp. 217- 223; Joseph Rothschild, întoarcerea la diversitate, pp. 222-226; Ivan T. Berend, Central and Ecistem Europe 1944-1993, pp. 100-103, 116-121.

i:

Oricum, până la evenimentele din toamna anului 1956, dispăruseră patru dintre conducătorii instalaţi la putere în timpul lui Stalin: Klement Gottwald şi Boleslav Bierut muriseră, iar Vulko Cervenkov şi Mâtyăs Râkosi fuseseră destituiţi. Înlocuitorii acestora, la fel cu cei rămaşi în funcţie, aveau profilul revoluţionar dorit de sovietici366: educaţia formală a majorităţii lor nu depăşise nivelul elementar, aveau reputaţia de a fi intransigenţi şi, pînă atunci, nu arătaseră că ar dori să se detaşeze de linia impusă de Uniunea Sovietică36.

Cu toate acestea, la Kremlin au continuat să existe temeri privitoare la posibilitatea răbufnirii unor manifestări şi revolte naţionaliste, care urmau să fie inevitabil îndreptate împotriva URSS. Această perspectivă se arăta a fi agravată de impactul cauzat de moartea lui Stalin, al cărui pericol potenţial fusese evidenţiat de revolta muncitorilor germani în iunie 1953. încă din

1954, noua conducere sovietică şi-a arătat intenţia de a organiza într-o formă instituţionalizată securitatea comună a ţărilor socialiste. La 14 mai

1955, declaraţia în cauză a fost transpusă în realitate, prin constituirea Organizaţiei Tratatului de la Varşovia (în continuare OTV). Aşa cum anunţase Moscova la timpul respectiv, formarea alianţei militare a statelor socialiste fusese cauzată de Acordul de la Paris, din 23 octombrie 1954, care autoriza refacerea armatei statului vest-german şi încadrarea acesteia în NATO368.

Fără să excludă faptul că integrarea RFG în NATO a fost un stimulent puternic pentru constituirea OTV, analizele efectuate de autori occidentali specializaţi în domeniul studiilor militare au condus la identificarea a două categorii

de cauze şi obiective, politico-strategice şi tactice369, care s-au aflat la originea agregatului militar fondat la Varşovia. In primul rând, sovieticii

■Wl Singurii conducători comunişti din estul Europei, care au rezistat la putere sub Stalin şi Hruşciov, au fost Enver Hoxha în Albania şi Gheorghiu-Dej în România. Cazul lui Walter Ulbricht este diferit, deoarece i-a demonstrat lui Hruşciov că îi este fidel şi util.

"'7 Urmaşul lui Gottvvald, Antonin Novotny era fierar, absolvise doar o parte a ciclului elementar, iar cuvintele străine, care trebuia să le citească în discursuri, îi erau transcrise fonetic. Edward Ochab şi Wladislav Gomulka, succesorii lui Bierut, renunţaseră la studii la vârsta de patrusprezece ani, dar aveau educaţia de tip clasic a muncitorilor socialişti. Jânos Kâdâr în Ungaria şi Todor Jivkov în Bulgaria activaseră în ilegalitate şi se arătau loiali Uniunii Sovietice. Vezi Bibliogniphical Dictionary of the Comintern, pp. 145-146; 344-345; Ivan T. Berend, Central and Eastern Europe 1944-1993, pp. 111, 136-137.

368 Malcolm Macintosh, Strateg) and Tactics of Soviet Foreign Policy, pp. 98-104 şi Thomas W. Wolfe, Soviet Power and Europe, pp. 75-77, reproduc comunicatele şi avertismentele emise de sovietici în această privinţă.

■WJ Robin Alison Remington, The Warsaw Pact. Case Studie.! in Communist Conflict Kesolution, Cambridge, Massachusetts, 1971, pp. 10-15; Jeffrey Simon, Warsaw Pact t'oms. Problem of Command and Control, Boulder and London, 1985, pp. 3-5.

au urmărit să fundamenteze un sistem militar modern de apărare comună cu ţările satelite. Menirea acestuia nu era doar de a echivala statura internaţională, de organizaţie militară, a NATO, ci şi de a corela şi moderniza pregătirea şi capacităţile armate ale ţărilor est-europene, în conformitate cu criteriile impuse de revoluţia din sfera militară. în acelaşi timp, simpla existenţă a acestei organizaţii militare, conferea o notă de legitimitate hegemoniei sovietice în estul Europei şi, în interpretarea sovietică, oferea un cadru legal apărării cuceririlor socialiste371'. Ulterior, când s-au văzut confruntaţi cu evoluţiile politice din Ungaria, în 1956, şi Cehoslovacia, în 1968, liderii de la Moscova au justificat intervenţiile militare, din cele două ţări, în numele apărării valorilor „socialismului real", în fapt, deşi nu fusese anunţată public, până în august 1968, racordarea ţărilor est-europene la mecanismul suveranităţii limitate — în raport cu Uniunea Sovietică — data încă de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial' .

Obiectivele tactice vizate de sovietici au fost subordonate celor politico-strategice, dar au avut în vedere o perioadă redusă de timp, de trei până la cinci ani. în contextul începerii negocierilor privitoare la încheierea Tratatului de Stat al Austriei, prin care acestei ţări i-a fost redată suveranitatea, Moscova a căutat un mijloc care să legitimeze menţinerea trupelor sovietice în Ungaria şi România372. Până la data respectivă, prezenţa unităţilor Armatei Roşii în cele două ţări era justificată, pe baza acordurilor

170 Nici unu) dintre cele 11 articole ale textului fondator al OTV nu specifica posibilitatea efectuării unei intervenţii militare comune, în cazul în care, supravieţuirea unui regim comunist era ameninţată din interior. Vezi textul de constituire al OTV - documentul original a fost redactat numai în limbile rusă, poloneză, cehă şi germană - în Tratatul de la Varşovia. 1955-1980, Bucureşti, 1981, pp. 139-143.

171 Doctrina Bre/nev sau a suveranităţii limitate a fost enunţată la 26 august 1968, după ce intervenţia în Cehoslovacia devenise un fapt împlinit, în articolul publicat în Pravda de Sergei Kovalev, „Suveranitatea şi obligaţiile internaţionale ale ţărilor socialiste". Apud Thomas W. Wolfe, The Soviet Power and Europe, pp. 383-384. Şi în această privinţă, explicaţiile sovieticilor au evoluat euristic: în 1965, la a zecea aniversare a înfiinţării OTV, comandatul suprem al trupelor Pactului, mareşalul A.A. Greciko, a declarat că, „OTV este o organizaţie defensivii... iar obligaţiile membrilor săi deveneau obligatorii în ca^ul declanşării unui război în Europa". Dar, în mai 1971, aflat atunci în funcţia de ministru al apărării al URSS, Greciko a declarat că, „Principalul obiectiv al Pactului este apărarea libertăţii şi independenţei ţărilor din comunitatea socialistă, faţă de ameninţările imperialiste, indiferent de unde vin acestea (subl. n.)". Apud Jeffrey Simon, Warsaw Pact t'orces, pp. 7-8. Vezi şi convingătoarea demonstraţie făcută de Jiri Valenţa, Soviet lntervention in C^echoslovakia 1968: Anatomy of a Decision, Baltimore, 1979, pp. 30-31,55,81.

372 Negocierile asupra Austriei şi obiectivele urmărite de sovietici la Sven Allard, Kiissia and the Austrian State Treaty. A Case Study ojSoviet Policy in Europe, University Park and London; Andrey Kurth Cronin, Creat Power Politics and the Struggle over Austria, lthaca, 1986.

internaţionale, prin raţiunea asigurării liniilor logistice între Comandamentul Militar din Ucraina şi trupele sovietice de ocupaţie din Austria. In această perspectivă, a devenit evidentă relaţia de temporali tate dintre actul de constituire a OTV, 14 mai 1955, şi semnarea Tratatului de Stat asupra Austriei, o zi mai târziu, subterfugiu care a conferit cadrul legal pentru staţionarea trupelor sovietice în Ungaria şi România. Aşa cum a constatat Ivan Volgyes, această anticipare jurisdicţională a avut un scop limitat în timp, deoarece, prin condiţionările aduse de doctrina nucleară, flancul sudic al dispozitivului de securitate al Uniunii Sovietice - în care erau încadrate Bulgaria, România si, în

parte, Ungaria — a fost considerat ca având o valoare secundară ' .
A doua oportunitate tactică urmărită de sovietici s-a focalizat asupra unei ţinte imediate, conferinţa la înalt nivel de la Geneva, desfăşurată între 18-23 iulie 1955. Prima reunire, după zece ani de la încheierea celui de-al doilea război mondial, a responsabililor politici din statele învingătoare a fost anunţată drept un eveniment epocal, deschizător de mari speranţe, inclusiv în ceea ce privea încheierea unei înţelegeri care să pună capăt războiului rece. Finalul conferinţei a risipit din nou aşteptările prea optimiste, dar semnalul de destindere transmis de această întrunire şi minimalele acorduri încheiate au lăsat consecinţe profunde, chiar dacă nu au fost imediat vizibile, asupra relaţiilor Est-Vest, dar şi în ceea ce privea raporturile Uniunii Sovietice cu ţările est-europene. După cum a consemnat Hruşciov însuşi, delegaţia sovietică a sosit la Geneva dominată de ideea că, „puterile vestice desconsideră total interesele şi sensibilităţile Uniunii Sovietice şi că urmăresc să restaureze capitalismul în ţările socialiste din Europa de Est"374. Această viziune i-a determinat pe sovietici să refuze, cu o inflexibilitate tradiţională, până şi negocierea unor propuneri făcute de occidentali pe agenda discuţiilor375. Cu toate acestea, Hruşciov a revenit de la Geneva cu o impresie serios schimbată în privinţa agresivităţii de care îi bănuise pe imperialiştii vestici: „La întoarcere. ..am înţeks că inamicii noştni se tem de noi, la fel cum ne temem şi noi de ei "V(\ •'»'•*■ • •■■>•)•■■' ■• ■<■■ ■>■ •• ■ ' •

373 Ivan Volgyes, The Po/itical Rcabi/ity of the Warsaw Pact Armie.r. The Southern Tier, Durham, 1982, pp. 95-97.

374 Klmishcbev Kemewben, 1970, pp. 392-394.

375 Agenda Conferinţei de la Geneva a avut patru puncte: problema unei ipotetice reunificări a Germaniei, securitatea europeană, dezarmarea şi „opţiunea cerului deschis" şi dezvoltarea contactelor Est-Vest, mai cu seamă în domeniul cultural. Sovieticii au fost intransigenţi la toate propunerile referitoare la primul şi al treilea punct. Vezi Soriet Diplotuaey and Negociating Behawor, pp. 305-320; Gordon R. Weihmiller, U.S.-Soviet Summits. An Account ofEast-Wcst Diphmacy at the Top, 1955-1985, Lanham, New York, London, 1986, pp. 16-27.

ilhKbm<hbevRemembers, \970, p. 400.

Noua percepţie dobândită de Hruşciov, după prima sa întâlnire cu liderii occidentali, a avut urmări directe asupra deciziiilor, pe care le-a luat în politica internă. Intr-un influent studiu publicat la mijlocul deceniului nouă, Strobe Talbott s-a străduit să demonstreze cât de mult 1-a stimulat pe Hruşciov întâlnirea de la Geneva în a iniţia schimbări majore în Uniunea Sovietică şi a demola figura lui Stalin la Congresul al XX-lea3'\ Teza lansată de Talbott a fost ulterior confirmată de documente din arhivele sovietice, care arată că în lunile care au urmat conferinţei de la Geneva primul secretar al PCUS credea cu entuziasm că prin reducerea tensiunii internaţionale şi prin relaxarea regimului politic intern, Uniunea Sovietică va câştiga un prestigiu internaţional deosebit şi va dovedi, fără a putea fi contestată, puternica dorinţă de pace3'".

Hruşciov a acţionat cu destulă precauţie după ce l-a anatemizat pe Stalin, în februarie 1956. Textul „discursului său secret" a fost distribuit tuturor conducătorilor partidelor frăţeşti, cu recomandarea de a fi analizat şi dezbătut în organele de conducere. Canonul interpretativ impus de Hruşciov pretindea că Stalin şi o parte a slujitorilor săi deviaseră, în anumite chestiuni, de la principiile marxist-leniniste, dar, pe de altă parte, majoritatea realizărilor lui Stalin fuseseră înfăptuite în interesul clasei muncitoare şi trebuia să li se acorde cea mai înaltă apreciere. Deşi aceaste condiţii au fost relativ respectate379, curând după aceea au început să circule zvonuri care delegitimau figura lui Stalin pentru gravele greşeli şi crimele comise din ordinul său în Uniunea Sovietică. Câteva luni mai târziu, în Polonia şi Ungaria s-au declanşat mişcări şi proteste sociale şi politice, care, fiind percepute la Moscova ca acţiuni de centrifugare a blocului comunist, au declanşat intervenţia severă a liderilor sovietici.

Evenimentele desfăşurate în toamna anului 1956 în Polonia şi Ungaria au fost considerate fenomenul care a marcat intrarea regimurilor comuniste din Europa de Est într-o nouă etapă de evoluţie, aceea a comunismului-naţional. Paul Zinner, cel care a lansat această conceptualizare, s-a grăbit să îşi argumenteze teoria într-un volum, publicat la sfârşitul anului 1956, care ilustra documentar orientarea în această direcţie a discursurilor şi a politicii

•i77 Strobe Talbott, „Social Issue", in Joseph S. Nye, Jr., ed., The Making of America's Soviet Policy, New Haven, 1984, pp. 194-195.

378 Apuci Vladislav Zubok and Constantine Pleshakov, Inside the Kremlin 's Cold Wai\ pp. 179-181, 185-187, notele 18,19,31,32, 34.

37" Vezi Leo W. Gluchowski, „Khrushchev's Second Secret Speech", CWIHP Bulletin, No. 10, pp. 44-49, prezintă şi comentează discursul explicativ ţinut de Hruşciov la Plenara din martie 1956 a Partidului Muncitoresc Unit Polonez.

liderilor comunişti din Polonia şi Ungaria380. Ulterioara amplificare a acestor tendinţe şi tot mai pregnanta propensiune a regimurilor satelite înspre a naţionaliza comunismul a suscitat un interes pe măsură în cercurile

academice occidentale. Una dintre principalele probleme care i-a preocupat şi a fost dezbătută de examinatorii acestui fenomen a privit originile şi sensul urmat de dezvoltarea acestui fenomen, a cărui existenţă a fost totuşi acceptată de conducerea sovietică. Aşa cum au remarcat mai mulţi autori381, faptul că, la mijlocul deceniului şase, numai cele două societăţi în cauză, nu şi altele, au fost capabile să îşi exprime revolta împotriva stalinismului redundant, are mai multe explicaţii:

- în pofida dependenţei lor de figura atotputernicului Stalin, o parte a conducătorilor comunişti din cele două ţări şi-au regăsit şi au simţit

' > necesar să îşi manifeste natura identitar-naţională.

' ' ' - afluxul unei părţi a intelectualilor în cele două partidele comuniste -în primăvara anului 1956, intelectualii ajunseseră să reprezinte 39,7% din efectivele membrilor Partidului Muncitoresc Unit Polonez, iar în organizaţia de partid din Varşovia reprezentau 64% din total382 - a indus o dinamică nouă, care a deschis cale liberă dezbaterilor privitoare la abuzurile şi erorile din trecutul recent.

- impactul discursului secret al lui Hruşciov a fost mai mare în Polonia şi Ungaria şi datorită schimbării primilor-secretari; noile conduceri,

' ale celor două partide, s-au simţit dezarmate şi au acţionat incoerent

'" în faţa revendicărilor sociale şi politice.

Răspunsul la a doua chestiune, respectiv limitele în care Moscova a tolerat aceste manifestări, poate fi găsit comparând interacţiunea liderilor sovietici de la apogeul evoluţiilor politice, din 1956, din Polonia şi Ungaria. Meandrele în care a evoluat politica Kremlinului după 1953 nu au putut

3811 Paul Zinner, ed., National Communism and Popular Revolt in Tiastern Europe: A Sekction of Document* and livents in Poland and Hungary, b'ebruary-November 1956, New York, 1956.

3si "Tranziţia regimurilor comuniste est-europene spre naţionalism fost intens studiată de la începutul deceniului şapte: Richard F. Staar, Cotumunist Regimes in Eastern Europe, Stanford, 1964; J. F. Brown, The New Eastern Europe: The Kbrushchev Era and After, New York, 1966; W. E. Griffith, Communism in E.urope: Continuity, Change, and the Sino-Suviet Dispute, 2 voi., Cambridge, Massachusetts, 1965-1966; Paul Ledvai, Eag/es in Cobwebs, New York, 1969; George W. Simmonds, ed., Naţionalism in the L'XVR and Eastern Europe, Detroit, 1977; Gale Stokes, ed., brom Stalinism to Pluralism: A Documentaty biistory of Eastern E.urope, New Yotk, 1991; Vladimir Tismăneanu, Keinventarea Politicului. E.uropa Răsăriteană de la Stalin la biavel, laşi, 1997 (ediţia originală în 1993).

182 J acques Le vesque, Ije conflit sino-sovie'tique et l'Europe de l'Est. Ses inddences sur Ies conflits sovie'to-polonais et sovie'to-roumain, Montreal, 1970, pp. 16-17.

masca dorinţa lui Malenkov şi, mai ales, a lui Hruşciov de a impulsiona instalarea unor noi echipe conducătoare, cât mai reprezentative din punct de vedere etnic. Rămâne pilduitoare intervenţia lui Hruşciov în alegerea succesorului lui Bierut. La sfârşitul lunii martie 1956, liderul sovietic s-a deplasat la Varşovia pentru a bloca desemnarea lui Roman Zambrowski, ca prim-secretar la PMUP, care, în pofida loialităţii fără de cusur faţă de Uniunea Sovietică, prezenta incovenientul de a fi evreu383. în lunile ce au urmat, sovieticii au monitorizat cu atenţie comportamentul noului prim-secretar Edward Ochab, pe care l-au avertizat în mai multe rânduri asupra consecinţelor nefaste ale renaşterii naţionalismului în Polonia. Finalmente, liderii de la Kremlin au intervenit în modul cel mai direct, întrerupând desfăşurarea Plenarei PMUP din 19-20 octombrie 1956, atunci când însuşi Ochab a propus alegerea comunistului-naţional Gomulka în postul de prim-secretar. Negocierile dintre delegaţia condusă de Hruşciov şi conducerea poloneză au rezultat în încheierea unui compromis stabil: sovieticii au acceptat instalarea lui Gomulka în funcţia de lider, iar acesta i-a asigurat că regimul comunist din Polonia şi loialitatea faţă de Uniunea Sovietică vor rămâne neschimbate384. j <J» < k' ,».,

3S3 Zbigniew K. Brzezinski, The Soviet Bloc, pp. 245-246. Richard V. Burks, The Dynamics of Communism in Iiastern Europe, Priceton, 1961, pp. 168-170, semnalase această intervenţie corecţi vă a sovieticilor, care agreau „polonizarea" Biroului Politic. In 1945, din cei cinci membri ai Biroului Politic, doar doi, Gomulka şi Spychalski, erau nativi polonezi, ceilalţi trei, Berman, Mine şi Zambrowski, fiind evrei. în schimb, din cei nouă membrii ai Biroului Politic, aleşi în octombrie 1956, doar doi erau evrei, Morawski şi Zambrowski. Totuşi, remarca Burks, coloratura evreească a conducerii Partidului nu a fost definitiv înlăturată, cinci dintre nativii polonezi ai Biroului, Cyrankiewicz, Gomulka, Loga-Sowinski, Ochab şi Zadawski, având soţii evreice. Conform lui Adam Ulam, Expunsion anii Coexistence, p. 578, în martie 1956, când s-a deplasat în Polonia pentru a superviza desemnarea succesorului lui Bierut, Hruşciov a atras atenţia conducerii PMUP că, „aveţi prea mulţi Abramovkiprin preajma'. Aluzia la evrei era cât se poate de transparentă, dar numele ales nu era cel mai nimerit, deoarece mulţi nativi polonezi şi bieloruşi purtau acest nume de la naştere.

384 Deşi criza poloneză din 1956 a fost rezolvată pacific, sovieticii au ameninţat că vor interveni militar. La scurt

timp după ce Hruşciov, Mikoian, Molotov şi Kaganovici au întrerupt desfăşurarea Plenarei, ei au anunţat că mai multe divizii sovietice au primit ordinul să mărşăluiască spre Varşovia. Pe de altă parte, muncitorii de la Uzinele Zeran şi, apoi, sute de mii de oameni s-au adunat în jurul clădirii unde se desfăşura Plenara, pentru a-i apăra pe Gomulka şi Ochab. Negocierile dintre sovietici şi polonezi au fost punctuale, stabilind limitele „liberalizării" politice şi economice. Tot atunci s-a căzut de acord ca mareşalul sovietic Rokosovski să fie înlocuit din funcţia de ministru al apărării din Polonia. Un anumit rol în „calmarea" sovieticilor 1-a avut apelul făcut de chinezi, care au garantat buna conduită a lui Gomulka. Vezi Zbigniew K. Brzezinski, The Soviet Bloc, pp. 254-263; Jacques Levesque,

La doar câteva zile distanţă de încheierea crizei poloneze, a cărei rezolvare nu a fost privită satisfăcător de toţi membrii Prezidiului PCUS, conducătorii de la Moscova s-au confruntat cu o situaţie mult mai gravă în Ungaria. In fapt, prin politica echivocă promovată faţă de Ungaria în anii 1955-1956, sovieticii contribuiseră ei înşişi la amplificarea crizei. In martie 1955, Hruşciov a asistat impasibil la demiterea premierului reformator Imre Nagy, pe considerentul că acesta fusese protejatul lui Malenkov385. Resurecţia lui Rakosi în postura de conducător absolut a condus la contestarea acestuia, inclusiv în rândurile partidului. în vara anului 1956, sovieticii au acceptat demiterea bătrânului stalinist din fruntea Partidului, dar substitutul acestuia, fostul său adjunct Erno Gero, era un personaj la fel de urât de populaţie. Amplificarea mişcărilor populare 1-a readus pe Nagy în fruntea guvernului la 23 octombrie. Deşi comunist autentic, Nagy s-a raliat valului de revendicări revoluţionare, a acceptat revenirea la pluralismul politic, dar s-a pripit anunţând, la 31 octombrie, iniţierea de negocieri pentru retragerea din Pactul de la Varşovia, pentru ca o zi mai târziu să proclame neutralitatea Ungariei. Influenţaţi şi de cererile făcute în acest sens de conducătorii chinezi, dar, înainte de toate, temându-se că exemplul revoluţiei maghiare va provoca o reacţie în lanţ, care să scoată Europa de Est de sub hegemonia sovietică, echipa Hruşciov a decis să intervină militar în apărarea comunismului din Ungaria18'1.
Evenimentele din toamna anului 1956 au arătat că regimurile comuniste din estul Europei rămâneau fragile şi că supravieţuirea lor era legată ombilical de exercitarea „protectoratul" sovietic. Cu toate acestea, asociate cu victoria diplomatică realizată prin intervenţia din criza Suezului, compromisul din Polonia şi reprimarea revoltei anticomuniste din Ungaria
]j: coiiflit sino-sovie'tiqiie, pp. 30-34; Leo W. Gluchowski, „Poland, 1956. Khrushchev, Gomuika and the 'Polish October'", CWIHP Ru/le/iti, No. 5, Spring 1995, pp. 1, 38-50.
w în timpul vizitei efectuate în Ungaria, în noiembrie 1992, Boris Elţîn i-a înmânat preşedintelui Arpăd Goncz „dosarul sovietic" al intervenţiei din 1956. Documentele conţinute în acesta arată că Hruşciov îl dispreţuia pe Nagy din cauza trecutului său de agent NKVD şi nu s-a aşteptat ca fostul agent Volodia să ducă lucrurile atât de departe. Vezi Janos M. Rainer, „The Ycltsin Dossier: Soviet Documents on Hungary, 1956" şi Johanna Granville, „Imre Nagy, aka 'Volodya' - a Dent in the Marthyr's Halo", CWIHP Bulktin, No. 5, pp. 22, 24-27, 28, 34-37.
-Wl Până la 1 noiembrie 1956, Beijingul a sprijinit public dezvoltarea socialistă în conformitate cu particularităţile din Ungaria. Comunicatul publicat în Kenmin VJbao, amintea şi de „eroarea şomnistă... săvârşită de o mare putere, in 1948-1949, faţă de Iugoslavia". Apud Paul Zinner, National Communism and Popular Revolt, pp. 493-495. O dată ce au aflat că Nagy proclamase neutralitatea Ungariei, chinezii i-au transmis acestuia că nu mai sprijină Ungaria. Cf. Jacques Levesque, 1ji conflit sino-sovie'tique, pp. 47-50.

au fost considerate la Kremlin ca succese importante obţinute în dauna imperialismului occidental18'. Oricum, suprimarea armată a revoltei anticomuniste din Ungaria a avut în ochii sovieticilor şi valoarea unui test reuşit, prin care au putut evalua cu exactitate reacţiile puterilor occidentale, dar şi pe cele ale conducerilor din statele satelite. Faptul că primele au evitat să se implice, altfel decât retoric, şi au respectat linia de demarcaţie dintre cele două lagăre a reconfirmat Moscovei ideea că Vestul nu intenţionează să elibereze prin mijloace militare, cel puţin pe termen mediu, naţiunile captive din Europa388. Atitudinea liderilor comunişti est-europeni a fost de natură să inducă şi mai mult optimism. Ralierea lor unanimă, inclusiv a lui Tito, în sprijinul intervenţiei militare sovietice în Ungaria, a demonstrat conducerii de la Kremlin că aceştia vedeau în conservarea hegemoniei sovietice în Europa de Est factorul fundamental, de care depindea supravieţuirea regimurilor comuniste.
Sovieticii nu au ignorat însă semnificaţia răbufnirilor naţionaliste din 1956 şi nici faptul că, în grupurile conducătoare din statele satelite, se manifesta tendinţa de a contrabalansa rigorile impuse de internaţionalismul proletar cu dreptul fiecărui stat de a urma o cale specifică în construirea socialismului. Diseminarea ultimei idei în cadrul blocului est-european era şi consecinţa directă a concepţiei promovată de Hruşciov, privitoare la noul tip de raporturi dintre ţările socialiste. La 30 octombrie 1956, când criza din Ungaria se afla la apogeu, guvernul sovietic a emis „Declaraţia privitoare la prietenia şi colaborarea dintre Uniunea Sovietică şi celelalte state socialiste". Aşa cum au observat mai mulţi autori, „Declaraţia" a avut o dublă menire, să justifice intervenţia sovietică din Ungaria şi, oarecum paradoxal, să demonstreze că noii lideri de la Moscova renunţaseră la cel puţin o parte a moştenirii staliniste şi doreau ca

relaţiile dintre ţările comunităţii socialiste să se dezvolte prin respectarea a cinci principii: deplină egalitate, respectarea integrităţii teritoriale, a independenţei şi suveranităţii statale şi neamestecul reciproc în afacerile interne38'. Această proclamaţie, care translata înspre

187 în anii următori, Hruşciov a clamat de mai multe ori în Prezidiul PCUS că ultimatumul adresat Franţei şi Marii Britanii în noiembrie 1956 a reprezentat una dintre cele mai importante victorii din politica externă a Uniunii Sovietice. Cf. Vladislav Zubok and Constantine Pleshakov, Insule the Kremlin's Cold War, pp. 190-192.

388 La câteva luni după intervenţia sovietică din Ungaria, preşedintele Eisenhower a declarat într-un interviu acordat postului de televiziune CBS: „B// am spus si înainte... nu vom accepta niciodată ca aceste naţiuni să rămână subjugate pe pecie... Dar, nu vom recurge la război pentru a le elibera... vom folosi mijloace paşnice', apud Bennet Kovrig, The Mytb oflJberation, p. 221, notele 190-191.

W) Zbigniew K. Brzezinski, The Soviet Bloc, pp. 229-2311; Adam B. Ulam, Expausion and Coexistence, p. 597; Jacques Levesque, \j; conjlit sino-sovie'tique, pp. 44-46.

398

sateliţi termenii acordului sovieto-iugoslav din iunie 1955, avea scopul de a face mai agreabile raporturile dintre centrul hegemon şi subordonaţii est-europeni, în rândurile cărora Hruşciov încă spera să readucă Iugoslavia. Limitele noului cadru de autonomie au fost dezvăluite imediat. La scurt timp după soluţionarea crizei ungare, Mihail Suslov, care peste câţiva ani avea să devină noul ideolog-şef de la Kremlin, a lansat o campanie susţinută împotriva ideii de comunism-naţional, care „contravenea principiilor marxist-leniniste"390. Prin noua linie argumentativă, Moscova pretindea că nu se opune căutării unor căi specifice în construirea socialismului din fiecare ţară, dar solicita să fie respectate „principiile leniniste ale internaţionalismului proletar", formulare a cărei traducere însemna recunoaşterea rolului conducător al Uniunii Sovietice în lumea comunistă. Anul 1957 a reprezentat stagiul de structurare a aparent noii strategii sovietice faţă de statele satelite. In iarna aceluiaşi an, liderii est-europeni au fost convocaţi la mai multe întâlniri mulţi şi bilaterale, ocazii în care conducerea sovietică le-a prezentat acestora cadrul politic, militar şi economic care dorea să îl instituie în relaţiile intra-socialiste. Primul efect al acestor demersuri s-a materializat în ratificarea - până în mai 1957 - a unor noi tratate bilaterale între URSS şi ţările frăţeşti, care reconfirmau interesele comune de securitate ale părţilor semnatare şi deschideau perspectiva îmbunătăţirii, cu beneficii reciproce, a relaţiilor economice dintre actorii angajaţi391. încheierea acestor tratate a fost preliminată şi succedată, tot la iniţiativa sovieticilor, de semnarea mai multor convenţii privitoare la colaborări bi şi multilaterale în domeniile cultural, economic, ştiinţific şi tehnologic, al căror scop era să pregătească cadrul integrării economice al lagărului socialist.

Prin toate aceste acţiuni, Hruşciov s-a străduit să realizeze un plan pe termen scurt, a cărui finalitate era legată de a patruzecea aniversare a Revoluţiei Bolşevice. Conducătorul sovietic spera că la 7 noiembrie 1957 toate partidele comuniste şi, mai ales, conducerile ţărilor lagărului socialist se

■w" M. Suslov, „Despre formele de colaborare dintre ţările socialiste", Iyestia, 1 noiembrie 1956; A. Azizian, „Despre internaţionalismul proletar", Pravda, 23 decembrie 1956, apud Zbigniew K. Brzezinski, The Soviet bloc, pp. 274-276.

301 Prima întâlnire comună s-a desfăşurat la Budapesta, între 1-4 ianuarie 1957, la invitaţia guvernului „revoluţionar, muncitoresc-ţărănesc din Ungaria", şi a avut pe agendă discutarea cauzelor care au provocat evenimentele din 1956. Deşi fuseseră invitaţi, polonezi au refuzat să participe, dar au revenit la o „poziţie corectă" în lunile următoare. Contextul desfăşurării conferinţei de la Budapesta şi al încheierii noilor tratate la R. Slusser and]• Triska, A Calendar of Soviet Treaties 1917-1959, Stanford, 1959, pp. 302-334; J. M. Mackintosh, Strategi and Tactics of Soviet Voreign Poiicy, New York, 1963, pp. 191-195.

vor ralia în unanimitate ideii că Uniunea Sovietică este liderul incontestabil al lumii comuniste şi reprezintă farul ideologic călăuzitor. In schimbul acestor adeziuni, Hruşciov era gata să admită legitimitatea dezvoltărilor particulare din fiecare ţară, dacă acestea se raportau la experienţa sovietică şi ţineau seama de îndrumările centrului ideologic universal al comunismului392. Proiectul său a eşuat datorită opoziţiei, deja previzibilă, a iugoslavilor şi celei oarecum surprinzătoare a chinezilor. Primii s-au arătat deranjaţi de replierea lui Hruşciov într-o postură reacţionară faţă de propensiunea conducătorilor maghiari şi polonezi înspre comunismul naţional şi de reluarea criticilor care invocau „revizionismul" iugoslav. Ca atare, Tito a evitat să participe la marea aniversare din noiembrie 1957, iar în martie anul următor Liga Comuniştilor din Iugoslavia a dat publicităţii Programul propus a fi adoptat la viitorul congres, în care denunţa revenirea conducerii sovietice la dogmatismul din trecut şi critica, în măsuri egale, existenţa celor două blocuri politico-militare393.

Reprezentaţi la ceremonia din 7 noiembrie 1957 la cel mai înalt nivel -Mao a întreprins atunci a doua şi ultima sa vizită în URSS — chinezii au rostit public, prin vocea conducătorului lor, cuvintele aşteptate de sovietici: „blocul comunist are un singur lider, iar acela nu poate fi decât Uniunea Sovietică". Dar, în discuţiile confidenţiale, delegaţia

chineză a ridicat sovieticilor probleme şi mai delicate decât cele create de iugoslavi. Conform mărturiei făcută de Hruşciov în al doilea volum al memoriilor sale, Mao ar fi pretins divizarea mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale în două sfere. China urma preia controlul asupra Asiei - fără India, Pakistan şi Indonezia - şi Africii, iar Uniunii Sovietice îi rămânea să se ocupe de Europa şi cele două Americi394. Cum era de aşteptat, conducătorii de la Kremlin s-au împotrivit aspiraţiilor geopolitice la scara mondială ale chinezilor. Acestui refuz i s-au asociat evoluţiile asincrone ale celor două regimuri politice: sovieticii tindeau spre liberalizare şi reforme limitate, în timp ce chinezii erau gata să reitereze experienţa stalinistă, sub forma Marelui Salt înainte, şi se pregăteau să deschidă porţile sistemului concentraţionar de masă, care abia se închiseseră în Uniunea Sovietică.

.192 Vezi analiza liniei ideologico-dogmatice promovată de Hruşciov în anii 1957-1958 la Zbieniew K. Brzezinski, The Soviet Bloc, cap. 13.

Wi Textul „Programului" la Stephen Clissold, ed., Yugoslavia and the Soviet Union 1939-73, London, 1975, pp. 256-278. Liga Comuniştiîor din Iugoslavia a fost reprezentată la Aniversarea din 7 noiembrie 1957 de Edvard Kardelj şi Aleksandar Rankovic, amândoi fiind recunoscuţi ca „inamici" ai lui Hruşciov.

394 Kbmsbchev Remembers. The l^ast Testament, Boston-Toronto, 1974, p. 254.

Disputa dintre sovietici şi chinezi a devenit publică din 1958, intensificându-se la începutul deceniului următor, când s-a dezvoltat la proporţiile unui conflict ideologic. Prevalenta acestei caracteristici în războiul mediatic dintre Moscova şi Beijing, chinezii imputându-le sovieticilor că au abandonat marxism-leninismul şi practică un revizionism periculos, a condus la o primă interpretare, conform căreia confruntarea sovieto-chineză fusese generată, în primul rând, de incompatibilităţile dintre reformismul hruşciovian şi dogmatismul maoistW5. Examinările ulterioare au scos în evidenţă o sursă mai puţin vizibilă, dar determinantă în declanşarea conflictului sovieto-chinez, strategiile politico-militare contradictorii ale celor doi giganţi ai lumii comuniste. Hruşciov însuşi a amintit despre viziunea ineptă a lui Mao, care, neglijând puterea armelor nucleare, susţinea că superioritatea numerică a forţelor militare reunite ale ţărilor socialiste impunea atacarea şi înfrângerea definitivă a statelor capitaliste396. în realitate, chinezii se arătau foarte interesaţi de dobândirea capacităţilor nucleare, iar sovieticii începuseră să îi doteze din 1956 cu arme şi utilităţi militare moderne şi detaşaseră în China un corp numeros de specialişti militari. Dar, în acelaşi timp cu derularea programului de înarmare şi tehnologizare a Chinei, sovieticii au cerut liderilor de la Beijing încheierea unui pact militar, similar celui de la Varşovia, care urma să aducă Armata Populară de Eliberare sub controlul operaţional al Armatei Roşii. Deşi nu a fost decisiv, refuzul chinezilor a produs o primă răcire a relaţiilor dintre Moscova şi Beijing.

Prezent din nou în China, în octombrie 1959, Hruşciov a reluat propunerea de formare a alianţei militare asiatice, demersul său fiind motivat acum de îngrijorarea că politica agresivă a Republicii Populare Chineze faţă de Statele Unite ar putea duce la declanşarea unui război, în care să fie antrenată şi Uniunea Sovietică. Hruşciov spera că prin crearea unui sistem

-1"5 Teza respectivă a fost formulată de Donalcl S. Zagoria, The Sino-Soviet Conflict, 1956-1961, New Jcrsey, 1962 şi de William E. Griffith {Albania and the Sino-Soviet Rift, 1963 şi The Sino-Soviet Rift, 1964, ambele lucrări publicate la Cambridge, Massachusetts), dar a fost îmbrăţişată şi de alţi autori: David Floyd, Mao against Khmshchev: A Short hlistory of the Sino-Soviet Conflict, New York, 1964; Irwin Isenberg, The Russian-Chinese VJft: Its Impact on World Affciirs, New York, 1966.

Wl Conform liderului sovietic, în timpul vizitei întreprinse în vara anului 1958 în China, Mao i-ar fi făcut următoarea propunere: „Tovarăşe Htvşciov, tot ce trebuie să fad, este sci îi atragi pe americani într-un conflict militar, iar eu îţi voi trimite oricâte divinii îţi sunt necesare ca să ti distrugi, o sută, două sute, o mie de divinii". Hruşciov şi-a amintit că a încercat în zadar să îi explice lui Mao că doar una sau două rachete nucleare îi pot face pulbere toate diviziile. Kbrusbcbev Kemembers. The \jast Testament, pp. 469-470. ,,.'..

comun de apărare cu China comunistă va fi în măsură să blocheze transpunerea în realitate a zgomotoaselor ameninţări beligerante ale Beijingului. El le-a şi sugerat comuniştilor de la Beijing să accepte temporar ideea că există două Chine397. Chinezii au respins cu vehemenţă ambele oferte şi i-au imputat lui Hruşciov eroarea de a promova o politică de destindere faţă de puterile occidentale. Supus fără contenire, în lunile următoare, acuzelor şi atacurilor publice ale Beijingului, Hruşciov a hotărât în iulie 1960 să retragă asistenţa militară şi economică acordată Chinei Populare398.

Primul efect vizibil al acestei evoluţii a fost erupţia în sfera publică a conflictului, motivat ideologic, dintre Moscova şi Beijing. In pofida propagării unor valuri de acuzaţii şi insulte reciproce399, cele două părţi nu au rupt toate punţile de comunicare. Profund interesaţi să recâştige imaginea de lideri ai unui bloc comunist omogen, sovieticii şi-au arătat disponibilitatea de a negocia un compromis. Dar, ultima lor tentativă serioasă de reconciliere, întâlnirea la înalt nivel desfăşurată la Moscova între 5-20 iulie 1963 între conducerile PCUS şi PCC, a eşuat. îngrijorat că fronda

chinezilor putea să producă replicând printre sateliţii est-europeni, Hruşciov a încercat să regizeze izolarea formală a conducătorilor chinezi de lumea comunistă. In iulie 1964 Pravda a anunţat convocarea unei conferinţe comuniste internaţionale - pe lista celor douăzeci şi cinci de partide invitate nu erau incluse cele din Albania şi China - care urma să se desfăşoare la Moscova în luna decembrie a aceluiaşi an. înlăturarea lui Hruşciov de la conducere a
TO7 Walter C. Clemens, The Arms Race and Sino-Soviet Kelations, Stanford, 1968, cap. 2, are meritul de a fi fost primul autor care a elaborat o analiză explicită a planurilor şi demersurilor lui Hruşciov de a-i tempera pe comuniştii chinezi. Aceştia au fost vizibil deranjaţi de faptul că Hruşciov a venit la Beijing, pentru a zecea aniversare a Revoluţiei chineze, direct de la Câmp David. Prezenţa lui Hruşciov acolo nu semnifica doar prima vizită a unui şef al guvernului sovietic în SUA, ci şi un moment important al procesului de destindere.
™ La 16 aprilie 1960, oficiosul P.C. Chinez, Renmin Ribao, a publicat articolul, sens se pare chiar de Mao, „Trăiască leninismul", în care Hruşciov şi ceilalţi conducători sovietici erau catalogaţi drept lachei ai capitalismului şi promotori ai unei politici imperialiste faţă de alte ţări comuniste. Vezi Harvey W. Nielsen, Power and Insecurity. beijing, Moscow <& Washington, 1949-1988, Boulder, 1989, p. 30; Vladislav Zubok and Constantine Pleshakov, Insule the Krem/in's Cold War, pp. 232-233.
•w; între anii 1961-1963, Pravda şi I^vestia au reprodus mai multe declaraţii ale oficialilor sovietici, în care Mao era catalogat „un aţâţător de război megalomanie" şi „un scriitoraş iresponsabil şi dogmatic". Presa chineză a răspuns în aceeaşi notă, caracterizându-1 pe Hruşciov drept, „bufon, cititor al Bibliei şi cântăreţ afon în corul Bisericii ". Apud Al vin Z. Rubinstein, Soviet V Policy since World War Tivo, pp. 168-169.

condus la abandonarea acestui plan, dar raporturile sovieto-chineze au rămas în continuare tensionate, iar anii următorii au arătat că înaltul potenţial conflictual dintre Moscova şi Beijing era alimentat şi din alte surse decât cele ideologice40".
Sciziunile ideologice produse de acţiunile iugoslavilor şi chinezilor, care contestau autoritatea supremă a Moscovei, au constituit un factor perturbator în relaţiile Uniunii Sovietice cu sateliţii săi est-europeni. Intr-o primă etapă, 1958-1960, liderii de la Kremlin s-au confruntat cu două categorii de atitudini ale conducerilor „statelor frăţeşti": pe de o parte, tendinţele reformatoare exprimate, cu şi fără aprobarea forurilor conducătoare, în Polonia şi Ungaria, iar pe de alta, resuscitarea planurilor de industrializare stalinistă şi întărire a vigilenţei ideologice în Bulgaria, Cehoslovacia şi România. în primele două cazuri, echipa lui Hruşciov a fost nevoită să facă eforturi, inclusiv de natură Gnanciară, pentru a convinge conducerile partidelor din Polonia şi Ungaria să interzică propagarea ideilor de revizuire ideologică şi economică a marxism-leninismului4"1. Pentru a
400 De la începutul anilor şaizeci, mai multe comunicate oficiale ale Moscovei şi Beijingului au atras atenţia asupra unor încălcări reciproce ale graniţelor - în număr de peste cinci mii — şi au semnalat chiar desfăşurarea unor incidente armate de frontieră. Tensiunea a atins apogeul între 1967-1969, când cele două puteri au concentrat trupe de-a lungul întinsei frontiere dintre ele. în martie 1969 a izbucnit un mic război de graniţă, în urma invadării de către trupele chineze a insulei Damanski/Jenbao, aflată la confluenţa fluviilor Amur şi Ussuri. Ulterior, incidentele armate de la graniţa sovieto-chineză s-au redus, dar răceala dintre cele două mari puteri ale lumii comuniste s-a amplificat şi a dobândit o încărcătură de aversiune rasială. întrebat în.noiembrie 1979 de proaspătul premier britanic, Margaret Thatcher, de ce nu se înregistrează nici un progres în rezolvarea disputelor teritoriale sovieto-chineze, Leonid Brejnev a dat următorul răspuns: „Doamnă, in această privinţă ne confruntăm cu o singură problemă, iar aceasta priveşte supravieţuirea rasei albe ". Cea mai minuţioasă reconstituire a conflictelor de la graniţa sovieto-chineză îi aparţine lui Tai-sung An, The Sino-Soviet Territorial Dispute, Philadelphia, 1973. Vezi şi Border and Territorial Disputes, 3™1 Edition, London, 1992, pp. 442-453.
4111 Ideile „eretice" au fost promovate în Polonia în două direcţii, ambele fiind susţinute un timp de regimul Gomulka. în anii 1957-1958, fostul ideolog stalinist Leszek Kolakowski a publicat în revista literară Noiva Kultura o serie de articole - eseul „Responsabilitate şi istorie" a fost cel mai important dintre ele - în care susţinea că raţionările şi creativitatea individuală au o valoare morală superioară şi sunt mai trainice în raport cu acţiunile colectiviste situate sub dependenţa forţelor social economice. Vezi Leszek Kolakowski, Main Currents of Marxism, voi. III, Oxford, 1978, pp. 402-487. în aceeaşi perioadă, Gomulka a autorizat planul de descentralizare şi eficientizare economică, întocmit de Oskar Lange, care reitera proiectul aplicat în Iugoslavia, de depolitizare a managementului economic şi de constituire a Consiliilor Muncitoreşti, care să fie responsabile pentru performanţele economice ale întreprinderilor. în Ungaria, proiectele de renunţare la centralismul economic s-au raportat la lucrarea publicată în 1956 de

evita apariţia altor inconveniente, Moscova a acceptat, temporar, ca celelate trei ţări să alcătuiască planuri de industrializare masivă, deoarece, în condiţiile elaborării proiectelor de integrare economică a comunităţii statelor socialiste, acestea aveau să fie repede abolite.

Al doilea stagiu, care urma să clarifice problema unităţii şi diversităţii acceptate în blocul sovietic, a început în 1960. Hotărât să accelereze procesul de modernizare a capacităţilor economice şi militare ale ţărilor satelite, Hruşciov a încercat să întărească racordurile de dependenţă ale acestora faţă de Uniunea Sovietică prin amplificarea şi extinderea funcţiunilor celor două organisme „comunitare", OTV şi CAER. în primii cinci ani de existenţă, activităţile Organizaţiei Tratatului de la Varşovia fuseseră foarte restrânse, iar Comitetul Politic Consultativ (în continuare CPC), teoretic organul decizional al Pactului, se reunise de trei ori. La fel de inactive fuseseră şi organele subordonate CPC, iar până în octombrie 1961 nu s-a desfăşurat nici o aplicaţie militară comună402. Deranjat de reproşurile ce îi erau făcute dinspre conducerea armatei, în iulie 1960 Hruşciov 1-a înlocuit pe mareşalul Konev, exponent al „conservatorilor" militari, din funcţia de comandant al forţelor Pactului, cu mareşalul Greciko, care îi era cumnat. Această decizie a fost asociată reformelor şi schimbărilor plănuite de Hruşciov în domeniul militar, recte reducerea masivă a trupelor, forţa numerică a acestora urmând să fie înlocuită de armamentul nuclear4'". economistul Jânos Kornai, Supercmtralismnl din administraţia economică. In ambele ţări, aceste tentative de reformă au fost abandonate în 1962, când Gomulka şi Kadar s-au aliniat marelui proiect htuşciovian de „diviziune internaţională socialistă a muncii". Vezi W. Brus, „1957-1965: In Search of Balanced Growth", pp. 103-120.

4112 Conform articolului al şaselea din textul fondator al OTV, fiecare membru al Pactului era reprezentat în CPC de primii secretari, primii miniştri, miniştrii apărării şi de externe. Cele trei întruniri ale CPC s-au desfăşurat la Praga, 27-28 ianuarie 1956 şi la Moscova, 24 mai 1958 şi 4 februarie 1960. In această perioadă, Comandamentul Militar Reunit al Pactului nu a desfăşurat nici o activitate notabilă, nefiind implicat nici măcar în intervenţia din Ungaria. Vezi R. A. Johnson, „The Warsaw Pact: Soviet Military Policy in Eastern Europe", in Sarah Meiklejohn Terry, ed., Soviet Policy in Eastern Europe, pp. 261-262; Jeffrey Simon, IVarsaw Pact Forccs, pp. 13-15.

4(13 Pînă la acea dată, se desfăşuraseră două stagii de reducere a trupelor: între 1955-1957 au fost demobilizaţi circa 1,8 milioane de soldaţi, alţi 300 000 fiind lăsaţi la vatră între anii 1958-1959. In ianuarie 1960, când trupele Armatei Roşii se ridicau la 3,6 milioane, Hruşciov a anunţat că efectivele militare urmau să scadă la 2,4 milioane. Datorită puternicei opoziţii întâmpinată în Prezidiu şi din partea responsabililor militari, ultima reducere s-a limitat circa 250 000 de militari disponibilizaţi, care n-au primit nici un fel de compensaţie pentru anii petrecuţi în serviciul militar. Atunci când Hruşciov a fost înlăturat de la putere efectivele Armatei Roşii se ridicau la circa 3 milioane de oameni. Vezi Thomas W. Wolfe, Soviet Power and Europe, pp. 164-166; Thomas M. Nichols, Tbe Sacred Cciuse: Civil Military

Din toamna anului 1960 sovieticii au pus în aplicare un program de modernizare al armatelor satelite. Au fost operate mai întâi mici reduceri de efective, care au vizat îndepărtarea cadrelor lipsite de pregătire profesională, şi a fost livrată tehnică militară adecvată, în special tancuri şi artilerie antiaeriană. In acelaşi timp, comandamentele armatelor est-europene au fost integrate unui proces real de cunoaştere şi aplicare a doctrinei militare sovietice şi au fost pentru prima dată instruite să acţioneze sub o comandă operaţională comună. In acest scop, între 1961-1964, s-au desfăşurat trei reuniuni ale CPC, iar armatele OTV au participat la unsprezece aplicaţii militare comune, în care s-au acomodat cu sistemul operaţional şi o parte a noii tehnici militare sovietice. Din motive propagandistice, dar şi pentru a contracara atitudinile reluctante dezvoltate de conducerile unor ţări satelite faţă de Moscova, la paradele militare naţionale desfăşurate în Polonia, România, R.D. Germană, în 1964, şi în Cehoslovacia, în 1965, au fost prezentate rachete sovietice care puteau fi dotate cu ogive nucleare .

Măsurile reformist-modernizatoare introduse de sovietici în organizarea structurilor militare ale ţărilor est-europene au lăsat aparenţa unui proces lipsit de turbulenţe. In schimb, proiectele de integrare economică şi de transformare a ţărilor blocului sovietic într-o mare comunitate socialistă i-au provocat lui Hruşciov mari dificultăţi şi i-au slăbit poziţia internă. In deceniile şapte şi opt ale secolului trecut, numeroşi autori au asociat opoziţia, exercitată în măsuri diferite de sateliţii sovietici, faţă de proiectul de constituire a unei „pieţe comune a socialismului", cu procesul de „naţionalizare" al regimurilor comuniste405. Un punct de vedere asemănător a fost susţinut în studiile care au analizat perspectiva economică a raporturilor sovieto-est-europene ale perioadei respective41'". Reconstituirea Gmflict over Soviet National Securit}; 1917-1992, Ithaca, 1993, pp. 71-83. în urma deciziei Consiliului de Miniştri, din decembrie 1959, în mai 1960 a luat fiinţă al cincilea serviciu al Armatei, Forţele Rachetelor Strategice, care se adăuga celor terestră, antiaeriană, aviaţiei şi marinei. A.A. Babakov, Vooru^henniye Sily SSSSK Posle Voiţii (1945-1986), p. 97.

4114 Jeffrey Simon, Wancnv Pact Forces, pp. 219, 23. în 1961 a fost introdus serviciul militar obligatoriu în R.D. Germană.

4115 Vezi Stephen Fisher-Galaţi, ed., Eastern Europe in Sixties, New York, 1963; Ghiţă Ionescu, The Break-Up ofthe Soviet Empire in Eastern Fiurope, London 1965; J. F. Brown, The Neiv Eastern Europe, New York, 1966, Robert Lee Wolff, The Ba/kans in Our Time, New York, 1974; Ferenc Fejto, A History ofthe People's Democraties, Harmondsworth, 1974.

4(16 S. Wellisz, The Economies of the Soviet B/oc, New York, 1964; M. Kaser, Comecom, Integration Problems of the Planned Economies, London, 1965; J. M. Van Brabant, Socialist Economic Integration, Cambridge, 1980; Paul Marer, „The Political Economy of Soviet Relations with Eastern Europe", in S. M. Terry, Soviet Policy in Eastern Europe, pp. 171-185.

factuală a politicii promovate de Hruşciov în această direcţie nu infirmă teoriile de mai sus, dar impune adăugarea altor elemente în schema de analiză a acestui fenomen.

Uşa deschisă de însuşi Hruşciov dezvoltărilor autonome din ţările satelite a dat un impuls ideilor şi reacţiilor identitar-nafionale, care îşi făcuseră deja loc în mentalul conducătorilor din aceste ţări. In contextul respectiv, deşi acceptau să rămână înrolaţi principiilor internaţionalismului proletar, mai toţi liderii comunişti est-europeni au văzut în promovarea unor politici naţionale mijlocul cel mai eficient de legitimare a regimurilor conduse de ei4"7. Probabil că eroarea fundamentală comisă de Hruşciov în această privinţă a fost de a nu fi sesizat efectele contradictorii generate de politica sa est-europeană. Mai mulţi specialişti reputaţi în studiile sovietice au remarcat fenomenul extinderii ideilor liberale promovate de Hruşciov în lagărul socialist. încă din 1962, cînd acest proces abia începuse, Jan Triska a încercat să evalueze urmările potenţiale ale noului Program al PCUS, enunţat la Congresul din 1961, recte afirmaţia conform căreia, „dictatura proletariatului... a fost o etapă necesară, care şi-a încheiat încheiat misiunea istorică... iar statul [sovietic-n.n.] trebuie să exprime interesele fi voinţa tuturor cetăţenilor săi'Am. Analizele efectuate două-trei decenii mai târziu au evidenţiat consecinţele lăsate de tentativa lui Hruşciov, prin care acesta a încercat să edifice etapa socialismului real - considerată a fi un stagiu superior şi detaşat de mecanismele de constrângere şi oprimare practicate sub dictatura proletariatului - a cărei menire era de a asigura tranziţia spre societatea comunistă. în paradigme interpretative diferite, dar care au prezentat concluzii asemănătoare, Kenn Jowitt, Sarah Meiklejohn Terry, Michael Shafir sau Joseph Rothschild au relevat eforturile făcute de Hruşciov pentru a-i convinge pe liderii comunişti din estul Europei să renunţe la mijloacele consacrate de terorizare a societăţii, să elibereze deţinuţii politici şi să construiască baze reale, de masă, ale regimurilor comuniste .

407 Zbigniew Brzezinski, The Soviet Bloc, p. 433, aminteşte o confidenţă ce i-a fost făcută la începutul anilor şaizeci de ministrul de externe al unuia dintre statele comuniste est-europene: „Internaţionalismulproletar a ajuns să însemne în lumea noastră |blocul sovietic-n.n.| promovarea propriei bunăstări, şi nimic altceva".

4US Jan F. Triska, ed., Soviet Communism: Programs and Vai/es Ijmin-Khnisbchev 1961-1952-1919, San Francisco, 1962, pp. 96-99. La acelaşi Congres, Hruşciov a criticat metodele violente de oprimare politică ale „trecutului stalinist" şi, ca dovadă a despărţirii regimului sovietic de Stalin, a anunţat „expulzarea" rămăşiţelor pământeşti ale acestuia din Mausoleul lui Lenin.

4(W Kenn Jowitt, New World Disorder. The Ijeninist Extiction, Berkeley, Los Angeles, London, 1992, cap 3 (studiul a apărut mai întâi, sub titlul „Inclusion and Mobilization in

Datele disponibile arată că Hruşciov i-a persuadat în această direcţie pe conducătorii est-europeni printr-o varietate de mijloace. Deşi controlul exercitat de sovietici asupra ţărilor satelite s-a relaxat în această perioadă, el a fost suplinit prin metode mai subtile decât cele practicate anterior: întrevederile personale avute de Hruşciov cu liderii est-europeni, la începutul anilor şaizeci conducătorul sovietic a întreprins vizite repetate în aceste ţări, exercitarea unor constrângeri de natură politică şi economică, intervenţiile corpului diplomatic şi ale agenţilor serviciilor secrete sovietice -mult mai bine instruiţi decât în trecut şi cunoscători ai limbilor vorbite în ţările în care activau — în anturajul conducător al regimurilor est-europene4'". Deprivarea conducerilor din statele satelite de mijloacele de oprimare în masă, măsură pretinsă insistent de Hruşciov, a devenit un factor determinant în afirmarea politicilor naţionale şi naţionaliste ale liderilor est-europeni. în noile condiţii, aceştia au încercat din răsputeri să îşi demonstreze patriotismul şi pentru a justifica abuzurile din trecut, au acuzat ingerinţele sovietice din timpul lui Stalin.

Procesul prin care regimurile comuniste est-europene şi-au dobândit trăsăturile naţionale a fost stimulat şi datorită aplicării celeleilalte imperaţii făcută de Hruşciov, lărgirea bazei sociale de participare a cetăţenilor la viaţa politică şi economică411. La începutul anilor şaizeci s-a produs un nou aflux de înscrieri în Partidele Comuniste, după ce, de la mijlocul deceniului şase, ritmul de creştere a numărului de membri stagnase sau fusese foarte redus. , , , ,

,

European Leninist Regimes", în World Politia, 28, No. 1, October 1975, pp. 69-97); Sarah Mciklejohn Terry, „Theories of Social Developments in Soviet-East European Relations" in S. M. Terry, ed., Soviet Policy in Eastern Europe, pp. 221-253; Michael Shafir, Romanici: Politia, Economia and Societţy Stagnation and Simulated Change, London, 1985, p. 56; Joseph Rothschild, întoarcerea la diversitate, pp. 294, 307-308, 314.

"°J. F. Brown, Eastern Europe and Communisl Ktile, Durham, London, 1988, pp. 36-38, 41-43; Christopher Andrew & Oleg Gordievski, KGB, pp. 485-488.

411 Kenn Jowitt, New World Oisorder, loc.cit, a denumit acest proces integrate (inclusion în limba engleză), recte încercarea de a integra şi realiza participarea globală a tuturor cetăţenilor în parametrii acceptaţi ai socialismului real.
, . . < ■

Tabel privitor la evoluţia numărului membrilor Partidelor Comuniste şi procentul lor din totalul populaţiei42:

Bulgaria	Cehoslovacia	R.D. Germană	Polonia	România	Ungaria
iunie 1954 455.251-6%	august 1954 1.489.234 - 11,3"/.	aprilie 1954 1.272.987-6,9%,	martie 1954 1.297.000-4,5'/..	iunie 1956 580.000 - 3,36%	mai 1954 864.984 - 8,7%
decembrie 1963 550.384 - 6,7%	mai 1963 1.684.416-12%	ianuarie 1963 1.610.679-9,4%	iufic 1965 1.725.000-5,5'/..	decembrie 1964 1.377.847-7,2%.	aprilie! 965 540.000 - 5,4%.

Mult mai importantă, decât creşterea numerică a efectivelor membrilor de partid, a fost atragerea unui număr semnificativ de specialişti şi de persoane calificate şi cu educaţie superioară în structurile administrative, economice şi chiar culturale. Cooptarea tehnocraţilor în posturi care le confereau o anumită demnitate socială a fost, în parte, produsul unui fenomen natural, care a rezultat în urma unor evoluţiilor specifice a două categorii socio-biologice distincte: pe de o parte, generaţia tânără, educată în timpul regimului comunist, care a găsit normal să activeze şi să performeze în funcţiile sociale pentru care se pregătise; pe de alta, au fost recuperaţi şi reintegraţi social o parte a tehnocraţilor educaţi înainte de comunism, care fuseseră excluşi şi proscrişi în anii stalinismului413. Similitudinea temporală în care s-au produs aceste transformări induce concluzia că ele s-au încadrat unei strategii comune, ce fusese gândită în Uniunea Sovietică şi se aplica în Europa de Est.
în cunoscuta sa carte consacrată Europei Central-Estice, Jacques Rupnik a observat că, de la începutul anilor şaizeci, în ţările regiunii s-a produs o adevărată expansiune numerică a nomenklaturii. Pelicula foarte redusă a membrilor acestui grup privilegiat, de circa 1-2 % din totalul populaţiei, respectiv 10-20 000 de persoane, s-a mărit până către sfârşitul deceniului şapte la sute de mii de indivizi. Creşterea numerică a provocat şi modificarea parţială a structurii sociale a acestui grup conducător, în care
412 Tabelul a fost întocmit după Zbigniew K. Brzezinski, The Soviet tt/oc, pp. 86, 515-516. în cazul Ungariei trebuie ţinut seama de pulverizarea efectivelor partidului, care după evenimentele din 1956 se cifrau la circa 80 000 de membri, adică 10% din numărul membrilor de dinaintea revoltei anticomuniste.
413 Kenn Jowitt, New World Disorder, pp. 103-106. Vezi şi Peter A. Toma, ed., The Changing face of Communism in Eastern Europe, Tucson, 1970; Michael Shafir, „Eastern Europe", pp. 175-177.

noii veniţi s-au ataşat cu fidelitate valorilor dominante ale marxism-leninismului414.
Viabilitatea ultimei aserţiuni a fost demonstrată, anterior lui Rupnik, prin analiza empirică efectuată de Peter Bender într-un studiu cu o temă inedită până atunci. In examinarea întreprinsă asupra intereselor de securitate ale ţărilor comuniste est-europene, în care a fructificat datele edite şi a exploatat informaţiile obţinute din discuţii private, Bender a izbutit să reconstituie cu acurateţe mentalul şi viziunile politice ale elitelor conducătoare. El a remarcat că, din prima parte a deceniului şapte, în declaraţiile şi discursurile oficialilor din statele est-europene a fost susţinută frecvent ideea apartenenţei ţărilor lor la valorile culturale tradiţionale ale Europei415. Bender a evidenţiat şi faptul că, în pofida neînţelegerilor şi fricţiunilor care apăruseră în relaţiile sovieto-est-europene, sateliţii Moscovei continuau să îşi racordeze organic propria securitate la puterea şi influenţa exercitate de Uniunea Sovietică. Aşa cum reiese din informaţiile citate de autor, conducătorii est-europeni au proclamat ca prim obiectiv al securităţii lor naţionale supravieţuirea regimurilor comuniste. Deşi s-au arătat interesaţi de reluarea şi dezvoltarea relaţiilor economice cu lumea capitalistă, şi în raţiunea de a contrabalansa dominaţia economică sovietică, liderii comunişti est-europeni s-au împotrivit cu înverşunare „infestării", societăţilor pe care le conduceau, cu viruşii culturali şi politici occidentali. Din această perspectivă, devine deplin explicabilă dorinţa acestora de a se meţine sub umbrela de protecţie sovietică, „marele frate răsăritean" fiind considerat singurul factor de putere ce le putea garanta păstrarea puterii politice416.
Există puţine dubii că liderii de la Kremlin nu percepuseră şi acest sens al loialităţii, profund cointeresată, a conducerilor din ţările aliate, care îşi legau soarta de păstrarea hegemoniei sovietice asupra estului Europei. Pe de
414 Jacques Rupnik, The Otber Europe, London, 1989, pp. 131-141. în demersuri separate, dar întemeiate pe date viabile, Milovan Djilas şi Bronislaw Geremek au demonstrat că păturile sociale privilegiate - elitele economice şi politice - de dinainte de 1945, din Iugoslavia, respectiv din Polonia, erau mult mai numeroase decât

cele create după, iar accesul unor noi membri în sferele social-politice înalte se făcea mult mai uşor înainte, decât în timpul comunismului.
415 peter Bender, East Europe in Search of Securiţy, Baltimore, 1972, pp. 37-39, 64, 107-108, 112- 124. Autorul a dat ca exemplu afirmaţiile unor oficiali cehoslovaci, maghiari, polonezi şi români, care invocau faptul că ţările lor se aflau plasate în centrul şi nu în estul Europei, iar deosebirile de sistem nu constituie o piedică majoră în construirea unor punţi economico-culturale cu statele din vest.
, . 41r' lbidem, pp. 1-9, 29-34, passim.

altă parte, pe fondul frustrărilor produse de reformele promovate de Hruşciov, mai mulţi membri ai conducerii sovietice au văzut în politicile autonome - care se delimitau în parte de poziţia Moscovei — dezvoltate în unele ţări satelite, un pericol ce ameninţa integritatea imperiului fondat de Stalin în estul Europei. „Fronda" începută de conducătorii de la Bucureşti împotriva planului discriminator de diviziune internaţională socialistă a muncii, pe care Hruşciov a încercat să îl impună în 19624' , a culminat cu Declaraţia emisă în aprilie 1964 de aceiaşi, în numele Partidului Muncitoresc Român, prin care îşi proclamau neutralitatea faţă de conflictul sovieto-chinez. Câteva luni mai târziu, liderul cehoslovac Novotny, până atunci deosebit cooperant la solicitările Moscovei, s-a asociat altei nemulţumiri exprimate de români, privitoare la sistemul centralizat de conducere al OTV, şi şi-a arătat insatisfacţia privitoare la dezechilibrul impus de sovietici în schimburile economice din CAER""*.
Propensiunile naţionaliste din blocul est-european au produs iritare în cercurile puterii de la Kremlin, chiar dacă în publicistica sovietică s-a evitat abordarea tranşantă acest subiect, până către sfârşitul deceniului şapte419. Promotorii viziunilor militariste, raliaţi în jurul lui Frol Kozlov, i-au imputat lui Hruşciov că politica sa de relaxare a controlului în estului Europei devine
417 La a douăsprezecea Conferinţă a CAER, desfăşurată la Praga în 1959, a fost adoptată o nouă Cartă a Consiliului, care prevedea diviziunea internaţională socialistă a muncii şi specializarea producţiei ţărilor membre. Proiectul a rămas într-un stadiu ambiguu, până la Conferinţa CAER desfăşurată la Moscova în iunie 1962, când Htuşciov a anunţat crearea unui Organ Executiv al CAER, cu atribuţii supranaţionale, care urma să supravegheze introducerea şi respectarea principiilor diviziunii socialiste a muncii. Proiectul prevedea că România urma să îşi dezvolte cu precădere industriile agricolă, alimentară şi uşoară, ceea ce a provocat nemulţumirea conducerii de la Bucureşti. Vezi M. Kaser, Comecom, Integration Pnblems of tije Planned Economies, pp. 71-72, 105-107; David Floyd, Rumania: Russia's Dissident Ally, London, 1965, pp. 63-66, 70-71.
41S Antonin Novotny a făcut publice aceste puncte de vedere în 1965, la Conferinţa OTV desfăşurată la Varşovia, în ianuarie, şi, ulterior, în toamna aceluiaşi an. Novotny, care se afla în relaţii cordiale cu Hruşciov, a transmis Moscovei nemulţumirile sale încă din 1964. Vezi Zbigniew K. Brzezinski, The Soviet Bloc, p. 436; Robin Allison Remington, The Warsaw Pact, pp. 80-84; Thomas W. Wolfe, Soviet Power and Europe, pp. 302-303.
41<J Vladimir Gantman, şeful Secţiei de Teoria Relaţiilor Internaţionale a Institutului de Economie Mondială şi Relaţii Internaţionale a publicat în septembrie 1969, în revista Internaţional Affairs, no. 9 (apărea în limba engleză din 1955), un foarte autoritar punct de vedere, („The Class Nature of International Relations", pp. 55-57, loc.cit.), în care demola ideea că şi în lumea comunistă, recte blocul est-european, se pot înregistra dezvoltări policentrice, care să conducă la afirmarea unor politici „neutraliste sau înafara celor ale blocului". Autorul concluziona ferm: „Naţionalismulnu poate fii reconciliat cu marxismul'.

o ameninţare la adresa intereselor de securitate ale Uniunii Sovietice. De la începutul anilor şaizeci a devenit vizibilă o schimbare majoră produsă în mecanismul decizional sovietic: formarea unei puternice şi influente coaliţii, între conducătorii militari şi vârfurile aparatului managerial din industrie — aşa-numitul complex militar-industrial - care a început să îşi impună voinţa asupra liderilor politici420. Membrii acestei coaliţii au pretins stoparea reformele descentralizatoare în plan intern şi atenta supraveghere a evoluţiilor din imperiul est-european, respectiv efectuarea unor intervenţii „stabilizatoare", în cazul detectării unor tendinţe centrifugale421. Unul dintre promotorii comunişti ai „Primăverii de la Praga", Zdenek Mlynâr, a reprodus mărturia făcută de Leonid Brejnev, la trei zile după invazie, liderul sovietic pretinzând că, iniţial, el s-a opus intervenţiei: „Dacă eu a-şi fi votat, în Politburo, împotriva intervenţiei militare... probabil că acum nu mai ocupam funcţia actuală"*22. Această declaraţie nu face decât să argumenteze realitatea că, structurile de putere de la Moscova nu au acceptat să piardă nici o piesă din construcţia hegemonică obţinută la finalul celui de-al doilea război mondial. In condiţiile în care, în capitalele occidentale, războiul a fost considerat - pe bună dreptate — o soluţie iraţională în raporturile cu Uniunea Sovietică, ţările central-est europene aveau să rămână mai bine de două decenii sub protecţia „Marelui Frate".
4211 Vernon V. Aspaturian, „Vulnerabilities and Strenghts of the Soviet Union in a Changing International Environment: The Internai Dimension", Soviet Union, 4, No. 1, 1977, pp. 17-39; Idem, „A Framework of Analyzing Soviet Foreign Policy", in Frederic J. Fleron, Jt\, Erik P. Hoffman, Robin F. Laird, eds., CJassic hsues in Soviet

Voreign Policy. ¥rom \xnin to Brejnev, New York, 1991, pp. 154-180.
421 Conform lui Roman Kolkowicz, The Soviet Military and the Commimist Party, New Jersey, 1967, pp. 224-255, cea mai mare parte a „grupului Stalingrad", care se afla la comanda structurilor militare sovietice, îi devenise inamică lui Hruşciov. Mareşalii Malinovski şi Greciko, ministru! apărării, respectiv comandantul trupelor OTV, s-au manifestat din 1963 împotriva lui Hruşciov. Mareşalul Moskalenko a rămas singurul comandant important, care 1-a susţinut până la sfîrşit pe acesta.
422 Zdenek Mlynăf, Nighţfrost in Prague: The End of Human Socialism, New York, 1980, p. 163, Apud, Michael Shafir, „Eastern Europe", p. 167. Documentele din arhiva Polîtburo-\A\ii sovietic, citate şi parţial reproduse de Dmitri Volkogonov, The R/.re and Fa// of the Soviet Empire, pp. 285-288, confirmă că, într-adevăr, Brejnev a solicitat să se apeleze la alte mijloace, decât intervenţia militară, pentru a se opri „degradarea socialismului în Cehoslovacia".

c. De la eliberare la construirea de punţi către Europa de Est. Politica Statelor Unite ale A.meridi faţă de sateliţii sovietici, 1953-1965.

Instalarea administraţiei republicane la Casa Albă, după o campanie electorală triumfătoare, care fusese susţinută cu promisiuni temerare, părea să anunţe schimbări majore în politica externă a Statelor Unite. Republicanii îşi concentraseră dezbaterile electorale asupra a două teme, care au suscitat atenţia publicului american423, realizarea unui mai înalt standard al securităţii naţionale, cu cheltuieli reduse, şi eliberarea naţiunilor est-europene de sub tirania sovietică. în discursul său inaugural, preşedintele Eisenhower a prezentat cele două obiective ca fiind prioritare, dar a precizat că politica externă americană are o arie de manifestare globală şi va fi pusă în slujba „apărării libertăţii, care este una singură şi indivizibilă, pe toate continentele şi pentru toate popoarele"424. Cu circa o săptămână înainte, audiat de Comitetul pentru Relaţii Externe al Senatului, John Foster Dulles, care fusese desemnat pentru funcţia de Secretar de Stat, şi-a reluat argumentaţia care îi adusese atâta popularitate în primăvara anului 1952. Dulles a insistat asupra ideii că, „trebuie menţinută vie speranţa naţiunilor oprimate din estul Europei... a căror dorinţă de libertate va provoca în curând o puternică indigestie sovieticilor1'. Dulles a specificat că eliberarea acestor popoare nu duce obligatoriu la un război, dar nici nu exclude o campanie scurtă, purtată cu asemenea mijloace425.

Nu doar moartea lui Stalin, eveniment care lăsa loc şi speranţelor dar şi îndoielilor, ci însăşi raporturile de forţe dintre cele două supraputeri, le-au arătat lui Eisenhower şi Dulles că era mult mai dificil să se treacă la fapte426.

423 Robert Dallek, The American Style o/Fonifft Policy. Cultural Politic.! and Foreigt Ajfairs, New York, 1983, pp. 187-190, oferă explicaţii concludente asupra transformărilor de mentalitate şi privitor la atitudinea profund anticomunistă răspândită în societatea americană.

424 Apud John Lewis Gaddis, Strategie* of Containment. A Criticai Apprasail of Postwar American National Securi^ Policy, Oxford, New York, 1982, pp. 129-130.

425 în cartea publicată în 1950, War or Pace, Dulles a vorbit despre obligaţia morală a Statelor Unite de a nu lăsa naţiunile central-est europene sub asuprirea veşnică a Uniunii Sovietice, a cărei expansiune primitivă trebuia forţată să se retragă în locurile de unde venise. în 1952, a publicat în revista IJfe, (19 mai, pp. 146-160) faimosul eseu, „O politică a cutezanţei", în care critica reacţiile timorate ale administraţiei Truman faţă de abuzurile sovietice şi cerea crearea unei forţe militare capabilă să-i pedepsească imediat pe cei care săvârşeau asemenea acte. Declaraţia făcută de Dulles, la 15 ianuarie 1953, în faţa Comitetului pentru Relaţii Externe a Senatului, la Richard Hofstadter, ed., Creat Issues in American Histoiy. A Documentar? Record, voi. II, 1864-1957, New York, 1958, pp. 438-439.

426 Pe fondul încărcatei atmosfere populare anticomuniste, la sfârşitul lunii ianuarie 1953, în Congres au fost introduse cinci moţiuni separate, care cereau denunţarea

Totuşi, dând credit mesajului de reconciliere exprimat de Malenkov la funeraliile lui Stalin, Eisenhower a făcut o propunere tranşantă noilor conducători sovietici, pe care i-a invitat să participe cât mai grabnic la negocieri privitoare la dezarmarea generală şi le-a cerut să îşi arate bunăvoinţa acceptând să discute încheierea armistiţiului în Koreea, a tratatului de pace cu Austria, reunificarea Germaniei prin alegeri libere şi să redea libertatea de exprimare naţiunilor din estul Europei427. Probabil că lista, mult prea lungă de cereri, dar în primul rând sublinierea făcută de Eisenhower problemei ţărilor din Europa de Est, i-a făcut pe sovietici să de-a un răspuns vituperant, în care respingeau, ceea ce numeau a fi, „condiţiile inacceptabile puse de preşedintele Eisenhower"428.

Refuzul exprimat de noua conducere de la Kremlin a fost folosit la Washington ca un nou argument pentru promovarea „Noii Viziuni" în politica externă. Eisenhower şi Dulles au respins propunerea făcută la 11 mai de Winston Churchill, care susţinea că o întâlnire la înalt nivel cu sovieticii ar putea conduce la rezolvarea multor probleme, şi au reafirmat că singura soluţie viabilă rămânea dezvoltarea unei politici hotărâte faţă de Uniunea

Sovietică. Reprimarea revoltei muncitorilor est-germani de către sovietici, în iunie acelaşi an, a fost apreciată o dovadă a faptului că politica externă a Uniunii Sovietice rămăsese dominată de ideologia bolşevică şi, prin urmare, se considera că Statele Unite erau obligate să îşi menţină superioritatea strategică şi să practice o politică de descurajare, în care armele nucleare urmau să joace rolul fundamental429.
Ultima idee ocupase locul central în ultimele analize şi rapoarte întocmite sub administraţia Truman. In toamna târzie a anului 1950, Consiliul pentru Securitate Naţională (CSN) a fost însărcinat să elaboreze un plan privitor la aplicarea măsurilor prevăzute în Raportul 68. Paul Nitze,
acordurilor încheiate cu sovieticii în timpul războiului - erau invocate presupusele înţelegeri secrete de la lalta - şi declararea guvernelor comuniste est-europene ca nelegitime şi nereprezentative. Vezi Bennett Kovrig, The Myth oj 1jberation. East-Centra/ Iiiiropc in U.S. Diplomag andPolitia since 1941, Baltimore and London, 1973, pp. 123-125.
427 Dwight D. Eisenhower, „A Chance for Peace", April 16, 1953, in American Foreigi Policy, 1950-1955. Basic Documents, voi. II, Washington, D.C., 1957, pp. 65-71.
42S Vladislav M. Zubok, „Soviet Intelligence and the Cold War", pp. 459-460. Zubok a precizat că, deşi stenograma reuniunii din 24 aprilie 1953 a Prezidiului PCUS nu a fost declasificată, surse indirecte arată că Molotov a reuşit să convingă majoritatea, inclusiv pe Hruşciov, că discursul lui Eisenhower reprezintă o provocare şi numai ideea de a accepta deschiderea unor discuţii privitoare la ţările est-europene ar pune în pericol toate câştigurile obţinute după 1945.
42" Russell F. Wegley, The American Way of War. A History of United States Militiirj Strategy and Policy, Bloomington, 1973, pp. 399-400.

director al Biroului pentru Planuri Strategice (PPS) a condus grupul de lucru care a redactat Raportul 79 al CSN. Documentul recomanda să se facă cunoscut faptul că politica SUA nu era îndreptată împotriva poporului rus, ci privea exclusiv actele abuzive comise de conducerea comunistă a acestuia, şi că, deşi se dorea restaurarea independenţei şi suveranităţii Statelor Baltice şi a sateliţilor sovietici, Washington-ul nu avea ca obiectiv destrămarea teritorială a Uniunii Sovietice. A doua parte a Raportului 79, propunea trei variante alternative, a căror finalitate, cu o perspectivă pe termen lung, privea întregul sistem internaţional, nu doar raporturile cu Uniunea Sovietică: instaurarea unei Pax Americana, a unui guvern mondial sau fundamentarea unui sistem stabil al echilibrului de putere '. Cum problemele ridicate în document abordau o temporalitate de prea lungă durată, conducerea CSN nu le-a considerat de actualitate şi a cerut întocmirea unor analize care să ofere soluţii pe termen scurt. In octombrie 1951, CSN a primit două noi rapoarte, 135 şi 135/1, care prezentau o evaluare destul de optimistă: Uniunea Sovietică era considerată ca fiind deosebit de ostilă lumii libere, dar se aprecia că, din cauza capacităţilor tehnologice insuficiente, ar ataca ţările vestice numai în situaţia în care s-ar simţi imediat ameninţată431. Evenimentele aflate pe atunci în desfăşurare, dar şi date provenite de la serviciile de informaţii, contraziceau aceste concluzii. Ca urmare, dezbaterea celor două rapoarte s-a prelungit până la începutul toamnei anului următor. Finalmente, Truman a fost de acord cu ideea că sovieticii nu vor declanşa în următoarea perioadă un atac asupra lumii vestice, dar a recomandat ca documentele de revizuire a politicii de securitate naţională să fie transmise noii administraţii " .
Imediat după preluarea preşedinţiei SUA, Eisenhower s-a preocupat intens de aceste probleme. Aşa cum au mărturisit colaboratori ai săi, preşedintele a transferat în sarcina CSN o bună parte dintre problemele uzual dezbătute în cadrul cabinetului, în ale cărui şedinţe au ajuns să se discute chestiuni de importanţă redusă433. în săptămânile care au urmat
43(1 Paul H. Nitze, h'row hlitv.diima to Glasnost. Al the Center of Decision - A Memoir, New York, 1989, pp. 118-119.
411 FRUS, 1952-1954, voi. II, National Securit) Affairs, Washington, D.C., 1984, pp. 89-97, 132-152.
™Ibidem, pp. 124-125.
4M Richatd D. Challender, „The National Security Policy from Truman to Eisenhower: Did the 'Hidden Hand' Leader Make" şi I. M. Destler, „The Presidency and National Security Organization", in Norman A. Graebner, ed., The National Security. Its Theory and Practice, 1945-1960, New York, 1986, pp. 48-49 şi p. 229. CSN s-a întrunit în sesiuni regulate de 128 de ori, pe parcursul a cinci ani din mandatele lui Truman, şi de 346

morţii lui Stalin, analizele prospective efectuate în cadrul CSN au indicat ca puţin probabilă o schimbare radicală a situaţiei din Europa de Est, deoarece, deşi „dispariţia dictatorului încheia o epocă, nu exista nici un semn că natura regimului sovietic s-ar modifica". Din această perspectivă, s-a aprobat dezvoltarea unor „operaţiuni politice, economice, subversive si de propagandă, prin care să se exploateze eventualele fisuri create în blocul sovietic de... o aşteptată resurgenţă a naţionalismuluiAM.
Numeroasele incertitudini referitoare la intenţiile noii conduceri de la Kremlin, şi exemplul reacţiei sovieticilor împotriva manifestanţilor est-germani, au făcut executivul american să declare că Statele Unite vor evita să recurgă

la acţiuni care puteau să provoace revolte armate în estul Europei, datorită riscului ca acestea să se finalizeze în masacrarea populaţiei. în acel context, Eisenhower a ordonat reluarea proiectelor de revizuire a securităţii naţionale şi de elaborare a unei strategii coerente faţă de Uniunea Sovietică. La începutul verii anului 1953, trei grupe separate de studiu au revenit, în cadrul „Operaţiunii Solarium"*, asupra problemelor ridicate în Rapoartele 135 şi 135/1 ale CSN. Propunerile prezentate de cele trei grupuri de analiză au fost diferite şi reflectau conflictul de idei dintre promotorii politicii de containment, adepţii concepţiei după care trebuiau operată o delimitare clară a zonelor în care noi intruziuni comuniste urmau să fie descurajate, inclusiv prin ameninţări nucleare, respectiv susţinătorii politicii de cutezanţă, adică desfăşurarea unor acţiuni la limita războiului, care să provoace retragerea hegemoniei sovietice. Celor trei variante de mai sus, li s-a adăugat un raport alarmist, întocmit de analişti militari. Aceştia apreciau că, în următorii ani, superioritatea strategică a SUA urma să fie serios concurată de Uniunea Sovietică şi recomandau să se adreseze un ultimatum liderilor sovietici: fie acceptă, într-un termen de doi ani, să se aşeze la masa negocierilor, fie vor fi supuşi unui atac nuclear devastator4^.

Istoricii revizionişti din deceniul şapte nu au ştiut nimic despre rapoartele prezentate în cadrul „Operaţiunii Solarium", informaţie pe care ar fi folosit-o probabil ca „muniţie de război", dar s-au străduit din răsputeri să de ori, în cei opt ani de preşedinţie ai lui Eisenhower. Sub Eisenhower, CSN a aprobat 187 de rapoarte, 67 dintre acestea fiind în vigoare la 29 ianuarie 1961, când Ike a fost înlocuit de J.F. Kennedy.

434 „Memorandum of Conversation, NSC meeting, March 31, 1953"; „Restatement of Basic National Security Policy, NSC 153/1, June 10, 1953", FRUS 1952-1954, voi. 11, pp-267-268, 384-386.

*Proiectul a primit numele încăperii, solariumul Casei Albe, unde s-a decis lansarea lui. '■:.■•■ 43S John Lewis Gaddis, Strategie! of Containment, p. 146. .-

descrie politica administraţiei Eisenhower ca fiind agresivă şi riscantă, deoarece era purtată de combatanţi duri ai războiului rece (cold war warriors - în original)436. în realitate, Eisenhower s-a dovedit a fi fost un preşedinte raţional şi precaut, care a înţeles foarte bine costurile şi riscurile enorme ale unui eventual nou război mondial, ipoteză considerată de el ca fiind ultima soluţie de reglementare a raporturilor cu Uniunea Sovietică. La circa un an şi jumătate după ce devenise preşedinte, în iunie 1954, el le-a spus responsabililor militari americani că starea plină de încordare şi tensiuni cu sovieticii este preferabilă ipoteticei situaţii, de după obţinerea victoriei nucleare împotriva Uniunii Sovietice: „ Vom obţine o astfel de victorie, dar ce vom face cu ea? Gândiţi-vă că un spaţiu imens, de la Hiba la Vladivostok şi în jos, de-a lungul Asiei de Sud-Est, va fi distrus, lipsit de orice formă de guvernare şi de mijloace de comunicaţii, va fi o arie a dezastrului şi înfometării endemice... Aceasta nu va fi. o victorie... şi vom face tot ce ne stă în putinţă să evităm această situaţie""7'1.

în mod firesc, Eisenhower a respins din Proiectul Solarium variantele care promovau ideea dezvoltării unor măsuri de forţă şi a optat pentru continuarea strategiei de containment, căreia i-a adăugat elemente din doctrina descurajării. Noua strategie promovată de administraţia Eisenhower a fost adoptată în octombrie 1953, prin Raportul 162/2 al CSN. Documentul aprecia că, pe termen scurt, este improbabilă declanşarea unei agresiuni armate din partea sovieticilor, .dar, pentru inhibarea unor viitoare acţiuni de acest fel, lumea liberă era obligată să îşi conserve superioritatea, în mijloace şi capacităţi strategice şi în performanţe economice, faţă de lumea comunistă438. Pe de altă parte, se specifica faptul că divizarea lumii în cele două blocuri este un fenomen care va continua, cel puţin o perioadă medie de timp, iar „detaşarea oricărui satelit european din blocul sovietic nu pare a fi realizabilă, decât obţinând acordul sovieticilor sau prin război"439.

Ultimei concluzii i s-a acordat rangul de premiză realistă, de la care s-a plecat în revizuirea politicii americane faţă de sateliţii sovietici. La 11 decembrie 1953, CSN a aprobat Raportul 174, ale cărui constatări privitoare

43fl D. F. Fleming, The Cu/d War and Its Origins, New York, 1961,vol 2, pp. 811-825, 1054-1057; David Horowitz, h'rom Yalta to Vietnam, New York, 1967, pp. 301-323. Stephen Ambrose, care în monografia publicată ulterior (Eisenhower: The President, New York, 1984) şi-a nuanţat foarte mult opiniile, s-a manifestat critic, dar nu la cotele virulente atinse de Fleming şi Horowitz, faţă de politica tandemului Eisenhower-Dulles. Vezi R/re to Clobalism. American t'oreign Pulicy 1938-1970, Baltimore, 1972, pp. 217-221.

417 Apud John Lewis Gaddis, Strategies of Containment, p. 135.

438 „NSC 162/2, Basic National Security Policy, October 30,1953", FRUS 1952-1954, voi. II, pp. 581-587. , ,,., ;■,,,;,.;■ , ,..,,.; -..(.,,.,,,• ,-...,,,. .....

m Ibidem, p. 580 . .■:•■. ..... ■■•■-■■■.....,- - ■ •■

la situaţia ţărilor est-europene erau destul de pesimiste. Consideraţiile incluse în document arătau că marea majoritate a popoarelor aflate sub dominaţia unor regimuri nedorite de ele, care fuseseră impuse de sovietici, îşi păstrează atitudinea şi sentimentele anticomuniste, dar schimbări politice pozitive nu sunt de aşteptat, în condiţiile în care

pentru noii lideri de la Kremlin conservarea hegemoniei lor asupra spaţiului respectiv era, în aceeaşi măsură, o problemă de interes strategic şi de apărare a prestigiului internaţional440. Autorii raportului apreciau că, din motive de natură geografică - graniţele comune - şi datorită prezenţei trupelor sovietice în ţările respective, repetarea experienţei iugoslave nu părea a fi posibilă, iar după „erezia" comisă de Tito Moscova a dispus luarea unor măsuri severe, care să preîntâmpine dezvoltarea unor evoluţii asemănătoare441. Concluziile raportului subliniau că, „este în interesul securităţii naţionale a Statelor Unite să se susţină în continuare rezistenţa naţiunilor satelite... ale căror resentimente faţă de dominaţia sovietică sunt menţinute vii din cau^e de natură naţionalistă şi religioasă'. Se atrăgea însă atenţia asupra faptului că, „naţionalismul [est-european] rămâne o armă cu două tăişuri, pentru că ar putea provoca revolte antisovietice, care să fie înecate în sânge, dar şi datorită unor sentimente care au produs dezbinare între aceste popoare. Maghiarii sunt împotriva slavilor şi românilor, slovacii împotriva cehilor, polonezi împotriva germanilor, şi germanii împotriva slavilor"^2. Raportul 174 sugera că, realitatea dominaţiei sovietice asupra estului Europei trebuia deocamdată acceptată, dar Statele Unite sunt îndreptăţite să dezvolte, printr-o varietate de mijloace - negocieri, continuarea embargoului economic, desfăşurarea unor acţiuni subversive şi cu impact psihologic colectiv - o politică al cărei scop fundamental rămânea ca popoarele est-europene să îşi redobândească suveranitatea şi dreptul de a fi libere443. Oricum, estimările strategilor americani indicau că, într-un viitor previzibil, maxima concesie ce putea fi obţinută din partea sovieticilor, era aceea de finlandizare a Europei de Est444.

4411 „NSC 174, Report to the National Security Council by the National Security Council Planning Board, December 11, 1953", FRCi.V 1952-1954, voi. VIII, Eastern Europe; Soviet Union; F.astertt Mediterranean, Washington, D.C., 1988, pp. 110-127.

441 Ibidem, pp. 113-114,118-120.

442 Ilndem, pp. 117-118.

441 lhidem, pp. 124-127. In raport se considera că, „tentativa de a elibera ţările satelite prin folosirea forţei militare, ar conduce la un război cu URSS, o variantă care ar fi, cel mai probabil, respinsa de poporul american şi ar fi condamnată de opinia publică internaţională".

444 După ce a analizat rapoartele experţilor CSN, Dulks le-a vorbit lui Churchill şi Eden despre posibilitatea ca sovieticii să fie persuadaţi să transfere în raporturile lor cu ţările est-europene, modelul instituit în relaţiile cu Finlanda. Eden i-a atras atenţia că, „Rusia ti acordul o largă autonomie Ffn/adei, deoarece dincolo de Finlanda nu se află nimic... pe când, pe drumurile

Descurajarea a reprezentat unul dintre punctele de forţă ale campaniei electorale susţinută de republicani. La 12 ianuarie 1954, în discursul ţinut la New York, în faţa influentului Consiliu pentru Relaţii Externe, Secretarul de Stat Dulles a reluat ideea susţinută în faimosul său articol publicat, în mai 1952, în revista LJfe: „Singura soluţie este ca lumea liberă să dobândească voinţa de a-şi organica mijloacele prin care să recurgă instantaneu la represalii împotriva agresiunilor comise de Armata Roşie"445. Declaraţiei făcută de Dulles i s-a atribuit valoarea de proclamaţie a doctrinei descurajării, care includea, în ultimă instanţă, şi măsura represaliilor masive. Reflexivul Bernard Brodie, unul dintre cei mai proeminenţi exeged ai studiilor strategice, a demonstrat că descurajarea a avut funcţia de instrument al conservării păcii şi, abia într-un al doilea rând, i s-a atribuit rolul de a fi o pârghie ofensivă a politicii administraţiei Eisenhower44rl. Pe de altă parte, datorită formaţiei sale militare, Eisenhower a avut o concepţie diferită de a lui Truman, în privinţa armelor nucleare. Dacă Truman a văzut în bomba atomică un instrument al terorii şi o armă la care să recurgă în ultima instanţă, Eisenhower a considerat arma atomică un element de bază al sistemului defensiv american, a cărui utilizare devenea probabilă în cazul unei agresiuni grave . Eisenhower nu a ajuns la această concepţie exclusiv din motive care ţineau de educaţia sa. Progresele înregistrate de Uniunea Sovietică în tehnologia militară au alarmat cercurile de analiză strategică din SUA, şi în special o parte a analiştilor şi responsabililor militari. în mai multe rânduri, aceştia s-au străduit să îl convingă pe preşedinte că, o dată ce sovieticii au dobândit capacităţi termonucleare şi îşi vor extinde raza de acţiune a forţelor aeriene, America se va afla sub o ameninţare iminentă. Un rezultat al acestor demersuri s-a reliefat prin creşterea exponenţială a numărului rachetelor nucleare americane, de la circa 1000, în vara anului 1953, la mai mult de 18000 în 1960448. Eisenhower şi-a demonstrat însă caracterul său echilibrat şi a refuzat să de-a curs propunerilor care sugerau elaborarea unor planuri care să prevadă declanşarea unui atac preventiv împotriva Uniunii Sovietice.

care trec prin ţările satelite, poţi să ajungi undeva". Apud John Levvis Gactdis, The United States and tlxEndofthe Cold War, New York, 1992, p. 80, nota 72.

445 Norman A. Graebner, Cold War Diplomacy 1945-1960, New York, p. 166.

446 Bernard Brodie, Strateg in the Missile Age, Priceton, 1959, p. 234. Brodie a făcut remarcat faptul că Eisenhower a ridicat la rang de principiu sfatul oferit de Bismarck regelui său, în timpul crizei din 1875: „Nu o voi sfătui niciodată pe Majestatea Voastră să se precipite să declare război, numai pentru că pare probabil că inamicul nostru va declanşa ostilităţile în viitorul apropiat. Nu se ştie, dacă providenţa divină nu ne-a ferit deja de această

ameninţare". Loc. Cit.
447 Cf. David Alan Rosenberg, „The Otigins of Overkill Nuclear Weapons and American Strategv", in Norman A. Graebner, ed., The National Securit), pp. 141-142.

Generalii Matthew Ridgway şi Maxwell Taylor, care au ocupat în această ordine postul de şef de stat major al armatei, au sprijinit acest punct de vedere, arătând că, declanşarea unui astfel de atac, „contravine fiecărui principiu care s-a aflat la originea formării naţiunii americane44'.
Confruntaţi cu ritmul rapid în care sovieticii îşi dezvoltau forţa nucleară, responsabilii americani au decis să reorganizeze sistemul de comandă al armatei şi să actualizeze problema ariilor de importanţă strategică pentru securitatea naţională a SUA. Zăgăzuirea puterii sovietice în interiorul spaţiului euroasiatic rămânea să fie realizată tot prin apărarea celor două perimetre vitale ale sistemului defensiv american: Europa de Vest şi Asia de Est-Sud-Est. Raportul 5410/1 al CSN, din martie 1954, a reluat în discuţie mijloacele şi zonele, care trebuiau să fie păstrate la dispoziţia şi sub controlul Statelor Unite, pentru a putea să asigure conservarea superiorităţii strategice faţă de URSS45". Un an mai târziu, CSN a adoptat Raportul 5501 în care s-au operat modificările considerate a fi necesare la planurile strategice prevăzute în Raportul 162/2. Autorii raportului anticipau că în următorii ani Uniunea Sovietică va fi în măsură să ameninţe şi să lovească teritoriul Statelor Unite prin mijloace directe, recte rachetele balistice, la a căror construcţie sovieticii lucrau intens*. Dată fiind această perspectivă, CSN a căzut de acord că este în interesul securităţii naţionale, ca guvernul american să iniţieze negocieri cu sovieticii şi să fie receptiv la orice semnal prin care Moscova şi-ar arăta deschiderea către stabilirea unui dialog real. In acelaşi timp, s-a constatat că evoluţiile distincte, care au putut fi sesizate în ţările satelite, recomandau dezvoltarea unor politici diferenţiate, care să încurajeze tendinţele liberale şi să exploateze vulnerabilităţile regimurilor comuniste451. S-a considerat oportună şi iniţierea sau fructificarea posibilităţilor de reluare a contactelor cu China comunistă, fără ca acest lucru să implice o schimbare formală în politica de nerecunoaştere a conducerii de la Beijing, drept guvern legitim al tuturor chinezilor452.
w Maxwell D. Taylor, The Uncertain Trumpet, New York, 1959, pp. 23-46.
4511 „United States War Objectives, March 29,1954", FRL/.V 1952-1954, voi. II, pp. 711-722. Documentul avea menirea să revizuiască Raportul 20/4 al CSN, din 23 noiembrie 1948, privitor la obiectivele urmărite de SUA pentru a contracara ameninţările exercitate de sovietici la adresa securităţii naţionale a Statelor Unite. în 1954, Comandamentul Strategic al Aerului (SAC) a identificat 409 aeroporturi, care puteau fi folosite de sovietici pentru declanşarea de lovituri nucleare asupra emisferei vestice.
*Vezi nota 305 din prezentul capitol.
451 „NSC 5501, Basic National Security Polky, January 6, 1955", FRUS 1955-1957, voi. XIX, National Security Polig, Washington, D.C., 1990, pp. 24 şi urm.
452 John Lewis Gaddis, Stateges of Containment, p. 161, arată că, dincolo de anumite inconsecvenţe sesizabile în politica faţă de lumea comunistă a administraţiei Eisenhower, CSN 5501 reflectă deschiderea Washington-ului către negocieri cu sovieticii. Dimpotrivă,

Strategii administraţiei Eisenhower au reliefat, încă din anii 1953-1954, I existenţa unui înalt potenţial de interese contrare între Uniunea Sovietică şi China Populară. In vara anului 1954, analiştii serviciilor de informaţii au prezentat o evaluare asupra posibilelor fisuri, ce se puteau dezvolta în lumea 1 comunistă. In documentul respectiv se aprecia că, în viitorul apropiat, există mari şanse ca Beijing-ul să adopte o poziţie de independenţă faţă de Moscova şi chiar să se producă o ruptură între cele două mari puteri comuniste. In schimb, o eventuală slăbire a controlului sovietic în estul Europei era considerată improbabilă453. Responsabilii americani au ţinut seama de aceste perspective în politica dezvoltată în perimetrul asiatic. Cu toate că s-au arătat decişi să apere integritatea Taiwan-ului şi a insulelor din strâmtoarea Mării Chinei de Sud, conducătorii de la Washington au evitat să se angajeze în acţiuni ofensive împotriva Chinei Populare. In februarie 1955, jjohn Foster Dulles i-a spus ambasadorului britanic, Sir Roger Makins, că 1 Statele Unite sunt dispuse să aştepte câţiva ani, până când Beijing-ul se va detaşa serios de Moscova, fapt care va deschide premizele instituirii unor raporturi de echilibru în lumea comunistă şi va reduce din posibilităţile I Uniunii Sovietice de a exercita presiuni asupra ţărilor vestice4'4. Calculele făcute de americani în privinţa evoluţiei raporturilor Chinei cu] Uniunea Sovietică s-au dovedit a fi fost corecte. Totuşi, perimetrul asiatic a I devenit o zonă generatoare de mari probleme pentru guvernul Statelor Unite. înfrângerea umilitoare suferită de trupele franceze în faţa comuniştilor nord-vietnamezi, în aprilie-mai 1954 la Dien Bien Phu, şi declaraţiile agresive făcute de oficialii de la Beijing, care ameninţau să ocupe i Insulele Pescadores (Quemoy şi Matsu) şi să „elibereze" Taiwanul, au redeschis discuţiile despre teoria dominoului455. în plus, din 1954, sovieticii I au început să acorde o generoasă asistenţă economică ţărilor din Asia de Sud-Est456.

Conferinţa desfăşurată la Bandung în anul următor, unde s-au
Harrington şi Courtney, Tweaking the Nose of the Ritssians, pp. 163-164, consideră Raportul 5510, drept ultimul document strategic major, în care responsabilii americani apreciau că lumea este formată din două tabere ostile şi ireconciliabile. Noi ne asociem opiniei lui Gaddis.
453 Apud John Lewis Gaddis, The \umg Peace, pp. 188-189.
454/Ă«fow, pp. 183-184.
455 Walter LaFeber, America, Ritssia, and the Co/d War 1945-1966, New York, 1967, pp. 162-163; Stephen Ambrose, R/se to Globalism, p. 230.
456 între 1954-1956, Uniunea Sovietică a încheiat patrusprezece acorduri de cooperare economică şi asistenţă militară cu state din Asia şi Orientul Mijlociu. Sprijinul economic acordat, până în 1962, de Uniunea Sovietică şi sateliţii săi est-europeni ţărilor din Asia de Sud-Est s-a ridicat la circa 7,2 miliarde de dolari. In această perioadă, Indonezia a fost

reunit treizeci şi trei de state asiatice - între care şi China - şi patru africane, a transmis un alt semnal de alarmă. în pofida apelului care chema la afirmarea voinţei morale a naţiunilor în favoarea păcii şi a proclamării celor cinci principii ale coexistenţei pacifice între state, la Washington s-a înţeles limpede mesajul antioccidental al conferinţei şi faptul că revoluţia anunţată şi visată de participanţi semăna cu aceea a lui Mao, nicidecum cu cea americană457.
Cu toate că americanii s-au delimitat de forma de soluţionare găsită conflictului din Indochina, conferinţa desfăşurată între aprilie-iulie 1954 la Geneva a deschis o uşă pentru reluarea negocierilor dintre Washington şi Moscova. In lunile următoare, sovieticii şi-au arătat dorinţa de reglementare a mai multor subiecte divergente, rezolvarea unora dintre acestea fiind amânată din 1945. încheierea Tratatului de Stat asupra Austriei a fost considerată de americani un semnal promiţător şi, împreună cu aliaţii britanici şi francezi, au propus liderilor de la Kremlin reunirea şefilor de guverne ai marilor state învingătoare în al doilea război mondial, la zece ani de la consumarea ultimei întâlniri la acest nivel. Sovieticii au acceptat propunerea şi, după stabilirea unor acorduri preliminare şi a agendei ce urma să fie dezbătută, premierii Franţei, Marii Britanii, Uniunii Sovietice şi preşedintele Statelor Unite şi-au dat întâlnire la Geneva, pentru data 18 iulie 1955.
Responsabilii americani nu şi-au făcut mari speranţe în privinţa acordurilor care putea fi încheiate cu sovieticii. Prin prisma experienţelor anterioare şi raportându-se la realităţile imediate, Eisenhower şi Dulles au evaluat corect că omologii lor de la Moscova vor recurge la tactici temporizatoare, vor amâna discutarea unor chestiuni punctuale şi vor evita abordarea subiectelor sensibile. Dar, aşa cum şi-a amintit Eisenhower, delegaţia americană s-a deplasat la Geneva ştiind că „pesimiştii nu vor câştiga niciodată o bătălie'1™, şi a încercat să obţină maximul posibil din negocierile cu
asistată economic de Moscova cu 1,5 miliarde dolari. Vezi Russel H. Fifield, Soutbeast Asia in United States Poiicy, New York, 1963, pp. 252-253.
457 Paul Johnson, A Uistmy ofthe Modem World, h'rom 1917 to the 1980s, London, 1983, cap. 14, oferă o explicaţie argumentată privitoare la originilor, idealurilor şi intereselor participanţilor de la Bandung.
458 Dwight D. Eisenhower, Mandate for Cbange, New York, 1963, pp. 509-510. într-o conferinţă de presă susţinută la 26 noiembrie 1958, în care a răspuns criticilor privitoare la lipsa de comunicare cu sovieticii, J. F. Dulles a afirmat că negocierile sunt întodeauna utile şi preferabile absenţei lor. Dar, a arătat Dulles, sovieticii încearcă să îşi obosească şi să IŞ1 aducă într-o stare de confuzie partenerii, prelungind la nesfârşit negocierile. Dulles a precizat că, de la încetarea focului în Koreea, până la încheierea armistiţiului, au trecut doi

sovieticii. Cu o săptămână înaintea începerii conferinţei, CSN a stabilit planul de abordare a discuţiilor cu sovieticii. Deşi şansele ca respectivii să accepte propunerile americane, la punctele aflate pe agenda stabilită, erau evaluate ca fiind minime, se spera ca, ofertele privitoare la schimburile culturale şi la discutarea unui acord privitor la „cerul deschis", vor avansa în viitorul apropiat459. în schimb, s-a anticipat că sovieticii vor evita orice discuţie şi angajament serios în negocierea delicatelor subiecte referitoare la securitatea generală a Europei şi, în cadrul acesteia, a ipoteticei reunificări germane. Estimările făcute la Washington s-au dovedit a fi fost exacte, sarcina de rezolvare a celor patru probleme aflate pe agenda conferinţei la înalt nivel de la Geneva fiind transmisă miniştrilor de externe ai celor patru părţi participante*. Reunirea acestora, în octombrie-noiembrie acelaşi an, tot la Geneva, s-a încheiat cu un comunicat final, care arăta că opiniile exprimate de occidentali, pe de o parte, şi de sovietici, pe de alta, nu au putut fi conciliate, iar discuţiile urmau să continue pe calea contactelor diplomatice directe46".
Conferinţa la înalt nivel de la Geneva a deschis totuşi uşile comunicării între Moscova şi Washington. Chiar dacă a fost realizat un singur acord dintre cele patru dezbătute46', americanii au avut ocazia să experimenteze în termeni

reali dorinţa de destindere a sovieticilor. Refuzul acestora de a negocia cu adevărat cele două probleme fundamentale ale războiului rece,
ani şi s-au desfăşurat 575 de întâlniri; negocierile asupra Tratatului de Stat al Austriei au durat 8 ani şi au inclus 400 de întruniri; negocierile, încheiate în 1956, de la Agenţia Internaţională pentru Energie Atomică au durat trei ani, iar cele privind schimburile culturale, începute în 1955 la Geneva, încă se desfăşurau. Vezi, Soviet Diplumacy and Negotiating Bebavior, p. 296.
459 „Basic U.S. Policy in Relation to Four-Power Negociations", NSC 5524/1, July 11, 1955, FRUS 1955-1957, voi. V, Austria» State Treaty; Smnmit and Fonign Minister* Meetings, 1955, Washington, D.C., 1988, pp. 287-298.
*Vezi, nota 374 din prezentul capitol.
4(l" La finalul conferinţei la nivel înalt, se căzuse de acord ca toate problemele să fie dezbătute la viitoarea întâlnire a miniştrilor de externe şi să nu mai fie abordate în alte ocazii. In mod firesc, sovieticii nu şi-au respectat promisiunea şi, cu o săptămână înaintea debutului conferinţei din octombrie, au introdus problema dezarmării pe agenda Comisiei de dezarmare a Naţiunilor Unite. FRUS 1955-1957, voi. V, p. 619.
""i La finele anului 1958, SUA şi URSS au semnat acordul privitor la schimburile culturale şi ştiinţifice, care îi includea şi pe sateliţii est-europeni. Din 1959 au început să se deruleze scurte stagii reciproce de documentare şi participare la activităţi academice. încă de atunci, schimburile de acest tip s-au remarcat prin dezechilibrul existent între numărul relativ mare al vizitatorilor academici occidentali în ţările socialismului real şi prezenţa scăzută a omologilor acestora în ţările occidentale. Vezi Robert F. Byrnes, US Policy Toward F.astern Europe and the Soviet Union. Selected Essays, 1956-1988, Boulder, 1989, pp. 149-168.

dezarmarea şi chestiunea germană, a demonstrat limitele în care liderii de la Kremlin erau dispuşi sau erau capabili să coopereze462. Pe de altă parte, la Departamentul de Stat a fost privită cu optimism constatarea că propunerea referitoare la dezvoltarea contactelor culturale Est-Vest a avut audienţă între conducătorii din statele satelite, Ungaria şi România arătându-se interesate de redeschiderea centrelor culturale americane463.
Relansarea dialogului cu sovieticii, cu toate limitele sale strâmte, a indus la Washington o schimbare de atitudine în privinţa rolului ONU şi faţă de problema includerii mai multor membri. Datorită climatului internaţional tensionat, în prima decadă postbelică, doar nouă state fuseseră acceptate în organizaţia internaţională. In pofida faptului că situaţia respectivă prejudicia interesele generale ale politicii americane, până în 1955, SUA au beneficiat de avantajul de a controla mai mult de două treimi din voturile Adunării Generale şi, ca atare, puteau dezarma orice veto sovietic din Consiliul de Securitate. Sesizând schimbările produse în Lumea a Treia şi pericolul ca politica ţărilor care îşi obţinuseră recent independenţa sau erau pe cale să o facă, să fie orientată împotriva lumii occidentale, responsabilii americani au propus omologilor sovietici să renunţe reciproc la competiţia blocării admiterii de noi membri464. Prin compromisul încheiat în decembrie 1955, şaisprezece state — patru aliate sovieticilor, patru aliniate americanilor şi opt neutre — au primit statutul de membre ale ONU*. Aderarea celor patru ţări comuniste în organizaţia internaţională servea obiectivelor urmărite de Statele Unite pe termen lung, mai cu seamă că prospecţiile efectuate de 4f'2 Eisenhower şi-a făcut anumite speranţe că, reîntâlnirea sa cu Jukov, de care îl lega o simpatie reciprocă şi începutul unei prietenii întrerupte în 1945, ar putea uşura negocierile cu sovieticii. Dar, în locul strălucitului conducător militar, mândru şi demn, pe care îl cunoscuse în 1945, Eisenhower a întâlnit „un om copleşit p temător... care parcă repeta o lecţie învăţată atent'. Dwight D. Eisenhower, Mandate fur Change, pp. 518-525. Hruşciov a mărturisit de altfel că Jukov a fost inclus în delegaţia sovietică de la Geneva doar cu scopul de a reînoda prietenia sa cu Eisenhower. Ki.irushchev Keraembers, 1970, p. 398. Documente recent declasificate din arhivele sovietice arată că Jukov a încercat să îi convingă pe liderii sovietici de oportunitatea încheierii acordului „cer deschis". Acesta pare să fie unul dintre motivele demiterii lui Jukov, în toamna anului 1957. Vezi Vladislav M. Zubok, „CPSU Plenums, Leadership Struggles, and Soviet Cold War Politics", CWIHP Bulletin, No. 10, March 1998, pp. 31-32.
4" FRUS 1955-1957, voi. V, pp. 606-607.
464 John G. Stoessinger, The United Nations and the Superpowers. United States-Soviet Interacfion at the United Nations, New York, 1966, pp. 21-24.
*Albania, Bulgaria, România şi Ungaria aliate Uniunii Sovietice; Irlanda, Italia, Portugalia şi Spania, aliniate SUA; Austria, Cambodgia, Ceylon, Finlanda, Iordania, Laos, Libia şi Nepal, neutre.

strategii americani estimau că o schimbare politică majoră în statutul ţărilor satelite era puţin probabilă în următorul deceniu465.
Contextul creat de discursul ţinut de Hruşciov, la Congresul al XX-lea al PCUS, a ridicat problema reevaluării întregii strategii americane. După circa o lună de dezbateri, la 15 martie 1956 CSN a adoptat forma finală a Raportului 5602/1, care analiza raportul de forţe dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică. Expertiza efectuată de specialiştii militari întărea mai vechea constatare, conform căreia URSS avansează tot mai mult în domeniul

tehnologiei nucleare şi a celei aviatice. Documentul preciza că, în pofida progreselor înregistrate de sovietici, aceştia nu erau încă în măsură să concureze forţa strategică a Statelor Unite, care rămânea superioară din toate punctele de vedere46'1. Cu toate acestea, concluzia fermă a raportului pretindea dezvoltarea unor eforturi cât mai ample, prin intermediul cărora să se ajungă la stabilirea unor linii de cooperare cu sovieticii, deoarece, dată fiind puterea distructivă a armelor atomice, declanşarea unui eventual război urma să aducă urmări catastrofale pentru toată lumea46 .

Acceptarea condiţionărilor impuse de puterea nucleară, a avut consecinţe directe în procesul de reformulare a politicii americane faţă de sateliţii sovietici. In CSN 5602/1 s-a recunoscut faptul că eliberarea sateliţilor prin acţiuni militare implica un înalt grad de risc, pe care America nu şi-1 putea asuma. Elaborarea acestei judecăţi de valoare ţinuse seama de analiza făcută în Consiliul pentru Securitate Naţională, la 29 februarie, progreselor înregistrate în aplicarea măsurilor prevăzute de Raportul 174 din decembrie 1953. In primul rînd, se aprecia că este recomandabil să se aştepte conturarea mai clară a reacţiilor generate în ţările est-europene de demolarea cultului lui Stalin. Dezbaterea evidenţiase faptul că tratarea unitară a sateliţilor sovietici devenise contraproductivă şi se impunea dezvoltarea unor politici diferenţiate faţă de aceştia, raportate la evoluţiilor lor tot mai specifice. Deşi s-a subliniat faptul că SUA nu pot ignora caracterul nelegitim al regimurilor în cauză, s-a considerat că este necesară flexibilizarea restricţiilor economice impuse ţărilor comuniste est-europene, ale căror

465 „URR»V exercită acum, prin toate mijloacele practice, un control complet asupra regimurilor satelite si este aproape ceti că va fi capabilă să si-l menţină de-a lungul întregii perioade ce face obiectul estimării noastre", „Probable Developments in the European Satellites Through 1960, NIE 12-56, Washington, January 10, 1956, b'RUS 1955-1957, voi. XXV, Eastem Europe, Washington, DC, 1990, pp. 115416.

4«' „NSC 5602, February 1956", Documents of the National Securi^ Council, 1944-1977, University Publications of America, Library of Congerss, Research Collections, Reel No. 4.

«■7 „Basic National Security Policy, NSC 5602, February 27, 1956", b'KUS 1955-1957, voi. XIX, pp. 201-256.

.,,,,,,.....

conduceri ar putea fi astfel suscitate să dezvolte politici autonome şi să se îndrepte spre o linie naţională468.

In acelaşi context a fost analizată eficienţa şi rezultatele obţinute în urma aplicării programelor anexă la CSN 174. Directiva 5412 a CSN, din 15 martie 1954, autorizase ca, în cadrul războiului psihologic purtat împotriva blocului sovietic, să se dezvolte acţiuni subversive, prin care să se destabilizeze regimurile comuniste şi să fie încurajate acţiunile de rezistenţă. In acest scop, fuseseră pregătite grupurile Red Sox/Red Cap (Jambierele Roşii/Beretele Roşii), instruite să desfăşoare activităţi paramilitare şi să se implice în acţiuni, dincolo de Cortina de Fier, cazul declanşării unor revolte mai ample ale populaţiei469. Date fiind eşecurile înregistrate pînă atunci în operaţiunile de spionaj şi de deşănţare a unor asemenea agenţi, şi avându-se în vedere perspectiva dezvoltării unui nou curs politic în ţările satelite, CSN a decis limitarea temporară a acestor acţiuni. Unităţile Voluntarilor Libertăţii aveau să fie păstrate, dar, deocamdată, li se atribuia rolul de factor psihologic47". S-a hotărât, în schimb, amplificarea activităţii postului de radio Europa Liberă, ale cărui emisiuni s-au focalizat asupra ideii de înlăturare a tiraniei comuniste, dar popoarele est-europene au fost avertizate să nu se aventureze în revolte care s-ar putea sfârşi tragic471.

Raţionalitatea acestor concluzii avea să fie demonstrată în lunile următoare. Datele oferite de serviciile de informaţii şi evaluările făcute de grupurile de analiză privitoare la posibilele implicaţii ale revoltei de la Poznan, din iunie 1956, i-a convins o dată în plus pe diriguitorii CSN că

1)68 „Progress Report on NSC 174, United States Policy Toward the Soviet Satellites in Eastern Europe, Washington, February 29, 1956", FRUS 1955-1957, voi. XXV, pp. 121-128. Problema relaxării restricţiilor economice impuse sateliţilor sovietici a fost dezbătută în şedinţa din 5 aprilie 1956 a CSN, fără a se lua o decizie fermă în această privinţă. Vezi, „International Trade, Including Trade between the Free World and the Soviet Bloc, 281st NSC Meeting, April 5, 1956", FRUS 1955-1957, voi. IX, Foreign Economic Policy; Foreign Information Program, Washington, D.C., 1987, pp. 174-176.

W) Pe baza Amendamentului Kersten, la Legea Securităţii Mutuale în 1952 au fost constituite Unităţile Voluntarilor Libertăţii, formate din refugiaţi est-europeni. Raportul 143/2 al CSN {FRUS 1952-1954, voi. VIII, p. 218) a abilitat supervizarea acestor unităţi de către CIA, respectiv de Frank Wisner, director adjunct al Agenţiei şi şef al Biroului Operaţii. Vezi John Lewis Gaddis, Strategiei of Containment, p. 158; J ohn Ranelaigh, Agenţia. Ascensiunea şi declinul CIA, pp. 257-258; Bennett Kovrig, OfW'alls and Bridges, pp. 72-73.

47(1 „United States Policy Toward the Soviet Satellites in Eastern Europe and Exploatation of Soviet and European Satellite Vulnerabilities March 22, 1956"; „Letter from the Secretary of State to the Representative at the United Nations (Lodge), April 30, 1956", FRUS 1955-1957, voi XXV, pp. 128-130 şi 160-161.

471 Bennett Kovrig, OfWalls and Bridges, pp. 79-81.

SUA trebuiau să se abţină la a interveni prin mijloace directe în dezvoltările politice aflate în curs de desfăşurare în Europa de Est. Analiştii americani au subliniat volatilitatea crescută a situaţiilor din Polonia şi Ungaria, ţări în care se desfăşura o competiţie aspră, încă nu foarte vizibilă, între comuniştii fideli Moscovei şi promotorii curentului naţional, ultimii părând să aibă o largă susţinere populară. Riscul fundamental, care putea fi generat de o eventuală implicare occidentală, era de a se ajunge la o confruntare militară directă cu Uniunea Sovietică. In schimb, a fost subliniată dezirabilitatea intensificării demersurilor pentru încheierea unor acorduri care să amplifice schimburile culturale cu întreg blocul sovietic472.

Guvernul american a monitorizat cu atenţie evoluţia evenimentelor din Polonia şi Ungaria şi a evitat să se implice, altfel decât prin declaraţii politice, atunci când sovieticii au intervenit, prin mijloace paşnice, în Polonia şi au reprimat cu brutalitate revoluţia anticomunistă din Ungaria. In ceea ce priveşte ultimul caz, trebuie amintită reacţia reziduală, raportată la planurile de acţiune stabilite în anii anteriori, a unei părţi din conducerea CIA, care a insistat pentru intervenţia directă a Statelor Unite în evenimentele din Ungaria473. Se pare că şi secţia maghiară a Europei Libere s-a implicat, într-un mod iraţional şi contrar politicii postului, incitând la rebeliune şi sfătuindu-i pe revoluţionarii maghiari să încerce să reziste, promiţându-le că, după alegerile din SUA, Congresul va aproba intervenţia armată a Americii474.

472 „U.S. Policy Toward the Soviet Satellites in Eastern Europe. Annex to NSC 5608, July 6, 1956"; „Statement of Policy of U.S. Policy Toward the Soviet Satellites in Eastern Europe, July 18, 1956", VRUS 1955-1957, voi. XXV, pp. 198-209, 216-221; „East-West Exchanges, June 29, 1956", fRUS 1955-1957, voi. XXIV, The Soviet Umori; Eastern Mediterraneati, Washington, D.C., 1989, pp. 243-246.

473 Robert Amory, directorul adjunct al Departamentului de Informaţii al Agenţiei, a încercat să îi convingă pe comandanţii militari americani asupra utilităţii unei intervenţii atomice chirurgicale, care să întrerupă liniile de comunicaţii ale sovieticilor în zona Lvov. Amory credea că utilizarea preventivă a loviturii nucleare, putea opri declanşarea unui nou război mondial, şi, în primă instanţă, Polonia, vestul României şi Ungaria ar fi fost extrase de sub hegemonia sovietică. în acelaşi timp, Frank Wisner, directorul Biroului Operaţii, a făcut presiuni asupra]ui Allen Dulles, căruia i-a cerut să „eliberate din lesă grupurile Red Sox/Red Cap... pentru a sprijini revoluţia maghiară". Cf. John Ranelagh, Agenţia, pp. 272-273. Frank Wisner, care fusese prezent în România ca responsabil al OSS, între 1944-1945, a suferit o mare decepţie din cauza neintervenţiei SUA în sprijinul revoluţiei maghiare şi s-a sinucis doi ani mai târziu. Activitatea lui în România, ţară faţă de care avea o mare simpatie, poate fi urmărită în cartea fiicei sale, Elizabeth Hazard, Cold War Crucible: United States Foreign Policy and the Conflict in România, 1943-1953, New York, 1996.

474 Cf. Robert T. Hoit, Radio t'ree Europe, Minneapolis, 1958, p. 194, Apud Bennett Kovrig, Of Walls and Bridges, pp. 93-94. Activitatea secţiei maghiare a Europei Libere din

în decursul evenimentelor din Polonia şi Ungaria, Statele Unite au fost confruntate cu o altă criză, generată de conflictul asupra canalului Suez. Washington-ul a dezavuat intervenţia armată anglo-franco-israeliană împotriva Egiptului, dar, ameninţările emise de sovietici la adresa Franţei şi Marii Britanii - acestea şi-au şi retras trupele din zonă - au lăsat impresia unei duble înfrângeri a puterilor occidentale, a căror unitate părea să fi fost serios zdruncinată. Totuşi, prin atitudinea adoptată faţă de problema Suezului, responsabilii americani au evitat să îşi deterioreze relaţiile cu liderii proeminenţi ai ţărilor din Lumea a Treia şi cu Mişcarea de Nealiniere4'3. Pe de altă parte, experienţa deprinsă din deznodământul celor două situaţii critice din estul Europei a avut un impact major asupra planurilor strategice privitoare la sateliţii sovietici. Momentul noiembrie 1956 a marcat renunţarea formală la ideea eliberării prin mijloace de forţă a Europei de Est. Analizele făcute în chiar timpul când se producea reprimarea revoluţiei maghiare au dat un contur clar măsurilor vizate, după reformularea opţiunii strategice a SUA: fisurarea şi crearea de breşe în blocul sovietic prin deschiderea spre cooperare cu guvernele comuniste est-europene. Un stimul puternic în adoptarea acestei viziuni l-au adus prospecţiile care indicau faptul că Moscova se arăta dispusă să tolereze dezvoltarea comunismului naţional, cu condiţia ca acest curs politic să nu îi afecteze negativ interesele de securitate476.

Noua atitudine a Statelor Unite faţă de ţările comuniste est-europene a fost făcută publică în primele zile ale anului 1957, de John Foster Dulles477 şi

decursul evenimentelor din Ungaria a făcut obiectul unei investigaţii a CIA şi a guvenului vest-german. Redactorii au fost exoneraţi de orice răspundere, dar conducerii postului i s-a atras atenţia să supravegheze atent respectarea normelor deontologice şi să interzică orice încurajare a revoltelor armate anticomuniste în blocul sovietic. FR.US 1955-1957, voi. XXV, pp. 473-475, 557-558.

475 FRUS 1955-1957, voi. XVI, Stuţ Canal Crisis, July 27-Decembtr 31, 1956, Washington, D.C., 1990, pp. 1078-1096.

476 „Interim U.S. Policy on Developments in Poland and Hungary, NSC 5616/2, November 19, 1956, FRUS 1955-1957, voi. V, pp. 463-469.
477 John Foster Dulles a lăsat imaginea publică a unui adversar neînduplecat al comunismului, gata să escaladeze riscurile unui război cu sovieticii, iar în calitate de Secretar de Stat a dat impresia că ar fi încercat să promoveze propria sa politică externă. Un punct de vedere asemănător a fost susţinut şi în istoriografie. Louis L. Gerson (John Foster Dulles, Series: The American Secretaries of State and Their Diplomacy, New York, 1967) autorul monografiei oficiale a acestuia, a încercat să facă o distincţie între discursurile „înflăcărate" ale acestuia şi strategul politic, dar i-a reliefat atitudinea dură faţă de ameninţările comuniste. In pofida titlului ales, cartea lui Townsend Hoopes (The Devii and the Johtt foster Dulles, Boston, 1973) a prezentat portretul unui politician echilibrat, care s-a lăsat uneori aservit idealurilor sale. Ronald W. Pruessen (John Foster Dulles: The Koad to Power, New York, 1982)

ulterior de preşedintele Eisenhower, în al doilea său discurs inaugural. Cei doi oficiali au promovat ideea dezvoltării unei politici diferenţiate, care pleca de la asumpţia că, „folosirea pozitiva a pârghiilor comercial-economice fi relansarea dialogului politic vor extrage treptat naţiunile în cau^ă de sub asuprirea guvernelor despotice şi le va reda libertatea4™. Aceste declaraţii au fost transpuse în fapte destul de repede. îngrijorată de efectele nefaste ale surplusului existent în producţia agricolă, administraţia Eisenhower încercase, încă din 1954, să obţină o liberalizare a comerţului agricol al Statelor Unite. Predominantul curent anticomunist din Congres şi asocierea acestei cereri cu divergenţele dintre America şi partenerii săi vest europeni, care stimulaţi de propriile interese pretindeau reducerea sancţiunilor economice faţă de blocul comunist, a făcut ca ea să fie respinsă479. După câştigarea celui de-al doilea mandat, Eisenhower şi-a fortificat poziţia faţă de Congres, unde reminiscenţele mcchartyste abia se mai făceau auzite. Mai mult, influentul senator democrat, J.F. Kennedy, a solicitat modificarea legii Battle şi acordarea unui sprijin economic Poloniei, „naţiune care... deşi condusă de un guvern satelit, respinge cu o majoritate semnificativă absurda filozofie comunistă"4*".

Acest punct de vedere venea în întâmpinarea dorinţei executivului american, care era hotărât să introducă în practică noua sa politică faţă de ţările est-europene. Negocierile începute în februarie 1957 la Washington, cu reprezentanţii guvernului polonez, au fost finalizate în iunie prin încheierea unui acord comercial. Acest act autoriza vânzarea de produse alimentare către Polonia, ţară căreia i s-a deschis şi o linie de creditare pentru cumpărarea de mărfuri americane nestrategice48'. în acelaşi an, Iugoslavia a primit Clauza Naţiunii celei mai Favorizate (în continuare, CNF), o altă dovadă că America îşi schimbase metodele de interacţiune cu lumea comunistă est-europeană. Rapoartele încurajatoare primite de la misiunile diplomatice aflate în alte capitale ale ţărilor satelite, care vorbeau despre interesul crescut al conducerilor acestora în a relua legăturile comerciale cu Statele Unite, au stimulat CSN să continue amplificarea acestei politici, „al

şi Richard H. Immerman (ed., John Foster Du/Ies and the Diplomacy oj the Cold War, Princeton, 1990) au reuşit să refacă, cu argumente de ordin documentar, personalitatea politică a acestuia, realismul calculat şi uneori pesimist în privinţa armelor nucleare. Vezi şi, John Lewis Gaddis, The United States and the End of the Cold War, cap. 4.
478 Apud Bennett Kovrig, The Myth ofJJberation, p. 226.
47"Joseph F. Harrington, BruceJ. Courtney, Tweaking the Nose, pp. 187-188.
4811 „Lefter from Senator John F. Kennedy to the Secretary of State, Washington, March 12, 1957", FR.US 1955-1957, voi. V., pp. 589-590.
481 lbidem,, pp. 582, 630-631, 633-636; John C. Campbell, American Policy Tomird CommunistEastern Europe: The Cboices Abead, Mineapolis, 1965, pp. 45-46. lt

cărei scop era de a încuraja profesia ţărilor est-europene către autodeterminare şi independenţă^2.

Disponibilitatea arătată de guvernul Statelor Unite în a se apropia de statele satelite a generat reacţii contradictorii în mediile educate ale opiniei publice americane. Opinia susţinută de mai mulţi comentatori şi specialişti în politica externă era că SUA trebuiau să reglementeze, mai întâi, problema securităţii generale în Europa şi, înainte de toate, chestiunea germană. Pe de altă parte, sovieticii continuau să fie rigizi şi recurgeau la consacrata lor tactică temporizatoare sau adăugau elemente noi temelor de negociere existente483. Retras în viaţa academică, la Universitatea Princeton, George Kennan a venit cu o propunere surprinzătoare, sfătuind administraţia Eisenhower să accepte, ca preţ al reunificării Germaniei, retragerea reciprocă a americanilor şi sovieticilor din cele două entităţi germane. Walter Lippman a fost mult mai prudent, invocând imoralitatea delimitării oficiale a estului Europei de lumea liberă, chiar dacă prin acest compromis Germania urma să îşi recâştige unitatea. In Europa, Raymond Aron s-a manifestat mult mai tranşant, arătând că, deşi separarea bătrânului continent în două părţi adverse este o situaţie anormală, aceasta este preferabilă şi mai puţin periculoasă decât starea echivocă ce ar decurge din neutralizarea Germaniei în modul dorit de sovietici484. In această ultimă direcţie s-a pronunţat şi, pe
4S2 Progress Report on Soviet Satellites in Eastern Europe, NSC Meeting, November 20,1957, FKUS 1955-1957,

voi. V, pp. 690-698. La 20 septembrie acelaşi an, fusese adoptat Raportul 5704/3 al CSN, care recomanda guvernului american sa renunţe Ia ideea că blocul est-european este monolitic şi să trateze ţările satelite ca entităţi separate. Cf. Joseph F. Harrington, Bruce J. Courtney, Tweaking the No.te, pp. 189-190.

4S} La 2 octombrie 1957, ministrul de externe polonez, Adam Rapacki, a prezentat în faţa Adunării Generale a ONU proiectul de creare a unei zone denuclearizate în Europa Central-Estică. Chiar dacă au existat şi opinii nuanţate, propunerea lui Rapacki a fost percepută în Occident drept o diversiune sovietică, deoarece avea ca punct central neutralizarea şi extragerea Germaniei Federale din sistemul defensiv vestic. Vezi J.M. Mackintosh, Strateg) and Tactics of Soviet Voreign Policy, cap. 17; Adam B. Ulam, Tixpatision and Coexistence, pp. 611-612; Thomas W. Wolfe, Soviet Power and Europe, pp. 83-84,89,143,230. Mai recent, Piotr Wandycz („Adam Rapacki and the Search for European Security", in Gordon A. Craig and Francis L. Loewenheim, eds., The Diplomats, 1939-1979, New Jersey, 1994, pp. 289-317) a prezentat Planul Rapacki drept o iniţiativă exclusiv poloneză, care nu a fost sprijinită de sovietici şi a fost respinsă de occidentali datorită climatului internaţional nefavorabil. Ultima interpretare nu este convingătoare.

4S4 George Kennan, Memoirs, 1950-1967, Boston, 1972, pp. 237-255. Opinia lui Raymond Aron este citată la pp. 253-255; Ronald Steel, Walter Ijppman and the America» Centmy, New Brunswich and London, 1999, pp. 508-509.

atunci, tânărul sovietolog Zbigniew Brzezinski, care a semnalat efectele nocive ale unui asemenea tip de pertractare485.

Dincolo de aceste dezbateri specifice societăţii şi cercurilor intelectuale americane, demersurile de apropiere a Statelor Unite de Europa de Est ar fi putut fi obstrucţionate de apariţia în politica sovietică a două elemente noi, al căror potenţial de ameninţare şi grad mărit de risc erau evidente: lansarea primului Sputnik, în octombrie 1957, şi redeschiderea discuţiei asupra statutului Berlinului. Ultima problemă a condus la blocarea negocierilor privitoare la securitatea europeană, dar situaţia de criză avea să atingă apogeul abia în 1961. In schimb, dobândirea de către sovietici a tehnologiei balistice, prin care ameninţau cu lovituri directe teritoriul SUA, a produs un impact major asupra proiectelor strategice americane. In numărul din octombrie 1957 al Foreign Affairs, John Foster Dulles a avansat ideea modificării doctrinei represaliilor masive cu o nouă concepţie strategică, care se fundamenta pe concepţia descurajării gradate41"". Dulles s-a asociat, oarecum surprinzător, ideilor susţinute de mai mulţi critici ai doctrinei represaliilor masive. Autorii în cauză insistaseră asupra faptului că, în noile condiţii strategice, limitarea ariilor de conflict şi a daunelor produse de acestea, respectiv construirea unor dispozitive şi mijloace variate de descurajare, oferă premize favorabile obţinerii victoriei sau, cel puţin, asigură conservarea superiorităţii faţă de inamic48'. Henry Kissinger s-a alăturat acestei linii argumentative în influenta sa lucrare, publicată tot în toamna anului 1957, Armele nucleare şi politica externă. Beneficiar al sprijinului şi resurselor oferite de Consiliul pentru Relaţii Externe, sub egida căruia a fost publicată cartea, Kissinger a dezvoltat teza susţinută de Osgood, arătând că America trebuie să abandoneze teoria belicistică, ce şi-o formase de-a lungul istoriei sale, întemeiată pe obţinerea victoriei totale: „Revoluţia produsă în domeniul armelor

485 Aut. Cit., „U.S. Policy in East Central Europe: A Study in Contradiction", / International Affairs, 11, No. 1, 1957, pp. 60-71.

4Stl John Foster Dulles, „Challcnge and Response in United States Policy", Foreign Affairs, XXXVI, October 1957, pp. 25-43. Anunţul lui Dulles fusese probabil influenţat şi de informaţiile care arătau că, din primăvara aceluiaşi an, sovieticii experimentau lansarea primelor rachete cu rază lungă de acţiune şi că un prim test reuşit fusese efectuat în luna august.

487 Bernard Brodie, „Unlimited Weapons and Limited War", The Reporter, XI, No. 9, 18 November 1954, pp. 16-21, apud Idem, War and Politics, New York, 1973, p. 394; VC'illiam W. Kaufmann, „The Requirements of Deterrence", in William W. Kaufmann, ed., Militar}' Policy and National Securiţy, Princeton, 1956, pp. 12-38; Matthew B. Ridgway, Soldier: The Memoirs of 'Matthew 8. VJdgivay, New York, 1956, pp. 275-297; Robert Endicott Osgood, 1JmitedWarThe Challenge tu American Strateg), Chicago, 1957, pp. 146-238. ...,., ,

strategice... impune revoluţionarea gândirii strategice... Este necesar să construim o doctrină prin care să admitem că întotdeauna există o porţie intermediară între războiul total şi pacea absolută'Aii.

Exegeza lui Kissinger a reflectat îngrijorarea autorului faţă de posibilele consecinţe ale unui conflict atomic, dar şi cele privitoare la instabilitatea balanţei nucleare existente între cele două supraputeri. Cum riscurile declanşării unui asemenea conflict nu putea fi ignorate, Kissinger s-a pronunţat cu fermitate în favoarea tezei războiului limitat, o concepţie care restricţiona nu doar ariile de acţiune, ci şi numărul şi dimensiunea mijloacelor folosite. Din această perspectivă, instrumentarul nuclear avea să fie utilizat la scară redusă şi, cu preponderenţă, în scopuri tactice48'1. Ideea limitării spaţiilor conflictuale şi a flexibili^ării metodelor de descurajare a fost reargumentată în trei studii de referinţă, publicate în 1959, care fuseseră elaborate de autori cu o formaţie intelectuală diferită. Pionierul studiilor

strategice, Bernard Brodie, economistul statistician de la Princeton, Oskar Morgenstern şi generalul Maxwell Taylor au demonstrat cu argumentele specifice profesiunii lor că, pentru a scădea riscurile unei coliziuni atomice, Statele Unite trebuiau să renunţe la dependenţa creată de concepţia efectuării primei lovituri în scop preventiv, cu arme nucleare sau convenţionale, să îşi modernizeze şi să reducă vulnerabilitatea propriilor mijloace de descurajare, tocmai pentru a inhiba eventualul apetit pentru război al inamicului, şi să caute mijloacele necesare reducerii cursei înarmărilor şi a reorientării eforturilor ştiinţifico-tehnologice spre obiective şi utilităţi civile4*.
La rândul lor, experţii angajaţi în cadrul RÂND Corporation şi cei care aparţineau altor grupuri civile de analiză strategică au atras atenţia asupra efectelor contraproductive, pentru securitatea naţională, care erau generate de conservatorismul şi rigiditatea planificatorilor militari4'1. Acest critici nu
488 Henry A. Kissinger, Nuclear Weapons and t'oreign Polity, New York, 1957, pp. 9-13, 29.
4!W Ibidem, cap. 6.
490 Bernard Brodie, Strateg in the Missile Age, Princeton, 1959; Oskar Morgenstern, The Question of National Defence, New York, 1959; Maxwell D. Taylor, The Uncertain Trumpet, New York, 1959.
491 RÂND (prescurtare de la Research ANd Development) Corporation fusese înfiinţată în 1948, în urma unui contract încheiat de American Air Forces cu specialişti civili în domeniul studiilor strategice. Ulterior, cadrul de analiză al RÂND a cuprins cvasitotalitatea temelor şi subiectelor care au fost considerate a avea o legătură cu securitatea naţională. Colaborarea structurilor militare cu specialiştii civili, din mediile academice, a avut o anterioritate în decursul celui de-al doilea război mondial, după cum în anii următori, universităţi de prestigiu, precum Columbia, Harvard, John Hopkins, etc. s-au

au rămas fără efect. In contextul conferit de dezbaterile referitoare la căile de optimizare a politicii americane faţă de lumea comunistă europeană, preşedintele Eisenhower a răspuns favorabil raportului întocmit de Administraţia Federală pentru Apărarea Civilă (AFAC), care solicita studierea şi găsirea unor mijloace eficiente de apărare împotriva ameninţărilor nucleare sovietice. Ca atare, în primăvara anului 1957, Eisenhower a autorizat constituirea unui comitet, formată din experţi civili, majoritatea acestora aflându-se în raporturi de colaborare cu CSN, care să analizeze dimensiunile reale ale pericolului generat de puterea militară sovietică. Comitetul Gaither, numit aşa după numele celui responsabilizat să îl conducă, şi care era compus din specialişti şi tehnocraţi legaţi de RÂND Corporation49 , a făcut un efort intens şi urma să îşi prezinte raportul elaborat asupra subiectului respectiv, la începutul lunii octombrie. Lansarea primului Sputnik, la 4 octombrie, a amânat întrunirea, dar noua provocare tehnologică sovietică a fost considerată de membrii Comitetului Gaither un argument suplimentar pentru susţinerea concluziilor la care ajunseseră: cheltuielile Uniunii Sovietice pentru apărare atinseseră suma utilizată de Statele Unite în acelaşi scop; chiar dacă sovieticii alocau înarmării 25% din PIB, iar SUA doar 10%, autorii apreciau că economia sovietică are o rată mai rapidă de creştere, deci Moscova urma să îşi amplifice în aceeaşi proporţie dotările militare; raportul estima că, de la începutul anilor şaizeci, rachetele balistice sovietice vor intra în stadiul operaţional, situaţie care făcea extrem de vulnerabilă SAC, principala forţă de descurajare şi ripostă a Americii, şi ridica problema dacă SUA îşi vor putea păstra capacitatea de a efectua lovitura de represalii (second-strike în original). Comitetul a făcut angajat în astfel de contracte şi au oferit expertiză diferitelor agenţii federale. Vezi Gene M. Lyons and Louis Morton, Schools for Strateg)/: Education and Research in National Security Affairs, New York, 1965; Bruce L. R. Smith, The Rând Corporation: Case Study of a Nonproftt Advisoty Corporation, Cambridge, Massachusetts, 1966.
492 Rowan Gaither, avocat de succes din California, ocupa la acea dată funcţiile de preşedinte al Fundaţiei Ford şi al RÂND Corporation. în vara anului 1957 Gaithet s-a îmbolnăvit, iar activitatea de coordonare a Comitetului a revenit celor doi adjuncţi, Robert Sprague, un reputat industriaş, şi William C. Foster, care anterior ocupase postul de secretar adjunct al apărării. De altfel, Comitetul Gaither era compus din reprezentanţi marcanţi ai elitei corporatiste americane: William Webster, magnat cunoscut pentru activităţile sale caritabile, James Perkins, vice-preşedinte la Carnegie Corporation, ulterior preşedintele Universităţii Corneli, Robert Calkins, administrator al Brooking Institution etc. Pe lângă serviciile unor marcanţi specialişti din mediile universitare, în vara aceluiaşi an, Comitetul a apelat la expertiza lui Paul Nitze, „părintele" CSN 68 şi la aceea a colonelului George A. Lincoln, profesor la West Point. Vezi John C. Donovan, The Cold War Warriors. A Policj-Making Elite, Lexington, Massachusetts, 1974, pp. 131-133.

două recomandări majore: fortificarea opţiunii războiului limitat, fapt care pretindea echiparea şi pregătirea adecvată a forţelor convenţionale, şi alocarea unui buget de minim 48 de miliarde de dolari, sumă necesară restabilirii echilibrului nuclear şi pentru construirea unei reţele extinse de adăposturi antiatomice .
Nici Einsenhower şi nici Dulles nu s-au lăsat convinşi de argumentele prezentate de autorii raportului, iar lor li s-au asociat responsabilii Comitetului Reunit al Şefilor de State Majore. Preşedintele a respins ideea măririi sumelor alocate înarmării, nu doar din dorinţa de a-şi promova imaginea de om al păcii, ci pentru a putea susţine cheltuielile

bugetare prevăzute. A fost în schimb de acord cu dezvoltarea programelor de reamplasare a bombardierelor strategice şi de intrare imediată în producţie a rachetelor Jupiter, cu rază medie de acţiune, precum şi cu derularea proiectelor de construire a rachetelor intercontinentale, care urmau să intre şi în dotarea submarinelor nucleare494. La cererea lui Eisenhower, Raportul Gaither a rămas clasificat. La câteva luni după schimbarea administraţiei de la Casa Albă, în aprilie 1961, Morton Halperin - şi el legat de RÂND Corporation — a publicat o formă rezumativă a Raportului, în revista World Politia m.

în primăvara anului 1958, când dezbaterile confidenţiale asupra Raportului Gaither continuau, majoritatea democrată din Senat a votat o rezoluţie, prin care Comitetul pentru Relaţii Externe (în continuare - CRE) era autorizat să întocmească o analiză privitoare la factorii, interni şi externi,

™ lbidem, pp. 134-136.

4'M Russel F. Wegley, The American Way of War, pp. 429-430. în pofida recomandării Comitetului Gaither, de mărire a cheltuielilor pentru înarmare la cel puţin 48 de miliarde, Eisenhower a păstrat vechiul proiect bugetar buget al apărării, adică 44,4 miliarde de dolari. Conform lui Stephen Ambrose, F.isenhower The President, pp. 313-320, preşedintele s-a consultat şi cu alţi experţi, care i-au întărit opinia că, în pofida impactului psihologic ce îl creaseră, rachetele sovietice erau lipsite de precizie, iar o îmbunătăţire a performanţelor acestora nu era de aşteptat să se producă mai repede de cinci-opt ani. Situat de partea cealaltă, în Comitetul Gaither, Paul Nitze, Front Hirosbima to Glasnost, p. 168, a notat că Eisenhower şi-a exprimat convingerea că nu există mijloace eficiente de protejare a populaţiei de efectele unui atac nuclear: „Nu vom avea suficiente buldozere să înlăturăm cadavrele de pe străzi ".

495 Morton M. Halperin, „The Gaither Committee and the Policy Process", World Politics, voi. 13, No. 3, pp. 360-380. O parte dintre concluziile Raportului Gaither se întemeiaseră pe studiul elaborat de Albert J. Wohlstetter, The Delicate Ba/ance of Tenor", RÂND Publication, P-1472, December 1958, care fusese clasificat timp de doi ani. Wohlstetter a publicat sub acelaşi titlu, în Foreign Affairs, XXXVIII, January 1959, pp. 211-234, o variantă revizuită a studiului iniţial. ., ■

cu efect perturbator asupra politicii externe americane. Studiul Fulbright, aşa cum a fost a intitulat materialul prezentat în 1959, a reluat o parte dintre ideile Raportului Gaither, recomandând administraţiei Eisenhower să întreprindă acţiunile necesare protejării propriilor capacităţi de descurajare şi să aibă în vedere adaptarea dispozitivului şi planurilor strategice americane la realităţile impuse de rachetele cu rază lungă de acţiune496.

In pofida paradoxului creat, organizaţii din sfera civilă pretindeau dezvoltarea efortului financiar destinat înarmării, iar guvernul şi responsabilii militari se opuneau acestei solicitări, CSN a întâmpinat calm aceste presiuni. La 5 mai 1958 a fost aprobat un nou document de revizuire a politicii de securitate naţională, CSN 5810/1, ale cărui statuări indicau voinţa executivului american de a continua amplificarea relaţiilor cu lumea comunistă. Membrii CSN au fost de acord că succesul paşilor ce urmau să fie făcuţi în această direcţie era condiţionat de îmbunătăţirea relaţiilor bilaterale cu Uniunea Sovietică, chiar dacă intenţiile acesteia rămâneau aceleaşi, să extindă comunismul la scară mondială497. Trei săptămâni mai târziu, în ultima analiză strategică elaborată de administraţia Eisenhower în privinţa ţărilor satelite, a fost remarcat faptul că politica est-europeană a sovieticilor se află la o răspântie de drumuri: îngrijoraţi de efectele destalinizării, liderii de la Kremlin se arătau încă tentaţi să recurgă la măsuri de forţă şi represiune; dar, tot ei, realizau că prin refuzul de a acorda o anumită autonomie ţărilor satelite, vor depriva regimurile respective de perspectiva câştigării unei baze de susţinere populară. Documentul a relifat starea de agitaţie pozitivă şi noile speranţe, care animau popoarele est-europene, şi a recomandat dezvoltarea unei politici care, pe de o parte, să motiveze o deschidere mai amplă a regimurilor satelite înspre relaţiile cu Occidentul, iar, pe de alta, să conducă la extinderea contactelor personale cu lumea vestică498. Concluzia finală a CSN 5811/1, indica drept linie directoare 4vh CRE a solicitat colaborarea mai multor cercuri de studii strategice pentru elaborarea analizei pretinse de Senat. Intre acestea, un rol major a jucat School of Advanced International Studies, de la Georgetown University, al cărei institut de analiză politică -Washington Center for Foreign Policy - era condus de Paul Nitze. ţii aşa se explică asemănarea Studiului Fulbright cu Raportul Gaither. Vezi Paul H. Nitze, brom Himshima to C/asnost,pp. 169-170.

4"7 „Basic National Security Policy, NSC 5810/1, May 5, 1958", b'RUS 1958-1960, voi. III, National Security Policy, Washington, D.C., 1996, p. 42 şi urm.

498 „Statement of U.S. Policy Toward the Soviet Dominated Nations in Eastern Europe, NSC 5811/1, May 24, 1958", FRUS 1958-1960, voi. X, Part 1, Eastern Europe Region; Soviet Union; Cyprrn, Washington, D.C., 1993, pp. 18-21. Planurile de acţiune stabilite în acest document au rămas neschimbate, chiar dacă au fost examinate periodic, până la finalul mandatului Eisenhower. .....

a politicii americane, exploatarea aspiraţiilor naţionaliste şi, eventual, de independenţă ale sateliţilor est-europeni. Conducerile acestora trebuiau încurajate să îşi dezvolte iniţiative personale în politica externă şi internă, să perceapă avantajele care ar decurge dintr-o asemenea situare politică şi să îşi afirme dreptul la o poziţie egală în raporturile cu

Uniunea Sovietică499.
De altfel, după evenimentele din toamna anului 1956, guvernul american hotărâse să renunţe la acţiunile de infiltrare şi paraşutare de agenţi dincolo de Cortina de Fier. Decizia respectivă fusese cauzată de seria de insuccese ale acestor acţiuni. Pe de altă parte, SUA reuşiseră să introducă în funcţiune spionajul spaţial, iar informaţiile obţinute de avionul U2 şi de sateliţii de recunoaştere se arătau promiţătoare5"". La mijloc se afla şi un calcul tactic, Washington-ul dorind să transmită Uniunii Sovietice şi aliaţilor europeni ai acesteia un nou semnal de conciliere. Sovieticii s-au arătat ultragiaţi că „obiectele zburătoare" americane le violau spaţiul aerian, dar, până când au găsit un antidot împotriva acelor incursiuni, au privit cu satisfacţie la faptul că SUA renunţaseră la acţiunile clasice de infiltrare în blocul comunist.
Cu toate că liderii de la Moscova au persistat în a evita să se angajeze cu seriozitate în negocierea problemelor divergente, în primăvara anului 1959 s-a ivit o nouă speranţă. în conformitate cu acordul cultural încheiat cu câteva luni înainte, sovieticii au acceptat să găzduiască, în parcul Sokolniki din Moscova, o expoziţie americană, la deschiderea căreia să participe vicepreşedintele Richard Nixon. Scopul deplasării acestuia în Uniunea Sovietică era de a-1 convinge pe Hruşciov să accepte invitaţia de a vizita Statele Unite, ocazie în care, americanii sperau să poată debloca negocierile privitoare la Germania şi la securitatea europeană. Deşi demersurile lui Nixon au fost subminate, în parte, de rezoluţia „Naţiunilor Captive", ce tocmai fusese votată de Congres, Hruşciov a acceptat să întreprindă prima vizită oficială a unui şef al guvernului sovietic în Statele Unite. întâlnirea de la Camp David nu s-a soldat cu rezultate spectaculoase, dar a lăsat perspectiva întrunirii, în anul următor, a unei conferinţe europene pentru securitate51". Sesizând că nu
m Ibidem,pp. 21-22,25-28.
51)0 John Lewis Gaddis, The lumgPeace, pp.l95-203.
5111 Vizita lui Nixon în Uniunea Sovietică şi reproşurile ce i-au fost făcute de Hruşciov, care nu înţelegea cum putea Congresul să voteze o rezoluţie independentă de voinţa guvernului, au fost descrise de chiar acesta, Six Crists, London, 1963, pp. 240-255. La întoarcere, vice-preşedintele s-a oprit la Varşovia, unde sute de mii de polonezi, care se aflau pe străzi din propria lor voinţă, l-au primit cu mare entuziasm. Contextul pregătitor şi desfăşurarea întâlnirii de la Camp David, 25-27 septembrie 1959, la Gordon R. Weihmiller, V.S.-Soviet Summits, pp. 27-36.
între Washington şi Moscova: "România 1945-1965 435
va putea crea o breşă în alianţa occidentală, Hruşciov s-a prevalat de incidentul doborârii avionului american de spionaj, U2, care violase spaţiul sovietic, şi a reuşit să împiedice desfăşurarea conferinţei ce fusese programată să aibă loc, la începutul lunii mai 1960, la Paris"1"2.
Eşuarea conferinţei de la Paris a reprezentat o grea lovitură pentru Eisenhower, care sperase că la finalul celui de-al doilea său mandat, va putea realiza o înţelegere stabilă cu sovieticii. Ultimele evenimente, între care şi proclamarea doctrinei nucleare sovietice, făcută de Hruşciov la 14 ianuarie 1960, i-au arătat preşedintelui că liderii de la Kremlin se aflau departe de a dori normalizarea relaţiilor Est-Vest. Cu toate acestea, Eisenhower a continuat să creadă în fezabilitatea politicii de amplificare a relaţiilor SUA cu estul comunist al Europei. La ultima revizuire a Raportului 5811/1, în iulie 1960, CSN a întărit această opţiune. Documentul aprobat cu acel prilej a consemnat faptul că, deşi manifestau un tot mai mare interes pentru dezvoltarea comerţului cu ţările vestice şi acceptau ideea schimburilor culturale, guvernele comuniste est-europene rămâneau pe deplin ostile valorilor occidentale. Eventualele relaxări politice şi reforme economice erau de aşteptat să se producă tot ca urmare a ordinelor transmise de la Moscova.
Planul de perspectivă, adoptat atunci de CSN, propunea coordonarea eforturilor SUA în două direcţii:
1. Reafirmarea principiului fundamental, conform căruia Statele Unite nu acceptă ca permanentă dominaţia sovietică asupra naţiunilor europene, care trebuiau să ştie că SUA continuă să le sprijine drepturile la independenţă naţională şi la libera alegere a formei de guvernământ.
2. Căutarea a noi căi şi forme de comunicare, prin intermediul cărora popoarele din statele satelite să fie încunoştiinţate asupra realităţilor din lumea occidentală şi să aibă acces la informaţii de natură culturală, economică şi ştiinţifică50'.
Fără îndoială, concluziile de mai sus nu dădeau o notă optimistă şanselor de eliberare a popoarelor asuprite de comunism, dar politica dezvoltată de administraţia Eisenhower după 1957 a făcut posibilă şi a anticipat noua strategie americană faţă de ţările satelite, construirea de punţi către Europa de Est.
In discursul său de rămas bun, Dwight Eisenhower şi-a exprimat convingerea că îmbunătăţirea raporturilor cu Uniunea Sovietică va depinde
5112 lbidem, pp. 37-42.
5(13 „Operations Coordonating Board, Report on Soviet-Dominated Nations in Eastern Europe, July 17, 1960", FRW 1958-1960, voi. X, pp. 119-130.

esenţial de politica noii administraţii de la Casa Albă5"4. Preşedintele ales, John F. Kennedy, a preluat mesajul şi,

după ce şi-a încredinţat concetăţenii că, „o nouă generaţie de americani, născuţi în acest secol, căliţi de un război şi disciplinaţi de o pace ameninţătoare şi amară... vor conduce destinul Americii, cu echilibru şi curaj, spre noi frontiere", s-a adresat conducătorilor sovietici, într-un mod lipsit de echivoc: „Nu vom negocia nicicând [cu voi] sub imperiul fricii. Dar, niciodată nu ne va fi teamă să negociem". Noul preşedinte nu a uitat să amintească interesul continuu al „Statelor Unite faţă de soarta nefastă a unor popoare europene... situaţie care se află în atenţia noastră'6"5.

înzestrat cu o puternică personalitate, J. F. Kennedy şi-a făcut cunoscută opinia sa, privitoare la necesitatea ca America să fie condusă de un preşedinte puternic, implicat în toate problemele naţiunii, încă înainte de a fi nominalizat drept candidatul Partidului Democrat la preşedinţie5"6. După victoria obţinută în alegerile din octombrie 1960, Kennedy a lucrat intens pentru a clarifica problemele care trebuiau rezolvate la guvernare şi pentru a-şi forma echipa de colaboratori. O dată instalat la Casa Albă, Kennedy a procedat la o rapidă restructurare a aparatului securităţii naţionale, reducând din prerogativele CSN, a micşorat frecvenţa reunirilor cabinetului şi a desemnat o pleiadă de consilieri, care aveau atribuţia de a-i oferi expertiză în toate domeniile de activitate. Oamenii cheie ai noii administraţii au fost recrutaţi din rândurile establisbment —ului american5"7, aveau o vârstă medie şi se aflau în relaţii strânse cu cercurile de analiză strategică, precum RÂND Corporation sau Brooking Institution: Robert McNamara ocupa funcţia de preşedinte al Ford Motor Company în momentul când a fost desemnat să conducă ministerul apărării; Dean Rusk, a cărui activitate ca Secretar de Stat

5114 „Dwight D. Eisenhower's Fatewell Addcess (January 17, 1961)", in Michael Nelson, ed., Histork Documents ou the Presidency 1776-1989, Washington, D.C., 1989, pp. 350-354.

5(15 „John F. Kennedy's Inaugural Address (January 30, 1961)", in Ibidem, pp. 355-358.

5«; Arthur M. Schlesinger, Jr., A Thousand Days. John F. Kennedy in the White Hoitse, New York, 1965, p. 117.

5(17 Termenul de establishment (cercuri conducătoare) are în cazul de faţă un conţinut specific. Se referă la un grup al elitei financiare şi juridice americane, care, de la sfârşitul primului război mondial, a militat pentru implicarea activă a SUA în afacerile mondiale. Acest grup, legat de Fundaţiile Carnegie, Ford, Rockefeller şi de Consiliul pentru Relaţii Externe, a dezvoltat, în general o politică non-partizană, membrii săi servind atât în administraţiile democrate,cât şi în cele republicane. Conform cărţii lui Isaacson şi Thomas, The Wise Meri, pp. 25-32, Richard Rovere, „Notes on the American Establishment, The American Scholar, Autum, 1961 şi britanicul Godfrey Hodgson, „The Establishment", Foreigi Policy, Spring, 1973 au explicat cel mai bine rolul şi implicarea establishmentului în politica americană. ,.,...■.,;

... ,:■■■-■

a fost umbrită de energia cu care Kennedy s-a angajat în problemele internaţionale, venea dintr-un influent post de conducere al Rockefeler Foundation; Paul Nitze, arhitectul CSN 68, a părăsit conducerea Centrului de Analiză a Politicii Externe, şi a ocupat influenta poziţie de asistent pentru securitate internaţională la ministerul apărării; John J. McCloy a fost desemnat reprezentantul SUA la negocierile pentru dezarmare; McGeorge Bundy, ulterior preşedinte la Ford Foundation, a devenit primul ocupant formal al funcţiei de consilier pentru securitate naţională al preşedintelui3 ; Walt W. Rostow a fost desemnat şef al Cosiliului de Planuri Strategice de la Departamentul de Stat; până să fie numit şeful Comitetului Reunit al Şefilor de State Majore, generalul Maxwell Taylor a îndeplinit sarcina de consilier al preşedintelui pentru probleme militare. Alături de aceştia, Kennedy şi-a format un grup de consilieri speciali pentru politica externă: Charles Bohlen şi Llewellyn Thompson se ocupau de problemele ariei sovietice, George Ball de cele privitoare la NATO şi Europa Occidentală, Roger Hilsman şi Richard Goodwin de Extremul Orient, respectiv de America Latină, iar Averell Harriman, ajuns la şaptezeci de ani, intervenea acolo unde era

■ 509

nevoie .

In spatele intensei pregătiri a echipei Kennedy se afla o puternică motivaţie: agenda internaţională extrem de încărcată iar sovieticii se arătau, cel puţin în declaraţii, tot mai impetuoşi. După ce, cu un an înainte, Hruşciov proclamase doctrina nucleară, el a anunţat în ianuarie 1961 că unul dintre obiectivele majore ale Uniunii Sovietice îl reprezintă sprijinirea războaielor de eliberare naţională împotriva imperialismului occidental. In plus, liderul de la Kremlin anunţase că doreşte soluţionarea urgentă a problemei germane, recte a statutului de ocupaţie al Berlinului, problemă pe care o caracterizase a fi „tumoarea canceroasă a Europei"^1'. Acestor probleme li se adăuga ameninţarea potenţială, dar foarte îngrijorătoare, legată de

5118 Clark Clifibrd şi Robert Cutler au ocupat, în această ordine, sub preşedinţii Truman şi Eisenbower, postul de consilier pentru securitate naţională. Rolul jucat de aceştia nu a fost unul major. De regulă, organizau desfăşurarea şedinţelor CSN, pe când, de la McGeorge Bundy încoace, consilierul preşedintelui pentru securitate naţională a devenit un al doilea Secretar de Stat. Vezi Sam S. Sarkesian, U.S. National Security. Policymakers, Processes, and Politia, Boulder, London, 1995, pp. 101-104.

sm Arthur M. Schlesinger, Jr., A Thousand Days, pp. 123-140, 382-414; Walter lsaacson, Evan Thomas, The WiseMen, cap. 20.

5111 Hruşciov a recunoscut în memoriile sale că a provocat deliberat „a doua criză a Berlinului", deoarece situaţia de acolo nu mai putea fi tolerată. Din 1953, circa trei milioane de est-germani părăsiseră raiul socialist, dar cea mai nocivă problemă era că, „imperialiştii investeau sume enorme jîn Berlinul Occidental]... ca să arate locuitorilor din Germania socialistă ce bine se trăieşte în capitalism ". Cf. Kbrushcbev Kemembers: The I^ast Testament, pp. 368-384.

programul nuclear sovietic. In sfârşit, acţiunile insurgenţilor comunişti din Asia de Sud-Est au creat la Washington percepţia destabilizării perimetrului de securitate asiatic.

La şedinţele de lucru ale cabinetului Kennedy, din lunile ianuarie-februarie 1961, a fost sesizat cursul contradictoriu al politicii sovietice: presiunile generate de cererile de consum, venite din partea populaţie, îl făcuseră pe Hruşciov să anunţe programul de dezvoltare economică accelerată, ceea ce inducea concluzia că Uniunii Sovietice îi era benefică o perioadă de stabilitate internaţională; cu toate acestea, sovieticii manifestau agresivitate în politica externă, o noutate fiind implicarea lor masivă în sprijinirea regimului revoluţionar din Cuba511. în această situaţie s-a căzut de acord că, pentru evitarea unor posibile crize majore, se impunea reluarea urgentă a negocierilor cu sovieticii. Pe de altă parte, trebuia menţinută unitatea de vederi cu aliaţii vest-europeni, dar nu trebuiau neglijate legăturile şi contactele din Lumea a Treia, unde putea fi identificată existenţa unui serios potenţial de sentimente antioccidentale512.

Prima acţiune externă majoră a administraţiei Kennedy s-a încheiat cu eşec. Preşedintele a aprobat declanşarea planului operativ, moştenit de la administraţia precedentă, de doborâre a regimului Castro, printr-o acţiune, supervizată de CIA, a unui grup de insurgenţi cubanezi. Acest incident, petrecut în aprilie 1961, a avut consecinţe nefaste pentru Kennedy, mai ales în desfăşurarea raporturilor sale cu Hruşciov din următoarele şaisprezece luni513. Ultimul, a crezut că tânărul preşedinte american reprezintă o pradă uşoară şi nu şi-a schimbat această opinie până la criza rachetelor din Cuba. Ca atare, cu toate că în decursul întâlnirii la înalt nivel de la Viena, 3-4 iunie 1961, i-a lăsat lui Hruşciov o bună impresie, Kennedy nu a reuşit să îi schimbe acestuia părerea că putea fi uşor timorat. Construirea zidului

511 „The Thinking of the Soviet Leadership, Cabinet Room, February 11, 1961", RiUS 1961-1963, voi. V, Soviet Union, Washington, D.C., 1998, pp. 63-67.

512 Ibidem.

513 Planul de eliminare a lui Castro fusese pregătit de Allen Dulles şi primise autorizaţia preşedintelui Eisenhower, în martie 1960. Se pare că, nici Kennedy şi nici consilierii săi pentru securitate naţională, McGeorge Bundy şi W.W. Rostow, nu au fost informaţi în detaliu asupra stadiului în care se aflau planurile de acţiune, iar ulterior au fost dezinformaţi de responsabili ai CIA, care le-au prezentat operaţiunea ca fiind facilă. Totuşi, Kennedy nu a aprobat asasinarea lui Castro, dar a fost de acord cu desfăşurarea, sub acoperite, a operaţiunii din Golful Porcilor. Vezi John Ranelagh, Agenţia, pp. 312-331. După consumarea eşecului, Cyrus Sulzberger a comentat cu amărăciune: „Avem un comportament prostesc... suntem nătângi în relaţiile cu prietenii nostrii, ne prezentăm jigăriţi în faţa inamicilor şi dovedim incompentenţă totală în ceea ce priveşte restul lumii ". Apud John Spanier, Steven W. Hook, American ¥oreign Po/icji since World WarlI, Washington, D.C., 1995, p. 93.

Berlinului a mai estompat tensiunea acumulată, dar a indicat americanilor că, datorită progreselor înregistrate în înarmarea nucleară, sovieticii sunt tentaţi să recurgă la acţiuni demonstrative de forţă, al căror grad de risc era ridicat. In vara şi toamna aceluiaşi an, Kennedy şi consilierii săi au analizat posibilele consecinţe generate de acest comportament al sovieticilor şi au căzut de acord că era necesar să se opereze modificări de fond în concepţia de securitate naţională. Dat fiind ritmul rapid de creştere a capacităţilor şi vectorilor sovietici purtători de arme nucleare s-a hotărât dezvoltarea unui program eficient, care să asigure conservarea superiorităţii strategice a Statelor Unite şi să descurajeze potenţialele agresiuni venite din partea sovieticilor sau din lumea comunistă în general514. Noile planuri strategice se întemeiau pe progresele înregistrate în tehnologiile militară şi spaţială. In ultimul domeniu, Statele Unite reuşiseră să recupereze şi chiar să devanseze avantajul tehnologic deţinut de sovietici. Nu doar din acest motiv preşedintele Kennedy i-a invitat pe conducătorii de la Moscova să transforme competiţia rachetelor balistice, într-una a cuceririi spaţiului cosmic, dar apelul său nu a avut efect. Mai mult, oficialii de la Kremlin s-au înfuriat vizibil, după ce Secretarul Apărării, Robert McNamara, a declarat public că rachetele americane au un grad de precizie de câteva ori mai ridicat decât cele sovietice515.

La 17 februarie 1962, acelaşi McNamara, a anunţat într-un discurs ţinut în faţa American Bar Association că, în cazul declanşării unui război, răspunsul Americii va fi unul flexibil şi se va raporta la gradul de ameninţare şi la mijloacele folosite de agresor. Secretarul Apărării a dat un contur mai clar doctrinei ripostei flexibile în discursul

ţinut, în iunie 1962, la Universitatea Ann Arbor din Michigan. McNamara a arătat că Statele Unite doresc din răsputeri să evite un război atomic, nu îşi propun să efectueze prima lovitură, decât în cazul unui atac major împotriva membrilor NATO, şi doresc să ferească populaţia civilă, oriunde s-ar afla aceasta, de efectele exploziilor atomice. McNamara a precizat totuşi că un război purtat cu mijloace nucleare impune asumarea anticipată şi reciprocă a unor distrugeri

514 „Strength and Deployment of Soviet Long Range Ballistic Missile Forces, NIE 11-8/1-61, September 21, 1961"; „The Soviet Strategic Military Posture, 1961-1967, NIE 11-14-61, November 21, 1961", FRU.V 1961-1963, voi. VIII, National Securit)/ Po/icy, Washington, D.C., 1996, pp. 83-102, 198-209.

515 Sovieticii reuşiseră să lanseze primul modul spaţial, la bord s-a aflat luri Gagarin, în aprilie 1961. Americanii au reuşit acelaşi lucru în februarie 1962, când John Glenn a efectuat mai multe ocoluri complete pe orbita spaţială a Pământului. Declaraţia făcută de McNamara, în iunie 1962, la Richard P. Stebbins, ed., Docuimnts on American Voreign Kelalions, 1962, New York, 1963, pp. 232-233.

(MAD - Mutual Assured Destruction), dar SUA sunt pregătite să riposteze printr-o contralovitură (counterforce strateg)'- în original), care va ţinti puncte de interes strategic şi va ocoli aglomerările urbane516.

Adoptarea doctrinei McNamara a impus creşterea masivă a cheltuielilor pentru apărare, măsură necesară susţinerii efortului financiar pretins de producerea şi introducerea în circuitul militar a noilor arme. Din 1962, forţele strategice americane au fost dotate cu o nouă generaţie de rachete cu rază lungă de acţiune, Minutemen. Acestea cântăreau doar 30 000 de kilograme, erau alimentate cu combustibil solid, fapt care le făcea uşor manevrabile, şi puteau fi depozitate în condiţii mai puţin severe. Rachetele din prima generaţie, Atlas şi Titan, cântăreau circa 120 000 de kilograme şi, la fel ca cele sovietice, funcţionau cu combustibil lichid, ceea ce le reducea raza de acţiune şi pretindeau depozitarea lor în silozuri foarte solide. In plus, nu puteau fi lansate decât dintr-o rampă subterană. în acelaşi an, Secretarul Apărării a dispus construirea a patruzeci şi unu de submarine nucleare de tip Polaris - capul de serie, George Washington, fusese lansat în 1960 - fiecare dintre acestea urmând să fie echipat cu câte şaisprezece rachete Minutemen517. In condiţiile respective, bugetul alocat apărării a crescut proporţional cu efectuarea acestor investiţii: de la 45,9 miliarde dolari în 1960, ultimul an fiscal controlat de administraţia Eisenhower, la 47,4 miliarde în 1961, ajungând la un vârf de sarcină în 1964, 53,6 miliarde de dolari518.

Dezvoltarea acestui proces fusese anticipată şi dezbătută public încă din ultimii doi ani ai administraţiei Eisenhower. Generalul Maxwell Taylor, căruia i s-a recunoscut paternitatea doctrinei ripostei flexibile, a stăruit să demonstreze că, inclusiv un conflict militar cu sovieticii putea fi menţinut în limite zonale, cu condiţia folosirii mijloacelor convenţionale şi a unor instrumente nucleare tactice. Raţiunea explicaţiilor lui Taylor priveau debutul unui ipotetic război şi gestionarea acestuia în limite locale3'9. La un an de la apariţia celei de a doua ediţii a cărţii lui Taylor, în 1960, Henry Kissinger a revenit asupra analizei favorabile ce o făcuse doctrinei războiului limitat. In noua sa lucrare, The Necessity for Choice, Kissinger şi-a manifestat pesimismul în privinţa posibilităţii de limitare la arii zonale a unui conflict militar.

5"' Russel F. Weigley, The American Way ofWar, pp. 442-444; J. M. Collins, American and Soviet Military Trends since the Cuban Missile Crisis, Wasington, D.C.: Center for Strategic and International Studies, 1978, pp. 158-166.

517 Russel F. Wegley, The American Way of W/ar, p. 443. :. /'

518 John Lewis Gaddis, Strategies of Containment, p. 226. ' '•'■. u<*

519 Maxwell D. Taylor, The UncerfainTrumpet, pp. 38-53, 146-151. ■'■■■■.'<■»■£

Invocând argumente de ordin istoric, el a arătat că în era rachetelor este cu atât mai puţin probabilă respectarea frontierelor spaţiului de confruntare, chiar în ipoteza unui existenţei unui ipotetic acord între beligeranţi. Kissinger a atras atenţia asupra cantităţii, în continuă creştere, a stocului de rachete sovietice, fapt care reprezenta un factor stimulativ pentru extinderea conflictului52". Finalmente, el a ridicat interogaţia privitoare la consecinţele presiunilor exercitate asupra bugetului, care trebuia să susţină o sarcină dublă: înarmarea cu mijloace convenţionale şi dezvoltarea arsenalului nuclear.

Ultimul subiect adus în discuţie de Kissinger 1-a preocupat şi pe Samuel Huntington. Intr-o carte de referinţă asupra acestei arii de studii, Huntington a recomandat elaborarea unui program care să integreze cheltuielile militare în mecanismul de creştere economică, primele putând să devină un factor stimulativ al acestui proces521. Sugestia făcută de Huntington a fost prezentată ca o soluţie viabilă în două influente analize, publicate în aceeaşi perioadă. Walt W. Rostow a anticipat corect că sarcinile impuse bugetului american de cheltuielile de înarmare vor cunoaşte un declin procentual datorită creşterii economice. In acelaşi timp, economia sovietică urma să fie supusă unor presiuni tot mai mari în direcţia creşterii producţiei de consum, ceea ce îi va îngreuna susţinerea cheltuielilor militare522. Pe de altă parte, doi cercetători stipendiaţi de RÂND Corporation, Charles Hitch şi Roland McKean, au oferit o soluţie practică pentru implementarea ideii susţinută de Huntington în sistemul economic. Varianta propusă

de Hitch şi McKean, întemeiată pe un sistem de analiză cantitativă, a fost preluată de McNamara sub forma Programului de Planificare Sistemică a Bugetului, un mecanism bazat pe criterii clare de reducere a costurilor şi utilizare raţională a investiţiilor523. ': ',.,■%*"". ; ! *
i
5211 Henry A. Kissinger, The Necessity for Choice: Pivspects of American Yoreign Policy, New York, 1961, pp. 75-94.
521 Samuel P. Huntington, The Common Defence: Strategic Programs in National Politics, New York, 1966, pp. 112-132 (prima ediţie a fost publicată în 1961, dar Huntington îşi făcuse cunoscut acest punct de vedere în două studii publicate anterior).
522 Walt W. Rostow, The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesta, New York, 1960, pp. 123-135. Vezi şi nota 288 din acest capitol. Corectitudinea evaluările lui Rostow a fost confirmată de statisticile ulterioare, care au evidenţiat stagnarea economiei sovietice, ajunsă la finalul stagiului de acumulare primară. Vezi Paul Kennedy, The Vase and Srallofthe Creat Powers, tabelele de la p. 563.
523 Charles J. Hitch and Roland N. McKean, eds., The Economics of Defence in the Nuclear Age, Cambridge, Massachusetts, 1960. Măsurile de aplicare ale acestui program, la John Lewis Gaddis, Strategie* of Containment, pp. 225-227.

Noua doctrină a Statelor Unite, ale cărei răspunsuri flexibile au fost proiectate şi în interacţiunile politice externe, a fost supusă unui test major la câteva luni de la proclamarea sa. Amplasarea rachetelor nucleare sovietice în Cuba a declanşat criza considerată a fi avut cel mai înalt grad de risc, privitor la declanşarea celui de-al treilea război mondial. Grupul operativ format de preşedintele Kennedy pentru soluţionarea acelei situaţii-limită a folosit ca sursă de inspiraţie experienţa acumulată de administraţia Eisenhower în raporturile cu sovieticii, de la care învăţase că tensiunea unor situaţii de criză poate fi diminuată prin deschiderea unor noi canale de comunicare şi prin oferte de negociere524. Este însă evident că, în faţa acelei provocări sovietice care nu avea un precedent, reacţiile şi comportamentul corpului decizional american s-au înscris în parametrii prevăzuţi de doctrina ripostei flexibile. Deznodământul pacific al crizei „rachetelor cubaneze" a avut un efect pozitiv şi imediat asupra relaţiilor sovieto-americane, deschizând cale liberă negocierilor privitoare la dezarmare, care se aflaseră până atunci într-un impas ce părea de nedepăşit. Rezultatul concret al acestui proces s-a materializat în încheierea, la 5 august 1963, Tratatului de Neproliferare a Experienţelor Atomice, semnat de Marea Britanie, Statele Unite ale Americii şi Uniunea Sovietică525.
Succesiunea situaţiilor de criză şi a compromisurilor realizate între americani şi sovietici la începutul deceniului şapte nu a făcut decât să confirme că, cel puţin în Europa526, liniile de demarcaţie dintre cele două
524 Pe durata crizei cubaneze, principalul canal de comunicare dintre Casa Albă şi Kremlin a fost asigurat prin intermediul ambasadorului sovietic Anatoli Dobrînin, fapt care nu avea vreo anterioritate în relaţiile sovieto-americane. Vezi Steven Merrit Miner, „Soviet Ambasadors from Maiskii to Dobrynin", in Gordon A. Craig, Francis L. Loewenheim, eds., The Diplomats 1939-1979, Newjersey, 1994, pp.609-628.
525 Re/ufii internaţionale postbelice, voi. I, 1945-1964, Bucureşti, 1983, p. 367. Cele trei părţi au căzut de acord să renunţe la efectuarea unor explozii nucleare experimentale în atmosferă, spaţiul cosmic şi sub apă. Semnatarii au invitat şi alte state să semneze Tratatul. ■ Deşi a fost invitată, în mod special, să participe la negocieri şi să semneze tratatul, Franţa a : refuzat acest lucru.
]
526 La începutul anilor şaizeci, strategii americani au semnalat pericolul revărsării ; comuniste asupra întregii Indochine, situaţie care conducea la ameninţarea directă a . perimetrului defensiv asiatic. Au existat mai mulţi stimuli, inclusiv de natură internă, care au] influenţat cele două administraţii democrate să se implice, din ce în ce mai mult, in conflictul din Vietnam. La Washington se formase convingerea fermă că guvernul comunist din Vietnamul de Nord este de tip marionetă, fiind susţinut de chinezi şi de sovietici. Nu a fost singura percepţie falsă a liderilor de la Washington, care au crezut că sovieticii încearcă să îi atragă, la fel cum procedaseră în Coreea, într-o nouă capcană asiatică. Recenta lucrare a lui Ilya V. Gaiduk, Confronting Vietnam: Soviet Policy toward the Indocbina Conflict, 1954-1963, Stanford University Press, 2003, elaborată pe baza documentării în arhivele sovietice, arată că Moscova nu a atribuit nici o importanţă geostrategică Indochinei şi nici nu s-a implicat * ;
\ \

supraputeri erau solide şi stabile. Prospecţiile efectuate la Washington, în a doua parte a anului 1963, estimau că Statele Unite aveau să îşi păstreze superioritatea în mijloace strategice faţă de Uniunea Sovietică pentru cel puţin încă două decade. Pericolul unei coliziuni nucleare rămânea de actualitate, dar, pentru prima dată după 1945, se crease un echilibru numeric între forţele convenţionale ale celor două blocuri: Uniunea Sovietică menţinea sub arme

circa 2 milioane de oameni, iar armata Statelor Unite se cifra la 900 000 de militari. în schimb, forţele reunite ale statelor NATO se ridicau la aproximativ acelaşi număr cu cel al ţărilor OTV, 4 731 000, respectiv 4 762 100 de militari, chiar dacă, forţa defensivă occidentală era formată din doar 25 de divizii, faţă de cele 175 de divizii ale blocului sovietic. Pe de altă parte, au fost evidenţiate dificultăţile economice prin care trecea Uniunea Sovietică în perioada respectivă, situaţie considerată a fi deosebit de oportună pentru amplificarea legăturilor şi diseminarea influenţei Statelor Unite în ţările comuniste est-europene°27. Acest obiectiv s-a aflat permanent în atenţia administraţiilor Kennedy şi Johnson, care s-au străduit să exploateze fisurile apărute în blocul sovietic pentru a reuşi, într-un termen mediu, modificarearea statutului ţărilor satelite.
încă din primele luni de guvernare, preşedintele Kennedy şi-a manifestat preocuparea faţă de problema relaţiilor dintre America şi statele comuniste din estul Europei. Atent la sugestiile ce îi fuseseră făcute de colaboratorii săi, Kennedy a cerut grupurilor de analiză să pregătească ipoteze de lucru, în care ţările est-europene să fie tratate din perspectiva situaţiei individuale a fiecăreia dintre ele, şi abia apoi în calitate de satelite ale Uniunii Sovietice. Interesul preşedintelui faţă de această chestiune se pare că a fost stimulat şi de raportul pregătit de George Ball - pe care avea să îl numească în postul de consilier special pentru relaţiile cu Europa Occidentală - care i-a atras atenţia că deficitul înregistrat în balanţa de plăţi a SUA impune o nouă expansiune a comerţului american528.
major, nici pe departe de cum o făcuse în Coreea, în susţinerea comuniştilor nord şi sud vietnamezi. Oricum, dincolo de eroarea săvârşită prin implicarea şi apoi escaladarea conflictului, guvernanţii americani au acţionat şi în cazul războiului din Indochina în limitele prevăzute de doctrina ripostei flexibile.
527 „Soviet Military Capabilities, NSC Meeting, December 5, 1963", FRUS 1961-1963, voi. VIU, pp. 543-544. Discrepanţa numerică dintre diviziile NATO şi cele ale OTV se explică prin faptul că efectivele unei divizii a blocului socialist reprezentau o treime din cele ale unei divizii NATO. Mai mult, cel mai probabil din raţiuni financiare, efectivele operaţionale ale diviziilor statelor OTV se situau la abia o treime din normativul prevăzut. Vezi John Lewis Gaddis, Strategic* of Containmmt, p. 207.
52S „Memorandum from Secretary of State Rusk to President Kennedy, February 17, 1961", FRUS 1961-1963, voi. V, pp. 77-78. Pentru Raportul Ball, vezi Joseph F. Harrington, BruceJ. Courtney, Tmeakingthe Nose, pp. 207-208,
. . .

Analizele efectuate în Consiliul de Planuri Strategice (PPC) al Departamentului de Stat i-au prezentat preşedintelui o opinie fermă: eficienţa politicii americane în Europa Estică va fi condiţionată de îmbunătăţirea relaţiilor cu guvernele comuniste. Un prim pas către realizarea acestui obiectiv îl reprezenta transmiterea unor semnale de bunăvoinţă faţă de aceste regimuri — se recomanda evitarea oricărui subiect referitor la caracterul lor ilegitim - care puteau fi relativ uşor tentate să îşi dezvolte relaţiile comerciale cu SUA, un deziderat pe care îl urmăreau de mai mulţi ani529. Kennedy a asumat aceste concluzii ca fiind valide, raţionamentul său întemeindu-se şi pe analiza făcută într-un alt raport al PPC, ale cărui estimări realiste arătau că, în condiţiile menţinerii „protectoratului" sovietic, amplificarea tendinţelor pluraliste din ţările satelite reprezenta cea mai favorabilă evoluţie care se putea produce deocamdată în estul Europei.
Politica de deschidere către Europa de Est a fost stimulată de studiul publicat, în primăvara anului 1961, de Zbigniew Brzezinski şi William Griffith în influenta Foreign Affairs. Cei doi reputaţi specialişti în problemele comunismului au fost de acord cu ideea susţinută de directorul CIA, Allen Dulles, în raportul prezentat Congresului în 1959, „dacă ar şti că au vreo şansă să devină libere, naţiunile satelite s-ar revolta chiar mâine". Dar, raportându-se la condiţiile existente, ei au apreciat că abolirea regimurilor totalitare est-europene se putea produce doar ca urmare a evoluţiilor din interiorul acestora şi în mod gradat. Din această perspectivă, Statele Unite trebuiau să îşi reconsidere atitudinea faţă de guvernele comuniste în cauză, ale căror tendinţe de revenire la o politică naţională meritau sprijinite, pentru ca, într-un viitor previzibil, aceste ţări să poată dobândi în raporturile cu Uniunea Sovietică un statut asemănător Finlandei5311.
Demersurile făcute de administraţia Kennedy în direcţia apropierii de statele est-europene s-au lovit încă de la început de puternica opoziţie a Congresului, care a refuzat să admită relaxarea sancţiunilor economice impuse lumii comuniste. Atitudinea membrilor celor două corpuri legislative reflecta cu fidelitate sentimentele anticomuniste, prezente la scară largă în societatea americană a timpului531. La solicitarea preşedintelui, PPC a
52<) „Record of Policy Planning Staff Meeting, Februar)' 8, 1961", FRW 1961-1963, voi. V, pp. 62-63. George Kennan, care fusese invitat să participe la întrunire, a sugerat să fie exclusă de pe agenda dezbaterilor din Congres problema naţiunilor captive.
"" Zbigniew K. Brzezinski and William E. Griffith, „Peaceful Engagement in Eastern Europe", Foreign Affairs, XXXIX, No. 4, Spring 1961, pp. 642-654. Bennett Kovrig, The Mytb ofljhenition, p. 238, a semnalat importanţa acestui studiu.
531 Ole R. Holsti, „Public Opinion and Containment", in Terry L. Deibel, John Lewis Gaddis, eds., Containing the

Soviet Union, Washington, 1987, pp. 20-58, oferă explicaţii

întocmit o analiză asupra acestei situaţii. Specialiştii Consiliului de Planificare Strategică au recomandat continuarea eforturilor de liberalizare a comerţului cu ţările comuniste din estul Europei, chiar dacă trebuiau găsite mijloace care să ocolească implicarea Congresului. în opinia lor, lărgirea relaţiilor culturale şi economice cu aceste ţări avea să aducă un beneficiu triplu intereselor Statelor Unite: oferea o piaţă de desfacere surplusului de mărfuri nestrategice de pe piaţa americană şi echilibra balanţa de plăţi; aplana conflictele deja existente cu aliaţii vest-europeni, care solicitau de mai mulţi ani relaxarea embargoului economic; şi, nu în cele din urmă, exportul produselor economice şi culturale americane în ţările de dincolo de Cortina de Fier avea să aducă America mai aproape de oamenii obişnuiţi şi să le menţină vie dorinţa de libertate532.
Tensiunile produse în raporturile cu Uniunea Sovietică - implicarea sovieticilor în Cuba şi ridicarea zidului Berlinului — au îndârjit şi mai mult atitudinea Congresului. In ianuarie 1962, preşedintele a înaintat un proiect de lege privitor la extinderea comerţului SUA. Deşi actul făcea referire în special la relaţiile economice cu Lumea a Treia, unde se produsese o expansiune economică a ţărilor comuniste, membrii legislativului au găsit de cuviinţă să limiteze prerogativele preşedintelui de a acorda Clauza Naţiunii celei mai Favorizate (CNF) ţărilor comuniste. Acest amendament impunea inclusiv suspendarea CNF pentru Iugoslavia şi Polonia, care se bucurau de acest tratament comercial preferenţial din 1957, respectiv 1960533. Kennedy a recurs la o procedură care îi permitea să amâne suspendarea CNF pentru cele două ţări şi a introdus un alt proiect, Legea de Asistenţă a Ţărilor Străine, votat de Congres în 1963, care îl abilita să menţină statutul prevăzut de Clauză, ţărilor ce beneficiau deja de acest tratament .
Stăruinţa lui Kennedy de a construi legături stabile cu sateliţii sovietici a fost sprijinită permanent de consilierii săi. In februarie 1962, Walt W. Rostow, care, după ce servise alături de McGeorge Bundy în postul consilier pentru securitate naţională, fusese numit la conducerea PPC, i-a atras atenţia preşedintelui asupra faptului că, tot mai evidentele disensiuni sovieto-chineze oferă o rară oportunitate Statelor Unite, pentru a-şi extinde influenţa amănunţite, argumentate prin tabele statistice, privitoare la curentul de opinie majoritar anticomunist răspândit în acei ani în societatea americană

512 „US Economic Relations with the Soviet Bloc, Washington, undated [cel mai probabil, raportul a fost discutat la sfârşitul lui mai sau începutul lui iunie 1961J, tRUS 1961-1963, voi. V, pp. 251-259.

533 John C. Campbell, American Polig Towards Communist Eastem Europe, pp. 90-91 514 Ihidem, pp. 64-66, 91; Arthur M. Schlesinger, Jr., A Thousand Days, pp. 112-11 A; aseph F. Harrington, BruceJ. Courtney, Tweakingthe Nose, pp. 212-213. . ., ... ,.,

în estul comunist al Europei. Rostow a făcut remarcat facţionalismul aflat la un stadiu potenţial în blocul comunist, precum şi faptul că unii lideri comunişti est-europeni păreau să fie tentaţi de ideea participării la polemica dintre Moscova şi Beijing, în speranţa relaxării controlului exercitat de sovietici asupra lor535. Un punct de vedere asemănător a fost susţinut în raportul NIE, prezentat la începutul lunii mai a aceluiaşi an, care identifica dezvoltarea unor opinii divergente între ţările comuniste est-europene faţă de planurile sovietice de integrare economică536.
Tot mai încrezător în eficienţa politicii de deschidere spre estul Europei, Kennedy a declarat într-un discurs public, ţinut în octombrie 1962, că ţările comuniste din acea parte a lumii nu mai trebuiesc privite unitar şi că poate fi sesizată dorinţa unora dintre ele de a-şi afirma o politică naţională, iar Statele Unite, „îşi reafirmă o dată în plus determinarea de a nu recunoaşte, ca fiind permanentă, dominaţia sovietică asupra Europei de Estmi. Analizele întocmite după încheierea crizei rachetelor, cu privire la situaţia politică sovietică, estimau că liderii de la Kremlin tindeau să renunţe la alte acte demonstrative de forţă şi îşi reorientaseră atenţia asupra problemelor legate de proiectele de integrare economică a estului Europei. Un raport întocmit de CIA recomanda amplificarea ofertei de cooperare economică şi comercială cu statele satelite, cu toate că puteau fi observate reţinerile unora dintre conducătorii acestora, generate probabil de percepţiile contractorii care le aveau după criza cubaneză. In aceeaşi linie argumentativă a fost elaborată analiza Departamentului de Stat, din martie 1963, care aprecia că, deşi la Moscova părea a se da o luptă între susţinătorii unei linii dure şi cei care promovau ideea cooperării, devenea tot mai necesară înlăturarea barierelor ridicate de legislaţia americană în calea comerţului cu estul Europei538.
In pofida discursurilor din Congres, care se pronunţau cu fermitate împotriva dezvoltării legăturilor economice cu lumea comunistă, la sfârşitul lui februarie 1963, PPC a înaintat preşedintelui un studiu în care solicita

«5 PRUS 1961-1963, voi. V, pp. 374-379. Materialul prezentat de Rostow la 21 februarie a fost inclus în raportul „Basic National Security Policy", dezbătut de CSN la sfârşitul lunii martie 1962. Vezi John Lewis Gaddis, Strategies ofContainment, pp. 208-209.

53(1 „Trends in Soviet Foreign Policy, NIE 11-9-62, May 2, 1962", FRUS 1961-1963, voi. V, pp. 414-429. Rapoartele NIE (National lntelligence Estimate) erau întocmite de Comunitatea Naţională de Informaţii, un organ

interdepartamental aflat în responsabilitatea directorului CIA.
"7 Apud Bennett Kovrig, Walls andftridgts, pp. 107-108.
"B „Soviet Policy in the Aftermath of the Cuban Crisis, CIA, OC1 No. 3606/62, November 29, 1962", „Highlights from the Secretary of State's Policy Planning Meeting, March 26, 1963", PRUS 1961-1963, voi. V, pp. 582-587, 654-660. ••<*> ■:iiV«.....,. • *.*,-..-<

adoptarea rapidă a unor măsuri necesare liberalizării comerţului cu statele est-europene, acestea urmând să fie tratate diferenţiat, în funcţie de atitudinea politică internă şi externă în care evoluau. In acea perioadă, în afara Iugoslaviei, care după 1948 îşi câştigase un statut special în relaţiile cu SUA, numai Polonia beneficia de un tratament comercial favorabil din partea Statelor Unite. In 1958, totalul mărfurilor — alimentare şi produse manufacturate nestrategice - exportate de Statele Unite în blocul sovietic s-au ridicat la valoarea de 112, 6 milioane de dolari. Dintre acestea, produse însumând 104,6 milioane de dolari fuseseră trimise în Polonia. O situaţie asemănătoare s-a înregistrat în 1962, când dintr-un total a cărui valoare s-a ridicat la 125 de milioane de dolari, mărfurile exportate în Polonia atinseseră 94,45 milioane de dolari539.
Anul 1963 a anunţat o schimbare a acestei situaţii, după ce analiştii Departamentului de Stat şi membrii executivului american au descoperit în România un subiect foarte atractiv pentru realizarea obiectivelor americane, în raportul PPC, martie 1963, la care am făcut referire mai sus, România nu fusese evidenţiată în mod special, dar era enumerată între ţările cu un comportament promiţător în această direcţie şi care puteau fi supuse testului de „expansiune economică [economic penetration în original] a Statelor Unite . Deşi fusese de acord cu recomandările făcute în raport, preşedintele Kennedy a acţionat cu prudenţă, sondând opiniile congressmen-ilor, mai ales că aceştia dezbăteau proiectul Legii de Asistenţă a Ţărilor Străine'41. In decursul primăverii anului 1963, când Hruşciov a încercat să accelereze proiectul de integrare economică a comunităţii socialiste, Departamentul de Stat a fost sesizat asupra opoziţiei dârze a guvernului român, care refuza să accepte clauzele impuse de sovietici542. Divergenţele sovieto-române păreau
5OT John C. Campbell, American Policy Towards Communist Eastern Europe, pp. 53-54.
M" „Guidelines On the Bloc Countries of Eastern Europe, February 24, 1963", a fost invocat de ministrul american la Bucureşti, William Crawford, într-o telegramă expediată către Departamentul de Stat în iunie 1963. Vezi „AmLegation Bucharest to the Department of State, Joint Weeka No. 26, June 29, 1963, No. A-329, National Archives (NA), Washington, D.C., RG 59, Central Foreign Policy File, 1963, Political-Economic Reports Rumania, Box 4027. Harrington şi Courtney au citat o telegramă cu conţinut identic, aflată la Biblioteca J.F. Kennedy. Vezi Tweaking tbe Nose, p. 222, nota 87.
541 Arthur M. Schlesinger, Jr.,^1 Tbousand' Days, pp. 549-552.
542 „Foreign Office Views on Current Rumanian Soviet Friction" AmEmbassy London to the Department of State, May 4, 1963, No. A-2645; Crawford to the Secretar)' of State, Bucharest, June 7, 1963, No. 494; „Rumanian-Soviet Differences over CEMA", AmLegation Sofia, June 13, 1963, No. A-429, N.A., loc. cit; „Telegram from the Department of State to the Embassy in France, Washington, May 21, 1963, FRUS 1961-1963, voi. V, p. 682.

atât de serioase, încât Averell Harriman 1-a chestionat pe Hruşciov în această privinţă, în decursul discuţiilor desfăşurate la Moscova, în iulie 1963, cu privire la relansarea schimburilor economice Est-Vest543.
Intre timp, guvernul român acceptase să încheie un acord referitor la dezvoltarea schimburilor culturale cu Statele Unite şi îşi manifesta tot mai pregnant dorinţa de colaborare cu statele vestice. Stimulat probabil de aceste evoluţii pozitive ale conducerii de la Bucureşti, Kennedy s-a referit la România, în celebrul său discurs ţinut la 26 iunie 1963 în Berlinul Occidental, când a rostit celebra frază: „Ich bin ein Berliner"5^. Preşedintele american a citat atunci România, drept „un exemplu promiţător de disidenţă economică şi politică în blocul sovietic... care ne încurajează să dezvoltăm relaţiile cu ţările est-europene". O lună mai târziu, PPC i-a prezentat lui Kennedy un nou raport, în care recomanda insistent „abrogarea restricţiilor economice şi comerciale impuse sateliţilor sovietici... care îi împiedică [pe aceştia-n.n.] să găsească noi alternative la subordonarea economică faţă de URSS". Autorii raportului menţionau rezultatele favorabile obţinute în urma politicii, de acest tip, dezvoltată faţă de Polonia şi subliniau că, „această necesară schimbare din relaţiile comerciale ale Statelor Unite cu ţările în cau^ă... se va dovedi un factor semnificativ, care va da un sprijin esenţial naţiunilor satelite, în apărarea identităţii lor naţionale şi în păstrarea orientării lorpro-occidentale"5'15.
Semnarea Tratatului de Neproliferare a Experienţelor Atomice, august 1963, a fost considerat de guvernul de la Washington un semnal pozitiv şi încurajator pentru continuarea eforturilor de liberalizare a comerţului cu statele comuniste. Analiza prezentată de CIA la sfârşitul lunii septembrie aprecia comportamentul moderat şi propensiunea spre destindere, arătate de sovietici în ultimele luni, drept o mişcare tactică. Deşi liderii de la Kremlin îşi menţineau

inflexibilitatea şi refuzau să negocieze cu adevărat problemele fundamentale ale securităţii europene, analiştii CIA au subliniat că, datorită impasului în care se găsea economia sovietică, Moscova părea dispusă să accepte amplificarea legăturilor comerciale dintre Occident şi ţările satelite. Autorii raportului considerau că în pofida lipsei de sinceritate a

543 „Post Dinner Conversation between Harriman and Khrushchev, Moscow, July 12, 1963", l-'RUS 1961-1963, voi. V, p. 716. Disputa sovieto-română din prima jumătate a anului 1963 a fost bine analizată de Jaques Levesque, lx conflit sino-sovietiqm et ITiurope de /&/, pp. 157-161.

544 Arthur M. Schlesinger, Jr., A Thousand Days, pp. 808-809.

545 „United States Policy of Trade with the European Soviet Bloc, July 26, 1963, prepared by Policy Planning Council of the Department of State", apud Joseph F. Harrington, „Romanian-American Relations during the Kennedy Administration", Ecist EuropeanQuarterly, XVII, No. 2, June 1984, pp. 215-236 (citatul de ia pp. 224-226).

conducătorilor sovietici, atitudinea mai tolerantă a acestora merita să fie încurajată. Ca atare, era întrutotul recomandabil să se dea un răspuns pozitiv solicitărilor făcute de oficialii de la Moscova, care doreau să cumpere cereale americane pentru a contracara efectele crizei din agricultura sovietică545. Câteva zile mai târziu, după o dezbatere în care s-au susţinut puncte de vedere opuse, CSN a decis să se aprobe vânzarea de cereale către Uniunea Sovietică. Promotorii acestei opţiuni, mai ales Averell Harriman, au solicitat să se evite orice speculaţie de natură propagandistică a acestei afaceri şi să fie protejate cunoscutele sensibilităţi ale sovieticilor, care astfel nu vor fi tentaţi să revină la o atitudine de forţă, inclusiv în ceea ce privea ţările est-europene547.

Congresul a primit cu ostilitate anunţul făcut de preşedintele Kennedy, referitor la vânzarea de cereale către Uniunea Sovietică şi câteva ţări satelite acesteia. Cu toate acestea, Secretarul de Stat, Dean Rusk, a declarat în conferinţa de presă susţinută la 28 octombrie 1963 că Statele Unite vor continua să îşi extindă relaţiile cu ţările comuniste est-europene: „Nopţile sinistre ale terorii şi opresiunii sta linişte au trecut. Rând pe rând, statele comuniste din Europa de Est arată că îşi caută propria identitate. Ele jac paji în direcţia amplificării comerţului şi legăturilor cu Occidentul, mai întâi cu ţările vest-europene, dar fi cu Statele Unite... Ne dorim să facem tot ceea ce putem pentru a încuraja aceste tendinţe din lumea comunistă... jLa urma urmei, noi credem că dezvoltarea acestor tendinţe înspre naţionalism ţi libertate individuală sunt oricând preferabile... atmosferei de cri-^ă şi tensiune din [timpul] războiului rece"54*. Rusk a încheiat, amintind că SUA nu au renunţat niciodată la îndeplinirea obiectivelor pentru care a fost constituită Coaliţia Naţiunilor Unite, şi chiar dacă, „într-o importantă regiune a Europei lucrurile stau altfel... noi vom continua să luptăm, prin mijloace paşnice, pentru atingerea acestor scopuri "5<w.

Asasinarea preşedintelui Kennedy a condus la aplanarea previzibilei coliziuni dintre Congres şi executivul american. Noul preşedinte, Lyndon Johnson, a profitat de acalmia creată şi a continuat eforturile făcute de predecesorul său pentru deschiderea politică faţă de Europa de Est. La 17 decembrie 1963, Johnson a primit de la Comitetul de Analiză al Exporturilor

54(1 „Sino-Soviet Relations. Prepared by CIA's Office^ of Cutrent Intelligence, Washington, September 27, 1963", FRUS 1961-1963, voi. V, pp. 770-774.

547 „Proposed Sale of U.S. Wheat to the USSR and Soviet Satellites. Summary Record of the National Security Council Meeting, October 1, 1963", FRUS 1961-1963, voi. V, pp. 774-779.

54S „Statement by Secretary of State, Dean Rusk", Department of State Bulletin, voi. 51, October 28, 1963, pp. 656-657.

varianta revizuită a Raportului PPC. Intitulat „Conduita Politică a Statelor Unite faţă de comerţul cu Europa de Est", documentul includea şi un „Program de măsuri privitoare la România", ţară care, prin atitudinea tot mai independentă ce o adoptase faţă de Moscova, întrunea condiţiile unui caz-test55". Johnson a aprobat acest plan de acţiune în februarie 1964, iar la sfârşitul aceleiaşi luni Dean Rusk a prezentat obiectivele urmărite în perioada imediată de Statele Unite în relaţiile cu blocul sovietic: prevenirea oricărei extinderi a comunismului; reducerea surselor conflictuale dintre cele două sisteme; încurajarea mişcărilor de independenţă naţională din lumea comunistă, fenomen pe care America avea să îl sprijine prin instrumente comerciale. Rusk a exemplificat cazul României, ţară a cărei conducere se distanţase de Moscova şi arăta o mare dorinţă de a-şi îmbunătăţi raporturile cu Statele Unite551. Dorinţele reciproce de apropiere, arătate de guvernele de la Bucureşti şi Washington, s-au materializat foarte repede. La câteva zile după discursul lui Rusk, ministrul român de externe, Corneliu Mănescu, 1-a chestionat pe William Crawford, ministrul american la Bucureşti, asupra posibilităţii ca România să obţină asistenţă de specialitate în agricultură din partea Statelor Unite. Crawford i-a dat un răspuns mai mult decât încurajator, spunându-i că există posibilităţi chiar mai mari, inclusiv vânzarea, refuzată în trecut, de produse tehnologice americane. Ministrul american a cerut, în schimb, abrogarea restricţiilor de călătorie, încheierea unei convenţii consulare şi a unui acord cultural mai amplu552.

După ce, la începutul lunii martie, Averell Harriman i-a persuadat pe membrii Subcomitetului pentru Europa al Camerei Reprezentanţilor în privinţa utilităţii politicii de deschidere faţă de ţările comuniste din estul Europei, guvernul de la Bucureşti a primit un semnal clar din partea celui de la Washington, fiind invitat să trimită o delegaţie economică în Statele Unite. Scopul acelei vizite privea lista de mărfuri ce urmau să fie achiziţionate de România, dar şi instituţionalizarea raporturilor comerciale dintre cele două părţi. Dar, până la sosirea delegaţiei române în Statele Unite, la Plenara

5511 Joseph Harrington, Bruce Courtney, „Romanian-American Relations during the Johnson Administration", East-European Quarterly, XXII, No. 2, June 1988, pp.213-232 (citatul la p. 215).

551 Department of State Bulktin, voi. 52, March 16, 1964, pp. 392-396. Harrington şi Courtney citează la rându-le discursul lui Rusk. Vezi „Romanian-American Relations during thejohnson Administration", p. 216, nota 10.

552 „Telegram from the Legation in România to the Department of State, Bucharest, Februar)' 26, 1964", FRI/.S' 1964-1968, voi. XVII, Eastern Europe, Washington, D.C., 1996, pp. 381-385.

Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, desfăşurată între 15-22 aprilie 1964, a fost emisă Declaraţia de „neutralitate" a PMR faţă de conflictul ideologic sovieto-chinez. Acest ultim act părea să creeze premize şi mai favorabile tratativelor dintre cele două părţi, desfăşurate la Washington, între 18 mai-1 iunie. Discuţiile s-au finalizat cu încheierea unui acord comercial, dar românii au obţinut doar o parte din ceea ce îşi propuseseră. In pofida bunăvoinţei arătată de Averell Harriman, principalul negociator din partea americană, acesta nu a putut promite acordarea CNF, deoarece Congresul interzisese în 1962 ca ţările comuniste să mai beneficieze de Clauză1 . Au rămas să fie examinate cererile românilor, care au solicitat credite pentru a cumpăra mai multe instalaţii tehnologice, de la fabrici de cauciuc şi sticlă, până la utilaje de prelucrare a ţiţeiului şi, chiar, o centrală nucleară. Problema vânzării acestui ultim articol a fost discutată în CSN, care a fost de acord să acorde României licenţă de export pentru unsprezece din cele cinsprezece fabrici pe care vroia să le cumpere, dar Comisia pentru Energie Atomică nu a autorizat tranzacţia privitoare la centrala nucleară554.

Americanii au sperat că, investind acel capital de încredere României, conducerile altor ţări est-europene vor urma exemplul acesteia şi se vor distanţa treptat de linia Moscovei. Se pare că în acea perioadă analiştii de la Washington au supraevaluat capacităţile şi dimensiunile orientării naţionale a regimurilor comuniste satelite, dar şi motivaţia acestora de a se detaşa de Moscova. Această percepţie eronată i-a determinat pe conducătorii Americii să evite, pentru un timp, referirile la încălcarea drepturilor omului în estul Europei şi să încerce atragerea guvernelor comuniste est-europene către o orbită vestică. De altfel, la câteva zile după debutul negocierilor economice româno-ameticane, preşedintele Johnson a ţinut un discurs prilejuit de inaugurarea Centrului de Cercetare George C. Marshall de la Institutul Militar din Virginia. Johnson a rostit atunci cuvintele care enunţau noua doctrină americană faţă de Europa de Est: „Vom continua să clădim punţi [subl. n.] peste golful care ne separă de Europa Estică. Vor fi punţi care să amplifice comerţul, schimbul de idei şi de vizitatori şi ajutorul umanitar... Facem asta din patru motive... pentru a stabili noi relaţii cu ţări care vor să obţină mai multă independenţă şi nu îşi pot pemiite riscul de a rămâne izolate; pentru a deschide minţile unei noi generaţii către valorile şi concepţiile civilizaţiei occidentale, din care ei (est-europenii] provin şi căreia îi aparţin; pentru a da cale liberă puternicelor simţiri ale mândriei naţionale — şi

553 Negocierile dintre delegaţia română, condusă de Gaston-Marin, preşedintele Comitetului de Stat al Planificării, şi cea americană, condusă de Averell Harriman, subsecretar la Departamentul de Stat în Ibidem, pp. 389-395.

554 Cf. Joseph F. Harrington, BruceJ. Courtney, Tweaking tbe No.re, p. 236, nota 163.

pentru a ridica o barieră solidă ambiţiilor oricărei ţari de a o domina pe alta; pentru a demonstra că interesul identic si drumul către progres leagă Europa de Est în acelaşi mănunchi de relaţii cu Occidentul'555'.

Implicarea masivă a Statelor Unite în războiul din Vietnam, în acelaşi an, a creat o atmosferă nefavorabilă realizării acestor intenţii politice. Chiar şi România, care devenise partenerul favorit al Americii în estul Europei, s-a arătat deosebit de critică faţă de acţiunile războinice ale Statelor Unite. Washington-ul a stăruit în politica construirii de punţi către estul Europei. La sfârşitul anului 1964 şi în prima jumătate a celui următor, Departamentul de Stat a transpus în realitate proiectul dezbătut încă din 1961556, ridicând la rang de ambasadă reprezentanţele sale diplomatice din România, Bulgaria şi Ungaria. In discursul său inaugural, în calitate de preşedinte ales, Lyndon Johnson a promis că va continua să dezvolte această politică: „Naţiunile încătuşate din Europa de Est încep, pas cu pas, să îşi afirme propria identitate... vom explora căile prin care să amplificăm comerţul reciproc avantajos cu aceste ţări, dar şi cu Uniunea Sovietică'.

Eforturile depuse de administraţia Johnson pentru abrogarea legislaţiei care restricţiona comerţul cu statele comuniste est-europene au fost în continuare subminate de opoziţia Congresului. Ca atare, executivul american nu a

putut interveni, în măsura dorită, pentru a recompensa atitudinile de distanţare faţă de Moscova ale României şi Cehoslovaciei. Pe de altă parte, au devenit vizibile limitele, în care guvernele comuniste din estul Europei acceptau să se apropie de Occident. Cercetarea întreprinsă de Barry Hughes şi Thomas Volgy, în care autorii au folosit o metodologie şi instrumente de analiză interdisciplinare, demonstrează că detaşarea ţărilor comuniste est-europene de linia politicii externe a Uniunii Sovietice nu s-a ridicat, între anii 1960-1967, la cote semnificative şi oricum nu a obstrucţionat politica externă a Kremlinului în subiectele de interes fundamental5"18. Acest punct de vedere fusese susţinut în unanimitate la reuniunea NATO, desfăşurată în decembrie 1965 la Paris. Participanţii au căzut de acord că nici unul dintre sateliţii sovietici nu îndrăzneşte să depăşească, în problemele politicii externe, limite care nu ar fi fost acceptate de Uniunea Sovietică559. In

5" Department of State SirMetin, voi. 53June 15, 1964, pp. 922-923. '■</■. \

«'■ FRUS 1961-1963, voi. V, pp. 76-77, 268-269 - {-, .

557 Lyndon B. Johnson, The Vantage Point, New York, 1971, pp. 117-118.

558 Barry Hughes, Thomas Volgy, „Distance in Foreign Policy Behavior: A Comparative Study of Eastern Europe", Midwest Journal of Political Science (Wayne State University, Detroit, Michigan), XIV, August 1970, No. 3, pp. 459-492.

5M „United States Delegation to the Thirty-Sixth Ministerial Meeting of the North Atlantic Council, Paris, December 14-16, 1965", FRUS 1964-1968, voi. XV, Cermany and iW/«, Washington, D.C., 1999, pp. 335-340.

,-, ■ ■ , •,

schimb, introducerea programelor de reforme economice descentralizatoare, începute în 1965 în R.D. Germană şi Ungaria, au fost considerate a fi un alt semnal deosebit de promiţător, mai cu seamă că stimulii care susţineau acest proces veneau de la Moscova'*"". Această ultimă evoluţie părea să confirme teoriile care susţineau că abolirea regimurilor comuniste va fi posibilă doar ca urmare a transformărilor şi democratizării generate din interior. Dar, intervenţia brutală a sovieticilor împotriva „Primăverii de la Praga" a demonstrat, încă o dată, că liderii de la Kremlin nu acceptau nici o derogare de la parametrii „socialismului real".

Autorul moral al politicii de construire de punţi către Europa de Est, Zbigniew Brzezinski, a stăruit să susţină utilitatea continuării angajamentului pacific al Statelor Unite faţă de Europa de Est. în 1965, el şi-a reargumentat teza, conform căreia, sub impulsul unor curente naţionale şi populare de masă, în interiorul ţărilor comuniste est-europene se vor produce transformări politice majore de natură democratică. Brzezinski a anticipat că datorită caracterului pacific al acestor dezvoltări, Uniunea Sovietică va înclina să accepte, în circa zece ani, neutralizarea acestei centuri de state, după modelul finlandez561. Doi ani mai târziu, după ce devenise membru al Comitetului de Planificare Politică al Departamentului de Stat, Brzezinski a revenit la evaluări şi la speranţe mult mai realiste. El a înţeles că structura de gândire marxist-leninist-stalinistă a conducătorilor est-europeni şi nucleul dur al puterii politice comuniste, nu vor face posibilă mai mult decât o moderare a acestor regimuri, eventual evoluţia lor către „...o semidictatură, care să-şi amplifice caracterul socialist, în dauna conducerii de tip comunist, şi să admită mai mult pluralism social în interior1'. Modelul vizat acum de Brzezinski era Iugoslavia, dar numai în ceea ce privea organizarea internă a acesteia. Conform aprecierilor sale, apartenenţa ţărilor est-europene la alianţa potrivnică puterilor occidentale avea să mai dureze'". Istoria scursă de atunci încoace i-a confirmat aşteptările.

d. Urnitele autonomiei Bjamâniei în blocul sovietic.

In cadrul istoric reconstruit mai sus am dorit să relevăm importanţa care a fost conferită de cele două supraputeri Europei de Est. Totodată, am căutat să facem sesizabile limitele în care au putut evolua regimurile satelite

5W) lbidem, p. 603.

561 Zbigniew K. Brzezinski, Alternative to Partition, New York, 1965, pp. 47-48.

562 Idem, „Toward a Community of the Developed Nations", Department of State Bu/le/in, voi. 56, March 13, 1967, pp. 418-419; Idem, Power and Principie: Memoirs of the National Securiţy Adi'iser, 1977-1981, pp. 75-77.

,

Moscovei în această perioadă, în raport cu schimbările produse în controlul exercitat de sovietici asupra lor şi cu modificările de natură strategică, care au deschis americanilor oportunitatea de a se implica mai mult în această zonă a bătrânului continent. Chiar dacă vom face doar o comparaţie sumară, între postura în care se găseau statele satelite la moartea lui Stalin — din punct intern şi internaţional — şi poziţia în care ajunseseră acestea doisprezece ani mai târziu, este uşor de văzut că, dintre toate ţările blocului sovietic, România înregistrase cea mai spectaculoasă evoluţie. Care au putut fi resorturile interne şi externe ce au putut să determine acest proces, caracterizat de expertul american John Campbell drept, straniul caz al României M ?

Este uşor de intuit că principalii factori care au generat această dezvoltare trebuiesc căutaţi la Moscova şi la Bucureşti şi abia apoi la Washington. în această perspectivă, principala problemă care trebuie clarificată ţine de

raporturile dintre conducerea sovietică şi aceea din România şi de rolul atribuit ultimei ţări în planurile Kremlinului. Din păcate, sursele documentare, române şi sovietice, care au fost accesibile cercetării acestui subiect, mărturiile incomplete şi evazive făcute de Hruşciov, dar şi cele ale unor personaje din România, neimplicate direct la nivelul deciziei politice564, pretind în continuare exploatarea la maximum a izvoarelor occidentale, edite şi arhivistice. Prin corelarea acestor informaţii cu datele factologice, multe dintre acestea fiind analizate şi comensurate în studii anterioare, am putut să delimităm trei stagii ale relaţiilor româno sovietice: 1953-1955/1956; 1957-1961; 1962-1965. în inducerea acestei concluzii, am ţinut seama de evoluţiile produse în cadrul intern al conducerii comuniste din România şi de etapele temporale în care s-a afirmat opţiunea naţională a liderilor Partidului Muncitoresc Român.
A existat de altfel, în istoriografia occidentală din deceniile şapte-opt ale secolului trecut, o mică dispută asupra perioadei când a început politica

5(l3 John C. Campbell, American Polig Towards Communist Eastern Europe, pp.50-52. Campbell, care ;i murit în anul 2000, a lucrat în Departamentul de Stat încă din timpul celui de-al doilea război mondial, fiind unul dintre cei mai redutabili specialişti în problemele est-europene. A îndeplinit şi funcţia de ambasador al SUA la Belgrad şi a fost un foarte bun cunoscător al problemelor româneşti. De-a lungul impresionantei sale cariere şi-a făcut foarte mulţi prieteni români. Relaţia sa cu cei mai mulţi dintre aceştia a fost întreruptă după 1947, clar cu alţii, puţini, rămaşi în exil, a păstrat legătura până la sfârşitul vieţii.

5M Silviu Brucan, Generaţia irosită. Memorii, Bucureşti, 1992; Lavinia Betea, Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalini^area României, Arad, 1995; Idem, Alexandru Bâr/ădeanu despre Dej, Ceauşescu, lliescu. Convorbiri, Bucureşti, 1997; Paul Niculescu-Mizil, O istorie trăită, Bucureşti, 1997. ■ . ■ . -

naţională a comuniştilor români şi încercarea acestora de a se manifesta autonom în relaţiile externe. Stephen Fischer-Galati a identificat începuturile acestui proces încă în 1948 şi a considerat că eliminarea grupului Pauker, în 1952, a asigurat continuarea cu succes a acestui curs politic. Este posibil ca reputatul profesor al Universităţii Boulder din Colorado să îşi fi modificat opinia anterioară în decursul vizitei întreprinse în 1964 în România, când a dialogat, mai mult sau mai puţin liber, cu istorici români şi chiar cu un posibil responsabil al Securităţii. Constantin Daicoviciu, rectorul Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj, i-a propus să traducă în engleză „... si să editeze, aşa cum găseşte potrivit, rezumând în trei volume cele opt volume ale Tratatului de Istorie a României, care se aflau în curs de publicare de Academia Română". Daicoviciu i-a spus mai spus lui Fischer-Galati, că „are mână liberă să elimine din text părţile discutabile... // că proiectul a fost aprobat la cel mai înalt nivel guvernamental". Istoricul american a purtat un al doilea dialog semnificativ cu „responsabilul" seminarului de cultură şi civilizaţie românească desfăşurat la Sinaia, un anume Ioanid. Acesta 1-a întrebat în ce măsură este interesat să aibă acces la arhivele Partidului Comunist Român de după 1942, pentru a scrie „ o carte care să demonstreze că politica regimului [comunist din România] a fost profund anti-sovietică şi că România s-a manifestat deschis în această direcţie doar atunci când a putut — i.e., în decursul ultimului an". Ioanid i-a declarat că România nu vrea să aibă de a face cu jurnalişti occidentali, „deoarece aceştia nu sunt credibili şi doar un istoric recunoscut poate asuma un asemenea proiect^ '". In deceniul al şaptelea, Fischer-Galati a fost inclus într-un grup de consultaţi ai Departamentului de Stat şi este probabil să fi fost influenţat şi de lectura unora dintre rapoarte trimise de Legaţia americană de la Bucureşti. William Crawford, ministru şi apoi ambasador al SUA la Bucureşti la începutul deceniului şase, a mărturisit într-un interviu păstrat în arhiva orală a Bibliotecii Kennedy că, din punctul său de vedere, în decursul anilor cincizeci în România s-au înregistrat trei evenimente majore, care au preliminat politica de „independenţă" faţă de Moscova: epurarea grupului condus de Ana Pauker, pe care diplomatul american a identificat-o drept

565 în lucrarea editată în 1956, Rumania, New York, Fischer-Galati a considerat conducerea PMR ca fiind întrutotul înrobită Moscovei. In The New Rumania: brom People's Democracy to Socialist Republic, Cambridge, Massachusetts, 1967, p. VI-VIII, 48, 197, istoricul american şi-a făcut cunoscută noua opinie, conform căreia conducătorii comunişti români încercaseră să promoveze o politică naţională încă din primii ani de după război.Pentru declaraţiile citate vezi, AmLegation to Department of State, Airgram 100, September 18, 1964, NA, RG 59, Political Affairs, Rum/US, box. 2623.

liderul orientării moscovite, desfiinţarea Sovromurilor şi retragerea trupelor sovietice556.

Sofisticata analiză istorico-sociologică elaborată de Kenneth Jowitt prezintă un punct de vedere diferit, după care Gheorghiu-Dej a început să se desprindă de linia politică sovietică abia din 1962, când opoziţia liderului comunist român faţă de Moscova a devenit evidentă507. Factologia pare să dea dreptate ultimei opinii, dar trebuie precizat că elemente de frondă ale comuniştilor români faţă de „mentorii" lor sovietici pot fi identificate dinaintea acestei date. Stelian Tănase a fost inspirat când a numit „cinci ani tulburi", perioada care a urmat în România morţii lui Stalin 68. Caracterizarea de mai sus îşi găseşte acoperire în starea de nesiguranţă existentă la nivelul conducerii comuniste,

nevoită să se acomodeze riscantelor schimbări pretinse de triumvirii de la Kremlin. James F. Brown, care în studiul publicat în 1966 a întreprins o solidă analiză factologică asupra situaţiei volatile dezvoltată în regimurile satelite est-europene după moartea lui Stalin, a considerat că echipele conducătoare din Bulgaria şi România s-au comportat cel mai confuz56'. Este cert faptul că Gheorghiu-Dej s-a simţit foarte serios ameninţat de noul climat politic, în care domnea o anumită incertitudine privitoare la personajul cu adevărat conducător la Moscova, iar executarea lui Lucretiu Pătrăşcanu, în aprilie 1954, a fost o măsură menită să elimine un potenţial concurent la conducerea Partidului. Teama că unul sau altul dintre conducătorii sovietici va interveni pentru a schimba conducerea PMR, 1-a făcut pe Gheorghiu-Dej să amâne desfăşurarea unui nou congres al Partidului. în vreme ce toate celelalte partide frăţeşti îşi reuniseră forumurile generale de conducere, Congresul al II-lea al PMR s-a întrunit abia în decembrie 1955 - precedentul se desfăşurase în urmă cu aproape opt ani înainte - după ce competiţia pentru putere de la Kremlin fusese adjudecată de Hruşciov.

s«> William A. Ctawford recorded Interview by William A. Moss, March 12, 1972. John F. Kennedy Library, Oral History Program, p. 11, apud Joseph F. Harrington, „Romanian-American Relations during the Kennedy Administration", notele 5, 7.

567 Kenneth Jowitt, Revo/utionary Breakthroughts, pp. 198-207. Jowitt îşi argumentează opinia prin faptul că, abia atunci, elita comunistă din România a ajuns la un grad înalt de coeziune şi motivaţie, care s-a răsfrânt şi asupra membrilor ordinari de partid şi a mobilizat în această direcţie o parte însemnată a opiniei publice.

56S Stelian Tănase, Elite şi Societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej 1948-1965, Bucureşti, 1998, pp. 95451.

S6" J. F. Brown, The New Eastern Europe: The Kbrushchev Era andAfter, New York, 1966, pp. 67-72.

Mai mulţi autori au asociat această întârziere cu procesul lent de structurare al unei elite comuniste mai numeroase, care să asigure realegerea lui Gheorghiu-Dej în fruntea Partidului57". Anterior, pentru a se încadra noilor criterii de conducere colectivă, care fuseseră pretinse tuturor sateliţilor, Gheorghiu-Dej renunţase la conducerea Partidului, în aprilie 1954, păstrându-şi doar calitatea de prim-ministru. A revenit în fruntea PMR la începutul lunii octombrie 1955, când s-a retras din postul de premier, desemnându-1 pe Chivu Stoica în această funcţie, dar acest fapt s-a produs şi ca urmare a stabilirii, cel puţin temporar, unor relaţii bune cu Hruşciov. Până ca acest lucru să se fi întâmplat, Gheorghiu-Dej a avut de parcurs o perioadă dificilă între toamna anului 1954 şi primăvara anului 1955. Rapoartele diplomaţilor americani şi britanici de la Bucureşti şi cele întocmite de structurile de informaţii ale SUA au făcut remarcată poziţia nesigură a liderului comunist român şi tratamentul dispreţuitor al oficialilor şi „consilierilor" sovietici din România. Depeşele trimise de Legaţia SUA, în noiembrie şi decembrie 1954, au atenţionat asupra probabilei căderi în dizgraţie a lui Gheorghiu-Dej. Acesta era tratat fără nici un fel de consideraţie sau, în cel mai bun caz, ignorat de ambasadorul sovietic Melnikov571. Pe de altă parte, o analiză provenită de la o unitate a serviciului de informaţii militare americane, aflată la Miinchen, arăta ca dominaţia exercitată de sovietici în România este categorică, iar „ofiţerii şi comandanţii militari sovietici aflaţi în această ţară îi tratează pe români ca şi cum aceştia ar fi creaturi inferioare, deşi ultimii sunt vădit mai înapoiaţi, cultural şi din punctul de vedere al civilizaţiei, decât primii "572.

Restricţiile de circulaţie ce fuseseră impuse Legaţiilor occidentale din România au rămas foarte severe şi în 1954-1955. In atare condiţii, una dintre cele mai utile surse de informaţii a fost Legaţia Israelului, care beneficia de legături foarte bune şi de încredere în România. Datele transmise de diplomaţii israelieni, în special de Zev Argman, şeful misiunii diplomatice la Bucureşti, descriau condiţiile deprimante de viaţă ale populaţiei, menţinerea terorii politice şi comportamentul discreţionar al sovieticilor. Argman, care

57llGhifă Ionescu, Communism in Ramafiia, pp. 240-244; Kenneth Jowitt, Revolutwnary Mmikthrouglits, pp. 132-137; Robert R. King, The Histoty of the Romtinictn Communist Party, Stanford,'l980, pp. 76-77.

571 „AmLegation, Bucharest, Despach No. 87, November 8, 1954, No. 107, December 14, 1954" şi No. lHJanuary 14, 1955, NA, RG 59, 766 00/1-355, Box 3624.

572 „Soviet Donunarion of Rumania's Armed Forces. Date of Observation: Spring 1954, Military Intelligence, Munich, September 21, 1954, Item No. 8080/54", Records of the U.S. Department of State Relating to Internai Affairs of România, 1955-1959, RG 59, Indiana State University, iVIain Library, Microfilm (în continuare ISU-ML).

avea contacte între demnitarii regimului, a remarcat că oficialii comunişti se străduiau să vorbească în fiecare ocazie publică, „despre cât de fericită şi de liberă le este tara. Cred că fac acest lucru si de frică... In conversaţii private, aceeaşi oficiali au recunoscut că România nu este decât un stat colonial sovietic, iar lor le displace această situaţie. De fapt, toate opiniile exprimate de guvernul de la Bucureşti, par să fi fost elaborate cu douăzeci şi patru de ore înainte la Moscova"57*.

Victoria obţinută de Hruşciov la începutul lui februarie 1955, când a reuşit să îl înlăture pe Malenkov din postul de

premier, a avut consecinţe benefice pentru soarta lui Gheorghiu-Dej. Prudenţa arătată de acesta, de a nu se fi aliniat nici unuia dintre competitorii de la Kremlin, 1-a convins se pare pe Hruşciov că liderul comunist român nu era, cel puţin pentru moment, un personaj indezirabil. Probabil că Gheorghiu-Dej a beneficiat şi de conjuctura internaţională favorabilă - Hruşciov reuşise să îşi impună, în Prezidiul Partidului, punctul de vedere privitor la încheierea Tratatului de Stat al Austriei şi se pregătea să reia negocierile cu americanii - situaţie în care sovieticii nu au mai văzut oportună schimbarea sa574. Totuşi, aceasta nu părea să fi fost decizia definitivă. Emil Bodnăraş, care fusese şi anterior văzut ca cel mai probabil succesor al lui Gheorghiu-Dej, mai ales în cazul declanşării unei crize militare, era în continuare creditat cu şanse. In prima parte a anului 1955, a fost foarte vizibil tratamentul deferent care îi era acordat lui Bodnăraş de oficialii sovietici din România şi, prin contrast, modul aproape dispreţuitor în care aceştia i se adresau lui Gheorghiu-Dej575.

In vara anului 1955, Hruşciov a întreprins două vizite în România şi ambele par să fi fost legate de planurile liderului de la Kremlin de a reintegra Iugoslavia în blocul sovietic. Prima dintre acestea a avut loc în iunie, după emiterea Declaraţiei de la Belgrad şi înaintea conferinţei la înalt nivel de la Geneva. De la începutul anului, presa de la Bucureşti publicase mai multe articole care tratau Iugoslavia într-o lumină pozitivă, iar Gheorghiu-Dej

573 „Conversation of American Consul in Haifa with Israel Charge in Buchatest, AmEmbassy", Tel Aviv, to the Department of State, Despach No. 650, April 21,1955, NA, RG 59, 766.00/4-2155, Box 3624. Cu o lună înainte, cotidianul \-\aaret\publicase articolul semnat de Shimon Samet, care, în decembrie 1954, vizitase mai multe ţări sovietizate, între cate şi România. Samet a subliniat că, în pofida caracterului represiv al regimului şi a restricţiilor cu specific antisionist, comunitatea evreiască din România era singura din estul Europei care putea să îşi desfăşoare viaţa tradiţională. Vezi AmEmbassy, Tel Aviv, to the Department of State, Despach No. 552, March 7, 1955, Ibidem.

574 „Future of Gheorghiu-Dej, American Legation, Bucharest, to the Department of State, Despach No. 181, March 31", 1955, NA, RG 59, 766 13/3-3155, Box 3627.

575 „American Legation, Bucharest, to the Department of State, Despach No. 267, , June 25,1955", Ibidem, Box 3628.

amintise tradiţionalele relaţii de bună vecinătate dintre România şi această ţară576. In acelaşi timp, Legaţiile americană şi britanică la Bucureşti şi-au informat superiorii despre circulaţia unor zvonuri, care susţineau că, până la sfârşitul aceluiaşi an, urma să se producă o retragere parţială sau totală a trupele sovietice din România. Motivul unui asemenea act era considerat mai degrabă tactic - Hruşciov anunţase mari reduceri în rândurile Armatei Roşii - deoarece prin poziţia sa geografică România rămânea ţara cea mai sigură din punctul de vedere al menţinerii hegemoniei sovietice^'7.

Aceste zvonuri s-au intensificat după întâlnirea de la Geneva, dar, la 12 august, Gheorghiu-Dej a infirmat această posibilitate într-un interviu publicat pe prima pagină a oficiosului Scânteia™. La scurt timp după aceea Hruşciov a revenit în România, motivul noii sale prezenţe fiind legat, în opinia diplomaţilor americani şi britanici la Bucureşti, şi de fermitatea cu care primul-ministru român respinsese ideea retragerii trupelor sovietice. Sergiu Verona atribuie celei de a doua vizite a lui Hruşciov scopuri mai largi, între care cel legat de noile relaţii cu Iugoslavia părea să fi rămas în capul listei579. Cu această ocazie, Bodnăraş l-ar abordat pe liderul sovietic întrebându-1 ce crede despre oportunitatea retragerii trupelor sovietice din România. Conform propriilor sale memorii, Hruşciov, care a rămas criptic în relatarea multor situaţii delicate, s-ar fi înfuriat iniţial, dar apoi a acceptat argumentele tovarăşilor români, care i-au arătat că ţara lor nu are nici o graniţă comună cu ţările imperialiste, iar poporul român este dedicat construirii socialismului58".

Dar, Hruşciov a avut totuşi un „lapsus" atunci când a înregistrat această variantă a memoriilor, deoarece în volumul care îi prezintă toate înregistrările pe bandă magnetică, el şi-a amintit cum, în contextul

576 „AmLegation, Bucharest, to the Secretar)' of State, Despach No. 3511, January 10, 1955"; AmLegation, Bucharest to the Sccretary of State, Despach No. 297, May 28, 1955", Library of Congress, Records of the U.S. Department of State: Internai Affairs of România, 1955-1959, Microform (în continuare LC-M).

577 „Bucharest to the Secretary of State, June 12, 1955, Joint Weeka No. 23, N.A., RG 59, Decimal File 766 000 (W)6-455;" „Soviet Troop 'Withdrawal' in România - Current Status", AmLegation, Bucharest to the Department of State, Joint Weeka No. 32, August 15, 1955", Ibidem, Decimal File 766 54/8-1555; „Soviet Control over Rumâni», British Legation, Bucharest to the Foreign Office, 23June 1955",PRO, FO 371/116392.

578 „Răspunsul tovarăşului Gheorghiu-Dej la întrebarea primită din partea d-lui A. L. Bradford, vicepreşedinte al agenţiei 'United Press' ", Scânteia, 12 august 1955, p. 1.

57" Sergiu Verona, Mi/itary Occupation and Diplomaiy. Soviet Troops iu România 1944-1958, Durharn and London, 1992, pp. 80-83.

5811 KJmishchev Rememben: The Ixist Testament, pp..227-228. Hruşciov a aproximat desfăşurarea acestei întâlniri, cândva după moartea lui Stalin şi înaintea Congresului al XX-lea. , , .

ceremoniei care marca încheierea Tratatului de Stat asupra Austriei, a declarat că retragerea trupelor sovietice din Austria reprezintă doar un prim pas şi are în vedere ca acest lucru să se producă şi în alte ţări, precum Ungaria şi România581. Oricum, a doua vizită întreprinsă de Hruşciov în 1955 în România, a avut consecinţa de a-1 confirma pe Gheorghiu-Dej în postura de lider. Modul în care acesta din urmă era tratat de „tutorii" din est se deosebea esenţial de felul în care i se adresase Molotov în 1953, pe atunci unul dintre Triumviri, „dacă n-ar fi armata sovietică, nici trei %ile nu v-ar răbda poporul**1. Faptul că lui Gheorghiu-Dej îi fusese reconfirmată poziţia şi că, deocamdată, nu mai avea vreun contracandidat, a fost subliniat în telegrama trimisă la Foreign Office de Legaţia britanică din Bucureşti. Primul secretar al Legaţiei, H. C. Hainworth, a simţit nevoia să adauge: „Indiferent de intenţiile de moment ale sovieticilor în România, convingerea formată de mai mulţi ani în cadrul acestei legaţii, aceea că [liderii comunişti români] sunt cei mai servili si ticăloşi [most abject and obedient- în original] dintre toţi sateliţii, rămâne întrutotul valabilă şi poate fi reargumentată' '.

Atitudinea foarte critică a Legaţiei britanice se întemeia pe observarea comparativă a evoluţiilor înregistrate în ţările blocului sovietic. Dintre toate acestea, regimul comunist din România arătase cea mai mică dorinţă de a se debarasa şi schimba climatul politic stalinist. In raportul anual trimis la Foreign Office, ministrul britanic la Bucureşti, D. F. MacDermot, a considerat că uşoara relaxare ce intervenise în decursul anului 1955 - fusese eliberată o parte a deţinuţilor politici, iar alimentele şi alte câteva bunuri de consum reapăruseră pe piaţă, dar la preţuri ridicate - reprezenta o consecinţă a ordinelor venite de la Moscova. Guvernul renunţase în acel an la represiunea de masă, în special în ceea ce privea ţărănimea şi constrângerile efectuate asupra Bisericilor, dar continua să aresteze, din motive politice, persoane care îşi manifestaseră entuziasmul şi speranţa că după Conferinţa de la Geneva regimul politic se va liberaliza584. MacDermot a semnalat decizia luată de conducătorii de la Bucureşti, prin care au admis

5111 Khnisbchep Remembers: The Glasnost Tapes, pp. 72-80.

582 Apud Alina Tudor, Dan Cătănuş, Amurgul ilegaliştilor. Plenarei PMR din 9-13 iunie 1958, Bucureşti, 2000, p. 6, nota 2.

583 „British Legation, Bucharest, 6 September, 1955 to Foreign Office", PRO, FO 371/116588.

584 yei,j şi „Miscellaneous Political Notes, AmLegation, Bucharest, to the Department of State, despach No. 63, September 7, 1955", NA, RG 59, 766.00/9-755. Datele citate de Stelian Tănase, Elite şi societate, p. 108, notele 18, 19, din Arhiva SRI confirmă aprecierile lui MacDermot. în 1955 au fost arestate doar 3 332 de persoane, faţă de 24 824 în 1952, 4 730 în 1953 şi 5 073 în 1954. O situaţie asemănătoare s-a înregistrat în privinţa condamnărilor, doar 2 243 de persoane în 1955, în comparaţie cu 4 119 în 1953 şi 2956 în 1954.

reîntoarcerea în Banat a mai multe zeci de mii de ţărani sârbo-croaţi ce fuseseră deportaţi în Bărăgan, dar a indicat că acest mesaj de bunăvoinţă era adresat conducerii Iugoslaviei. La rându-le, sovieticii îşi arătaseră bunele intenţii acceptând să cedeze statului român acţiunile deţinute la Sovrompetrol, dar, continua ministrul britanic, totul făcea parte dintr-un scenariu circumscris „spiritului Genevei". MacDermot a confirmat poziţia de lider fără rival ocupată de Gheorghiu-Dej şi a constatat cu amărăciune că, datorită sentimentului de teamă, românii de rând nu îndrăzneau să iasă din tiparele impuse de regim: „0 bună parte a inteligheţiei a dispărut de pe scena publică. Cei rămaşi, par să fi fost serios intimidaţi sau corupţi de autorităţi... Conducătorii comunişti beneficiară de apatia populaţiei, dar nici nu îşi fac iluzii că ar putea găsi, în firea mercantilă a românilor din sud, în impasibilitatea ardelenilor, în izolaţii locuitori montani, în ţiganii răspândiţi în toată ţara sau în pescarii din Deltă, materialul uman care să susţină marxism-leninismul, eventual mai mult decât ar susţine vreo filozofie socială de pe Marte". Concluzia lui MacDermot rămânea fermă: „Conducătorii României sunt abject de servili în faţa stăpânilor lor sovietici şi îşi tratează cu cruzime propriul popor. Mă văd nevoit să repet caracterizarea sumbră, făcută anterior, regimul din România este cel mai ticălos dintre toate cele satelite"585.

O opinie asemănătoare, dar mult mai diversificată şi mai nuanţată, a fost prezentată de Charles Lester, într-un document intern al Legaţiei americane la Bucureşti. Raportul respectiv a fost întocmit la cererea lui Robert Thayer, care tocmai fusese numit ministru al Legaţiei şi venise în România cu impresia că guvernul de la Bucureşti doreşte să scape de asuprirea Moscovei. El era convins că America putea contribui la crearea unei fisuri între conducătorii români şi sovietici, printr-un sprijin economic şi comercial acordat primilor'86. La acel timp, ianuarie 1956, Lester era cel mai vechi membru al Legaţiei, ocupa postul secretar adjunct din august 1953, cunoştea bine limba şi realităţile din România. Charles Lester a remarcat şi el uşoara relaxare politică ce începuse să îşi facă loc în viaţa cotidiană din România, dar aspectele acesteia rămâneau complexe. Eliberării unor grupuri de deţinuţi politici îi fusese contrapusă formarea unor unităţi speciale, a căror menire era de a lichida partizanii din munţi587. Conform

585 „România Annual Report for 1955, Bucharest, ls< Februar)- 1956, No. 28 (1014/1/56). Mr. D. F. MacDermot to Mr. Selwyn Lloyd, Foreign Office", PRO, FO 371/122692.

586 Oral Interview of Robert Thayer by John Luter, June 17, 1972, Dwight D. Eisenhower Library, apud Joseph F.

Harrington, Bruce J. Courtney, Tweaking t/x Nose, p. 171, notele 88-90. '
5s? Vezi, „AmLegation, Bucharest, to the Secretary of State, Despach No. 234, March 19, 1955", LC-M.

diplomatului american, regimul de la Bucureşti se angajase într-un joc subtil, al cărui scenariu fusese elaborat, cel mai probabil, la Moscova: continua să recurgă la represiunea politică, dar în forme mai subtile; schimburile comerciale ale României rămăseseră fundamental orientate spre est şi înspre China comunistă, ţară în care tocmai fuseseră livrate mari cantităţi de cereale, în condiţii total dezavantajoase Bucureştiului; în schimb, în contrast cu ceea ce se întâmpla în celelalte ţări comuniste, guvernul român acordase, în 1955, cel mai mare număr de vize unor turişti occidentali. Lester considera că acest comportament era indus de ordinele venite din Uniunea Sovietică, deoarece liderii de la Kremlin sesizaseră că, datorită poziţiei sale geografice, securitatea regimului comunist din România era cel mai puţin ameninţată de eventuale acţiuni ale puterilor vestice. Din această perspectivă, deschiderea arătată de guvernul de la Bucureşti, în privinţa reluării unor schimburi culturale cu Occidentul şi pentru reglementarea litigiilor economice, care fuseseră generate de actele de etatizare a economiei, avea scopul de a prelimina restabilirea relaţiilor comerciale cu lumea liberă. Lester aprecia că, de o eventuală reuşită a României în această direcţie, urma să profite în primul rând Uniunea Sovietică, a cărei „foame" de produse tehnologice occidentale, dar şi de mărfuri alimentare, era bine cunoscută588. Experimentatul diplomat american a numit şi un alt motiv care îi determinase pe sovietici să confere României rolul de caz-test în relaţiile cu Occidentul: apatia şi timorarea cu care românii reacţionau faţă de politica oprimatoare a puterii comuniste. „Spre deosebire de atitudinea tăioasă şi aspră a cehilor, de curajul nesăbuit al contestatarilor din Ungaria şi de opoziţia prudentă dar fermă a anumitor grupuri de opoziţie din Polonia... populaţia din 'România se rezumă să suspine [în original- subl. n.] în faţa actelor samavolnice ale propriului >>589
guvern
Aceste consideraţii au fost făcute ţinându-se seama de atitudinea oarecum surprinzătoare - dar care sprijinea evaluările citate mai sus - a guvernului român, care acceptase vizita unei delegaţii americane, formată din opt membri ai Congresului. Aceştia sosiseră la Bucureşti din Uniunea Sovietică, singurele ţări comuniste care îşi dăduseră acordul pentru această vizită. Cei opt membri ai Congresului erau însoţiţi de doi oameni de afaceri în domeniul agricol, Roswell Garst şi Gheza Schutz, care primiseră din partea guvernului american aprobarea de a explora posibilitatea dezvoltării
588 „Transmitting Memorandum on Possible Future Communist Plans for Rumania, AmLegation, Bucharest, to the Department of State, Despach No. 233, February 14, 1956, NA, RG 59, 766 00/2 1456, No. 611 66.

unor afaceri cu cele două ţări. In urma invitaţiei făcută de Garst, o lună mai târziu, în noiembrie 1955, o delegaţie română, compusă din Silviu Brucan, care avea să fie numit puţin mai târziu ambasadorul României la ONU, Virgil Gligor, ministrul adjunct al agriculturii, şi profesorul Grigore Obrejeanu a vizitat firma din Iowa a afaceristului american şi a încheiat un acord prin care România urma să cumpere seminţe de porumb hibrid şi anumite utilaje agricole59".
La finalul anului 1955 Gheorghiu-Dej s-a arătat sigur pe sine, relaxat şi chiar curajos în anumite momente. Poziţia sa politică a fost întărită la Congresul al doilea al P.M.R., desfăşurat la sfârşitul lunii decembrie. Până atunci, România obţinuse un succes internaţional, fiind admisă ca membru al ONU. Aflat într-o stare de spirit optimistă, şi puţin euforic din cauza câtorva pahare de alcool, Gheorghiu-Dej 1-a abordat pe ministrul american Robert Thayer, într-un mod neconvenţional şi cu o cordialitate surprinzătoare, la recepţia oferită de Ambasada Iugoslaviei cu prilejul zilei naţionale a acestei ţări. într-un manieră fără precedent, ignorând prezenţa ambasadorului sovietic Epişev, Gheorghiu-Dej s-a retras pentru câteva minute cu Robert Thayer, căruia i-a declarat cu voce joasă, doar în prezenţa traducătorului: „Noi fim că vă străduiţi să îmbunătăţiţi relaţiile dintre ţările noastre, iar noi apreciem foarte mult acest lucru. Nu fiţi prea tare îngrijoraţi, norii negri se vor risipi'. In acel moment, discuţia a fost întreruptă brusc de Emil Bodnăraş, care 1-a extras, aproape brutal, pe Gheorghiu-Dej din conversaţia cu diplomatul american5"1. Intervenţia lui Bodnăraş poate fi considerată şi o măsură de prudenţă, cu scopul de a-1 feri pe Dej de mânia ambasadorului Epişev, dar relaţiile dintre şeful partidului şi influentul fost ministru al forţelor armate erau marcate de multe tensiuni. Această stare de lucruri a fost confirmată de incidentele care au avut loc, după Congresul al XX-lea al PCUS, între mai mulţi membri ai conducerii Partidului Muncitoresc Român. Vladimir
5W „Bucharest to the Secretary of State, No. 107, Octobet 23, 1955"; „AmLegation, Bucharest, to the Department of State, No. 106, October 26, 1955", NA, RG 59, 766.00(W)/10-2255, 611.666/10-2255. Vezi şi Joseph F. Harrington, Bruce J. Courtney, Tiveakingthe Nose, pp. 171-172; Silviu Brucan, Generaţia irosită, pp. 112-114.
Ml „Bucharest to the Secretary of State, No. 343, November 29, 1955", NA, RG 59, 611.66/11-2956 HBS, Box 2541. VBJJS 1955-1957, voi. XXV, pp. 102-103, publică telegrama trimisă a doua zi de Thayer către Departamentul de Stat, în care acesta aminteşte doar faptul că ambasadorul sovietic Epişev s-a manifestat cu multă nervozitate şi a

încercat să întrerupă de mai multe ori o discuţie la care participau mai multe persoane, Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Emil Bodnăraş, ambasadorul iugoslav Nikola Vujanovic, Robert Thayer şi Epişev însuşi.

Tismăneanu, a cărui tenacitate de a cerceta şi descifra tainele comunismului din România merită întreaga apreciere, a publicat documentele întocmite la plenarele şi întrunirile Comitetului Central al PMR din martie-aprilie 1956. Stenogramele luate în timpul acestor şedinţe dezvăluie încercările lui Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevshi de a-1 inculpa pe Gheorghiu-Dej pentru abuzurile ce fuseseră comise în anii stalinismului. Dej a reacţionat cu abilitate, declarând că alţii se făcuseră vinovaţi de acele abuzuri, iar viaţa partidului cunoscuse o vădită democratizare după 1952 şi, mai ales, de la ultimul congres, din decembrie 1955. Dej a evitat să se angajeze într-un dialog prelungit cu acuzatorii săi, lăsându-i pe Apostol, Bodnăraş şi Drăghici să replice lui Constantinescu şi Chişinevschi' .

Corelarea datelor care provin din documentele publicate de Vladimir Tismăneanu cu informaţiile obţinute de Legaţia americană la Bucureşti induc percepţia că Gheorghiu-Dej a fost deosebit de îngrijorat de posibilele consecinţe ale Congresului al XX-lea şi, pentru un timp, şi-a simţit ameninţată supravieţuirea politică. După încheierea primei Plenare a CC. a PMR, desfăşurată între 23-25 martie, probabil ca urmare a indicaţiilor venite de la Moscova, a fost convocată o întrunire a „activului de bază al partidului". Şedinţa a avut loc la 26 martie, în Sala Sporturilor Floreasca, în prezenţa a circa 4000 de participanţi şi a avut un caracter confidenţial. Gheorghiu-Dej s-a străduit să prezinte cât mai detaşat sentinţa dată faptelor lui Stalin la ultimul congres al PCUS, dar a devenit timorat şi nu a fost capabil să reacţioneze atunci când unul dintre participanţi a declamat din sală: „Dar, aceasta înseamnă că şi noi am comis crime, %eci de mii de crime. Şi pentru ce?'. Când acelaşi activist a întrebat, „Ce vom face de acum încolo?'"Dej i-a dat o replică palidă spunându-i că linia politică impusă la Congresul al XX-lea conţine un răspuns implicit593.

Gheorghiu-Dej a fost nevoit să se confrunte şi în lunile următoare cu critici venite de la nivelurile inferioare ale Partidului. Momentul culminant a

•W2 Vladimir Tismăneanu, „Şedinţa Biroului Politic al CC al PMR din 3, 4, 6, 12 aprilie 1956", Sfera politicii, nr. 25-27, 1995; Idem, „Gheorghiu-Dej and the Romanian Workers' Part)': From De-Sovietization to the Emergence of National Communism", CWIHP, Working Paper No. 37, Washington, D.C., May 2002, pp. 15-19; Vezi şi Dennis Deletant, Teroarea comunistă în România, pp. 194-197.

in „A Further Opinion on Rumanian Political Ferment", AmLegation, Bucharest, to the Department of State, Despach No. 409, May 31,1956, NA, RG 59,^766.00/5-3156, Box 3624. Acest raport a fost redactat de H. Bartlett Wells, consulul Legaţiei, pe baza informaţiilor obţinute de la o sursă diplomatică „prietenoasă", cel mai probabil iugoslavă, care vorbise cu unul dintre participanţii la întrunire.

fost înregistrat la 23 mai, când la o întrunire a conducerii Partidului cu scriitorii, desfăşurată la Braşov, Alexandru Jar 1-a supus pe liderul comunist român unui rechizitoriu neiertător. Evreu de origine, Jar fusese închis în lagărele de concentrare germane, iar soţia sa, care activase ca militantă comunistă, fusese omorâtă de Gestapo în Franţa. El i-a imputat lui Dej comportamentul stalinist, abuzurile din trecut şi nivelul deplorabil de trai al populaţiei. Gheorghiu-Dej a evitat să răspundă, dar a fost apărat cu strășnicie de secundanţii săi. Alexandru Jar a fost pedepsit pentru curajul său, fiind exclus din Uniunea Scriitorilor, iar vânticelul „liberal" care începuse să adie s-a sfârşit încă de la început594.

Consensul instaurat între majoritatea membrilor conducerii PMR, care din motive de ordin personal s-au raliat lui Gheorghiu-Dej, a împiedicat dezvoltarea unui eventual proces de destalinizare al Partidului. Dar, disensiunile dintre liderii comunişti au continuat. Conform spuselor unui diplomat iugoslav, care discutase cu o persoană din cercuri apropiate conducerii, la vârful Partidului existau trei grupuri care îşi disputau puterea: grupul lui Gheorghiu-Dej, acesta fiind sprijinit cu loialitate doar de Alexandru Moghioroş, care se opunea unor schimbări majore; grupul format din Emil Bodnăraş, Chivu Stoica, Gheorghe Apostol şi Constantin Pârvulescu, care se arătau mult mai dispuşi să se acomodeze eventualelor noutăţi venite dinspre est; în sfârşit, Miron Constantinescu, care avea reputaţia de a fi singurul intelectual autentic din conducerea PMR şi care încerca să promoveze o concepţie marxistă reformatoare, menită să înlocuiască maniera echivocă de conducere politică cu una riguroasă şi eficientă, să abolească dogmatismul cultural şi să deschidă relaţiile României cu ţările vestice. La vârful Partidului exista un număr de potenţiali aderenţi ai lui Constatinescu, dar aceştia evitau să se angajeze deschis de partea lur ". O altă sursă, din interiorul PMR, ale cărei informaţii se dovediseră şi înainte exacte, a confirmat această stare de lucruri şi a relatat că, pe la începutul lunii aprilie, avusese loc o bătaie între conducătorii români: „Sovieticii făceau presiuni pentru ca românii să trimită trupe dincolo de graniţe, în Koreea sau altundeva, nu ştiu exact. Bodnăraş şi Chivu Stoica au susţinut acest punct de vedere, dar preşedintele Gro^a a declarat că el se opune ferm trimiterii de trupe dincolo de frontierele ţării, iar Gheorghiu-Dej s-a situat de partea lui. A.tunci, Bodnăraş a scos un pistol şi a tras

5<M „Quarreling within Government and Communist Party Circles", AmLegation, Bucharest, to the Department of

State, Despach No. 407, May 30, 1956, NA, RG 59, 766.00/5-3056, Box 3624. Vezi şi Ghiţă Ionescu, Communism in Romanici, pp. 262-265.
5W „AmLegation, Bucharest, to the Department of State, Despach No. 409, May 31, 1956", NA, RG 59, 766.00/5-3156, Box 3624.

asupra lui Gro^a; glontele a ricoşat şi l-a lovit pe acesta în rinichi. A urmat o bătaie cu pumnii între cei doi, care au fost apoi despărţiţi de ceilalţi... Astfel se explică absenţa lui Gro^a din viaţa publică, de circa două luni. Im 19 mai s-a anunţat că acesta ar fi suferit un infarct, dar de fapt este rănif'5"6.
Aceste confruntări, care par să fi fost iscate şi din antipatii de ordin personal, nu au zdruncinat consensul conducerii PMR, preocupată să îşi conserve puterea fără să facă mari concesii în ceea ce privea liberalizarea regimului politic. Guvernul de la Bucureşti s-a arătat chiar interesat să creeze imaginea unei relaxări politice. La începutul lunii aprilie a fost publicată hotărârea Marii Adunări Naţionale privitoare la modificarea Codului Penal şi a Legii de organizare judiciară din 1952. Se sublinia obligaţia respectării legislaţiei în vigoare şi că „justiţia populară trebuia să fie independentă de orice alte influenţe decât ale legii". Intr-un alt comunicat oficial, emis la începutul lunii iunie de Consiliul de Miniştri, se anunţa reducerea personalului Ministerului de Interne, fondurile economisite astfel urmând să fie direcţionate în interesul economiei naţionale. Concomitent, diplomaţii occidentali din România au fost informaţi de diferiţi binevoitori că efectivele Securităţii vor scădea la jumătate şi vor fi păstrate doar cadrele calificate şi necompromise de abuzuri597.
Pe de altă parte, la începutul aceluiaşi an, Direcţia de Informaţii Externe a elaborat un plan de identificare, reţinere sau eventual de eliminare a membrilor exilului românesc care desfăşurau activităţi potrivnice orânduirii democrat populare5"18. Informaţii provenite de la diferite misiuni diplomatice americane din Europa arătau că, în aceeaşi perioadă, mai mulţi refugiaţi politici din România primiseră prin poştă sau direct în cutia poştală, ziarul Glasul Patriei, publicat de Comitetul Român de Repatriere. Acest organism fusese înfiinţat în iunie 1955, în componenţa lui fuseseră incluși doi foşti deţinuţi politici, Ionel Pop și Gheorghe Tătărescu, şi milita pentru
5% „A Further Variation on Report of a Fracas among Rumanian Leaders, AmLegation, Bucharest, to the Department of State, Despach No. 419, June 5, 1956", NA, RG 59, 766.00/5-556, Box 3624.
597 „British Legation, Bucharest, to the Foreign Office, 10 April, 1956, No. 59 „S" ? (1012/8/56)"; „British Legation, Bucharest, to the Foreign Office, 12 July, 1956, No. 104
„S", (1016/7/56)", PRO, FO 371/ 122696; „Reduction of Internai Affairs Ministry î Personnel, AmLegation, Bucharest, Despach No. 437, June 13, 1956, NA, RG 59, 3 766.13/6-1356, Box 3627. i 5')8 Cf. Mihai Pelin, Culisele spionajului românesc. D.I.E. 1955-1980, Bucureşti, 1997, p-
25, nota 16.

revenirea în România populară şi democratică a românilor exilaţi599. între foştii deţinuţi politici care au publicat în Glasul Patriei s-a aflat şi Constantin Titel Petrescu, preşedintele Partidului Social-Democrat. In februarie 1956, când era internat la Spitalul Sfântul Vincent din Bucureşti, el a mărturisit unui cunoscut - informaţia a fost preluată de Agenţia Reuter's - că acceptase să publice o scrisoare în care invita diaspora română să revină în ţară, deoarece i se promisese că vor fi eliberaţi toţi colegii săi de partid aflaţi în detenţie. Bineînţeles că autorităţile nu şi-au ţinut promisiunea"'".
Dincolo de menţinerea unui control politic strict în interior, planurile lui Gheorghiu-Dej au fost legate de viitorul relaţiilor dintre Hruşciov şi Ţito. Cei doi conducători s-au întâlnit de trei ori, în iunie, septembrie şi octombrie, înaintea evenimentelor fierbinţi din toamna anului 1956, iar subiectul discutat cu precădere a vizat reformarea raporturilor din cadrul blocului sovietic. Dacă ne raportăm la istoria ulterioară, este uşor de identificat că Hruşciov şi Tito urmăreau obiective distincte şi divergente. Primul dorea ca Iugoslavia să revină în lumea comunist-sovietică şi să recunoască rolul conducător al Moscovei. Se pare că Hruşciov a fost de acord să facă unele concesii, între care şi să retragă trupele sovietice din ţările învecinate Iugoslaviei. Oricum, liderul de la Kremlin a fost nevoit să se confrunte cu criticile colegilor săi din Prezidiu, care fiind alarmaţi de evenimentele aflate în desfăşurare în Polonia şi Ungaria i-au imputat lui Hruşciov că riscă să destrame imperiul est-european601. în schimb, Tito a sperat să îl poată convinge pe Hruşciov să relaxeze controlul asupra ţărilor satelite şi să respecte principiul egalităţii în relaţiile dintre acestea şi Uniunea Sovietică. Este foarte probabil că liderul iugoslav a încercat să ocupe poziţia pe care o vizase după 1945, de a fi al doilea pol de putere al comunismului din Europa602. De altfel, după două dintre întrevederile sale cu Hruşciov, din iunie şi octombrie, Tito s-a întâlnit cu Gheorghiu-Dej, fapt pe care sovieticii
51)9 „Rumanian Amnesty, AmEmbassy, The Hague, to the Department of State, Despach No. 45, July 15, 1955"; „Romanian Repatriation Committee, AmConGeneral, Istanbul, to the Department of State, Despach No. 297,

February 13, 1956, NA, RG 59, 766.00/7-1555; 766.00/2-1356.
ai» AmLegation, Bucharest, to the Department of State, Despach No. 281, February 21, 1956, NA, RG 59, 766.00 (W)-855, Box 3626.
6111 Sergiu Verona, Military Occupcition and Diplomacy, pp. 91-100, a făcut o foarte bună analiză a acestor strategii.
f,i)2 Veljko Miciunovic, Moscow Diciry, pp. 59-76 şi Vladimir Dedijer, Novi prilo^ţ %ci biografţju jusipu Bmţa Tita, pp. 546-555, vorbesc despre intenţia explicită a lui Tito de a-şi
extinde influenta în blocul sovietic.
'.-Ai.

nu l-au privit cu plăcere6"3. în ultima ocazie, conducătorul român s-a deplasat la Belgrad, unde a ratificat protocolul de construire în comun a unei hidrocentrale în zona Porţilor de Fier604.
Evenimentele din Polonia, dar mai ales situaţia din Ungaria, unde revolta anticomunistă ameninţa să scoată această ţară din blocul sovietic, au modificat radical perspectiva colaborării imediate dintre Bucureşti şi Belgrad. Pe de altă parte, chiar dacă Dej se arătase probabil de acord cu rolul major care ar fi urmat să îl joace Tito, raporturile dintre cei doi nu au fost lipsite de disensiuni. în decursul vizitei lui Tito din iunie, acesta solicitase guvernului român să îi despăgubească pe etnicii sârbi deportaţi în Bărăgan cu o sumă mare de bani - românii au fost dispuşi să acorde doar jumătate, recte 38 de milioane de dolari — şi a făcut presiuni pentru eliberarea şi amnistierea celor care mai executau pedepse6"5.
Atunci când evenimentele din Ungaria ajunseseră la paroxism, Gheorghiu-Dej se găsea la Belgrad, de unde a revenit la 28 octombrie. Se ştie că, în prealabil, Tito îşi dăduse acordul pentru intervenţia sovietică împotriva guvernului Imre Nagy, iar Dej nu avea cum să nu se ralieze în favoarea acestei decizii, care îi apăra propria-i poziţie. Zilele de la sfârşitul lui octombrie şi începutul lui noiembrie 1956 par să fi reprezentat un moment cu o importanţă deosebită în relaţiile sovieto-române. Gheorghiu-Dej a profitat de avantajul conferit de proximitatea geografică şi a pus întreaga logistică la dispoziţia trupelor Armatei Roşii, dar nu există nici o îndoială că, la rândul lui, era profund interesat de reprimarea revoluţiei maghiare. Mai mulţi istorici şi memorialişti consideră că, prin comportamentul loial şi apărarea intereselor comunismului internaţional, demonstrate de Gheorghiu-Dej în toamna anului 1956, acesta a câştigat încrederea lui Hruşciov şi şi-a consolidat definitiv poziţia internă606.
Dar, reacţiile conducerii de la Bucureşti din decursul acestor evenimente dezvăluie şi o altă semnificaţie. Corpusul documentar publicat de Corneliu Lungu şi Mihai Retegan arată că, până la întoarcerea lui Gheorghiu-Dej de la Belgrad, colegii săi din conducere s-au rezumat la
6(11 „British Legarion, Bucharest, to the Foreign Office, 28 June, 1956, No. 94 „S", PRO, FO 371/122708.
f"'4 Comisiile de specialişti se întâlniseră la începutul lunii octombrie şi căzuseră de acord să întocmească studii asupra fezabilităţii proiectului. Vezi „Bucharest to the Secretar)' of State, No. 146, October 6, 1956", NA, RG 59, 766.00 (W)10-556.
605 „Bucharest to the Secretary of State, No. 8,July 7,1956, NA, RG 59, 766.00 (W) 7-756.
a"' Ghiţă Ionescu, Communism in România, pp. 267-273; Stephen Fischer-Galaţi, The New România, pp. 57-65; Silviu Brucan, Generaţia irosită, pp. 72-73-, 94-96; Lavinia Betea, Alexandru ftârlădeanu, pp. 131-133.

întărirea pazei la frontiera cu Ungaria şi au încercat să calmeze populaţia maghiară din Transilvania6"7. Imediat după revenirea lui Dej a fost organizat un Comandament General, condus de Emil Bodnăraş, care îi avea în subordine pe miniştrii de interne, Alexandru Drăghici, şi al forţelor armate, Leontin Sălăjan. Biroul Politic al PMR 1-a autorizat pe Bodnăraş să ia toate măsurile necesare pentru a împiedica infestarea populaţiei din România cu ideile revoltei anticomuniste din Ungaria, inclusiv prin deschiderea foculuir'(m. Rolul jucat de Bodnăraş în această perioadă pare să fi fost crucial. Acesta a preluat şi postul strategic de ministru al transporturilor — a fost numit oficial în această calitate doar în martie 1957 şi a păstrat-o până în aprilie 1959 - asigurând transportarea trupelor sovietice către Ungaria. Walter Bacon, unul dintre cei mai atenţi analişti ai structurilor militare şi de securitate ale României comuniste, apreciază că prezenţa lui Emil Bodnăraş în vârful puterii a avut un dublu efect stabilizator pentru regimul lui Gheorghiu-Dej: prin recunoscutul său sovietofilism şi datorită responsabilităţilor militare deţinute, Bodnăraş a fost considerat de către liderii de la Kremlin o garanţie a conservării comunismului în România; pe de altă parte, Gheorghiu-Dej a fructificat favorurile de care se bucura Bodnăraş din partea sovieticilor, dar, până la începutul anilor şaizeci, s-a temut de reacţiile şi influenţa acestuia609.
La finalul anului 1956 Gheorghiu-Dej scăpase, cel puţin pentru moment, de ameninţarea că va fi înlăturat de sovietici de la conducerea Partidului. In cursul aceluiaşi an reuşise să sensibilizeze guvernul de la Washington, care, persuadat si de insistenţele lui Robert Thayer, a fost de acord ca Legaţia de la Bucureşti să poarte tratative cu autorităţile române, privitoare la reglementarea diferendelor economice — proprietăţile din România ale cetăţenilor americani,

care fuseseră confiscate - şi la reluarea schimburilor economice. Negocierile s-au desfăşurat între 25 octombrie-3 noiembrie, dar au fost suspendate din cauza evenimentelor din Ungaria' . Discuţiile purtate atunci şi acordurile de principiu la care s-a ajuns au

'•"" Corneliu Mihai Lungu, Mihai Retegan, eds., Exploda. Percepţii române, iugoslave şi sovietice asupra evenimentelor din Polonia şi Ungaria, Bucureşti, 1996, pp. 74-78.

('"8 lbidem, pp. 143-145.

f""; Walter M. Bacon, Jr., „The Military and the Party in România", in Dale R. Herspring and Ivan Volgyes, eds., Civil-Military Retatiotis in Communist System, Boulder, 1978, p. 166. Paul Sfetcu, 13 ani în anticamera lui Dej, pp. 151-155, confirmă această evoluţie a relaţiilor dintre cei doi.

<pl" „Summary Records of Sessions of the US-Romanian Talks at Bucharest, AmLegation, Bucharest, to the Department of State, Despach No. 174, November 6, 1956, NA, RG 59, 611.66/11-656-HBS, Box 2541.

constituit un suport util pentru reglementarea acestor probleme în 1960. După ce negocierile au fost suspendate, Thayer 1-a informat pe John Foster Dulles că, în opinia sa, românii doresc într-adevăr să îşi îmbunătăţească relaţiile cu Statele Unite. Dar, adăuga ministrul american, aservirea conducătorilor de la Bucureşti faţă de Moscova va continua să aducă prejudicii mari României611.

A doua etapă din drumul afirmării comunismului naţional în România s-a desfăşurat între anii 1957-1961. Cel mai spectaculos eveniment produs în această perioadă a fost retragerea trupelor sovietice, un act căruia i s-au conferit deseori origini şi o semnificaţie exagerate. Este adevărat că a fost aproape inevitabil să nu se facă o relaţie între retragerea trupelor sovietice şi fronda ulterioară a Bucureştiului faţă de Moscova. în această perspectivă, mai multor autori le-a apărut plauzibilă ideea existenţei unui plan pe termen lung, pe care echipa Gheorghiu-Dej ar fi reuşit să îl realizeze în condiţiile favorabile ale anului 1958612. Susţinătorii acestei teze au fost tentaţi sa construiască demonstraţii cu un caracter euristic, în care au afirmat explicit ori au lăsat să se înţeleagă că, o dată cu retragerea trupelor sovietice şi politica externă a României a fost „naţionalizată" şi că refluxul Armatei Roşii din România a făcut parte dintr-un proces complex de contrabalansare a influenţelor, quid pro quo, între Moscova şi Beijing613. Deşi au fost văduviţi de accesul la sursele arhivistice ale timpului, în primul rând datorită perioadei în care au efectuat cercetările, Ghiţă Ionescu şi Jacques Levesque s-au arătat mai circumspecţi în această privinţă, considerând că retragerea trupelor sovietice din România a fost iniţiată de sovietici şi a reprezentat efectul unei decizii strategice a Moscovei, eventuala contribuţie românească la acest proces urmând să fie dovedită614.

Strălucita analiză elaborată de Sergiu Verona asupra acestui subiect, întemeiată pe evidenţe arhivistice şi pe demonstraţii logice, a reuşit să

M1 „Thayer to the Secretary of State, Bucharest, No. 285, November 13, 1956, lbidem.

<'12 Stephen Fischer-Galaţi,Tfe New România, pp. 70-71; Florin Constantiniu, O istorie simeni a poporului român, Bucureşti, 1997, p. 455 şi urm; Constantin Hlihor, loan Scurtu, The RedArmy in România, laşi, Oxford, Portland, 2000, pp. 171-191.

"* Stephen Fischer-Galaţi, Twentieth Century România, New York, 1991, pp. 154-158, susţine că „naţionalizarea" politicii externe româneşti a început în 1957, după ce loan Gheorghe Maurer a devenit ministru de externe. Implicarea Chinei în această decizie la Donald R. Falls, „Soviet Decision-Making and the Withdrawal of Soviet Troops from România", Fiast European Quarterly, XXVII, No. 4, Winter 1993, pp. 489-502 (citatul la pp. 497-499).

f'14 Ghiţă Ionescu, Communism in România, pp. 289-290; Jacques Levesque, Ij: confB sino-sovieiique et FEurope de l'Est. Ses inddences sur Ies conflits sovieto-polonais et sovie'to-roumain, pp-116-117.

("- '••" *' ■.<■"<■•'«■> ,'■•• <••'*•• <• •-'

convingă — cu siguranţă pe autorul acestor rânduri — că decizia de retragere a trupelor sovietice din România a făcut parte dintr-un plan strategic şi tactic al lui Hruşciov. In concordanţă cu modificările survenite în doctrina militară sovietică, liderul de la Kremlin a hotărât reducerea treptată a efectivelor de masă ale Armatei Roşii, a căror valoare strategică fusese depreciată de apariţia noilor arme, recte a rachetelor nucleare. Mai multe comunicate oficiale ale Moscovei au anunţat, începând cu primăvara anului 1957, declanşarea unei noi etape a procesului de demobilizare a militarilor sovietici şi retragerea parţială a efectivelor unor unităţi dislocate în ţările satelite. Astfel, pentru anul 1958 era programată retragerea a 41 000 de soldaţi sovietici din R.D. Germană, alţi 17 000 urmau să fie părăsească Ungaria, iar din România urma să plece un număr neprecizat de militari ai Armatei Roşiif'15. Politica de dezangajare militară, prin care sovieticii doreau să îşi demonstreze intenţiile pacifiste, a fost aparent confirmată de hotărârea luată la Conferinţa Consiliului Politic Consultativ al Organizaţiei Tratatului de la Varşovia, desfăşurată la 24 mai 1958 la Moscova, când a fost emis comunicatul oficial privind retragerea trupelor sovietice „staţionate temporar în România". In prealabil, fusese anunţată scăderea efectivelor armate ale ţărilor Pactului cu 119 000 de

soldaţi, România urmând să demobilizeze un număr de 55 000 de militari, Cehoslovacia şi Polonia câte 20 000, iar Albania 1000616.
Este evident că acţiunea de retragere a unităţilor militare sovietice din România s-a înscris în proiectele strategice mai ample ale Moscovei. Ar rămâne totuşi de clarificat o chestiune — care a fost folosită ca argument de cei care susţin că actul respectiv a fost generat de eforturile şi diplomaţia desfăşurate de echipa lui Gheorghiu-Dej - de ce trupele sovietice au fost retrase numai din România? Amintirile şi memoriile unor demnitari români din perioada respectivă prezintă, cu mici nuanţe specifice, un punct de vedere identic: Gheorghiu-Dej ar fi avut această iniţiativă, cândva prin 1954-1955, şi 1-a delegat pe Bodnăraş să îl abordeze pe Hruşciov. Ulterior, prin anii 1957-1958, Gheorghiu-Dej ar fi redeschis discuţia şi, în împrejurări mai mult sau mai puţin etilice, l-ar fi convins pe Hruşciov să accepte retragerea trupelor sovietice din România617. Stenograma Plenarei Biroului Politic al
615 Scrgiu Verona, Military Occiipation and Diplomacy, pp. 116-139.
"" Thomas W. Wolfe, The Soviet Power and Eutvpe, pp. 164-166.
617 Silviu Brucan, Generaţia irosită, pp. 75-76; Lavinia Betea, Maurer şi lumea de ieri, pp. 143444; Idem, Alexandru Bârlădeanu, p. 137; Paul Niculescu-Mizil, O istorie trăita, Bucureşti, 1997, pp. 93-96.

PMR, din august 1955, dezvăluie că membrii acestui organ au hotărât ca Gheorghiu-Dej să încerce o discuţie exploratorie cu Hruşciov asupra prezenţei trupelor sovietice în România618.
Ultima informaţie nu confirmă nici pe departe ipoteza că sovieticii ar fi fost convinşi de tovarăşii lor români să îşi retragă trupele. Aşa cum am arătat mai sus, până în vara aceluiaşi an, Gheorghiu-Dej se aflase într-o postură dificilă şi este greu de crezut că ar fi riscat să îi propună aşa ceva lui Hruşciov. Această opinie a fost susţinută în două rapoarte trimise de Legaţia americană din Bucureşti, la mijlocul lunii august 1955, în care se sublinia că intenţia sovieticilor de a-şi retrage trupele din România părea plauzibilă. Acest act ar fi urmat să se producă pe măsura îmbunătăţirii relaţiilor Uniunii Sovietice cu Iugoslavia - Tito fusese invitat să participe alături de Hruşciov la celebrarea zilei naţionale a României, la 23 august, dar refuzase — şi din motive de ordin tactic. Sovieticii ştiau că datorită localizării geografice România era ţara cea mai protejată de eventualele ameninţări occidentale, iar conducătorii comunişti erau total dependenţi de sprijinul sovietic şi, prin urmare, profund interesaţi să rămână loiali Moscovei. Se considera că sovieticii deliberau asupra eficienţei unui asemenea gest, care ar fi putut face mai popular regimul comunist din România. In sfârşit, de-a lungul celor mai bine de cinci sute de mile ale graniţei comune cu România ar fi urmat să fie dislocate unităţi militare sovietice, care puteau interveni oricând pentru a restabili ordinea politică dorită de ei6iy.
Regretatul Sergiu Verona a comensurat cu atenţie toate sursele care ofereau informaţii despre acest subiect şi a intuit că în relatarea Cristinei Boicu - aceasta ocupase o poziţie de demnitar în regimul Gheorghiu-Dej -se afla o parte a adevărului din acest caz ce născuse atâtea mituri. Boicu, a cărei mărturie a fost publicată în 1989, a relevat că Bodnăraş 1-a chestionat pe Hruşciov în privinţa retragerii trupelor sovietice, cândva după 1955, şi ar fi făcut acest lucru fără să îl anunţe în prealabil pe Gheorghiu-Dej, cu care ar fi avut din acest motiv o discuţie violentă62". Un document recent declasificat din Arhivele Naţionale ale SUA confirmă o parte din varianta
61 s Documentul a fost publicat de Vladimir Tismăneanu în Sfera Politicii, nr. 25, Februarie 1995, pp. 9-11.
(l1" „Withdrawal of Soviet Troops from România, AmLegation, Bucharest, to the Department of State, Despach No. 25, August 15 şi No. 30, August 16, 1955", NA, RG 59, 766.54/8-1655.
f'2» Sergiu Verona, Militmy Occupation and Diplomacy, pp. 83-85. Vezi şi Cristina Boico, „Les hommes qui ont porte Ceausescu au pouvoir", Travaux historiques, No. 20, 1989, pp. 23-32. Boicu a pretins că avea informaţiile de la un personaj aflat atunci la vârful puterii, căruia i-a protejat identitatea.

prezentată de Cristina Boicu. în decursul unei întâlniri avute în mai 1974 cu ambasadorul american la Bucureşti, Harry G. Barnes, Emil Bodnăraş, care avea să moară puţin mai târziu, i s-a confesat acestuia privitor la relaţiile României socialiste cu Uniunea Sovietică. Bodnăraş a descris drept imperialistă, mentalitatea tuturor liderilor sovietici. Conform lui, Hruşciov a fost singurul conducător de la Kremlin care, prin inteligenţa sa nativă, s-a arătat flexibil în raporturile cu sateliţii est-europeni şi a încercat să schimbe în bine regimul sovietic. Dar, eforturile acestuia au eşuat datorită cercului de apparatchiki [în original] din jurul său. Bodnăraş a răspuns deschis şi sincer la întrebarea lui Barnes, cum de şi-au retras sovieticii trupele din România? Fostul ministru al apărării a arătat că o primă discuţie pe această temă a fost deschisă de Iosif Chişinevschi, fără ca Gheorghiu-Dej să ştie acest lucru. Molotov, care a fost interlocutorul lui Chişinevschi, a replicat sec, „Nu îţi pot da nici un răspuns".
Ulterior, în vara anului 1956, când Moscova insista ca armatele satelite să îşi reducă considerabil efectivele, în raţiunea ca sarcina de apărare a blocului comunist să fie asigurată de noile arme sovietice, Bodnăraş s-a înţeles cu Gheorghiu-Dej să profite de oprirea lui Hruşciov la Marea Neagră şi să îl abordeze în această privinţă: ,^4.m

considerat potrivit să îl întreb atunci pe Hruşciov dacă nu ar fi bine ca trupele sovietice de ocupaţie [din ILomânia~n.n.] să fie retrase, pentn ca să nu pară, aşa cum pretindea propaganda occidentală, că socialismul nu ar putea supravieţui fără sprijinul baionetelor sovietice. Hruşciov s-a supărat [s'a superat-în textul original] şi a refulat să discute propunerea". Timp de aproape doi ani subiectul a rămas închis. O schimbare neaşteptată a survenit în aprilie 1958, când, după un turneu în mai multe ţări asiatice, primul ministru Chivu Stoica şi Emil Bodnăraş s-au oprit ca de obicei la Moscova. Cei doi au fost convocaţi în faţa întregului Politburo sovietic, fapt ieşit din comun, unde au fost surprinşi să audă vorbele lui Hruşciov: „Lzt cererea României, trupele sovietice se vor întoarce în URSS". Dar, a comentat Bodnăraş, „noi nu mai făcusem nici o cerere în acest sens din 1956"".
într-un interviu păstrat în Arhiva Departamentului de Istorie Orală a Societăţii Române de Radio, Gheorghe Apostol a prezentat o variantă diferită, după care Hruşciov ar fi fost supus, cândva în vara anului 1955, unui adevărat rechizitoriu de întreg Biroul Politic al PMR, care i-ar fi pretins să îşi retragă neîntârziat trupele din România. Este greu de crezut că, în

h2] „Memorandum of Conversation between Emil Bodnăraş, Vicc Presidcnt, Council of State, and Harry G. Barnes, American Ambassador, Bucharest, to the Secretary of State, May 17, 1974, No. 1, A-146, Secret", NA, Nixon File, Europe, 1974.

1955, conducătorii comunişti din România ar fi avut curajul să îi vorbească în acest fel lui Hruşciov. La fel de puţin credibil este faptul că liderul sovietic ar fi fost ameninţat cu un denunţ internaţional, dacă refuza să accepte acel lucru. Finalmente, Apostol a relatat cum a aflat de la Bodnăraş că, la recepţia oferită cu prilejul zilei de 7 noiembrie acelaşi an, Hruşciov i-a comunicat fostului ministrului apărării din România că cererea privitoare la retragerea trupelor fusese acceptată622.
Existenţa atâtor variante privitoare la împrejurările retragerii trupelor sovietice din România poate fi explicată în felul următor. Cei mai mulţi dintre foştii demnitari comunişti români, care s-au pronunţat în această privinţă, nu au fost implicaţi direct în eventualele tratative cu sovieticii. Acest lucru a şi fost recunoscut de Cristina Boicu, Alexandru Bârlădeanu, Silviu Brucan Ion Gheorghe Maurer sau Paul Niculescu-Mizil. Fiecare dintre aceştia a prezentat ceea ce aflase de la alţii sau ceea ce a crezut că este important de spus. Cazul lui Gheorghe Apostol este cumva diferit. El a pretins că a participat la iniţierea discuţiilor privitoare la retragerea militarilor sovietici din România, dar a relatat ceea ce ar fi aflat de la Bodnăraş despre momentul în care sovieticii ar fi luat decizia de a-şi retrage trupele. Din această perspectivă, mărturia făcută de Bodnăraş lui Harry Barnes, în perioada cea mai bună a relaţiilor româno-americane, pare să fi fost cea mai apropiată de realitate. Dacă ţinem cont de evoluţiile ulterioare şi ne raportăm la alte informaţii, asumpţia că retragerea trupelor sovietice a făcut parte dintr-un scenariu comun, româno-sovietic, prin care Bucureştiul să poată avea acces la tehnologiile occidentale, pe care să le transfere apoi Moscovei, apare a fi pe deplin viabilă. Tocmai acest aspect a fost întotdeauna evitat în relatările martorilor şi participanţilor la acest proces. Oricum, analiza de mai sus nu exclude faptul că liderii comunişti români au dorit cu adevărat ca trupele sovietice să fie retrase. Şi din punctul lor de vedere, nu doar din cel al sovieticilor, riscurile care puteau fi generate de acest act erau minime.
Refluxul unităţilor militare sovietice din România nu a fost privit de diplomaţii americani şi britanici de la Bucureşti ca un act cu semnificaţii deosebite. Aceeaşi viziune a fost împărtăşită la Departamentul de Stat şi la Foreign Office, care au menţionat doar în treacăt evenimentul şi au fost departe de a-1 considera un progres pe calea destinderii623. Documentele

622 Apud Constantin Hlihor, loan Scurtu, The KedArmy in Romanici, pp. 251-253. La 4 octombrie 1955, în contextul formării cabinetului Chivu Stoica, Emil Bodnăraş a devenit prim-vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, iar postul de ministru al Forţelor Armate a fost preluat de Leontin Sălăjan.

f'21 în „Annual Review - 1958, January 1, 1959", PRO, FO 371/143326, ministrul britanic la Bucureşti, A.A. Dudley, a acordat două rânduri retragerii trupelor sovietice din

declasificate pe care le-am consultat la National Archives şi Public Record Office nu oferă o explicaţie directă a acestei atitudini. în schimb, în caracterizările pe care le-au făcut politicii interne şi externe a regimului comunist din România, se afirmă limpede că acesta continua să fie întrutotul supus stăpânilor de la Moscova.
De această stare de lucruri s-a convins şi inimosul Robert Thayer, a cărui afecţiune faţă de românii de rând s-a amplificat continuu, în aceeaşi măsură în care i-au scăzut speranţele ce şi le pusese în conducătorii comunişti la venirea sa în România. La mijlocul lunii februarie 1957, el 1-a informat cu o vădită dezamăgire pe John Foster Dulles că, după ce apăruseră semnele unei uşoare relaxări în luna ianuarie, regimul reinstaurase atmosfera tensionată specifică anilor lui Stalin: ,-fi.mpurtat o convorbire cu unul dintre membri Politburo-ului, care şi-a exprimat dezamăgirea că România pierde acum o bună şansă de a obţine beneficii materiale şi culturale din Occidenf. Pe de altă parte, continua Thayer, „cu toate că, cel puţin pentru moment, diplomaţilor occidentali li s-au retras libertăţile de

circulaţie ce fuseseră acordate după Geneva [conferinţa la înalt nivel din iulie 1955- n.n.], în scurtele noastre vizite prin Bucureşti şi împrejurimi, oamenii de rând ne întâmpină cu gambete, aplaude şi cu lacrimi de bucurie. Unii mai curajoşi ne şi întreabă: Când aveţi de gând să veniţi?""2*.
Câteva luni mai târziu, în timp ce noul ministru român la Washington, Silviu Brucan, încerca să îi convingă pe responsabilii americani să ridice sancţiunile comerciale impuse României, Gheorghiu-Dej şi Emil Bodnăraş şi-au modificat atitudinea faţă de Thayer, pe care l-au încredinţat că doresc relaţii cât mai bune cu Statele Unite625. Dar, aşteptata destindere a întârziat
România. Publicaţia oficială a Foreign Office-ului, The Annual Register of World Fivents. A. Review oflhe Year 1958, London, 1959, p. 239, a amintit acest fapt într-un singur rând. Nici unul dintre documentele publice emise de Departamentul de Stat la sfârşitul lui mai, începutul lui iunie 1958 nu a făcut referire la acest eveniment. Depeşele trimise de Legaţia americană de la Bucureşti, „LegDes No. 459, May 29, 1958" şi Joint Weeka No. 25, June 19, 1958, NA, RG 59, 766.00 (W)/5-2958 HBS şi 766.00 (W)/6-1958 au relatat pe un ton neutru, atât anunţul privitor la retragere, cât şi derularea acestui proces. Vezi şi Sergiu Verona, Military Occupation and Diplomacy, pp. 139-140.
624 „Thayer to the Secretary of State, Bucharest, February 15, 1957", 1SLJ-ML.
625 în decursul recepţiei oferite de noul ambasador iugoslav, la 25 mai 1957 Thayer, a fost tratat cu multă cordialitate de cei doi lideri comunişti români. Dej i-a amintit lui Thayer că, în anul precedent, pe când vizitase o fabrică de bere din Bucureşti, a scris în Cartea de Onoare, „Trăiască berea Roman" şi i-a sugerat că ar fi trebuit să scrie grăiască Republica Populară România". Thayer i-a răspuns că speră ca într-o zi, când viaţa românilor se va schimba în bine, să poată spune acele cuvinte. Vezi „AmLegation, Bucharest, to the Department of State, Bucharest, May 29, 1957, No. 524, NA, RG 59, 766.00/5-2957, Box 3626. , „„

să vină. Plenara CC a PMR, desfăşurată în două reprize, între 28-29 iunie şi 1-3 iulie 1957, a hotărât ca Iosif Chişinevschi şi Miron Constantinescu să fie excluşi din acel organ de conducere al Partidului. Mai toţi istoricii care au investigat această perioadă au sesizat corespondenţa temporară şi faptică dintre această Plenară şi aceea desfăşurată la Moscova, 22-29 iunie, când staliniştii din „grupul antipartinic", Kaganovici, Malenkov, Molotov şi Şepilov au fost înlăturaţi din funcţiile de conducere pe care le ocupau626. Observaţia făcută de Dennis Deletant asupra acestor două cazuri este corectă. Dacă la Moscova fuseseră înlăturaţi cei care se opuneau destalinizării, unul dintre cei excluşi la Bucureşti, Miron Constantinescu, se pronunţase în favoarea acestui proces627. Numai că, în discursurile majorităţii învingătoare în Plenara de la Bucureşti, figurau şi cuvintele lui Stalin, care au fost folosite ca argumente inatacabile. Nicolae Ceauşescu a citat învăţăturile lui Stalin şi a cerut eliminarea elementelor factioniste din Partid628.
Faptul că Miron Constantinescu promova idei „liberale" a fost semnalat în rapoartele expediate de Legaţia americană din România, care a făcut o distincţie între concepţiile primului şi cele ale lui Chişinevschi. De altfel, înaintea Plenarei din iunie-iulie, H. Bartlett Wells, consulul Legaţiei, informase Departamentul de Stat despre campania dezlănţuită de regim împotriva intelectualilor şi studenţilor, care erau acuzaţi de tendinţe deviaţioniste şi decadenţă antirevoluţionară. Bartlett Wells 1-a amintit în două rânduri pe tânărul politician comunist Ion Iliescu, ce părea să aibă mari şanse de a face carieră în viitor, care acuzase că, „facţiunea din ţara noastră şi din afară a încercat, şi încă o mai face, să insufle studenţilor noştri otrava ideologiei reacţionare, şovine şi cosmopolite... Trebuie să luăm măsuri hotărâte şi să luptăm în continuu împotriva ideologiei burgheze, care generează manifestări huliganice şi decadente""29.
Bătălia câştigată de Gheorghiu-Dej împotriva lui Miron Constantinescu, care la acea dată părea să fi fost singurul său rival, nu a condus la o destindere a atmosferei politice din România. Dimpotrivă, din a doua jumătate a lunii iulie, ofensivei împotriva „cercurilor intelectuale" i s-a adăugat o nouă campanie de arestări masive. Cei care fuseseră pedepsiţi astfel — pentru delicte minore, precum călătorie fără bilet, stare de ebrietate,
r'-fl Ghiţă Ionescu, Communism in Romanici, pp. 284-285; Stelian Tănase, Elite şi societate, pp. 127-135.'
('27 Dennis Deletant, Teroarea comunistă în România, p. 209.
62S Vladimir Tismăneanu, „Gheorghiu-Dej and the Romanian Worker's Party", p. 28, nota 43.
('2'> „AmLegation, Bucharest, to the Department of State, March 28, 1957, No. 421 şi June 24, 1957, No. 577", ISU-ML.

legături amoroase între persoane necăsătorite etc. — au fost trimişi în noile lagăre de muncă forţată şi detenţie recent înfiinţate în zona Dunării şi în Deltă' . Acelaşi Bartlett Wells, care conducea Legaţia americană pe durata absenţei lui Robert Thayer, a raportat că înăsprirea politicii regimului părea să fie în legătură cu întâlnirea confidenţială dintre Hruşciov şi Tito, care avusese loc în România. Wells a remarcat atmosfera politică sumbră din timpul ceremoniei de la 23 august: „Portretele lui Stalin, vechi fi prăfuite, au dominat coloanele de manifestanţi, aflându-se tot timpul în fruntea lor. Este puţin probabil ca acest lucru să se fi întâmplat în urma ordinelor venite de la Moscova. Dar, această

atitudine a liderilor comunişti români nu miră pe nimeni, deoarece ei nu şi-au ascuns niciodată trăsăturile staliniste"bM.
Linia dură a politicii regimului de la Bucureşti a fost reafirmată de Gheorghiu-Dej după Conferinţa Internaţională a Partidelor Comuniste şi Muncitoreşti, care se desfăşurase la Moscova în noiembrie 1957. Fără să mai fie contestat în ierarhia Partidului, Dej a anunţat trimfător că PMR îşi însuşise Declaraţia finală a Conferinţei, care consacrase principiul egalităţii între statele socialiste, şi că în România nu va mai fi tolerată nici o tendinţă deviaţionistă632.
Câteva săptămâni mai târziu, aflat la finalul mandatului său în România, Robert Thayer i-a trimis Secretarului de Stat Dulles raportul-sinteză privitor la activitatea desfăşurată în această ţară. Departe de optimismul său iniţial, Thayer a constatat intoleranţa arătată de conducătorii comunişti români în raport cu orice curent de liberalizare: „Liderii români sunt oameni lipsiţi de educaţie, de experienţa şi priceperea necesare conducerii unei ţări atât de bogată cum este România... Cei %ece ani de comunism nu au reuşit să modifice, decât foarte puţin, concepţiile şi ideile imensei majorităţi a populaţiei, care se opune în proporţie de 90% comunismului. Cu toate tarele sale, prin etnidtate, cultură şi trecutul său istoric poporul român aparţine civilizaţiei occidentale... Pe când, conducătorii lui de astăzi aparţin altei lumi. Aceştia se simt atât de dependenţi de Moscova, încât sunt sigur că stăpânii lor
tM „Bucharest to the Department of State, Joint Weeka No. 32, August 10, 1957", NA, RG 59, 766.00 (W)/8-1057 HBS. Relaţiile amoroase în afara căsătoriei au fost considerate delict penal în urma unei modificări a Codului Penal, la începutul anului 1957. Sursa de inspiraţie a acestui act normativ a fost evident sovietică. Să fie doar o ironie a istoriei faptul că şi după Modificarea Codului de Procedură Penală, votată de Parlamentul României în 2003, a fost menţinută această penalitate? Nu ştim ca o asemenea prevedere să existe în legislaţia vreunui alt regim democrat-liberal.
wl „Bucharest to the Secretary of State, Joint Weeka No. 35, August 31, 1957", NA, RG59, 766.00(W)/8-3157.
M2 „Bucharest to the Secretary of State, Joint Weeka No 49, December 8, 1957", NA, RG 59, 766.00(W)l2-757
LLR. ,ni KrK, -'J *,»■*>.: l •■ -:.*..;.■ :

sovietici şi-ar dori să întâlnească această situaţie în fiecare dintre sateliţi... In privinţa relaţiilor cu Statele Unite, liderii comunişti din România urmăresc cu ardoare două obiective: regimul lor să fie recunoscut ca unul legitim de guvernul american; să găsească mijloacele prin care să obţină acces la tehnologia si produsele americane, mai ales la cele din industriile petrolieră şi chimică... Nu încape nici o îndoială că, şi în această privinţă, conducătorii români urmează linia sovietică: încep să arate deschidere şi interes pentru schimburi culturale şi educaţionale şi sunt gata să primească turişti americani, în speranţa că vor ajunge astfel la tehnologia noastră... Eu sugere% că este oportun să încurajăm dezvoltarea contactelor culturale şi economice, dar trebuie să fim precauţi în privinţa produselor care le vom exporta în Bjjmânia... ca să nu ajungă mai în esf'".
Caracterizarea racuta de Robert Thayer stării de fapt din România şi evaluarea privitoare la intenţiile conducătorilor comunişti s-au dovedit a fi fost realiste şi foarte apropiate de ceea ce s-a întâmplat anterior şi ulterior. Dacă examinăm factologia perioadei, am putea spune că în 1957 s-a produs primul act de independenţă din politica externă românească postbelică. La 10 septembrie, primul ministru Chivu Stoica a adresat un apel guvernelor comuniste şi necomuniste din Balcani, cărora le-a propus încheierea unui Pact, prin care zona respectivă „să devină una a păcii şi a prieteniei între popoare""M'. Propunerea lui Stoica a găsit audienţă doar în vecinătatea comunistă, Grecia şi Turcia refuzând să ia în considerare propunerea. Este greu să nu facem o asociere între iniţiativa guvernului român şi aceea a ministrului polonez de externe, Adam Rapacki, anunţată public trei săptămâni mai târziu, la 2 octombrie 1957. Deşi ultima a provocat mai multe discuţii în lumea vestică, amândouă au fost considerate diversiuni ale sovieticilor şi au fost respinse. La fel cum au procedat polonezii, conducătorii comunişti din România au revenit asupra acestei propuneri, la 6 iunie 1959, când au inclus proiectului de pace stabilă în Balcani şi propunerea de interzicere a staţionării armelor nucleare în Europa de Sud-Est635.
Analizele politico-diplomatice întocmite în cancelariile americană şi britanică au continuat să considere politica externă a României, de la sfârşitul deceniului şase şi din primul an al celui următor, ca fiind deplin supusă liniei sovietice636. Două studii de referinţă asupra acestui subiect,
riH „Assesment of Situation in Rumania, Robert Thayer to the Secretary, The Director of Intelligence and Reseach, Washington, D.C, January 27, 1958", NA, RM/R File, 766.00/1 "2758.
<M Scânteia, 10 septembrie 1957, p. 1.
635 „Declaraţia guvernului român cu privire la problema păcii şi securităţii în Balcani şi la amplasarea în Grecia a rampelor de lansare a rachetelor teleghidate", Scânteia, 7 iunie 1959, p. 1.
H(I „Operation Coordinating Board: Report on Soviet-Dominated Nations in Eastern Europe (NSC 5811/1), (Period Covered: July 15, 1959 through July 27, 1960), Washington,

întemeiate pe o analiză factologică precisă, au întărit aceste constatări637. Totuşi, în această perioadă, cadrul politic

românesc a cunoscut trei dezvoltări specifice. Acestea nu erau total diferite de ceea ce se întâmpla în blocul sovietic, dar au adăugat o notă particulară României. încă înaintea retragerii trupelor sovietice a devenit evidentă tendinţa regimului de a reveni la acţiuni represive extinse şi la un dogmatism politic care amintea de anii de la începutul deceniului şase. Acest curs politic a fost confirmat oficial la Plenara CC a PMR din 9-13 iunie 1958. Noua întrunire a Comitetului Central a avut două meniri. Răfuiala cu ultimii „deviaţionişti", recte îndepărtarea celor care fuseseră identificaţi ca potenţiali adversari ai lui Gheorghiu-Dej, a fost primul obiectiv al Plenarei. Documentele publicate în volumul Alinei Tudor şi al lui Dan Cătănuş dezvăluie trăsăturile specific staliniste ale modului în care au fost acuzaţi şi epuraţi - precum în Uniunea Sovietică a anilor 1926-1938 — vechi membri de partid, a căror activitate data din ilegalitate: Constantin Doncea, Grigore Răceanu, Ovidiu Şandru etcf>38. Un al doilea scop a fost acela de întărire a vigilenţei revoluţionare şi construire rapidă a socialismului, prin industrializare şi cooperativizarea agriculturii. Ghiţă Ionescu a observat cu multă acurateţe revenirea la cele două căi abrupte şi tipic staliniste de edificare a socialismului: represiunea de masă şi mobilizarea de masă639.

Este foarte probabil să fi existat o.legătură între instaurarea noii etape represive şi dorinţa lui Gheorghiu-Dej de a demonstra sovieticilor soliditatea regimului comunist din România. în decursul ultimilor ani liderul român reuşise să ocupe un loc mai în faţă, în ordinea protocolară de prezentare a conducătorilor din lumea comunistă. Zbigniew Brzezinski a remarcat că, de la începutul anului 1956, lui Gheorghiu-Dej şi României le-a fost rezervată poziţia a cincea în ierarhia ţărilor comuniste, după China, Polonia, Cehoslovacia şi R.D. Germană, dar înaintea Ungariei, Bulgariei şi

D.C., July 27, 1960", FRUS 1958-1960, voi. X, pp. 118-122; „Roumania - Annual Report for 1959, R.D.J. Scott Fox, Bucharest, No. 1012/1, 5 January, 1960"; „Roumania - Annual Review for 1961, J.D. Murray, Bucharest, No. 2(1012"S"), 4 January, 1962", PRO, FO 371/ 151842 şi FO 371/166161. Aceleaşi aprecieri, referitoare la subordonarea totală faţă de sovietici a politicii externe româneşti, au fost prezente în Annual Register of World Events, pentru anii 1959 - pp. 236-238, 1960 — pp. 244-245. în volumul care analiza evenimentele din 1961, cazul României nici măcar nu a fost amintit.

617 Aurel Braun, Komanian toreign Policy since 1965. The Po/itical and Military Umits of Autonomy, New York, 1978, pp. 4-5, 23-25; Robert Weiner, Komanian toreign Policy and the LJ/iited Nations, New York, 1984, pp. 40-44.

638 Alina Tudor, Dan Cătănuş, Amurgul ilegaliştilor, passim. Vezi şi analiza lui Vladimir Tismăneanu, „Gheorghiu-Dej and the Romanian Workers' Party", pp. 29-31. , „„

by> Ghiţă Ionescu, Communism in Rumania, pp. 285-287, 305-309. ;> ,•>

R.P.D. Koreea64". în timpul lui Stalin, România lui Dej devansa doar Vietnamul, Mongolia, Albania. Această ascensiune politică şi frustrările adunate de atâţia ani, din cauza tratamentului economic discriminatoriu la care era supusă România de către Uniunea Sovietică, au generat primele manifestări potrivnice planurilor şi proiectelor economice ale Kremlinului.

Până în 1956, România s-a plasat pe ultimul loc în blocul est-european, din punctul de vedere al creşterii industriale. In comparaţie cu situaţia interbelică, Cehoslovacia şi Germania de Est - cele mai avansate ţări în această privinţă — îşi măriseră capacităţile industriale cu 240%, respectiv 200%; în Polonia şi Ungaria, ţări mai puţin industrializate, aceeaşi indicatori crescuseră cu 400% şi 500%, în timp ce în România se înregistrase o creştere de doar 200%64'. După un interval mai relaxant din acest punct de vedere, sovieticii au revenit în forţă în vara anului 1958, când au prezentat un prim proiect de specializare a producţiei economice a ţărilor blocului. Faptul că României îi era prescrisă doar dezvoltarea sectorului extractiv şi, eventual, a industriei petroliere a fost considerat inacceptabil la Bucureşti. In plus, la Conferinţa CAER de la Praga, decembrie 1958, sovieticii au anunţat construirea oleoductului „Prietenia", care urma să aprovizioneze cu hidrocarburi ţările din latura nordică şi centrală a lagărului socialist. Conducătorii români nu erau interesaţi atunci de ţiţeiul sovietic, dar nici nu s-au bucurat că, prin această măsură, le erau anulate avantajele comerciale din relaţiile cu ceilalţi parteneri socialişti642. Replica PMR a fost dată la Plenara Comitetului Central din noiembrie 1958, care a stabilit o creştere importantă a producţiei industriale, cu 10% pentru anul următor, dar o atenţie specială era acordată măririi producţiei de oţel, cu 52%64\

Ar fi hazardat să considerăm acest moment drept începutul dizidentei Bucureştiului faţă de Moscova. în contrast cu planurile reformiste promovate de Hruşciov, la sfârşitul anilor cincizeci conducerile mai multor „ţări frăţeşti" au încercat să revină la planurile de industrializare de tip stalinist. Preocupat cu problemele care le avea în interiorul PCUS, Hruşciov a admis aceste deviaţii, cărora nici nu le-a acordat prea mare importanţă. Oricum, la finele decadei a şasea, România îşi ameliorase ritmul de creştere al Produsului Industrial Brut, ajungând la cote echivalente celorlalte ţări comuniste din estul Europei.

Mu Zbigniew Brzezinski, The Soviet Bloc, pp, 391-393. ^ lbiriem,p. 163.

642 David Floyd, Rumania: Kussia's Dissident Ally, pp. 57-58, 63-65. '•";•

643 John Michael Montias, Economic Development in Communist Ritmania, pp. 53-58.

Ritmul de creştere economică al ţărilor comuniste din Europa de Est:

l'ara	1956-1960	1961-1965
Albania	7.0%	5,8%
Bulgaria	9,6%	6,6%
Cehoslovacia	7,0%	1,9%
R.D. Germania	7,1%,	3,4%
Iugoslavia	8,0%	6,9%.
Polonia	6,5%	6,2%
România	6,6%	9,1%
Ungaria	6,0%	4,1%.

Sursa: W. Brus, „1957 to 1965: In Search of Balanced Development", in M.C. Kaser, ed., The Economic History of Eastem Europe 1919-1975, voi. III, Oxford, 1986, p. 95.

Totuşi, orientarea conducerii din România înspre industrializare a fost departe de a-1 entuziasma pe Hruşciov. Acesta îşi păstrase părerea dispreţuitoare despre tovarăşii români, fapt pe care 1-a mărturisit indirect în memorii, când i-a acuzat pe „confraţii" de la Bucureşti de ingratitudine. Hruşciov a menţionat reproşurile făcute conducătorilor români, care uitaseră că în trecut beneficiaseră de mai multe transferuri de tehnologie sovietică şi au pretins, la începutul anilor şaizeci, ca livrările de insecticide şi de produse agricole solicitate de Uniunea Sovietică să fie plătite în valută occidentală644. Pe de altă parte, foşti demnitari ai regimului Gheorghiu-Dej au consemnat faptul că, în decursul mai multor vizite întreprinse în România, liderul sovietic şi-a manifestat într-o formă dispreţuitoare nemulţumirea faţă de lipsa de performanţe şi amatorismul din agricultura şi unităţile industriale româneşti645.

A treia trăsătură care a distins evoluţia României din această perioadă a fost marcată prin politica de resuscitare a unor elemente ale identităţii naţionale. Sărbătorirea unor momente importante ale trecutului naţional a fost primul pas făcut în această direcţie. Intre decembrie 1958 şi ianuarie 1959 regimul a autorizat desfăşurarea unor manifestări culturale şi istoriografice, care aniversau două evenimente fundamentale ale constituirii statului român modern, „Unirea Mare", din 1918, şi „Unirea Mică", din 1859. Primul dintre acestea, 1918, a fost aniversat într-un cadru mai restrâns, într-o sesiune de comunicări desfăşurată la Alba Iulia, prilej în care

('44 Khrushchev Remembers. The I^/st Testament, pp. 215-219.

645 Lavinia Betea, Maurer si lumea de ieri, pp. 174-175; Idem, Alexandru Bârlădeanu, pp. 144_145; Paul Niculescu-Mizil, O istorie trăită, pp. 164-169.

a fost redeschisă Sala Unirii a Muzeului de Istorie din acel oraş646. Celui de-al doilea eveniment, centenarul Unirii din 1859, i-a fost conferită o importanţă mai amplă, fiind celebrat prin două reuniuni istoriografice fără precedent în istoria regimului comunist din România, desfăşurate la Iaşi şi la Bucureşti. O lună mai târziu, în februarie 1959, guvernul român a decis să accepte „propunerile de unificare a Universităţilor Babeş şi Bolyai din Cluj, venite din partea unor profesori şi studenţi ai celor două universităţi", pe care le-a sancţionat printr-un act normativ647.

Până la acea dată şi alte regimuri comuniste din estul Europei - cele din Polonia şi Ungaria în primul rând - readuseseră în spaţiul publicistic părţi ale istoriei lor naţionale, care fuseseră ascunse şi interzise în anii lui Stalin. Orientarea conducerii comuniste din România în această direcţie şi detectarea unor potenţiale manifestări antisovietice - în 1959 a fost modificat numele celei mai importante edituri din România, Cartea Rusă — 1-au iritat pe Hruşciov. In ianuarie 1959, cu prilejul celui de-al XXI Congres al PCUS, Hruşciov a amintit „atitudinile dăunătoare ale unor tovarăşi polonezi, care sunt nemulţumiţi de frontierele cu care au fost gratificaţi de Stalin şi încă mai cred că acestea ar putea fi mutate spre esf\ Tot atunci, Hruşciov a atras atenţia că, „Moldova [Basarabia-n.n.] nu a făcut niciodată parte din statul român" şi a remarcat nerezolvarea problemelor etnice din Transilvania648. Trei luni mai târziu, în discursul ţinut la Leipzig, la 29 martie 1959, Hruşciov a atenţionat din nou asupra manifestărilor naţionaliste ale românilor. El a remarcat tensiunea care persista în relaţiile dintre românii şi maghiarii din Transilvania, dar şi faptul că „anumiţi români consideră încă teritoriul Republicii Socialiste Sovietice Moldova caftind mai curând românesc decât sovietic"^".

(.46 pavel Ţugui, Istoria şi limba română în vremea lui Cheorybiu-Dej. Memoriile unui fost şef de Secţie a CC a PAIR, Bucureşti, 1999, pp. 154-155. Ţugui a amintit faptul că doi dintre cei care au ţinut comunicări cu acel prilej,

profesorul Lajos lordâki de la Universitatea Bolyai din Cluj şi S. Ştirbu de la Institutul de Istoria Partidului din Bucureşti au elogiat principiul federalist, respectiv ideea constituirii unei federaţii de naţiuni în „spaţiul Ungariei şi al Transilvanie?'.
('47 Ibidem, pp. 261-283. Pavel Ţugui dezvăluie că ideea „reunificării" celor două Universităţi circulase la nivelul conducerii partidului încă din 1957 şi a fost reluată în toamna anului 1958. Tot el arată că la o şedinţă restrânsă, desfăşurată la 25 februarie 1959, la care au participat Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceauşescu, Ion Uiescu, Athanasejoja şi Pavel Ţugui, liderul PMR 1-a delegat pe Ceauşescu să prezinte, a doua zi la Cluj, proiectul de unificare al celor două Universităţi.
648 Khrushcbev Kemembers. The luist Testament, p. 232; Stephen Fischer-Galaţi, Twentieth Centuty Rumania, p. 158.
M" „AmLegation Bucharest, to the Department of State, Joint Weeka No. 13, April 2, 1959, NA, RG 59, 766.00 (W)/4-259EMI, Box 3627.

Probabil că avertismentele venite dinspre Moscova au cenzurat afirmarea unor eventuale noi propensiuni naţionale ale conducerii de la Bucureşti. Pe de altă parte, liderul sovietic era nemulţumit de menţinerea conducătorilor PMR într-o linie stalinistă şi de refuzul aceloraşi de a se înscrie pe culoarul reformist. Ca atare, avem toate motivele să credem că, la fel cum a procedat şi în cazul altor conducători est-europeni „conservatori", Hruşciov a insistat să îi convingă şi pe liderii comunişti români să adopte calea reformelor. Aşa cum arată un document recent publicat, Gheorghiu-Dej se arăta preocupat, la începutul anului 1960, de modul în care putea să aplice învăţăturile Congresului al XX-lea al PCUS. In discuţia purtată cu scriitorul George Călinescu, Dej a admis că şi în România era necesar să se renunţe la dogmatismul stalinist, dar „frontul ideologic trebuie să rămână intransigent faţă de orice deviaţii de la linia Partidului... şi faţă de tendinţele cosmopolite şi mic-burghe-^e". în acelaşi context, Gheorghiu-Dej a reclamat că se impunea urgenta dezvoltare industrială a ţării, iar acest obiectiv putea fi atins „prin cumpărarea cu bani lichizi a unor fabrici moderne de la capitalişti"'^.
în vara aceluiaşi an, Congresul al III-lea al PMR a proclamat o cale de mijloc, care îi mulţumea în parte şi pe sovietici şi afirma aspiraţiile conducerii comuniste din România. Gheoghiu-Dej a recunoscut din nou rolul fundamental al Armatei Roşii în eliberarea României şi a subliniat poziţia conducătoare a Uniunii Sovietice în lagărul socialismului. Pe de altă parte, liderul PMR a prezentat un program ambiţios de industrializare651, care deşi se încadra direcţiilor sugerate în proiectele CAER - dezvoltarea industriilor chimică, constructoare de maşini, automatizării şi mecanizării, contravenea planurilor sovietice de diviziune internaţională socialistă a muncii. Concluziile acestui Congres erau paradoxale: PMR se situa public de partea sovieticilor în disputa ideologică a acestora cu chinezii, dar măsurile prevăzute în programul politic intern, întărirea vigilenţei revoluţionare, lupta împotriva elementelor reacţionare şi a imperialiştilor occidentali, îl apropia de ideile proclamate la Beijing şi nu la Moscova6 2.
Desprinderea psihologică a conducerii PMR de sub tutela Moscovei pare să fi fost influenţată major de proclamaţiile Congresului al XXII-lea al PCUS. Sarah Meiklejohn Terry a întreprins o examinare de pionierat asupra
('5" Lavinia Betea, „Stenograma discuţiei dintre Gh. Gheorghiu-Dej şi George Călinescu, 2 martie 1960", România literară, nr. 11, 19 martie 2003.
651 Vezi Gh. Gheorghiu-Dej, Articole fi cuvântări, august 1959-mai 1961, Bucureşti, 1961, pp. 97-199.
652 Ghiţă lonescu, Communism in România, pp. 318-321, a remarcat menţinerea dogmatismului ideologic şi a măsurilor represive în documentele adoptate la Congresul al III-lea al PMR

efectelor lăsate în mentalul ierarhiei comuniste din Cehoslovacia de afirmaţiile lui Hruşciov că dictatura proletariatului şi-a încheiat misiunea istorică, iar statul socialist trebuie să reprezinte interesele toturor cetăţenilor săi633. Revelarea noilor funcţii ale statului socialist l-au convins până şi pe stalinistul Novotny că era necesar să deschidă calea unei democratizări reale, fapt care a suscitat geneza „Primăverii de la Praga". Proclamaţia făcută de Hruşciov, privitoare la abandonarea teoretică a dictaturii proletariatului a avut urmări mai rapide la Bucureşti. Plenara CC a PMR, întrunită în noiembrie-decembrie 1961, a prezentat pentru prima dată în public anumite aspecte nocive şi erori comise în anii comunismului. In contrast cu teza afirmată cu un an şi jumătate înainte de Gheorghiu-Dej, conducerea Partidului a dat publicităţii varianta retuşată a evenimentelor de la 23 august 1944, în care rolul esenţial în părăsirea alianţei cu Axa revenea Partidului Comunist din România. în acelaşi timp a fost încriminată activitatea grupului Pauker, care s-ar fi făcut exclusiv vinovat de abuzurile comise, la sfîrşitul deceniului cinci şi începutul celui următor, împotriva ţăranilor şi de tendinţele deviaţioniste din cadrul Partidului654.
Proiectele de industrializare masivă şi rapidă au fost acompaniate de dorinţa exprimată de oficialii români de a amplifica relaţiile economice cu lumea occidentală. In februarie 1958, primul ministru Chivu Stoica a declarat într-un interviu acordat unui ziarist de la The Neu> York Times că România este pregătită să cumpere mărfuri industriale

din Statele Unite în valoare de 100 de milioane de dolari, sumă care urma să fie plătită cu bani lichizi655. Propunerea lui Stoica nu a avut consecinţe imediate din trei motive: guvernul american era în continuare îngrădit de legile embargoului economic faţă de ţările comuniste; guvernul român nu îşi reglementase încă diferendele financiare rezultate din confiscarea proprietăţilor deţinute în România de cetăţeni şi firme occidentale; nu în ultimul rând, liderii PMR erau pe bună dreptate consideraţi între cei mai stalinişti din estul Europei şi complet subordonaţi Uniunii Sovietice. Constatările diplomaţilor britanici de la Bucureşti subliniau faptul că, în anii 1958-1961, „România continua să se manifeste ca cel mai docil satelit sovietic.. .şi cu excepţia Albaniei este ţara în care s-au produs cele mai puţine schimbări faţă de epoca lui Sta lin, iar una dintre trăsăturile care distinge statul român este faptul că acesta continuă să aibă cea mai opresivă poliţie

653 Sarah Meiklejohn Tetry, „Theories of Social Development in Soviet-East European Relations", pp. 239-246. Vezi şi consideraţiile lui Michael Shafir, „Eastern Europe", pp. 174-175.

654 Gh. Gheorghiu-Dej, Articole şi cuvântări 1961-1962, Bucureşti, 1962, pp. 206-208. • ,. . ('55 David Floyd, Kumaniti: Riissia's Dissident Ally, p. 60.

politică din 'Europa de Esf(A(\ Membrii Legaţiei britanice au comentat şi aparenta contradicţie existentă între rigiditatea de tip stalinist a regimului politic din România şi eforturile majore făcute de oficialii comunişti români pentru a-şi dezvolta relaţiile economice cu ţările vestice: „Chiar dacă în decursul anului 1961 guvernul român a dat mici semne de relaxare a regimului politic.. .personalul legaţiei şi-a format o opinie fermă în privinţa dorinţei liderilor comunişti români de a-si îmbunătăţii relaţiile cu ţările occidentale. Este adevărat ca, în comparaţie cu ceilalţi conducători sateliţi, aceştia manifestă cea mai mare deschidere şi au acceptat reînfiinţarea unor centre culturale occidentale ...¥ac toate acestea deoarece sunt ahtiaţi să cumpere tehnologie din ţările occidentale industrializate... Conducătorii români lasă impresia că le convine postura servilă faţă de Rusia şi sunt mulţumiţi că, astfel, sunt lăsaţi să îşi vadă liniştiţi de treburile Io/' ~ .

Factologia acestor ani confirmă concluziile diplomaţilor britanici. în 1959 guvernul român a reuşit să reglementeze diferendele economice cu Franţa şi, parţial, cu Marea Britanie, iar în martie 1960 a ajuns la un acord cu SUA Guvernul de la Bucureşti a acceptat să cedeze, în contul bunurilor confiscate, valoarea activelor ce aparţineau statului român şi fuseseră blocate de guvernul american. Suma acestor active se ridica la 22 026 370 de dolari, iar guvernul român s-a angajat să plătească în plus 2 500 000 de dolari, în cinci rate, până în 1964658. Tot în 1959, după ce negocierile dintre guvernul român şi cele britanic şi francez se încheiaseră, o delegaţie guvernamentală condusă de vice-prim ministrul Alexandru Bârlădeanu a vizitat şase capitale vest-europene, recte Paris, Londra, Roma, Berna, Bruxelles şi Amsterdam. Scopul declarat al acestui turneu nu a fost unul politic, ci economic, oficialii românii manifestându-şi din nou intenţia de a cumpăra cu bani lichizi instalaţii industriale occidentale. Au şi reuşit să achiziţioneze echipamente industriale în valoare de circa 125 de milioane de dolari, între care o fabrică de cauciucuri din Marea Britanie, două fabrici de zahăr şi instalaţii petrochimice şi de producere a polietilenei din Franţa şi Italia659.

Succesele obţinute de guvernul român în relaţiile comerciale vestice s-au datorat în bună parte interesului manifestat de guvernele est-europene

<M „Roumania, Annual Review - 1958, A.A. Dudley to the Foreign Office, Bucharest, No. 1, 13 January 1959, pp. 6-7"; „Roumania, Annual Report for 1959, R.D.J. Scott Fox to the Foreign Office, Bucharest, No. 7, 5 January 1960, pp. 29-30", PRO, FO 371/151842, FO 371/143326.

f67 „Roumania, Annua] Review for 1961, J.D. Murray to the Foreign Office, Bucharest, No. 2 (1012"S"), 4 January 1962", PRO, FO 371/166161.

658Joseph F. Harrington, Bruce J. Courtney, Tiveaking tbe Nose, p. 171.

'l5" Ghiţă lonescu, Cummimism in Romanici, pp. 301-302; David Floyd, Kumania: Kms.uu's Dissident Ally, p. 60; Lavinia Betea, Alexandru Bârlădeami, p. 133.

privitor la extinderea pieţelor de desfacere în Europa estică. Acest obiectiv a fost asumat oficial după semnarea, în 1957, a Tratatului de la Roma, prin care s-a format Piaţa Comună. în fapt, înainte de anul 1969, când cancelarul Willy Brandt a proclamat cunoscuta doctrină Ostpolitik, nu doar R.F. Germania, ci şi celelalte ţări vest-europene au promovat o variantă comercială a Ostpolitik faţă de statele comuniste din Europa de Est66". In acel context, România a devenit statul comunist care a reuşit cea mai spectaculoasă creştere a volumului schimburilor comerciale cu vestul Europei. Noua situaţie nu i-a deranjat, pentru o perioadă, pe liderii de la Moscova. Cu toate că afirmaţiile fostului general al Securităţii din România, „defectorul" Ioan Mihai Pacepa sunt tratate cu rezerve de mai mulţi istorici, nu putem neglija dezvăluirile acestuia privitoare la colaborarea dintre Direcţia Generală de Informaţii Externe (în continuare DGIE) şi KGB. Datele revelate de Pacepa, referitoare la transferul către sovietici a

informaţiilor obţinute de DGIE, au fost confirmate de cercetările altor istorici. Un document publicat de Mihai Pelin atestă această realitate şi face credibilă relatarea lui Pacepa, conform căruia Gheorghiu-Dej a încercat să îl impresioneze pe Hruşciov şi să îşi întărească poziţia faţă de acesta transmiţând sovieticilor informaţiilor obţinute de DGIE în urma activităţilor de spionaj industrial şi militar661.
Totuşi, la începutul deceniului şapte, Gheorghiu-Dej şi echipa din jurul său nu mai priveau cu acelaşi respect şi nu vroiau să se subordoneze la fel ca înainte ordinelor venite de la Moscova. Primul subiect de discordie între conducătorii români şi cei sovietici a fost generat de planurile de industrializare ale primilor, care contraveneau proiectelor CAER. începutul construirii marelui combinat metalurgic de la Galaţi, preconizat să producă anual peste 4 milioane de tone de oţel, a provocat opoziţia sovieticilor. în primăvara anului 1960 Alexandru Bârlădeanu a stat şapte săptămâni la
Ml()J.F. Brown, „Eastern Europe's Western Connection", in Lincoln Gordon et als, eds., Ervtting Elmpire. Western Relations rvith Eastern Europe, Washington, D.C., 1987, pp. 43-45.
(lM Ioan Mihai Pacepa, Moştenirea Kremlinului, Bucureşti, 1993, pp. 213-245; Idem, Cartea Neagră a Securităţii, voi. 2, Bucureşti, 1999, pp. 62-83. Pacepa pretinde că, în 1962, Dej 1-a invitat pe Hruşciov să viziteze o expoziţie cu produse tehnologice occidentale obţinute prin activităţi de spionaj. La intrarea în expoziţie fusese afişat sloganul favorit al lui Hruşciov, Dogoniat i peregoniat (Să ajungem şi să depăşim vestul), folosit de liderul de la Kremlin pentru a denumi activităţile de spionaj în Occident. Mihai Pelin (Culisele spionajului românesc. DIE 1955-1980, pp. 49-52, nota 29, 81-82) a redat un raport trimis de Mihai Caraman în care acesta informa şi despre colaborarea cu KGB. Activitatea reţelei Caraman şi colaborarea acesteia cu KGB a fost reconstituită de Thierry Wolton, KGB în Franţa, Bucureşti, 1992.
între Washington şi Moscova: România 1945-1965
487
Moscova, încercând să obţină asistenţă economică şi tehnologică din partea sovieticilor în acest scop. Hruşciov a refuzat să sprijine proiectul şi a respins chiar şi cererea părţii române de a importa minereu de fier din Ucraina. Majoritatea istoricilor care au analizat acest caz au remarcat faptul că liderul sovietic a asociat planurile de industrializare ale comuniştilor români cu tendinţa acestora de „independenţă economică" faţă de Uniunea Sovietică662. Dar, proiectele conducătorilor PMR nu făceau decât să repete experienţa sovietică. Dorinţa acestora de industrializare şi modernizare a României era asociată şi, într-o anumită măsură, subordonată ideii de realizare a unei clase proletare numeroase, care să dea legitimitate şi să fie cointeresată în susţinerea regimului.
De altfel, diplomaţii americani din România au semnalat iritarea liderilor comunişti faţă de orice aluzie la faptul că preluaseră puterea în mod nelegitim şi nu erau adevăraţii reprezentanţi ai poporului român. Două atitudini exprimate în mediile politice americane îi înfuriaseră la maximum pe oficialii români. La 10 mai 1958, guvernatorul statului New York, Nelson Rockefeler, participase la sărbătorirea vechii Zile Naţionale a României, organizată de Comitetul Naţional Român în Exil condus de Constantin Vişoianu. Un an mai târziu, un comunicat al Departamentului de Stat felicita poporul român pentru aniversarea Independenţei obţinută în 1877 şi îi „dorea ca 'România să îsi recapete cu adevărat independenţa naţională". Guvernul român a protestat cu vehemenţă în ambele situaţii, dar oficialii români nu au găsit o replică potrivită atunci când ministrul american la Bucureşti, Clifton Wharton, le-a cerut să definească independenţa României663. în vara anului 1959, Wharton s-a confruntat cu noi proteste venite acum de la cel mai înalt nivel guvernamental. In două ocazii diferite, primul ministru Stoica şi vice-prim ministrul Bodnăraş i-au reproşat diplomatului american faptul că, prin adoptarea Declaraţiei privitoare la Săptămâna Naţiunilor Captive, Congresul SUA încerca să se amestece grosolan în afacerile interne ale României. Wharton le-a răspuns celor doi că voinţa politică a membrilor Congresului nu putea fi cenzurată de guvern, dar a semnalat Departamentului de Stat
M'2 Ghiţă lonescu, C.omnwnism in România, pp. 333-344; David Floyd, Rumaniar. Russia's Dissident Al/y, pp. 62-69; Stephen Fischer-Galaţi, The New Rumcin'ui, pp. 84-87; Jacques Levesque, \j: conflit sino-sovie'tique et /'Europe de /Tist, pp. 133-145; Kennethjowitt, Revolutionary Bnakthrvue/js, pp. 209-213; Zbigniew Brzezinski, The Soviet Bloc, pp. 442-447.
(M „Wharton to the Secretary of State, Bucharest, No. 633, May 13, 1958"; „AmLegation to the Department of State, Bucharest, Joint Weeka No. 21, May 28, 1959", NA, RG 59, 766.00(W)/5-2758, Box 2541, 766.00(W)/5-2859, Box 3627.

sensibilitatea crescută a ierarhilor comunişti din România faţă de orice discuţie care le amintea modul în care ajunseseră la putere664.
Conducătorii comunişti români şi-au păstrat anxietăţile privitoare la acest subiect în anii următori. In ianuarie 1960, însărcinatul cu afaceri al Ambasadei Iugoslaviei în România, Vojo Sobasic, i-a declarat lui Emory Swank că, dincolo de supunerea care o arată faţă de sovietici, liderii PMR caută să îşi creeze o susţinere de masă în rândurile populaţiei. In pofida faptului că regimul comunist din România se individualiza prin continuarea represiunii politice, Sobasic

considera că liderii de la Bucureşti recurg la asemenea metode de teama apariţiei unor mişcări care să le conteste poziţia. Dar, continua el, atunci când se vor simţi destul de stăpâni pe situaţie vor înceta probabil să mai aresteze atât de numeroşi oameni şi se vor strădui să se împace cu poporul6'". O opinie similară a fost prezentată în analiza întocmită la începutul anului 1962 de Legaţia britanică din România, care a făcut remarcată starea de spirit contradictorie a conducătorilor comunişti: „Regimul continuă să îşi raporteze stabilitatea la sprijinul pe care sovieticii i l-ar acorda la nevoie şi suprimă orice potenţială opoziţie... Totuşi a devenit viabilă tentativa [conducătorilor comunişti] de a obţine popularitate printre oamenii simpli, cărora le promite un viitor prosper şi încearcă să le acorde un tratament preferenţial'... Intelectualii sunt în schimb văzuţi ca elemente potenţial periculoase şi există încă numeroase rezerve în a-i atrage în cercurile de putere"(M'. Câteva săptămâni mai târziu ministrul român de externe, Corneliu Mănescu, i-a reproşat Secretarului de Stat Dean Rusk că, prin repetarea în Congresul american a Declaraţiei privitoare la Săptămâna Naţiunilor Captive, SUA se amestecă în treburile interne ale României şi încalcă drepturile suverane ale guvernului român. Pe de altă parte, ambii convivi au căzut de acord că România începea să aibă o poziţie

(>M „AmLegation to the Department of State, Bucharest, Joint Weeka No. 30, July 30, 1959"; AmLegation to the Department of State, Joint Weeka No. 34, August 27, 1959", NA, RG 59, 766.00(W)/7-3059, Box 3627.

w's „Comments of Yugoslav Diplomat on Yugoslav Relations with Rumania and on Rumanian Interna! and Externai Affairs, AmLegation to the Department of State, Bucharest, Despach No. 151, Febrary 1, 1960, NA, RG 59, Central Decimal File, 1960-1963; 666.68/2-160, Box 1375.

(lM „Roumania, Annual Review for 1961", Ijic. Cit. Aversiunea regimului comunist din România faţă de eventuala cooptare a intelectualilor în poziţii de răspundere şi dorinţa aceluiaşi de a modifica extracţia socială a persoanelor educate a fost constatată şi într-un raport elaborat de Biroul de Informaţii şi Cercetări al Departamentului de Stat. Vezi „Position of Intellectuals in Eastern Europe, Washington, April 27, 1959, IR No. 8005", FVJJS / 958-1960, voi. X, pp. 72-79. ■ , • ,

personală în afacerile externe, iar acest lucru era încurajator pentru relaţiile dintre cele două state667.

Anul 1962 a marcat o adevărată schimbare la faţă a politicii româneşti. Oarecum paradoxal, relaţiile conflictuale cu sovieticii, generate de proiectele economice şi politica internă a lui Gheorghiu-Dej au rezultat în afirmarea unei politici externe a României care începea să se distingă de aceea a Uniunii Sovietice. Trebuie spus că reproşurile făcute după 1962 de Hruşciov conducătorilor români nu au privit doar opoziţia acestora faţă de planurile de specializare a producţiei ţărilor din CAER. Liderul sovietic a imputat omologului sau român şi faptul că s-a încăpăţânat să ducă până la capăt procesul de colectivizare a agriculturii, deşi experienţa din celelalte ţări comuniste, inclusiv aceea din Uniunea Sovietică, demonstrase ineficacitatea acestei măsuri. Cu toate că nu există mărturii documentare explicite, avem toate motivele să credem că Hruşciov a fost deranjat şi de menţinerea regimului politic opresiv în România, ultima ţară comunistă din estul Europei care a eliberat deţinuţii politici.

Elementul central a politicii dezvoltată de Gheorghiu-Dej în această perioadă a fost proclamat drept apărarea intereselor naţionale ale României. Puternica opoziţie arătată de conducătorii români planurilor sovietice, care dacă ar fi fost puse în aplicare ar fi împiedicat industrializarea României, au generat un grad ridicat de simpatie în lumea occidentală. Este aproape sigur că liderii PMR au fost sinceri atunci când şi-au apărat dreptul de a conduce suveran economia naţională, după cum suntem de acord cu Kenneth Jowitt, care a concluzionat că Gheorghiu-Dej vedea în industrializarea României calea cea mai sigură pentru formarea unei autentice baze de masă a regimului comunist din România668. Refuzul sovieticilor de a le acorda orice sprijin în aceste demersuri i-a motivat şi mai puternic pe conducătorii români să încerce să obţină acces la tehnologiile occidentale. Este foarte probabil că, tocmai în acest scop, guvernul român a făcut câteva gesturi spectaculoase în politica externă. Oricum, paşii respectivi au fost calculaţi cu grijă şi nu au depăşit limite care nu puteau fi acceptate de sovietici. Inclusiv în 1963, liderii de la Bucureşti s-au situat de partea sovieticilor în conflictul

m.7 Memorandum of Conversation berween Secretary of State and Rumanian Foreign Minister Corneliu Mănescu, Geneva, March 20, 1962", FKUS 1961-1963, voi. XVI, Eastern Europe; Cypnis; Greece; Turkey, Washington, D.C., 1994, pp. 16-18.

* Vezi nota 409 din acest capitol. (

6<»s Kenneth Jowitt, Revohitionaty Qnakthrougfjs, pp. 203-215.

ideologic dintre aceştia şi chinezir'w, iar votul reprezentantului român din Consiliul de Securitate al ONU, diferit de cel al sovieticilor, a privit o problemă totuşi minoră670. In aceeaşi direcţie, guvernul român a reluat propunerile privitoare la instaurarea unei zone denuclearizate în Balcani, dar demersul respectiv nu avea sorţi de izbândă.

Puterea comunistă din România a dobândit o mare reputaţie internaţională o dată cu publicarea Declaraţiei din aprilie

1964, prin care PMR îşi proclama neutralitatea faţă de conflictul ideologic dintre Uniunea Sovietică şi China Populară şi îşi afirma drepturile suverane în raport cu varii centre de putere din lumea comunistă. Succesul major obţinut prin această Declaraţie, care aducea în mâinile conducătorilor de la Bucureşti un instrument-pavăză de apărare a politicii lor interne, nu ne împiedică să remarcăm o, posibil, curioasă coincidenţă. Chiar dacă nu acordăm credit deplin informaţiei că documentul din aprilie ar fi fost negociat cu o lună înainte la Moscova671, trebuie să remarcăm că Declaraţia a fost emisă tocmai când la Washington începeau negocierile româno-americane, care aveau să se finalizeze cu încheierea unui acord comercial. Puţin mai târziu, opinia publică din România a fost informată despre aşa-numitul Plan Valev, prin care o zonă largă din Câmpia Română şi porţiuni mai reduse din Bulgaria şi Ucraina urmau să fie încadrate într-un „complex interstatal de producţie agricolă". Tezele lui Valev au fost recepţionate ca o nouă încercare de rapt teritorial, iar criticile cvasi-oficiale ale autorităţilor de la Bucureşti faţă de '•"" în numărul din 4 noiembrie 1963 al oficiosului Scânteia, primul ministru Maurer a publicat un articol, în care s-a referit la disputele dintre Moscova şi Beijing. Maurer a evitat să fie polemic faţă de chinezi, dar a reafirmat că Uniunea Sovietică reprezintă ,/arulcălăuzitor al lumii comuniste". Vezi „AmLegation, Bucharest, Joint Weeka No 41, November 8, 1963, NA, RG 59, Pol 2-1, Rum.

(|7|) In noiembrie 1963, în calitate de membru nepermanent al Consiliului de Securitate, România a votat împotriva propunerii susţinută de reprezentanţii blocului sovietic, privitoare la controlul internaţional al armamentului în America Latină. Analiza întocmită de Legaţia americană de la Bucuteşti arăta că gestul României de a vota diferit de linia Moscovei avea o menire psihologică, liderii români dorind să arate opiniei publice internaţionale că, în anumite probleme, se detaşează de Uniunea Sovietică. „AmLegation, Bucharest, Joint Weeka No. 42, November 22, 1963", NA, RG 59, Pol 2-1, Rum. Vezi şi Robert Weiner, Komanian b'oreigti Po/icy cmd tht United Nations, pp.44-45.

r'71 Istoricul Armând Goşu a declarat că, în 1993, cunoscutul dizident Vladimir Bukovski i-a spus că a văzut un document provenit din arhivele sovietice, care rezuma discuţiile purtate în martie 1964 între doi lideri comunişti români şi o parte a Prezidiului P.C.U.S.. Primii au informat că scopul Declaraţiei era de a conferi legitimitate conducerii comuniste din România, care îşi putea arăta astfel sentimentele patriotice.

acest plan au fost primite cu o imensă simpatie de publicul român672. „Planul Valev" a trezit interesul Departamentului de Stat, care a cerut Ambasadei SUA din Moscova să găsească informaţii suplimentare. La 25 iunie 1964, raportul expediat de Ambasadă către Dean Rusk îl informa pe acesta că aşa-numitul „Plan Valev" provenea dintr-o comunicare ştiinţifică, ce fusese ţinută în aprilie 1963 de un obscur profesor de la Facultatea de Geografie a Universităţii din Moscova. Directorul adjunct al Institutului de Economie Mondială şi Relaţii Internaţionale i-a spus unui diplomat american că el nu auzise niciodată până atunci de acest nume. Conform aceluiaşi, Valev redactase textul comunicării într-un articol, pe care 1-a trimis pentru publicare în decembrie 1963 revistei Vestnik a Universităţii din Moscova. Numărul care includea articolul lui Valev a fost semnalat în presă că ar fi apărut la 1 aprilie 1964, într-un tiraj de 1572 de exemplare, dar nu fusese distribuit abonaţilor până la 22 aprilie, zi în care a fost publicată Declaraţia PMR. Oricum, se părea că numărul respectiv al revistei Vestnik devenise atât de valoros, încât Ambasada Statelor Unite din Moscova nu a putut să găsească nici măcar un exemplar673.

Am redat informaţiile de mai sus, deoarece ele ridică unele interogaţii privitoare la raporturile dintre conducătorii români şi cei sovietici. Nu intenţionăm să contestăm existenţa tensiunilor şi a elementelor conflictuale în relaţiile dintre cele două conduceri. în fapt, este foarte bine cunoscută polemica, devenită publică din 1963, dintre Bucureşti şi Moscova. Condiţionările generate de disputa cu chinezii şi problemele ridicate de alţi sateliţi est-europeni i-au făcut pe liderii de la Kremlin să neglijeze, într-o anumită măsură, fronda comuniştilor români. Această concluzie este comună majorităţii istoricilor care s-au aplecat asupra acestui caz, chiar dacă interpretările lor privitoare la originile şi obiectivele procesului de afirmare a „independenţei" româneşti sunt diferite1174. Ei, merită să îi adăugăm observaţia făcută de Zbigniew Brzezinski, conform căruia, la începutul anilor şaizeci conducătorii de la Moscova învăţaseră că era preferabil să

(l72 Riposta conducerii PMR Ia Planul Valev a fost prezentată prin articolul publicat de Costin Murgescu în Viaţa economică la 5 iunie 1964: „Concepţii contrare principiilor de bază ale relaţiilor economice dintre statele socialiste".

673 „AmEmbassy to the Secretary of State, Moscow, No. 3888, June 25, 1964, NA, RG 59, General Policy, 1/1/64, Box 2621.

i'1'i Stephen Fischer-Galap, The New Rumania, pp. 98-103, Jacques Levesque, Ij: conflit sino-sovietique, pp. 150-163; Kenneth Jowitt, Revoluţionar/ Breakthrougbs, pp. 206-209; Mary Ellen Fischer, „The Romanian Communist Party and lts Central Committee: Patterns of Growth and Change", Southeastern Europe I \ .Europe du Sud-Est, 6, No. 1, 1979, p. 5.

tolereze în cadrul blocului sovietic acele manifestări naţionale care contestau supremaţia absolută a Kremlinului, dar

nu puneau în pericol natura marxist-leninistă a sistemului lor politicr'75.
Din acest punct de vedere evoluţia „independentă" a regimului comunist din România s-a încadrat în limite acceptabile exigenţelor liderilor sovietici. Este adevărat că spectaculoasa derusificare onomastică şi desfiinţarea unor instituţii culturale, care simbolizau influenţa opresivă a Uniunii Sovietice676, au singularizat România între ţările comuniste din estul Europei. Tot în 1963 a fost îndepărtată o parte a ofiţerilor şi responsabililor Securităţii — a fost înlocuit însuşi şeful Securităţii, generalul Gheorghe Pintilie - care proveniseră din rândurile NKVD677. în toamna anului următor, profitând se pare de demiterea lui Hruşciov, Gheorghiu-Dej 1-a convocat pe ambasadorul sovietic şi i-a cerut retragerea consilierilor PGU din România. In acel context, Dej l-ar fi informat tranşant pe reprezentantul Moscovei că Biroul Politic al PMR hotărâse să scoată Securitatea şi DGIE de sub controlul KGB şi să treacă în rezervă toţi ofiţerii KGB care activau în cele două instituţii. Conform lui Ioan Mihai Pacepa, gestul lui Dej i-a înfuriat enorm pe sovietici, care i-au trimis imediat la Bucureşti pe şeful KGB, generalul Semiciastnîi, şi pe expertul în probleme româneşti şi „creator" al Securităţii, generalul Saharovski, ajuns atunci în influenta poziţie de şef al Primului Directorat al KGB678. Dar, venirea celor doi în România nu 1-a înduplecat pe liderul PMR să îşi schimbe decizia.
675 Zbigniew K. Brzezinski, The Soviet Bloc, pp. 503-504.
fi7<. {n 1963 au fost desfiinţate Institutul Maxim Gorki, Institutul Româno-Sovietic şi Muzeul Româno-Rus şi şi-a încetat apariţia revista Analele romîino-sovietice. Din acel an a apărut revista de politică externă \jimea. Aceasta a înlocuit periodicul comun al blocului sovietic, 'Timpuri Noi, revistă ce era succesoarea de drept a jurnalului Cominformului. Vezi Vlad Georgescu, Politică şi istorie. Ca^ul comuniştilor români 1944- 1977, Bucureşti, 1991, pp. 51-52.
l'T „AmLegation, Bucharest, Joint Weeka No. 25: 'Removal of Securitate Chief Confirmed', June 22,1963, A-318", NA, RG 59, Pol 2-1 Rum.
678 Ioan Mihai Pacepa, Curtea Neagră a Securităţii, pp. 109-110. Un fapt care ar trebui clarificat în viitoare cercetări este acela privitor la propunerea făcută, la 9 septembrie 1958, de CC al PCUS către conducerea PMR, în care primii au ridicat problema retragerii consilierilor sovietici din România. CC al PMR a răspuns, la 29 septembrie acelaşi an, că este de acord cu această propunere, dar lucrurile au stagnat apoi. Cele două documente se găsesc în Fondul CC al PCR- Secţia Relaţii Externe, Dosar 6/1955, pp. 719-720 şi Dosar 9U/1956, 958, p. 259 şi au fost incluse într-un compact-disc (CD), România within the Warsarv Pact. Ambivalence & Ambiguities 1955-1981. With an Introduction by Dennis Deletant. Edited by the Institute for Political Studies of Defense and Military History, Bucharest, 2002. , .,,, .•■-.■... .■„■■ \ ■■■.,,

Şi acest ultim act a individualizat, în comparaţie cu celelalte „ţări frăţeşti", poziţia României în raporturile cu „Marele Frate". Probabil că sovieticii au evitat să recurgă la o intervenţie directă, prin care să „corecteze" deviaţia conducerii de la Bucureşti din anterioara postură docilă, deoarece corpul decizional al PMR nu arăta nici o intenţie că ar dori să abandoneze marxism-leninismul. Este adevărat că, în anii 1963-1964, climatul politic din România se relaxase: fuseseră eliberaţi aproape toţi deţinuţii politici (conform datelor publicate în Cartea Albă a Securităţii, voi. III, p. 33, în 1965 au fost arestate doar 258 de persoane care desfăşuraseră acţiuni ostile statului, în 1966 numărul acestora crescuse la 294, iar în 1967 la 312f'79), dar, aşa cum am mai arătat, la acest lucru contribuiseră şi insistenţele lui Hruşciov; prezenţele culturale occidentale se înmulţiseră, iar restricţiile de circulaţie impuse diplomaţilor occidentali fuseseră anulate68"; bruiajul împotriva emisiunilor posturilor de radio Europa Liberă şi Vocea Americii s-a redus foarte mult şi apoi a încetat681; nu în ultimul rând, în discursurile oficiale erau promovate idei şi valori patriotice şi naţionale, fapt care resuscitase speranţele multor români.
Reafirmarea identităţii naţionale a luat forma unor exprimări cu tentă rusofobă. în 1964 au fost publicate volumele III şi IV din Tratatul de Istoria României, în care au fost evidenţiate secvenţele mai puţin armonioase din relaţiile româno-ruse. La sfârşitul aceluiaşi an a fost publicat volumul de documente, Karl Mane - însemnări despre români, în care părintele ideologiei comuniste critica aspru imperialismul Rusiei Ţariste şi expansionismul acesteia în Basarabia, în dauna românilor682. Aceste manifestări au produs cu siguranţă nemulţumire la Kremlin, dar, cel puţin în public, sovieticii au manifestat o neaşteptată îngăduinţă. Stephen Fischer-Galaţi susţine că, în martie 1964, când delegaţia română care efectuase o vizită în China s-a oprit ca de obicei la Moscova, Hruşciov l-ar fi ameninţat pe primul ministru Maurer că în Transilvania şi Basarabia ar putea fi organizate două plebiscite,
679 Apuci Dennis Deletant, Teroarea comunistă în România, p. 218, nota 39.
f'so „AmLegation, Bucharest, Joint Weeka No. 35, August 30, 1963", NA, RG 59, Pol 2-1, Rum.
flS1 „AmLegation, Bucharest, Joint Weeka No. 30, August 2, 1963, lbidetn.
f»82 Manuscrisul în cauză a fost decoperit de istoricul polonez Stanislav Schwann în colecţiile Institutului de Istorie Socială din Amsterdam. Acesta a transmis informaţia unor oficiali români. Conform lui Paul Niculescu-Mizil (O istorie trăită, pp. 260-264), o primă ediţie a lucrării fusese tipărită în 1961, dar cartea, editată de Andrei Oţetea si

Stanislav Schwann, nu a fost difuzată decât la finalul anului 1964.

iar în acel context apartenenţa primei provincii la România putea deveni problematică681.
Pe de altă parte, sovieticii s-au arătat extrem de precauţi în faţa reacţiei Bucureştiului la Planul Valev. La sfârşitul lunii iunie 1964, Secretarul de Stat Dean Rusk a fost informat de Ambasada americană de la Moscova că sovieticii se arată deranjaţi în primul rând de conservatorismul stalinist al lui Dej şi abia apoi polemicile naţionaliste ale acestuia: „Este foarte posibil ca sovieticii sa se gândească să îl înlocuiască pe stalinistul Dej cu un personaj mai liberal, mai popular şi care să fie mai maleabil... dar din mai multe motive, care ţin de viitorul relaţiilor cu Iugoslavia sau pentru a evita să deschidă o Cutie a Pandorei — Ungaria are revendicări teritoriale faţă de România — suntem aproape siguri că vor evita să ofacă'AM.
Câteva zile mai târziu, directorul Institutului de Economie Mondială şi Relaţii Internaţionale, O. Bogomolov a publicat un articol în Izvestia, în care a repudiat aşa-numitul Plan Valev, pe care 1-a caracterizat ca fiind eronat şi abătându-se de la spiritul politicii sovietice685. Conform lui Alexandru Bârlădeanu, Hruşciov a întreprins în aceeaşi perioadă o vizită confidenţială în România, pentru a avea o explicaţie cu Gheorghiu-Dej. Bârlădeanu nu a relevat mai multe amănunte, dar a precizat că despărţirea a fost călduroasă686. Este foarte probabil ca motivul vizitei lui Hruşciov să fi fost legat de problemele care le avea cu chinezii, pe care tocmai plănuia să îi izoleze în interiorul lumii comuniste. Ca atare, pare plauzibil faptul ca liderul sovietic să fi obţinut din partea conducătorilor români promisiunea că aceştia nu se vor situa de partea chinezilor.
Un raport-sinteză întocmit în octombrie 1964 de Legaţia americană de la Bucureşti, care analiza evoluţia politică a României în decursul aceluiaşi an, remarca faptul că, de la mijlocul verii, intervenise o acalmie în spiritul polemicilor dintre români şi sovietici687. In acelaşi sens este oarecum paradoxal faptul că PMR păstrase o tăcere totală asupra „Memoriului", publicat de Palmiro Togliatti tot în aprilie 1964, privitor la problemele mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale. Togliatti se pronunţase în favoarea continuării polemicilor, dar purtate într-o formă decentă, între
(M Stephen Fischer-Galaţi, The New Rumania, pp. 94-101; Idem, Tiventieth Cmtiny Rumania,pp. 175-176.
fl84 „AmEmbassy, Moscow to the Secretary of State, No. 3888, June 25, 1964", NA, RG 59, Pol Rum-USSR.
(lS5 John Michael Montias, Economic Development in Communht Rumania, p. 233.
(><(' Lavinia Betea, Alexandru Bârlădeanu, pp. 140-141.
687 „Bucharest to the Department of State:'Rumania's Emerging Independence in East-West Political Affairs', October 16, 1964", NA, RG 59, Pol 1 Rum.

partidele comuniste şi pentru respectarea independenţei şi autonomiei acestora. Textul lui Togliatti propunea şi abandonarea tradiţiei leniniste, de subordonare a mişcării comuniste faţă de un anumit centru de putere. Cu toate acestea, liderii de la Bucureşti au ignorat „Memoriul" lui Togliatti şi 1-au publicat, într-o formă rezumativă abia după moartea acestuia, care a survenit în august 1964, dar numai după ce fusese în prealabil publicat în PravdJm. întârzierea PMR în a face public punctul de vedere al reputatului comunist italian induce două categorii de explicaţii, care nu se exclud una pe alta. Este foarte probabil ca sovieticii să fi cerut acest lucru. Oricum, până în septembrie 1964 nici celelalte „ţări frăţeşti" nu au mediatizat „Memoriul" lui Togliatti. Numai ca, cel puţin în plan teoretic, principiile enunţate de acesta se potriveau şi sprijineau Declaraţia din aprilie. Pe de altă parte, Togliatti vorbise despre nevoia de democratizare reală a partidelor comuniste şi susţinuse necesitatea reformelor descentralizatoare. Aceste idei au şi fost excluse din textul prescurtat publicat în Scânteia, dar alergia comuniştilor români la planurile reformiste şi la ideea descentralizării economice erau binecunoscute. De altfel, România a fost singura ţară din blocul sovietic, care a refuzat să introducă planul de descentralizare şi eficientizare economică enunţat de Evsie Liberman şi sprijinit de Hruşciov.
Deşi s-au lăsat vizibil impresionaţi de spiritul de „independenţă" manifestat de liderii comunişti din România, diplomaţii americani de la Bucureşti au examinat din când în când şi problemele societăţii româneşti. Ei au consemnat popularitatea şi simpatia arătate de populaţie noii atitudini naţional-patriotică adoptată de regim. Dar, remarcau aceiaşi, exaltarea sentimentelor naţionale nu putea masca rigiditatea conducătorilor comunişti, care, în comparaţie cu celelalte ţări ale blocului, relaxaseră cel mai puţin climatul politic. Lipsurile materiale şi nivelul de trai scăzut al populaţiei continuau să plaseze România, cu excepţia Albaniei, pe ultimul loc între „ţările frăţeşti"689. Concepţia autarhică a liderilor PMR este demonstrată şi de faptul că, la mijlocul deceniului şapte, din nou cu excepţia Albaniei, România era ţara comunistă est-europeană care primea cel mai mic număr de turişti străini şi, fapt mai semnificativ, ai cărei cetăţeni călătoreau cel mai
(lSS Scânteia, 19 septembrie 1964, p. 1. Textul lui Togliatti apăruse în Pravda la 10 septembrie.
6S'J „AmLegation, Bucharest: ' Popular Attitudes in Rural Rumania', December 12, 1963", NA, RG 59, Pol 2 Rum;

„AmEmbassy, Bucharest: 'Recent Developments in Rumania's Independent Stand', July 3, 1964, Ibidem, Pol 1 Rum.
)Kj >((..... f, .. ,

puţin în afara ţării. Românii de rând continuau să fie ţinuţi într-o carantină ce îi ferea nu doar de viruşii occidentali, ci şi de cei din ţările blocului69".
Este greu de estimat măsura în care sovieticii au fost deranjaţi de politica de aşa-numită independenţă a puterii de la Bucureşti şi de orientarea acesteia înspre comerţul cu ţările occidentale, direcţie în care a obţinut succese promiţătoare din a doua jumătate a decadei a şaptea. Aceste realizări au suscitat invidia tovarăşilor din lagărul estic. Studiul lui Ulrich Burger şi un document recent declasificat din arhivele româneşti dezvăluie că liderii est-germani şi cei polonezi invidiau şi criticau relaţiile comerciale privilegiate ale românilor cu statele vestice691 în schimb, deocamdată ştim foarte puţin despre formele de colaborare „discretă" dintre Bucureşti şi Moscova. In 1964 guvernul român a făcut demersuri intense pentru a cumpăra o centrală atomică din Statele Unite, respectiv un reactor nuclear din Marea Britanic Ambele acţiuni au eşuat, britanicii având bănuiala că românii doreau să transmită mai spre est datele tehnice ale produsului solicitat692.
Distanţarea politicii externe româneşti de Moscova, începută de Gheorghiu-Dej, a fost continuată de succesorul acestuia, Nicolae Ceauşescu. Sub conducerea acestuia guvernul României şi-a amplificat opoziţia faţă de intenţiile sovieticilor de a centraliza sub o comandă restrânsă activităţile Organizaţiei Tratatului de la Varşovia693. Este posibil ca această atitudine să le fi indus sovieticilor intenţia de a invada şi România în contextul intervenţiei împotriva „Primăverii de la Praga". Atitudinea curajoasă a lui Ceauşescu şi mobilizarea popular-naţională a românilor i-a convins probabil că o asemenea măsură este inoportună. Secretarul de Stat Rusk 1-a şi avertizat, la 31 august 1968, pe ambasadorul sovietic Dobrînin asupra riscurilor care urmau să fie generate de o asemenea acţiune sovietică şi de posibila ripostă a Statelor Unite694. Curând după aceea liderii de la Kremlin
mo \cz[statistica prezentată de Zbigniew K. Brzezinski, Tbe Soviet Bloc, pp. 481-482.
<m Ulrich Burger, „Conflicte profunde şi serioase divergenţe de păreri. Ulbricht şi România în anul 1965", în Romulus Rusan, ed., Anii 1961-1972: Ţările Europei de Est, între speranţele reformei şi realitatea stagnării, Analele Sighet 9, Bucureşti, 2001, pp.667-684; „Nota convorbirilor dintre conducerea partidului şi statului român cu delegaţia poloneză condusă de Wladislav Gomulka, prim secretar al CC al PMUP, Varşovia, 18 ianuarie 1965", România and tbe Warsaw Pact, 1955-1989, voi. I, Bucharest, 2002, pp. 194-195.
wn Vezi nota 554 din prezentul capitol. The Annual Regis/er. World Events in 1964, London, 1965, pp. 231-233.
<m Aurel Braun, Romanian t'onign Policy since 1965, cap 1; Jeffrey Simon, Warsaw Pact torces, pp. 27-30.
r,94 HRfj.V 1964-1968, voi XVII, pp. 261-262; FRU.S' 1964-1968, voi XV, Germany and », Washington, D.C., 1999, p. 758. ■ '

au realizat că România rămânea în continuare ultima ţară est-europeană în care regimul marxist-leninist putea fi pus în pericol de evoluţiile interne. Un raport KGB de la începutul anilor şaptezeci prezenta nemulţumirile şi daunele aduse intereselor sovietice prin politica externă a lui Ceauşescu. Acestuia îi era imputat că păstrează raporturi cordiale cu chinezi, pentru a contrabalansa influenţa sovietică, şi dezvoltă relaţii comerciale tot mai ample cu lumea occidentală6'15. Nici un reproş privitor la eventuale deviaţii democratice de la „socialismul real".
Percepţia că România era o ţară sigură din punctul de vedere al comunismului 1-a făcut pe severul Iuri Andropov să nu dea nici un fel de importanţă încercărilor de şantaj ale lui Ceauşescu, acesta ameninţând în mai multe rânduri că ar putea părăsi Pactul de la Varşovia. In 1982, când Andropov era încă şef al KGB, acesta 1-a întrebat pe Ceauşescu ce câştigă dacă părăseşte „alianţa"? „Nu voi pierde nimid" a sunat replica acestuia' '. Dacă aceste cuvinte ar fi fost rostite atunci de vreun alt lider comunist est-european, Albania şi Iugoslavia se exclud din nou, ar fi provocat cu siguranţă o ripostă sovietică dură. Dar, în 1982, regimul comunist din România era mai stabil şi mai sigur decât oricare altul din Europa de Est. La această stare de lucruri contribuiseră masiv şi sovieticii, dar marele merit aparţinea conducătorilor regimului comunist din România.
f>1'5 Christopher Andrew, Vasili Mitrokhine, L'KGB contre l'Ouest 1917-1991. Arcbives Mitmkhim, Paris, 2000, pp. 400-401.
'•'"' Dmitri Volkogonov, The K/>« and b'alloftbe Soviet Empin, p. 373.
(i > t t r • t > 7 1 \
I ' (I
, ' i t !■*->«,■
> j> i' t*, ' i . > > ■ Vn ' i
I *» , ') f ' j/ut i t t,
J

«■* "f.
'& 3Î J^U.M.i, IV,' > . J
t. . ,

x , t .'('i' l .'Ui ."i. ^ i »n '.£' im; im
' ' ' l'i. '. "I •) '• i|OU'tJ
i, >< ' / tt iii.t . ! '- ji r '

«.' ' •■ . •,' ■ N ,-.„ ',„>./, I
ii/, ,l'<M.y ,%-jrbi;' r.• * '- i > '"
CONCUyZH

Perioada istorică si subiectul care ne-au stat în atenţie au suscitat preocupările unui număr imens de cercetători, dar şi al unor actori-participanţi la desfăşurarea acestor evenimente. Marea lor majoritate au căzut de acord că războiul rece şi consecinţele provocate de această stare de lucruri au reprezentat fenomenul dominant, nu doar al anilor postbelici, ci pentru întreg secolului XX. Am avut ocazia să ne referim şi să interacţionăm cu analizele şi interpretările diferite, în care au fost reconstituite diferite etape, secvenţe sau desfăşurarea globală a acestui fenomen. Cu toate că ne aflăm la momentul concluziilor, nu vom putea ocoli o întrebare care continuă să îi preocupe pe istorici sau/şi publicul interesat: de ce şi cum a fost posibil războiul rece?

Unul dintre argumentele frecvent întâlnite în exegezele făcute subiectului, a fost căutat în lucrarea scrisă de Tocqueville cu mai bine de un secol înaintea declanşării conflictului îngheţat. Comparaţia făcută la acel timp de gânditorul francez, Americanii luptă cu obstacolele puse în calea lor de natură; rusii se străduiesc să asupreasca popoare. Primii se împotrivesc barbariei şi sălbăticiei, ceilalţi se opun civilizaţiei cu toate armele lor. Cuceririle Americii au fost făcute cu plugurile, cele ale Rusiei cu sabia"\ a fost inclusă de Louis Halle într-o cunoscută paradigmă: „Comportamentul Moscovei [din timpul comunismului] reflectă tradiţia istorică a Rusiei... pe când, comportamentul Americii este o reflectare a unei experienţe total opuse acelei a RusieP~. Concluzia lui Halle a fost departe de a întruni consensul specialiştilor din domeniu, mai ales în Statele Unite, unde, în anii şaizeci ai secolului trecut, dezbaterile polemice privitoare la cui îi revenea principala vinovăţie pentru instalarea stării de război rece atinseseră un stadiu incandescent3.

Coliziunea dintre cele două matrice culturale diferite ale protagoniştilor războiului rece a fost asociată cu interacţiunea dezvoltată de alţi doi factori importanţi în dezvoltarea acestui fenomen: dispunerea geografică şi antagonismul sistemic. Dezbaterile privitoare la rolul jucat de primul dintre

1 Alexis de Tocqueville, Democrag in America, New York, 1969, pp. 179-180.
2 Louis J. Halle, The Cold Waras Historj, New York, 1967, p. 11.
3 Istoricul britanic Donald Cameron Watt a fost inspirat când a caracterizat disputele din istoriografia americană a războiului rece: "Această istoriografie a ajuns să vorbească tot mai puţin despre războiul rece si tot mai mult despre istorici intelectuală a Americii din deceniile şapte-opt ". Aut. Cit., "Rethinking the Cold War", Politkal Quarterlj, October-December 1978, apud John M. Schlesinger, The C.ycles of American Histo/y, Boston, 1986, p. 212.

aceştia au adus în discuţie teoriile geopolitice ale lui Mahan, Mackinder sau Spykman, recte competiţia pentru putere dintre puterile maritime şi cele continentale din Eurasia. Importanţa majoră a configuraţiilor geografice rămâne o evidenţă greu de contestat. Determinările generate de localizarea în spaţiu a diferiţilor actori-state şi-au diminuat în foarte mică măsură influenţa exercitată asupra apartenenţei acestora, la unul sau altul dintre blocurile politico-militare, chiar şi după intrarea umanităţii în era atomică . Relevanţei celui de-al doilea factor i s-a acordat în mai multe rânduri o importanţă capitală. Diferenţele fundamentale şi incompatibilitatea existente între capitalism şi comunism au fost considerate elementele esenţiale care au condus la dezvoltarea războiului rece4. După ce Lenin şi Stalin proclamaseră această teză de mai multe ori, succesorii lor au acceptat varianta formulată de Hruşciov, aceea a coexistenţei paşnice între cele două sisteme. Oricum, această erată ideologică nu a avut menirea, iar liderii sovieticii nici nu au intenţionat aşa ceva, să aplaneze sursele conflictuale dintre cele două supraputeri. Cercetări şi analize de dată recentă, întemeiate pe informaţii documentare din arhivele sovietice, au relevat rolul fundamental jucat de ideologia sovietică în instituirea stării de război rece. Argumentaţiile elaborate distinct de John Lewis Gaddis, respectiv de Vladislav Zubok şi Constantin Pleşakov, demonstrează că tradiţia expansionismului ţarist, căreia i s-au adăugat „mesianismul revoluţionar mondial" promovat de Stalin şi, până la Gorbaciov, niciodată repudiat de urmaşii acestuia, au fost stimulii decisivi ai declanşării confruntării dintre cele două sisteme .

în pofida atâtor trăsături negative, războiul rece a părut să fi avut şi o calitate, aceea de a nu se fi transformat într-un

conflict cald. Extinderea la nivel global a ariei în care s-a desfăşurat confruntarea sovieto-americană a indus concluzia că, prin însăşi magnitudinea sa, conflictul îngheţat a exercitat un efect inhibator, care a obturat dezvoltarea altor fenomene beligerante dincolo de limite zonale. La începutul decadei a noua a secolului trecut, când finalul războiului rece era departe de a fi întrezărit, autori care promovau curente interpretative diferite în teoria relaţiilor internaţionale au statuat teza, conform căreia războiul rece este de fapt o pace lungă. Această interpretare

4 Dincolo de interpretările istoriografice, cel puţin până la mijlocul anilor optzeci ai secolului trecut, percepţiile de acest tip au prevalat la nivelul corpurilor decizionale ale celor două supraputeri. Vezi, subcapitolele 1 şi 2 din capitolul al Il-lea şi subcapitolul doi, a, b şi c din capitolul al lll-lea ale lucrării noastre.

5 John Lewis Gaddis, We Noiv Know. Kcthinkhg Cold War History, Oxford, New York, 1997, cap. 8, passim; Vladislav Zubok, Constantine Pleshakov, lnside tbe Kremlin's Cold War. brom Stalin io Khmshchev, Cambridge, Massachusetts, 1996, p. 275 şi urm., passim. ■

s-a înscris în sistemul de analiză al teoriei stabilităţii hegemonice, iar din această perspectivă, starea de pat nuclear [termen preluat din jocul de şah] şi interdependenţa au fost considerate elementele fundamentale ale stabilităţii postbelice, care au făcut posibilă evitarea celui de-al treilea război mondial6.

Pacea armată dintre cele două supraputeri şi blocurile formate în jurul lor nu a interzis, nici nu avea cum să o facă, competiţia economică. Succesele enunţate şi popularizate în exces, pretinse a fi fost înregistrate de economiile planificate din lumea comunistă, au indus o stare de nelinişte în democraţiile occidentale şi au ridicat interogaţia, dacă sistemul economiei centralizate şi de comandă, nu este cumva mai eficient decât cel al liberei iniţiative. Primele incursiuni efectuate de sovietici în spaţiul cosmic şi celelalte progrese tehnologice obţinute de aceştia au reuşit să alarmeze o parte a opiniei publice din lumea vestică. Dar, destul de curând, a devenit evident şi uşor vizibil hiatusul care separa aceste performanţe de vârf ale ştiinţei şi tehnologiei sovietice de restul imens al societăţii. Anunţurile triumfătoare privitoare la cucerirea spaţiului cosmic nu au putut ascunde incapacitatea sistemului sovietic de a asigura subzistenţa alimentară a propriei populaţii. La scurt timp după încheierea crizei rachetelor cubaneze, liderii sovietici au solicitat, din nou, şi de această dată au obţinut de la conducătorii ireductibilului inamic, favoarea de a importa cereale, pe credite americane, din Statele Unite ale Americii7.

6 Imaginea unui posibil "holocaust" nuclear a fost larg răspândită în scrierile mai multor intelectuali occidentali. Un impact deosebit, în sesibilizarea opiniei publice în această direcţie, a fost adus de cărţile lui Herman Kahn, On Thermonudear War, Princeton, 1960 şi Thinking about the Unthinkab/e, New York, 1964. Este posibil ca autorii neorealist), Kenneth Waltz, Theory of International Politics, New York, 1979, pp. 132-164, 194-210, şi Robert Gilpin, War and Cb'ange in World Politics, New York, 1981, pp. 72-75, sau Robert O. Keohane, Apr Hegemony: Cooperat/ou and Discord in tije World Politicul Economj, Princeton, 1984, pp. 32-39, 54-55, să se fi lăsat influenţaţi de avertismentele lui Kahn. Oricum, prospecţiile efectuate de ei asupra rolului stabilizator jucat de armele nucleare se aseamănă într-o măsură mai mare, decât se deosebesc. Vezi şi interpretarea dualistă făcută acestor teorii de John Lewis Gaddis, Tije \jong Peace. Inquiries into the History of tbe Cold War, New York, 1987, cap. 8; Idem, The United States and the End of the Cold War, New York, 1992, cap. 10.

7 Recenta lucrare publicată de Alexander Fursenko şi Thimothy Naftali, "One Hellofa Gamble": The Secret History of the Cuban Missile Crisis, London 1997, în special cap. 11, dezvăluie elemente necunoscute a ceea ce, până acum, era considerat a fi fost aventurismul lui Hruşciov în Cuba. Documentele din arhivele sovietice, citate de Fursenko şi Naftali, arată că, alarmaţi din cauza gravelor probleme economice ale Uniunii Sovietice şi de perspectiva surclasării economiei lagărului socialist de către capitalişti, liderii de la Kremlin au fost gata să rişte o confruntare nucleară cu Statele Unite. Câteva luni mai târziu, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat, Hruşciov şi ministrul de externe Gromîko, au solicitat şi au

Criza sistemică în care a intrat economia sovietică şi cele ale „ţărilor frăţeşti" a fost deseori prezentată drept cauza esenţială care a produs prăbuşirea regimurilor comuniste din Europa. Unul dintre valoroşii istorici ruşi ai noului val aşează într-o relaţie de cauzalitate stagnarea şi procesul de degradare economică şi a puterii URSS, cu influenţa determinată de arhetipul cultural şi politic ne-european al societăţii şi elitelor sovietice8. Analize efectuate de autori neo-marxişti şi marxişti, din lumea liberă, respectiv din „lagărul socialismului real", au evidenţiat ca factori fundamentali ai declinului economiilor comuniste, înapoierea tehnologică, numărul preponderent al muncitorilor manuali în industrie şi ineficienta utilizare a tehnocraţilor9. Ne vom asocia strălucitei demonstraţii făcute de Daniel Chirot, care a subliniat că, sistemul economic comunist a falimentat pentru că cei care îl conduceau nu au reuşit, nici nu au încercat cu seriozitate acest lucru, să se debaraseze de paradigma economică stalinistă, dar s-au străduit din răsputeri să construiască o industrie a cărei eficienţă corespundea secolului al XIX-lealu.

Războiul rece nu s-a transformat din fericire într-o confruntare nucleară generalizată la scară mondială, dar unul

dintre motivele stabilităţii hegemonice din epoca postbelică a fost acela că Statele Unite au refuzat să folosească forţa, mai ales atunci când deţineau monopolul atomic, pentru a-i obliga pe sovietici să îşi respecte angajamentele asumate în decursul alianţei din al doilea război mondial. Incapacitatea şi inabilitatea Americii — întrebarea dacă putea face altceva îşi păstreză valabilitatea — de a-i persuada pe liderii de la Kremlin să renunţe la viziunea ostilă faţă de capitalism şi, mai cu seamă, să redea popoarelor est-europene dreptul de a fi suverane şi de a-şi exprima libere propria voinţă, a deschis cale liberă acuzaţiilor şi criticilor privitoare la imoralitatea politicii externe americane. Probabil că, dintre toate culpele care au fost imputate Statelor Unite, mitul vânzării de la Ialta a rezonat cel mai intens în memoria colectivă a est-europenilor, dar şi a
primit dreptul de a importa grâu american, pe creditele aprobate de aceleaşi persoane care se aflaseră în vizorul loviturilor rachetelor nucleare sovietice din Cuba.
8 Vladislav M. Zubok, "The Collapse of the Soviet Union: Leadership, Elites, and Legitimacy", in Geir Lundestad, ed., The t'all of Crea/ Powers: Peace, Stabi/iţy, and 1 jgitimacy, Oslo, 1994, pp. 166-170.
" Christopher Chase-Dunn, ed., Socialist State in the World System, Beverly Hills, 1992; Silviu Brucan, Pluralism and Social Conflict. A Social' Analysis of the Communist World, New York, 1990.
1(1 Daniel Chirot, "Ce s-a întâmplat în Europa de Est în 1989?", in Vladimir Tismăneanu, ed., Reiuluţii/c din 1989, laşi, 1999, pp. 27-61. ., ,: , ■;
între Washington fi Moscova: România 1945-1965
503
cetăţenilor occidentali1'. După cum, neintervenţionismul SUA în timpul evenimentelor din 1956 din Ungaria a spulberat iluzoriile speranţe puse în venirea americanilor. Pe de altă parte, comportamentul SUA din timpul războiului rece nu poate fi asemuit cu acela al unor îngeri. Dincolo de confruntările din ariile de contact cu lumea comunistă, conducătorii Americii au autorizat uneori desfăşurarea de acţiuni preventive, în special în America Latină, împotriva unor mişcări care păreau să fie sprijinite de sovietici. Că va place sau nu, vom fi de acord cu reflecţia finului analist şi reputatului istoric Arthur M. Schlesinger, care, fără să fi ignorat intervenţia oneroasă a CIA împotriva guvernului radical, dar nesusţinut de sovietici, din Guatemala sau excesele americane din Indochina, a arătat că SUA au refuzat ideea de a remodela regimurile politice din diferite ţări, de a oprima politic popoare întregi şi de a anexa teritorii străine'2.
In acelaşi timp, pentru a-şi putea menţine controlul asupra popoarelor şi teritoriilor aspirate în sfera lor hegemonică la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, conducătorii sovietici au recurs la acţiuni brutale, care au rezultat în deportări şi detenţii de masă, privarea de drepturile legitime recunoscute în chiar legislaţia comunistă sau oprimarea politică a unor categorii largi de cetăţeni şi, nu în ultimul rând, în eliminarea fizică a zeci şi sute de mii de oameni în fiecare din ţările est-europene. Dincolo de marja de eroare care însoţeşte asemenea analize, vom aminti date comparative, rezultate din calculele mai multor specialişti, privitoare la numărul persoanelor decedate în urma acţiunilor desfăşurate de regimurile conduse de Hitler şi Stalin. Charles Maier a evaluat că Germaniei lui Hitler îi revine responsabilitatea directă pentru moartea a circa 7,8 milioane de oameni, dintre care 4,5 milioane de evrei au fost ucişi în timpul Holocaustului. Aceste cifre se referă la anii 1933-1945 şi privesc doar Germania şi teritoriile ocupate de acesta în Europa, cu excepţia celor din Uniunea Sovietică1 .
Alan Bullock apreciază la 18 milioane numărul victimelor produse de nazism, dintre care 5,6 până la 6,9 milioane de evrei, dar include în suma
11 Am tratat acest subiect în partea a treia din capitolul 1 şi în prima parte a capitolului al 111-lea.
12 Arthur M. Schlesinger, Jr., The Cycles of American History, cap. 7. Există şi alte acte, decât cele amintite, spre exemplu sprijinul acordat prin CIA regimului Pinochet din Chile, dar sunt greu de aşezat în acelaşi palier comparativ, metodele brutale şi opresiunea politică de masă practicate de sovietici şi intervenţiile "neortodoxe" ale americanilor.
13 Charles S. Maier, The {Jnmasterable Past: History, Holocaust, and German National Mentiţy, Cambridge, Massachusetts, 1988, pp. 74-75. ^

totală şi morţii rezultaţi în urma acţiunilor militare desfăşurate de germani în Uniunea Sovietică14.
Acelaşi Charles Maier indică suma de 20 de milioane de victime, care au provenit din acţiunile desfăşurate de statul sovietic între 1926 şi 1953. Cifra respectivă nu cuprinde pierderile cauzate de al doilea război mondial. In schimb, Robert Conquest estimează la 17,5 milioane numărul cetăţenilor sovietici decedaţi ca urmare a colectivizării şi epurărilor din anii treizeci, cifră care nu include morţii de după 1939. Dmitri Volkogonov îi atribuie lui Stalin responsabilitatea pentru moartea a 19,5-22 de milioane de oameni, nici unul dintre aceştia în al doilea război mondial15. Constatării care urmează nu i se poate conferi vreun atribut pozitiv, dar trebuie să remarcăm că cifrele de mai sus ne arată că Hitler s-a făcut vinovat de moartea prematură a circa jumătate din numărul victimelor decedate din cauza lui Stalin.
Calculele efectuate de demograful R.J. Rummel estimează că, de-a lungul secolului XX, 38 500 000 de combatanţi

şi-au pierdut viaţa în războaiele internaţionale şi civile. Lor li se adaugă alte 169 202 000 de morţi, victime necombatante, provenite din ceea ce Rummel numeşte democid, un termen care include acţiuni precum genocidul, asasinările politice şi alte manifestări criminale comise de guverne din întreaga lume. Rummel a atribuit regimurilor marxist-leniniste responsabilitatea pentru 61% din totalul acestor morţi, 38% revenind guvernelor dictatoriale nemarxiste, şi 0,5% democraţiilor liberale. Prin urmare, democidul a afectat vieţile indivizilor într-o rată de 200 de ori mai mare în regimurile autoritare, decât în democraţiile liberale"1. De altfel, o altă statistică, întocmită pe baza datelor comunicate organismelor internaţionale de guvernele ţărilor lumii, arăta că în 1985, în 109 regimuri nemarxiste, personalul militar şi de securitate reţinut

14 Alan Bullock, Hitler and Stalin: Paralkl \ Jves, New York, 1992, pp. 808-809, 989.

15 Charles S. Maier, \jjc. Cit.; Robert Conquest, The Creat Tenor. A Reassesment, New York, 1990, pp. 485-486; Dmitri Volkogonov, Stalin: Ttiumph and Tragedy, New York, 1991, p. 824; Idem, The Rise and ha/l of the Soviet Empire. Politica/ \jcaders from \jcnin to Gorbachev, London, 1999, pp. 139, 118. în ultima lucrare, la prima pagină citată, Volkogonov indică suma de 21,5 milioane de oameni deprivaţi de viaţă de regimul stalinist, între 1929-1953, din cauze exclusive celui de-al doilea război mondial. La a doua noastră trimitere, Volkogonov arată că între 1941-1942, Curţile Marţiale sovietice au condamnat la moarte prin împuşcare 157 593 de militari, adică efectivele complete 16 a divizii.

"■ R.J. Rummel, Death by Government, New Bruswich, 1994; Idem, http://www.2.hawaii.edu/~rummel, apud John Lewis Gaddis, "On Starting AII Over Again: A Naive Approach to the Study of the Cold War", in Odd Arne Westad, ed., Reviewing the Cold War. Approacbes, Interpretatiom, Theoty, London, Portland, 2000, pp. 27-42 (citatul la p. 36, nota 52). , . .. , , ,.. ,..... «■ ■ - •

permanent sub arme reprezenta 6,1 persoane la 1000 de locuitori. în schimb, în cele 32 de regimuri marxist-leniniste, care îşi asumaseră această distincţie, raportul era de 13,3 militari şi personal de securitate la 1000 de locuitori. Aşa cum remarca la timpul respectiv Milovan Djilas, cuceririle socialismului trebuiau apărate cu forţa, inclusiv împotriva voinţei populare. Urmările lăsate de războiul rece asupra României, recte impunerea forţată a regimului comunist, au fost drastice şi au afectat ansamblul social-politic, precum şi mentalul colectiv într-o măsură mai mare decât în alte ţări „frăţeşti" din Europa de Est. Afirmaţia de mai sus corespunde analizei şi reconstituirilor făcute de noi şi este susţinută de evoluţia factologică a politicii interne şi externe a regimului comunist din România. Am remarcat la timpul potrivit politica discriminatorie practicată de sovietici faţă de România comunistă, atât în timpul lui Stalin, cât şi ulterior. Aversiunii tradiţionale, exprimate din vremea Rusiei Ţariste faţă de statul român, din motive generate de contextul cultural-istoric şi geopolitic, i s-a adăugat maniera dispreţuitoare în care conducătorii bolşevici i-au tratat pe liderii comunişti români. Dincolo de divergenţele şi colaborarea confidenţială dintre conducerile de partid şi de stat din -cele două ţări, care rămân în continuare neclarificate pe deplin, dizidenta proclamată de guvernul de Ia Bucureşti - în limitele arătate de noi - faţă de linia pretinsă de Moscova a avut efecte contradictorii. Aşa-numita „independenţă" din politica externă românească a fost de natură să aducă beneficii importante datorită extinderii relaţiilor economice cu ţările occidentale. Această perioadă „de aur" a diplomaţiei româneşti, 1963-1978, a fost repede succedată de o nouă perioadă de izolare, care a insularizat România nu doar în raporturile cu statele apusene, dar chiar şi în interiorul blocului sovietic. In fapt, concepţia autarhică şi autoritaristă, păstrată până în ultimii ani de Gheorghiu-Dej, a fost ridicată de Nicolae Ceauşescu pe culmile unui neo-stalinism fără corespondent în Europa de Est, cu excepţia Albaniei. Opoziţia ultimului faţă de reformele, de descentralizare economică şi modernizatoare, promovate în cadrul blocului sovietic de la Moscova, dezvoltarea unor planuri care reiterau concepţia stalinistă de industrializare primitivă18 şi încălcarea pregnantă a

17 Apud Arthur M. Schlesinger, Jr., The Cycles of American hlistoiy, p. 155.

ls La sfârşitul deceniului şase, raportul dintre lucrătorii calificaţi din industrie (ingineri şi specialişti) şi muncitorii manuali — situaţia priveşte întregul bloc socialist — era de 36 la 64, în defavoarea primilor. După două decenii situaţia se inversase, 59 la 41, în favoarea celor calificaţi. Transformarea s-a datorat progreselor înregistrate în Polonia, R.D.G., Cehoslovacia şi Ungaria. în ultima ţară, procentul muncitorilor necalificaţi scăzuse de la

drepturilor omului au provocat surparea punţilor şi a legăturilor speciale câştigate de România în relaţiile cu ţările occidentale. In acelaşi timp, şi ca urmare a divergenţelor dezvoltate în relaţiile cu URSS la începutul anilor şaizeci, România a fost singura ţară din blocul sovietic care nu a beneficiat de „clauza naţiunii celei mai favorizate", ce fusese acordată celorlalte „ţări frăţeşti". România nu a avut acces, decât în mică măsură, la hidrocarburile sovietice vândute la preţuri reduse, nefiind conectată la oleoductul Drujba, care aproviziona Polonia, R.D.G., Cehoslovacia şi Ungaria. Aceeaşi situaţie s-a înregistrat cu sistemul de conducte care traversa Dobrogea, dinspre Uniunea Sovietică înspre Bulgaria, zona sud-estică a României rămânând în afara reţelei de gaz metan, până după 1989.

Fără îndoială că de-a lungul celor peste patru decenii de comunism s-au produs destul de numeroase progrese în societatea românească. Evităm să citățm lucrările deviant de subiective publicate în perioada respectivă în România, dar vom spune că, în mai multe studii publicate în Occident între deceniile şapte-nouă, au fost apreciate unele, nu foarte multe, realizări înfăptuite sub comunism. Creşterea masivă a numărului persoanelor angajate şi salarizate, echilibrarea raportului dintre populaţia rurală şi cea urbană, reducerea analfabetismului şi amplificarea numărului de persoane cu educaţie medie şi profesională, au fost remarcate drept principalele evoluţii pozitive înfăptuite în timpul comunismului. Pe de altă parte, au fost evidenţiate limitele şi rezultatele rudimentare obţinute în urma acestui proces de modernizare. Obsesia conducătorilor comuniști din România de a creşte prin orice mijloace numărul clasei muncitoare, construirea unor industrii utilate primitiv şi concepţia autarhismului economic, au constituit tot atâtea bariere în calea unei dezvoltări sociale şi economice cu adevărat modernă şi eficientă19.
39% în 1960, la 19% în 1970. în acelaşi interval de timp, reprezentarea muncitorilor calificaţi crescuse de la 62% la 81%. Până în 1980, numărul muncitorilor manuali a rămas ridicat, în Bulgaria - 40%i, România - 35% şi U.R.S.S - 35%. Cf. Silviu Brucan, Pluralism and Social Conflict, p. 80.
19 John Michael Montias a observat în lucrarea sa din 1967, şi astăzi de referinţă, opoziţia fermă a conducătorilor comuniști faţă de proiectele de descentralizare şi reformele economice promovate de Moscova în blocul sovietic. Economic Development in Comtimnist România, Cambridge, Massachusetts, 1967. Această temă a fost reluată de Iancu Spigler, Economic Reform in Roti/aman Industry, London, 1973, care a considerat că refuzul comuniştilor români de a prelua ideile reformiste sovietice era alimentat din două surse: reacţia anterioară de împotrivire faţă de planurile integratoare ale lui Hruşciov şi paradigma neo-stalinistă, care domina gândirea politică a liderilor de la Bucureşti. Vezi şi Trond Gilbert, Moderni^iition in
între Washington şi Moscova: România 1945-1965

Ritmul relativ intens de dezvoltare economică a României în timpul comunismului a corespuns, până la un moment dat, parametrilor comuni generaţi de transformările impuse de sovietici în estul Europei. Dar, şi înainte de comunism, în perioada interbelică, România a cunoscut ritmuri înalte de dezvoltare. Un alt studiu al lui Daniel Chirot are meritul de a fi luminat aceste aspecte. Analiza întocmită de acesta, pe baza unor cercetări comparative şi statistici recunoscute internaţional, relevă vitalitatea şi nivelul performant al dezvoltării şi modernizării social-economice a României dintre cele două războaie mondiale. Chirot remarcă evoluţia pozitivă a mai multor indicatori, referitori la mărirea capacităţilor industriale competitive atunci, extracţia şi prelucrarea ţiţeiului, metalurgie, mecanică, electricitate, dar şi calitatea sistemului educativ, etc, care au plasat România în etajul superior al dezvoltării ţărilor central-est europene. De altfel, în 1937, Produsul Intern Brut obţinut de România le surclasa pe cele din Bulgaria, Grecia, Iugoslavia şi Ungaria2". Situaţia înregistrată în decursul experienţei comuniste diferă foarte mult, iar tabelul statistic de mai jos aduce într-o lumină reală performanţele atinse de regimul comunist din România:

Ţara	PIB1960 în dolari SUA	Per capita	Populaţia	PIB1970 în dolari SUA	Per capita	Populaţia
Bulgaria	22,7 mld.	2873,4	7,9 mii.	39,8 mld.	4682,4	8,5 mii.
Cehoslovacia	69,9 mld.	5102,2	13,7 mii.	93,1 mld.	6510,5	14,3 mii.
R.D. Germană	85,5 mld.	5000	17,1 mii	115,8 mld.	6771,9	17,1 mii.
Polonia	104,8 mld.	3540,5	29,6 mii.	130,4 mld.	4012,3	32,5 mii
România	39,4 mld.	2141,3	18,4 mii.	65,1 mld.	3206,9	20,3 mii.
Ungaria	40,2 mld.	4020	10 mii.	56,6 mld.	5495,1	10,3 mii.

Sursă: Central Intelligence Agency, hlandbook of Economic Statistics, 1986, Washington, D.C., 1986, tabelele 1 şi 8 de la pp. 22 şi 34-35.
Se poate observa că valoarea acumulărilor şi dezvoltării economice, distribuite pe cap de locuitor, a plasat constant Republica Populară şi apoi Republica Socialistă România, pe ultimul loc între ţările „blocului frăţesc". Această situaţie a continuat şi în deceniul nouă, când a devenit şi mai vizibil nivelul scăzut de trai al populaţiei. Chiar dacă indicatorii pe care îi vom cita
România since World Wcir Tivo, New York, 1975; David Turnock, The Romaiiian Eamomy in the Twentieth Century, New York, 1986.
211 Daniel Chirot, "Ideolog)', Reality, and Competing Models of Development in Eastern Europe between the Two World Wars", East European Po/itics and Societies, voi. 3, No. 3, Fall 1989, pp. 378-411.

au o marjă de relativitate în raport cu precizia cifrelor de mai sus, la fel de sugestivă este comparaţia între procentele ocupate de clasa de mijloc, din societăţile est-europene, înainte şi la finalul comunismului:

Tara	Proporţia clasei de mijloc din totalul populaţiei: 1937	1989
Bulgaria	2-3 %	5%
Cehoslovacia	12-15%	30 %>
Polonia	8-10 %	15%
România	5-7 %	5%,
Ungaria	10-12 %	20-25 %

Surse: B. R. Mitchell, European HistoricalStatistics, New York, 1978, pp. 3-11,26-38, 179-183, 290-294; E. Garrison Walters, The Other Europe, Syracuse University Press, 1988, pp. 175-182, 192, 212, 221-227, 251-255; Silviu Brucan, De la capitalism la socialism şi retur. O biografa între dona revoluţii, Bucureşti, 1998, tabelul de la p.320, şi p.330.

Aceste ultime date confirmă cadrul conservator-stalinist în care a evoluat regimul comunist din România şi ridică, încă o dată, interogaţia: a meritat plătit acest preţ, pentru ca România comunistă să îşi proclame aşa-zisa independenţă — faţă de Uniunea Sovietică — în politica externă? Cercetările viitoare, sprijinite pe surse arhivistice româneşti şi sovietice, mai ample şi mai utile decât cele investigate de noi, vor putea oferi răspunsul aşteptat.

■>, \
'■'>< > 'i ' '•)i. , ' 'i .
'! ' ti . >
< i
"1 yi (m i i ' i ' ' » ni

1.

BIBLIOGRAFIA GENERALĂ

ATLASE, BIBLIOGRAFII, CRONOLOGII, DICŢIONARE,, ENCICXjO» PEDII, STATISTICI
An Encyclopaedia of World History, Ancient, Medieval and Modern. Cronologicaly Ananged, William L. Langer, ed., Boston 1972. Atlas oflinstem Europe in the Tmentieth Centuty, by Richard and Ben Crampton, London and
New York, 1996. Bibilograjia istoricii a României, voi. I-V1I, Ştefan Pascu, Gheorghe Hristodol, eds.; voi. VIII-IX, Gheorghe Hristodol, ed., Bucureşti, Cluj-Napoca, 1970-2000. Biographical Dictionaiy of the Comintem. New, Revised and Expanded Edition, by Branco Lazitch in
collaboration with Millorad M. Drachkovitch, Stanford, 1996. Bo/şaia Sovetskaia Enţiklopedia, 30 voi., Moskva, 1970-1979. Border and Teritorial Disputes, London, 1992.
Central lntelligence Agency, Handbook of 'Economic Statistics, 1986, Washington, D.C., 1986. Diclionnciire encyclopaedique d'histoire, Michel Mourre, ed., 8 voi., Paris, 1978. Dicţionar politic, Bucureşti, 1961.
Diplomatic Handbook, R.G. Feltham, ed., Harlow, 1983. Hanrieder, Wolfram D., Hayes, Grace P., Dictionaty oj'Military Terms. A Cuide to the IMnguage
ofWmfare and Military bistitutions, New York, 1986. Laurel, Franklin D., „Containment Policy in American Foreign Relations. Four Decades of
Debate: 1947-1989. An Alternative Bibliography", Bulletin of Bib/iography, 1990, 47,
no. 4, pp. 218-246.
Mitchell, B.R., European HistoricalStatistics, New York, 1978. Politica externă a României. Dicţionar cronologic, Ion Calafeteanu, Cristian Popişteanu, eds.,
Bucureşti, 1986. Rtilers and Government of the World, G. G. Allen, ed., 3 voi., London and New York, 1977-1978.
The Annual Register. A Review of Public E.vents at Home andAbroad, London, 1945-1965. The Encyclopaedia of the Cald War, Thomas D. Parrish, ed., New York, 1994. The History of the Unified Command Plan 1946-1993, Joint History Office of the Chairman of
the Joint Chieffs of Staff, Washington D. C, 1993.
The Koreean War. An Encyclopaedia, Edited by Stanley Sandler, New York, 1995. ■'•' Treaties and Alliances of the World, Nicholas Rennger, ed., London, 1990.

2. IZVOARE. ' . •*
a. ARHll/E. ' ' '.(t i /î
Arhivele Naţionale Istorice Centrale, Bucureşti, „Fond. CC al PCR - Cancelaria, 1945-1948; 1959-1964".
Direcţia Judeţeană Cluj a Arhivelor Naţionale, „Fond Comitetul Regional PCR, 1945-1948". Indiana State Universitţ, Bloomington, „Records of the U.S. Department of State relating to the Internai Affairs of România, 1945-1949, Decimal File: 766, 871, 966".

IJbrary of Congress, Washington D. C, „Records of the U.S. Department of State. Internai Affairs of România, 1950-1959, Decimal File: 866, 966." National Archives Records Administration, Washington D.C. 11, „Record Group 59, 65, 84, 226, 263,273,319,330. Public Record Office, Kew Garden, london, „Foreign Office Files, F.O., 371, 1944-1962. '"■ -;
b. DOCUMENTE PUBUCATE
A Decade of American Foreign Policy. Basic Documents, 1941-1949, New York, 1968. < American Foreign Policy, 1950-1955: Basic Documents, Washington D. C, 1957. Central lntelligence Agency, hlandbook of Economic Statistics, 1986, Washington, D.C., 1986. Corespondenţa Preşedintelui Consiliului de Miniştri al U. R. S. S. Cu Preşedinţii SUA şi cu Primii Miniştri ai Marii Britanii din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, 2 voi., Bucureşti, 1958. Ce ştia preşedintele Truman despre România. Un raport al serviciilor secrete americane, Thomas Blanton, ed., Bucureşti, 1997. Ciuceanu, Radu (responsabil), et als., Misiunile luiA.l. Vâşinski in România. Din istoria relaţiilor româno-sovietice, 1944-1946. Documente secrete, Bucureşti, 1997. Congresul a IXXll-lea al P.C.U.S., Bucureşti, 1962. Documente din istoria Partidului Comunist din România, Bucureşti, 1951. Documents on British Foreign Policy Overseas, Her Majesty's Stationery Office, London: a) series I, voi. 1, The Conference at Potsdam, Ju/y-August 1945", 1984; voi. 2, London, 1985; voi. 3, London, 1991. Etzold, Thomas H. and Gaddis, John Lewis, eds., Containment: Documents on American Policy and Strateg/, 1945-1958, New York, 1978. Foreign Relations of the United States (F. R. U. S.) 1943-1968, United States Government Printing Office, Washington D. C: :;
1. F.R.U.S., 1944: The Conference at Malta and Yalta, 1945, 1955. ;7,
2. F.R.U.S., \9A2: The Confennce at Cain and Teheran, 1943, 1961.
3. F.R.U.S., 1945: voi. 1. General. The United Nations, 1967; voi. 5. Europe, 1967.
4. F. R. U. S., 1946: voi. 1, General, The United Nations, 1972; voi. 2, Comicii of Foreign Ministers, 1970; voi. 3, Eastern F.urope, The Soviet Union, 1969.
5. F. R. U. S., 1947: voi. 1, General, The United Nations, 1973; voi. 2 Council of Foreign ., Ministers; Germany and Austria, 1972; voi. 4, Eastem Europe; The Soviet Union, 1972.
6. F. R. U. S., 1948: voi. 1, United Nations, Part 7-/7, 1975-1976; vol.2, Germany and Austria, 1973; voi. 4, Eastern Europe; The Soviet Union, 1974.
7. F. R. U. S., 1949: voi. 1, National Securitţ Affairs, Foreign Economic Policy, 1976; voi. 5, F.astern Europe; The Soviet Union, 1976.
8. F. R. U. S., 1950: voi. 1, National Securitţ Affairs, Foreign Economic Policy, 1977; voi. 4, Central and Eastern Europe; The Soviet Union, 1981.
9. F. R. U. S., 1951: voi. 1, National Securitţ Affairs; Foreign Economic Policy, 1980; voi. 4, E.urope. Political and Economic Relations, 1985.
'" 10. F. R. U. S., 1952: voi. 1, General and Politica/Matters, 1984.
11. F. R. U. S., 1954: voi. 2, National Securitţ Affairs, 1984; voi. 7, Germany and Austria, 1986; voi. 8, Eastern Europe; The Soviet Union, 1988.
'" 12. F. R. U. S., 1955-1957: voi. 4, Western European Securitţ and lntegration, 1986; voi. 5, The Austrian State Treaţy; The Summit Conference, 1955; The Foreign Ministers Meeting, 1955, 1989; voi. 19, National Securitţ Policy, 1990; voi. 24, The Soviet Union.

, . . Eastern Mediterrean, 1989; voi. 25, Eastern Europe, 1990; voi. 26, Central and South Easterti Europe, 1992. «J;> , 13. F. R. U. S., 1958-1960: voi. 3, National Security Policy, 1996; voi. 10, part I, Eastern Europe; Soviet Union, Cyprus, 1993; voi. 10, part II, Eastern E.urope Region:

Poland, Greece, Turkey, Yugoslavia, 1994.
14. F. R. U. S., 1961-1963: voi. 5, Soviet Union, 1998; voi. 6, Kennedy-Kruscbev Exchanges, 1996; voi. 10, Cuba, Januaty 1961 - Septcmber 1962, 1997"; voi. 11, Cuban Missle risis and Aftermath, 1997; voi. 16, Eastern Europe: Cyprus, Greece, Turkey, 1994.
15. F. R. U. S., 1964-1968:, voi. 15, Germany and Berlin, 1999; voi. 17, Eastern E.urope,Austria, Vinlcind, 1996.
Graham Ross, ed., The horeign Office and the Kremlin: Britisb Documents on Anglo-Soviet Relations, 194145, Cambridge,' 1984.
Gheorghe Gheorghiu-Dej,XlrtVo/t// cuvântări, 2 voi., Bucureşti, 1959-1961. Idem, Raport la cel de-a/111-lea Congres al Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti, 1960. Hofstadter, Richard, ed., Great lssues in American History. A Documentar/ Record, voi. I-II,
1864-1957, New York, 1958. Leiss, Amelia C, with Dennett, Raymond, eds., Euwpean Peace Treaties after World War II:
Negociations and Text ofTreaties with ltaly, Bulgaria, Hungarj, Rumania and tinland, New
York, 1976.] jn'itura de stat de la 30 decembrie 1947 (Documente). Preliminarii militare, consecinţe politice, Mircea Chiriţoiu, ed., Bucureşti, 1997.
Nelson, Michael, ed., Historic Documents on the Presidency 1776-1989, Washington, D.C., 1989. România in anticamera Conferinţei de Pace de la Paris. Documente, Marin Mocanu, ed., Arhivele
Naţionale din România, Bucureşti, 1996.
România and the Warsaw Pact, 1955-1989, 2 voi., Mircea Munteanu, ed., Bucureşti, 2002. România within the Warsaw Pact. Amlrivalence <& Ambiguities 1955-1981. With an Introduction
by Dennis Deletant. (CD). Edited by the Institute for Political Studies of Defense
and Military History, Bucharest, 2002.
Slusser, R. and Triska, }.,A Calendar of Soviet Treaties 1917-1959, Stanford, 1959. Sovieti^area României. Percepţii anglo-americane, loan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop,
eds., Bucureşti, 1993.
Stebbins, Richard P., ed., Documents on American Foreign Relations, 1962, New York, 1963. Stalin, I.V., Cuvântare ţinuta in %iua de 9 februarie 1946 la Adunarea electorală a alegătorilor
circumscripţiei electorale Stalin, din oraşul Moscova, Ed. P.C.R., 1946. Staline, Joseph, Apres la Victoire. Pour un paix durable, Paris, 1949. Stalin, I.V., Problemele economice ale socialismului în URSS, Editura P.M.R., 1952.
Tratatul de la Varşovia, 1955-1980. Culegere de documente. Bucureşti, 1981. Vnesnaja politika Sovetskogo Soju^a: dokumenţy 1 material/y, 12 voi., 1945-1951, Moskva, 1945-
1951. Volokitina, T.V., Islamov, T.M., Pokivailova. T.A., eds., Transilvansku Vopros. Vengero-rumînskii tetritorialski spor I CCCP 1940-1946. Dokumentî, Moskva, 2000. Volokitina, T.V., Muraşko, G.P., Noskova, A.F., Pokivailova, T.A., Moskva i vostocinaia
Evmpa. Stanovlenie politiceskih regimov sovietskogo tipa 1949 — 1953. Ocerki istorii, Moskva, 2002. 1945. România. Viaţa politică în documente, Arhivele Statului din România, loan Scurtu, ed., Bucureşti, 1994. . . ..
312_____^_____LIVIU C. ŢÎRĂU
1946. România. Viaţa politică în documente, Arhivele Statului din România, Ioan Scurtu, ed., Bucureşti, 1996.
1947. România. Viaţa politică în documente, Arhivele Statului din România, Ioan Scurtu, ed., Bucureşti, 1994. 23 August 1944. Documente, voi. 2-4, Bucureşti 1984. f ,'
:v, i ■• ,
c. PRESA >»• •■ " " ' '•
East Europe, New York, 1954-1963.
\Mpta de clasă, Bucureşti, 1952-1958.
Pentru Pace Trainică, Pentru Democraţie Populară, Belgrad, Bucureşti, 1947-1956. ^
Problemele păcii şi socialismului {World Marxist Rotot), Bucureşti-Praga, 1957-1964. \ (
Sdnteia, Bucureşti, 1945-1965. > \
Tbe Current Digest of tbe Soviet Press, New York, 1958-1964. ,
d. LUCRĂRI MEM0R1AUSTICE ']
Acheson, Dean, Present al the Creation: My Years in tbe State Department, New York, 1969. Aliluieva, Svetlana, Twenţy \jetters to a Friend, New York, 1967. ■"'-'■
Idem, Only One Year, New York, 1969. Berry, Burton Y., Romanian Diaries 1944-1947. Edited by Cornelia Bodea, Iaşi, Oxford,
Portland, 2000. »x :

Betea, Lavinia, ed., Maurerşi lumea de ieri. Mărturii despre stalini^iirea României, Arad, 1995. Idem, Alexandru Hârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi lliescn, Bucureşti, 1997. ' r/"
Bohlen, Charles E., Witness to Uistoiy, New York, 1973. -:^m^'^
Brucan, Silviu, Generaţia irosită, Bucureşti, 1992. '
Idem, O biografie între două revoluţii: De la capitalism la socialism şi retur, Bucureşti, 1998. '*'*■'•'""•' Brzezinski, Zbigniew K., Power and Principie: Memoirs of tbe National Securiţy Advise)^lf9Tf-
1981. '
Byrnes, James, Speaking trank/y, New York, 1947. '* '** '
Churchill, Winston S.,Memoirs, voi. 1-6, Boston, 1948-1953. ' ' ' " • •' '"
Ciobanu, Mircea, Convorbiri cu RegeleMihai 1 alRomâmei, Bucureşti, 1991. ' v* " """ Idem, Nimic fără Dumnezeu. Convorbiri cu Mihai I al României, Bucureşti, 1992. ' Idem, Regele Mihai şi exilul românesc, Iaşi, 1994. ' '" "4"1
Colville, John, The Fringes of'Power: Downing Street Diaries, London, 1986. Danielopol, Dumitru G., Jurnal parizian. Documente confidenţiale. Ediţie îngrijită de Valeriu
Florin Dobrinescu şi Niculae Niculescu, laşi, 1995. Deane, John R., The Strânge Alliance: The Story of our Efforts at Wartime Co-operation witb Russia,
New York, 1947.
Eden, Antony, Tbe Reckoning. The Memoirs ofAntony Eden, EarlofAvon, 2 voi., Boston, 1965. Ehrenburg, Ilya, Memoirs: 1921-1941, New York, 1964. Eisenhower, Dwight D., The White hlouse Years: Mandate for Change, 1953-1956, New York,
1963.
Idem, The White hlouse Years: Waging Peace, 1957-1961, New York, 1965. Idem, Cruciadă în Europa, Bucureşti, 1977. ' '•
Georgescu, Adriana,] m început a fost sfârşitul, Bucureşti, 1992.
Gromvko, Andrey, Memoirs, London, 1989. ' v>'
Johnson, Lyndon B., The Vantage Point, New York, 1971. M'! r" "*'•."'■
Jukov, Ghcotghi, Amintiri şi reflecţii, Bucureşti, 1969.
între Washington şi Moscova: România 1945-1965 513
Kennan, George F., Memoirs: 1925-1950, Boston, 1967. •/,.»•, \\\ < >iiifi • <t i l.i / Idem, Memoirs: 1950-1967, Boston, 1972. W*ii m.W.11' ' '
Khruschev, Nikita S., Khrushchev Remembers, Boston, 1970. '■^ . ii\ i ',;)<. >
Idem, Khrushchev Kemembers: The l^ast Testament, Boston, 1974. ', ., ,h,ij ',},' 1.1.,'
Khrushchev Kemembers: The Clasnost Tapes, edited by Jerrold 1. SchechtBt'Opd '•VyaCwbV
Luchkov, Boston, 1990. »/>/,,', r
Kissinger, Henry, Years of Upheaval, Boston, 1982. ^ • , ,Mi,, i
Mac Arthur, Douglas, Reminiscences, New York, 1964. 4i ,51,-' u. -i
Malenkov, Andrei, O moem otse GeoigiiMalenkove, Moskva, 1992 ' ;r,
Marcou, Lilly, Sub Sta/in şi Dej. Memoriile unui om de stânga, Bucureşti, 1998. ,,,,,,.
Minciunovic, Veliko, Moscow Diaty, New York, 1980. Moartea lui Grigore Preoteasa. Catastrofa de pe aeroportul X^nukovo (1957). Amintirile lui Mihai
Nomkov, Bucureşti, 1998.
Molotov Kemembers. lnside the Kremlin 's Politics, Conversadons with Felix Chuev, Chicago, 1993. Nitze, Paul H., Hram Hiroshima to Glasnost. At the Center of Decision - A Memoir, New York,
1989.
Porter, Ivor, Operaţiunea ,/!#/«;»«" Bucureşti, 1991.
Sherwood, Robert E., Koosevelt and Hopkins: An Intimate History, New York, 1948. Sfetcu, Paul, 13 ani în anticamera lui Dej, Selecţie, introducere şi note Lavinia Betea, Bucureşti,
2000.
SănătescLi, Constantin, Jurnal, Bucureşti, 1993. Schuyler, Courtland V.R., Misiune dificilă. Jurnal (28 ianuarie 1945-20 septembrie 1946),
Bucureşti, 1997.
Sulzberger, C.L., A Ijong Rom ofCand/les: Memoires and Diaries. 1934-1954, New York, 1969. Truman, Harry S., Memoirs, 2 voi, New York, 1954-1955. Ţugui, Pavel, Istoria şi limba română în vremea lui Gheotghiu-Dej. Memoriile unui fost şef de Secţie a
CC a PMK, Bucureşti, 1999.

Balogh Edgar, loan Botar, Silviu Brucan, Gali Erno, Mircea Răceanu, Sergiu Verona.
, 1 ' u ,'i 3. CÂRTI >' >'
S U :' M
Adelman, Jonathan R., ed., Communist Armies in Politics, Boulder, 1982. ' '
Adler-Katlson, Gunar, Western Economic Watfare 1947-1967, Stockolm, 1968. """ H ' * 'J Allard, Sven, Russia and tbe Austrian State Treaty. A Case Study of Soviet Pohcy in E.utilfli,
University Park and London, 1986. '" '
Alperovitz, Gar, Atomic Dipkmacy: Hiroshima and Potsdam, New York, 1965. '*'
Ambrose, Stephen, R/re to Globalism. American toreign Policy 1938-1970, Baltimore, 1972. Idem, Eisenhmver: The President, New York, 1984. Andrew, Christopher, Gordievski, Oleg, KGB. The lnside Stoty of lts boreign Operations from
Ijinin to Gorbachev, London, 1991. Andrew, Christopher, Hor the President's Eyes Only. Secret Intelligence and the American Presidency
from Washington to Bush, New York, 1995. Andrew, Christopher, Mitrokhine, Vasili, 1JKGJ5 contre l'Ouest 1917-1991. Im Archtues
Mitrokhine, Paris, 2000.

jil.
Arcidiacone), Bruno, Alle origini della divi^ione europea. Armistitri e Comissioni di controla alleate in Europa Orienta/e 1944-1946, Firenze, 1993.
Arbatov, Georgi A., The System: An lnsinder's IJfe in Soviet Politics, New York, 1992. Aron, Raymond, Peace and War. A Theoty of International Relations, New York, 1967. Idem, The Imperial Republic. The United States and the World 1945-1973, London, 1975. Babakov, A. A., Vooru^jeniye Sily SSSR Posle Voitiy (1945-1986 gs) [Forţele armate ale URSS
după război (1945-1986)], Moskva, 1987.
Baciu, Nicolae, Agonia României 1944-1948, Cluj-Napoca, 1990.
Bagramiam, 1. Kh., Voennaia istoriia, Moskva, 1971. iJ!.ji]. •• ■,-;:■:,!><
Baldwin, Hanson W., Creat Mistakes of the War, New Ye>rk, 1949. Barbul, Gheorghe, Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei, laşi, 1991. Barker, Elisabeth, British Policy in South-East Europe in the Secând World War, London, 1976. Idem, The British Between the Superpoivers, 1945-50, London, 1983. Bardett, C.J., The Clobalist Conflict, 1880-1970: The International Rivalry of the Creat Powers,
London, 1984.
Bălan, Iejn, Regimul concentraţionar din România, 1945-1964, Bucureşti, 2000. Bender, Peter, East Europe in Search ofSecuriţy, Baltimore, 1972. Berend, Ivan T., Central and Eastern E.mvpe 1944-1993. Detour from Periphery to the Periphery,
Cambridge 1996. Besanţon, Alain, Anatomie d'un spectre, IJeconomie politique du socialisme reel, Paris, 1981. Ediţia
românească, Anatomia unui spectru. Economia politică a socialismului real, Bucureşti, 1992. Idem, Originile intelectuale ale leninismului, Bucureşti, 1993.
Bethell, Nicholas, Creat Betrayal. The Untold Story ofKim Philby's Biggest Coup, Lemdon, 1984. Bialer, Seweryn, Stalin's Successors: Ijeadership, Stability and Change in the Soviet Union,
Cambridge, 1980.
Bibo, Istvân, Sziics, Jenei, Intre Occident şi Răsărit, Bucureşti, Cluj, 2000. Bishop, Robert and Crayfield, E.S., Russia Astride the Balkans, New York, 1948. Boia, Lucian, România ţară de frontieră a Europei, Bucureşti, 2002.
Bolkhovitinov, N.N., The Beginnings of Russian American Relations:1775-1815, Cambridge,
Massachusetts, 1975.
Boe)th, Ken, Strategy andEthnocentrism, New York, 1979. Braun, Aurel, Romanian Foreign Policy since 1965. The Politica/ and Military IJmits of Autonomy,
New Yeu-k, 1978. Breslauer, George W., KJmishchev and Bre^mev as \xaders: Building Authoriţy in Soviet Poli/ies,
Le>ndon, 1982.
Brodie, Bernard, Strategy in the Missile Age, Princeton, 1959. Idem, War and Politics, New York, 1973.
Browder, Robert P., The Origins of Soviet-American Diplomacy, Princeton, New Jersey, 1953. Brown, |. F., The New E.astem Europe: The KJrushchev Era andAfter, New York, 1966. Idem, Eastern Europe and Communist Rule, Durham, London, 1988. ,;;.•

Brucan, Silviu, Pluralism şi conflict social. O analiză socială a lumii comuniste, Bucureşti, 1991. ?; Brundu Olla, Paula, ed., Yalta: Un mito che resiste, Re>ma, 1988. •,;
Brzezinski, Zbigniew K., Alternative to Partition, New York, 1965. Idem, The Soviet Bloc. Uniţy and Conflict, Cambridge, Massachusets, 1971. Brzezinski, Zbigniew, Huntington, Samuel P, Politica! Power: U.S.A./ URSS, New York,
1974.
Buhite, Russel D., Decisions at Yalta: An Apprasail of Summit Diplomacy, Wilmingtem, 1988. Bullock, Alan, Hitler and Stalin: Parallel Uves, New York, 1992.
Intre Washington şi Moscova: România 1945-1965 518
Burger, Urlich, Misiunea Ethridge în România, Bucureşti, 2000. ■//•un■■'■)"
Burks, Richard V., The Dynamics of Communism in Eastern Europe, Priceton, 1961. .\ Burlatsky, Fyodor, Khrushcbev and tbe t'irst Russian Spring, New York, 1991. ,. j >.},„ ri
Burnham, James, Containment or Ijberation, New York, 1953. ..1 :
Buzatu, Gheorghe, ed., Actul de la 23 august în context internaţional. Studii şi dqcffottfo:
Bucureşti, 1984. '. '.' .' t ",
Idem, Din istoria secretă a celui de-aldoilea război mondial, voi. L, Bucureşti, 1988. j, ,if. Idem, et ah., Alareşalul Antonescu în faţa istoriei, voi I-III, Iaşi, 1990-1992. ;„ r>i , (.
Idem, ed., România cu şi fără Antonescu, Iaşi, 1991. Idem, România şi războiul mondial din 1939-1945, Iaşi, 1995.
Bytnes, Robert F., US Policy Toward Eastern Emvpe and tbe Soviet Union. Sekcted Essays, 1956-
1988, Boulder, 1989. Campbell. John C, American Policy Toivards Communist F.asteni Eutvpe: The Choices Ahead, Mineapolis, 1965.
Cantril, Hadley and Mildred Strunk, eds., Public Opinion, 1935-1946, Princeton, 1951. Cave-Brown, Anthony, Tbe \uist Hero: Wild' BilJ' Donovan, New York, 1982. Chambers, Frank P., TbisAff of Conflict. The Western World-1914 to tbe Present, Third Edition,
New York and Burlingame, 1968.
Chamberlin, William Henry, America's Second Crusade, Chicago, 1950. Chase-Dunn, Christopher, ed., Socialist State in tbe World System, Beverly Hills, 1992. Chubarian, Alexandr, ed., Stalin 1 kholodnaia vama, Moskva, 1998.
Claudin, Fernando, Tbe Communist Movementfrom Comintern to Cominform, London, 1975. ., :ţ Clemens, Walter C, The Arms Race and Sino-Soviet Relations, Stanford, 1968. *,~
Clissold, Stephen, ed., Yugoslavia andthe Soviet Union 1939-1973, London, 1975. Cohen, Stephen F., Rabinowitch, Alexander and Sharlet, Robert, eds., The Soviet Union since
Stalin, London, 1980. Collins, J. M., American and Soviet Military Trends since tbe Cuban Missile Crisis, Wasington,
D.C.: Center for Strategic and International Studies, 1978. Conquest, Robert, The Creat Terror, New York, 1968.
Constantiniu, Florin, Doi ori doi fie şaisprezece. A început războiul rece în România?, Bucureşti,
1997.
Idem, De la războiul fierbinte la războiul rece, Bucureşti, 1998. Conte, Arthur, h/lta sau împărţirea lumii, Bucureşti, 2000.
Cord Meyer, Henry, Mitteleuropa in Cerman Tought and Action, 1815-1845, Haga, 1955. Courtois, Stephane, Werth, Nicholas, et als, Cartea Neagră a Comunismului. Crime, ternare,
represiune, Bucureşti, 1998. Craig, Cordon A., Loewenheim, Francis L., eds., The Diplomats 1939-1979, New Jersey,
1994. Craig Nation, R., Black Earth, Red Star. A hlistory of Soviet Securit) Policy, 1917- 1991, Ithaca and London, 1992. •
Crankshaw, Edward, Klirusbchev, London, 1966. '
Cretzianu, Alexandru, ed., Captive Rumania: A Decade of Soviet Rule, New York, 1956. " ' Idem, Ocazia pierdută, Iaşi, 1998.
Cronin, Andrey Kurth, Creat Power Polifics and the Struggle over Austria, Ithaca, 1986. Crozier, Brian, Since Stalin. An Assessment of Communist Power, New York, 1970. "
Cummings, Bruce, The Origins of tbe Koreaii War, 2 voi., Princeton, 1990. ' *
Dallin, David J., Soviet t'oreign Policy afier Stalin, Philadelphia, 1961. Dallek, Robert, Tbe American Sţyle of t'oreign Policy: Cultural Politics and b'oreign Affain, New
York, 1983.

Danilov, Alexander, Gorinov, Michael, Leonov, Sergei, et.als, The History of Russia. The

Twentieth Centuiy, The Heron Press, 1996. Davis, Lynn Ethridge, The Cold War Begins. Soviet-American Conflict Over Eastern Europe, New
Jersey, 1974.
Dawisha, Karen, and Hanson, Philip, eds., Soviet-East Bluropean Dilemmas, New York, 1981. Deborin, G.A., Mezţdunarodnye otnosenija I unesenja politika Sovetskago So^nja 1945-1949,
Moskva, 1958.'
De Custine, Marchizul, Scrisori din Rusia. Rusia in 1839, Bucureşti, 1993. Dedijer, Vladimir, \je difi de Tito. Sta/ine et la Yougoshwie, Paris, 1970. Idem, Novi pritoci %a biografi/u Josipa Bro^a Tita, voi. III, Beograd, 1984.
d'Encausse, Helene Carrere, 1j:pouvoir confisque. Gouvernants et gouvernes en URSS, Paris, 1980. Idem, \j. Grand Hrerre. L'Union Sovietique et /'Europe sovietise'e, Paris, 1983. Deibel, Terry L, Gaddis, John Lewis, eds., Containing the Soviet Union. A Critique of U.S. Po/ity,
Washington , 1987. Deletant, Dennis, Ceauşescu şi Securitatea. Constrângere şi disidenţă în Komânia anilor 1965-1989,
Bucureşti, 1998.
Idem, Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-De/ şi statulpoliţienesc, 1948-1964, Iaşi, 2001. De Santis, Hugh, The Diplomacy of Siknce: The American t'oreign Service, The Soviet Union, and the
Cold War, 1933-1947, Chicago, 1980. Dinerstein, H.S., War and the Soviet Union: Nuclear Weapons and the Revolution in the Soviet
Military and Politicul Thinking, New York, 1959.
di Nolfo, Ennio, Vaticano e Staţi Uniţi 1939-1952 (dalie carte diMynm C. Tajlor), Milano, 1978. Divine, Robert A., Rooseve/t and World War II, Baltimore, 1969. ; ■ *,
Djilas, Milovan, Conversation with Stalin, New York, London, 1962. Dobrinescu, Valeriu Florin, România şi organizarea postbelică a lumii, Bucureşti, 1988. Drachkovitch, M.M., ed., Marxism in the Modern World, Stanford, 1965. Droz, Jacques, UEurope centrale. Evolution historique de /'idee de „Mitteleuropa", Paris, 1960. Dulles, Rhea Foster, \je chemin du Teheran. Im Russie et l'Amerique de 1871 a 1943, New York,
1944. Erdmenger, Klaus, Das fo/genscheivere Misswerstâ'ndnis. Bonn und die sowjetische Deutschlandpolitik 1949-1955, Freiburg, 1967.
Eubank, Keith, Stimmit at Teheran, New York, 1985. Feher, F., Heller, A., Hungary 1956 Revisited: TheMessage of a Revolution - A Quarter of a Centmj
iMer, London, 1983. Feis, Herbert, Churchill, Rooseve/t, Stalin: The War They Waged and the Peace They Sought, Princeton, New Jersey, 1957.
Fejto, Ferenc, A History of the People's Democracies, Harmondsworth, 1974. Fenno, Richard F.Jr.,ed., The Yalta Conference, Boston, 1955. t ,
Fifield, Russel H., SoutheastAsia in United States Policy, New York, 1963. Fischer, Mary Ellen, Nicolae Ceauşescu: A Study in Politicalljeadership, Boulder, 1989. , ((Fischer-Galaţi, Stephen, ed., Romanic, New York, 1957. •ion*
Idem, ed., Eastern Europe in Sixties, New York, 1963. , (
Idem, The New Riimania. t'rom People's Democracy to Socialist Republic, Cambriţţge, Massachusetts, 1967. Vit)1
Idem, ed., The Communist Parties ofE,astem Europe, New York, 1979. f i..
Idem, Twentieth Ceituiy România, New York, 1991. , l\\, t
Fleming, Donna D., The Cold WarandHis Origins, 1917-1960, 2 voi., New York, 1961. .,:, .•;
între Washington şi Moscova: România 1945-1965 517
Fleron, Frederic J., Hoffmann, Erik P., Laird, Robbin F., Classic lssues in Somet Policy. t'tr/m Eenin to Bre^hnev, New York, 1991.
Florinsky, Michael T., Russia. A Short Histoty, London, 1971. Floyd, David, Mao against Kljrusbcbev: A Short Histoty of the Sino-Soviet Conflict, New York,
1964.
Idem, Rumania: Russia's Dissident Ally, London, 1965. Fontaine, Andre, Histoin de la guetre fn/ide, 2 voi., Paris, 1965 (Ediţia românească Istoria
războiului rece, voi. 1-4, Bucureşti, 1992-1994). Fox, William T., The Superpowers: The United States, Britain and Soviet Union — Their Kesponsabiliţy
for Peace, New York, 1944. Frank, Nicoleta, O înfrângere în victorie. Cum a devenit România, din Regat, Republică Populară
(1944-1947), Bucureşti, 1992.
Friedrich, Cari J., ed., Totalitarianism, Cambridge, Massachusetts, 1954. Frunză, Victor, Istoria stalinismului în

România, Bucureşti, 1990.
Furet, Francois, Trecutul unei iluzii. Eseu despre idea comunistă în secolul XX. Bucureşti, 1997. Fursenko, Alexander, Naftali, Thimothy, „One Hell of a Cambie": The Secret Histoty of the'
Cuban Missile Crisis, London 1997.
Furtak, Robert K., ed., Elcctions in Socialist States, New York, 1990. '
Gaddis, John Lewis, The United States and the Origins of the Cold War 1941-1947, New York,
1972.
Idem, Kussia, the Soviet Union and the United States: An Interpretative Histoty, New York, 1978. Idem, Stratesies of Containment: A Criticai Apprasail of Poshvar National Security Policy, New
York, 1982. " ;M,,.\.
Idem,T&' Ijing Peace. Inquires Into the Histoty of Cold War, New York, 1987. iifii, : :
Idem, The United States and the End of the Cold War, New York, 1992. .<:■>!;!<
Idem, We Nou/ Knom. Rethinking Cold War Histoty, Oxford, New York, 1997. Gaiduk, Ilya V., Conjronting Vietnam: Soviet Policy ton/ard the Indochina Conflict, 1954-1963,
Stanford University Press, 2003. Gardner, Lloyd C, Spheres of Influences. The Creat Power Partition Europe from Munich to Yalta,
New York, 1993.
Gatrison Walters, E. The Other Europe, Syracuse University Press, 1988. Garthoff, Raymond L., Soviet Strateg)'in the Nuclear Age, New York, 1958. t
Idem, Detterence and Revolution in Soviet Military Doctrine, Washington, 1990. ,
Găti, Charles, ed., The International Politics ofliastern Europe, New York, 1976. Georgescu, Vlad, Politică si istorie. Ca^ul comuniştilor români 1944- 1977, Bucureşti, 1991 Idem, Istoria românilor, Bucureşti, 1992.
Gerth, Hans and C. Wright Mills, eds., VromMax Weber. Essays in Sociology, New Yoik, fW6'. Gilbert, Felix, The End of the Eiuropean Era. 1890 to the Present, New York, 1970. Gilbert, Trond, Moderni^ation in România since World War Tn/o, New York, 1975. """ '
Idem, Naţionalism and Communism in România: The Rise and b'all of Ceausescu's PefStitUlt Dictatorship, Boulder, Colorado, 1990.
Gilpin, Robert, War and Change in World Politics, Cambridge, Massachussetts, 1981.iril " r;-" Giurescu, Dinu C, Cm/emarea Nicolae Rădescu, Bucureşti, 1996. "^ ' «
Glanz, David M., The Militaty Strateg)' of the Soviet Union. A Histoty, London, 1992. >'■' Godson, Roy, The Kremlin andthe l^bor. A Study in National Security Policy, New York, 1977. > Goldman, Eric F., The Crucial Decade - and After. America, 1945-1960, New York, 1960. ';
Goldstein, Joshua S., ljing Cycles. Prosperity and War in the Modern Age, New Haven and
London, 1988.
518_____LIVIU C. ŢÎRĂi;
Gonchaiov, Sergei N., Lewis, John W. and Xue Litai, Uncertain Partners: Sta/in, Mao and the
Korean War, Stanford, 1993. Cordon, Lincoln, et als., eds., Eroding Empire. Western Relations with Eastern Europe,
Washington, D.C., 1987. Cori, Francesca, Pons, Silvio, eds., The Soviet Union and Europe in the Cold War, 1945-1953,
New York, 1996.
Gormly, James L., The Collapse of Grand Alliance, 1945-1948, Baton-Rouge, London, 1987. Gould Lee, Arthur, Crown Against the Sickle. The Stoty of King Michael of România, London,
1950.
Goulden, Joseph C, The Best Years. 1945-1950, New York, 1976. Graebner, Normaţi A., ed., The National Securitу. Its Tbeory and Practice, 1945-1960, New York,
1986. Griffith, William E., Communism in Europe: Continuity, Change, and the Sino- Soviet Dispute, 2 voi., Cambridge, Massachusetts, 1965-1966.
Idem, Albania and the Sino-Soviet Rift, Cambridge, Massachusetts, 1963. ,;.,, .. ., .,,.,. ■
Idem, The.Sino-Soviet Rift, Cambridge, Massachusetts, 1964. ;^,. t,< -,
Gromyko, A.A., ed., Histoty ofDiplomacy, voi. 5, Moscovv, 1975. .fy, ,,j(1>; , &iv.
Idem, Ijetiin and the Soviet Peace Policy, Moscovv, 1980. .,
Hahn, Werner G., Postwar Soviet Politics:The Făli ofZdanov and the Defeat of Moderation, Ithacip,
New York, 1982. ;,
Halecki, Oskar, The Umits and Divizion of European Histoty, South Bend, Indiana, 1962. f~ Halle, Louis J., The Cold War as Histoty, New York, 1967.

Hammond, Thomas T., ed., Witnesses to the Origins of the Cold War, Seatde and London, 1982. Harbut, Fraser J., The Iron Courtain. Churchill, America and the Origins of the Cold War, New
York, 1996. Harrison, Hope M., The Bargaining Power of Weaker Allies in Bipolarity and Crisis: The Dynamics of ' Soviet-East German Kelations, 1953-1961, Columbia University, 1993. Harrington, Joseph F. and Courtney, Bruce, Tweaking the Nose of the Russians: Vify Years of
American-Romanian Relations, New York, 1991. (ediţia românească, Relaţii româno-americane 1940-1990, Iaşi, 2002).
Harriman, Averrell, America and Russia in a Changing World, New York, 1971. Harriman, Averell W., Abel, Elie, SpecialEnvoy to Churchill and Stalin, 1941-1946, New York,
1975.
Hasking, G. A., A Histoty of Soviet Union, London, 1985. Hauser, Beatrice, Western „Containment" Policies in the Cold War: The Yugoslav Case, 1948-1953,
London, 1989.
Hayter, Sir William, The Kremlin and the Embassy, New York, 1966. Hazard, Elisabeth W., Cold War Crucible: United States J-'oreign Policy and the Conflict in România
1943-1953, New York, 1996.
Heer Wittier, Nancy, Politics and Histoty in the Soviet Union, Cambridge, Massachussetts, 1971. Heller, Michel, Nekrich, Alexandr, Uutopie aupouvoir. Histoire de l'URSS - de 1917 â nos jours,
Paris, 1985.
Hermet, Guy, Rose, Richard, Roquie, Alain, eds., „Elections without Choice", New York, 1978. Herz,John H., Internaţional Politics in the Atomic Age, New York, 1959. Herz, Martin F., Bcginnings of the Cold War, Bloomington, 1966. , -?. ><, .•■.•.•*-
între Washington şi Moscova: România 1945-1965
519
Higgins, Turmbull, Soft Underbelly: The Anglo-American Controversy over the Indian Campaign
1939-1945, New York, 1968. Hitch, Charles J., McKean, Roland N., eds., The Economia of Defence in the Nuclear Age,
Cambridge, Massachusetts, 1960.
Hixton, Walter L. George F. Kennan: Cald War Iconoclast, New York, 1989. Hlihor, Constantin, Armata Roşie în România. Adversar, aliat, ocupant, 1940-1948, Bucureşti,
1996.
Hlihor, Constantin, Scurtu, loan, The RedArmy in România, Iaşi, Oxford, Portland, 2000. Hofstadter, Richard, The American Politica/ Tradition and the Men Who Made It, New York,
1948.
Holloway, David, The Soviet Union and the Amis Race, New Haven, 1984. Holloway, David and Sharp, J.M.O., eds., The Warsam Pact: Alliame in Transition?, London,
1984.
Holloway, David, Stalin şi bomba atomică, Iaşi, 1998.
Horelick, Arnold L., Rush, Michael, Strategic Porver and Soviet b'oreign Policy, Chicago, 1966. Horowitz, David, The b'ree World Colossus: A Critique of American b'oreign Policy in the Cold War,
New York, 1965. Huntington, Samuel P., The Common Defence: Strategic Programs in National Politics, New York, 1961. lakovlev, Alexandr, Ce vrem să facem din Uniunea Sovietică. Convorbire cu IJlly Marcou, Bucureşti,
1991.
Ierunca, Virgil, fenomenul Piteşti, Bucureşti, 1990. Ionescu, Ghiţă, Communism in Rumania 1944-1962, London, 1964 (Ediţia românească,
Comunismul în România 1944-1962, Bucureşti, 1995). Idem, The Break-Up of the Soviet Empire in Eastern Europe, London 1965. Isaacson, Walter and Thomas, Evan, The Wise Man: Six briends and the World They Made.
Acheson, Bohlen, Harrit/icin, Kennan, Ijovett, McClay, New York, 1986. , '-.,,>•
Isenberg, Irwin, The Russian-Chinese Rift: Its Impact on World Affairs, New York, 1966. Israelian, V.L., Diplomatic History of the The Creat Patriotic War, 2 voi. Moscow, 1962. jîi.i.-Istoria URSS. Epoca Socialismului, Bucureşti, 1954. i....,,/
Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, Bucureşti, 1959. Jacobsen, Cad G., ed., Strategic Power: U.S.A. / URSS, New York, 1990. Jensen, Kenneth M., ed., Origins of the Cold War. The Novikov, Kennan and Roberts \jng Telegrams of 1946, Washington, D.C., 1991.
Jervis, Robert, Perception and Misperception in International Politics, Princeton, New Jersey, 1977. Johnson, Paul, A History of the Modern World. From 1917 to the 1980s, London, 1983. Jowitt, Kenneth, Revoluţionar/

Breakthroughts and National Development. The Case of România,
1944 - 1965, Berkeley, Los Angeles, 1971.
Idem, New World Disorder. The I jininist Extiction, Berkeley, Los Angeles, London, 1992. Kanet, Roger E., Kolodziej, Edward A., eds., The Cold War as Cooperation, Baltimore, 1991. Kaplan, Karel, Dans Ies archives du Comite Central: Trente ans de secrets du bloc sovi'etique, Paris,
1978. Karbonski, Andrew, Soldiers, Peasants and Bureaucrats. Civil-Military Relations in Communist and Moderni^ing Societies, London, 1982.
Kaser, M. C, Comecom, lntegration Problems of the Planned Economies, London, 1965. Idem, ed., The Economic History of Eastern Europe 1919-1975, voi. 111, Oxford, 1986. Kegley, Charles W. Jr., McGowan, Pat, eds., bonign Policy U.S.A. / URSS, Beverly Hills,
California, 1982.

Kennedy, Paul, The Rise and ball of tbe Creat Powers. Economic Change and Military conflict from
1500 to 2000, London, 1988. Kennedy-Pipe, Caroline, Stalin's Cold War. Soviet Stratesies in F.urope, 1943-1956, Manchester,
New York, 1995.
Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S., Power and Interdependence, Boston, 1977. Kertesz, Stephen, The bate ofEast Central'Europe, Notre Dame, 1956. Kesaris, Paul, ed., CIA Research Reports, The Soviet Union, 1946-1976, Frederick, Maryland,
1982.
Khrushchev, Sergei, Khmsbcbev on Khmscchev, ed. William Taubman, Boston, 1990. Kimball, W. F. And Sovost'ianov, G. N., Soviet- U. S. Re/atio/is 1933-1942, Moskow, 1989. Kimball, Warren, Tbe Juggler: Franklin De/ano Roosevelt as Wartime Statesman, Princeton, 1991. King, Robert R., Minorities Utider Communism. Nationalities as a Source ofTension Among Balkans
Communist States, Cambridge, Massachusetts, 1973.
Idem, History of tbe Romanian Communist Parţy, Stanfotd, 1980. i < '
Kissinger, Henry A., Nuclear Weapons and boreign Policy, New York, 1957. '• > '
Idem, The Necessifyfor Choice: Prospects of American foreign Po/«y, New York, 1961. < """
Idem, Diplomacy, New York, 1994.
Knight, Amy, Bena: Stalin's First IJeutenant, New York, 1993. "« i > u o fi i
Kohler, Foy D., Understanding tbe Russians, New York, 1970. ' v
Kolakowski, Leszek, Mk« Currents of Marxism, voi. I-III, Oxford, 1978. *" • I' Kolko, Gabriel, Tbe Politia of War: The World and United States Foreign Policy, 1943-WI5, New
York, 1968. ' ' " i.V ,s u
Idem, Maiti Currents in Modem American hlistoty, New York, 1976. ') '<"' '
Kolkowicz, Roman, Tbe Soviet Military and the Communist Parţy, New Jersey, 1967. Kolkowitz, Roman, Korbonski, Andrej, eds., Soldiers, Peasants, and Bureaucrats. Civil-Military
Relations in Communist and' Alodemi^ing Societies, London, 1982. Kornai, Jânos, The Socialist System, The Politica! Economy of Communism, Oxford, New York,
2000.
Kort, Michael, The Soviet Colossus. A History ofUSSR, London, 1994. Koch, Scott A., ed., C.I.A. Cold War Records,: SelectedEistimates on the Soviet Union, 1950-1959,
Washington D.C., 1993. Kovrig, Bennett, Tbe Myth of I jberation: East Central Europe in U.S. Diplomacy and Politics since
' 1941, Balrimore^ 1973.
Idem, Of Walls and Bridges. The United States and Eastern Europe, N ew York, 1991. Kubalkova, V., Cruickshank, A.A., Marxism-]leninism and the Tbeory of International Relations,
London, 1980 Kuniholm, Bruce R., The Origins of the Cold War in the Neur East: Creat Power Conflict and Diplomacy in ban, Turkey and Creece, Princeton, 1994. Laloy, Jean, Yalta: Yesterday, Today, Tommorow, translated by William T. Tyler, New York,
1988. La Feber, Walter, The New Empire: An Interpretation of American E.xpansion 1890-1898, Ithaca,
New York, 1963.
Idem, America, Riissia and the Cold War 1945-1966, New York, 1967. Lairson, Thomas D., Skidmore, Davis, International Politica/ E.conomy. The Strugole for Power and
Wealth, Forth Worth, Texas, 1993. Laswell, Harold D., Lerner, Daniel, Rothwell, C. Easton, The Comparative Studies of Elite,

Stanford, 1952. ■—>>,.....v.. .:,,,.,,>.., ,,.,,,.,, .:,,,,•!
Intre Washington şi Moscova: România 1945-1965 521
Lavrishchev, A.,Tumashevsksky, A., eds., Internationa/ Re/ations after Secând World Wat; 2 voi., Moscow, 1962.
Lebeclev, Nicolai, The U.S.S.R In World Politia, Moscow, 1982. Lederer, Ivo J., ed., Russian t'oreign Policy. Essays in biistorical Perspective, New Haven and London, 1962.
Ledvai, Paul, Eagles in Cobwebs, New York, 1969. Idem, The Ki/reaucracy ofTruth. How Communist Covernments Manage the News, London, Boulder, 1981. Leffler, Melvyn P., A Preponderance of Power. National Securit/, the Tn/man Administratton tind the Cold War, Stanford, 1992. Idem, The Specter of Communism: The United States and the Origins of the Cold Wat; 1917-1953, New York, 1994. Leffler, Melvyn P, David S. Painter, David S., eds., Origins of the Cold War, London and New York, 1994.
Lee Wolff, Robert, The Balkans in Oiir Time, New York, 1974. Leon, Pierre, ed., Histoire economique et sociale du monde, voi. 5, Cuerres et crises 1914-1947, Paris, 1977.
Le Rider, Jacques, Mitteleuropa, Iaşi, 1997. Leuchtenbufg, William E., A Troubled teast. American Sodety since 1945, Boston, Toronto, 1983.' Levesque, Jaques, Ijb conflit sino-sovie'tique et /Europe de l'est. Ses incidences sur Ies conflits sovie'to-polonais et sovie'to-mumain, Montreal, 1970.
Idem, URSS et sapolitique internaţionale de IJnine a Gorbatchev, 2e edition, Paris, 1987. , Levy, Robert, Gloria.a decăderea AneiPauker, Iaşi, 2002. ^ , ,t
Liddel Hart, B.H., History of the Second World War, London, 1970. "/' '"'"^
Linden, Cari A., Khrusbcbev and the Soviet \jeadership, Baltimore, 1966. ' ' ' '■', '*
Liska, George, Imperial America: An International Policy ofPrimacy, Baltimore, 1967. ■' ."„" -" Lippman, Walter, The Cold War: A Study of U. S. b'oreign Policy, New York, 1947. "
Lockwood, Jonathan, The Soviet Viciu of US Strategic Doctrine: lmplications on Decision macking, New Brunswick, New Jersey, 1983. Lockwood, Jonathan Samuel, O'Brien Lockwood, Kathleen, eds., The Russian Vietv oj U. S. Strategy. Its Past, Its Future, New Brunswick and London, 1993. Lukacs, John, A New Histoty of the Cold War, New York, 1966. Lukes, Igor, C^echoslovakia between Sta/in and Mitler: The Diplomacy ofHdvard Benes, New York, 1996. Lundestad, Geir, The American Non-Po/icy Towards Eastern Europe, 1943-1947. Universalism in an Area Not of Essential hiterest to the United States, Tromso-Oslo-Bergen, 1978. Lynch, Allen, The Soviet Study of International Re/ations, Cambridge, Massachusetts, 1987. Mac Gregor Burns, James, Roosevelt: The So/dier ofhreedom 1940/1945, London, 1971. Mackinder, Halford, Democratic Ideals and Realiţy: A Study in the Politics of Reconstruction, New York, 1919.
Mackintosh, J.M., Strategy and Tactics of Soviet b'oreign Policy, New York, 1963. Idem,)ug«ernant: The Russian t'orces, 1918-1966, New York, 1967. .,;'. ■ ■.-. •' ,-y.,
Maddox, J .R., The New luţft and the Origins of the Cold War, Princeton, 1973. ,-..! ; ,;:■■, ■{ ■>. ■/'
Maier, Charles S., The Unmasterable Past: History, Holocaust, and German National Identiţy, Cambridge, Massachusetts, 1988. _,.,' ■,}] /.,),»/;
Marcou, Lilly, \je Cominform, la communisme deguerrefroide, Paris, 1977 , ,■!!*.(-!■ V/i
522_____'_____LIV1U C. ŢiRĂU
Markham, Reuben H., Rumania under the Soviet Yoke, Boston, 1949 (ediţia românească, România sub jugul sovietic, Bucureşti, 1996).
Marks, Frederik W., Wind over Sand: The Diplomacy of Franklin Delano Roosevelt, Athens, 1988. Masson, Philippe, L'neguerre totale, 1939-1945, Paris, 1990. Mastny, Vojtech, Russia's Road to the Cold War. Diplomacy, Watfare and Politics of Commmtism, 1941-1945, New York, 1979.
Idem, Tbe Cold War and Soviet lnsecuriţy. The Sta/in Years, New York, 1996. Matloff, Maurice, Strategic Planningfor Coalition Watfare: 1943-1944, Washington. D. C, 1959. May, Ernest, Steinbruner, John and Wolfe, Thomas, History of the Strategic Arms Competition, 1945-1972, ed. Alfred Goldberg, Office of the Secretary of Defence, Historical

Office, March 1981.
Mayers, David Allan, Ceorge Kennan and the Dilemmas of U.S. Foreign Policy, New York, 1988. McAuley, Alistair, Economic Welf are in the Soviet Union, Madison, Wisconsin, 1979. McCagg, William, Sta/in Embattled 1943-1948, Detroit, 1978. McCauley, Martin, Khrushchev and the Development of Soviet Agticulture: The Virgin I^mds
Programme, London, 1976. Idem, Marxism-ljininism in German Democratic Republic: The Socialist Uniţy Parţy (SED),
London, 1979.
Idem, Rusia, America şi războiul rece, 1949-1991, Iaşi, 1999. McCormick, Thomas J., America's Half-Century: United States Foreign Policy in the Cold War,
Baltimore, 1995. McNeill, William Hardy, America, Britain <& Russia: Their Cooperation and Conflict, 1941-1946, London, 1953.
Idem, The Shape of European hlistory, New York, 1974.
Meyer, Gerd, Die somjetische Deutschlandpolitik imjahre 1952, Tiibingen, 1970. Mihvard, Allan, War, Economj andSocieţy 1939-1945, Berkeley, 1967. " '
Mlynâr, Zdenek, Nighţfrost in Prague: The End ofhluman Socialism, New York, 1980. Modin, Yuri, with Jean-Charles Denian and Agniesyka Ziarek, My t'ive Cambridge Friends:
Burgess, Mac]jian, Philby, Blunt and Caimcross, and Their K.G.B. Controller, New York,
1994. Montias, John Michael, Economic Development in Communist România, Cambridge, Masschussetts, 1967.
Morgenthau, Hans J., Politics Among Nations: The Strugsjejor Poiver and Peace, New York, 1993. Morris, Charles R., Imn Destinies, \j>st Opportunities. The Arms Race between USA and the USSR,
1945-1987, New York, 1988.
Mosely, Philip E., The Kremlin and the World Politics, New York, 1960. Nadeau, Remi, Stalin, Churchilland Roosevelt Divided Europe, New York, 1990. Nation, Craig A., Black Earth, Red Star. A History of Soviet Securiţy Policy, 1917-1991, Ithaca
and London, 1992. Nichols, Thomas M., The Sacred Cause: Civil Military Conflict over Soviet National Securiţy, 1917-
1992, Ithaca, 1993.
Nicolson Harold, Diplomacy, New York, 1955. Nielsen, Harvey W., Power and lnsecuriţy. Beijing, Moscoiv & Washington, 1949-1988, Boulder,
1989.
Nisbet, Robert, Roosevelt and Stalin: The t'ailed Courtship, Washington, 1988. Northedge, F. S., Descent brom Poiver. British Foreign Polig, 1945-1973, Edinburgh, 1974. :t,U Nove, Alee, An Economic History of the U.S.S.K, London, 1972.
între Washington şi Moscova: România 1945-1965 523
Nyejoseph S.Jr., ed., The Making ofAmerica'sSoviet Policy, New Haven, 1984.
Onişoru, Gheorghe, Alianţe si confruntări intre partidele politice din România (1944-1947),
Bucureşti, 1996.
Oprea, Marius, Banalitatea răului. 0 istorie a Securităţii in documente. 1949-1989, laşi, 2002. Organski, A.F.K. and Jacek Kugler, The Warljidger, Chicago, 1980. Osgood, Robert Endicot, Ideals and Selj-lnterest in America 's torcign Policy, Chicago, 1973. Ovendale, Ritchie, ed., The t'oreign Policy of the British I^abour Covernments, 1945-1951',
Leicester, 1984.
Pacepa, Ion Mihai, Moştenirea Kremlinului, Bucureşti, 1993. Idem, Cartea Neagră a Securităţii, voi. 1-3, Bucureşti, 1999-2000. Parker, Geoffrey, Western Geopolitical Thought in the Twentieth Century, London and Sidney,
1985.
Patterson, Thomas G., ed., The Origins of the Cold War, Lexington, 1974. Idem, Oii Evety Front: The Making and Unmaking of the Cold War, New York, 1992. Idem, Meeting the Communist Threat. Truman to Reagan, New York, 1988. Pearson, Frederik S. and Rochester, Martin J., Internaţional Relations. The GlobalCondition in the
\jite Tiventieth Century, Menlo Park, California, 1984. Pearton, Maurice, Oii and the Romanicul State, Oxford, 1971. Penrose, E. F., Economic Planning for Peace, Princeton, 1953.
Phillipps, Cabcll, The Truman Presidency: History of a Triumphant Sticcesion, New York, 1966. Philips, Hugh, Between the Revolution and the West: A Politica/ Biography of Maxim \jtvinov,
Boulder, 1992.
Pipes, Richard E., Russia under the Old Regime, London, 1972. Popescu-Puţuri, 1., Zaharia, G., et als., Contribuţia

României la victoria asupra fascismului,
Bucureşti, 1965.
Potter, Davis M., History and American Society, New York, 1973.
Pratt,Jullius W.,A History of United States t'oreign Policy Second Edition, Newjersey, 1965. Prost, Henry, Destin de la Roumanie, Paris, 1954. Quinlan, Paul D., Clash over România: British and American Policies Toward România 1938-1947,
Oakland, 1977, (ediţia în limba română, Ciocnire deasupra României. Politica anglo-
americană faţă de România, 1938-1947, Iaşi, 1995). Idem, ed., The United States and România. American-Romanian Relations in the Tiventietb Century,
Woodland Hills, 1988. Ra'anan, Gavriel D., International Policy tormation in the USSR: tactional „Debates" during Zhdanovcina, Hamden, Connecticut, 1983. Ramet, Pedro, vd.,Religion and Naţionalism in the Soviet Union and East European Politics,
Durham and London, 1989.
Ranelagh, John, Agenţia. Ascensiunea şi declinul CIA, Bucureşti, 1998.
Rapaport, Anatol, The Big Two. S oviet-American Perceptions oftoreign Policy, New York, 1971. Raskin, Marcus G., The Politics of National Security, New Brunswick, Newjersey, 1979. Read, Antony, Fisher , David, The Deadly Embrace. Hitler, Stalin and the Na^i-Soviet Pact 1939-
1941,'Umdon, 1988. Remington, Robin Alison, The W'arsaw Pact. Case Studies in Communist Conflict Resolution, Cambridge, Massachusetts, 1971.
Reveljean-Francois, Cunoaşterea inutilă, Bucureşti, 1993. Reynolds, David, ed., The Origins oj the Cold War in Europe. International Perspective, New Haven
and London, 1994.

Reynolds, David, Kimball, Warren F., Chubarian, A. O., eds., Allies at the War: The Soviet,
American and liritish Experieme 1939-1945, London, New York, 1994. Roberts, Henry L., Rumania. Politica! PnbUms of an Agrarian State, New Haven, 1951. Rodine, Floyd H., Yalta— Kesponsabiliţy and Response, January-March 1945, Lawrence, 1974. Roller, Mihai, Probleme de istorie: Contribuţii la lupta pentru o istorie ştiinţifică a R.P.R., Editura
P.M.R., 1951. România betwcen East and West. hiistorica! Essqys in Memory of Constantin C. Giurescu. Edited by Stephen Fischer-Galaţi, Radu R. Florescu and George R. Ursul, New York, 1982. Rose, Arnold M., The Power Stnicture. Politica! Process in American Socieţy, New York, 1967. ' ' Rostow, W.W., The Stages of Economic Growth, Cambridge, Massachusetts, 1960. '*'
Idem, The Division of Europe after World War II: 1946, Austin, 1982. '":
Roşea, Nuţu, închisoarea de la Sighet acu^ă, Baia Mare, 1991. Rotam, Jipa, et ds., Armata Română în al doilea război mondial, Bucureşti, 1995. Rothschild, Joseph, Întoarcerea la diversitate. Istoria politică a Europei Centrale si de Est după al
Doilea Război Mondial, Oradea, 1997. Rowen, Henry S. and Wolf, Charles, Jr., The lmpoverislxd Superpower. Perestroika and the Soviet
Military Burden, San Francisco, 1990. Rowland, B.M., ed., halance of Power or Hegemony: The lnter-War Monetaiy System, New York,
1976. Rubinstein, Alvin S., Soviet Foreign Po/icy since World War II. Imperial and Global, Cambridge, Massachusetts, 1981. Sainsbury, Keith, The Tuming Point: Roosevelt, Stalin and Chiang-kai-Shek, 1943: The Moskow,
Cairo and Teheran Conferences, New York, 1985. Saiu, Liliana, The Creat Powers and Rumania, 1944-1946. A Study of the Early Cold War Era,
New York, 1992. Sarkesian, Sam S., U.S. National Security. Policymakers, Processes, and Politics, Boulder, London,
1995.
Schapiro, Leonard, The Communist Parţy of the Soviet Union, London, 1970. Schilling, Warner R., Paul Y. Hammond, Paul Y., Snyder, Glen H., eds., Strategy, Politics and
Defence Budgets, New York, 1962.
Schulman, Marshall D., Stalin 's boreign Po/icy Reappraised, Cambridge, Massachusetts, 1963. Scott, H.F., Scott, W.F., The Soviet Ârt of War, Doctrine, Strateg) and Tactics, Boulder, 1982. Idem, eds., Soviet Militaty Doctrine: Continuiţy, tormulation and Dissemination, Boulder,
Colorado, 1988.
Seton-Watson, Hugh, Neither War Nor Peace, London, 1960. ,,}) jy:, mh-y, •■>,-ri; ■ >!

Idem, The East European Revolution, London, 1961. ,X î«jfc rc„>ori.r/X
Seton-Watson, Hugh, The RussianEmpire 1801-1917, Oxford, 1989. ' ■• . > <i • * •■'. ,'. Hr.% Schlesinger, Arthur M., Jr., A Thousand Dajs. John t. Kennedy in the White hlouse, New Yorişj
1965. " ls«
Idem, Crisis and Confidence: Ideas, Power and X^iolence in America Today, Bantam Books, 1969. • ,>• Idem, The Cycles in American blistoty, Boston, 1986.
Scurtu, loan, Monarhia în România, 1866-1947, Bucureşti, 1991. j„
Shafit, Michael, România. Politics, Economia and Socieţy. PoliticalStagnation and SimulatedChanges, London, Boulder, 1985.
Sheinis, Zinovy, Maksim M. IJtvinov: Revolutsioner, Diplomat, Moskva, 1989. Sherry, Michael S., Preparingfor the Next War: American Plans for Postwar Defense 1941-45, New
Haven, 1977.
Intre Washington şi Moscova: România 1945-1965
525
Shulman, Marshall D., Stalin's Foreign Polig Reappraised, Cambridge, Massachusetts, 1963.
Sickle, D. M., ed., The Beria Affair, New York, 1993.
Simion, Aurică, Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei române din august 1944, Cluj-Napoca, 1979. Simon, Jeffrey, Warsaw Pact Forces. Problems of Command and Control, Boulder and London, 1985. Simmons, Robert R., The Strained Alliance. Peking, Pyonyang, Moscow and the Politics ofthe Koreean Civil War, New York, 1975.
Simmonds, George W., ed., Naţionalism in the USSR and Eastern Euwpe, Detroit, 1977. Sivachiev, Nicolai V. and Yakovlev, Nicolai N., Kussia and the United States, Chicago, 1979. Sloan, G.R., Ceopolitics in United States Strategic Policy, 1890-1987, New York, 1988. Smith, Gaddis, American Diplomag during the Second World War, 1941-1945, 2nd Edition, New
York, 1985.
Snell, John S., lltusion and Neccesiţy: The Diplomag of Global War, 1939-1945, Boston, 1963. Sokolovsky, D., Soviet Militaty Strategy, ed. and trans. by H. F. Scott, New York, 1975. Sola Pool, Ihtiel de, Satellite Generals. A Study of Militaty Elites in the Soviet Sphere, Stanford,
1955.
Solov'ev, S.M., ed., Istoriia K/issii s drevnieishikh vremen, 15 voi., Moskva, 1959-1966. Soviet Diplomag and Negotiating Behaviour: Emerging New Context for U. S. Diplomag, Study
prepnred by the Senior Specialist Division, Congressional Research Service, Library
of Congress, Washington D. C, 1979. Spanier, John, Hook, Steven W., American Foreign Polig since World War II, Washington,
D.C., 1995.
Spigler, lancu, Economic Reform in Romanian Industry, London, 1973. Spulber, Nicolas, The Economics of Communist Eastern Europe, Cambridge, Massachusetts,
1957.
Spykman, Nicholas J., America 's Strategy in World Politics, New York, 1942. Stail, 1. V., Marele război patriotic pentru apărarea Uniunii Sovietice, Editura P.M.R., 1950. ,.j, 7 Staar, Richard F., Communist Regimes in Eastern Europe, Stanford, 1964. ' '/
Steel, Ronald, Walter1jppman and American Centuiy, New York, 1999. Steininger, Rolf, Ei/te vertane Chance. Die Stalin-Note vom 10 Măr% und die Wiedervereinigung,
Berlin, Bonn, 1985.
Stepanova, O.L., „The Cold War": a historical retrospective, Moscow, 1982. Stoessinger, John G., The United Nations and Superpowers. United States — Soviet Interactions at the
United Nations, New York, 1966.
ldem,The Might of Nations. World Politics in Our Day, New York, 1990. Stokes, Gale, ed., From Sfalinism to Pluralism: A Documentaty History of Eastern E.urvpe, New
York, 1991. Sudoplatov, Pavel, Sudoplatov, Anatoli, Misiuni Speciale. Arhitectura terorii, Odorheiul Secuiesc, f.a. Sutton, Anthony, Western Tehnology and Soviet Economic Development 1945 to 1965, Stanford, 1973.
Swain, Geoffrey, Swain, Nigel, Eastern Europe since 1945, London, 1993. Swider, Raymond J., Jr., Soviet Militaty Reform in the Tmentieth Centuiy. Three Case Studies,
London, 1992. . i,) t,-^„\ ctrj'r]
Tai-sung An, The Sino-Soviet Territorial Dispute, Philadelphia, 1973. .-,^ :,\\ ;r j.<

Tatu, Michel, Power in the Kremlin from Khrushchev to Kosygin, New York, 1968. :■■>;• \

Taubman, William, Stalin's American Policy: brom Entente to Detente to Cald Wcir, New York, 1982.
Taylor, A. J. P., The Origins ofthe Secnnd World War, London, 1961. .kx-w
Taylor, Maxwell D., The Uncertain Trumpet, New York, 1959.
Taylor, PeterJ., Britain and the ColdWar. 1945 as Geopolitica/Transition, London, 1990. •<,« Tănase, Stelian, Hlite şi societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej 1948-1965, Bucureşti, 1998. Teodor, Pompiliu, ed., Ijrssons of Yaha, Cluj-Napoca, 1998. . .
Terry, Sarah Meiklejohn, ed., Soviet Policy in Eastern Europe, New Haven and London, 1984. Thomas, Hugh, Armed Truce.The Beginnings ofthe Cold War 1945-1946, London, 1986. Tismăneanu, Vladimir, I-antoma lui Gheotghiu-Dej, Bucureşti, 1995. Idem, Arheologia terorii, Bucureşti, 1996.
Idem, Reinventareapoliticului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel, laşi, 1997. Idem, Stalinism for AH Seasons. A Po/itical History of Romanian Communism, Berkeley, Los
Angeles, London, 2003.
Toranska, Teresa, „Them": Stalin Polish Puppets, New York, 1987. Toynbee, Arnold, Studiu asupra istoriei, 2 voi., Bucureşti, 1998. Triska, Jan F., ed., Soviet Communism: Programs and Rales IMiin-Khrushchev 1961-1952-1919, San
Francisco, 1962.
Idem, ed., Dominant Pon/ers and Subordinate States, Durham, North Carolina, 1980. Trofîmenko, Genrich, The U.S. Military Doctrine, Moscow, 1986.
Tucker, Robert C, The Soviet Po/iticalMind. Stalinism and Post-Stalin Change, New York, 1972. Idem, Stalin in Power: The Revolution from Above, 1928-1941, New York, 1990. Turner, Frederik J., The Vrontier in American History, New York, 1920.
Turnock, David, The Romanian Economy in the Twentieth Century, New York, 1986. q'..
Ulam, Adam B., Titoism and the Cominform, Cambridge, Massachusetts, 1952. îj?.
Idem, Fixpansion and Coexistence. Soviet boreign Policy, 1917-1973, Second Edition, New York, 1974. ' <f
Vaksberg, Arkady, Stalin against thejews, New York, 1994. >;■
Valenţa, Jiri, Soviet Intervention in Ctţechoslovakia 1968: Anatomj of a Decision, Baltimore, 1979. 1" Valenţa, Jiri, Potter, William C, eds., Soviet Decisionmakingfor National Securiţy, London, 1984. vanBrabant, J. M., Socialist Economic Integration, Cambridge, 1980. Varga, Eugen, Consecinţele războiului asupra economiei capitaliste, Ed. P.C.R., 1946. Verdery, Katherine, National Ideology Under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceauşescu's România, University of California Press, 1991. Ediţia românească, Compromis şi
rezistentă. Cultura română sub Ceauşescu, Bucureşti, 1994. Verona, Sergiu, Military Occupation and Diplomacy. Soviet Troops in România 1944-1958, Durham
and London, 1992. Vine, Richard D., ed., Soviet-E.ast European Relations as a Problem for the West, New York, London, 1987.
X'nesnjajapolitika Sovetskogo So/u^a, 1945god, Moskova, 1949.
Vucinich, A., Empire of Knoii'ledge: The Academy of Sciences ofthe USSR, Berkeley, 1984. Volgyes, Ivan, The Political Reabiliţy of the Warsaw Pact Armies. The Southern Tier, Durham,
1982.
Volkogonov, Dimitrii, Stalin: Triumph and Tragedy, New York, 1991. Idem, \ jrnin. O nouă biografie, Bucureşti, 1997. Idem, The Rise and tall of the Soviet Empire. Political I jeadcrs from Ijenin to Gorbachev, London, 1999. '
■- ">>'■>•■.■
Walker, Martin, The Cold War. A History, New York, 1994.

Waltz, Kenneth N., Theory of Internaţional Relations, New York, 1979.
Weigley, Russel F., The American Way of Wur. A hlistoty of United States Military Strateg) and
Poliey, Bloomington, 1973. Weihmiller, Gordon R., U.S.-Soviet Summits. An Account of East-West Diplomacy at tbe Top,
1955-1985, Lanham, New York, London, 1986. Wellisz, S.,T/.ie Econotuies of tbe Soviet Bloc, New York, 1964. Weiner, Robert, Romanian Foreign Poliey and tbe United Nations, New York, 1984. Wesson, Robert G., The Russian Dilema. An Political and Geopolitical View, New Brunswick,

Newjersey, 1974. Westad, Odd Arne, Cold Wur and Revolution: Soviet-American Rivaliy and tbe Origins ofthe Chinese
Civil War, 1944-1946, New York, 1993.
Idem, ed., Reviewing tbe Cold War. Approaches, Interpretations, Theory, London-Portland, 2000. Whiting, Allen S., China Crosses de Yalu: The Decision to Enter tbe Koreean War, New York,
1960.
Williams, William Appelman, The Tragedy of American Diplomacy, New York, 1972. Wilmot, Chester, The Strugvle for Europe, New York, 1952. Wohlstetter, Albert J., The Delicate Balance ofTerror, RÂND Publication, P-1472, December
1958. Wolfe, Thomas A., U.S. East-West Trade Poliey. Economic Warfare Versus Economic Welfare, Lexington, Massachusetts, 1973.
Wolfe, Thomas W., Soviet Strategy at the Crossroads, Cambridge, Massachusetts, 1964. Idem, Soviet Power and Eun/pe, 1945-1970, Baltimore and London, 1970. Wolfers, Arnold, Discord and Collaboration, Baltimore, 1962.
ţi'
Wolff, Robert Lee, The Balkans in Om- Time, New York, 1974. 'W
Wolton, Thierry, KLC.B.-ulin Franţa, Bucureşti, 1992. """"
Woodward, Sir Lewellyn, British Foreign Poliey in the Second World War, London, 1968. Worlforth, William C, The Elusive Balance: Power and Perceptions during tbe Cold War, Ithaca,
1993.
Wright, Gordon, Tbe Ordeal of Total War, 1939-1945, New York, 1968. Yakovlev, Nicolai N., istoria contemporană a S. U.A., 1917-1960, Bucureşti, 1963. Yergin, Daniel H., Shatttered Peace. Tbe Origins ofthe Cold War, New York, 1990. Zinner, Paul E.,ed., National Communism and Popular Revolt in Eastern Europe, New York,
1956. Zubok, Vladislav, Pleshakov, Constantine, Insule the Kremlin's Cold War. From S/alin to Khruschev, Cambridge, Massachusetts, 1996.
;il*?-'"S

4. STUDII ŞI ARTICOLE DE SPECIALITATE j>" bi, ,bms;T< ,:i('

Anderson, Sheldon, „A Dollar to Poland is a Dollar to Russia: United States Economic Diplomacy Toward Poland, 1945-1950", East EuropeanQtiarterly, XXVI, no.l, 1992,
pp. 77-108. Aspaturian, Vernon V., „Vulnerabilities and Strenghts of the Soviet Union in a Changing International Environment: The Internai Dimension", Soviet Union, 4, No. 1, 1977,
pp. 17-39.

Idem, „The Stalinist Legacy in Soviet National Security Decisionmaking" in Jiri Valenţa, William C. Potter, eds., Soviet Decisionmaking for National Security, London, 1984, pp.
21-55. Idem, „A Framework of Analyzing Soviet Foreign Policy", in Frederic J. Fleron, Jr., Erik P. Hoffman, Robin F. Laird, eds., Classic hsues in Soviet Foreign Policy. From Imuii to
Hnţlrnev, New York, 1991, pp. 154-180. Alexiev, Alex, „The Romanian Army", in Jonathan R. Adelman, ed., Communist s\rmies in
Politici, Boulder, Colorado, 1982, pp. 149-166. Bacon, Walter M., Jr., „The Military and the Party in România", in Dale R. Herspring and
Ivan Volgyes, eds., Cipil-Military Relations in Communist System, Boulder, 1978, pp. 165-180.
Bălan, Ion, „Internări în lagăre de muncă, 1951", II, Arhivele Totalitarismului, IV, nr.11-12. Betea, Lavinia, „Stenograma discuţiei dintre Gh. Gheorghiu-Dej şi George Călinescu, 2
martie 1960", România literară, nr. 11, 19 martie 2003. Black, Cyril E., „The Pattern of Russian Objectives" in Ivo J. Lederer, ed., Russian Foreign
Policy, New Haven and London, 1962. Boico, Cristina, „Les hommes qui ont porte Ceausescu au pouvoir", Travaux bistoriques, No.
20,1989, pp. 23-32. Borhi, Lazlo G., „The Merchants of the Kremlin: The Economic Roots of the Soviet Expansion in Hungary", CWIUP, Working Paper No. 28, Washington, D.C., 2000. Boshalov, Botis and Vdovichenko Larisa, „Problems of Modelling International Relations",
in Soviet Political Sciences Association. Politicul Theory and Politicul Practice, Moscovv,
1979, pp. 158-171. Burger, Ulrich, „Conflicte profunde şi serioase divergenţe de păreri. Ulbricht şi România în anul 1965", în Romulus Rusan, ed., Anii 1961-1972: Ţările Europei de Est, între
speranţele reformei si realitatea stagnării, Analele Sighet 9, Bucureşti, 2001, pp.667-684. Brzezinski, Zbigniew K., Griffith, William E., „Peaceful Engagement in Eastem Europe",

Foreign Âffairs, XXXIX, No. 4, Spring 1961, pp. 642-654. Cameron Watt, Donald, „Britain, the United States and the Opening of the Cold War", în
Ritchie Ovendale, ed., The Foreign Policy of the British I^bour Govemments, 1945-1951,
Leicester, 1984, pp. 43-60. Idem, „Britain and the Historiography of the Yalta Conference and the Cold War",
Diplomatic History, 13, Winter, 1989, pp. 67-98. Challener, Richard D., „The National Security Policy from Truman to Eisenhower", in
Norman A. Graebner, ed., The National Security. Its Theory and Practice 1945-1960, New
York, 1986, pp. 39-75. Chiper, Ioan, „Consideraţii privind situaţia numerică şi compoziţia etnică a P.C.R. 1921 - 1952", Arhive/e Totalitarismului, VI, Nr. 21, 4/ 1998, pp.25-45. Chirot, Daniel, „Ideolog)', Reality, and Competing Models of Development in Eastem
Europe between the Two World Wars", Exist European Politics and Societies, voi. 3, No.
3, Falii 989, pp. 378-411. Idem, „Ce s-a întâmplat în Europa de Est în 1989?", in Vladimir Tismăneanu, ed., Revoluţiile
din 1989, laşi, 1999, pp. 27-61. Conner, Albert Z., Poirier, Robert G., „Soviet Ground Force Mobilization Potenţial: Lesson of the Past and Implication of the Future", Journal of Soviet Military Studies,
voi. 2, no.2, June 1988. Cristescu, C, „Ianuarie 1951: Stalin decide înarmarea României", Magazin Istoric, nr. 10, Octombrie 1995, pp. 15-23.

d'Encausse, Helene Cartere, „Aux origins du conflict", Revue t'rancaise de Science Politique,
Decembre 1970, pp. 1182-1199 Deletant, Dennis, „The Securitate and the Police State in România: 1948-64", Intelligence and
National Securiţy, voi. 8, No. 4, October 1993, pp.1-25. Idem, „New Ligii t on Gheorghiu-Dej's Struggle for Dominance in the Romanian
Communist Party, 1944-49", The Slavonie and East European Review, voi. 73, No. 4,
October 1995, p. 659-690.
Dulles, John Foster, „A Policy of Boldness", IJfe, XXXII, 19 May 1952, pp. 146-160. Idem, „Challenge and Response in United States Policy", b'oreign Affairs, XXXVI, October
1957, pp. 25-43. Edemskii, Andrei, „The Turn in Soviet-Yugoslav Relations, 1953-1955", CW1HP Bulletm,
No. 10. Evanghelista, Matthew, „<Why Keep Such an Army?>: Khrshchev's Troop Reductions",
CWMP, Working Paper No. 19, Washington, D.C., 1997. Falls, Donald R., „Soviet Decision_Making and the Withdrawal of Soviet Troops from
România", East EuropeanQuarterly, XXVII, No. 4, 1993, pp. 489-502. Fainsod, Mede, „Khrushchevism in Retrospect", Problems of Communism, No.l, 1965, pp.3-
19. Fedorenko, Sergei P., „Soviet Perception of US Threat", in Cari G. Jacobsen, ed., Strategic
Power: USA/USSR, New York, 1990, pp. 72-84. Filitov, Alexei M., „Problems of Post-War Construction in the Soviet Foreign Policy
Conceptions during World vvar II", in Francesca Gori, Silvio Pons, eds., The Soviet
Union and Europe in the Cold IVar, 1945-1953, New York, 1996, pp. 3-22. Fischcr-Galaţi, Stephen, „The Communist Takeover of România: A Function of Soviet
Power", in Ţhomas T. Hammond, ed., The Anatomy of Communist Takeovers, New
Haven, 1975, pp. 310-320. Fischer, Mary Ellen, „The Romanian Communist Party and Its Central Committee: Patterns
of Growth and Change", Southeaster/i Europe/EEurope du sud-est, No. 1, 1979, pp.l-
28. Forestt, Robert, „Romanian-American Economic Relations, 1947-1975", in Stephen
Fischer-Galaţi, Radu R. Florescu and George R. Ursul, eds., România Betweett East and
West. hlistorical Essays in Memory of Constantin C. Giurescu, New York, 1982, pp.385-
414. Fiilcip, M., „L'occupation sovietique en Europe centrale et orientale", Relations Intemationales,
No. 79, automne 1994, pp. 335-346. Galay, Nikolai, „The Economic and Military Division of the USSR", Bulletin of the Institute for
theStudy of the USSR, Munich, December 1962. Garthoff, Raymond L., „When and Why România Distanced Itself from the Warsaw Pact",
C.W.I.H.P. Bulletin, No. 5, 1995, p. 111. Garston, Robert, „The Atlantic Alliance, Eastern Europe and the Origins of Cold War:
From Pearl Harbour to Yalta", in H.C. Allen and Roger Thompson, eds., Contrast
and Connection: Bicentennial Essajs in Anglo-American Histoty, London, 1977, pp. 296-

320. Găti, Charles, „From Cold War Origins to Detente: Introduction to the International Politics of Eastern Europe", in Charles Găti, ed., The International Politics of Eastern Europe, New York, 1976, pp. 3-12.

Idem, „The Democratic lnterlude in Postwar Hungary: Eastern Europe before Cominform", Survey, 28, Summer 1984, pp. 99-134 Gibianskii, Leonid, „The Soviet Bloc and the Iniţial Stage of the Cold War: Archival Documents on Stalin's Meetings with Communist Leaders of Yugoslavia and Bulgaria, 1946-1948", CWIHP Bultetin, no. 10, March 1998, pp. 112-134. Gluchowski, Leo W., „Khrushchev's Second Secret Speech", CWIHP Bulktin, No. 10, pp. 44-49. Granville, Johanna, „Imre Nagy, aka 'Volodya' - a Dent in the Marthyr's Halo", CWIHP Bulktin, No. 5, pp. 22, 24-27, 28, 34-37. Halperin, Morton M., „The Gaither Committee and the Policy Process", World Politics, voi. 13, No. 3, pp. 360-380. Hammond, Paul Y., „Directives for the Occupation of Germany: The Washington Controversy", in Harold Klein ed., American Civil-Military Decisions, Birmingham, Alabama, 1963, pp. 311-464. Harrington, Joseph F., „Romanian-American Reladons during the Kennedy Administration", Exist EuropeanQuarterly, XVII, No. 2, June 1984, pp. 215-236. Harrington, Joseph F., Courtney, Bruce, „Romanian-American Relations during the Johnson Administration", East-E.uropean Quarterly, XXII, No. 2, June 1988, pp.213-232.
Helie, Richard, „The Structure of Modern Russian History", Va/ssiati History, 1977, nr.l. Holsti, Ole R., „Public Opinion and Containment", in Terry L. Deibel, John Lewis Gaddis, eds., Containing the Soviet Union. A Critique of U.S. Policy, Washington, 1987, pp. 20-58. Hughes, Barry, Volgy, Thomas, „Distance in Foreign Policy Behavior: A Comparative Study of Eastern Europe", Midwest]ournal ofPolitical Science (Wayne State University, Detroit, Michigan), XIV, August 1970, No. 3, pp. 459-492. Huntington, Samuel P., „The Clash of Civilizations", Voreign Affairs, 11, 1993, No. 3, pp. 22-49. Kanet, Roger E., „Supepower Cooperation in Eastern Europe", in Roger E. Kanet and Edward A. Kolodziej, eds., The Cold War as Cooperation, Baltimore, 1991. Kasten Nelson, Anna, „President Truman and the Evolution of the National Security Council", The Journal oj American History, Voi. 72, No. 2, September 1985, pp. 360-378. Kennan, George F., „Reflections on Containment" in Terry L. Deibell, John Lewis Gaddis, Containing the Soviet Union. A Critique o/US Policy, Washington, 1987, pp. 15-19. Kimball, Warren F., „The Cold War Warmed Over", The American Historical Keview, voi. 79, No. 4,1974, pp. 1119-1139. Kiraly, Bela K., „The Aborted Soviet Military Plans Against Tito's Yugoslavia" in, Wayne S. Vucinich, ed., At the Brink- of War and Peace: The Tito-Stalin Split in a Historic Perspective, New York, 1982, pp. 273-283. Kokoshin A. and Svechin A., „About War and Politics", Me-^hdunandnaya Zhi^n, 1988, No. 10, pp. 12-24. Kramer, Mark, „Declassified Materials from CPUS Central Committee Plenum: Sources, Context, Highlights", CWIHP Bulktin, No. 11, March 1998, pp. 7- 25. Lederer, Ivo J., „Russia and the Balkans", in Ivo J. Lederer, ed., Kussian b'oreign Policy. Essays in Historical Perspective , New Haven and London, 1962, pp. 417-451.

Leffler, Melvyn P., „The American Conception of National Security and the Beginnings of the Cold War, 1945-48", The American Historical Rei'iew, Voi. 89, No. 2, April 1984, pp. 346-381. Idem, „Inside Eneniy Archives: The Cold War Reopened", t'oreign Affairs, Voi.75, No. 4, July/August 1996, pp 120-135. Lundestad, Geir, „Empire by lnvitation. The United States and Western Europe, 1945-1952", Journal of Peace Research, 23, no.3, 1986, pp. 263-277. Idem, „Hovv (Not) to Study the Origins of the Cold War", in Odd Arnne Westad, ed., Rei'ieiving Ihe Cold War. Appmaches, Interpretations, Theory, London, 2000, pp. 64-80. Lunâk, Petr, „Planning for Nuclear War: The Czechoslovak War Plan of 1964", CW'IHP Bulletin, No. 12-13, Fall-Winter 2001, pp. 289-298. Mackinder, Sir Halford, „The Geographical Pivot of History", in

GeographicalJournal, XXIII,
April 1904, p.421-444. Mark, Eduard, „Charles Bohlen and the Acceptable Limits of Soviet Hegemony in Eastern Europe: A Memorandum of 18 October 1945", Diplomatic History, voi. 3, No. 2,
1979, pp.201-214. Idem, „American Policy Toward Eastern Europe and the Origins of the Cold War, 1941-1946: An Alternative Interpretation", The Journal of American History, 68, 1981, No. 2,
pp. 317-323. Idem, „American Policy Toward Eastern Europe and the Origins of the Cold War, 1941-1946: An Alternative Interpretation", The Journal of American History, 68, 1981, No. 2,
pp. 317-323. Idem, „The War Scare of 1946 and Its Consequences", Diplomatic History, voi. 21, No 3,
1997, pp. 383-413. Idem, „Revolution By Degrees: Stalin's National-Front Strategy for Europe, 1941-1947", CW1HP, Working Paper No. 31, Washington, D.C., 2001. Mastny, Vojtech, „The Cassandra in the Foreign Commissariat: Maxim Litvinov and the
' Cold War", t'oreign Affairs, 54, 1975-1976, pp.366-376. Idem, „We are in a Bind": Polish and Czechoslovak Attempts at Reforming the Warsaw
Pact, 1959-1969, CWIHP Bulletin, no. 11, 1998, pp. 230-250. Idem, „NATO in the Beholder's Eye: Soviet Perceptions and Policies, 1949-56", CWIHP,
Working Paper No. 35, Washington, D.C., 2002. Melbourne, Roy M., „Witness to the Start of the Cold War: The View from România", in
Paul D. Quinlan, ed., The United States and România. American-Romanian Relations
During the Twentieth Century, Los Angeles, 1988, pp.97-104. Messer, Robert L., „World War II and the Corning of the Cold War" in John M. Caroll and
George C. Herring, eds., Modern American Diplomacy, Willmington, 1986, pp. 107-125. Miner, Steven Merrit, „Soviet Ambasadors from Maiskii to Dobrynin", in Gordon A. Craig,
Francis L. Loewenheim, eds., Tbe Diplomats 1939-1979, New Jersey, 1994, pp.609-628. Moullec, Gael, „Centrai Committee Plenums, 1941-1966: Contents and Implications",
CWIHP Bulktin, No. 11, March 1998, pp.26-28. Mueller, John, „Quiet Cataclysm: Some Afterthoughts about World War III", Diplomatic
History, 16, No 1, 1992, pp 66-75. Muraschko, Galina P., Noskowa,Albina F., Wolokitina, Tatjana W., „Das Zentralkomitee
der WKP(b) und das Ende der „Nationalem Wege zum Sozialismus", Jabruch jur
Historische Kommunismusforscbung, 1994, pp. 8-35.

Narinski, Mihail, „Soviet Foreign Policy and the Origins of the Cold War", in Gabriel
Gorodctski, ed., Soviet Foreign Po/icy 1917-1991. A Retrospective, London, 1994, pp.105-110. Nelson, Daniel N., „Recognizing Complexity in Eastern Europe: A Case for Differentiating
among Communist States", South Eastern Eiurope/LEurope du Sud-F.st, 11, No. 2,
1984, pp. 191-208.
Nisbet, Robert, „Roosevelt and Stalin", Modem Age, 1986, voi. 30, No. 2, pp. 103-112. Ostermann, Christian F., The United States, The Ecist German Uprisingo/1953, and the IJmi/s of
Kollback, Working Paper No. 11, CWIHP, Washington, D.C.,1994. Idem, „<This îs Not A Politburo, But A Madhouse>. The Post-Stalin Succesion Struggle,
Soviet Deutschlandpolitik and the SED: New Evidence from Russian, German and
Hungarian Archives", CWIHP Bulletin, No. 10, March 1998. Parish, Scott D., Narinsky, Mikhail M., New Evidence on the Soviet Kejection of the Murshall Plan,
1947: Tipo Reports, Working Paper No 9, Cold War International History Project,
Washington, D.C., 1994. Pechatnov, Vladimir O., „The Big Three after World War II: New Documents on Soviet Thinking about Post War Relations with the United States and Great Britain",
CWIHP, Working Paper No 13, 1995. Idem, „<The Allies are pressing on you to break your \vill...>. Foreign Policy
correspondence between Stalin and Molotov and other Politburo Members.
September 1945 - December 1946", CWIHP, Working Paper No. 26, Washington,
D.C., 1999. Peltz, Stephen, „Changing International Systems, the World Balance of Power, and the
United States, 1776-1976", Diplomatic History, 15, No. 1, 1991, pp. 76-78. Persak, Krystzof, „Stalin as Editor: The Soviet Dictator's Secret Changes to the Polish
Constitution of 1952", CWIHP, Bulktin No. 11. Philips, Hugh, „Mission to America: Maxim M. Litvinov in the United States, 1941-43",
Diplomatic History, 1988, 12, No 3, pp. 261-275. Pokivailova, Tatiana, „1944. Transilvania pe masa Comisiei

Litvinov", Magazin istoric,
XXXII, 1998, nr. 1, pp.59-62. Raack, R. C, „ Stalin Plans for World War 11", Journal of Contemporaty History, 26, April 1991,
pp. 215-227. Rajak, Svetozar, „The Tito-Khrushchev Correspondence, 1954", CWIHP Builetin, No. 12-13, pp. 315-324. Resis. Albert, „The Churchill-Stalin Secret Percentages Agreement on the Balkans, Moscow, October 1944", American Historical Review, 83, April, 1978, pp. 368-387. Reti, Tamâs, „Dependence and Centralization in România 1944 to 1956", Eastern European
Politics andSocieties (EEPS), Voi. 3, No. 3, 1989, pp. 465-499. Richter, James, „Re-examining Soviet Policy Towards Germany During the Beria
Interregnum", CWIHP, Working Paper No. 3, Washington, D.C., 1993'. Rosenberg, David Alan, „The Origins of Ovetkill: Nuclear Weapons and American
Strategy", in Norman A. Graebner,ed., The National Secutiţy. Its Theory and Practice,
1945-1960, New York, 1986, pp. 123-198. Roberts, Henry L., „Russia and America", in Ivo J. Lederer, ed., Miissian Foreign Policy. Essays
in Historical Perspective, New Haven and London, 1962, pp. 577-593. Schlesinger, Arthur M., Jr., „Origins of the Cold War", Foreign Affairs, Voi. 46, No. 1,
October 1967, pp. 22-52.

Schuyler, Courtland V.R., „The View from România", in Thomas T. Hammond, ed.,
Wiinesses to the Origins of the Colii War, Seattle and London, 1982, pp. 123-160. Secaşiu, Claudiu, „Serviciul de Informaţii al P.C.R.: Secţia a Ii-a de Informaţii şi
Contrainformaîii din cadrul Comandamentului Formaţiunilor de Luptă Patriotice
(F.L.P.) - Penetrarea Serviciilor Oficiale de Informaţii (23 august 1944 - 6 martie
1945)", in 6 Martie 1945, pp.146-163. Smirnov, Yuri, Zubok, Vladislav, „Nuclear Weapons after Stalin's Death: Moscow Enters
the H-Bomb Age", CWIHP Bulletm, Issue 4, 1994, pp. 1, 14-18. Spaulding, Robert Mark, Jr., „A Graduate and Moderate Relaxation: Eisenhower and the
Revision of the American Export Control Policy, 1953-1955", Diplomatic History, 17,
nr.2, 1993, p. 223-249. Starobin, Joseph R., „Origins of the Cold War. The Communist Dimension", t'oreign Affairs, Voi. 47, No. 4, July 1969, pp. 681-696. Stoler Mark A., „World War II Diplomacy in Historical Writing: Prelude to the Cold War"
in Gerald K. Heines and Samuel Walker, eds., American toreign Kelations: A
hlistoriographical Weview, Westport, 1981, pp. 187-206. Idem, „A Half Century of Conflict: Interpretations of U.S. World War Diplomacy"
Diplomatic hi ista/y, voi 18, No. 3,1994, pp. 375-404. Tismăneanu, Vladimir, „Gheorghiu-Dej and the Romanian Workers' Party: From De-
Sovietization to the Emergence of National Communism", CWIHP, Working Paper
No. 37, Washington, D.C, May 2002. Ţârău, Virgiliu, „Campania electorală şi rezultatul real al alegerilor din 19 noiembrie 1946 in
judeţele Cluj, Someş şi Turda", in Sorin Mitu, Florin Gogîltan, eds., Studii de istorie a
Transilvaniei. Specific regional şi deschidere europeană, Cluj-Napoca, 1994, pp.204-212. Ţîrău, Liviu, „Dezvoltarea structurilor de putere-ale Partidului Comunist Român în judeţul
Cluj, 1945-1946", Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca (în continuare A.I.l.C),
XXXII, 1993, pp. 273-282. Idem, „Ziarul Scânteia şi războiul rece. Atitudine politică şi limbaj, 1945-1953", Revista Istorică, IV, 1993, Nt. 7-8, pp. 725-741. Idem, „Concepţiile de securitate naţională în politica externă a SUA şi URSS, 1945-1953",
A.I.l.C, XXXIII, 1994, pp. 183-209. Idem, „România şi conflictul sovieto-iugoslav, 1948-1954", A.I.l.C, XXXIV, 1995, pp.
283-294. Idem, „Instaurarea comunismului în România şi evreii", A.I.l.C., XXXV, 1996, pp. 289-302. Idem, „Un episod din istoria războiului rece: Comitetul Naţional Român se adresează
preşedintelui Tfuman - 26 mai X952", A.I.l.C, XXXVI, 1997, pp.297-307. Idem, „Revisiting Yalta: Strategies, Diplomacy and Negotiations at the Crimeea Conference
(4-11 February 1945)", in Pompiliu Teodor, ed. The Ijissons of Yalta, Cluj-Napoca,
1998, pp. 206-216. Idem, „Transilvania la sfârşitul celui de-al doilea război mondial", in Anton Drăgoescu, ed., Istoria României. Transilvania, voi. II (1867-1947), Cluj-Napoca, 1999, pp. 1597-1642. Idem, „Percepţii americane

privind situaţia religioasă din România, 1944-1946", Studia
Vniversitatis Babes-Bo/yai. Theologia Catholica, XLV, Nr. 2, 2000, pp. 3-17. Idem, „luliu Maniu şi Constantin I.C. Brătianu comemoraţi la lstanbul, în ianuarie 1956",
A.I.l.C, XL, 2001, pp. 327-340. Vesa, Vasile, „Locul României în „jocul procentajelor" din 9 octombrie 1944", in Vasile
Boari, ed., Studii politice, Cluj-Napoca, 2002, pp.161-173.

Volokitina, Tatiana, „Organizarea postbelică a României în proiectele sovietice", Arhivele
Totalitarismului, V, nr. 15-16, 1997, pp. 18-28 Weathersby, Kathryn, „<Should We Fear This?>. Stalin and the Danger of War with
America", CW1HP, Working Paper No. 39. Weiner, Robert, „Albanian and Romanian Deviance in the United Nations", Eust E.urpeati
Quarterly, VIII, No. 4, 1972, pp. 65-90. Werblan, Andrej, „New Evidence in the Early Cold War: The Conversation between
Wladyslaw Gomulka and Joseph Stalin on 14 November 1945", CWIHP, Bulletin
No. 11, 1999. Wessell, Nils H., „Soviet Vievvs of Multipolarity and Emerging Balance of Power", Orbis,
voi. 22, No. 4, 1979, pp. 784- 796. Wettig. Gerhard, „Stalin and German Reunification. Archival Evidence on Soviet Foreign
Policy in the Spring of 1952", The HistoricalJournal, 37, 1994, No.2, pp.411-419. Williams, William Appleman, „The Cold War Revisionist", in Frederic J. Fleronjr., Eric P.
Hoffman, eds, The Conduct of Soviet h'onigt Policy, New York, 1980, pp. 255-261. Zubok, Vladislav M., „Khrushchev and the Beriin Crisis (1958-1962)", CWIHP, Working
Paper No. 6, Washington, D.C. 1993. Idem, „The Collapse of the Soviet Union: Leadership, Elites, and Legitimacy", in Geir
Lundestad, ed., The hali of Creat Powers: Peace, Stabiliţy, and Ijcgftimacy, Oslo, 1994, pp.
166-170. Idem, „Soviet Intelligence and the Cold War: The ‚Small' Committee of Information, 1952-1953", Diplomatic History, voi. 19, No. 3, 1995.
'■*(, I
t, I '
' *' ,'i*
' ' îl i .
ii <»
' 'V , '
. i < ,>,;■*
Abedikov, Grant M. 168 Academia Civică, Fundaţia 13 Acheson, Dean 129, 177-178, 18t 200, 222-223, 226, 230-231
- NATO 221 > i
- perimetrul defensiv 220
- planul Acheson-Lilienthal 193 >'• -România 309,346
Adler-Karlson, Gunar 234, 513
Africa 33, 197,399
Aksyutin, Yuri 135
Alaska 197
Albania 235, 357, 385, 422
Aleutine, Insulele 219, 230
Alexander, ArthurJ. 251
Alfordjonathan 157 \ ," ",
Alilueva, Svetlana 120,159,259 ' ','."]'
Allard, Sven 391 , ', .' '),
Almond, Gabriel A. 64 /,,,,'
Alperovitz, Gar 130,174 , "J, ,
Ambrose, Stephen E. 131, 147, iH$419,
432 u. v , |
America Latină 198 ' An, PakDen 357 y-(, , /
An, Tai-sung 402 Andrew, Christopher 513, 235

(cu Gordievski, Oleg) 174-175, 235,
321,331,355,385,406
(cu Mitrokhine, Vasili) 497, 513 Andropov, luri 497 Anescu, V.
(cu Bantea, E., Cupşa, 1.) 274 ■ ■ ■ Anglia (vezi Marea Britanie) Antonescu, Ion 279,316 Apostol, Gheorghe
464-465, 473-474 Araszewski, Thomas 115 Arbatov, Georgi A. 377 Arcidiacono, Bruno 173,297,291,319 Armata
Roşie (vezi URSS) Arendt, Hannah 364 Argman, Zev (ministrul Israelului în
România) 457-458 """
Aron, Raymond 69, 132-133, 254-255, 360,
428
- despre războiul rece 17, 122 Asia 33,190,197, 208, 218-220, 229-230 Aspaturian, Vernon V. 410 Auschnit, Max
339
Australia 197 , „„
Austria 190, 198, 306-307, 422 , i Axa (vezi la poziţiile aflate în rebpe «u
subiectul)
B
Babakov, A.A. 259, 370-371 <37\,404)
Baciu, Nicolae 279 >
Bacon, Walter M. 469
Bacu, Dumitru 355
Bagramian, I. Kh. 317 î
Baldwin, Hanson W. 55 \
Ball, George 437,443 >
Balog, Edgăr 354
Banca pentru Reconstrucţie fi Dezvoltare
27
Bandung 419 Barbul, Gheorghe 279 Barker, Elizabeth 52, 121, 123, 145, 225,
268, 285, 288, 331 Barnes, Harry G. (Ambasadorul SUA în
România) 473, AIA Barraclough, Geoffrey 7 !l';"
Bartlett, C.J. 18 • ^ i!h !
Baruch, Bernard 128,193 " « l ' ' Bădescu, Ilie ' '
(cu Ungheanu, Mihai) 279 Bălan, Ion 358 Bârlădeanu, Alexandru 308, AIA, 494
- turneu în Europa de Vest, 1959 485-486 '
- negocieri la Moscova, 1960 487 Belgia 173,198
Belgrad 342, (Declaraţia sovieto-iugoslavă^
iunie 1955) 458 Bender, Peter 408 Berend, Ivan T. 243, 389-390, " '
536
LlVIU C. ŢÎRĂU
celelalte referiri vezi
295, 302-304, 304, 306,
Beria, Lavrenti Pavlovici 247, 257, 349
364-368, 375 Berie, Adolf 292 Berlin (pentru
Germania) Berry, Burton Y.
310-311, 339 Berry, MJ. 378-379 Besancon, Alain 45, 351 Betea, Lavinia 13, 308, 454, 468, 471, 481,
483, 486, 494 Bcthell, Nicholas 235 Bialer, Seweryn 368 ' . ' <J
bipolarismul postbelic 18-19 > ' ' f Birmania 247 Blanton, Thomas / /, 354 Bibo, Istvan
(cu Sziics, Jeno) 143, 514 Bierut, Boleslaw 191,357,390 < ' '
Bishop, Robert 325
(cu Crayfield, E.S.) 269 Bodnarenko, PintiJie 332 Bodnăraş, Emil 257, 321, 339-340, 458,
464-466, 469, 475, 488
- Hruşciov 459, 471-473
- retragerea trupelor sovietice 473-474 Boffa, Giuseppe 133 . <..-.,. „ j,;„Vl Bogdan, Corneliu
"<;.
(cu Preda, Eugen) 27 ■}{).. ■sj:;1;f;n.r<: Bogomolov, Oleg 494 Bohlen, Charles E. 62, 91, 107, 109, 110-
111, 116, 129, 137, 187, 290, 300, 302,
368 A;
-Kennedy 437 • ■ \

-Stalin 158 , ,
Bohr, Niels 174 , „
Boia, Lucian 281 , I f
Boico, Cristina 472, AIA % (
Bolkhovitinov, N.N 34 j
Boncescu, George 310 jt (J
Booth, Ken 40,137 Borhi, Laszlo G. 329 Boshalov, Boris
(cu Vdovichenkf), L insai ^6Ş
J
Bovvman, Isaiah 86 Brandt, Willy 486 f,
Braun, Aurel 479,496 Brazilia 197 Brătianu, Constantin 1. 355
•I
h -l) '«<>'!•
h
I I
Brătianu, Gheorghe 355
Brejnev, Leonid 385,402,410,^/0
- doctrina Brejnev 391 Bretton-Woods 27, 105
Brodie, Bernard 39, 417, 417, 429-430, 430
Brooking Institution 436
Brown, James F. 169, 394, 404, 406, 456,
486 Brucan, Silviu 13, 336, 336, 454, 463, 463,
468, 471, Al A, 502, 508 Brundu Olla, Paolla 114 Brus, W. 384, 388, 403, 481 Bruxelles (Tratatul de la-4 martie
1947) 220 Brzezinski, Zbigniew K. 168, 191, 240,
243, 248, 322, 327, 327, 329, 338, 341,
351, 384, 388-389, 395, 397-399, 405,
407, 409, 453, 453, 479, 480, 487, 492,
492, 496
(cu Grifitth, William E.) 444
(cu Huntington, Samuel) 18, 39-40, 363 Bucureşti 262,^343
Budapesta 342-343 ....."
Budionîi, Simion 170
Buhite, RussellD. 113
Bukovski, Vladimir 490
Bulganin, Nikolai A. 248, 253 ' ' " ' '
Bulgaria 70, 175, 179, 189-190, 239-240,
257-258, 269, 280, 282-283, 299, 301-
303, 307, 319, 322, 327, 338, 350-351,
407, 422
Bullock,Alan 504 ■'.'"■■.■ <
Bullit, WiUiam C. 55, 84-85, 137 >V ,< Bundy, McGeorge 437, 437-438, 445 ■> : Burger, Ulrich
301,304,332,496 :• Burgess, Roy 260 Burks, Richard V. 395 Burlatsky, Fyodor 377 iba
Burnham,James 360-361 :j--.! '
Burns, James Mac Gregor 52, 56, ?P-71,
80,106,119 ' [„,i,,..:
Buzan, Barry 149 Buzatu, Gh. 275-276, 278, 316-317, 317,
325
(cu Chiriţoiu, Mircea) 13 Byrnes, James F. 112, 117, 129, 171-172,
178, 187, 196, 200, 269, 298, 300, 305,
297-303
- România 298, 310-311 """„,','" " •"-""■ Byrnes, Robert F. 45,421 """"" •"-"-"
între Washington şi Moscova: România 1945-1965
537
C
CAER (Consiliul pentru Ajutor Economic
Reciproc) 239, 403-404, 409, 480 Cambodgia 422 Campbell, John C. 169, 205, 232-233, 266,

427, 445, 447, 454, 454 Canada 198,208
Carr, Edward Hallet 8, 142, 142, 374 ..,!,',«,■, Carta Atlanticului 26-27, 53 , t ■)!
Castro, Fidel 438 .,,-!:, .
Cave-Brown, Anthony 333 .■iir.'r\
Călinescu, George 483 Ceauşescu, Ilie 275
(cu Constantiniu, Florin, lonescu, Mihai
E.) 275
(cu Tucă, Florian, lonescu, Mihai E.,
Duţu, Alexandru) 275 Ceauşescu, Nicolae 476, 482, 496-497 Cehoslovacia 189-190, 198, 202, 235, 239-240, 248, 252, 257-258, 280-281, 283,
327, 338, 348, 350-351, 391, 404, 407,
484 CEL (Comitetul pentru o Europă Liberă)
237
Cepica, Alexej 257
Cervenkov, Vulko 357, 390 ~'^,o , „, Ceylon 422 p, a .
Challender, Richard D. 413 ',„*;
Chamberlain, Hanson W. 55 ,., » 1 Chambers, Frank P. 26-27 ,)t.,,
Chase-Dunn, Christopher 502 ,;-* Chateau de la Muette 260 China 19, 36, 59, 190, 198, 219, 230, 385 Chiper, loan 274,331
(cu Constantiniu, Florin, Pop, Adrian)
277, 295, 325
Chirot, Daniel 502, 507, 507 Chişinevski, losif 335, 464, 473, 476 ; ., . Chubarian, Alexandr 135 Chuev, Felix (vezi Molotov) Churchill, Winston S. 53, 55, 112, 129, 291-: 295
- acordul procentajelor 106-107,270 (,if - Europa de Est 103, 145, 291, 291 ■,
- Fulton 184 -Grecia 295
- lalta 113 , ^ nv,',,>| .Axur
\i-i-
- invazia germană în URSS 73 ■
- la Moscova (august 1942) 79
- pântecele moale al Europei 87-88
- politica faţă de URSS 77-78, 101, 103,
195
- Polonia 105-106
-România 269, 288, i%?, 291-294
- Roosevelt (moartea lui) 120-121 -Teheran 91-93 (;
Cipăianu, Gheorghe 16
Ciuceanu, Radu 277 ^ , •
Ciu, Enlai 365 4 (
Ciupea, loan 358 ,
Clark-Kerr, Sir Archibald 83
-România 302-303 Clark, Tom 212 Claudin, Fernando 167 .'
4
Clausewitz 376 , ,
Clay, Lucius 186 t
CJayton, William 107, 186, 200,30^ ' (' Clemens, Diana Clemens /13 Clemens, Walter C. 401 "
Clifford, Clark 193-194, 437 ' ' l|
Clissold, Stephen 387, 399 '
Coaliţia Naţiunilor Unite 20, 29, 72, 145
- Declaraţia de constituire 45-47 Cohen, Stephen F.
(cu Rabinowitch, Alexander, Sharlet,
Robert) 368
Colvilte, Sir John 129,293 Cominform (Biroul Informativ al Partidelor Comuniste şi Muncitoreşti) 239-240, 245,
262, 338, 341-343, 356, 387, 389 Conquest, Robert 264 Conner, Albert Z.
(cu Poirier, Robert G.) 251-252 Constantinescu, Miron 335, 464-465, 476 Constantiniu, Florin 280, 470 Conte, Arthur 111-112,116 , .

Corbu, Nicolae 352 , , ,
Coreea 198,219,
- războiul 228-230, 255-256, 261- ' ' , Cosma, Neagu 279 , Courtois, Stephane (et als) 243
: t , Crankshaw, Edward 368, 377 Crawford, William 450,455-466 Cretzianu, Alexandru 267, 270, 287, 319 Cripps, Stafford 52, 285
Cristescu, C. 257-258 ' ,'
538
L1V1U C. ŢÎRĂU
Croce, Benedetto 9 Cronin, Andrey Kurth 391 Crozier, Brian 364 Csogor, Lajos Cummings, Bruce 255 Cutler, Robert 437
D
Daicoviciu, Constantin 455 ' " ' Dallek, Robert 44, 57, 59, 119, i84,4H
Dallin, DavidJ. 368 ' '
Danemarca <
- Partidul Comunist 261 Danielopol, Dumitru D. 338, 339 Danii ov, Alexandr (et als) 243
Darien 115 '
Davies, Joseph E. 62-63, 83 ' ' ',
Davis, Lynn Ethridge 148, 289, 2&, &8-
299,302 ' ; „ , '
Deane, John R. 55, 80, 91 1 \ ^ (|1! Deborin, G.A. 133 ' (1)(^' ,
De Chastelain, Gardyne 288 de Custine, Marchizul 34 Dedijer, Vladimir 338, 342-343, 387, 467 d'Encausse, Helene Carrere 239, 242-243,
255 Deibel, Terry L.
(cu Gaddis, John Lewis) 128 Deletant, Dennis 13, 16, 318, 321, 332,
332, 336, 340, 354, 354, 464, 493 de Launay, Jacques 317 ...-.O
Demeter,Jânos 354 tvj-w.: ;
de Santis, Hugh 131, 138, 193-194 >>) de Tocqueville, Alexis 33, 499 Hvuitiu:j Diebold, Williamjr. 216
^»w,-= ,;.
Dimitrov, Gheorghi 191,338 ' ':-'u'■'> Dinerstein, Herbert S. 132, 263, 369 <--' di Nolfo, Ennio 306
"-' ■'"
Djilas, Milovan 139, 139, 268 Dobrinescu, Valeriu-Florin 276,320 """■' Dobrinin, Anatoli 497 '•"'1""
Doncea, Constantin 325,479 " J(:s' Donovan, BiU 183 ",'f •"1'îtw'i'1
- România 289-290 . 'iU^ 'mi;l'ln Donovan, John C. 431 ,.',,^, "..." * """" Draper, Theodore 113 " '"
'
Drăgan, Iosif Constantin 278-279 Drăghici, Alexandru 464, 469 Droz,Jacques 144 'IJ/i
Duculescu, Victor 276 li?i
Dudley, A.A. (ministrul Legaţiei britailfcSSt»
România) 485 """ '"
Dulbrow, Elbridge 290 v:% ■■
Dulles, Alan 444 ■
Dulles, John Foster 39, 238, 302, 299-300,
362, 411, 416, 417, 419, 420, 426-427 -
- descurajarea gradată 429, 431-432
- represalii masive 411-413 ' -România 300, 470, 475, 477 '"
Dulles, Rhea Foster 34 f ' '
Dunn, Frederick Sherwood 68,151 Dunn, James Clement 107, 25>0 Duroselle,Jean Baptiste 132 ' '
Edemskii, Andrei 386
Eden, Anthony 53, 86, 97, 129, 416
- înţelegerea cu Gusev (mai 1944) 103 Egipt 247
Ehrenburg, Ilya 159
Eisenhower, Dwight D. 129, 229, 238, 362,
397, 411-415,' 412, 417, 420, 435-436,
440
-Churchill 412
- Geneva (întâlnirea la înalt nivel, 1955) 420-421,422
- Hruşciov 420-422, 434-435

- Naţiunile Captive, Declaraţia 1959 434
- politici flexibile faţă de Europa de Est
427-428, 431-434, (punţi către Europa de Est) 435
- Proiectul Solarium 414-415
- Raportul Gaither 432-433 '-xt-Uui.)
- România 359-360, 461 ' .7'->wC
- Studiul Fulbright 433 ri.mirO
- U2 435 >>?i-Elsey, George (vezi Clifford, Clark) *•:' , Epîşev, Ambasadorul sovietic în Rbininia
463,463 !'ri
Erdmenger, Klaus 361 ? "-'■<'■ "'■ > yu-} Estabrook, Robert 266 ■•■" "■U'J
Intre Washington fi Moscova: România 1945-1965
539
Ethridge, Mark 300-301 Eubank, Keith 57 Europa 33,154,208,225,261-262 Europa de Est 142-145, 205-206, 269-271, 364
- dezvoltare economică 480-481
- nomenclatura 407-408 ; - sovietizare 280-284
Europa Liberă (Radio) 235-236, 424-425, 425-426
Fainsod, Merle 368 ' '
Falls, Donald R. 470,
Fedicikin, Dmitri Georgevici 321-322, 332,
355
Fedorenko, Sergei P. 137, 361 Feher, F.
(cu Heller, A.) 365 Feis, Herbert 53, 55, 92-93, 115, 129, 145,
170, 173,292 t i,'H, . -
Fejto, Francois 190, 243, 404 .,., ,u, , i Fenno, Richard F. 112 , . ,..j,,,,j
Fifield, Russel H. 420 ,,",/,",
Filipine 197-198,230 ' ^
Filitov, Alexei M. 159, 161, 163-164 , -: Finlanda \89-l90, 357, 416, 422, 444 ; Fischer, Marry EUen 329, 335, 336, 492 Fischer-Galap, Stephen 12, 270, 329, 334-
335, 334, 344, 404, 455, 468, 470, 487,
492, 494
- în România 455
Fleming, Donna F. 130,255,415 "' Fleron, FredericJ.
(cu Hoffman Eric P., Laird, Robbin F.)
132 Floyd, David 256-257, 400, 409, 480, 484,
486-487 FMI (Fondul Monetar Internaţional) 27,
105 Foner, Eric *•'
(cuGarratyJohn A.) 130,207 «oiu Fontaine, Andre 132 r.sut'O
Ford Foundation 430,47,7 Sî.
FomgnAffcurs 128, 191, 429, 429, 432i'M4,
444
Foreign Office (vezi Marea Britanie) ; Forestt, Robert 359 \
Forrestal,James 148-149,213 ;,-. - .,.. , Forster, William Z. 35 > .■■/■
Fox, William T. 18
Frank, Nicoleta 304 ; , . , . -
Franţa 198,203,206,239,261
- capitularea din 1940 51,67
1 ' - decăderea din rangul de mate putere 19,32 ' J.»' .-. .•
-Europa de Est 144-145
- decăderea din rangul de mare putere 19, 32
- Indochina 230, (Dien Bien Phu) 419 J>! - Partidul Comunist 261
- putere economică 23-25
- intelectualii de stânga 253-254 Friedrich, Cari J. 364
Frunză, Victor 335, 335 Fuchs, Klaus 174 < '- • '
Furet, Francois 254 '.

Fursenko, Alexander , . <
(cu Naftali, Thimothy) 501 ■ Fiilop, Mihâly 316 , i t .
G
Gaddis, John Lewis 28, 34, 57, 58, 62-63, v, 102-103, 106-107, 109, 117, 119, 122,
131, 134, 136, 142, 142, 149, 154-156, K 182, 184-185, 195, 199, 207, 210, 219, ' 228-230, 255, 270, 286, 411,
414-415,
417-419, 424, 427, 434, 440-441, 443,
446, 500, 500-501, 504
(cu Etzold, Thomas H.) 197-199, 212-
214, 219, 221-224
Gafencu, Grigore 307 \.,<n •
Gagarin, Iuri 439 ' *'
Gaither, Comitetul 431-433 '•-'"*" : " Galay, Nikolai 369, 380 '• >< '
Gandhi, Mahatma 247 Gantenbein, James (însărcinatul cu afaceri
al Legaţiei SLJA în România) 359 Gantman, Vladimir 409 Gardner, LIoyd C. 131, 189 -
Garst, Rosvvell 463 li ;. ţ .
Garston, Robert 79, 189 .,t « . V '
540
Liviu C. Tîrău
Garthoff, Raymond, 11, 37, 206, 249-250,
266, 361, '369-370 Gaston-Marin, Ghcorghe 451 GATT (Acordul General pentru Tarife şi
Comerţ) 27 Gayduk, llya V. 442 geopolitică 27-28, 33, 69-70, 149-152, 196-
200,205,399
Georgescu, Adriana 333, 333 , "
Georgescu, Teohari 334-335,336 ^ Goergescu, Vlad 492, ,,
Geremek, Bronislaw 408 , -s
Germania 87
- decăderea din rangul de mare putere
- Europa de Est 49, 144-145 ,,,, -NATO 261 ',,",-. .,,.,
- Pactul Ribbentrop-Molotov 49 .-
- Partidul Comunist 261 ,.?.)
- pierderi în al doilea război mondial 29
- putere economică 23-25 >.■'•]
- refacere economică 198,203 •;
- relaţii în cadrul Axei 20 Gerson, Louis L. 426 Gheorghiu-Dej, Gheorghe 258, 266, 273,
313, 321, 324, 334-336, 483-484
- Bodnăraş 458, 463, 472
- China 483-484
- Congresul al II-lea al PMR (decembrie
1955) 463
^ - Congresul al XX-lea al PCUS 464-^ 465,483
- Congresul al XXII-lea al PCUS 484 , ^ Constantinescu, Miron 476
* - Gomulka 496
- Hruşciov 457, 468, 471-472, 483, 486,
492-493
- industrializare 483
- relaţiile cu sovieticii 334, 339-340, 342-344, 343, 348-350, 352, 355-357,
n.j. 479-480
- retragerea trupelor sovietice 459, 459,
470-473 -SUA 339,463,475
- Tito 340-341, 342-343, 352, 468, 472 -Ungaria (1956) 468-469 ■ ■-..
- unificarea Universităţilor Babeş şi
Bolyai 482
Gibianskii, Leonid 239-240, 276, 333 ' Gibson, Archie 332 Gilbert, Felix 193 l "
Gilbert, Trond 506 " '" ' "
Gilpin, Robert 238,501 ' '" ' Giurescu, Dinu C. 280, 302, 304\ Glanz, David M. 182,251,372 '. t " Glasul

Patriei 466-467 Glenjohn 439
Gligor, Virgil 463 :}
Gluchowski, Leo W. 393,396 Goldberger, Nicolae 324 . , „„ , -t
Goldman, Eric 128, 361 , , ;„'.;
Goldstein,Joshua S. 127 >
Gomulka, Wladislaw 191, 242, 257, 395 Goncharov, Sergei N. ;
(cu Lewis, John W. şi Litai, Xue) 244\
258 , ,
Gonciaruc, Piotr 332 i /, t,
Goodwin, Richard 437 v^ \ \ Gorbaciov, Mihail 127 " "î. i !
Gotdon, Lincoln 206, " i '
Gormly, James L. 299 > • '" ' " '• < Goşu, Armând 490 -' '" ^ 'l!
Gottwald, Klement 257,390 ' -' "■•' Goulden,Joseph C. 37 ' '"
GPU (Serviciul Sovietic de
Externe) 167 f
Grabsky, Stanislaw 106 Graebner, Norman A. 129,417 Granviile, Johanna 396 " "
Grecia 106,173,190,195-196,198,261 , Greciko, A.A. 391, 403, 410 Greenfleld, Kent Roberts 80 Grewjoseph C.
107, 125-126, 137, 296 ., Griffith, W.E. 394,400 Groenlanda 197 . ;j
Gromîko, Andrei A. 35, 102, 134, 162-163,
\G5, 275, 367, 501, H
Grosset, Alfred 133 Groza, Petru 269, 304, 308, 311, 313, 33Ş,
325, 332, 334-335, 339-340, 465-466 V4 Guatemala 21 \
Gusev, Fedor 103
între Washington şi Mostra: România 1945-1965
541
H
Hainworth, H.C. (seţtetar al Legaţiei
britanice în Romănn^460 Hahn, Werner G. 247 . (.;„„,>).
Halecki, Oskar 143 -„ L.q
Halle,LouisJ. 19,129,499,499 ,Vi ,;r::v,jl Halperin, Morton 432,432 >.\„„5
Hamburg 205 ■■■;',
Hammond, Paul Y. 131,155,226-227 ' Hanson, Philip 384
Hammond, Thomas T. 192, 295 i
Harbut,FraserJ. 61, 131 Harriman, W. Averell, 93-94, 95-96, 129,
\lb-\ll,370
■■• - (cu Abel, Elie) 60, 103, 115-116, 158, 296, 301-302, 307
- acordul procentajelor 106
- - Europa de Est 111, 117, 301-302, 450-451
- Hruşciov 447-449 -Kennedy 437
- misiunea Harriman-Beaverbrook 75-76
- Moscova, august 1942 79 -Polonia 101-102
- România 302, 306-308, 448-449, 451 ; Harrington, Joseph F. 448,456
(cu' Courtney Btuce J.) 271, 272, 304,
313-314, 358-359, 419, 427-428, 443,
445, 447, 450A51, 463, 485 Harrison, Hope M. 367 Hasking, G.A. 29 Hauser, Beatrice 236 Hazard, Elizabeth W.
272, 290, 295, 299-
300, 302-303, 306, 325, 333, 425 Hazard, John N. 77 Hay,John26 - \f[
Ha'yter, Sir William 48,370 \\\\ j,I;, Hegemann, Margot 276 ,;. ; s j„
Helie, Richard 31 Heller, Michael
(cu Nekrich, Alexandr) 28-29 ?
Henderson, Loy 137
HerzJohnH. 149 mi:] ,.• l'iA
Herz, Martin F. 129,113-174 >i
Hich, Charles J. W
(cu McKean, Roland N.) 441,447 >f
Hickerson, John D. 86, 108-109, 309, 309 Higgins, Hugh 132 Higgins, Trumbull 88,283 ..■>>,',■,.■. Hilsman,

Roger 437 !i;;I: j .
Hiss, Alger 175 ■■'* .'■+<'
Hixton, Walters L. 209 ^""
Hlihor, Constantin 280
(cu Scurm, Ioan) 470, 474 Hodja, Enver 357 ""
Hofstadter, Richard 33,411, Holman, Adrian 309 Holloway, David 174-175, 250, 257-258
370-372 .'"":""[,
Holsti, K.J. 70 , ' ' l>
Holsti, OleR. 444 .•:""
Hoit, Robert T. 425 ' / . ,
Hoopes, Townsend 426 Hoover, J. Edgar 212 Hopkins, Harry 53,107,173,296, Horelick, Arnold L.
(cu Rush, Michael) 370 Horowitz, David 130,255,415 Howard, Harry N. 326 Hoxha, Enver 357,390 Hruşciov, Nikita Sergheevici, 253, 273, 350,
367, 501, 506
- Austria (Tratatul de Stat asupra) 458,
460
, -Berlin 437, 437 ■-;.'" .^■::. ■ .;
-CAER 384,447,487 :',.-(: .•■■;■•--Câmp David 401,434 "' ■ :' -China 399-402, 400 A ■•■ ' ' :
- coexistenţa paşnică 157, 375-3176; 500 ■"* - Congresul al XXI Mea 405
- Coreea (războiul) 256
■ - Cuba (criza rachetelor) 377 ',!,*!
- destinderea relativă 366-367
- doctrina nucleară 368-374, 403-404
- Eisenhower 392, 422, 434-435
• - Geneva (întâlnirea ia înalt nivel, 1955) ,_,. 392,422 , u A
,ţ, - grupul antipartinic 382 ;
'"■' - liberalizare politica 363,405-406 v
[- Lumea a Treia 375
- reforme 378-385
- România 448, 454, 458-459, 481, 489.
- Basarabia 494
- Gheotghiu-Dej 343, 458, 460
542
1
- retragerea trupelor sovietice 459-460, 460,'471-474
- Transilvania 482-483, 494
- sateliţii est-europeni 390-392, 397-399, 404-406, 409, 467, 480
- Stalin (despre) 73, 120, 159, 166, 259,
393, 406 -SLIA 401
- Tito 386-388, 397, 399, 458-459, 467,
477
- Ungaria (intervenţia din 1956) 395-397
Hruşciov, Serghei 377-378 . ,
Hughes, Barry
"(cu Volg)-, Thomas) 452,452 " "" ' ' Huli, Cordeli 76-77, 89-90, 93,101, 290
- România 289
- sferele de influenţă 103, 106-107 Huntington, Samuel P. 261, 441,441
- falia civilizaţiilor 22
I
Iakovlev, Alexandr 127 > '
Ialta, Conferinţa 11-117,265,268-269, 283,
297,299 v i
lancu, Gheorghe 16 Iaz'kova, A.A. 276 Ieronim, Ioana 16 Ierunca, Virgil 355 Ignatiev, Semion Denisovici 262
Iliescu, Ion 12
- împotriva reacţiunii studenţeşti 476
- unificarea Universităţilor Babeş şi Bolyai 482

Immertnan, Richard H. 427
India 247,357,399 \ ',,']'.','
Indochina 442 , .. ., ... ■
Indonezia 247,399,4/2 ^ ' ',' ' '"
Inozemţev, Nikolai 376 .
Inverchapel, Lordul 195
Ionescu, Ghiţă 12, 270, 336-337, 337, 344,
344, 352, 404, 457, 465, 468, 470, 470,
479, 484, 486-487 Iordania 422
Iran 179-182,190,193,198 • ' ' Irlanda 422 •' "
Isaacson, Walter
(cu op, 226, 230, 436A37
Isenberg, Irvvin 400 Israelian, V.L. 133,275 Italia 198,207,306,319,422
- Comisia Aliata de Control 173 ' -Partidul Comunist 261-262
- putere economică 23-25 ; * ludin, Pavel 343 ■■■•■'■ Iugoslavia 248,306,385,399 '■ -•
lq>estia 398,401 \. -.:'■■■
Jacobsen, Cari G. 40,43 ' ! .in
Japonia 198,230
- decăderea din rangul de mare putere 19
- Partidul Comunist 357
- pierderi în al doilea război mondial 29
- putere economică 23-25
- relaţii în cadrul Axei 20
- relaţiile cu URSS 48 ; Jar, Alexandru 465 .,. Jdanov, Andrei A. 167,247,341
- România 318
-teoria celor două lagăre 45, 245 Jensen, Kenneth M. 195 Jervis, Robert 18 t
Jivkov, Todor 390 Johnson, Eric 94-95 Johnson, Louis 226 ,
Johnson, Lyndon B. 449, 452
-Europa de Est 449,451-452 Johnson, Paul 420
Johnson, R.A. 403 ' !
Joja, Athanase 282 Jovvitt, Kenneth 12, 24-27, 31-32, 330, 335,
337, 337, 344, 405A07, 456A57, 487,
489, 492 Judt, Tonz 133 Jukov, Gheorghi 120, 134 170, 371, 422 '
K -
Kădărjânos 390 Kaganovici, Lazar M. 482 Kahn, Herman 501 Kapiţa, Piotr 174

Kaplan, Karel 257
Kardelj, Edward 191 , , ,,,-,,,f
Kaser, M. 409 , .. *,&.(,
Kasten Nelson, Anna 222 , ,,.,i
Kaufmann, William W. 429 }
Kavtaradze, Serghei 348 Kelley, Robert F. 137 Kennan, George F. 37, 55, 95, 129, 137, 302-303, 364, 428, 428
- containment 185, 199-200, 208-214, 218-220,222,225,228
; - Europa de Est 109-110, 188, 193, 303, 444
- România 347-348, 348
- Telegrama Lungă 128, 184-185 Kennedyjohn F. 266,421
-Berlin 437-438,448-449 ,
- Cuba 438-439 , ,,
- establishment 436-437 ,. . r
- Europa de Est 444-447 -,, • i - Europa de Vest 443 i
- Hruşciov 438 * ' >,
- Lumea a Treia 438, 445 u, \'
- noile frontiere 436 ,,, ' ;,
- România 448 -strategie 436-439,441,443
Kennedy, Paul 18, 23-24, 27, 29, 30, 32,

383,441
Kennedy-Pipe, Caroline 136 Keohane, Robert O. 501
(cuNyeJosephS.) 19 Kersten, Chariey (amendamentul) 237-238 Kertesz, Stephen 270 ..,..;■ ... ., iv
Kesaris, Paul 225, 252, 256, 371 „„„„;"","" Keynes, J.M. 24 ',vş;v „■'
KGB/NKVD 262, 332-334 Kim, Ir Sen 255-256 Kimball, W.F. 55,57,60-61, 113, 131 Kindleberger, Charles 200
King, Robert R. 12, 273, 329-330, 457 Kiraly, Bela K. 259 Kissinger, Henry 18, 175, 429- 430, 430,
440-441,441 Knight, Amy 366 Kokoshin, A. (l
(cu Svechin, A.) 361 ^ Kolakowski, Leszek 402 , ry Kolko, Gabriel 43, 80, 147 ". ih)mi
(cu Kolko, Joyce) 130, /% Wîflij
m-
Kolkowicz, Roman 241, 368-369, 410,
Komintern/OMl 62, 168-169, 325, 333
Konev, Ivan 317,403
Kornaijânos 241, 351, 403
Kort, Michael 22,382-383 „<t '
Kostov, Traiko 242
Kovalev, Serghei 391
Kovrig, Bennett 107, 109, 156, 186, 211,
215, 236-238, 362, 397, 412, 424-425,
427, 444, 446
Kozlov, Frol 409 i * ■
Kozlova, V.A.
(cu Mironenko, CV.) 135 wf , '
Kramer, Mark 385 . < > >
Kravcenko, Victor 254 u , i '
Kremlin (vezi URSS) >, ■ ■ . ,H Kubalkova, V.
(cu Cruickshank, A.A,J 1S7 t Kuniholm, Bruce R. 179M0 ' ' , , , < Kurasov, Valentin 251 Kurceatov, lgor 378
Kurko, Gyârfâs 354 (<■• , ,
Lache, Ştefan
(cuŢuţui, Gheorghe) 275 LaFeber, Walter 27, 48, 130, 227, 261, 419 Lairson, Thomas D.
(cu Skidmore, David) 24, 27 Laloy, Jean 114 .
Lange, Oskar 102 Lane, Arthur Bliss 146, 192-193 Laos 422 Larrabee, F.S. 365 Latham, Ernest 16, 331
Lavrentiev, Anatoli I. 324, 348 .
Lavrishchev, A. , ,
(cu Tumashevsksky, A.) 133 Lăncrăjan, Ion 335 Leahy, William D. 72, 86, /12, 289 Lebedev, Nicolai 35
Ledeta,lvo).42,215,328 Lee, Arthur Gould 269 Leffler, Melvyn P. 71, 138, 138, 151, 153-
154, 172, 179,204 Leiss, Amelia C.
(cu Dennett, Raymond) 307
544
LIV1U C. ŢÎRĂU
Lenin, V.I. 35, 120, 157, 374, 376, 500 .{■■ Leon, Pierre 24,30-31, <i
Le Rider 144 "i>
Le Rougeteljohn 294,302,540 Lester, Charles (secretar al Legaţiei SUA în
România) 461-462 Leuchtenburg, William E. 130, 361 Levesque, Jacques 43, 132, 145, 243, 394-
396, 396-397, 448, 470, 487, 492 Levy, Robert 13, 318, 336, 339-341, 354,
'354
Liberia 21
Liberman, Evsie 384, 495 M \n.
Libia 422 .'..:.>(■<!«■.
Liddel Hart, Basil H. 83, 317-318 viw* IJfe, Revista 411, AM ') fltfau,»
Liga Naţiunilor 26, 49, 50-51 " •<•!«<'i
Lilienthal, David 226 >)
Linden, Cari A. 368,374,385 "
Lippmann, Walter 38, 92-93, 128-129, 196-
197,200,560,428
Lisabona (Conferinţa NATO, 1952) 261 Liska, George 126, 128 Litvinov, Maxim 88, 123-125, 160-161,

281,314,316 Lockwood, Samuel Jonathan 250
(cu O' Brien Lockwood, Kathleen) 37,
370 Loevvenheim, Francisc L.
(cu Langley, Harold D. şi Jonas,
Manfred)' 61, 78 Londra (vezi Marea Britanie)
- Conferinţa Miniştrilor de Externe (septembrie 1945) 170-171, 178, 298-299, 326
- Conferinţa Miniştrilor de Externe (noiembrie 1947) 204
Loth, Wilfried 132,361 Louis, William Roger 61 ' A <ff ' ;
Lozovski, S.A. 316 "" » ■
Luca, Vasile 334, 336, 340 fil Lukacsjohn 129, 176,270 Lukes, Igor 327 Ijimea Revista 492
Lumea a Treia 364 uni*' ,j
Lundestad, Geir 131, 141, 142, ¥
189-190, 200, 221, 270, 302-30?
Lungu, Corneliu Mihai !
(cu Retegan, Mihai) 469 'a'
m n I
<>, 'li/ ,, fi > > m/ >i ,) J { l 1.) f> i
'
Lustick, lan 9 Luxemburg 198 i
Liinak, Petr 372
Lynch, Allen 133, 192, 521, 373, 379 Lyons, Gene M. (cu Morton, Louis) 431
■ f
M
MacArthur, Douglas 63, 219, 229 -MacDermot, D.F. (ministrul Legaţiei
britanice în România) 460-461 MackintoshJ. Malcolm 132, 179,253-254,
261, 390, 398
Mackinder, Sir Halford 27-28, 33, 152, 205 MacLean, Donald 260, 309 MaddoxJ.R. 131 Magherescu, Gheorghe
279 Mahan, Alfred T. 27 Maiski, Ivan 51-52, 53, 73, 88, 134, 160,
163-164,281,314,322 Malaxa, Nicolae 312, 339 Malenkov, Andrei 374 Malenkov, Gheorghi 245, 246-247, 257,
343, 350, 365,'368, 373, 374, 375, 382,
395-396, 476
Malinovski, Rodion I. 318, 410 Maniu, luliu 302-303,315,324,555 !:J>i Manuilski, D. 316
"""
Mao, Zedong 255, 399-400, 400 Marcou, Lilly 127, 239-240, 262, 389 v':'[Marea Britanie
"s")"
- Operaţiunea "Autonomus" 288 *'
- CPP (Comitetul pentru PlanuiSte Postbelice) 153,287 : '°~'
■•> Europa de Est 144-145, 205 :'u"
► decăderea din rangul de mare putere 19,32,195
- Foreign Office 51, 77-78, 153, 195, 265, 288
1 - intervenţia împotriva ELAS în Grecia 107
Partidul Comunist 261, 357 pierderi în al doilea război mondial 29
- planuri postbelice 153-154
- putere economică 23-24, 26
- relaţiile în cadrul Coaliţiei Naţiunilor Unite 21,45-48
Intre Washington şi Moscova: România 1945-1965
545
- România 271, 285, 287-288, 300-303,
309, 326, 344-346, 460-461
- retragerea trupelor sovietice 474-475 Marer, Paul 384, 404
Mark, David E. (diplomat american în
România) 349-350, 349-350 Mark, Eduard 136, 169, 180-181, 289, 300,
325, 328, 338, 338 Markham, Reuben H. 269, 332 Marks, Frederick F. 57 Marshall, George 187, 195-197, 199-200,
212,214
Masson, Phillippe 20 Mastny, Vojtech 73-74, 81-82, 86, 103, 123,

125, 132, 136, 202-203, 256-257, 260-
263, 270-271, 285-286 Matloff, Maurice 84, 86 Matthews, H. Freeman 290 Maurer, Ion Gheorghe 338-340, 470, 474,
490, 494 May, Ernest
(cu Steinbruner, John, Wolfe, Thomas)
370
Mayer, Charles S. 503-504 '"■
Mayers, David Allan 209 Mănescu, Corneliu 450, 489 i ' M Mârza, Iacob 16 <; ' !
McAuley, Alistair 381-382 "■ i, -i'■.'!
McCagg, William O. 30, 132, 1Wt$t0 "V'-McCauley, Martin 365, 368, 380 • " MccGwire, Michael 190
n'^ I
McCloyJohnJ. 437 '
McCormick, Thomas J. 136 <!' • McNamara, Robert 436
- doctrina ripostei flexibile 39, 373, 439-440, 442
McNeill, William Hardy 55, 129, 142, 143 Melbourne, Roy M. 295, 298, 309, 311, 314 Melnikov, Ambasadorul URSS în România
457
Menemencioglu, Numan 287 ,, , t\
Memoria, Fundaţia 13 "•{<'■,•!
Meyer, Gerd 361 j 1i(i rf c
Meyer, Henry Cord 144 / , . '
MGB (Ministerul Sovietic al
Statului) 262-263 Michaels Dean, Vera 216 Michaud, Norbert D. 383 Mikoian, Anastas 75,94,167 ,
.I
Mikolajczyk, Stanislaw 103, 115 •■■■ Millward, Alan 25-26 :■..
Minciunovic, Veliko 362, 375, 387,467 Miner, Steven Merrit 442 Mitchell, B.R. 508 -..,■,
Mitteleuropa 144 - /
Mlynár, Zdenek 410 Modin, Yuri (et als) 174 ir,.jjj7«
Moghioroş, Alexandru 465 ;..,' .j-j,;',,. / Moisiuc, Viorica 274
Molotov, Viaceslav 52, 74, 83, 93-94, 95-96, 101, 121, 134, 171-173, 246, 257, - 322, 350, 365, 366-367, 375, 382, 476
- Conferinţa de la Londra (septembrie 1945) 175-176,298-300
- Conferinţa de la San Francisco 118-119
" - Coreea (războiul) 256
- declaraţia din 2 aprilie 1944 267-268, 288,315
: - Londra şi Washington (mai-iunie ■■■, 1942) 79
., - Planul Marshall 201,203-204 , - războiul rece 125-126,160 • - România 267-268, 298-299, 324, 473
- Stalin (despre) 159, 166-167 Mongolia 357 Monnet,Jean 186
Montias, John Michael 12, 351-352, 480,
494, 506
Morgenstern, Oskar 430, 430 Morgenthau, Hans 8, 17, 47, 70-71
- despre războiul rece 17, 126
- Secretar al Trezoreriei 94-95
- dezmembrarea Germaniei 98-100 Moscova (pentru celelalte referiri vezi
URSS)
- Conferinţa Miniştrilor de Externe (octombrie 1943) 88-90, 94
- Conferinţa Miniştrilor de Externe (decembrie 1945) 171, 178-179, 182, 301-304
. - Conferinţa Miniştrilor de Externe
(martie-aprilie 1947) 187, 196-197 Moskalenko, Mareşalul 410 >■,
Moullec, Gael 385 Muellerjohn 126
Muraschko, Galina P. , <)
(cu Noskovva, Albina F., WoloţaQnp, Tatjana W.) 340
546
LIVIU C. ŢÎRĂU
Murgescu, Costin 491 Murray, J.D. (ministrul Legaţiei britanice în România) 479,485
N

Nagy, Ferenc 305
Nagy, Imre 355, 396, 396, 468
Nanu, Frederic 315
Narinski Mikhail M. 135, 203, 341, 362
Nation, Craig R. 49-50, 132, 157, 260, 372
Nehru,JawaharIal Pandit 247
Nelson, Oto General 148
Nepal 422
New York 237
- Conferinţa Miniştrilor de Externe (decembrie 1946) 307
Nichols, Thomas M. 403-404 , Nicolson, Harold 72 • <
Niebuhr, Reinhold 63, 65 Nielsen, Harvey W. 401 ' ' '"
Niculescu-Mizi'l, Paul 454, 471, AIA, 495 Nikolski, Alexandru (Grunberg, Boris) 332,
333
Nikonov, Serghei 332 Nisbet, Robert 57 Nistor, loan Silviu 278 Nitze, Paul H. 208, 225-226, 228, 231, 413,
431-433
- director al PPS 412-413 ' '
- Kennedy 437 > Nixon, Richard M. 434, 434
Nolte, Erns 132 , ',
Northedge, F.S. 362 Noskowa, Albina 334 Nove, Alee 32, 379-380, 383 Novikov, Nikolai 134, 201-203 ; ■
Novocerkask 384 Novotny, Antonin 390, 409
O < '
Obrejeanu, Grigore 563 Ochab, Edward 257,395 Okinawa 218,220 Olanda 198
cfi »' t "
Onişoru, Gheorghe 279
ONU 27,91,113,121,220,422,428
- Dumbarton Oaks 105
Oprea, Marius 13 ;>,•■;■, .î»!'
Organski, A.F.K. ■■■•'"■ -%; ' *
(cu Kugler, Jacek) 364 ' "■'■'■'""
Osgood, Robert Endicott 66, 429, 429 ' OSS 303
Ostermann, Christian F. 362,366 ' \
Ostpolitik 486 ' ' ' '
Ostroumov, N.N. 258 '"
OTV (Organizaţia Tratatului de la Varşovia
- vezi şi Pactul de la Varşovia) 390, 391, 396, 400, 409
- CPC (Comitetul Politic Consultativ) 403-404, 403
- Conferinţa CPC, 24 mai 1958 (scăderea efectivelor armatelor est-europene şi retragerea
trupelor sovietice din România) 471
Pacepa, Ion Mihai 167, 486,4,8$, 492 Papacostea, Şerban 280 Pakistan 399 . i
Papu, Edgar 278 - , , '.
Parker, Geoffrey 152
Paris
- Conferinţa Miniştrilor de Externe (aprilie-mai 1946) 171, 186,
- Conferinţa de Pace 181, 187, 306-308,
338-339
- Conferinţa la înalt nivel, 1960 (eşuată) 435
- Mişcarea pentru Pace 253
- NATO (reuniunea din decembrie 1965) 452
Parish, Scott D. 203
Parrish, Thomas 128
Paterson, Thomas G. 131, 136, 189, 194
Pauker, Ana 313, 318, 324-325, 334, 336,
340, 484 Pătrăşcanu, Lucreţiu 242, 298, 318, 334-
335, 338, 340, 456 Pârvulescu, Constantin 325, 465 PCR (Partidul Comunist din România) 286

547
Pearson, Frederic S. ,
(cu Rochester, Martin J.) 19 Pearton, Maurice 271 Pechatnov, Vladimir O. 135-136, 160-162,
164, 166, 171,299,322 Pelin, Mihai 466, 486, 486 Pekz, Stephen 18 Pentru Pace Trainicii, Pentru Democraţie
Populară, 352, 356, 357,387 Persak, Krystzof 353 Pescadores, Insulele (vezi şi Quemoy şi
Matsu) 419 „■. ...;.,,,..
Pessi, Viile 357 ....-„vV -
Pecrescu, Titel 467
Petrov, Generalul 318 ■■:■•■-■■.';
Pfaff, William 142 < ,', s
Philadelphia 237 , .., ..,.,. . ..
Philbv, Kim 235 „; ;■. .; '.,:,.,;
Philips, Hugh 165 .',,,'
Pieck, Wilhelm 357 • ..... ■-. , >.. .j .
Pigott, Montagu C. (însărcinatul cu, afaceri
al SUA în România) 354... „•• ■ ;,);,; Pipes, Richard E. 43 , „-, ',., 'u
Piteşti, Fenomenul 355 PMR (Partidul Muncitoresc Român — vezi
şiPCR) 257
- Conferinţa din octombrie 1945 336
- Congresul al II-lea (decembrie 1955) 456
- Declaraţia din aprilie 1964 451, 490, 495
- disensiuni şi facţiuni la conducere 465-467
- Frontul Democratic 353-354
- număr de membri 329-331, 407
- Plenara Biroului Politic din august 1955 471-472
- Plenara CC din martie 1956 464
- Plenara CC din iulie 1957 476
- Plenara CC din iunie 1958 479
- Plenara CC din noiembrie 1958 480
- Plenara CC din noiembrie-decembrie 1961 273, 334, 335, 484
- Plenara CC din aprilie 1968 335
- relaţiile cu sovieticii 334,336-337, 339-
341, 353-355, 492-493, 493 PNL-Tătărescu 312 PNŢ (Partidul Naţional Ţărănesc) 311,312
Podgornîi, Nikolai 385 •
Pokivailova, Tatiana 316 Polenberg, Rjchard 130 Politt,Harry 357
Polonia 189-190, 198, 202, 235, 24©, 257,260,265,404 • •
- guvernul în exil 102-103
- Comitetul de la Lublin 103, 105, 1*4-
115,317,327 »
- industrializare 351-352 " -KGB/NKVD 321
- Partidul Muncitoresc Unit Polonez 257, 322, 330-331, 337-338, 394-395, 407
- represiune politică 355 -sovietizare 280-282,325,327
- 1956 387 Pop, Ionel 466
Porter, Ivor 288, 294, 303, 332
Portugalia 197-198,422
Popescu, Dumitru 335
Popovici, Titus 335
Potsdam, Conferinţa 89, 154, 170 '* ' '",
Praga 253,260,262
- Primăvara de la Praga 410 PrattJuliusW. 26,36,43
Pravda 356, 384, 398, 401, 401, 495 ' Preda, Marin 335 Prodan, David 308 Pruessen, Ronald W. 426 PSDR
(Partidul Social Democrat din România) 336
Q
Quinlan, Paul D. 271-272, 285-286, 295, 301-302, im t
R

Raack, R.C. 58, 171 Ra'anan, Gavriel D. 247 Rainer,Janos M. 396 />•
Rajak, Svetozar 387 . ■■-. ....
Rajk, Laszlo 242 .. ' |
Râkosi, Mâtyas 357, 389-390, 396
548
LlVIU C. ŢÎRAu
Ralea, Mihai 310-311 < .■■■•,■)■:■ /:■< ■
Ramet, Pedro 241 < '.a-.
RÂND Corporation 430-432, 436, 441 Ranelagh, John 183, 235, 260,434-425, 438 Rapacki, Adam 428,419,
•;■;;
Rapoport, Anatol 18 Raskin, Markus G. 149-150 Răceanu, Grigore 479 Rădescu, Nicolae 279, 321,12%, 333
Rădulescu, Gheorghe 279 ,v< , Răutu, Leonte 335 f,
război rece l
- Axiomele lalta, Riga 137
- în istoriografie 126-142
- la moartea lui Stalin 360-304 Read, Anthony H
(cu Fisher, David) 49 ,t • ; Regele Mihai 269, 277-278, 3ţ£,,$& 345,
356 .
-greva regală 298-299
-abdicarea 312-313 Remington, Robin Alison 390, Renmin Ribao 401)
Resis, Albert 271 (' /,", ' t,'
Retegan, Mihai
(cu Lungu, Mihai) 10, _ '
Rhee, Syngman 255
Richter, James 365,367 x t
Ridgvvay, Matthew AM, 429 " ' Riker, William H. 238 ' '
Rio (Tratatul de la - 2 septembrie t947)
220 '"
Ripoşanu, Pamfil 310 " '
Roberts, Frank 195 Roberts, Henry L. 269, 328, 330, 332 Roberts, Walter St. Clair Howland
(ministrul britanic în România) 346 Rockejeier Foundation 437 Rockefeller, Nelson A. 107,487 Rodine, Floyd H.
113 Rokeach, Milton 374 Rokosovski, K.K. 248,317 Roller, Mihail 273 Roma 313 România 175, 179, 189-190,
239-240, 248,
258, 404
- acordul procentajelor 275-276, 280
- actul de la 23 august 1944 273-275, 277-279,318
- alegerile din noiembrie 1946 304, 308-
3l'l
- Armata Roşie 326-327
- centralism economic 495
- Comitetul Român de Repatriere 466
- comunism naţional 266-267, 334-338,
481-483,488-489
- Convenţia de Armistiţiu 277, 297, (corespondenţa cu Italia) 297,319; 318-320
'■■ - Congresul al XX-!ea al PCUS 464
- Constituţiile din 1948,1952 352-353
- exploatare economică (de către URSS)
328, 352, 360
- Geneva (spiritul Conferinţei din 1955) 458-461
- independenţă economică 487
- industrializare 350-353, 480-481, 489-
490
- Israel (Legaţia în România) 457-458 " '■ -Iugoslavia 313,341,344,488 ;:
-KGB/NKVD 321-322,355,492
- Marea Britanie 485
-ONU 422,463,490 • '" ' -OTV 496 "•'.....■

- Planul Marshall 311-312 ' <{
- planul de sovietizare 325 ' '
- recuperarea istoriei 492-494
- represiune politică 354-355, 4^0-461, : 460,461,475-477,489,493 ' '
- relaxare politică 461 ■' '" ' -Securitatea 357-358,492
- sfere de influenţă 275-276 H '"'"'
- Sovromuri 347, 351-352, 456 ' -Stalin 273,281,286
- stalinism după Stalin 476-477, 485, 488-489
- SUA 339, 358-359, 470, 485, 490
- Transilvania 282
- Tratatul Ribbentrop-Molotov 275-277
- URSS 265, 282-283, 344-353, 356, 457, 491-492
- Valev (Planul) 491,494 ' România Ijkrară, Revista 279 ' ' România Mare, Revista 352 " l'i'>*'!
Romer, Tadeusz 106
Rosenberg, David Alan 417 ' '
Roosevelt, Elliot 121 '"' ' '
între Washington şi Moscova: România 1945-1965
Roosevelt, Franklin Delano 52, 137, 292-296
- atitudinea faţă Carta Atlanticului 107
- al doilea front 79, 85-88, 90-91
- Conferinţa de la Ialta 108,113, 270-271
- Europa de Est 86-87, 95, 97-98, 108,
117,119-120,284-285
- Extremul Orient 91
- Germania 95, 97-98
- obiectivele postbelice 61-62, 67-70 -ONU 117-118
-Polonia 103,296
- relaţiile cu Churchill 60-61
- relaţiile cu Stalin 61-62, 104-105, 118-
119,296
- România 296
- Teheran 91
- universalism 65-67
- viziunea sa asupra relaţiilor cu URSS 54-62,64-67,71-72 „„
Rosenau, James N. 70 l(.f ,*
Rosenberg, David 224 .., „„, ,
Ross, Graham 293 Rostow, Walt W. 186, 363
- Kennedy 437, 438, 441, 441, 445-446 Roşea, Nuţu 355
Rotaru,Jipa 278 Rothschildjoseph 327,389,406 Rotmistrov, P.A., Mareşalul 369 Rubinstein, Alvin Z. 74-75, 132,
375, 401 Rummel, R.J. S04 j , ,
Rusenescu, Mihai 274 (> ., *
Rusinow, Dennison 343, 387 t ,
Rusk, Dean 266 ,<< •-
- punţi către Europa de Est 449
- România 450, 489, 494, 497
- Secretar de Stat 436, 443, 449
Saharov, Andrei 378
Saharovski, Alexandr Mihailovici 167, 355-
356, 492
Sainsbury, Keith 57 Saiu, Liliana 271-272, 294, 298, 302, Sandler, Stanley 229 , ...
San Francisco, Conferinţa 118,173 „-Sarkesian, Sam S. 437 ti
Sarkisian, G.S.
(cu Kuzneţova, N.P.) 381, J&2 ', i Sarrell, R.F.G. (ministrul Mani Britanii ÎB
România) 345-346, 345-346 Sargent, Sir Orme 123, 300, 301 Sartrejean-Paul 254 Sălăjan, Leontin 469 , ,
Sănătescu, Constantin 321 Scânteia 342-343, 356, 459, 490 ■ „ Schapiro, Leonard 248 fs , ,
Schechter, Jerrold L.

(cu Luchkov, Viaceslav V.) 135 Schlesinger, Arthur, Jr. 10, 66, 117, 129,
157-158, 206, 436-437, 445, 447-448,
499, 503, 503, 505 Schoenfeld, Rudolf (ministrul Legaţiei SUA
în România) 346-347, 358, 358 ■• ,• „„. „-Schueller, George K. 242 •vvx'
Schulman, Marshall D. 132 Schutz, Geza 463 Schuyler, Courtland V.R. 295, 296, 303,
306, 314, 314,332 Scott Fox, R.D.). (ministrul Legaţiei
britanice în România) 479, 485 Scott, Harriet Fast
(cu Scott, William F.) 250, 371 "!' Scurm, loan 13, 278, 342 Secaşiu, Claudiu 332 Semiciastnîi, Vladimir I. 492
Semionov, Vladimir S. 171-172 , , Serov, Ivan Alexandrovici 321 Seton-Watson, Hugh 179, 189, 281 Sfetcu,
Paul 343, 349, 352, 356, 469, Shafir, Michael 12, 335, 336, 386, 406, 410 Shantz, Harold)ministrul Legaţiei SUA
în
România) 360 Sherry, Michael S. 150-151 Sherwood, Robert E. 53, 56, 84, 112 Sheinis, Zinovii 165 Shulman,
Marshall D. 253 Sickle, D.M. 366
Sighetu Marmaţiei 355,355 .';
Simion, Aurică 274 ,
Simionov, Nicolai 260 . > •■
Simonjeffrey 390-391,404,496 " Simmonds, George W. 394 x.
550
Liviu C. ŢÎRĂu
Siria 247 Sivachiev, Nicolai V.
(cu Yakovlev, Nicolai N.) 34, 134 Slanski, Rudolf 348 Sloan, G.R. 205 ! i
Slusser, R. f t i
(cuTriskaJ.) 398 > •
Smirnov, Yuri • ' '
(cu Zubok, Vladislav)li7¥' ' Smith, Bruce L.R. 431 Smith, Gaddis 56,59 ' '
Smith, G.A.E. 381 Smith, Walter Bedell 129 SnellJohnL. 112 Sobasic, Vojo (însărcinatul cu afaceri al
Ambasadei Iugoslaviei în România) 488 Sokolovski, D. Mareşalul 249, 369, 381
- doctrina 39, 372-373, 373
Sola Pool, Ihtiel de 241, 253, 260, 357 Sonnenfeld, Helmut
(cu Hayland, William G.) 157 Spania 198,422 ■'■' ■'
Spanier,John ':' ' : ! ' ■
(cuHook,W.) 438 Spcllman, Cardinalul 87 ■
Spigler, lancu 506 '■'■
Spulber, Nicolas 350, 350-351, 388 ! '<' "■ Spykman, John N. 68, 151-152, 208 ' Staar, Richard F. 394
r '
Stalin, LV. 50, 124, 157, 293, 295, 299, 374,
381, 500
- acordul procentajelor 106, 270
, - atitudinea faţă de Polonia 74,101-102,
: 114,173,270,317 ; - bomba atomică 174-175,250-251 ' -China 244 '" -Cominform 239-240
- conducător 165-167, 246
- Coreea (războiul din) 256, 258-259, 263
- doctrina celor cinci factori permanent operaţionali 249, 251
- Europa de Est 139-141, (eputări) 242-
244,294-295; 333-334
- Extremul Orient 115, 257-258 '"'"
- Finlanda 286 '"'"'"
- Germania 81-83, 170-171 :'"-!:';
- Germania Federală 252, 362
- discursul din 9 februarie 1946 124, 183
-lalta 113-115
- invazia germană 74
- Iugoslavia 252, 259, 263
- întâlnirea cu Eden (decembrie 1941) 53-54
-NATO 252-253 -ONU 115
- Planul Marshall 203, 341

- planuri de război cu Occidentul 256-263
- relaţiile cu Aliaţii 1941-1944 59-60, 75-76, 80-81,104-105
- România 285-286, 335, 350, 356, 359 -Roosevelt 120-121,286
- SUA (atitudinea faţă de) 170-171, 176-177,187,202
- succesori 265, 388
- Tito 212-213, 239, 243, 263, 341-342,
348
- Truman 120
- Ungaria 270, 285-286 Standley, William H. Amiralul 76, 79 Stebbins, Richard P. 439 Steininger, Rolf 361
Stent, Angela E. 215 Stepanova, O.L. 134 'i '
Stephanson, Andreas 209 " '
Stettinius, Edward R.Jr. 107-W, 1f2,118-
119,176
Stewart.D.L. 301 Stockholm 254,315,317 Stoessinger, John G. 18,422, Stoianovic, Svotozar 273 "
Stoica, Chivu 457,463, 465,473,478,484 Stokes, Gale 394 Stoller, Mark 54,56, Suslov, Mihail 385 SUA
- Berlin (blocada) 212, 221-222
- bomba atomică/strategia nucleară 151, 175, 222-224, 226, 414-418, 439-
'^' 442
- bipolarism 17-19 * ' ' ■-Bulgaria 289,313,348 ' » -
... -Cehoslovacia 452-453 ' ' -China 418-419 ' ' ' '
Intre Washington şi Moscova: România 1945-1965
551
- CIA 207, 211-212, 225, 235, 252, 424-
425
■ CNF (Clauza Naţiunii celei mai Favorizate) 427, 445
CRE (Comitetul pentru Relaţii Externe) 432
CSN (Consiliul de Securitate Naţională) 207-208,219
- Raportul nr. 4, 17 decembrie 1947 211,312
- Raportul nr. Vi, 24 februarie 1948 209
■ Raportul nr. 7, 30 martie 1948 212
- Rapoartele nr. 18, 18/2-18/6 din 1948
236
- Raportul nr. 20/1, 18 august 1948 213
■ Raportul nr. 20/4, 23 noiembrie 1948 213-214,227,4/,?
• Rapoartele nr. 22, 22/1, 34 şi 39/1 din 1948 şi nr. 34/2 din 1949 219
■ Raportul nr. 30, 10 septembrie 1948 222
- Raportul nr. 48, decembrie 1949 230
- Raportul nr. 58, 14 septembrie 1949 217-218, 235, 2<5tf
- Raportul nr. 58/2, 22 mai 1951 237
- Raportul nr. 68, 30 septembrie 1950 226-229,231,235,412
- Raportul nr.79, octombrie-decembrie
1950 413
- Raportul nr. 104, 9 februarie 1951 236
- Raportul nr. 104/2, 4 aprilie 1951 233
- Rapoartele nr. 135 şi 135/1, octombrie
1951 413-414
- Raportul nr. 162/2, 30 octombrie 1953 415,418
- Raportul nr. 174, 23 decembrie 1954 359-360,415-416,424
- Raportul nr. 5410/1, 29 martie 1954 418
- Raportul nr. 5412, 15 martie 1954 424
- Raportul nr. 5501, 6 ianuarie 1955 418
- Raportul nr. 5524/1, 11 iulie 1955 421
- Raportul nr. 5602/1, 15 martie 1956 423
- Raportul nr. 5810/1, 5mai 1958 433
- Raportul 5811/1, 24 mai 1958 433-435, 478
- Comisiile Aliate de Control 297-298

- controlul exporturilor (legislaţie) 214-
216, 231-234, 312, 424, 427, 445, 447, 452
- Departamentul de Stat 77-78, 83-84, 95, 103, 107-108, 128, 151, 183-184, 192,200,255,266,313-314
- descurajarea nucleară 412, 430-433
- Doctrina Monroe 67, 147
- doctrina "porţilor deschise" (open door policy) 67
- Europa de Est 103, 107-108, 145-146,
156, 188-190, 198-200, 204, 206-207, 211, 214-218, 224, 234-238, 289-290, 299, 304-306, 313-314, 364, 451-453
- planuri de sovietizare 326
- eliberare 237-238, 411, 416, 423-426, 435
- liberalizarea comerţului 427-428, 433-434, 445-448
- frontiera mobilă 40-41
- Germania postbelică 155-156, 186-187, 197-198
- Germania, R.D. 453 -Iugoslavia 236,427,445,447,453
- izolaţionism 46 ' -înarmare 32,228-229,254-255 '
- JCS (Comitetul Reunit al Şefilor de State Majore) 197,311
- Lumea a Treia 426
. - NATO 221, 229, 254-255, 439, 443,
452 :, •
-ONU 422 -OSS 182-183 -OTV 443
- pierderi în al doilea război mondial 29
- Planul Marshall 197, 200-201, 214-217
- Polonia 424-427, 445, 447-448
- PPC (Consiliul de Planuri Strategice) 444-446
- PPS (Biroul de Planuri Strategice) 186,199,218,225-226,236
- Raportul din 23 mai 1947 200, 217
- Raportul nr. 13, noiembrie 1947 211
- Raportul nr. 17, noiembrie 1947 312
- Raportul nr. 23, 24 februarie 1948 208-211
- Raportul nr. 33, 23 iunie 1948 222
552
LIV1U C. ŢÎRĂU
- Raportul nr. 35, 30 iunie 1948 212-• 213
"■ - Raportul nr. 58, 16 august 1949 223
- putere economică 23, 25-28 •f - Regele Mihai 312-313
- relaţiile în cadrul Coaliţiei Naţiunilor Unite 21,45-48,
' - relaţiile cu URSS 36-38,182-183,415,
447-449
'," -România 199,235,271-272,289-290, ,N 290-293, 297-298, 306-313, 315, 346-% 349, 358-360, 447, 451-452,
457, 469, '■>■ 474-475
- securitate naţională 148-154, 194-195,
199, 207, 227-230, 440-442 .,(>: -Tito 416
- Ungaria 289, 313, 424, 353
- universalism 65-67,146-148, 208 Sudoplatov, Pavel
(cu Sudoplatov, Anatoli) 262 Sullivan, John William (ministrul Legaţiei
britanice în România) 346-347, 348-349,
349
Sulzberger, Cyrus L. 20, 21, 123, 302, 438, Surpat, Gheorghe 277 (
Surit, M. 316
Suslov, Mihail 247, 343, 398, 398 Sutton, Anthony 234
Swain, Geoffrey şi Nigel 241, 327, 350, 353 Swank, Emory (diplomat american în
România) 488
Swider, RaymondJ. 249,251,369 \~ Swope, Herbert Bayard 128 Szklarska Poreba 239,341
>br:.»a -
-ci
J.v.5'

i
Şandru, Ovidiu 479 '
Şelepin, Alexandr 385 Şepilov, Dmitri T 482 Şevardnadze, Eduard 134 Ştemenko, Serghei M 257 Stirbu, S. 482
Şuo-ti, Liu 357
in i
,.vl<M 1
1 t
t i 1
n l
Taiwan 229-230,419 """" '
Talbott, Strobe 134, 377, 393 ';" " l
Talenski, Nikolai 249, 263, 369
Tarasenko, diplomat sovietic 204
Tatu, Michel 368
Taubman, William 132, 139, 170, 182
Taylor,A.J.P. 49
Taylor, Maxwell 418, 418, 430, 430 -Kennedy 437,440
Taylor, PeterJ. 198,525
Tămădău 311
Tănase, Stelian 13, 337, 456, 460
Tătărescu, Gheorghe. 311, 355, 466
Teheran, Conferinţa din 1943 90-93, 282, 290
Teller, Edward 226
Teodor, Pompiliu 114,525
Terry, Sarah Meiklejohn 406, 484 | *
Thayer, Robert (ministrul Legaţiei SUA în România) 461, 463, 463, 469, 4$, 475-476, 475A76, AII \U
Theoharis, Athanas 114 *
Thomas, Hugh 131 ' ("
Thorez, Maurice 357 ' ""*
Thorpe, William L. 328 ' ' "
Tilea, Viorel V. 307
Tismăneanu, Vladimir 11-12, 13, 337, 356, 394, 464, 472, 476,
Tito, losip Broz 212-213, 235, 239, 338, 397,399,467
-România 308,313,468 i ' - Ungaria (1956) 468
Togliatti, Palmiro 262, 495, 495 >
Tolbuhin, F.N. 318
Toma, Peter A. 407
Toranska, Teresa 257 ' '
Toskova, Vitka 276
Toth, Sândor 353 ^
Toynbee, Arnold 22, 126 ' " '
TriskaJanF. 19,405
Trofîmenko, G.A. 134
Truman, Harry S. 113, 121, 129, 156, 175-176, 180-182, 193-196, 200, 211, 213, 220-221, 223,225-226, 228-230, 237, 270, 296, 303, 306, 412-413, 417 - Doctrina Truman 196, 208, 227
între Washington şi Moscova: România 1945-1965
553
- România 296, 303, 306, 311-312, 359
- Stalin 297
Tucker, Robert C. 49-50, 132, 354, 368,
376 Tudor, Alina
(Cătănuş, Dan) 460,479 Turcia 179-182, 190, 193, 195-196, 198,
261,306,323,325 Turner, FredenkJ. 40 • Turnock, David 506 >
"
Ţ /.ii-. ^
y/

Ţârău, Virgiliu 308
Ţîrău, Liviu C. 114, 205, 237, 282, 284,
286, 316-317, 322, 342-343, 347 Ţugui, Pavel 482, Ţuţui, Ghcorghe 322 '{ ' '
U
m. M
Ucraina 235
Ulam, Adam B. 19, 49-50, 64, 120, 129,
132, 145, 179, 239, 243-244, 254, 364-
365, 374, 397, 428 Ulbricht, Walter 390 Umanski, Constantin 76 Ungaria 175, 189-190, 198, 201, 235, 248,
257-259, 265, 280-283, 299, 306, 320,
326-327, 350-351, 355, 387-389, 391-
392, 422
Uniunea Populară Maghiară 354 vo'.i// Ungheanu, Mihai 278-279 .., ^Uo//
Uniunea Sovietică (vezi URSS) ,;|j' ..,ji, x/
URSS „p:"-Vr,"'■'
-Albania 385,401 ","-'* ,'■"' ""
-Austria 365,391-392
- Berlin (blocada, 1948-1949) 252;
- Biroul Politic (Politburo) 50, 202, 246,
366,375, 384-386,412, 473
- bomba atomică 174-175, 223, 250-251
- Bulgaria 326
- Carta Atlanticului 52-53
- Cehoslovacia 326-327, 388
- China 385, 399-402
- complexul militar-industrial 249, 260, 383
- comunism naţional 398, 408-410
- Congresul al XlX-lea al PCUS 356-357
- Congresul al XX-lea 393
- Congresul al XXI-lea 383, 482
- Congresul al XXII-lea 375, 376, 376 383
- Europa de Est 30, 145, 167-170, 192-
193, 202, 204-206, 240-245, 247-248, 263-264, 282-284, 367, 383-384, 397-399
- Europa ostatică 253,372
- Extremul Orient 31, 164, 245, 263 -Germania 51,114-115 ' -RDG 361, 364, 365-366, 404
-RFG 361
- Grecia 365
- ideologie/ comunism/cultură politica ~ 22,34-35,42-45,49-50 '
- ierarhia din blocul comunist 479-480 -Israel 365
- Iugoslavia 365, 385-388
- înarmare 32, 225, 250-253, 259-260/ 369-373
-KGB/MVD 364,384-385 a, „..,■,/
- lend-lease 30-31 ,t»„:V . | - Lumea a Treia 419
- Mişcarea pentru Pace 253-254 -NATO 262-263,390-391
- Pactul Ribbentrop-Molotov 49, 166
- pierderi în al doilea război mondial „ 29-30
A - Planul Marshall 238, 281, 339-340
- planuri postbelice 160-166, 180-182 -Polonia 115,317,326-327,388-389
' ' - putere economică 23, 28-32
- relaţiile în cadrul Coaliţiei Naţiunilor .'■ Unite 21,45-48
■ '■'■'■ - relaţiile cu Japonia 48, 70, 114, 176
- relaţiile cu SUA 34-37, 258-259 -România 268,315-318,347-349,388
- Antonescu 315 -Transilvania 316,318,324
- securitate naţională 157,162-164, 189-
190, 204, 327 -STAVKA 317
- succesiunea lui Stalin 364-370 f;

- transformări instituţionale 248
- Turcia 365 .; ., -Ungaria 387-389,396-397 , ' ' "■'"■'■',,
UThan 247 .... V".'.!',■!.
554
LIVIU C. ŢÎRĂU
V
Vago, Bela 335, 336 ' "
Vaksberg, Arkady 354
Valenţa, Jiti ' !1
(cu Potter, William C.) 251 "",'^f ' VanBrabantJ.M. 404 Vandenberg, Arthur H. 94, 200, 220-221 Varga, Eugen
191-192, 203, 249, 339, 378-
379
Varşovia (insurecţia) 280, 317 ,
Vasiievski, A.M., Mareşalul 257, 262, H\ Vatican 102,308 ţ;
Velcev, Damian 181 Verdery, Katherine 9, 278-279 Verona, Sergiu 16, 257, 266, 307, 326, 357,
459, 467, 471472, 475 Vesa, Vasile 315,533 Vietnam 357, 442443, 452 :fcr;..1 Viena 438
,«;«;m ■
Vinogradov, Vladislav P. 296 f V'V Vişoianu, Constantin 319 Vîşinski, Andrei Ianuarevici
-România 117,248,302,308,320,324-
325
Vladivostok 205 ■•*• ■•-f'..OiAV:
Voennaia Mysl 369
Volgyes,lvan 392 '* !!U:«*»:"ri Volkogonov, Dmitri 58, 135, 255-256, 263,
366, 410, 497, 504 Volokitina, T.V.
(cu Islamov, T.M., Pokivailova, T.A.) .,■. 316,324
(cu Murajko, G.P., Noskova, A.F.,
Pokivailova, T.A., Şarevskaia-Diakina,
T.V.) 320,331
Voroşilov, KIement 248,251,382 Vucinich, A. 378 Vujanovic, Nikola (Ambasadorul
Iugoslaviei în România) 463
W
4< ••(■
t . i w'l tl.it
■î.yii t»i;r'ii'>.!i;OK'<»
Walker, Martin 362
Wallace, Harry 63,183,19^'- mi;W"J rvtl
Walters, Garrison E. 508 "" ""!'~
Walte, Kenneth N. /P, 50/
Wandycz, Piotr ^25
Watt, Donald Cameron 114,195,499 i;" '
Weathersby, Kathryn 256 ',-.,.
Weber, Max 22 ' ,', y'"
Wegley, Russel F. 207,412,432 ;",.,,.
Wehrmacht (vezi Germania) v ;,,
Weihmiller, Gordon R. 392 , ■,,,.,,;>',,,,,,,.,■■
Weiner, Robert 479,490 rCi .;! - .; . >
Welles, Sumner 55
Wellisz, S. 40^
Wells, H. Bardett (consulul Legaţiei SUA în
România) 464,476-477 Werblan, Andrej 334,338 ' Wesson, Robert G. 44 Westad, Odd Arne 138, 139,141, «/, 2^
Wessell, Nils H. 363 Wettig, Gerhard 261 Wharton, Clifton (ministrul Legaţiei SUA în
România) 487-488, 487488 ■ Whigman, G.
(cu Brown, A.H.) 329 Whiting, Allen S. 255 Wilkie, Wendell 63 Williams (A.G.?) 301 WiUiams, William
Appelman 43, 13Q,'/.?0,
147
Williamsburg 237 WUmot, Chester 55 Wilson, Woodrow 35, 46 Wisner, Frank 235, 424425 . Wohlstetter, AlbertJ.

432 Wolfe, Thomas A. 215,232 v ■ ■
Wolfe, Thomas W. 31-32, 253-255, 260,
371-372, 376, 390-391, 403, J09, 428,
471 ' ,
Wolfers, Arnold 149 Wolff, Larry 143
Wolff, Robert Lee 270, 327, 342, 344, 404 Wolton, Thierry 486 Woodward, Sir Llewellyn 51, 54, 77-78, 83,
103, 106, 285, 291 World Politia 432
Worlforth, William C. 136 '--' '
Wright, Gordon 20 Wroklaw 253 " "" '
între Washington si Moscova: România 1945-1965
555
Z
Zagoria, Donald S. 400
Zambrowski, Roman 395
Zamfirescu, Dan 278
Zilber, Belu 338
Zimmerman, William 133
Zinner, Paul E. 266, 394, 395, 396,
Zorin, Valetian 134, 248Zubok, Vladislav 263, 365, 389, 412, 422, 502 (cu Pleshakov, Constantine) 135, 140-141,
140-141, 145, 159, 165, 175, 182, 203-204, 240, 246-247, 256, 262, 264, 341, 350, 362, 374, 378, 393, 397, 401,
500, 500
Y
Yakovlev, Nicolai N. 35
Yergin, Daniel 64, 71, 93, 113, 119, 131,
137-138, 137, 146, 173, 185, 188, 200-201
V